

ŞANLIURFA

İL GELİŞME PLANI ÇALIŞMALARI

Derleyenler:

Prof.Dr. Melih Ersoy

Doç.Dr. Tarık Şengül

Yayına Hazırlayan:

Ar.Gör. Sezin DEMŞEK

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
KENTSEL POLİTİKA PLANLAMASI VE YEREL YÖNETİMLER ANA
BİLİM DALI 2000-2001 YILI STÜDYO ÇALIŞMASI
Ankara 2003

ÖNSÖZ.....	11
1. TÜRKİYE’DE İL GELİŞME PLANLARININ GELİŞİMİ.....	13
1.1. GİRİŞ	13
1.2. PLAN KADEMELENMESİ VE İL GELİŞME PLANLARI.....	13
1.3. İL GELİŞME PLANLARI	14
1.4. ŞANLIURFA İL GELİŞME PLANI	16
2. ŞANLIURFA İLİ’NDE MEVCUT DURUM.....	19
2.1. COĞRAFİ VE İDARİ YAPI	19
2.1.1. Coğrafi Durum	19
2.1.1.1. Genel Konum	19
2.1.1.2. Dağlar.....	20
2.1.1.3. Ovalar.....	20
2.1.1.4. Akarsular.....	21
2.1.1.5. Göller	22
2.1.2. İdari Durum.....	23
2.1.2.1. Şanlıurfa İli İlçeleri ve Yerel Yönetimler	23
2.1.2.1.1. İlçeler	23
2.1.2.1.2. İlde Yer Alan Belediyeler	28
2.1.2.1.3. İlde Yer Alan Belediye Birlikleri.....	32
2.1.3. Şanlıurfa İlindeki Belediyelerin Mali Yapısı	33
2.1.3.1. Şanlıurfa Belediyesi 1998 Yılı Gelir Ana Kalemlerinin Karşılaştırılması	33
2.1.3.1.1. Benzer Kentlerle Karşılaştırma	33
Kayseri	34
2.1.3.1.2. Şanlıurfa İlçe Belediyelerinin Gelir Yapısı.....	40
2.1.3.2. Şanlıurfa Belediyesi’nin 1998 Yılı Ana Gider Kalemlerinin Karşılaştırılması	46
2.1.3.2.1. Benzer Büyüklükteki Kentlerle Karşılaştırma	46
2.1.3.2.2. İlçe Belediye Giderleri Değerlendirme	47
2.1.4. Değerlendirme.....	55
2.1.4.1. Gelirler	55
2.1.4.2. Giderler	56
2.2. DEMOGRAFİK YAPI	59
2.2.1. Temel Demografik Göstergeler.....	59
2.2.2. Nüfusun Genel Özellikleri	61
2.2.2.1. Nüfusun Yıllara Göre Değişimi	61
2.2.2.2. Kentsel Nüfun Yıllara Göre Değişimi.....	64
2.2.2.3. Kırsal Nüfusun Yıllara Göre Değişimi	66
2.2.2.4. Nüfus Artış Hızlarının Yıllara Göre Değişimi	69
2.2.2.5. Nüfus Yoğunluklarının Yıllara Göre Değişimi	72
2.2.3. Yaş Grupları.....	73
2.2.4. Nüfusa Dayalı Sosyal Göstergeler	75
2.2.4.1. Toplam Yaş Bağımlılık Oranları.....	75
2.2.4.2. Doğurganlık Oranları	76

2.2.4.3. Hane Halkı Büyüklükleri.....	76
2.2.5. Nüfus Hareketleri	77
2.2.6. Şanlıurfa İli'nde Mevsimlik Göç	82
2.2.6.1. Kentsel Alan Verilerinin Değerlendirmesi	82
2.2.6.2. Kırsal Alan Verilerinin Değerlendirmesi	88
2.3. TOPLUMSAL YAPI	91
2.3.1. Aile	91
2.3.1.1. Aile Yapısı.....	91
2.3.1.2. Evlilik Örüntüsü	92
2.3.1.3. Kadının Konumu	92
2.3.1.4. Ailenin Tüketim Eğilimleri	94
2.3.1.5. Çocuk.....	94
2.3.2. Suç	95
2.3.3. İntihar	97
2.3.4. Örgütlenme	98
2.3.4.1. Geleneksel Örgütlenme	98
2.3.4.2. Sivil Toplum Kuruluşları.....	105
2.3.4.2.1. Dernekler	106
2.3.4.2.2. Vakıflar.....	106
2.3.4.2.3. Esnaf ve Sanatkarlar	106
2.3.4.2.4. Sendikalar	108
2.3.4.2.5. Meslek Odaları	108
2.3.4.2.6. Siyasi Partiler.....	108
2.4. SOSYAL DONATILAR, HİZMETLER VE YARDIMLAR	111
2.4.1. Eğitim	111
2.4.1.1. Cinsiyete Göre Eğitim Durumu	111
2.4.1.2. Cinsiyete Göre Okuryazarlık	112
2.4.1.3. İldeki Okul Öncesi Eğitimin Durumu	113
2.4.1.4. İldeki İlköğretimin Durumu	114
2.4.1.4.1. Okul, Öğrenci ve Öğretmen Durumu	114
Toplam.....	114
2.4.1.4.2. Derslik Durumu	115
2.4.1.5. İldeki Ortaöğretimin Durumu.....	116
2.4.1.5.1. Okul, Öğretmen ve Öğrenci Durumu	116
2.4.1.5.2. Okullaşma Oranı.....	117
2.4.1.5.3. Derslik Durumu	117
2.4.1.6. YİBO ve PİO'lar.....	118
2.4.1.7. Üniversiteleşme	119
2.4.1.8. Yaygın Eğitim	120
2.4.2. Sağlık.....	121
2.4.2.1. Sağlık Hizmetlerinin Durumu	121
2.4.2.1.1. Yataklı Tedavi Kurumları.....	122
2.4.2.1.2. Yataksız Tedavi Kurumları	123
2.4.2.2. Sağlık Personelinin Durumu.....	123
2.4.2.3. Aile Planlaması.....	128
2.4.2.4. Bulaşıcı Hastalıklar	129
2.4.2.5. Yeşil Kart Sahipliliği	130

2.4.3. Sosyal Hizmetler ve Yardımlar.....	130
2.4.3.1. Gençlik Spor	131
2.4.3.2. Kültür Hizmetleri	132
2.4.3.2.1. Kütüphaneler.....	133
2. 5. EKONOMİK YAPI	137
2.5.1. Temel Ekonomik Göstergeler	137
2.5.1.1. Gelir Yapısı	138
2.5.1.2. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH.....	139
2.5.1.3. İstihdam.....	141
2.5.2. Sektörler İtibariyle İktisadi Yapı.....	144
2.5.2.1. Tarım.....	144
2.5.2.2. Sanayi.....	145
2.5.2.2.1. İmalat Sanayi.....	145
2.5.2.2.2. Madencilik	152
2.5.2.2.3. Enerji.....	153
2.5.2.3. Hizmetler.....	154
2.5.3. Dış Ticaret.....	155
2.5.4. Mali Yapı ve Bankacılık Hizmetleri	157
2.5.5. Kamu Maliyesi	159
2.5.5.1. Vergi Gelirleri	159
2.5.5.2. Yerel Yönetimler Bütçe Verileri.....	162
2.5.6. Yatırımlar	163
2.5.6.1. Kamu Yatırımları	163
2.5.6.2. Devam Eden Kamu Yatırımları	165
2.5.6.2.1. Tarım Sektörü	165
2.5.6.2.2. Enerji Sektörü	166
2.5.6.2.3. Ulaştırma Sektörü	166
2.5.6.2.4. Eğitim Sektörü	166
2.5.6.2.5. Sağlık Sektörü	167
2.5.6.2.6. Altyapı Sektörü	167
2.5.6.3. Özel Sektör Yatırımları	167
2.5.6.4. Yabancı Sermayeli Yatırımlar	170
2.6. TARIMSAL YAPI	171
2.6.1. Arazi Varlığı	171
2.6.2. Toprak Yapısı.....	171
2.6.3. İşletme Büyüklükleri ve Dağılımı	172
2.6.4. Arazi Tasarruf Durumu	176
2.6.5. Tarımsal Arazi Varlığının Değişimi ve Tarım Arazisinin Kullanım Durumu	176
2.6.6. İlçelere Göre Arazi Kullanım Durumu	177
2.6.7. Sulama ve Tarımsal Üretim Durumu	179
2.6.7.1. Sulama.....	179
2.6.7.2. DSİ Sulama Projeleri	180
2.6.7.3. Sulama Sistemleri	182
2.6.7.4. Sulama Modülü	182
2.6.7.5. Ürün Deseni	182
2.6.7.6. Toplulaştırma ve Kamulaştırma.....	185

2.6.7.7. Tarımsal Üretim.....	186
2.6.8. Bitkisel Üretim	186
2.6.8.1. Tarla Bitkileri	187
2.6.8.2. Meyveler.....	187
2.6.8.3. Sebzeler	188
2.6.8.4. Tahıllar	188
2.6.8.4.1. Buğday.....	189
2.6.8.4.2. Arpa	191
2.6.8.4.3. Mısır	192
2.6.8.4.4. Pirinç	193
2.6.8.5. Baklagiller	194
2.6.8.5.1. Mercimek.....	195
2.6.8.5.2. Nohut	197
2.6.8.6. Endüstri Bitkileri	198
2.6.8.6.1. Pamuk.....	199
2.6.8.7. Yağlı Tohumlu Bitkiler	200
2.6.8.7.1. Susam	201
2.6.8.8. Yumru Bitkiler.....	202
2.6.8.8.1. Soğan.....	203
2.6.8.8.2. Sarımsak	205
2.6.8.9. Sebzeler	206
2.6.8.9.1. Domates.....	207
2.6.8.9.2. Patlıcan	208
2.6.8.9.3. Kavun	209
2.6.8.9.4. Karpuz	210
2.6.8.10. Meyveler.....	211
2.6.8.10.1. Antepfıstığı.....	212
2.6.8.10.2. Badem ve Ceviz.....	213
2.6.8.10.3. Nar	214
2.6.8.10.4. Üzüm	215
2.6.8.11. Yem Bitkileri	216
2.6.8.12. Mer'a	217
2.6.9. Hayvansal Üretim.....	217
2.6.9.1. Koyun Varlığı.....	219
2.6.9.2. Sığır Varlığı.....	219
2.6.9.3. At Varlığı.....	220
2.6.9.4. Tavukçuluk.....	220
2.6.9.5. Arıcılık.....	221
2.6.9.6. Devekuşu Varlığı.....	222
2.6.9.7. Kırmızı Et Üretimi.....	222
2.6.9.8. Süt Üretimi	223
2.6.10. Hayvan Yetiştirme İmkanları	225
2.6.10.1. Büyükbaş (Sığır) Hayvan Yetiştirme İmkanları	225
2.6.10.2. Küçükbaş (Koyun-Keçi) Hayvan Yetiştirme İmkanları	226
2.6.11. Hayvan Hastalıkları	226
2.6.12. Su Ürünleri Üretimi	227
2.6.13. Ormancılık.....	227

2.6.14. Tarımsal Girdi Kaynakları	229
2.6.14.1. Gübre.....	229
2.6.14.2. Tohum	229
2.6.14.3. İlaç.....	230
2.6.14.4. Tarım Alet ve Makineleri.....	230
2.6.14.5. Sulama Sistemleri	230
2.6.14.6. Yem.....	230
2.6.14.7. Tarım Tekniği ve Girdi Kullanım Durumu	230
2.6.15. Mekanizasyon Düzeyi.....	234
2.6.16. Tarımsal İlaç Kullanımı	235
2.6.17. Gübre Kullanımı	235
2.6.18. Yetiştirilebilecek Bitkisel Ürünler (Potansiyel Ürünler).....	236
2.6.19. Tarımsal Ürün Depolama Durumu.....	237
2.6.20. Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Pazarlama Kanalları.....	238
2.6.20.1. Tahıl ve Baklagiller.....	238
2.6.20.2. Pamuk	240
2.6.20.3. Sebze	242
2.6.20.4. Meyve	243
2.6.21. Üretici Örgütlenmesi.....	244
2.6.21.1. Mesleki Örgütler	245
2.6.21.2. Ekonomik Örgütler	246
2.6.21.3. Diğer Tarımsal Organizasyonlar.....	246
2.6.22. Tarım Sektörüne Hizmet Götüren Kamu Kuruluşları	246
2.6.23. Destekleme Alımları ve Uygulanan Fiyat Politikalarının Tarım Ürünleri Arzına Olan Etkileri	248
2.6.24. Çiftçi Eğitimleri	248
2.7. MEKANSAL YAPI	251
2.7.1. İlçelerin Yüzölçümü ve Nüfus Verilerinin Karşılaştırılması	251
2.7.2. Farklı Kullanım Türlerine Göre Yapılaşma ve Konut Durumu ...	253
2.7.3. Kırsal Alanda Mekansal Gelişmeler	256
2.7.3.1. Kırsal Alan Yerleşim Deseni	256
2.7.3.2. Merkez Köyler	258
2.7.3.3. Kırsal Yerleşim Mekanındaki Uygulamalar	261
2.7.4. İl'deki Planlama Çalışmaları.....	263
2.7.4.1. Çevre Düzeni Planı	263
2.7.4.2. Nizip-Birecik Çevre Düzeni Planı	264
2.7.4.3. Viranşehir-Şanlıurfa Çevre Düzeni Planı.....	265
2.7.4.4. Birecik Baraj Gölü Çevresi Alt Bölge Gelişme Planı	265
2.7.4.4.1. Mutlak Koruma Alanı (Kıyıdan başlayarak 300 m'lik kıyı şeridi)	265
2.7.4.4.2. Kısa Mesafeli Koruma Alanı (300-1000 m arasında kalan şerit)	266
2.7.4.4.3. Orta Mesafeli Koruma Alanı (1000-2000 m arasındaki şerit)	266
2.7.4.5. Atatürk Baraj Gölü Alt Bölge Gelişme Planı.....	266
2.7.4.6. İmar Planı Çalışmaları	266
2.7.4.7. Harita Kadastro Çalışmaları.....	267

Yaptıran	268
2.8. ÇEVRE	271
2.8.1. İklim	271
2.8.2. Jeomorfolojik Durum	272
2.8.3. Jeolojik Yapı.....	273
2.8.4. Şanlıurfa ve İlçeleri Depremleri	273
2.8.5. Doğal Kaynaklar.....	275
2.8.5.1. Enerji Kaynakları.....	275
2.8.5.1.1. Güneş.....	275
2.8.5.1.2. Hidrolik Enerji.....	275
2.8.5.1.3. Kömür.....	275
2.8.5.1.4. Rüzgar.....	276
2.8.5.1.5. Petrol	276
2.8.5.1.6. Jeotermal Kaynaklar	277
2.8.6. Biyolojik Çeşitlilik	277
2.8.6.1. Ormanlar.....	277
2.8.6.2. Çayır ve Mera	279
2.8.6.3. Flora.....	280
2.8.6.4. Fauna	281
2.8.6.5. Hassas Yörelere	282
2.8.6.6. Toprak Kaynakları.....	282
2.8.6.6.1. Genel Toprak Yapısı.....	282
2.8.6.6.2. Arazi Varlığı.....	285
2.8.6.6.3. Arazi Kullanımı	288
2.8.6.6.4. Şanlıurfa İli Sulama Projeleri	289
2.8.6.7. Su Kaynakları	294
2.8.6.7.1. Yerüstü Suları.....	294
2.8.6.7.2. Yeraltı Suları	295
2.8.6.8. Mineral Kaynaklar.....	296
2.8.7. Çevre Kirliliği.....	296
2.8.7.1. Toprak ve Su Kirliliği.....	296
2.8.7.1.1. Toprak Kirliliği.....	296
2.8.7.1.2. Su Kirliliği.....	299
2.8.7.1.3. Tarımsal Faaliyetlerden Kaynaklanan Kirlilik	300
2.8.7.1.4. Sanayi Tesislerinden Kaynaklanan Kirlilik.....	311
2.8.7.1.5. Şehir Atıklarından Kaynaklanan Kirlilik.....	311
2.8.7.1.6. Biyolojik Çeşitlilik	315
2.8.7.1.7. Katı Atıklar	315
2.8.7.1.8. Hava Kirliliği.....	317
2.8.7.1.9. Gürültü Kirliliği.....	323
2.9. KÜLTÜREL VARLIKLAR	325
2.9.1. Tarihi Coğrafya ve Kültürel Tarihi.....	325
2.9.2. Kültürel Varlıklar	326
2.9.2.1. Sivil Mimarlık Örnekleri	327
2.9.2.2. Dini Mimarlık Örnekleri.....	329
2.9.2.3. Sit Alanları.....	329
2.9.2.4. Ticaret Yapıları.....	332

2.9.2.5. Su Mimarisi Örnekleri	332
2.9.3. Halk Kültürü	333
2.9.3.1. Geleneksel El Sanatları	334
2.9.3.2. Gelenek-Görenek ve İnanışlar.....	335
2.9.3.3. Halk Müziği	335
2.9.3.4. Yemek Kültürü.....	336
2.9.3.5. Halk Edebiyatı.....	336
2.9.4. Kültürel Miras'a Hizmet Veren Kuruluşlar	337
2.9.4.1. Şanlıurfa Müze Müdürlüğü	337
2.9.4.2. Devlet Güzel Sanatlar Galerisi Müdürlüğü.....	339
2.9.4.3. ŞURKAV (Şanlıurfa İli Kültür, Eğitim, Sanat ve Araştırma Vakfı).....	340
2.10. TURİZM	343
2.10.1. Şanlıurfa İlinin Turizm Potansiyeli.....	343
2.10.1.1. Tarihi ve Arkeolojik Değerleri.....	343
2.10.1.2. İnanç Turizmi Potansiyeli	344
2.10.1.3. Termal Turizm Potansiyeli.....	345
2.10.1.4. Doğa ve Akarsu Turizmi Potansiyeli	345
2.10.1.5. Rekreasyon Potansiyeli	345
2.10.1.6. Doğal Değerler.....	346
2.10.1.6.1. Su Kaynakları.....	346
2.10.1.6.2. Orman Kaynakları.....	347
2.10.1.6.3. Dağ Turizmi	347
2.10.1.6.4. Yaban Hayatı ve Avcılık.....	347
2.10.2. Turizm Sektöründe Arz ve Talep Yapısı	348
2.10.2.1. Seyahat Acenteleri	353
2.10.2.2. Tur Güzergahları.....	354
2.10.2.3. Ulaşım	354
2.10.3. Gizilgüçler (Fırsatlar).....	355
2.11. KENTSEL VE KIRSAL ALTYAPI.....	357
2.11.1. Ulaştırma.....	357
2.11.1.1. Karayolları	357
2.11.1.2. Köy Yolları	359
2.11.1.3. Havayolları.....	361
2.11.1.4. Demiryolları	363
2.11.1.5. Boru Hatları	364
2.11.2. İçme Suyu ve Kanalizasyon	364
2.11.2.1. Kentsel Alanlar	364
2.11.2.1.1. İçmesuyu	364
2.11.2.1.2. Kanalizasyon.....	368
2.11.2.2. Kırsal Alanlar.....	370
2.11.3. Haberleşme	373
2.11.4. Enerji.....	373
2.11.4.1. Elektrik Enerjisi	373
EKLER.....	375
EK 1: BELEDİYELERİN GENEL BİLGİLERİ (2002 YILI).....	375

EK 2: ŞANLIURFA İLİ MERKEZ İLÇE BELEDİYELERİ GENEL BİLGİLERİ (2002)	376
EK 3: BELEDİYELERE GÖRE PERSONEL KADRO DAĞILIMI VE SENDİKA DURUMU	379
EK 4: SAMSUN İLİ İLÇE MERKEZ BELEDİYELERİNİN GENEL BİLGİLERİ	381
EK 5: MANİSA İLİ İLÇE MERKEZ BELEDİYELERİNİN GENEL BİLGİLERİ (2002 YILI)	382
EK 6: KAYSERİ İLİ İLÇE MERKEZ BELEDİYELERİNİN GENEL BİLGİLERİ (2002 YILI)	383
EK 7: 1997 BELEDİYE NÜFUSLARI	384
EK 8: ŞANLIURFA VE BENZER KENTLER BELEDİYE GİDERLERİ	385
EK 9: KİŞİ BAŞINA ŞANLIURFA VE BENZER KENTLERİN BELEDİYE GİDERLERİ	388
EK 10: ŞANLIURFA VE BENZER KENTLER BELEDİYE GELİRLERİ	391
EK 11: KİŞİ BAŞINA ŞANLIURFA VE BENZER KENTLERİN BELEDİYE GELİRLERİ	394
EK 12: MAHALLELERE GÖRE NÜFUS, KONUT SAYISI VE İŞYERİ SAYILARI	397
EK 13: TÜRKİYE, BÖLGE İLLERİNİN KONUT SAYILARININ DEĞİŞİMİ 1970-1996 (KULLANIM İZİN KAĞIDINA GÖRE)	399
EK 14: BİNA KAT SAYILARI 1984-2000	399
EK 15: ŞANLIURFA İLİ KULLANMA İZNİ SAYILARI, 1990-1996	400
EK 16: HANE HALKI BÜYÜKLÜĞÜ VE OTURULAN KONUTUN MÜLKİYET DURUMUNA GÖRE HANEHALKI SAYISI	400
EK 17: ŞANLIURFA'YA ÖZGÜ ENDEMİK TAKSONLAR	401
EK 18: ŞANLIURFA İLİNDE KÜLTÜR BAKANLIĞI TARAFINDAN TESCİL EDİLEN KÜLTÜR VARLIKLARI	404
EK 19: BÖLGE'DE KÜLTÜR BAKANLIĞI TARAFINDAN TESCİL EDİLEN KÜLTÜR VARLIKLARI	414
EK 20: BİRECİK BARAJ GÖLÜNDEN ETKİLENEN KÜLTÜR VARLIKLARI	416
EK 21: ATATÜRK BARAJI GÖLÜ ALTINDA KALAN KÜLTÜR VARLIKLARI	418
EK 22: TURİZM AÇISINDAN ÖNEMLİ VE ÖNCELİKLİ TARİHİ, ARKEOLOJİK, DİNSEL VE KÜLTÜREL VARLIKLAR LİSTESİ	419
EK 23: BÖLGE İLLERİ KÖY YOLLARI DURUMU, 2002	421
EK 24: TÜRKİYE, BÖLGE VE ŞANLIURFA İLİ 1991 VE 2002 VERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	422
EK 25: İLÇELERE GÖRE BOŞ HAT DURUMU	423
EK 26: KULLANIM YERLERİNE GÖRE ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİ (%), 1983-1997 GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ	427
EK 27: KULLANIM YERLERİNE GÖRE ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİ (%), 1983-1997 TÜRKİYE	428
EK 28: ŞANLIURFA İLİ İLÇE VE BUCAKLARI KÖY YOLLARI DURUMU, 2001	429
3.İL'İN SORUNLARI	431
3.1. SORUN BELİRLEMEDE İZLENEN YÖNTEM	431
3.2. SORUNLARIN BELİRLENMESİ	434

3.2.1. Demografik Yapı.....	434
3.2.2. Eğitim.....	436
3.2.3. Sağlık	437
3.2.4. Toplumsal Yapı, Sosyal Hizmet ve Yardımlar	438
3.2.5. Ekonomik Yapı	440
3.2.6. Tarım.....	441
3.2.7. Mekansal Yapı	443
3.2.8. Çevre	444
3.2.9. Kültürel Varlıklar	445
3.2.10. Turizm.....	447
3.2.11. Teknik Altyapı	448
EK: İL TOPLANTILARI.....	450
Kentsel Planlama ve Yerel Yönetimler Komisyonu	450
Ulaştırma, Altyapı ve Haberleşme Komisyonu	456
Ulaşım Alt-Grubu	456
Enerji Alt Grubu	459
İçmesuyu, Kanalizasyon Alt Grubu	460
Çevre Komisyonu	461
Sanayi (İmalat, Madencilik ve Enerji), Mali Yapı, Bankacılık, Ticaret ve	
İnşaat Komisyonu	464
Kültürel Varlıklar ve Halk Kültürleri, Turizm Komisyonu	467
Eğitim ve Kültür Hizmetleri Komisyonu.....	472
Sağlık, Sosyal Hizmetler, Kadın, Gençlik ve Çocuk Komisyonu.....	475
4. İL GELİŞME STRATEJİSİ.....	479
4.1. GİRİŞ	479
4.2. ŞANLIURFA İL GELİŞME STRATEJİLERİ, HEDEFLER VE	
POLİTİKALAR	483
4.2.1. Eğitim.....	483
4.2.2. Sağlık	484
4.2.3. Kültür	485
4.2.4. Turizm.....	485
4.2.5. Sosyal Hizmetler	487
4.2.6. Tarım.....	488
4.2.7. Sanayi.....	489
4.2.8. Hizmetler.....	490
4.2.9. Çevre.....	490
4.2.10. Kırsal-Kentsel Altyapı	492
5. ŞANLIURFA İL GELİŞME PLAN RAPORU ve PLAN ÖNERİSİ	495
EK: ŞANLIURFA İLİ 2010 YILI NÜFUS PROJEKSİYONLARI	504
6. İL GELİŞME PLANI'NIN YÖNETİMİ ve SONUÇ.....	509
6.1. ŞANLIURFA YEREL YÖNETİMLER BİRLİĞİ TÜZÜĞÜ	511
6.2. SONSÖZ	519
KAYNAKÇA	523

ÖNSÖZ

Planlama mevzuatımızda yer almayan “İl Gelişme Planları” 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile gündeme gelmiş ve DPT bu planların hazırlanmasına ilişkin olarak genel bir “İş Tanımı” geliştirmiştir. Bu çerçevede Şanlıurfa İli Valiliği planlama konusunda GAP Bölgesinde yetkili kuruluş olana GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığına başvurmuş ve Şanlıurfa İl Gelişme Planı’nın anılan İdare tarafından hazırlanması için taraflar arasında bir protokol imzalanmıştır.

Protokolün imzalandığı tarih itibarıyla DPT tarafından yeterli bulunmuş bir çalışma olmadığı gibi, yeni bir plan türü olarak mevzuatımıza giren bu plan kavramının gerek plan raporu içeriği, gerekse plan paftası açısından biçim yönünden belirli bir nitelikte oluşturulması gereği, GAP İdaresinin bu konularda danışmanlardan da yararlanmasını gerekli kılmıştır. Bu aşamada ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı öğrencilerinin 2001 yılı yüksek lisans planlama stüdyosu çalışmasını bu kapsamda ele alarak İdare’ye katkıda bulunma istemleri İdarece’de olumlu karşılanmıştır. Çalışma konusunun, iki kurum arasında farklı deneyimleri birleştirmek bakımından bir zemin oluşturacağı ve birlikte hazırlanacak bir planın diğer illerde yapılacak olan İl Gelişme Planlarına da bir örnek olabileceği öngörülmüştür.

Elinizdeki ürün bu kapsamda hazırlanmış bir taslak çalışma niteliğinde olup, herhangi bir biçimde GAP İdaresini bağlayan resmi bir döküman değildir. Nitekim, bu kitabın yayıma verildiği tarihte GAP İdaresi henüz Valilik ve DPT’ye sunacağı plan raporu üzerindeki çalışmalarını sürdürmekte idi. Bu nedenle, elinizdeki çalışmada kullanılan sayısal veriler GAP İdaresi’nce hazırlanmakta olan ve en son değerlerin temel alındığı nihai raporundakilerden yer yer farklılık gösterebilir. Bu tür farklılıkların tüm sorumluluğunun stüdyo çalışmasıyla üstlenilmesi doğaldır. GAP tarafından hazırlanan resmi rapor ve plan eki gerek formatı, gerekse içeriği açılarından bu çalışmadan bazı farklılıklar gösterecektir. Ancak, genel çerçeve olarak iki Kurumun birlikte geliştirdikleri bölümler olduğu gibi tümüyle İdare ya da stüdyo grubu tarafından hazırlanan bölümlerde olmuştur. Bu kapsamda, çalışmanın “Mevcut Durum Analizi” stüdyo öğrencileri ve İdare tarafından birlikte hazırlanmıştır. Araştırmanın “Sorun Belirleme ve Strateji Geliştirme” ile “Yatırım Kalemlerinin Tespiti ve Sektörel Projeksiyon Çalışmaları” İdare tarafından yürütülmüştür. Çalışma ürünleri arasında yer alan İlin veri tabanının elektronik ortama aktarılması, plan kararlarının GIS ortamında 1/250.000 ölçekli plana işlenmesi ve buna temel olan plan raporunun hazırlanması ile öngörülen planın yaşama geçirilmesinde izlenecek yöntemle ilişkin olarak model geliştirilmesi yüksek lisans stüdyosu çalışmaları kapsamında yapılmıştır.

Bu eser, başta GAP BKİ’nin uzman kadrosu olmak üzere, ODTÜ, SBF ve Harran Üniversitesi’nden danışmanların yanı sıra ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı Y.Lisans öğrencilerinin

değişik aşamalarda katkı verdiği ve bir yılı aşan bir süre ortaklaşa yürütülen bir çalışmanın ürünüdür. Başta Şanlıurfa Valisi Muzaffer Dilek ile V.Yardımcısı Ahmet Kaya olmak üzere, İl'de ve Ankara'da yapılan toplantılarda fiilen toplantılara katılıp yazılı ve sözlü görüşlerini ileten çok sayıdaki kamu kuruluşu görevlisine, özel sektör temsilcisine ve Sivil Toplum Örgütü üyelerine burada özellikle teşekkür etmek istiyoruz. Bu katkılar olmasaydı elinizdeki çalışma içeriğinden çok şey kaybetmiş olacaktı.

Çalışmada, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı adına İdare uzmanlarından Sn. Filiz Doğanay ve Sn. Rıfat Dağ başkanlığında, Ayşegül Fırlıklı, Okan Ergün, Gökhan Metin, Erhan Baysan ve Sibel Arıkan'dan oluşan bir uzman ekip görev aldı. İktisadi analiz konularında Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinden Yrd.Doç.Dr. Abuzer Pınar ile tarımsal yapı konusunda Harran Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç.Dr. Bahri Karlı danışman olarak katkı verdiler. ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı'ndan ise Prof. Dr. Melih Ersoy ile Doç.Dr. H.Tarık Şengül yöneticiliğinde , Araştırma Görevlileri Sezin Demşek, Osman Balaban ve A.Cenap Yoloğlu ile Y.Lisans öğrencileri Şehir Plancıları Pınar Özcan, Emek Ataman, Gülsun Yeşilhüyük, Özdemir Gündoğan, Tutku Doğan ; Sosyologlar Mansur Meçin, Hale Babadoğan; Kamu Yönetim Uzmanları Hasan B.Hapitoğlu, Ömer Çapanoğlu, Bülent Çosgun; Arkeolog Sultan Soner ve İletişim Uzmanı Ümit Deryalı katkı vermişlerdir.

Beklentimiz bu çalışmanın ülkemizin diğer illerinde yapılacak İl Gelişme Planlarına bir örnek teşkil etmesidir.

Ankara, Nisan 2003.

1. TÜRKİYE’DE İL GELİŞME PLANLARININ GELİŞİMİ

1.1. GİRİŞ

İmar planları düzenlemeyi hedefledikleri mekansal yapıların farklı ölçeklerde ele alınmaları gereğine bağlı olarak çeşitli kademelerden oluşur. Ülkesel ölçekten başlayıp, bölgesel, kentsel ve daha alt ölçeklerde hazırlanan planların birbiriyle etkileşim ve tutarlılık içinde olması bir zorunluluktur. Farklı plan kademeleri arasında uyumlu bir eşgüdüm ve tutarlılığın sağlanması farklı kademelerin anlamlı bir teknik içerik ve ilişki içinde olmaları yanı sıra bu etkinliği sağlamaya yönelik güçlü bir kurumsal ve yasal çerçeveyi de gerekli kılar.

Ülkemizde mekansal planlama ile ilgili yasal düzenlemenin en temel yasası olan 3194 sayılı İmar Kanunu’nda, planlar, kapsadıkları alan ve amaçları açısından, Bölge Planları ve İmar Planları olarak ikiye ayrılmakta, İmar Planları da kendi içinde nazım ve uygulama imar planları olarak gruplandırılmaktadır. Bu iki plan kademesi arasında son onyılda daha çok gündeme gelen Çevre Düzeni Planları yer almaktadır. Görüldüğü gibi, anılan yasada İl Gelişme Planı adıyla bir plan türünden söz edilmemektedir. Bilindiği gibi Bölge Planları ilgili Yasa’da tanımlanmış bir plan kademesi olmakla birlikte, bu düzeyde sistematik bir planlama etkinliği yoktur. Bu nedenle, kentlerin bütününe ya da bir kısmını içeren imar planlarının üzerinde bütüncül bir plan düzeyi bulunmamaktadır.

Bu tür bir eksiklik dikkate alındığında, planlama hiyerarşisinde İl düzeyinde planlama kademesinin olmayışı önemli bir sorundur. Yerel birimlerin gelişme sürecinde mevcut potansiyel ve dinamiklerini harekete geçirmeye itildikleri bir dönemde il düzeyinde hazırlanacak gelişme planlarına ihtiyaç daha açık hale gelmiştir.

1.2. PLAN KADEMELENMESİ ve İL GELİŞME PLANLARI

Planlamanın en temel unsurlarından birisini, birbirini yönlendiren ve denetleyen farklı ölçeklerdeki planlar arasındaki “kademeli birliktelik” ilkesi oluşturur. Yürürlükteki yasa, yukarıda da belirttiğimiz gibi, en üst ölçek olarak DPT tarafından yapılması öngörülen bölge planları kademesinden söz etmektedir. Ancak, içeriği, yapım, onama, uygulama süreçleri ve sorumlu mercii belirsiz bırakılan bu planlar salt kamusal yatırımlarla ilgili kararların alındığı sektörel planlar olarak hazırlanmakta ve mekansal boyut büyük ölçüde göz ardı edilmektedir. Bu kademeyi izleyen Çevre Düzeni Planlarının, hangi koşullarda, hangi yetkili mercilerce, ne içerik ve biçimde hazırlanacağı konusu 15 yıldır tartışılmaktadır. Son olarak, geriye 6785’den devir aldığımız nazım ve uygulama planları kalmaktadır. Nitekim, planlama mesleğini uygulayanlar için iki temel plan ölçeğini bunlar oluşturmakta, daha alt ölçekteki çalışmaların ise planlama mesleğinin dışında kaldığı düşünülmektedir. Özetle, yürürlükteki

modelde planlama dizgesi, üst ve alt kademeleri eksik kalan, yani başlangıcı ve sonu olmayan bir ara kademe planlamasına dönüştürülmüştür (Ersoy, 2002) Bu modelde yukarıda da değindiğimiz gibi, İl Gelişme Planları'na ilişkin bir planlama kademesine yer verilmemektedir. Ancak, İl Gelişme Planları 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Uzun Vadeli Strateji belgesinde yer alan bir amir hükümle yaşama geçirilmeye başlanmıştır. Anılan hükümde şu ifadeler yer verilmektedir; “Gelir dağılımı dengesizliklerinin en aza indirilmesi, bölgesel gelişmenin hızlandırılması ve rasyonel kaynak dağıtımı açısından önem taşıyan, bölge planlarıyla uyumlu, il düzeyinde İl Gelişme Planları çalışmaları başlatılacaktır...il gelişme planlarının hazırlanması ve uygulanmasında ilgili tüm kesimlerin katılımı sağlanacaktır” (8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000).

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan bu amir hükümle yaşama geçirilen İl Gelişme Planları, il ölçeğinde kalkınma ve gelişmeyi, ildeki tüm kesimlerin de katkısıyla yönlendirmek bakımından yepyeni bir fırsat sağlamaktadır. Bu fırsatın en iyi şekilde değerlendirilmesi ilin geleceği açısından son derece önemlidir. Ayrıca bu planların -Bölge Planlarından farklı olarak- gelişme modelleri salt sektörel temele dayanan belgeler olmak yerine sektörel planlamanın il gelişmesine ilişkin kararlarının uygulanacağı bir fiziksel şema ile bütünleşmesi, yukarıda yakındığımız, planların kademeli birlikteliğine ilişkin eksikliğin giderilmesinde de büyük katkıda bulunacaktır. Böylece, mekansal planlama sistemimizde, birbirini destekleyen, birbirine yol gösteren ve birbirini denetleyen bir kademeli planlama anlayışı yerleşmiş olacaktır.

Bu çerçevede olumlu bir gelişme “Merkezi İdare ile Mahalli İdareler Arasında Görev, Yetki ve Kaynak Paylaşımı ile Hizmet İlişkilerinin Esasları Hakkında Kanun Tasarısı”nın 13. maddesinin “İl Gelişme Planı”na ayrılmış olmasıdır. Buna göre, “İl genelinde, fiziksel gelişimi yönlendirmek, yerleşim birimlerinin nüfus ve alan olarak gelişme stratejilerini belirlemek, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişme hedeflerini göstermek ve nazım imar planlarının hazırlanmasına esas olacak sektörel bilgileri sağlamak üzere İl Gelişim Planı hazırlanır. Nazım imar planları, İl Gelişim Planına uygun olarak hazırlanır.” Maddede ayrıca, bu planlar hazırlanırken doğal, tarihi ve çevre değerlerinin korunmasına ve plan hazırlanma sürecine kamu kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, meslek odalarının, üniversite ve sivil toplum örgütlerinin yer alacağı katılımcı bir yaklaşıma vurgu yapılmaktadır. Tasarının anılan maddesinin bu şekliyle TBMM'den geçerek yürürlüğe girmesi durumunda plan kademeleri ile ilgili olarak yukarıda anılan sorun tümüyle değilse bile önemli ölçüde giderilmiş olacaktır.

1.3. İL GELİŞME PLANLARI

Plan kademelenmesinde il ölçeği önemli bir halkayı oluşturmaktadır. Bilindiği gibi, Anayasamıza göre, merkezi yönetim açısından il sistemi esas alınmıştır. Bu bakımdan iller, ülkemizde temel idari bölünmenin ve kamu yönetiminin önemli bir alt birimini oluşturur.

Planlı kalkınmanın mekansal boyutunun yerel, bölgesel ve ülkesel basamaklardan oluştuğu göz önüne alındığında, il ölçeği, planlamanın ve strateji belirlemenin yerel düzeydeki en önemli yönetsel basamağı olmaktadır.

Bölgesel gelişme stratejileriyle bütünleşik bir biçimde hazırlanmış il gelişme stratejileri, ülkenin yeni yüzyılda, hızlı ve dengeli olarak kalkınmasının vazgeçilmez faktörleri olabilirler. Sözü edilen stratejiler, yöresel ve bölgesel ekonomik kaynakları ve potansiyeli harekete geçiren, illin sosyo-ekonomik düzeyinin adil ve dengeli tarzda yükselten, kırsal kalkınmayı sağlayan ve ulusal plan ve programların gerçekleşmesini besleyen bir işlev yerine getirebilirler. Son yıllarda yerel birimler üzerinde oluşan kendi potansiyel ve dinamiklerini harekete geçirme yönündeki baskı başta gelişmiş ülkeler olmak üzere bir çok ülkede de yerel düzeyde planlama etkinliğini önemli hale getirmiş, yerel birimlerin kalkınma ve gelişme sürecinde kaynaklarını etkin ve verimli kullanmalarına yönelik gelişme planları hazırlanmaya başlanmıştır. İllerin Türk yönetim sistemindeki merkeziliği göz önüne alındığında benzer bir ihtiyacın Türkiye açısından da doğduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ancak, bir ülkenin hızla kalkınabilmesi, kalkınma düşüncesi ve amacının yalnız merkezi yönetim ve onun taşra birimlerince değil, tüm kuruluşlar ve kişiler tarafından benimsenmesi ve üzerinde birleşilerek uygulamaya geçilmesi ile olanaklıdır. Bu açıdan merkezi hükümet ve yerel yönetimler yanı sıra yerel düzeyde diğer kurumların, girişimcilerin, çalışan kesimin, sivil toplum örgütlerinin ve bireylerin yörelerine ilişkin karar ve uygulamalarda etkin bir rol oynaması hazırlanacak planların yaşama geçmesi açısından son derece önemlidir.

Diğer bir önemli sorun da, il düzeyinde yönetimler arası ilişkilerin belirsizliği ile ilgilidir. Ülkemizde ne yazık ki, uzlaşma, işbirliği ve eşgüdüm kültürü yeterince gelişmemiştir. Birbirine karşı yasal açıdan hiyerarşik alt-üst ilişkisi ile bağlı olmayan kurum ve kuruluşlar arasında ciddi bir eşgüdüm sorunu yaşanmakta, her bir kurum ve kuruluş diğer birimleri doğrudan etkileyen kararları dahi kendi başına bağımsız bir kurummuşçasına almaktadır. Bu durum kıt kaynakların israfına yol açarak kalkınmanın hızla gerçekleşmesine engel oluşturmaktadır.

İl Planlarının hazırlanması ve uygulanmasında bu önemli sorunu aşacak girişimlerde bulunulması zorunludur. Tüm gelişmiş ülkelerde planlama anlayışı artık bu temel ilke çerçevesinde yeniden tasarlanmaktadır. Bu bakımdan, il planlarının hazırlanmasında tüm kesimlerin görüş ve katkılarının alınması ve giderek planın hep birlikte bir uzlaşma kültürü içinde oluşturulması, planı tüm kesimlerin sahip çıkmasına ve başarıyla uygulanmasına yol açabilecektir.

İl gelişme stratejilerinin belirlenmesi çok yönlü ve geniş kapsamlı bir konudur. Bu anlamda, ulusal, bölgesel, yerel ve hatta küresel ekonomik ilişkileri, yönetsel-siyasal yapıları, toplumsal ve kültürel özellikleri içeren bir çerçeveye

sahiptir. Bu bağlamda 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında hazırlanan “Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu”nda “İl Gelişme Stratejilerinin Amaç ve Hedefleri” şöyle özetlenmektedir:

1. İlleri, topyekün ülke kalkınmasında, yönetsel ve sosyal bir sistem olarak en etkin biçimde değerlendirmek,
2. İllerin ekonomik potansiyellerini, beşeri ve fiziksel kaynaklarını harekete geçirerek, kalkınmaya yüksek bir ivme kazandırmak,
3. İller ve bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal gelişmişlik farklarını en aza indirmek,
4. İllerde halkın yörelerindeki kalkınma faaliyetlerine üst düzeyde katılım ve katkılarını sağlamak, kalkınmayı taşıradan başlatmak ve vatandaşla mal etmek,
5. Bölgesel gelişme stratejilerini besleyecek bir veri tabanı oluşturmak,
6. Alternatif gelişme olanaklarını bilimsel ve rasyonel olarak değerlendirmek,
7. İl gelişme planlamasının esas unsurlarını belirlemek.

1.4. ŞANLIURFA İL GELİŞME PLANI

Şanlıurfa Valiliği ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi arasında yapılan bir sözleşme ile yapımı anılan İdare tarafından üstlenilen ve ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler ABD’nin katkılarıyla hazırlanan Şanlıurfa İl Gelişme Planı, bir üst ölçek plan olarak 2002 yılında basımı tamamlanan GAP Bölge Kalkınma Planı ile uyumlu olarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda, hazırlanmasında ülkesel ve bölgesel ölçekte –mekan boyutu eksik de olsa- daha üst ölçek plan kararlarını temel alan bir anlayışla yola çıkılmış olması bu çalışmayı kendi alanında bir öncü/örnek haline getirmektedir.

Şanlıurfa İl Gelişme Planı’nın hazırlanması sürecindeki temel aşamalar şöyle özetlenebilir:

1. Gereksinimlerin, koşulların ve sorunların belirlenmesi, diğer bir deyişle Mevcut Durum Saptaması ilk aşamayı oluşturmaktadır. Bu aşama herhangi bir planlama çalışmasında izlenen ön veri toplama ve bu verilere ilişkin analiz çalışmalarını kapsamaktadır. Bu çerçevede, demografik veriler, doğal veriler, toplumsal yapı, tarım, sanayi, turizm ve kültürel veriler, mekansal yapı ve konut ile teknik ve sosyal altyapıya ilişkin veriler derlenmiş ve GAP BKİ ve ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler ABD tarafından hazırlanan bir ön raporu ildeki kamu ve sivil toplum örgütleriyle birlikte tartışılmış ve bu kesimlerin katkılarıyla gerekli düzeltmeler yapılarak son biçimi verilmiştir.
2. İkinci aşamada hazırlanan mevcut durum raporu ildeki tüm ilgili kamu kuruluşları ile sivil toplum örgütlerine iletilmiş ve bu veriler ışığında birlikte ilde değişik sektörler itibarıyla öne çıkan sorunlar Şanlıurfa’da yapılan bir dizi toplantıda birlikte belirlenmiştir.

3. Üçüncü aşamada, mevcut duruma ve belirlenen sorunlara ilişkin temel veri ve saptamalardan yola çıkarak, ilin iktisadi, sosyal ve kültürel gelişimine ilişkin vizyon ve strateji belirleme ile temel hedefler belirlenmiştir. Şanlıurfa ilinin uzun erimli gelişmesine yönelik vizyonun, temel hedef ve stratejilerin belirlenmesi için yine kamu kesimi ve sivil toplum örgütleriyle birlikte, alt gruplar halinde sürdürülen çalışmalarda ulaşılan görüşler temel alınmıştır.
4. Son aşamada ise, belirlenen hedeflere nasıl ve hangi araçlarla ulaşılabileceği belirlenerek, yatırım kalemleri saptanmış ve 1/200.000 ölçekli haritada veriler coğrafi bilgi sistemi yardımıyla köy bazında işlenmiş ve strateji planında belirlenen temel kararlar mekansal düzeyde ifade edilmiştir. Kuşkusuz bu plan, il ölçeğinde strateji ve siyasaların işlendiği bir üst ölçekli plan olması nedeniyle plan raporlarının ağırlıklı olarak yer aldığı bir dokümandır. Hazırlanan mekansal plan da, en genel çizgileriyle, ulaşım yatırımları ile koruma ve kullanma alanlarının/yönlerinin belirlendiği bir strateji planı niteliğindedir.

Ancak, bu planların hazırlanması ve raporların tamamlanması ile planlama sürecinin sona ereceğini düşünmek yanlıştır. Planlama, ileriye yönelik olarak hazırlanan katı, durağan, statik anlamda bir belgeler ve plan paftaları olmaktan çok öngörülerin yeni koşullarla sürekli etkileşim içinde olan, yenilenen ve yeni koşullara uyarlanan bir dizi eylemi içeren bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Bu bağlamda temel sorun, üst ölçek plan kapsamında üzerinde uzlaşılan siyasa ve stratejilerin yaşama geçirilmesine yönelik olarak nasıl bir işleyiş modeli geliştirileceğinin belirlenmesidir. Yukarıda da belirtildiği gibi, yürürlükteki imar mevzuatı kapsamında henüz İl Gelişme Planı gibi bir plan türü plan kademeleri arasında yer almamaktadır. Bu nedenle de mekansal açıdan bir yaptırım gücü olmadığı gibi, planın uygulanabilmesi için nasıl bir yöntem izleneceği ve nasıl bir kurumsal yapılanma geliştirileceği de belirsizdir. Nitekim, yakın bir zamanda tamamlan ve il genelinde ilgili yönetimler arasında protokoller yapılarak süreci yaşama geçirmek istenilen Bursa İl Sanayi Planı deneyinde uygulamada sorunlarla karşılaşmaktadır (Mıhçı, 1998). Bu bakımdan, bu tür bir planın uygulanabilmesi için öncelikle, plan kararları çerçevesinde görev üstlenen tüm kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarını eşgüdüm içinde sürdürebilmelerine ve sivil toplum örgütlerinin önerilerine açık ve gözetimlerine olanak sağlayacak bir örgütlenme modeline gereksinim vardır. Çalışmada bu türden bir uygulama-eşgüdüm- gözleme- uyarma işlevini üstlenecek bir örgütlenme modeli de önerilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu çalışma GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından Şanlıurfa ili için hazırlanan İl Gelişme Planı'nın Ana Bilim Dalımız tarafından formatı değiştirilerek stüdyo çalışması kapsamında hazırlanan biçimdir. Çalışmanın bu biçimi ile yayına hazırlanmasındaki temel amacımız, stratejik plan tartışmalarının kuramsal düzeyde yoğun biçimde yapıldığı

ülkemiz planlama yazınına somut bir örnekle katkıda bulunarak eleştirel ortamın gelişmesine yardımcı olmaktadır.

2. ŞANLIURFA İLİ'NDE MEVCUT DURUM

2.1. COĞRAFİ ve İDARİ YAPI¹

2.1.1. Coğrafi Durum

2.1.1.1. Genel Konum

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Şanlıurfa 38°00'.54" – 36°40'.10" Kuzey Enlemi ve 40°12' 11" - 37° 57' 15" Doğu Boyamları arasında yer alır (Şanlıurfa İli Çevre Durum Raporu). Şanlıurfa'nın en doğu ucu Ceylanpınar'ın Aşağı Hümera Köyü, en batı ucu Halfeti İlçesi, en kuzey ucu Siverek ilçesi Çatalpınar Köyü, en güney ucu ise Akçakale'dir. Şanlıurfa'da rakım 518 m.'dir. İlin yüzölçümü 19.615 km² olup, Türkiye yüzölçümünün yaklaşık %3'nü oluşturur. Şanlıurfa İli batısında Gaziantep, kuzeybatısında Adıyaman, kuzeydoğusunda Diyarbakır, doğusunda Mardin, güneyinde Suriye ile komşudur. Suriye ile sınırimız 1921 yılında yapılan Ankara Antlaşması ile çizilmiştir.

Şanlıurfa en eski çağlardan beri bir çok medeniyetin merkezi olmuştur. Öte yandan bir çok medeniyetin de geçiş yolu üzerinde yer alması nedeni ile dünyanın en eski yerleşim yerlerinden birisidir. İl eski çağlardan günümüze kadar, önemli ulaşım yolları üzerindedir. Bugün de Ön Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan yol üzerinde bulunmaktadır. Arap ülkeleri ile Akdeniz'de bulunan Mersin ve İskenderun gibi limanlar arasında transit kara taşımacılığında önemli bir kavşaktır (www.urfa.gov.tr).

Şanlıurfa, Suudi Arabistan Platformu'nun kuzey bölümü ile Güneydoğu Toroslar'ın orta kısmının güney eteklerinde yer alır. Senklinal² ve Antiklinaller³ arasında geniş ovalar bulunur. Şanlıurfa arazisi %60.4 dalgalı, %22 dağlık, %16.3 ova ve %1.3 yayla karakteri göstermektedir. Şanlıurfa'nın kuzeyinde birçok yükseltiye sahip dağ ve tepeler yer alır. Bu dağlardan en önemlisi sönmüş bir volkanik dağ olan Karacadağ'dır (Bay Tepe, Mirinmir Tepe 1938 m.). Karacadağ'dan güneye doğru gidildikçe yükselti azalır. Güney yarısında Şanlıurfa'nın en önemli ovaları olan Harran, Suruç ve Viranşehir ovaları yer alır. Şanlıurfa'nın güney, güneybatı, batı ve kuzey kesimleri yer yer 600-800 m arasında yükseltiye sahip tepelerle çevrilidir. Şanlıurfa'nın yüzey şekillerinin sade ve basitliği dikkati çeker. Karacadağ'ın püskürttüğü lavlar oldukça geniş bir alana yayılmıştır. İl arazisinin büyük bir kısmı kalkerli yapıdan oluşmuştur.

¹ www.sanlıurfa.gov.tr , www.yerelnet.org, Urfa İl Yıllığı Şanlıurfa (1997) ve İl Çevre Durum Raporu kaynaklarından faydalanılarak düzenlenmiştir.

² **Senklinal:**Tabakalı kayaların ortak bir tekne çizgisine doğru ters doğrultulardan başlayarak eğimli bulunduğu bir aşağıya kıvrımdır. **Seklin:** Tabakaların iki yandan eksene doğru eğimli bulunduğu bir kıvrımdır. Antiklinin tersidir.

³ **Antiklinal:**Tabakalı kayalarda doruktan başlayarak tabakaların ters ters yönlerde eğimli bulunduğu bir yukarıya kıvrımdır.

Bu nedenle Karst topoğrafyasına ait yüzey şekillerine sıkça rastlanır. Şanlıurfa'nın etrafında çok sayıda mağara, sarnıç, polye, dolin bulunmaktadır. (Kanlı Mağara, Dedenin Sarnıcı v.b)

2.1.1.2. Dağlar

Şanlıurfa İli'nin geniş çevresi, Arap Platosunun kuzey bölümleri ile Güneydoğu Toroslar'ın orta kısmının güney eteklerinde yer almaktadır.

Karacadağ: Şanlıurfa'nın en yüksek noktasıdır (1938 m.). İlin kuzeydoğusunda Diyarbakır ile Siverek arasında sönmüş bir volkanik dağdır. Bazalt özellikli lavlar Hilvan, Viranşehir ve Siverek çevresine kadar yayılmıştır. Bu dağ çevrenin su kaynaklarını beslemektedir.

Tektek Dağları: (Aktepe 449 m.) Viranşehir ile Harran Ovası arasında kuzey ve güney doğrultusunda uzanan kıvrım dağlarıdır. Genel olarak basık bir plato görünümündedir. Kalkerli bir yapıya sahiptir.

Takırtukur Dağları: Karacadağ'ın güney batısında yer alan bu dağlar kalkerli bir bünyeye sahiptir. Çevreye hakim bir konumdadır.

Susuz Dağları: Tektek dağlarının kuzey batısında yer alırlar. 801 m. yükseltiye sahip bu dağlarda su kaynağı olmadığı için Susuz Dağlar adını almıştır.

Germuş Dağları: (771 m.) Merkez ilçe'nin topraklarının kuzeyden engebelendirmektedir.

Nemrut Dağları (Tilki Dağları): İl merkezinin güneyinde bir dağ sırasıdır. Yükseltisi 800 m'dir. Bu dağlara Tilki Dağları adı da verilmektedir. Kalkerli bir yapıya sahiptir. Bu dağlara yörede "Nemrut Tahtı" adı da verilmektedir.

Şebeke Dağları: (750 m.) Şanlıurfa-Suruç arasında yer alır. Bu dağların arasında Şebeke deresi bulunur. Bu dağların Şanlıurfa kurtuluş savaşında önemli bir yeri vardır.

Arat Dağı: 840 m yükseltisi olan kıvrımlı ve kalkerli bir yapıya sahiptir. Şanlıurfa- Birecik yolu üzerindedir.

Diğer Dağlar: Beş Mağara Dağları, Cudi Dağı, Direkli Tepeleri, Kaşmer Dağı, Korçik Dağı, Sakızlı Dağı, Molla Ömer Dağı, Kalkan Dağı, Nohutçuk Dağı ve Küllaplı Tepesi gibi.

2.1.1.3. Ovalar

Şanlıurfa İli Güneydoğu Toroslar'ın güneyinden başlayarak, eski kara kütleli olan S. Arabistan Platformunun kuzeyi arasında bulunmaktadır. Diğer bir

deyişle; tarihte Mezopotamya diye bilinen alanın kuzeyini oluşturur. Genellikle düzlüklerin hakim olduğu bir topografik özellik gösterir. Şanlıurfa'da önemli tarım sahalarını oluşturan ovalar mevcuttur. Bunlar; batıdan doğuya doğru Suruç Ovası, Harran Ovası ve Viranşehir-Ceylanpınar Ovası'dır. Ayrıca Halfeti, Hilvan ve Bozova ovaları da önemlidir.

Harran Ovası: Şanlıurfa'nın en önemli ovalarından birisidir. Ortalama yüksekliği 375 m. olan Harran Ovası, Şanlıurfa'nın en alçak ovasıdır. Doğusunda Viranşehir Ovası, batısında Suruç Ovası yer alır. Toprakları yeni alüviyal toprak ile örtülü olup kırmızı renklidir. Demiroksit toprağa bu rengi vermiştir. 150.000 hektar genişliğindedir. Km2 isteniyor

Suruç Ovası: Yeni alivüyal topraklarla örtülü bulunan Suruç Ovası'nın yüzölçümü ortalama 710 km²'dir. Harran Ovası gibi kırmızı renklidir. Toprak yapısı kalınlığı 50-100 cm olup, verimli topraklardan oluşan bir ovadır.

Viranşehir Ovası: 1200 km² alanı ile Şanlıurfa'nın en büyük ovasını oluşturan Viranşehir Ovası, dalgalı ve engebeli bir özellik gösterir. Bu ova Tektek dağları ile Karacadağ arasında geniş bir alanı kaplamaktadır. Alivüyal topraklarla örtülü olup, temeli kalkerli bir yapı gösterir.

Halfeti Ovası: Fırat Nehri kenarında bulunan Halfeti Ovası'nın etrafı tepelerle çevrilmiştir.

Bozova: Toprağı boz olduğu için bu isim verilmiştir. Kuzeybatısından Fırat Nehri geçer. Dalgalı ve az engebeli bir yapıya sahiptir.

Hilvan Ovası: Düz bir araziye sahiptir. Yer yer engebelere de rastlanır. Toprağı kırmızı renkli olup verimli bir ovadır.

2.1.1.4. Akarsular

Fırat Nehri: Siverek ilçesi, Dağbaşı Bucağı yakınındaki Maktalan civarında Şanlıurfa topraklarına giren Fırat Nehri, Adıyaman ve Gaziantep sınırını belirledikten sonra Suriye topraklarına geçer. Fırat Nehri'nin, ülkemiz ve Şanlıurfa İli için çok büyük bir önemi vardır. Çünkü bu nehir üzerine çok sayıda baraj inşa edilmiştir. Atatürk, Karakaya ve Birecik Barajı tamamlanmış ve faaliyete geçmiştir. Ayrıca Fırat'ın suyu inşa edilen 2 adet Urfa Tüneli ile Harran Ovası ve çevresinin yıllardan beri suya hasret topraklarına ulaştırılmıştır. Fırat Nehri üzerinde ulaşım, 1956 yılında inşa edilen 750 m. uzunluğunda 10 m. genişliğinde bir köprü ile sağlanmaktadır. Yine Atatürk Barajı'nda yeni inşa edilen köprü ile Şanlıurfa Adıyaman arasında kara ulaşımı yapılmaktadır.

Culap Suyu: Şanlıurfa Kabahaydar Bucağı Edene Köyü ile Diphisar Köyü'nden çıkar. Önce güneye doğru akar sonrada iki kaynak birleşir ve Culap Suyu adını alır. Uzunluğu yaklaşık 60 km. dir.

Habur Nehri: Karacadağ'ın güney eteklerinden doğar. Fırat'ın kollarındandır.

Diğer Akarsular

Şanlıurfa'nın diğer akarsuları şunlardır; Direkli, Karakoyun, Süleyman, Yukarı Koymat, Gülpınar, Anzeli, Bamyra, Kerhiz, Cavsak, Germuş, Çamurlu, Belih, Karaköprü, Tülmen, Cülmen, Kırkpınar dereleridir. Halen bu akarsuların birçoğu kurumuş veya suları çekilmiştir.

Tablo1.1.Şanlıurfa İli Su Kaynakları ve Debileri

Kaynak Adı	İlçesi	Ortalama Debisi
Diphisar	Merkez	206
Gölebakan	Hilvan	575
İnbaşı	Bozova	521
Küçüköl	Bozova	50
Büyüköl	Bozova	113
Kahnik	Bozova	35
Bekirağa	Siverek	554
Çiçekalan	Birecik	50
Bulaklı	Birecik	226

*Kaynak:Urfa İli Çevre Durum Raporu 2001

Tablo1.2. Şanlıurfa İli'nde Bulunan Dereler ve Debileri

		Taşkın Debisi m ³ /sn	Taşkın Tarihi
Merkez	Cavsak Deresi	2.3	12.03.1996
	Karakoyun deresi	49.1	12.03.1996
	Germüş Deresi	2.7	12.03.1996
	Sırrın Deresi	15.2	12.03.1996
	Culap Deresi	69.5	12.03.1996
Siverek	Hacıkamıl(Çamçay)	0.95	
	Hacıhıdır Deresi	0.6	
Ceylanpınar	Habur Deresi	22.5	14.3.1996
	Küçükırcıp Deresi	78.8	12.03.1996

*Kaynak:Urfa İli Çevre Durum Raporu 2001

2.1.1.5. Göller

Atatürk Baraj Gölü: Atatürk Barajı inşa edildikten sonra barajın arkasında önemli bir göl alanı oluşmuştur. Baraj gölünün alanı yaklaşık 817 km²'dir. Alan bakımından Türkiye'nin en büyük baraj gölüdür. Bu göle balıkçılık faaliyetleri için çeşitli balık türleri yumurtaları ve yavruları atılmış ve gelecekte Türkiye'nin ve bölgenin önemli bir balıkçılık merkezi olması planlanmıştır. Göl üzerinde ulaşım feribotlarla sağlanmaktadır. Atatürk Baraj Gölü oluşurken 34 köy, 85 mezra, 1 ilçe olmak üzere toplam 120 yerleşim merkezi su altında kalmıştır.

Birecik Baraj Gölü:Sulama ve enerji amaçlı baraj inşaatı 1985 yılında başlamış ve 2000 yılında tamamlanmıştır. 56km² lik baraj göl alanının normal

su kotunda hacmi 1.2 milyar m³ tür. 92.700 ha. alanı sulayabilecek kapasiteye sahiptir. Kurulu gücü 672 MW olan baraj yıllık ortalama 2516 GWh enerji üretecek şekilde tasarlanmıştır.

Halil-ür Rahman Gölü: Şehrin içinde bulunan bu göl 450 m² alanı kaplamaktadır. İçinde efsanelere konu olmuş olan balıklar bulunmaktadır. Derinliği 3-5 m civarındadır.

Aynzeliha Gölü: Halil-ür Rahman Gölü'nün hemen yanında yer alan ve 150 m2 alanı bulunan bir göldür. Bu gölde de Halil-ür Rahman gölünde bulunan kutsal balıklar bulunmaktadır. Halil-ür Rahman ve Aynzeliha gölüne Gölbaşı veya Balıklı Göl adı da verilmektedir.

2.1.2. İdari Durum

Şanlıurfa İli'nin merkezle birlikte 11 ilçesi, ve 27 belediyesi olup, toplam 3000'i aşkın yerleşim birimi ile çok dağınık bir yerleşim özelliği göstermektedir. Yüzölçümü 19.615 km²'dir. Bu alan Türkiye yüzölçümünün yaklaşık %3'üne eşittir.

2.1.2.1. Şanlıurfa İli İlçeleri ve Yerel Yönetimler

Bu bölümde Şanlıurfa İli sınırlarında yer alan ilçelerin tarihçeleri ve genel bilgileri sunulmaktadır.

2.1.2.1.1. İlçeler

AKÇAKALE

M.Ö.İİ. asır ortalarında Asur hakimiyetinde olan yöre; M.Ö. 610'da Med ve Persler'in eline geçmiştir. Büyük İskender'in M.Ö. 331 yılındaki Asya Seferi'nde Makedonya Krallığına katılmış ve İslam dönemine kadar sırayla Seleukoslar, Edessa (Osroene) Krallığı, Roma, Bizans ve Sasaniler arasında el değiştirmiştir. Akçakale 640 yılında Şam ordusunun 661 yılında Emeviler'in eline geçti. 750 yılında Emeviler'in ortadan kaldırılması üzerine Abbasi hakimiyetine geçen yöre 1087'de Selçuklular tarafından feth edilmiştir. 1144 yılında Urfa'nın Zengiler tarafından fethedilmesi ile Musul Atabeyliğine bağlanan bölge daha sonra Eyyubiler'le Anadolu Selçukluları arasında paylaşılmıştır. 1244 yılında Tatarlar, 1260'da ise Moğollar tarafından tahrip edilen şehir Türkiye-Suriye sınırı çizilmeden önce Tel Ebyâd (Beyaz Tepe) olarak biliniyordu. 1921'de sınır tespitinden sonra Akçakale olarak tanındı ve 1946 yılında ilçe haline getirildi. 2 bucağı ve 83 köyü vardır. 2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin sonuçlarına göre nüfusu 77.261'dir.

BİRECİK

Yakındoğu'nun büyük ticari yollarının kavşağında, Fırat Nehri kıyısında yer alan Birecik; Asurluların çivi yazılarında Basrip - Busrip olarak adlandırılmıştır. Arap kavimleri Bireh, Türkler ise küçük kale anlamında

Birecik demişlerdir. 1894 yılında yapılan kazılarda Şehrin Paleolitik (Eski taş devri) döneminden beri yerleşim birimi olduğu anlaşılmıştır. M.S. 35 yılında Romalıların, Haçlı seferleri sırasında (1099) Fransız Kontluğunun eline geçmiştir. Daha sonra Artukoğulları'na bağlanan Şehir, 7. yüzyılda Arap ordularınca fethedilmiş, çeşitli devletlerin hakimiyetinden sonra Moğol istilasına uğramıştır. Yavuz Sultan Selim tarafından 1516 yılında Osmanlı topraklarına katılan Birecik, 1919 yılında önce İngilizlerin, daha sonra Fransızların işgalinde kalmıştır. 10 Temmuz 1920 tarihinde kurtuluşunu sağlamıştır. 1923 yılında ilçe olmuştur. İl merkezinin 90 km batısında bulunmaktadır. 2 bucağı, Ayran ve Mezra isimli 2 kasabası, 69 köyü ve 89 mezrası vardır. 2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçlarına göre nüfusu 74.671'dir.

BOZOVA

Son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen buluntular şehrin Yontmataş çağında (M.Ö.600.000-8000) bir yerleşim bölgesi olduğunu göstermiştir. Yöredeki Lidar ve Kurban höyükleri Bozova'nın Bakır çağında da (M.Ö.5000-3000) bir yerleşme merkezi olduğunu göstermiştir. Asurlular'ın Asurinai, Romalılar ve Ermeniler'in Tormenapa, Araplar'ın ise Tell-Hüvek adını verdikleri şehir 1326'ya kadar Araplar, yerli Ermeni prensleri ve Mardin Artukluları arasında el değiştirdi. 1389'da Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılan Bozova'da Timur döneminde bir yönetim karmaşası yaşandıktan sonra 1526'da temelli olarak Osmanlıların eline geçti. Türkmenler tarafından Yaylak, Osmanlılar tarafından ise Bozâbâd olarak adlandırılmış ve son olarak Bozova adıyla 1930 yılında ilçe statüsünü kazanmıştır. 3 bucağı, 61 köyü ve 99 mezrası vardır. 2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçlarına göre nüfusu 65.842'dir.

CEYLANPINAR

M.Ö. 1500 yıllarında Vaşşuganni adıyla Mitanni krallığının başkentliğini yaptı. Asurlular döneminde Riş 'Ayna olan adı Süryaniceye Reş 'Ayna olarak geçmiş; bundan da Arapçaya Ra's el-'Ayn (Kaynakbaşı) şeklinde yerleşmiştir. Şehrin adı Roma ve Bizans kaynaklarında Resaina ve Resain formlarında kullanılmıştır. 383 yılında Bizans imparatoru I.Theodosius tarafından bir takım imtiyazlarla birlikte Theodosiopolismini almıştır. Araplar ise şehre 'Ayn el-Varda ve Funduk el-Ra's isimlerini vermişlerdir. 639 yılında Şam ordusu komutanı İyâd b. Ganem tarafından Urfa ve Harran'dan sonra ele geçirilmiştir. Bizans imparatoru I. Ioannes Çimişkes 959 yılında Ceylanpınar'ı yağma ve tahrip etmiştir. Şehir, Suriye seferine giden Timur tarafından ikinci kez yağma ve tahribe maruz kalmıştır. 1921 yılında Türkiye-Suriye sınırı çiziminden sonra ülkemizde kalan kısmına ceylanlarının çokluğundan dolayı şimdiki adı verilmiş ve 1981 yılında da ilçe yapılmıştır. İl merkezine 150 km uzaklıktadır. 1 bucağı ve 32 köyü vardır. 2000 Genel Nüfus Sayı Kesin Sonuçlarına göre nüfusu 65.842'dir.

HALFETİ

İlçe M.Ö.855 yılında Asur kralı III. Salmanassar tarafından zapt edildiği zaman Şitamrat adını taşıyordu. Yunanlılar bunu değiştirerek Urima adını vermişlerdir. Süryaniler ise Kal'a Rhomeyta ve Hesna dhe Romaye adlarını kullanmışlardır. Şehir Arapların eline geçtikten sonra Kal'at-ül Rum adı takılmıştır. II. yüzyılda Bizanslılar'ın eline geçince bu kez Romaion Koyla adını almıştır.1290 yılında bu kez Memluk Sultanı Eşref tarafından fetih edildi. Son kez Memluklar tarafından tamir edilen şehre Kal'at-ül müslimin adı verildi. Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlılara geçen şehir, zamanımızda da kullanılan Urumgala ve Rumkale adlarını alarak 1954 yılında ilçe haline getirilmiştir. İl merkezine uzaklığı 120 km'dir. Yukarı Göklü adlı bir kasabası 37 köyü ve 34 mezarası vardır. 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçlarına göre ilçenin toplam nüfusu 43.402'dir.

HARRAN

Şanlıurfa'nın 44 kilometre güneydoğusundadır. Her yıl binlerce yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilen tarihi Harran Kenti, kendi adıyla anılan Harran Ovası merkezinde kurulmuştur. Harran tarihiyle ilgili en doğru bilgiler arkeolojik kazılardan elde edilen buluntulara dayanmaktadır. Harran adına ilk defa, Kültepe ve Mari'de bulunan M.Ö. II. bin başlarına ait çivi yazılı tabletlerde "Har-ra-na" veya "Ha-ra-na" şeklinde rastlanılmaktadır. Kuzey Suriye'de bulunan Ebla tabletlerinde ise Harran'dan "Ha-ra-na" olarak bahsedilmektedir. Tarihi belgelerden anlaşıldığına göre, Harran adı 4.000 yıldan beri değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Harran adı, Sümerce ve Akatca "Seyahat-Kervan" anlamına gelen "Haran-u" dan gelmektedir. Harran, Kuzey Mezopotamya'dan gelerek batı ve kuzey batıya bağlanan önemli ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı Harran, Anadolu ile sıkı ticaret ilişkileri bulunan Asur'lu tüccarların da önemli uğrak yerlerinden biri idi. Anadolu'dan Mezopotamya'ya Mezopotamya'dan da Anadolu'ya olan ticaret binlerce yıl Harran üzerinden yapılmıştır. Bu da burada zengin ve köklü bir kültür birikiminin oluşmasına neden olmuştur. Urfa'nın Hristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri haline gelmesine karşılık, Asur, Babil ve Hitit devirlerinden beri Harran'da süre gelen Sabiizm varlığını M.S. II. yüzyıla kadar sürdürebilmiştir. Bu nedenle Hristiyanlar Harran'a Putperest şehri anlamına gelen "Hellenopolis" adını vermişlerdir. Harran'da bir çok büyük bilgin yetişmiştir. Devrin, en büyük Matematikçilerinden, Tabiplerinden ve Yunan filozoflarının eserlerini Arapça'ya çevirenlerden 821 doğumlu Sabit bin Kurra, dünyadan ay'a olan uzaklığı doğru olarak hesaplayan Battani (Avrupalılar Albetegni veya Albatanius derler), Yunan filozoflarının maddenin bölünebilen en küçük parçasının (atom) parçalanamaz olduğuna dair iddialarını kabul etmeyen, oysa bölünmez kabul edilen bu parçanın müthiş bir enerji ile parçalanarak Bağdat gibi bir şehri yıkabileceğini söyleyen ve böylece Atom'un mucidi sayılan Cabir bin Hayyan, Din bilgini Şeyhülislam İbni Teymiye Harran'daki okullarda yetişmiş dünyaca ünlü bazı bilim adamlarıdır. Emevi hükümdarlarından II. Mervan, Harran'ı devletin başkenti yapmıştır. Abbasi hükümdarı Harun Reşit zamanında kurulan "Harran Üniversitesi" dünyada büyük bir ün kazanmıştır. Fatimiler, Zengiler, Eyyübiler ve Selçuklular gibi

İslam Devletlerinin yerleşmelerine sahne olan Harran, 1260 yılı başlarında Moğollar tarafından işgal edildi. 1270 yılında Moğollar burayı ellerinde tutamayacaklarını anlayınca Harran'ın Camiini, surlarını ve kalesini yakıp yıkarak kenti tahrip ettiler. Bundan sonra Osmanlı Döneminde dahi Harran eski parlak günlerine bir daha dönemedi. Harran, Cüllab ve Deysan ırmaklarının suladığı bir ovada kuzey Mezopotamya'da kurulmuştur. Harran ovası bir ağ gibi su kanalları ile örülmüş bir tarım sahası idi. 1184 yılında Harran'ı ziyaret eden seyyah İbni Cübeyr, burasının gölgelik ve ağaçlık olduğunu, çeşitli meyve ve sebzelerin yetiştiğini yazmaktadır. Uzun süren bir kuraklık sonucunda da harap olduğunu söylemektedir. 13. yüzyıla ait seyahatnamelerde Harran'da 4 medrese (Üniversite), bir hastahane, 1 düşkünler yurdu ve 8 hamamın bulunduğu söz edilmektedir. 3392 sayılı kanunla 19.6.1987 tarihinde ilçe merkezi olmuştur. İl merkezine 47 km. mesafededir. 76 köyü vardır. 2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçlarına göre ilçenin nüfusu 56.258'dir.

HİLVAN

Yörenin tarihi geçmişi ile ilgili bilgiler bugün için mevcut değildir. Şehirde ilk yerleşmenin Osmanlılar döneminde 1820 yılında Hacı Musa adında bir Türkmen aşiret reisi tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Hilvan adının kimler tarafından ne zaman verildiği ve ne anlama geldiği belli değildir. Uzun süre Karacurun olarak da adlandırılan Hilvan 1927 yılında Urfa'ya bağlanarak ilçe yapılmıştır. İl merkezine 56 km uzaklıktadır. 2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçlarına göre nüfusu 38.411'dir. 3 bucağı, 55 köyü ve 109 mezrası bulunmaktadır.

SİVEREK

Yörede yapılan arkeolojik kazılar buranın M.Ö. 3000 yıllarına ait bir yerleşim bölgesi olduğunu ispat eder. Hurri-Mitanni, Hitit, Arâmi, Asur, Keldânî, Med ve Pers egemenliğine geçen şehir, M.Ö. 331'de Büyük İskender'in istilasına maruz kaldı. M.Ö.305'de Seleukoslar'ın eline geçen yöre; Müslümanlar tarafından fethedilinceye kadar Edessa (Osrhoene), Roma, Bizans ve Sasânî krallıkları arasında el değiştirmiştir. 640 yılında Şam ordusunca fethedilen Siverek 660'da Emeviler'in; 750'de ise Abbasiler'in eline geçmiştir. 1065 - 1066 yıllarında Selçukluların hakimiyetine girdi. II. yüzyıl sonunda Urfa Haçlı Kontluğu, 1182 yılında da Eyyubiler'in hakimiyetine giren şehir, 1400 yılında Timur tarafından zapt edildi. 1451 yılında Safevi hakimiyetine giren Siverek, 1517'de Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ermeni ve Süryani kaynaklarında şehrin Sevaverak, Sebararak, Sebarok, Sevaveragh ve Severags şeklinde isimlerine rastlanmıştır. Araplar siyah taşlarının çokluğundan dolayı Sûveyda adını verdiler. Osmanlı döneminde Diyarbekir vilayetine bağlı bir kaza olan Siverek, 1926 yılında Urfa'ya bağlanarak ilçe haline getirilmiştir. İl merkezine uzaklığı 98 km'dir. 2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçlarına göre nüfusu 224.102'dir. 7 Bucak, 109 köy ve 375 mezrası vardır.

SURUÇ

Eski çağların önemli ticaret yollarından biri Harran'dan sonra buradan geçiyordu. M.Ö.II. yüzyılda Urfa bölgesinde kurulan Osrhoene eyaletinin önemli bir şehri idi ve Anthemusia ya da Batnai adını taşıyordu. Latin kaynaklarında şehrin adı Sororgiae olarak geçer, Araplar tarafından Saruğ, Sarûc ve Serûc olarak isimlendirilmiştir. I. Seleukos Nikator tarafından M.Ö. 302 yılında bölgemizde yeniden kurulan Harran, Birecik ve Urfa ile birlikte Suruç da bulunuyordu. 116 yılında Roma imparatoru Trajanus tarafından işgal edildi. 639 yılında Şam ordusu tarafından, Urfa ve Harran'dan sonra ele geçirildi. II. yüzyılda sırayla Bizanslılar'ın ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun hakimiyetine girdi. 1101 yılında ise Artukoğlu Sökmen tarafından tahrip edildi. 1144'te Urfa'yı fetheden Musul hükümdarı İmadüddin Zengi, 1145'te de Suruç'u savaşmadan ele geçirdi. 1260 yılında Suriye Seferi'ne giderken Harran ve Urfa'yı alan Hülagu Han, kendisine karşı direnen ve teslim olmayan Suruç halkının tümünü kılıçtan geçirdi. 1517'de Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan Suruç, Osmanlı döneminde Halep vilayetinin Urfa sancağına bağlı iken, 1923 yılında Urfa'ya bağlanarak ilçe haline getirilmiştir. İl merkezine uzaklığı 45 km'dir. 2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçlarına göre nüfusu 82.247'dir. 2 bucağı, 11 Nisan isimli beldesi, 81 köyü ve 153 mezrası bulunmaktadır.

VİRANŞEHİR

Hurri-Mitanni, Hitit, Asur, Arami, Med-Pers ve Keldani hakimiyetlerini gören şehir, M.Ö.331'de Makedonya imparatorluğuna, M.Ö.163'te de Roma İdaresine girdi. Bizans İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde Tella (Tepe) olarak biliniyordu, sonra imparator Konstantin tarafından bazı şehirlerin adları değiştirildi. Buraya da Konstantia ya da Konstantina adı verildi. Şehir 640 yılında Şam ordusu tarafından fethedilmiş ve Tell-Muzin adını almıştır. Sonraki dönemlerde yine Araplar tarafından Tell-Mavzen ve Tell-Mavzelath adları da kullanılmıştır. Şehrin adı, Urfa'lı Mateos'un Vak'ayinamesinde Ermenilerin kullandığı Tilmuz şeklinde geçer. 660 yılında Emeviler, 750'de Hamdaniler ve Abbasiler arasında el değiştiren Viranşehir, Türkmenler tarafından son kez kurulmuş ve Örenşehir adını almıştır. Ancak 1258'de Hülagu ve 1400 yılında da Timur tarafından yağma ve büyük ölçüde tahrip edilerek viran bir hale getirilmiş ve bu haliyle Osmanlı dönemine ulaşmıştır. 1517 yılında Osmanlı topraklarına katılan şehir 1792'den sonra Mardin'e, 1924 yılında da Urfa'ya bağlanarak ilçe haline getirilmiştir. İl merkezine 90 km uzaklıktadır. 2000 Genel Nüfus Sayımı Kesin Sonuçlarına göre nüfusu 187.705'dir. 2 Bucağı, 107 köyü ve 204 mezrası bulunmaktadır.

Tablo 1.3. Şanlıurfa İli İlçe, Bucak, Köy Sayısı

İLÇE	İlçe Oluş Tarihi	Bucak	Köy	Mahalle	Nüfus (2000)
Merkez	1908	6	295	10	534.706
Akçakale	1946	2	83	2	77.261
Birecik	1923	2	69	6	74.671
Bozova	1930	3	61	2	65.842
C.pınar	1981	1	32	3	67.817
Halfeti	1954	1	37	5	34.402
Harran	1987	1	87		56.258
Hilvan	1927	3	55	2	38.411
Suruç	1923	2	81		82.247
Siverek	1926	7	109	4	224.102
Viranşehir	1924	2	107		187.705
TOPLAM		30	1016	34	1.443.422

*Kaynak:İlç İşleri Bakanlığı 2000, DİE

2.1.2.1.2. İlde Yer Alan Belediyeler

İl sınırları içinde yer alan belediyelere ait belediye oluş tarihi, İl Merkezine ve İlçe Merkezine uzaklık, Mahalle sayısı ve toplam hane halkı sayıları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1.4. Şanlıurfa İli Belediyeleri Genel Bilgileri

İlçe Merkezleri	Belediye Adı	Bld. Tarihi	İl Merk. Uz. (km)	İlçeMer. Uz. (km)	Mah Sayısı	Topl. Hane Sayısı
ŞANLIURFA	Merkez	1917			67	385.588
	Karaköprü	1992	3		6	13.227
	Kısa	1992	13		1	4.288
	Uğurlu	1999	18	18	3	3.319
	Konuklu	1992			3	2.198
AKÇAKALE	Akçakale	1974	52		6	3.429
	Pekmezli					4.300
HALFETİ	Halfeti	1923		114	3	575
	Argıl	1990		17	3	3.709
	Yukarıgöklü	1968	120	15	5	6.040
BİRECİK	Birecik	1923	90		8	
	Mezra	1995	85	5	3	4.268
	Ayran	1974	101	17	2	2.246
BOZOVA	Bozova	1926	38	1	3	4.400
	Yaslıca	1992				5.598
	Yaylak					2.950
	Kanlıavşar					2.456
C.PINAR	Ceylanpınar	1960	150		11	10.000
VİRANŞEHİR	Viranşehir	1904	5	90	16	26.000
	Eyyüpnebi	1999	100	23	1	3.669
SİVEREK	Siverek	1923	98		21	
	Gürakar	1999			4	
	Kapıkaya	1998	113	17	4	4.386
SURUÇ	Suruç	1891	45		7	10.000
	Onbırnisan	1989	38	5	3	6.943
HARRAN	Harran	1989	47		5	1.000
HİLVAN	Hilvan	1926		56	3	3.224

*Kaynak: www.yerelnet.org.tr , Şanlıurfa Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, DİE

İl sınırları içinde yaralan belediyelere ait hizmet binası sayısı, lojman sayısı, toplam personel sayısı, toplam araç sayısı (binek iş, makinesi), misafirhane durumu bilgileri eklerde sunulmaktadır.

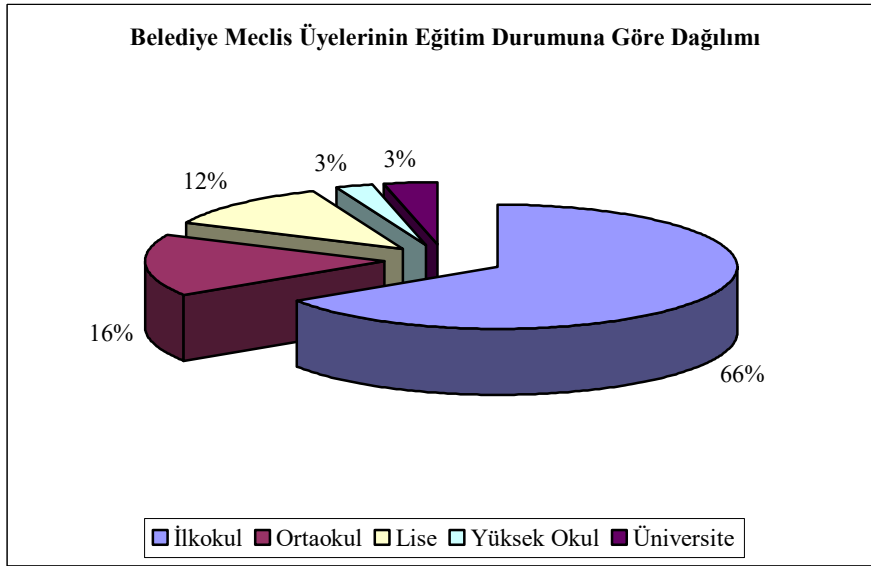
Şanlıurfa İlinde Yer Alan Belediyelerin Meclisleri ve Özellikleri

İl’de yaralan tüm belediye meclislerinde toplam 345 üye bulunmaktadır. Meclis üyelerinin arasında kadın üye bulunmamaktadır.

Tablo 1.5. İl’deki Belediye Meclisleri ve Özellikleri

BELEDİYE ADI	Üye Sayısı	Cinsiyet		Eğitim					Meslek			
		Kadın	Erkek	ilkokul	Orta okul	lise	Yük. okul	Üniversite	Emekli memur	Çiftçi	Ser. Ve esnaf	Diğer
Akçakale	15	-	15	10	2	3	-	-	-	7	6	2
Argıl	9	-	9	9	-	-	-	-	-	2	6	1
Ayran	9	-	9	9	-	-	-	-	-	9	-	-
Bozova	15	-	15	9	-	4	2	-	5	4	5	1
Birecik	15	-	15	4	6	2	-	3	1	2	5	7
Ceylanpınar	15	-	15	11	3	1	-	-	8	-	3	4
Eyyüpnebi	9	-	9	8	1	-	-	-	-	6	1	2
Gürakar	9	-	9	8	1	-	-	-	-	4	5	-
Halfeti	9	-	9	3	1	4	1	-	3	1	3	2
Harran	9	-	9	6	2	1	-	-	-	8	-	1
Hilvan	11	-	11	3	6	2	-	-	-	6	4	1
Kapıkaya	9	-	9	9	-	-	-	-	-	4	2	3
Karaköprü	9	-	9	7	2	-	-	-	-	1	6	2
Kısa												
Konuklu	9	-	9	9	-	-	-	-	-	8	1	-
Mezra	8	-	8	7	1	-	-	-	-	8	-	-
Onbournisan	9	-	9	6	2	1	-	-	-	5	3	1
Pekmezli	8	-	8	8	-	-	-	-	-	8	-	-
Suruç	26	-	26	15	6	4	1	-	-	6	13	7
Siverek	25	-	25	10	6	5	4	-	-	4	14	7
Uğurlu	10	-	10	9	1	-	-	-	-	10	-	-
Viranşehir	34	-	34	22	7	4	1	-	-	7	20	7
Yalıca	9	-	9	9	-	-	-	-	-	8	-	1
Yaylak	9	-	9	9	-	-	-	-	-	9	-	-
Yukarıgöklü	9	-	9	6	1	-	-	2	2	-	5	3
Şanlıavşar	9	-	9	7	1	1	-	-	1	5	3	-
Şanlıurfa	37	-	37	14	7	9	-	7	-	2	15	20
TOPLAM	345	0	345	227	56	41	9	12	20	134	120	72

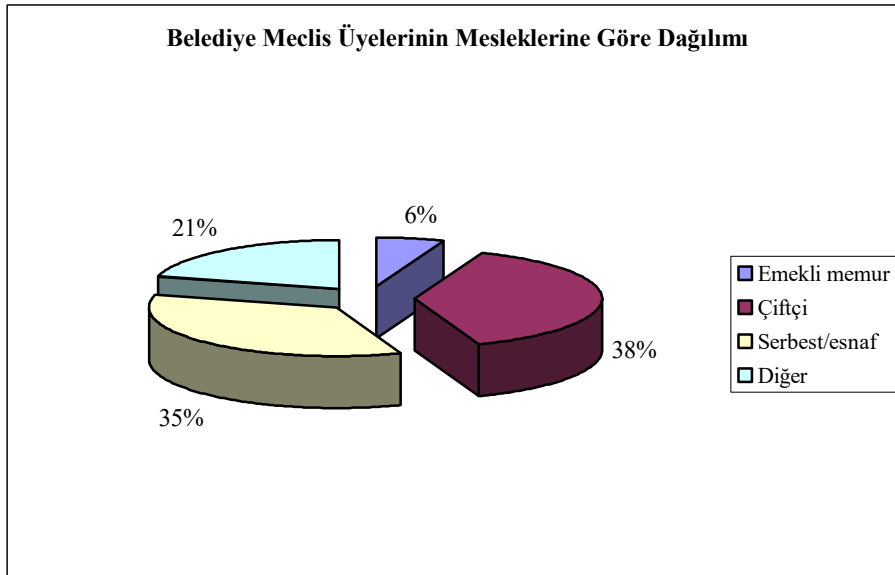
Şekil 1.1. Belediye Meclis Üyelerinin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

*Kaynak: www.yerelnet.org.tr

Belediye Meclis üyelerinin eğitim durumları incelendiğinde, %66 oranında ilkokul mezunu oldukları görülmektedir. Merkez İlçe Belediyesi ve Yukarıgöklü (Halfeti) Belediyeleri hariç diğer belediye meclislerinde üniversite mezunu meclis üyesi bulunmamaktadır.

Şekil 1.2. Belediye Meclis Üyelerinin Mesleklerine Göre Dağılımı

*Kaynak: www.yerelnet.org.tr

Belediye Meclis üyelerinin meslek dağılımları değerlendirildiğinde, %38'lik pay ile çiftçi, %35'lik pay ile serbest veya esnaf oldukları görülmektedir.

2.1.2.1.3. İlde Yer Alan Belediye Birlikleri

Köylere Hizmet Götürme Birlikleri

Bu birliklerin büyük bir çoğunluğu, başkanlığını kaymakamların yaptığı köylere hizmet götürme birlikleridir.

1. Akçakale Köylere Hizmet Götürme Birliği
2. Birecik Köylere Hizmet Birliği
3. Bozova Köylere Hizmet Götürme Birliği
4. Ceylanpınar Köylere Hizmet Götürme Birliği
5. Halfeti Köylere Hizmet Götürme Birliği
6. Harran Köylere Hizmet Götürme Birliği
7. Hilvan Köylere Hizmet Götürme Birliği
8. Merkez İlçe Ve Köylere Hizmet Götürme Birliği
9. Siverek Köylere Hizmet Götürme Birliği
10. Suruç Köylere Hizmet Götürme Birliği

Sulama Birlikleri

Ülkemizdeki tarımsal sulama amaçlı tesislerin inşasından iki merkezi kamu kurumu Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) sorumludur. Tesislerin inşası bittikten sonra işletme ve bakım-onarımlarının yapılmasında ise her iki kurum farklı uygulamalara sahiptir. 1953 yılından başlayarak, 1993 yılından sonra ise büyük bir artış göstererek sulama tesislerinin işletilmesi devredilmiştir.

Sulama işletmeciliğini devir alanlar kurumlar arasında, sulama yetkisinin kullanıldığı alanın büyüklüğü bakımından birinci sırayı sulama birlikleri almaktadır. Şanlıurfa İl sınırları içinde mevcut 18 sulama birliği bulunmaktadır.

1. GAP Sulama Birliği
2. Bereket Sulama Birliği
3. Bolatlar-Elveren-Sevimli Sulama Birliği
4. Cebirensar Sulama Birliği
5. Fırat Sulama Birliği
6. GAP Sulama Birliği
7. Haktanır Sulama Birliği
8. İki Cırcıp Sulama Birliği
9. İmambakır Sulama Birliği
10. Kısas Sulama Birliği
11. Koruklu Sulama Birliği
12. Kurtuluş Sulama Birliği

13. Merkez Sulama Birliği
14. Onüçüncü Yedek Sulama Birliği
15. Reha Sulama Birliği
16. Şuayb Sulama Birliği
17. Tahılalan Sulama Birliği
18. Tek Tek Sulama Birliği

Tarihi Kentler Birliği

Kentlerindeki Kültürel Mirası sahiplenmeye kararlı bir grup yerel yönetim temsilcisinin kentlerimizdeki kültürel mirasın korunması ve geleceğe aktarılması için belediyeler arasında ulusal bir işbirliğini ve dayanışmayı sağlamak amacıyla *TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ'ni kurmak* üzere bir araya gelmişler ve Birlik 2000 tarihinde kurulmuştur. Şanlıurfa İli ilçelerinden Harran ve Birecik bu Birliğin üyelerindendir.

2.1.3. Şanlıurfa İlindeki Belediyelerin Mali Yapısı

Bu bölümde, Şanlıurfa il sınırları içinde yer alan belediyelerin 1998 yılı Kesin Hesapları temel alınarak gelir ve gider yapıları incelenmiştir. Gelir-Gider kalemlerinin incelenmesinde Şanlıurfa İlindeki tüm belediyelerinin toplam değerleri alınarak benzer büyüklükteki kentler ile karşılaştırılması yapılmıştır. Birinci bölümde, gelirler benzer büyüklükteki kentler ile karşılaştırmalar yapılarak değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise aynı belediyelerin gider yapıları incelenmiştir.

Şanlıurfa Belediyesi 1998 yılı Bütçesi Kesin Hesap verilerinin benzer büyüklükteki kentlerle karşılaştırması yapılırken, kent seçiminde farklı bölgelerden Şanlıurfa ile benzer nüfus büyüklüğüne sahip kentler olmasına dikkat edilmiştir. Bu kentler; Kayseri, Kocaeli, Manisa ve Samsun olarak belirlenmiştir. Benzer kentler karşılaştırmasında belediye sınırları içinde yer alan nüfuslar belirlenmiş ve kişi başına düşen gider verileri kullanılmıştır.

Türkiye genelinde karşılaştırma yapılırken, toplam belediye nüfusu hesaplanmış ve Türkiye genelinde kişi başına düşen gelir ve gider verileri kullanılmıştır.

2.1.3.1. Şanlıurfa Belediyesi 1998 Yılı Gelir Ana Kalemlerinin Karşılaştırılması

2.1.3.1.1. Benzer Kentlerle Karşılaştırma

Çalışmanın bu bölümünde, Şanlıurfa Belediyesi gelir ana kalemleri, çevre temizlik vergisi ve emlak vergileri başlıklarında değerlendirilmiştir.

Gelir Ana Kalemleri:

Çalışmada, Şanlıurfa Belediyesi toplam gelirleri benzer kentlerin çok altında olduğu belirlenmiştir. Kişi başına düşen gelirler incelendiğinde yine benzer durum ortaya çıkmaktadır.

İncelemenin yapıldığı yıla ait verilere bakıldığında Samsun hariç diğer şehirlerin toplam gelirlerinde en yüksek orana sahip ilk gelir kaleminin vergi gelirleri olduğu görülmektedir.

Tablo 1.6. 1998 Yılı Şanlıurfa ve Benzer Kentler Belediyeleri Ana Gelir Kalemleri

İller	Gelirler Genel Toplamı	Vergi Gelirleri (Harçlar Dahil)		Vergi Dışı Gelirler		Özel Yardım ve Fonlar	
			Top. Gel. Payı %		Top. Gel. Payı %		Top. Gel. Payı %
Kayseri	21.797.563.497	11.288.802.587	52	9.533.111.636	0,4	975.649.274	4,5
Manisa	17.694.547.516	10.930.146.844	62	6.235.391.929	0,4	529.008.743	3,0
Samsun	23.120.178.883	9.806.391.969	4	12.498.018.557	0,5	815.768.357	3,5
Ş.urfa	9.286.834.221	6.696.256.729	72	2.295.481.137	0,2	295.096.355	3,2
Türkiye Toplamı	1.496.411.488.044	926.817.633.041	62	518.735.804.792	0,3	50.858.050.211	3,4

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

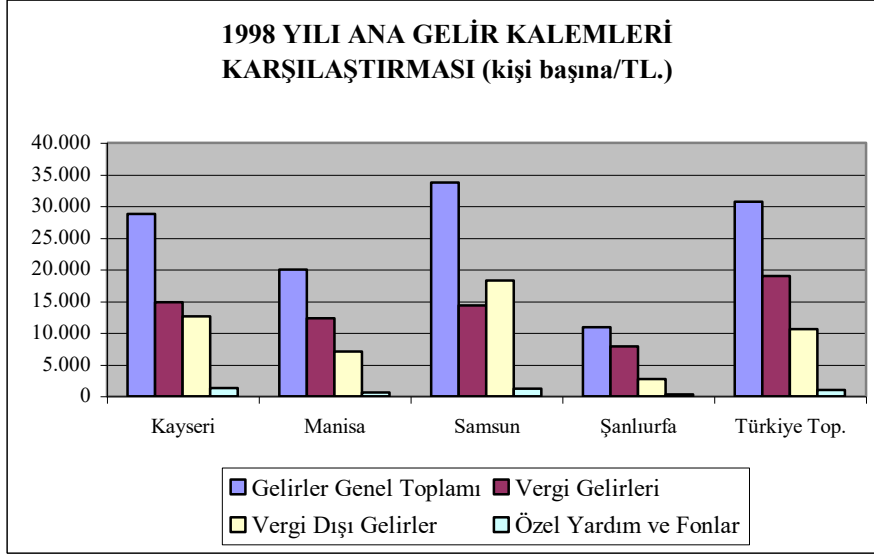
**Vergi Gelirlerine Belediye Harçları da eklenmiştir.

Tablo1.7. 1998 Yılı Şanlıurfa ve Benzer Kentler Belediyeleri Ana Gelir Kalemleri (kişi başına)

İLLER	Gelirler Genel Toplamı	Vergi Gelirleri		Vergi Dışı Gelirler		Özel Yardım ve Fonlar	
			Gelirler Toplamında Payı %		Gelirler Toplamında Payı %		Gelirler Toplamında Payı %
Kayseri	28.757	14.893	52%	12.577	44%	1.287	4%
Manisa	20.019	12.366	62%	7.054	35%	598	3%
Samsun	33.766	14.322	42%	18.253	54%	1.191	4%
Ş.urfa	10.935	7.885	72%	2.703	25%	347	3%
Türkiye	30.670	18.996	62%	10.632	35%	1.042	3%

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

Şekil 1.4. 1998 Yılı Ana Gelir Kalemleri Karşılaştırması (kişi başına/TL.)

*Kaynak: www.yerelnet.org.tr

Türkiye genelinde kişi başına düşen belediye gelirleri incelendiğinde, Türkiye genelinde kişi başına toplam gelir 30,670 TL. iken bu rakam Şanlıurfa'da Türkiye ortalamasının çok altında, yaklaşık olarak 1/4 büyüklüğünde 7,885 TL. olarak gerçekleşmiştir. Farklı bölgelerde yer alan benzer büyüklükteki kentler arasında da kişi başına düşen belediye gelirleri bakımından Şanlıurfa belediyeleri en alt sırada yer almaktadır.

Tablo1.8. 1998 Yılı Şanlıurfa ve Benzer Kentlerin Vergi Gelirlerinin Karşılaştırması

Benzer Kentler	Gelirler Genel Toplamı	Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilatından Alınan Pay	Genel İçindeki Payı (%)	Belediye Vergileri	Genel İçindeki Payı (%)
Kayseri	21.797.563.497	8.916.029.737	41%	2.123.981.256	10%
Manisa	17.694.547.516	8.166.153.268	46%	2.321.167.440	13%
Samsun	23.120.178.883	7.758.910.661	34%	1.678.497.211	7%
Şanlıurfa	9.286.834.221	5.970.444.657	64%	540.448.953	6%
Türkiye Toplamı	1.496.411.488.044	730.423.004.344	49%	162.925.635.972	11%

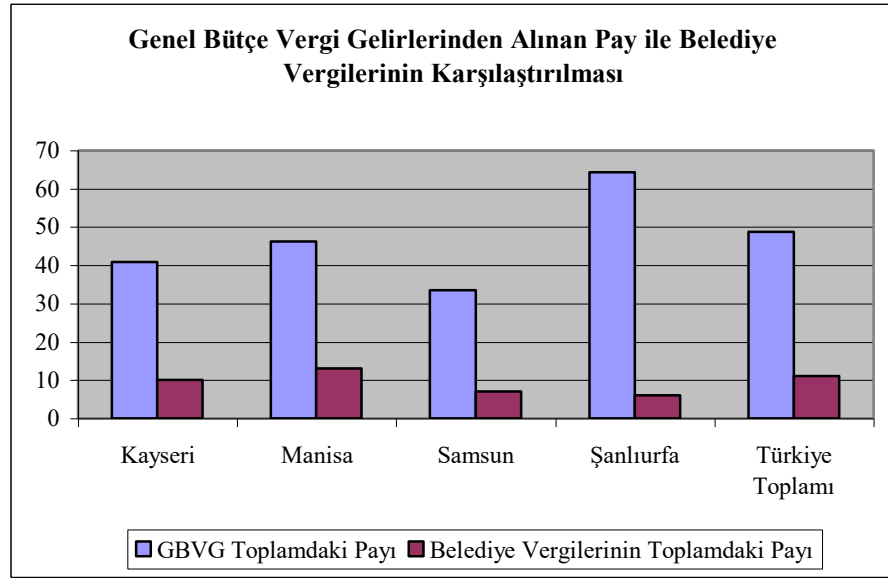
*Kaynak: www.yerelnet.org.tr

Tablo 1.9. 1998 Yılı Kişi Başına Şanlıurfa ve Benzer Kentlerin Vergi Gelirlerinin Karşılaştırması

İLLER	Gelirler Genel Toplamı	Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilatından Alınan Pay	Belediye Vergileri
Kayseri	28.757	11.763	2.802
Manisa	20.019	9.239	2.626
Samsun	33.766	11.332	2.451
Şanlıurfa	10.935	7.030	636

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

Şekil 1.5. Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Alınan Pay ile Belediye Vergilerinin Karşılaştırılması

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

Şanlıurfa Belediyesi'nin en yüksek gelir kaleminin merkezi yönetim kaynaklı gelirler olduğu görülmektedir. Şanlıurfa Belediyesinin merkezi yönetim kaynaklı gelirleri toplam gelirin % 64'ünü oluştururken benzer kentlerde bu oran %50'nin altında değerlere sahiptir. Çalışmada yerel vergilerin toplam gelirler içerisindeki payı değerlendirildiğinde, Şanlıurfa'nın % 6'lık pay ile en düşük değere sahip olduğu görülmektedir. Genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından alınan pay değerlendirildiğinde ise %64'lük pay ile en yüksek orana sahiptir.

Şanlıurfa Belediyesi yerel ve merkezi yönetimden gelen gelirlerinin kişi başına değeri de yine benzer büyüklükteki kentler arasında en düşük değere sahiptir.

Tablo 1.10 1998 Yılı Şanlıurfa ve Benzer Kentlerin Vergi Gelirlerinin Karşılaştırması

Benzer Kentler	Genel Bütçe Vergi Gelirleri Tahsilatından Alınan Pay	Belediye Vergileri	Vergi Gelirleri Toplamı	GBVG'n in Toplam Vergi Gelirleri İçindeki %	Belediye Gelirleri nin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki %
Kayseri	8.916.029.737	2.123.981.256	11.040.010.993	81%	19%
Manisa	8.166.153.268	2.321.167.440	10.487.320.708	78%	22%
Samsun	7.758.910.661	1.678.497.211	9.437.407.872	82%	18%
Şanlıurfa	5.970.444.657	540.448.953	6.510.893.610	92%	8%
Türkiye Toplamı	730.423.004.344	162.925.635.972	893.348.640.316	82%	18%

*Kaynak: www.yerelnet.org.tr

Genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından alınan pay ile belediye vergilerinin toplam vergi gelirleri toplamı içindeki payları değerlendirildiğinde, Şanlıurfa belediyesinin vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki %8'lik pay ile en düşük değere sahip olduğu görülmektedir. Bu rakam Türkiye genelinde % 18 olarak belirlenmiş ve incelenen benzer kentlerde de Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Aşağıda yerel vergiler arasında en önemli iki kalemi oluşturan Çevre Temizlik Vergisi ile Emlak Vergilerinin incelenen illerdeki dağılımları da tartışılacaktır.

Çevre Temizlik Vergisi:

Çevre Temizlik Vergisi 1994 yılında uygulanmaya başlamış ve bu tarihten itibaren belediye vergileri içinde önemli bir paya sahip olmuştur. Bunun sebebi bu vergi için yeniden değerlendirme oranının yarısı kadar artmasından kaynaklandığı söylenmektedir.

1998 yılı belediye gelirlerine baktığımızda çevre temizlik vergisi gelirlerinin belediye vergileri içindeki Türkiye genelindeki yüzdesinin 14,5 olduğu görülmektedir. Şanlıurfa ve benzer kentlerin yüzdesi değerlendirildiğinde Şanlıurfa verisinin gerek incelenen diğer iller, gerekse Türkiye genelinin altında yüzdelere sahip olduğu belirlenmiştir (Şanlıurfa: 8,9).

Tablo 1.11. Çevre Temizlik Vergisi Gelirlerinin Belediye Vergileri İçindeki Yüzdesi (1998)

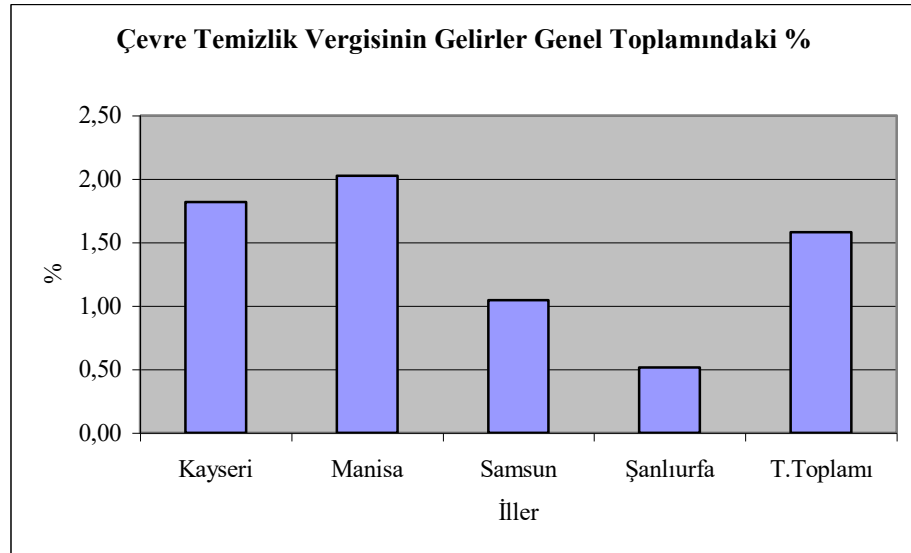
İLLER	%
Kayseri	18,6
Manisa	15,4
Samsun	14,4
Şanlıurfa	8,9
Türkiye Geneli	14,5

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

Tablo1.12. Çevre Temizlik Vergisinin Gelirler Genel Toplamı İçindeki Payı

İLLER	%
Kayseri	1.82
Manisa	2.03
Samsun	1.05
Şanlıurfa	0.52
T.Toplamı	1.58

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

Şekil 1.6. Çevre Temizlik Vergisinin Gelirler Genel Toplamındaki %

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

Emlak Vergisi:

Belediyelerin önemli yerel gelir kaynaklarının birisi de Emlak Vergisidir. 1998 yılında toplam emlak vergisi gelirlerinin belediye vergileri içindeki payı Türkiye geneli için % 54,9'dur. Toplam belediye gelirleri içerisindeki payı ise % 5,9'dur. Bu rakam 4 yıllık beyanname döneminin son yılı olan 1993 yılında %1,5 idi. Ancak, yeni beyanname döneminin ilk yılı olan 1994 yılında bu oran % 6,9'a yükselmiştir. Yüksek enflasyonun geçerli olduğu bir dönemde emlak vergilerinin 4 yıllık beyanname dönemi boyunca sabit kalan belediye gelirleri

içindeki payını önemli ölçüde düşürdüğünden, bu durum 1998 yılında yapılan bir düzenleme ile enflasyona karşı korunmalı hale getirilmiştir (Ersoy, 1999).

Yüksek enflasyon nedeni ile eriyen vergi değerini korumak için, 11.08.1999 tarih 4444 sayılı Kanunla ve her yıl bir önceki yıl için V.U.K. hükümlerine göre bulunacak yeniden değerlendirme oranının yarısı ölçüsünde arttırılması öngörülmüştür.

Şanlıurfa ve benzer büyüklükteki kentleri emlak vergisi gelirlerinin belediye vergileri içindeki yüzdesi açısından değerlendirdiğimizde Şanlıurfa'nın %29,2 ile en düşük değere sahip olduğu, diğer kentlerin ise %50 üzerinde değerlere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo1.13. Emlak Vergisi Gelirlerinin Belediye Vergileri İçindeki Yüzdesi (1998)

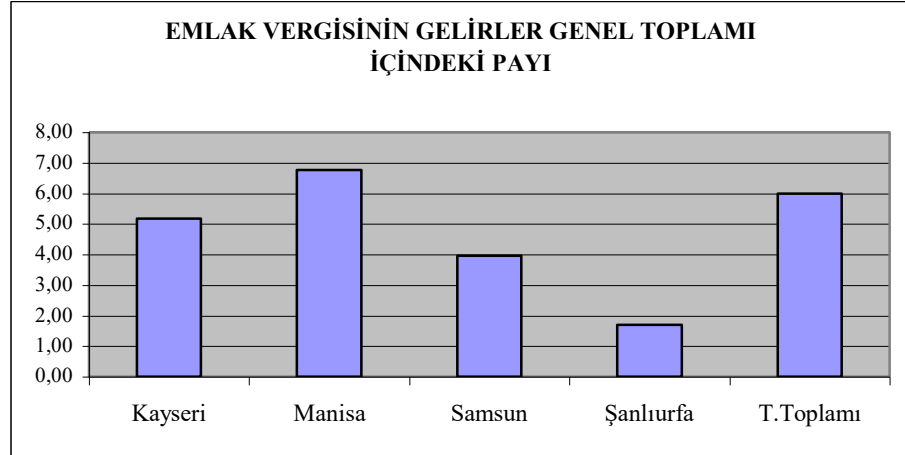
İLLER	%
Kayseri	53,1
Manisa	51,6
Samsun	54,6
Şanlıurfa	29,2
Türkiye Geneli	54,9

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

Tablo1.14. Emlak Vergisinin Gelirler Genel Toplamı İçindeki Payı

İLLER	%
Kayseri	5.17
Manisa	6.77
Samsun	3.97
Şanlıurfa	1.70
T.Toplamı	5.98

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

Şekil 1.7. Emlak Vergisinin Gelirler Genel Toplamı İçindeki Payı

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

Belediye vergilerinin tamamına yakını 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu ile belirlenmiştir. Bu vergilerin sayısı toplam 7'dir. Bu vergiler geniş bir alanı kapsamaları nedeniyle belediyeler için geniş bir kaynağı temin edebilecekleri düşünülebilir. Ancak uygulamada büyük farklılıklar görülmektedir. Gelişmiş bölge belediyelerinde tüm vergiler uygulanırken bazı bölgelerde bu mümkün olamamaktadır. Örneğin Şanlıurfa gibi tiyatrosu olmayan ve bir tek sineması olan belediyelerde eğlence vergisi uygulanamamakta ve istenilen düzeyde gelir elde edilememektedir.

2.1.3.1.2. Şanlıurfa İlçe Belediyelerinin Gelir Yapısı

Bu bölümde, Şanlıurfa İl sınırları içinde yer alan ilçe belediyelerin 1999-2001 yılları arasında gerçekleşen gelirleri değerlendirilecektir.

Toplam Gelirler

İlçe belediyeleri hane başına düşen toplam gelirler değerlendirildiğinde Akçakale ve Merkez Belediyeleri toplam giderlerinin yükselen bir artış eğilimi bulunmaktadır.

İncelemenin yapıldığı yıllar içerisinde hane başına en yüksek gelir oranına Halfeti İlçesinin sahip olduğu görülmektedir. Ancak, bu rakamın 2001 yılında yaklaşık olarak 1/3 oranında düştüğü belirlenmiştir.

Tablo1.15. Toplam Gelirler (hane başına/milyon TL.1999 sabit fiyatlarıyla)

İLÇELER	1999	2000	2001
Halfeti	496,500	697,909	203,342
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	93,500	96,200	77,346
Akçakale	114,800	115,736	166,387
Harran	71,900	91,346	88,034
Ceylanpınar	28,500	25,219	27,135
Viranşehir	75,600	61,686	63,813
Siverek	70,200	80,038	74,640
Hilvan	60,900	55,530	42,646
Bozova	18,500	83,650	54,930
Merkez	128,800	153,802	167,115

*Kaynak:İl Koordinasyon Merkezi

Vergi Gelirleri

Merkezi yönetim kaynaklı gelirlerin toplam gelirler içindeki payı değerlendirildiğinde Suruç, Akçakale, Harran ve Ceylanpınar'ın tüm gelirlerinin % 60 ve yukarısından fazla bir oranda bu kalemden sağlandığı görülmektedir. Bu oran; Halfeti, Siverek, Hilvan ve Merkez ilçe toplam gelirlerinde % 50'den az gerçekleşmektedir.

Tablo 1.16. Genel Bütçe Vergi Gelirleri Payı (hane başına/milyon TL.1999 sabit fiyatlarıyla)

İLÇELER	Genel Bütçe Vergi Gelirleri Payı			Toplam Gelirler İçindeki Payı (% Olarak)		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	64,600	68,799	74,959	13%	9%	31%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	71,700	84,884	83,465	77%	81%	89%
Akçakale	83,700	97,546	143,675	73%	77%	72%
Harran	50,100	58,075	74,624	70%	58%	70%
Ceylanpınar	25,200	21,060	26,732	88%	77%	82%
Viranşehir	0,000	64,600	63,646	0%	96%	83%
Siverek	32,700	43,670	47,724	47%	50%	53%
Hilvan	22,700	30,491	41,607	37%	50%	81%
Bozova	20,500	0,000	0,000	111%	0%	0%
Merkez	48,100	48,450	45,587	37%	29%	23%

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Belediye vergilerinin toplam gelirler içerisindeki pay incelendiğinde Siverek dışında tüm ilçelerde çok düşük olduğu görülmektedir. Değerlendirme yapılan yıllarda Akçakale İlçesinin % 1'lik oranını 2001 yılında %11'e yükselttiği belirlenmiştir. Siverek İlçesinde bu rakam, %8 ile %10 arasında yüksek bir oranda gerçekleştiği belirlenmektedir.

Tablo1.17. Belediye Vergileri (hane başına/milyon TL.1999 sabit fiyatlarıyla)

İLÇELER	Belediye Vergileri (hane başına)			Toplam Gelirler İçindeki Payı (% Olarak)		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	6,000	3,036	1,802	1%	0%	1%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	1,200	2,907	0,880	1%	3%	1%
Akçakale	1,100	1,163	22,081	1%	1%	11%
Harran	0,500	1,098	1,508	1%	1%	1%
Ceylanpınar	0,800	0,646	0,335	3%	2%	1%
Viranşehir	0,000	2,196	0,670	0%	3%	1%
Siverek	5,900	8,656	7,291	8%	10%	8%
Hilvan	1,500	1,873	1,676	2%	3%	3%
Bozova	5,800	624,359	10,559	31%	684%	16%
Merkez	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Belediye harçları kaleminin toplam gelir içindeki payı değerlendirildiğinde; ilçelerin, incelenen yıllar içerisinde genel olarak %0-2 arasında değişen oranlara sahip oldukları görülmektedir. Bu durum Akçakale İlçesinde farklılık

göstermektedir. Akçakale İlçesi 1999 yılında % 1 olan bu oranı 2001 yılında %9'a kadar yükseltmiştir. Siverek ve Bozova verileri değerlendirmeye alınmamıştır.

Belediye harçları tahsilatlarındaki düşük oranlar, hizmetlerin yaygın ve etkin olmadığını veya gelir tahsilatının yeterince yapılamadığını göstermektedir.

Tablo1.18. Belediye Harçları (1999 sabit fiyatlarıyla)

İLÇELER	Belediye Harçları (hane başına/milyon TL)			Toplam Gelirler İçindeki Payı (% Olarak)		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	0,800	0,517	0,042	0%	0%	0%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	1,700	1,680	1,383	2%	2%	1%
Akçakale	0,800	0,452	22,081	1%	0%	9%
Harran	1,300	0,388	2,011	2%	0%	2%
Ceylanpınar	0,400	0,517	0,419	1%	2%	1%
Viranşehir	0,000	0,129	0,168		0%	0%
Siverek	42,800	55,039	58,828	61%	63%	65%
Hilvan	1,400	2,067	1,215	2%	3%	2%
Bozova	74,400	0,452	6,536	402%	0%	10%
Merkez	0,900	1,227	0,503	1%	1%	0%

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Vergi Dışı Gelirler

Diğer gelir kalemleri olan harcamalara katılım ve kurumlar hasılatı, vergi dışı gelirler-işletme karları-belediye malları gelirleri ve diğer vergi dışı gelirler ve özel yardımlar ve fonlar incelendiğinde toplam içindeki paylarının genel olarak düşük olduğu gözlenmektedir.

Harcamalara katılım ve kurumlar hasılatı kaleminin toplam içindeki payı 1999-2001 yılları arasında sadece Hilvan ve Halfeti ilçelerinde artış göstermiştir.

Belediyeler yaptıkları çeşitli hizmetler nedeniyle bu hizmetlerden yararlananlardan belirli miktarda ücretler almaktadır. Bu hizmetleri özellikleri ve beldelerin ihtiyaçlarına göre belediyeler bazı kurumları faaliyete geçirmektedirler. Bu nedenle kurumlar ve teşebbüsler ile bunlardan sağlanan gelirler de birbirinden farklı olmaktadır.

Tablo 1.19. Harcamalara Katılım Ve Kurumlar Hasılatı (1999 sabit fiyatlarıyla)

İLÇELER	Vergi Dışı Gelirler- Harcamalara Katılım Ve Kurumlar Hasılatı (hane başına/milyon TL)			Toplam Gelirler İçindeki Payı (% Olarak)		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	11,700	6,137	8,757	2%	1%	4%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	1,800	2,132	2,053	2%	2%	2%
Akçakale	6,000	19,057	7,039	5%	15%	4%
Harran	3,200	1,873	2,011	4%	2%	2%
Ceylanpınar	3,100	1,873	1,383	11%	7%	4%
Viranşehir	4,200	4,974	1,927	6%	7%	3%
Siverek	0,800	2,907	1,048	1%	3%	1%
Hilvan	1,000	2,196	2,305	2%	4%	4%
Bozova	3,600	2,519	0,008	19%	3%	0%
Merkez	0.2	0.5168	0.6704	0%	0%	0%

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

İşletme karları, belediyelerin kurumlar hasılatı ile benzerlik taşıyan gelir kalemlerindendir.

Aşağıdaki tablo incelendiğinde, işletme karları-belediye malları gelirleri incelenen yıllar içerisinde tüm ilçelerde 2000 yılında en yüksek değerine ulaşmıştır.

Tablo 1.20. Vergi Dışı Gelirler-İşletme Karları ve Belediye Malları Gelirleri (1999 sabit fiyatlarıyla)

İLÇELER	İşletme Karları ve Belediye Malları Gelirleri (hane başına/milyon TL)			Toplam Gelirler İçindeki Payı (% Olarak)		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	350.8	667.318	148.577	71%	88%	61%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	1,200	12,403	4,232	1%	12%	5%
Akçakale	1,700	0,840	4,567	1%	1%	2%
Harran	1,900	19,509	2,849	3%	20%	3%
Ceylanpınar	0,500	0,129	0,545	2%	0%	2%
Viranşehir	v.y.	0,840	0,754	0%	1%	1%
Siverek	18,100	27,455	26,313	26%	31%	29%
Hilvan	1,000	1,292	0,587	2%	2%	1%
Bozova	v.y.	v.y.	7,919	0%	0%	12%
Merkez	0.7	0,775	1,006	1%	0%	0%

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Tablo 1.21. Diğer Vergi Dışı Gelirler (1999 sabit fiyatlarıyla)

İLÇELER	Diğer Vergi Dışı Gelirler (hane başına/milyon TL)			Toplam Gelirler İçindeki Payı (% Olarak)		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	4,800	1,615	0,461	1%	0%	0%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	15,900	0,969	1,341	17%	1%	1%
Akçakale	0.3	7,235	5,112	0%	6%	3%
Harran	v.y.	v.y.	v.y.	0%	0%	0%
Ceylanpınar	1,900	2,390	3,184	7%	9%	10%
Viranşehir	v.y.	2,132	2,975	0%	3%	4%
Siverek	2,200	1,938	3,897	3%	2%	4%
Hilvan	12,300	0,581	0,503	20%	1%	1%
Bozova	v.y.	0,065	v.y.	0%	0%	0%
Merkez	3,000	8,385	6,620	2%	5%	3%

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Belediye gelir kalemlerinden biri de çeşitli bakanlıklarca yönetilen değişik amaçlı fonlardır. Ancak, bu fonların kullanımındaki politik tercihler etkili olduğundan belediyelere göre farklılıklar görülmektedir.

Tablo 1.22. Özel Yardımlar Ve Fonlar (1999 sabit fiyatlarıyla)

İLÇELER	Özel Yardımlar Ve Fonlar (hane başına/milyon TL)			Toplam Gelirler İçindeki Payı (% Olarak)		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	59,900	13,954	10,726	v.y.	v.y.	8%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	v.y.	v.y.	v.y.	15%	13%	v.y.
Akçakale	17,500	16,538	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Harran	15,000	18,734	23,296	v.y.	v.y.	v.y.
Ceylanpınar	v.y.	2,907	3,184	34%	36%	7%
Viranşehir	v.y.	v.y.	5,615	12%	2%	4%
Siverek	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Hilvan	20,800	21,899	3.3939	v.y.	v.y.	7%
Bozova	v.y.	v.y.	5,070	21%	19%	22%
Merkez	v.y.	v.y.	v.y.	0%	0%	0%

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Genel bir değerlendirme yapıldığında, Şanlıurfa İl sınırları içinde yer alan tüm belediyelerin vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki %8'lik payı ile düşük bir değere sahip olduğu görülmektedir. Türkiye ortalamasının %18 olduğu düşünülürse ortalamanın altında kaldığı görülür.

2.1.3.2. Şanlıurfa Belediyesi'nin 1998 Yılı Ana Gider Kalemlerinin Karşılaştırılması

2.1.3.2.1. Benzer Büyüklükteki Kentlerle Karşılaştırma

Toplam giderler açısından değerlendirme yapıldığında, 1998 yılında Şanlıurfa Belediyesinin kendi nüfus büyüklüğü ile benzer kentler ortalamasının çok çok altında kaldığı görülmüştür. Bu rakam Türkiye ortalamasının da çok altındadır.

Tablo 1.23. 1998 Yılı Şanlıurfa ve Benzer Kentler Belediyeleri Ana Gider Kalemleri (TL.)

İLLER	Giderler Genel Toplamı	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları
Kayseri	23.400.512.976	13.772.573.756	5.827.550.918	3.800.388.302
Manisa	18.511.015.374	12.220.136.449	4.555.856.896	1.735.022.029
Samsun	23.425.376.270	11.183.302.242	10.356.238.835	1.885.835.193
Şanlıurfa	10.393.297.128	6.659.485.648	2.031.762.634	1.702.048.846
Türkiye Toplamı	1.570.909.698.493	725.184.582.239	547.673.477.921	298.051.638.333

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

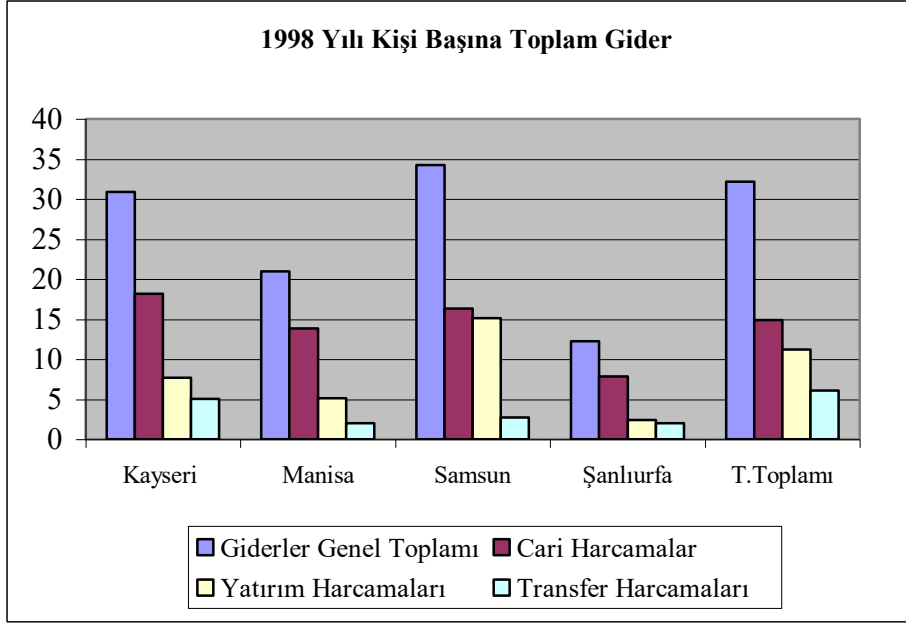
Tablo 1.24. 1998 Yılı Kişi Başına Düşen Ana Gider Kalemleri (TL.)(Kişi Başına)

İLLER	Giderler Genel Toplamı	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları
Kayseri	30.871	18.170	7.688	5.014
Manisa	20.942	13.825	5.154	1.963
Samsun	34.212	16.333	15.125	2.754
Şanlıurfa	12.238	7.842	2.392	2.004
Türkiye Ortalaması	32.197	14.864	11.225	6.109

*Kaynak:www.yerelnet.org.tr

Türkiye genelinde kişi başına düşen belediye giderleri incelendiğinde, Türkiye genelinde kişi başına toplam gider 32,197 TL. iken bu rakam Şanlıurfa'da 12,238 TL. olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 1.8. 1998 Yılı Kişi Başına Düşen Ana Gider Kalemleri (TL.)

*Kaynak: www.yerelnet.org.tr

1998 Yılı kişi başına düşen toplam giderler benzer kentler karşılaştırmasına baktığımızda Şanlıurfa'nın 12,238 değeri ile benzer kentlerin kişi başına gider verilerinin çok gerisinde kaldığı görülmektedir.

Benzer kentler arasında toplam giderler için yapılan değerlendirmelerin kişi başına cari harcamalar ve yatırım harcamaları içinde geçerli olduğu görülmektedir. Ancak bu durum, kişi başına transfer harcamalarında değişiklik göstermekte ve Şanlıurfa, Samsun İlini yakalayarak, Manisa İlini de geride bırakmaktadır.

2.1.3.2.2. İlçe Belediye Giderleri Değerlendirme

Bu bölümde, Şanlıurfa İl sınırları içinde yer alan ilçe belediyelerin 1999-2001 yılları arasında gerçekleşen giderleri değerlendirilecektir.

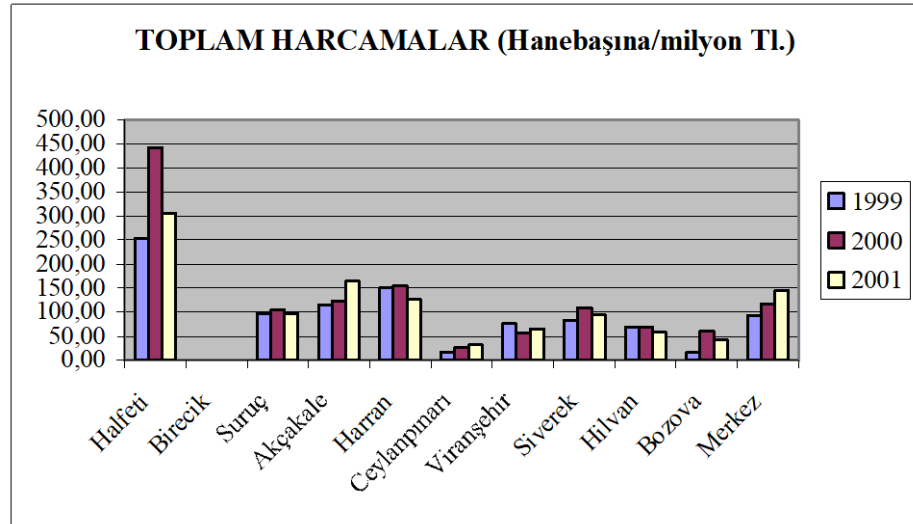
Toplam Giderler

Tablo 1.25. Toplam Giderler (hane başına düşen harcama/milyon TL.- 1999 Yılı Sabit Fiyatları ile)

İLÇELER	1999	2000	2001
Halfeti	253.30	442.90	305.28
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	98.50	104.85	96.08
Akçakale	114.80	123.84	164.96
Harran	149.90	153.62	125.83
Ceylanpınar	17.40	27.46	32.51
Viranşehir	76.80	55.94	65.70
Siverek	83.60	110.21	95.07
Hilvan	68.50	69.70	58.62
Bozova	16.00	59.82	42.44
Merkez	94.10	116.80	145.06

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Şekil 1.9. Toplam Giderler (hane başına düşen harcama/milyon TL.- 1999 Yılı Sabit Fiyatları ile)

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

İlçe belediyeleri hane başına düşen toplam giderler açısından değerlendirildiğinde, tüm belediyelerde hane başına 2000 yılında büyük artışlar olduğu 2001 yılında ise harcama miktarının düştüğü gözlemlenmiştir. Merkez ve Akçakale Belediyeleri ise değerlendirmenin yapıldığı 3 yıl içerisinde toplam giderlerinin yükselen bir artışa sahip olduğu belirlenmiştir. Tüm ilçeler içerisinde ise Halfeti Belediyesi en yüksek gider artışı oranına sahiptir.

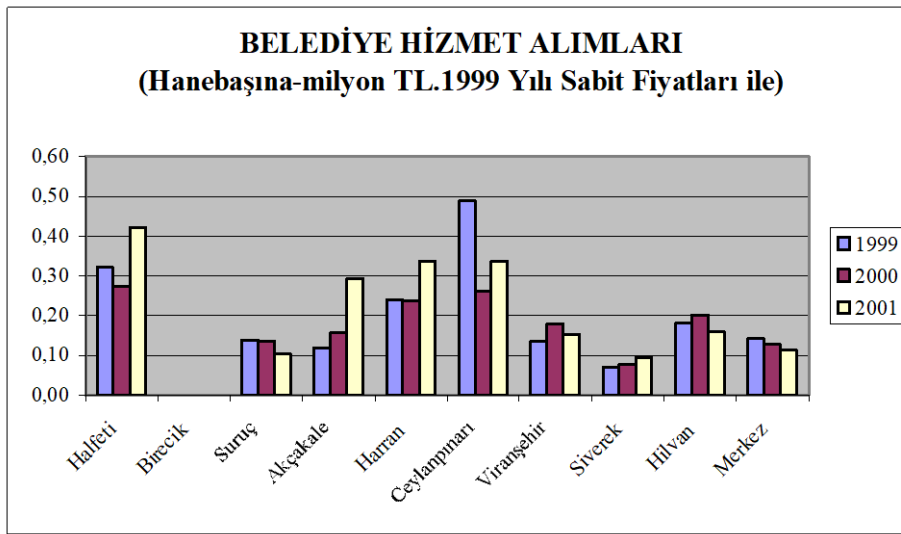
Hizmet Alımları

Tablo1.26. Belediye Hizmet Alımları (1999 Yılı Sabit Fiyatları İle)

Belediye Hizmet Alımları (Hane Başına/Milyon TL.				Toplam Giderler İçindeki Payı (%) Olarak)		
İLÇELER	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	81.40	121.71	128.80	32%	27%	42%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	13.60	14.28	9.89	14%	14%	10%
Akçakale	13.70	19.38	48.35	12%	16%	29%
Harran	36.10	36.31	42.49	24%	24%	34%
Ceylanpınar	8.50	7.17	10.94	49%	26%	34%
Viranşehir	10.40	10.01	10.10	14%	18%	15%
Siverek	5.90	8.59	9.05	7%	8%	10%
Hilvan	12.40	14.02	9.34	18%	20%	16%
Bozova	58.10	37410.00	71.73	363%	6%	169%
Merkez	13.40	14.79	16.38	14%	13%	11%

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Şekil 1.10. Belediye Hizmet Alımları (1999 Yılı Sabit Fiyatları İle)

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Belediyelerin hane başına düşen hizmet alımları harcamaları değerlendirildiğinde toplam giderler içerisinde en yüksek değerlere Halfeti, Bozova ve Ceylanpınar ilçelerinin sahip olduğunu görülmektedir. Bu ilçelerden 1999-2001 yılları arasında sadece Halfeti ilçesinin artan bir orana sahip olduğunu belirlenmiştir. İlçeler genel olarak değerlendirildiğinde ise Akçakale, Harran ve Siverek ilçeleri hizmet alımlarının artan değerlere sahiptir.

Personel Harcamaları

Şanlıurfa İli Ve İlçe Belediyeleri

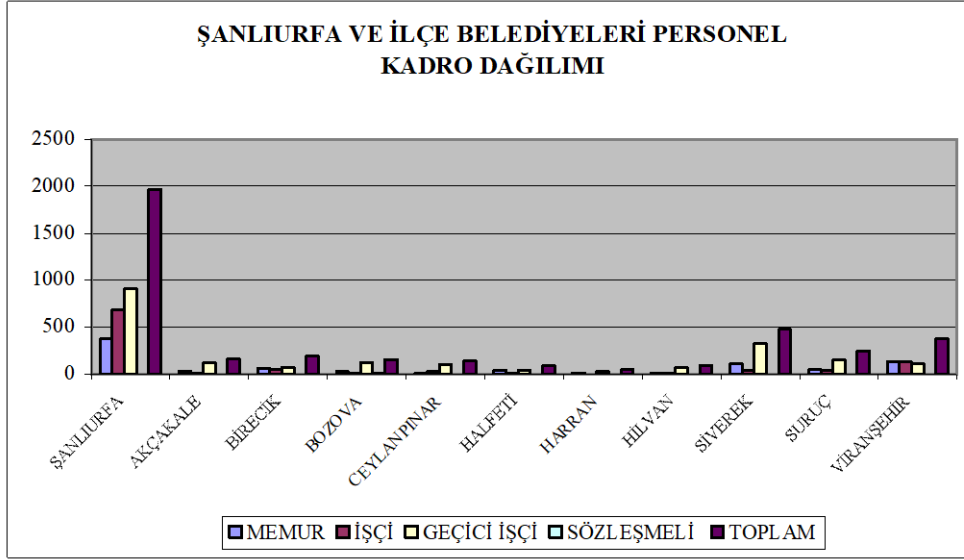
Şanlıurfa il sınırları içinde yer alan belediyelerin 867 memur, 1021 işçi, 2054 geçici işçi ve 6 sözleşmeli olmak üzere toplam 3948 personeli bulunmaktadır. Bu toplam personelin 1972 (%49,9)'si merkez belediyeye bağlı olarak çalışmaktadır. Merkez belediyeden sonra Siverek ve Viranşehir belediyeleri en fazla personele sahip olan belediyelerdir. Merkez ve Siverek Belediyeleri en fazla sayıda geçici işçi çalıştıran belediyeler olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1.27. Şanlıurfa ve İlçe Belediyeleri Personel Kadro Dağılımı (2002 Yılı)

	MEMUR	İŞÇİ	GEÇİCİ İŞÇİ	SÖZLEŞMELİ	TOPLAM
Şanlıurfa	376	688	908	0	1972
Akçakale	37	9	120	0	166
Birecik	59	53	76	0	188
Bozova	25	8	123	4	160
C.pınar	10	29	100	1	140
Halfeti	38	12	40	0	90
Harran	17	1	30	0	48
Hilvan	13	9	70	0	92
Siverek	109	39	329	0	477
Suruç	50	42	151	0	243
Viranşehir	133	131	107	1	372
TOPLAM	867	1021	2054	6	3948

*Kaynak: www.yerelnet.org.tr

Şekil 1.11. Şanlıurfa ve İlçe Belediyeleri Personel Kadro Dağılımı (2002 Yılı)

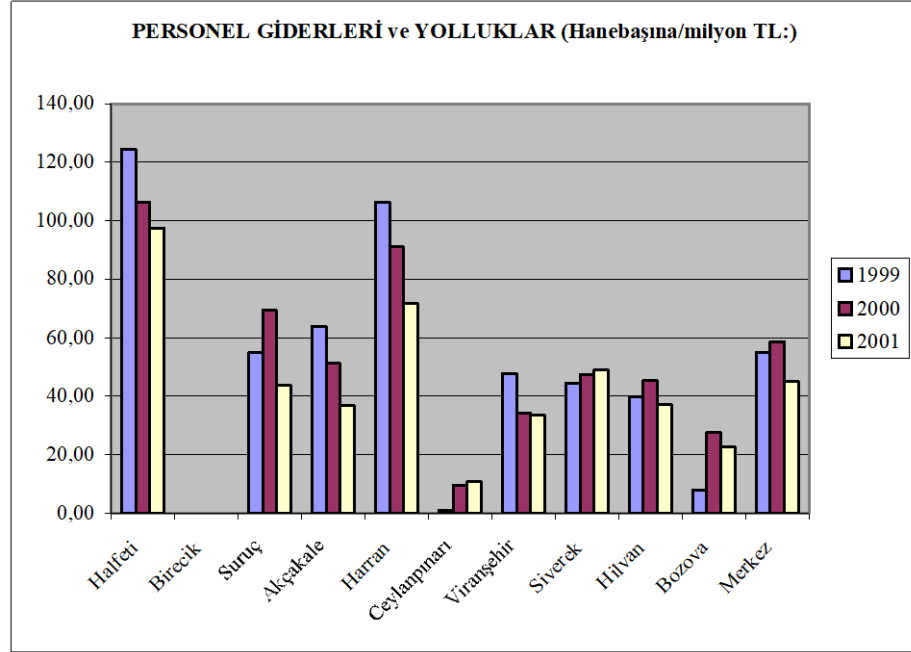
*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Tablo 1.28. Personel Giderleri Ve Yolluklar (1999 Yılı Sabit Fiyatları ile)

Personel Giderleri Ve Yolluklar (Hane Başına/Milyon TL.)				Toplam Giderler İçindeki Payı (% Olarak)		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	124.50	106.27	97.59	49%	24%	32%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	55.00	69.45	43.70	56%	66%	45%
Akçakale	63.80	51.23	36.75	56%	41%	22%
Harran	106.30	91.02	71.77	71%	59%	57%
Ceylanpınar	1.00	9.50	10.68	6%	35%	33%
Viranşehir	47.70	34.24	33.44	62%	61%	51%
Siverek	44.30	47.22	49.02	53%	43%	52%
Hilvan	39.90	45.28	37.29	58%	65%	64%
Bozova	7.80	27.58	22.71	49%	46%	54%
Merkez	54.90	58.66	45.04	58%	50%	31%

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Şekil 1.12. Personel Giderleri Ve Yolluklar (1999 Yılı Sabit Fiyatları ile)

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

1999-2001 yılları arasında ilçe belediyelerinin hane başına personel harcamaları karşılaştırıldığında, personel harcamalarının toplam giderler içerisinde önemli bir orana sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak, bu oranın bir çok ilçede 2001 yılında belirsiz biçimde düştüğü görülmektedir. Elimizde yeterli veri olmadığı için bu düşüşün çalışan sayısı azaltılarak mı yoksa ücretlerin düşürülmesi yoluyla mı gerçekleştiğini söyleyemiyoruz. İlçe Belediyelerin karşılaştırılmasında, Ceylanpınar Belediyesinin personel harcamalarında ciddi bir artış olduğu (1999:0.06, 2000:0.35, 2001:0.33) görülmektedir. Buna karşılık Merkez Belediyesinde bu rakamlar 1999'da 0.58'den 2001 yılında 0.31'e düştüğü görülmektedir.

Yatırım Harcamaları

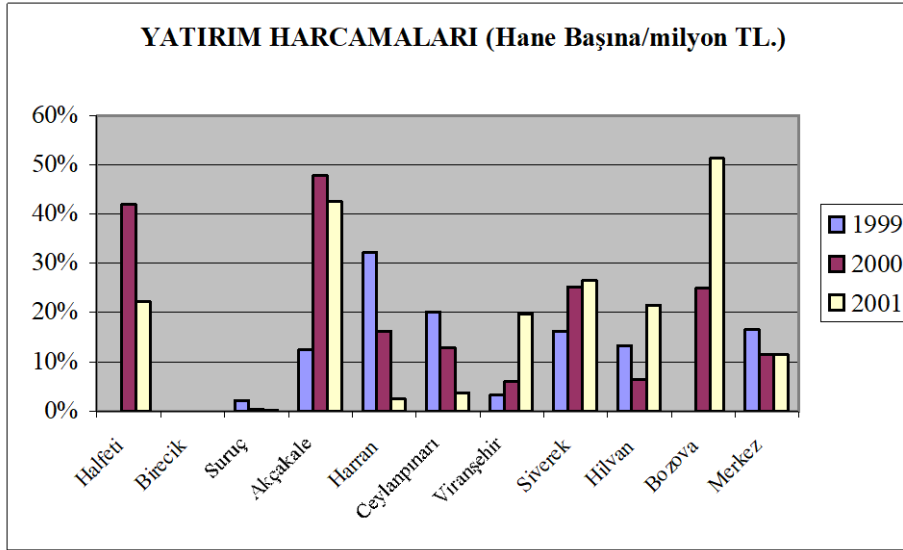
İlçe belediyelerin yatırım harcamaları karşılaştırıldığında, hane başına yapılan yatırım harcamalarında Akçakale, Siverek, Bozova, Viranşehir ilçeleri diğer ilçeleri geride bırakarak toplam giderler içerisindeki yatırımlara ayrılan harcama oranlarını arttırmışlardır.

Tablo1.29. Yatırım Harcamaları (1999 Yılı Sabit Fiyatları ile)

	Yatırım Harcamaları (Hane Başına/Milyon TL.)			Yatırım Harcamalarının Toplam Giderler İçindeki Payı (% Olarak)		
	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	0.00	185.85	68.05	v.y.	42%	22%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	2.10	0.45	0.08	2%	0%	0%
Akçakale	14.30	59.11	70.27	12%	48%	43%
Harran	48.20	25.06	3.06	32%	16%	2%
Ceylanpınar	3.50	3.55	1.22	20%	13%	4%
Viranşehir	2.50	3.36	12.99	3%	6%	20%
Siverek	13.60	27.84	25.22	16%	25%	27%
Hilvan	9.10	4.52	12.57	13%	6%	21%
Bozova	0.00	14.99	21.75	v.y.	25%	51%
Merkez	15.60	13.31	16.55	17%	11%	11%

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Şekil 1.13. Yatırım Harcamaları (1999 Yılı Sabit Fiyatları ile)

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Halfeti, Akçakale ve Bozova İlçelerinin 2000 yılında hane başına yatırımlara ayırdığı harcama oranında büyük bir artış gözlenmektedir. Ancak, bu orandaki artışın belediyelerin herhangi bir altyapı projesi yatırımı sebebi ile arttığı konusunda bilgimiz bulunmamaktadır.

Transfer Harcamaları

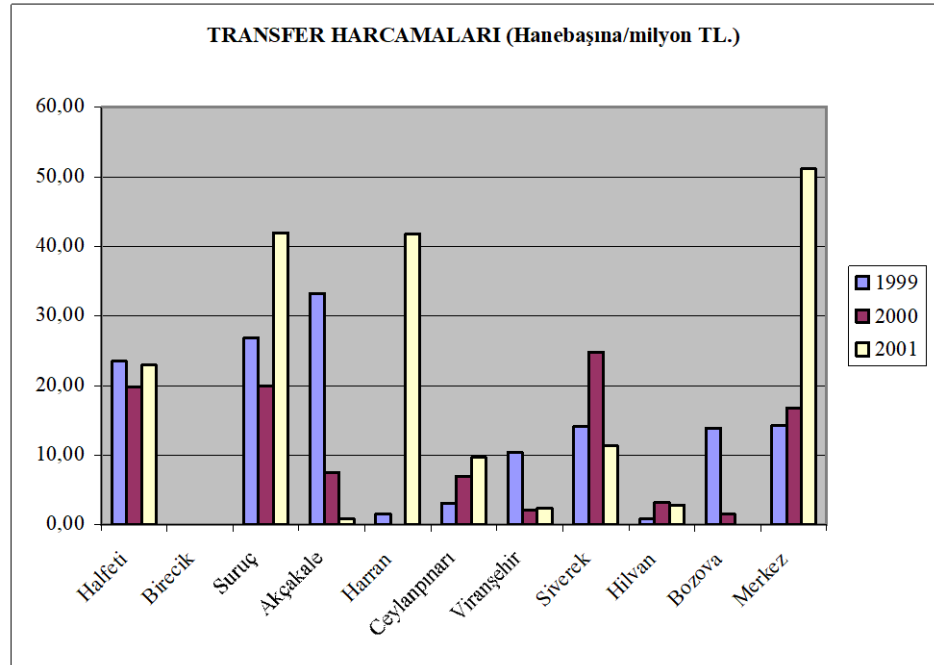
Transfer Harcamaları tüm ilçeler genelinde 2000 yılında büyük düşüşler gerçekleştiği görülmektedir. Bozova İlçesinde transfer harcamalarının toplam gelir içindeki payı 1999 yılında % 87'den 2000 yılında %2'ye ve 2001 yılında %0'a düşmüştür. Suruç, Harran ve Merkez İlçelerde ise 2000 yılında gerçekleşen düşüşün ardından 2001 yılında tekrar yükselmiştir.

Tablo1.30. Transfer Harcamaları (1999 Yılı Sabit Fiyatları ile)

Transfer Harcamaları (Hane Başına/Milyon TL.)				Toplam Giderler İçindeki Payı (% Olarak)		
İLÇELER	1999	2000	2001	1999	2000	2001
Halfeti	23.50	19.77	22.88	9%	4%	7%
Birecik	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Suruç	26.90	19.83	41.94	27%	19%	44%
Akçakale	33.20	7.56	0.84	29%	6%	1%
Harran	1.50	0.00	41.82	1%	0%	33%
Ceylanpınar	3.10	6.98	9.64	18%	25%	30%
Viranşehir	10.40	2.00	2.43	14%	4%	4%
Siverek	14.10	24.87	11.31	17%	23%	12%
Hilvan	0.80	3.23	2.81	1%	5%	5%
Bozova	13.90	1.49	0.00	87%	2%	0%
Merkez	14.30	16.73	51.20	15%	14%	35%

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

Şekil 1.14. Transfer Harcamaları (1999 Yılı Sabit Fiyatları ile)

*Kaynak: İl Koordinasyon Merkezi

2.1.4. Değerlendirme

2.1.4.1. Gelirler

Çalışmada, Şanlıurfa Belediyesi toplam gelirlerinin benzer kentlerin çok altında olduğu belirlenmiştir. Kişi başına düşen gelirler incelendiğinde yine benzer durum ortaya çıkmaktadır.

İncelemenin yapıldığı yıla ait verilere bakıldığında Samsun hariç diğer şehirlerin toplam gelirlerinde en yüksek orana sahip ilk gelir kaleminin vergi gelirleri olduğu görülmektedir.

Türkiye genelinde kişi başına düşen belediye gelirleri incelendiğinde, Türkiye genelinde kişi başına toplam gelir 30,670 TL. iken bu rakam Şanlıurfa'da 7,885 TL. olarak gerçekleşmiştir.

Şanlıurfa Belediyesinin en yüksek gelir kaleminin merkezi yönetim kaynaklı gelirler olduğu görülmektedir. Şanlıurfa Belediyesinin merkezi yönetim kaynaklı gelirleri toplam gelirin % 64'ünü oluştururken benzer kentlerde bu oran %50'nin altında değerlere sahiptir.

Şanlıurfa Belediyesi yerel ve merkezi yönetimden gelen gelirlerinin kişi başına değeri de yine benzer büyüklükteki kentler arasında en düşük değere sahiptir. Genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından alınan pay ile belediye vergilerinin toplam vergi gelirleri toplamı içindeki payları değerlendirildiğinde, Şanlıurfa belediyesinin vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki %8'lik pay ile en düşük değere sahip olduğu görülmektedir.

Şanlıurfa ve benzer kentlerin incelenen tüm gelir verilerine ait olan yüzdeleri değerlendirildiğinde Şanlıurfa verisinin gerek incelenen diğer iller, gerekse Türkiye genelinin altında yüzdelere sahip olduğu belirlenmiştir.

Şanlıurfa ve benzer büyüklükteki kentleri emlak vergisi gelirlerinin belediye vergileri içindeki yüzdesi açısından değerlendirdiğimizde Şanlıurfa'nın %29,2 ile en düşük değere sahip olduğu, diğer kentlerin ise %50 üzerinde değerlere sahip olduğu görülmektedir.

İlçe belediyeleri hane başına düşen toplam gelirler değerlendirildiğinde Akçakale ve Merkez Belediyeleri toplam giderlerinin yükselen bir artış eğilimi bulunmaktadır.

Merkezi yönetim kaynaklı gelirlerin toplam gelirler içindeki payı değerlendirildiğinde Suruç, Akçakale, Harran ve Ceylanpınar'ın tüm gelirlerinin %60 ve yukarısından fazla bir oranda bu kalemden sağlandığı görülmektedir. Bu oran; Halfeti, Siverek, Hilvan ve Merkez ilçe toplam gelirlerinde %50'den az gerçekleşmektedir.

Belediye vergilerinin toplam gelirler içerisindeki pay incelendiğinde Siverek dışında tüm ilçelerde çok düşük olduğu görülmektedir.

Belediye harçları kaleminin toplam gelir içindeki payı değerlendirildiğinde; ilçelerin, incelenen yıllar içerisinde genel olarak %0-2 arasında değişen oranlara sahip oldukları görülmektedir.

Diğer gelir kalemleri olan harcamalara katılım ve kurumlar hasılatı, vergi dışı gelirler-işletme karları-belediye malları gelirleri ve diğer vergi dışı gelirler ve özel yardımlar ve fonlar incelendiğinde toplam içindeki paylarının genel olarak düşük olduğu gözlenmektedir.

2.1.4.2. Giderler

Toplam giderler açısından değerlendirme yapıldığında, 1998 yılında Şanlıurfa Belediyesinin kendi nüfus büyüklüğü ile benzer kentler ortalamasının çok altında kaldığı görülmüştür. Bu rakam Türkiye ortalamasının da çok altındadır.

Türkiye genelinde kişi başına düşen belediye giderleri incelendiğinde, Türkiye genelinde kişi başına toplam gider 32,197 TL. iken bu rakam Şanlıurfa'da 12,238 TL. olarak gerçekleşmiştir.

1998 Yılı kişi başına düşen toplam giderler benzer kentler karşılaştırmasına baktığımızda Şanlıurfa'nın 12,238 değeri ile benzer kentlerin kişi başına gider verilerinin çok gerisinde kaldığı görülmektedir.

İlçe belediyeleri hane başına düşen toplam giderler açısından değerlendirildiğinde, tüm belediyelerde hane başına 2000 yılında büyük artışlar olduğu 2001 yılında ise harcama miktarının düştüğü gözlemlenmiştir. Merkez ve Akçakale Belediyeleri ise değerlendirmenin yapıldığı 3 yıl içerisinde toplam giderlerinin yükselen bir artışa sahip olduğu belirlenmiştir.

1999-2001 yılları arasında ilçe belediyelerinin hane başına personel harcamaları karşılaştırıldığında, personel harcamalarının toplam giderler içerisinde önemli bir orana sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak, bu oranın bir çok ilçede 2001 yılında belirsiz biçimde düştüğü görülmektedir.

İlçe belediyelerin yatırım harcamaları karşılaştırıldığında, hane başına yapılan yatırım harcamalarında Akçakale, Siverek, Bozova, Viranşehir ilçeleri diğer ilçeleri geride bırakarak toplam giderler içerisindeki yatırımlara ayrılan harcama oranlarını arttırmışlardır.

Transfer Harcamaları tüm ilçeler genelinde 2000 yılında büyük düşüşler gerçekleştiği görülmektedir. Bozova İlçesinde transfer harcamalarının toplam gelir içindeki payı 1999 yılında % 87'den 2000 yılında %2'ye ve 2001 yılında

%0'a düşmüştür. Suruç, Harran ve Merkez İlçelerde ise 2000 yılında gerçekleşen düşüşün ardından 2001 yılında tekrar yükselmiştir.

Ersoy'un yerel yönetim finansmanı konulu çalışmasında da, yönetimi belediyelere bırakılan vergilerin verimli olmadığını vurgulamaktadır.

Ersoy'un çalışmasındaki bulgular, kişi başına GSYİH'dan alınan payın düşük olduğu yerleşmelerde yaşayan kentlilerin, kişi başına GSYİH'dan alınan payın daha yüksek olduğu gelir gruplarına kıyasla belediye hizmetleri için daha yüksek oranda vergi ödediğini göstermektedir (Ersoy, 1999).

Son bir değerlendirme olarak, Ersoy'un çalışmasındaki bulgular (örnekler arasında Urfa Merkez Belediyesi verileri de değerlendirilmiştir), kişi başına GSYİH'dan alınan payın düşük olduğu yerleşmelerde yaşayan kentlilerin, kişi başına GSYİH'dan alınan payın daha yüksek olduğu gelir gruplarına kıyasla belediye hizmetleri için daha yüksek oranda vergi ödediğini göstermektedir (Ersoy, 1999). Şanlıurfa İli için de benzer durum geçerlidir. Dolayısı ile, kişi başına GSYİH miktarı düşük olan geri kalmış yörelerde merkezi hükümet paylarının yükseltilmesi sosyal adalet ilkelerine uygun bir politika olacaktır.

2.2. DEMOGRAFİK YAPI

Türkiye genelinde nüfusa ilişkin en son veriler 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına ilişkin DİE Haber Bülteni'nden, Şanlıurfa ve diğer Bölge illerine ait demografik bilgiler ise il bazında hazırlanan 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri başlıklı DİE yayınlarından alınmıştır. Bu yayınlardan ilkinde sayıma ilişkin olarak açıklanan göstergeler; yıllık nüfus artış hızı, nüfus yoğunluğu, kent ve köy nüfuslarından ibarettir. Bu sebeple, nüfus grupları, toplam yaş bağımlılık oranları, nüfus hareketleri, doğurganlık oranı gibi göstergeler için Türkiye geneline ait verilerde 1990 yılı sayım sonuçları kullanılırken Şanlıurfa ve Bölge geneli için 2000 yılı verileri de kullanılmıştır.

2.2.1. Temel Demografik Göstergeler

2000 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Türkiye toplam nüfusu 67.803.927 olarak tespit edilmiştir. Bu nüfusun % 9,75'ini (6.608.619 kişi) barındıran Bölge içinde, nüfus büyüklüğü açısından, en büyük il Şanlıurfa'dır. Bu il içinde, ilçeler bazında nüfusun dağılımı incelendiğinde, nüfusun ağırlıklı olarak kentsel servis sektörlerinde görece gelişmiş olan Merkez, Siverek ve Viranşehir ilçelerinde toplandığı görülmektedir.

Tablo 2.1. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli ve İlçelerinin 2000 yılı Nüfus ve Nüfus Artış Hızları

	Toplam Nüfus (Bin Kişi)	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Kentsel Nüfus Artış Hızı (%)	Kırsal Nüfus Artış Hızı (%)
Türkiye	67.803	18,28	26,81	4,21
Bölge	6.608	24,79	36,57	7,67
Şanlıurfa	1.443	36,55	42,30	29,01
Merkez	534	34,78	33,24	38,90
Akçakale	77	46,45	74,71	30,31
Birecik	74	23,71	34,23	12,77
Bozova	65	18,65	17,00	19,37
Ceylanpınar	67	31,36	28,63	36,72
Halfeti	34	-4,70	-40,03	-0,92
Harran	56	64,23	135,41	55,22
Hilvan	38	15,15	12,86	16,84
Siverek	224	52,16	69,87	32,97
Suruç	82	2,52	9,50	-5,10
Viranşehir	187	62,59	74,76	43,55

*Kaynak: DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Tablo 2.1.'de tüm Türkiye genelinde kentsel alanlara yönelik nüfus hareketlerinin, 2000 yılı itibarıyla de, aynı eğilimde devam ettiği görülmektedir. Ancak, kırsal nüfus artış hızları Bölge genelinde Türkiye ortalamasının üstünde, Şanlıurfa ilinde ise Bölge ortalamasının da üstündedir. İl içinde kırsal alanda nüfus artış hızının il ortalamasının üstünde gerçekleştiği

ilçelerin, aynı şekilde kentsel nüfuslarında da benzer şekilde yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir. Tüm il içinde, tek nüfus kaybeden ilçe Halfeti'dir. Suruç kırsal nüfusunun da, 2000 yılı itibarıyla nüfus kaybettiği görülmektedir.

Tablo 2.2. Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa için Temel Demografik Göstergeler

	Türkiye		Bölge		Şanlıurfa	
	1990	2000*	1990	2000	1990	2000
Toplam doğurganlık hızı (%)	2,7	2,5	4,4	4,86	4,4	4,83
Bebek Ölüm Hızı (%)	67,0	35,3	76,1	48,3	51,0	37,0
Doğuşta Yaşam Beklentisi	62,0	69,1	59,5	63,0*	66,2	69,5**

*Kaynak: 1990 Genel Nüfus Sayımı, DİE GAP İl İstatistikleri: 1996-1998, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, GAP İlleri.

** GAP BKİ, GAP Bölge Kalkınma Planı, Sosyal Yapı ve Sektörler Taslak Raporu

Tablo 2.2.'ye göre Bölge, bebek ölüm hızı göstergelerinde ülke ortalamasının üstünde değerlere sahipken Şanlıurfa ili, bebek ölüm hızında ülke ortalamasına yakın bir değere sahiptir. Doğuşta yaşam beklentisi Bölge genelinde ülke ortalamasının altında, Şanlıurfa'da ise üstündedir. Doğurganlık hızında ise Şanlıurfa ülke ortalamasının üstünde, Bölge ortalamasının biraz altındadır.

Tablo 2.3. Nüfusun yaş gruplarına göre yüzde dağılımı (2000)

	0-14 yaş	15-24 yaş	25-64 yaş	65 yaş ve üstü
Türkiye (1990)	35,0	20,0	40,6	4,3
Bölge	42,7	21,8	32,3	3,2
Şanlıurfa	44,2	21,9	31,3	2,6

*Kaynak: 1990 Genel Nüfus Sayımı, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, GAP İlleri.

2000 yılı nüfus sayımına göre Bölge'de ve Şanlıurfa'da nüfusun yaklaşık %20'sini genç nüfus oluşturmaktadır. Bölge genelinde nüfusun %43'ünü oluşturan çocuk nüfusu ise Şanlıurfa'da nüfusun %44'ünü oluşturmaktadır. Bölge ve il nüfusu içindeki 65 yaş üstü yaşlı nüfusun oranı ise yaklaşık %3 civarındadır.

2.2.2. Nüfusun Genel Özellikleri

2.2.2.1. Nüfusun Yıllara Göre Değişimi

Tablo 2.4. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli, Şanlıurfa Belediyesi Toplam Nüfusları

	1975	1980	1985	1990	2000
Türkiye	40.347.719	44.736.957	50.664.458	56.473.035	67.803.927
Bölge	3.212.531	3.567.628	4.303.567	5.158.013	6.608.619
Şanlıurfa İli	597.277	602.736	795.034	1.001.455	1.443.422
Şanlıurfa Belediyesi	132.934	147.488	194.969	276.528	385.588

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri: 1950-1996, DİE, GAP İl İstatistikleri: 1996-1998, DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Bölge nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı, 1975'ten 2000 yılına kadar düzenli bir artış göstermiştir. Bu gelişmede en önemli etken, Bölge doğurganlık oranlarının Türkiye ortalamasının oldukça üstünde olmasıdır (Bölge'de 4,7 iken, Türkiye'de 2,65). Bölge ortalamasına yakın bir doğurganlık hızına sahip olduğu halde bebek ölüm hızının Bölge ortalaması altında olduğu Şanlıurfa ili ise, 1975'te Bölge nüfusunun %16'sının oluştururken 2000'de yaklaşık %22'sine ulaşmıştır.

Şanlıurfa ilinin GAP Bölgesinden farklı olarak, 1980 yılı nüfusunun 1975 yılına göre azaldığını, ancak 1980'den günümüze kadar düzenli bir artış yaşandığı gözlenmektedir. Şanlıurfa ilinde 1985-1990 yılları arasında 26000 kişilik dış göç yaşanmasına karşılık aynı dönemde, toplam il nüfusunun Türkiye içindeki payı % 0,20 oranında artmıştır.

Şanlıurfa ilinin GAP Bölgesi içindeki payına bakacak olursak, yine aynı dönemde (1975-1980) bir düşüş ve günümüze kadar gelen bir artış görürüz. Şanlıurfa nüfusunun GAP Bölgesi toplam nüfusu içindeki payının Türkiye toplam nüfusu içindeki payına oranla daha fazla arttığını söyleyebiliriz. Bu veriler anılan dönemde Şanlıurfa'nın GAP Bölgesi içindeki öneminin arttığını açıkça göstermektedir.

Tablo 2.5. Bölge İlleri Toplam Nüfusları

İller	1975	1980	1985	1990	2000
Adıyaman	346.892 (%10,80)	367.595 (%10,30)	430.728 (%10,01)	513.131 (%9,95)	623.811 (%9,44)
Diyarbakır	651.233 (%20,27)	778.150 (%21,81)	934.505 (%21,71)	1.094.996 (%21,23)	1.362.708 (%20,62)
Gaziantep	715.939 (%22,29)	808.697 (%22,67)	966.490 (%22,46)	1.140.594 (%22,11)	1.285.249 (%19,44)
Mardin	519.687 (%16,18)	564.967 (%15,84)	652.069 (%15,15)	557.727 (%10,61)	705.098 (%10,66)
Siirt	381.503 (%11,88)	445.483 (%12,49)	524.741 (%12,19)	243.435 (%4,72)	263.676 (%3,98)
Şanlıurfa	597.277 (%18,59)	602.736 (%16,89)	795.034 (%18,47)	1.001.455 (%19,42)	1.443.422 (%21,85)
Batman	-	-	-	344.669 (%6,68)	456.734 (%6,91)
Şırnak	-	-	-	262.006 (%5,08)	353.197 (%5,36)
Kilis	-	-	-	-	114.724 (%1,73)
Bölge	3.212.531 (%100)	3.567.628 (%100)	4.303.567 (%100)	5.158.013 (%100)	6.608.619 (%100)

*Kaynak: DİE GAP İl İstatistikleri: 1950-1996, DİE GAP İl İstatistikleri: 1996-1998, DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Bölge illerinin nüfuslarını yıllara göre incelediğimizde, 1975 yılında Gaziantep'in %22,29'luk pay ile en fazla nüfusa sahip il olduğunu görüyoruz. Bu ili % 20,27'lik pay ile Diyarbakır izlemektedir. Şanlıurfa ili ise % 18,59'luk pay ile üçüncü sıradadır. Bu oranlar 2000 yılına geldiğimizde değişmiş ve Şanlıurfa % 21,85'lik pay ile birinci sıraya yerleşmiştir. GAP'ın sulama projelerinin belirli bir bölümünün ilin belirli bölgelerinde (Harran-Akçakale) başlamasının bu değişimde önemli etkisi olmuştur.

Tablo 2.6. Şanlıurfa İlçeleri Toplam Nüfusları

İlçeler	1975	1980	1985	1990	2000
Merkez	191.700	206.508	272.527	372.020	534.706
Akçakale	33.842	38.460	58.030	48.550	77.261
Birecik	40.676	41.048	53.564	58.907	74.671
Bozova	38.096	36.390	48.406	56.812	65.842
Ceylanpınar	-	-	38.757	49.555	67.817
Halfeti	28.608	25.852	30.700	36.058	34.402
Harran	-	-	-	29.592	56.258
Hilvan	26.770	21.564	28.972	35.566	38.411
Siverek	97.065	82.022	112.145	133.832	224.102
Suruç	58.214	50.664	69.425	80.202	82.247
Viranşehir	82.306	100.228	82.508	100.361	187.705
Toplam	597.277	602.736	795.034	1.001.455	1.443.422

*Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

1975 yılında 9 olan ilçe sayısı, 1981’de Ceylanpınar’ın, 1987’de de Harran’ın ilçe olması ile 11’e çıkmıştır. İl nüfusu içinde en yüksek paya (% 37) sahip olan Merkez ilçeyi Siverek (%15,5) ve Viranşehir (% 13) izlemektedir.

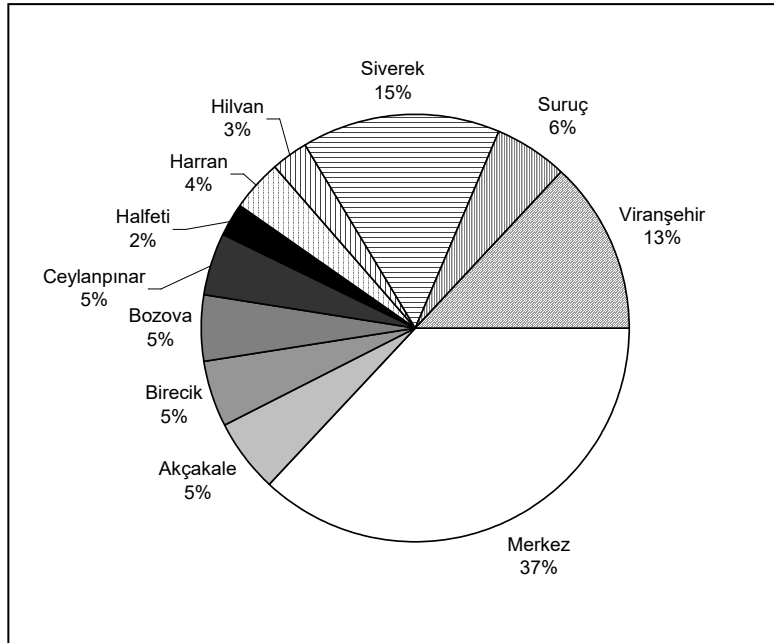
Merkez ilçenin il içindeki payı ise 1990 yılına kadar artmış, 1990’dan 2000 yılına kadar olan surede % 0,21’lik bir düşüş ile % 37,15’ten % 36,94’e gerilemiştir. Bu da yine GAP’ın sulama projelerinin yaşama geçirilmesine bağlanabilir.

Tablo 2.7. Şanlıurfa Belediyesi Nüfusunun İl İçindeki Payının Değişimi (%)

	1975	1980	1985	1990	2000
Şanlıurfa Belediyesi	22,26	24,47	24,52	27,61	26,70

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, DİE, GAP İl İstatistikleri 1996-1998, DİE 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Şekil 2.1. 2000 yılı Şanlıurfa İlçelerinin Nüfuslarının İl Nüfusu İçindeki Payları

*DİE; 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Şanlıurfa Belediyesi sınırları içindeki nüfusun il nüfusu içindeki payı 1975’te % 22 iken 2000’de yaklaşık % 27’ye ulaşmıştır.

2.2.2.2. Kentsel Nüfun Yıllara Göre Değişimi

Tablo 2.8. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli Kentsel (İl ve İlçe Merkezleri) Nüfusları

	1975	1980	1985	1990	2000
Türkiye	16.869.068	19.645.007	26.865.757	33.326.351	44.006.274
Bölge	1.378.215	1.662.222	2.148.448	2.870.251	4.143.136
Şanlıurfa	264.119	282.419	401.450	551.614	842.129

*Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

İstatistiklere göre, Bölge’de, 10.000 kişi ve üzerinde insanın yaşadığı yerleşimleri kapsayan kentsel nüfus, 1975’ten 2000 yılına kadar geçen sürede sürekli olarak artmış ve 1.378.215’den 4.134.136’ya yükselmiştir. Bu değerler kentsel nüfusun 25 yıllık bir sürede 3 kat arttığını göstermektedir. Bu oran Türkiye için 2,6’dır. GAP Bölgesi kentsel nüfusunun Türkiye içindeki payı da artmaktadır ve 1975 yılı ile 2000 yılı karşılaştırıldığında Türkiye kentsel nüfusu içindeki payın % 1,25 dolayında arttığı görülecektir.

Tüm Türkiye için geçerli olan kırdan kente göç akımı Bölge için de geçerli olmuştur. Şanlıurfa ili kentsel nüfusu da 1975’ten günümüze kadar düzenli bir artış göstererek 25 yıl içinde üç misline çıkmıştır.

Tablo 2.9. Bölge İlleri Kentsel (İl ve İlçe Merkezleri) Nüfusları

İller	1975	1980	1985	1990	2000
Adıyaman	100.722 (%7,31)	116.986 (%7,04)	150.991 (%7,03)	219.304 (%7,64)	338.939 (%8,18)
Diyarbakır	281.960 (%20,46)	374.264 (%22,52)	472.055 (%21,97)	600.640 (%20,93)	817.692 (%19,73)
Gaziantep	427.017 (%30,98)	512.745 (%30,85)	642.938 (%29,93)	821.127 (%28,61)	1.009.126 (%24,35)
Mardin	155.876 (%11,31)	192.004 (%11,55)	244.000 (%11,36)	249.032 (%8,68)	391.249 (%9,44)
Siirt	148.521 (%10,78)	183.804 (%11,06)	237.014 (%11,03)	110.139 (%3,84)	153.522 (%3,70)
Şanlıurfa	264.119 (%19,16)	282.419 (%16,99)	401.450 (%18,69)	551.124 (%19,20)	842.129 (%20,32)
Batman	-	-	-	193.621 (%6,75)	304.166 (%7,34)
Şırnak	-	-	-	125.264 (%4,36)	211.328 (%5,10)
Kilis	-	-	-	-	74.985 (%1,80)
Bölge	1.378.215 (%100)	1.662.222 (%100)	2.148.448 (%100)	2.870.251 (%100)	4.143.136 (%100)

*Kaynak DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, DİE, GAP İl İstatistikleri 1996-1998, DİE; 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Bölge illerinin kentsel nüfusları incelenecek olursa, 1975 yılı itibarı ile nüfus büyüklüklerine göre sıralama Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa şeklindedir. Bu 3 ilin toplam kentsel nüfusları bölge kentsel nüfusunun % 70,6’sını

oluşturmaktadır. 2000 yılı itibarı ile, bu sıralamada Diyarbakır ile Şanlıurfa yer değiştirmiştir. Ayrıca, Gaziantep ve Diyarbakır illerinin kentsel nüfuslarının Bölge içindeki payı sürekli bir düşme eğilimi gösterirken, Şanlıurfa ili kentsel nüfusunun payı 1980 yılından başlayarak düzenli bir biçimde artmıştır.

Tablo 2.10. Şanlıurfa İlçeleri Kentsel Nüfusları

İlçeler	1975	1980	1985	1990	2000*
Merkez	132.934	147.488	194.969	276.528	385.588
Akçakale	7.828	11.184	15.542	15.211	32.114
Birecik	20.104	20.081	25.998	28.440	40.054
Bozova	5.462	5.597	9.598	16.745	19.848
Ceylanpınar	-	-	2.5781	33.238	44.258
Halfeti	3.689	3.258	2.333	4.128	2.766
Harran	-	-	-	2.267	8.784
Hilvan	6.473	5.635	7.907	14.152	16.094
Siverek	40.990	29.464	48.333	63.049	126.820
Suruç	20.395	18.892	25.660	39.905	44.100
Viranşehir	26.244	40.820	45.329	57.461	121.382
Toplam	264.119	282.419	401.450	551.124	872.129

*Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Tablo 2.11. Şanlıurfa İlçeleri Kentsel Nüfuslarının Şanlıurfa İli Kentsel Nüfusu İçindeki Payları (%)

İlçeler	1975	1980	1985	1990	2000*
Merkez	50,33	52,22	48,57	50,18	45,78
Akçakale	2,96	3,96	3,87	2,76	3,84
Birecik	7,61	7,11	6,48	5,16	4,75
Bozova	2,07	1,98	2,39	3,04	2,35
Ceylanpınar	0,00	0,00	6,42	6,03	5,25
Halfeti	1,40	1,15	0,58	0,75	0,32
Harran	0,00	0,00	0,00	0,41	1,00
Hilvan	2,45	2,00	1,97	2,57	1,91
Siverek	15,52	10,43	12,04	11,44	15,0
Suruç	7,72	6,69	6,39	7,24	5,27
Viranşehir	9,94	14,45	11,29	10,43	14,43
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

* 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Sonuçları'na göre hesaplanmıştır.

Şanlıurfa'nın ilçelerine baktığımızda, 1975'te il kentsel nüfusunun yarısı Merkez ilçede yaşamaktayken, bu oranın 2000 yılında % 45,78'e gerilediğini görülmektedir. 1975 yılından bu yana kentsel nüfusun il içindeki oranında en büyük artış Viranşehir ilçesinde yaşanmıştır (1975-% 9.94, 2000-% 14.43). 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Siverek, Merkez ilçeden sonra il içindeki kentsel nüfusta en büyük orana sahiptir (% 15). Türkiye genelinde görülen büyük yerleşim yerlerine olan eğilim Şanlıurfa ili için de geçerlidir ve

büyük ilçelere nüfus akımı yaşanmaktadır. Kentsel nüfusu azalan tek ilçe ise bir bölümü Birecik Baraj gölü altında kalan Halfeti'dir.

İlçelerin toplam nüfusu için yaptığımız yorumlar kentsel nüfusların il içindeki payları içinde geçerlidir. Akçakale, Harran, Siverek ve Viranşehir ilçelerinin il nüfusu içindeki payları artmıştır.

2.2.2.3. Kırsal Nüfusun Yıllara Göre Değişimi

Tablo 2.12. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli Kırsal (Bucak ve Köyler) Nüfusları

	1975	1980	1985	1990	2000
Türkiye	23.478.651	25.091.950	23.798.701	23.146.684	23.797.653
Bölge	1.834.316	1.905.406	2.155.119	2.287.762	2.465.483
Şanlıurfa	333.158	320.317	393.584	450.331	601.293

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, DİE, GAP İl İstatistikleri 1996-1998, DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Türkiye kırsal nüfusu 1980'den bu yana düzenli olarak azalmaktadır; ancak son sayımda kırsal nüfusta küçük bir artış olduğu görülmektedir. Bölge için ise bu durum geçerli değildir. Bölge illerinin kırsal nüfusu sürekli ve düzenli bir artış eğilimindedir. Bu artışın başlıca belirleyicileri Güneydoğu Anadolu Projesinin yaşama geçirilmesi ve kırsal kesimdeki doğurganlık oranının kenttekinden fazla olmasıdır. Şanlıurfa ilinde ise 1975'ten 1980'e kadar olan dönemde kırsal nüfus bir miktar azalsa da, 1980'den bu yana önemli ölçüde artmıştır.

Bölge kırsal nüfusunun Türkiye kırsal nüfusu içindeki oranı son 25 yıl içinde % 7,81'den %10,36'ya çıkmıştır. Aynı dönemde Şanlıurfa ilinin kırsal nüfusunun Türkiye içindeki oranı da % 1,42'den % 2,53'e yükselmiştir. Şanlıurfa ilinin kırsal nüfusunun Bölge içindeki payı son 25 yılda % 6,23'lük bir artış göstermiştir ve 1980'den bu yana düzenli olarak artmaktadır.

Tablo 2.13. Bölge İlleri Kırsal (Bucak ve Köyler) Nüfusları

İller	1975	1980	1985	1990	2000
Adıyaman	246.170 (%13,42)	250.609 (%13,15)	279.737 (%12,98)	293.827 (%12,84)	284.872 (%11,55)
Diyarbakır	369.273 (%20,13)	403.886 (%21,20)	462.450 (%21,46)	494.356 (%21,61)	545.016 (%22,10)
Gaziantep	288.922 (%15,75)	295.952 (%15,53)	323.552 (%15,01)	319.467 (%13,96)	276.123 (%11,19)
Mardin	363.811 (%19,83)	372.963 (%19,57)	408.069 (%18,93)	308.695 (%13,49)	313.849 (%12,72)
Siirt	232.982 (%12,70)	261.679 (%13,73)	287.727 (%13,35)	133.296 (%5,83)	110.154 (%4,46)
Şanlıurfa	333.158 (%18,16)	320.317 (%16,81)	393.584 (%18,26)	450.331 (%19,68)	601.293 (%24,38)
Batman	-	-	-	151.048 (%6,60)	152.568 (%6,18)
Şırnak	-	-	-	136.742 (%5,98)	141.869 (%5,75)
Kilis	-	-	-	-	39.739 (%1,61)
Bölge	1.834.316 (%100)	1.905.406 (%100)	2.155.119 (%100)	2.287.762 (%100)	2.465.483 (%100)

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, DİE, GAP İl İstatistikleri 1996-1998, DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Bölge illerinin kırsal nüfusları incelendiğinde, kentsel nüfuslardan farklı bir tablo ile karşılaşılacaktır. 1975 sayım sonuçlarına göre en fazla kırsal nüfusa sahip olan il Diyarbakır'dır. Bu ili küçük farklarla Mardin ve Şanlıurfa izlemektedir. 2000 yılı nüfus sayımlarına göre ise Şanlıurfa toplam nüfus içinde % 24,5 pay ile ilk sırada yer almaktadır. Şanlıurfa'yı Diyarbakır ve Mardin izlemektedir.

GAP illeri arasında kırsal nüfusta en fazla düşüş yaşayan yerleşme Mardin'dir. Şanlıurfa ilinin ilk sıraya geçmesinde temel etkenin Harran ve civarındaki tarım alanlarının sulamaya açılması olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 2.14. Şanlıurfa İlçeleri Kırsal Nüfusları

İlçeler	1975	1980	1985	1990	2000
Merkez	58.766	59.020	77.558	95.492	146.118
Akçakale	26.014	27.276	42.488	33.339	45.147
Birecik	20.572	20.967	27.566	30.467	34.617
Bozova	32.634	30.793	38.808	40.067	45.994
Ceylanpınar	-	-	12.976	16.317	23.559
Halfeti	24.919	22.594	28.367	31.930	31.636
Harran	-	-	-	27.325	47.474
Hilvan	20.297	15.929	21.065	21.414	22.317
Siverek	56.075	52.558	63.812	70.783	97.282
Suruç	37.819	31.772	43.765	40.297	37.826
Viranşehir	56.062	59.408	37.179	42.900	66.323
Toplam	333.158	320.317	393.584	450.331	601.293

*Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Tablo 2.15. Şanlıurfa İlçeleri Kırsal Nüfuslarının Şanlıurfa İli Kırsal Nüfusu İçindeki Payları (%)

İlçeler	1975	1980	1985	1990	2000
Merkez	17,64	18,43	19,71	21,20	24,70
Akçakale	7,81	8,52	10,80	7,40	7,50
Birecik	6,17	6,55	7,00	6,77	5,75
Bozova	9,80	9,61	9,86	8,90	7,64
Ceylanpınar	0,00	0,00	3,30	3,62	3,91
Halfeti	7,48	7,05	7,21	7,09	5,26
Harran	0,00	0,00	0,00	6,07	7,89
Hilvan	6,09	4,97	5,35	4,76	3,71
Siverek	16,83	16,41	16,21	15,72	16,10
Suruç	11,35	9,92	11,12	8,95	6,29
Viranşehir	16,83	18,55	9,45	9,53	11,03
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

*Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

1975 yılı verilerine göre Şanlıurfa ili ilçelerini kırsal nüfuslarına göre sıralarsak Merkez ilçenin ardından aynı orana sahip (% 16,83) Siverek ve Viranşehir gelmektedir. Bu sıralama 2000 yılında da değişmemiştir; ancak Viranşehir % 5,72'lik, Siverek ise % 0,98'lik bir düşüş yaşamıştır. Merkez ilçe bu düşüş eğiliminin aksine sürekli bir artış göstermiş ve payı %24,60'a ulaşmıştır. Viranşehir'den sonra en fazla düşüş Suruç'ta yaşanmıştır. (% 5,20)

1990-2000 döneminde kırsal nüfusu azalan 2 ilçe vardır. Bunlar Halfeti ve Suruç ilçeleridir. Halfeti gerek toplam, gerekse kentsel nüfusta da bir düşüş yaşamıştır. İlçenin genel olarak bir nüfus yitirme sürecinde olduğu açıktır.

2.2.2.4. Nüfus Artış Hızlarının Yıllara Göre Değişimi

Tablo 2.16. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli, Şanlıurfa Belediyesi Yıllık Nüfus Artış Hızları (%)

		1975	1980	1985	1990	2000
Türkiye	Kentsel	41,75	30,47	62,61	43,10	26,81
	Kırsal	13,79	13,29	-10,58	-5,56	4,21
	Toplam	25,00	20,65	24,88	21,71	18,28
Bölge	Kentsel	49,59	37,47	51,32	57,93	36,57
	Kırsal	11,99	7,60	24,63	11,95	7,67
	Toplam	27,26	20,97	37,51	36,22	24,79
Şanlıurfa	Kentsel	50,17	13,40	70,34	63,38	42,30
	Kırsal	0,33	-7,86	41,20	26,94	29,01
	Toplam	20,86	1,82	55,38	46,16	36,55
Şanlıurfa Belediyesi			20,77	55,81	69,89	32,83

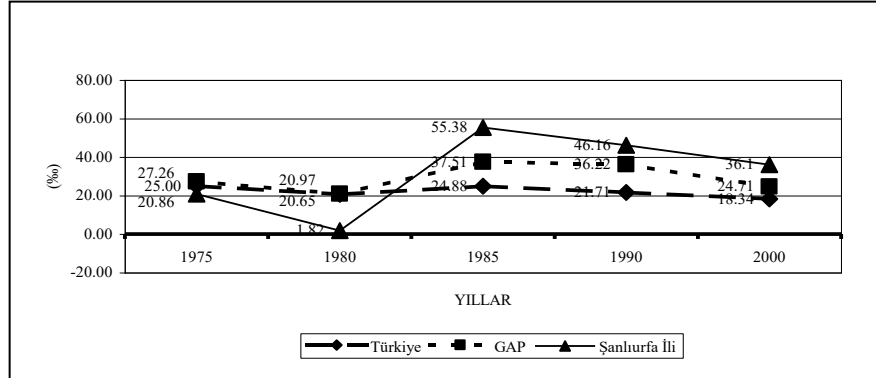
*Kaynak:DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Türkiye, Şanlıurfa ve Bölge illerinin nüfus artış hızlarını incelediğimizde, 1985'ten itibaren Şanlıurfa ilinin nüfus artış hızının, Bölge ve Türkiye ortalamalarının üstünde seyretmekte olduğunu görüyoruz. Bölge'nin nüfus artış hızı da, Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bu eğilim kırsal, kentsel ve toplam nüfus artış hızları için de geçerlidir.

Kentsel nüfusun ve toplam nüfusun yıllık artış hızları göz önüne alındığında Şanlıurfa, GAP Bölgesi ve Türkiye aynı eğilim içindedir. Fakat kırsal nüfusun yıllık artış hızları incelendiğinde Türkiye'de 1985 yılına kadar düşüş gösteren nüfus artış hızı, GAP Bölgesi ve Şanlıurfa'da artış göstermiştir.

Şanlıurfa ilinin 1980-1985 arası yaşadığı kentsel ve kırsal nüfus artış hızlarındaki değişimler oldukça kayda değer orandadır. (Kırsal - % 49,06 Kentsel - %56,94) Bu oranlar GAP geneli ve Türkiye için bu kadar yüksek değildir.

Şekil 2.2. Türkiye, GAP Bölgesi ve Şanlıurfa İli Toplam Nüfuslarının Yıllık Nüfus Artış Hızlarının Yıllara Göre Değişimi

*DİE; 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Tablo 2.17. Bölge İlleri Yıllık Nüfus Artış Hızları (‰)

		1975	1980	1985	1990	2000
Adıyaman	Kentsel	71,64	29,94	51,03	74,65	42,26
	Kırsal	10,90	3,57	21,99	9,83	-1,34
	Toplam	26,72	11,59	31,70	35,01	19,98
Diyarbakır	Kentsel	33,48	56,64	46,43	48,18	31,71
	Kırsal	14,93	17,92	27,08	13,34	8,42
	Toplam	22,75	35,61	36,62	31,70	21,73
Gaziantep	Kentsel	51,50	36,59	45,25	48,93	31,13
	Kırsal	8,82	4,81	17,83	-2,54	1,45
	Toplam	33,16	24,37	35,65	33,13	24,05
Mardin	Kentsel	52,56	41,69	47,93	42,41	45,16
	Kırsal	17,55	4,97	17,99	13,47	1,48
	Toplam	27,43	16,71	28,68	25,87	23,34
Siirt	Kentsel	57,87	42,63	50,85	38,43	33,13
	Kırsal	21,27	23,23	18,98	-6,64	-19,00
	Toplam	34,73	31,01	32,75	12,50	7,98
Şanlıurfa	Kentsel	50,17	13,40	70,34	63,38	42,30
	Kırsal	0,33	-7,86	41,20	26,94	29,01
	Toplam	20,86	1,82	55,38	46,16	36,55
Batman	Kentsel	-	-	-	55,89	44,62
	Kırsal	-	-	-	16,61	2,06
	Toplam	-	-	-	37,72	28,30
Şırnak	Kentsel	-	-	-	107,29	52,28
	Kırsal	-	-	-	-8,05	3,68
	Toplam	-	-	-	38,98	29,86
Kilis	Kentsel	-	-	-	-	-15,11
	Kırsal	-	-	-	-	-7,84
	Toplam	-	-	-	-	-12,65

*Kaynak:DİE, GAP İl İstatistikleri: 1950-1996, DİE; 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Bölge illeri arasında 1990-2000 döneminde kırsal nüfus artış hızı en fazla olan il Şanlıurfa'dır ve diğer illerle arasında büyük fark vardır. Kentsel nüfus artış hızı en yüksek olan il de Şırnak'tır. Tüm illerde, toplam nüfus artış hızlarında son dönemde bir düşüş görülmektedir.

Tablo 2.18. Şanlıurfa İli İlçeleri Yıllık Nüfus Artış Hızları (‰)

		1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-2000
Merkez	Kentsel	20,77	55,81	69,89	33,24
	Kırsal	8,62	54,62	41,06	38,90
	Toplam	14,88	55,47	62,24	34,78
Akçakale	Kentsel	71,35	65,81	-4,31	74,71
	Kırsal	9,46	88,64	-48,48	30,31
	Toplam	25,58	82,26	-35,67	46,45
Birecik	Kentsel	-0,22	51,64	17,95	34,23
	Kırsal	3,8	54,72	20,02	12,77
	Toplam	18,02	51,48	19,01	23,71
Bozova	Kentsel	4,88	107,86	111,3	17,00
	Kırsal	-11,6	46,26	6,2	19,37
	Toplam	-9,16	57,06	32,02	18,65
Ceylanpınar	Kentsel	-	-	50,81	28,63
	Kırsal	-	-	45,82	36,72
	Toplam	-	-	49,15	31,36
Halfeti	Kentsel	-24,84	-66,79	114,12	-40,03
	Kırsal	-19,4	45,01	23,66	-0,92
	Toplam	-20,25	34,37	32,17	-4,70
Harran	Kentsel	-	-	-	135,41
	Kırsal	-	-	-	55,22
	Toplam	-	-	-	64,23
Hilvan	Kentsel	-27,72	67,75	116,42	12,86
	Kırsal	-48,46	55,85	3,28	16,84
	Toplam	-43,25	59,06	41,01	15,15
Siverek	Kentsel	-66,03	98,98	53,15	69,87
	Kırsal	-12,8	38,8	20,73	32,97
	Toplam	-33,67	62,56	35,35	52,16
Suruç	Kentsel	-15,31	61,23	88,31	9,50
	Kırsal	-34,84	64,04	-16,51	-5,10
	Toplam	-27,78	63,01	28,86	2,52
Viranşehir	Kentsel	88,34	20,95	47,43	74,76
	Kırsal	11,59	-93,73	28,62	43,55
	Toplam	39,04	-38,91	39,17	65,59

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, 2000 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.

Şanlıurfa'nın ilçelerindeki kentsel ve kırsal nüfus artışlarına bakıldığında, 1990-2000 döneminde ilçe genelinde, kentsel ve kırsal alanda en yüksek yıllık

nüfus artışının (sırasıyla yılda ortalama yüzde 13,5 ve yüzde 5,5) Harran'da olduğu görülmektedir. Harran'da nüfus artışının il, Bölge ve ülke ortalamalarının çok üstünde gerçekleşmesinde, 1995'ten bu yana Harran Ovası'nın sulanmasının çok büyük etkisi olduğu açıktır. İlçe genelinde, kentsel ve kırsal nüfus artışında Harran'ı Viranşehir izlemektedir. Aynı dönemde Halfeti hem kırsal hem de kentsel alanda nüfus kaybetmiştir.

2.2.2.5. Nüfus Yoğunluklarının Yıllara Göre Değişimi

Türkiye genelinde nüfus, 1975-2000 yılları arasında yılda, kilometrekare başına 36 kişi daha yoğunlaşmıştır. Aynı dönemde, Bölge ve Şanlıurfa ili nüfus yoğunluğu 45 kişi daha artmıştır. Bölge bu yoğunluk artışı ile, 1975 yılında Türkiye ortalamasının altında bir gelişme izlerken, 2000 yılında Türkiye ortalamasına yakın bir yoğunluğa ulaşmıştır.

Tablo 2.19. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli ve Şanlıurfa Belediyesi Nüfus Yoğunlukları (kişi/km²)

	1975	1980	1985	1990	2000
Türkiye	52	58	65	73	88
Bölge	44	49	59	68	89
Şanlıurfa	32	32	43	54	77
Şanlıurfa Belediye	47	52	72	98	146

*Kaynak:DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, GAP BKİ, GAP Bölge Kalkınma Planı, Sosyal Yapı ve Sektörler Taslak Raporu, 2002.

Şanlıurfa Belediyesi'nin nüfus yoğunluğu değerleri, kentsel nüfusa ait göstergelerdir. 1975-2000 yılları arasında, özellikle 1980 yılı sonrasında, hızlı nüfus yoğunluğu artışı yaşayan Şanlıurfa Belediyesi, 2000 yılında, 1975 yılına göre kilometrekare başına ortalama 99 kişi daha fazla nüfus yoğunluğuna ulaşmıştır.

Tablo 2.20. Bölge İllerinin Nüfus Yoğunlukları

İller	1975	1980	1985	1990	2000
Adıyaman	46	48	57	67	89
Diyarbakır	42	51	61	71	90
Gaziantep	94	106	126	149	188
Mardin	41	44	51	63	80
Siirt	35	40	48	45	48
Şanlıurfa	32	32	43	54	77
Batman				73	98
Şırnak				37	49
Kilis				98	80

*Kaynak:DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996.

Bölge kapsamında kalan illerde nüfus yoğunlukları, 2000 yılı itibarıyla, Kilis ili hariç, artış yönündedir. Bu iller içinde, en farklı gelişme gösteren il

Gaziantep'tir. Bu ilin nüfus yoğunluğu değerleri, her dönemde Bölge ortalamasının iki katından daha fazla, Şanlıurfa ilinin değerlerinden ise yaklaşık üç kat fazla oranda gelişme sergilemiştir.

Şanlıurfa ili, Bölge illeri arasında, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden sonra, 1975-2000 yılları arasında, kilometrekare başına 45 kişi artışla en çok yoğunlaşan üçüncü ildir. Bunun sonucu olarak, Şanlıurfa ili, Bölge'deki diğer iller içinde 1975 yılında en az nüfus yoğunluğuna sahip il iken, 2000 yılında Siirt ve Şırnak'tan sonra en az nüfus yoğunluğuna sahip üçüncü il konumundadır.

Tablo 2.21. Şanlıurfa İlçelerinin Nüfus Yoğunluklarının Yıllara Göre Değişimi

İlçeler	1975	1980	1985	1990	2000
Merkez	51	54	72	98	146
Akçakale	18	20	30	46	112
Birecik	48	48	63	69	95
Bozova	25	23	31	37	47
Ceylanpınar	-	-	19	25	31
Halfeti	44	40	48	56	54
Harran	-	-	-	35	53
Hilvan	21	17	23	28	34
Siverek	23	19	26	31	54
Suruç	73	63	87	100	112
Viranşehir	24	29	56	69	83

*Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Şanlıurfa ilçelerinin nüfus yoğunlukları (Tablo 2.21), 2000 yılı itibariyle, Halfeti hariç, artış yönündedir. Tüm ilçelerin nüfus yoğunluğu gelişiminde, 1975-1980 yıllarındaki değerlerin, il ortalamasına uygun şekilde durağan ya da azalan eğilimde olduğu görülmektedir. 1980 sonrasında ise, 2000 yılına kadar tüm ilçelerin nüfus yoğunlukları artmıştır. 1975-2000 yılları arasında, il ortalamasının üstünde yoğunluğa sahip olan ilçeler Merkez, Suruç ve Birecik; il ortalamasının altında yoğunluğa sahip olan ilçeler ise Akçakale, Bozova, Hilvan ve Siverek olmuştur. Nüfus yoğunluğunun artış hızları dikkate alındığında, 1975-2000 yılları aralığında kilometrekare başına 10 kişilik artışla Halfeti ve kilometrekare başına 13 kişi artışla Hilvan, durağan nitelikte gelişme göstermişlerdir. Merkez ilçe, kilometrekare başına 95 kişi artışla nüfus yoğunluğu en çok artan ilçe olmuştur. Merkez ilçeyi kilometrekare başına 59 kişi artışla Viranşehir izlemiştir.

2.2.3. Yaş Grupları

Nüfusun yaş grubu ve cinsiyete göre dağılımında, Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa ili, 1975-1990 yılları arasında, benzer eğilimde değişim sergilemektedir. 0-14 yaş arası ve 65 yaş üstü nüfusunda azalma kaydedilirken, 15-64 yaş grubunda artış gözlenmektedir. Ancak, eğilim benzer nitelikte olsa da, oranların büyüklüğünde, Türkiye geneline göre, Bölge ve Şanlıurfa ili farklılık

göstermektedir. Üç temel yaş grubu olan 0-14, 15-64, 65 üstü yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde, Türkiye genelinde nüfusun en çok 14-65 yaş grubu arasında (%54,7) toplandığı görülmektedir. Ancak, Bölge ve Şanlıurfa ilinde 0-14 ve 15-64 yaş gruplarındaki nüfusun, yaklaşık aynı oranlarda dağıldığı görülmektedir. Buna göre, çalışabilir faal nüfus olan, 15-64 yaş grubu Bölge ve Şanlıurfa ilinde Türkiye ortalamasının altındadır. Öte yandan Şanlıurfa ve Bölge'deki yaşlı nüfus ülke ortalamasının altındayken çocuk nüfusu ülke geneline göre daha fazladır.

Türkiye geneli için 2000 yılı verileri henüz yayımlanmadığı için bu yıla ilişkin karşılaştırmaları Bölge ve Şanlıurfa arasında yapmak mümkündür. 2000 yılında Bölge genelinde ve Şanlıurfa'da 0-14 yaş arası çocuk nüfusun azaldığı, 15-64 yaş arası çalışabilir nüfusun ve 65 yaş üstü nüfusun arttığı görülmektedir.

Tablo 2.22. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli Nüfusları Temel Yaş Gruplarının Toplam Nüfus İçindeki Payı (%)

		1975	1980	1985	1990	2000
Türkiye	0-14	40,5	39,0	35,0	37,5	
	15-64	54,7	55,9	60,7	58,1	
	65+	4,6	4,7	4,3	4,2	
Bölge	0-14	48,6	49,5	47,2	48,8	42,7
	15-64	47,9	47,0	50,2	48,2	54,1
	65+	3,2	3,3	2,6	2,8	3,2
Şanlıurfa	0-14	48,3	49,7	47,9	48,8	44,2
	15-64	48,0	46,7	49,7	48,3	53,2
	65+	3,2	3,4	2,3	2,6	2,6

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, DİE Genel Nüfus Sayımları

Tablo 2.23. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli Nüfusları Cinsiyete Göre Dağılımı (%)

		1975	1980	1985	1990	2000
Türkiye	Kadın	48,6	49,3	49,3	49,3	
	Erkek	51,4	50,7	50,7	50,7	
Bölge	Kadın	47,9	48,8	49,0	48,9	49,7
	Erkek	52,1	51,2	51,0	51,1	50,3
Şanlıurfa	Kadın	47,7	48,3	48,5	48,3	48,1
	Erkek	52,3	51,7	51,5	51,7	51,9

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996.

Nüfusun cinsiyete göre dağılımında, Türkiye genelinde, kadın nüfusun erkek nüfusa göre daha az olduğu, ancak bu farkın giderek azaldığı görülmektedir. Kadın nüfusunun toplam nüfus içindeki oranının artış eğilimi, Bölge ve Şanlıurfa ilinde de gözlenmektedir. 1990 yılı verilerine göre, ortalama 100 erkeğe karşın Türkiye genelinde 97, Bölge genelinde 96, Şanlıurfa ilinde ise 93 kadın bulunmaktadır. 2000 yılına gelindiğinde bu oranlar Bölge geneli için 99 olurken, Şanlıurfa için değişmemiştir.

Ekte sunulan Türkiye geneline ait yaş piramidi incelendiğinde, 1975-1990 yılları arasında Türkiye genelinde 0-14 yaş grubu nüfus oranında azalma (özellikle 0-4 yaş grubunda) ve 50-59 yaş grubu oranında (özellikle 55-59 yaş grubunda) ise artış gözlenmektedir. 0-14 yaş grubu nüfus grubundaki azalış, Türkiye genelinde, 1980 yılı sonrasındaki doğurganlık oranlarındaki hızlı azalışın sonucudur. Kadın erkek nüfus dağılımında ise, 1975-1990 yılları arasındaki dağılımdaki değişim sonucunda 20 yaş üstü nüfusta eşit bir dağılıma ulaşılmıştır. Ancak, 19 yaş altı nüfus oranlarında azalma eğilimi olsa da her dönem erkek nüfusun biraz daha fazla olduğu görülmektedir. GAP Bölgesi ise her dönemde Türkiye geneli nüfusun ciddiyet ve yaş grubuna göre dağılımından, 0-14 yaş grubu nüfustaki yaklaşık % 2 birimlik fazlalığı ile ayrılmaktadır. Bu GAP Bölgesi doğurganlık oranının Türkiye ortalamasının üstünde olmasının sonucudur. 15-24 yaş grubu nüfus her dönem Türkiye ortalamalarına benzer değerlerde dağılıma sahipken, 25 yaş üstü nüfus dağılımının Türkiye ortalamalarının altında olduğu görülmektedir.

2.2.4. Nüfusa Dayalı Sosyal Göstergeler

2.2.4.1. Toplam Yaş Bağımlılık Oranları

Toplam yaş bağımlılık oranı, 15-64 yaş grubundaki her 100 kişiye düşen, 0-14 ve 65 üstü yaş grubundaki kişi sayısıdır. Diğer bir deyişle, bu gösterge sadece nüfusa ilişkin verilere dayanarak, çalışabilir faal nüfusun çocuk ve yaşlı nüfusa oranını göstermektedir.

Tablo 2.24. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli Toplam Yaş Bağımlılık Oranları

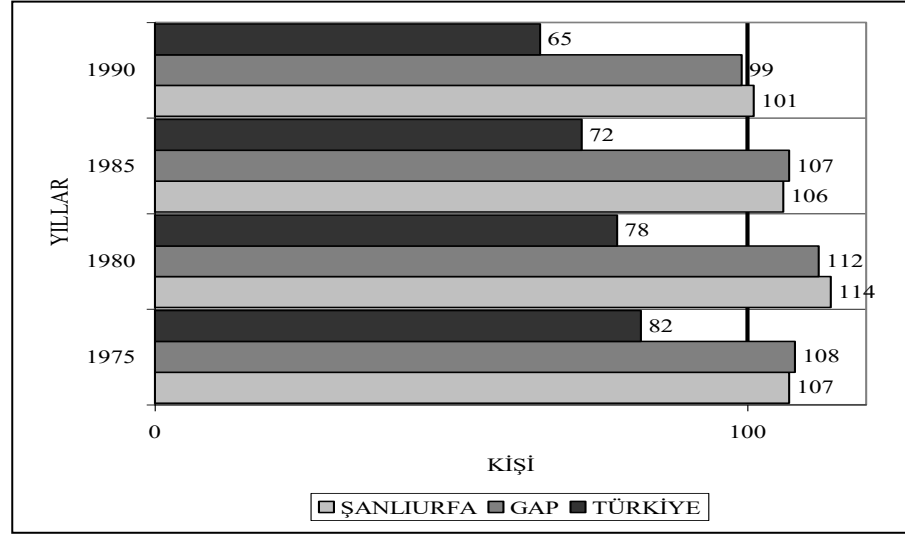
	1975	1980	1985	1990	2000
Türkiye	82	78	72	65	
Bölge	108	112	107	99	89**
Şanlıurfa	107	114	106	101	88

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996.

* **Kilis ili hariç.

Toplam yaş bağımlılık oranları, Türkiye geneline göre, Bölge ve Şanlıurfa ilinde 1975-1990 yılları arasında ortalama 35,5 kişi daha fazladır. Bölge ve Şanlıurfa ilinin, Türkiye ortalamalarına göre bu belirgin farkın nedeni bu bölgelerdeki yine doğurganlık hızına bağlı olarak 0-14 yaş grubundaki yığılma ve göçe bağlı olarak Şanlıurfa'daki çalışabilir faal nüfustaki azalmadır. Ancak 2000 yılına gelindiğinde, 15-64 yaş arası nüfusun payının artmasıyla birlikte, toplam yaş bağımlılık oranlarında hem Bölge genelinde hem de Şanlıurfa'da önemli ölçüde azalma olduğu gözlenmektedir.

Şekil 2.3. Türkiye, GAP ve Şanlıurfa İli Toplam Yaş Bağımlılık Oranlarının Yıllara Göre Değişimi

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996
GAP İdaresi Sosyal Planlanma Grubu Raporu

2.2.4.2. Doğurganlık Oranları

Doğurganlık oranı, canlı doğan çocuk sayısının doğurganlık dönemindeki (15-49 yaş grubu) kadın nüfusun sayısına oranı göstermektedir. Buna göre, Bölge ve Şanlıurfa ili, Türkiye geneli ile benzer eğilimde gelişme göstermiş, 1985 yılında doğurganlık oranları azalmış ve 1990 yılında tekrar artış kaydetmiştir. Ancak, Bölge ve Şanlıurfa ilinde doğurganlık oranları, Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Bölge’de doğurganlık dönemindeki bir kadın Türkiye ortalamasına göre 1,5, Şanlıurfa ilinde ise Türkiye ortalamasına göre 1,2 daha fazla çocuğa sahiptir. 2000 yılında da doğurganlık oranları Bölge geneli ve Şanlıurfa’da artmaya devam etmiştir.

Tablo 2.25. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli Doğurganlık Oranları

	1980	1985	1990	2000
Türkiye	3,41	2,59	2,65	
Bölge	4,63	4,02	4,37	4,86
Şanlıurfa	4,16	3,62	4,36	4,83

*Kaynak:DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, DİE Genel Nüfus Sayımları.

2.2.4.3. Hane Halkı Büyüklükleri

Bir hanede yaşayan ortalama kişi sayısını gösteren hane halkı büyüklükleri, 1975-1990 yılları arasında, Türkiye genelinde azalma eğiliminde, Bölge ve Şanlıurfa ilinde ise 1985 yılı sonrasında artış eğilimindedir. Her dönemde Bölge ve Şanlıurfa ili için, Türkiye ortalamalarının çok üstünde olan değerler, Türkiye ortalaması ile ters yöndeki eğilim ile daha da farklılaşmıştır. 1975 yılında Bölge ve Türkiye geneli hane halkı nüfusunda 1 kişi farklılık varken,

1990 yılında 1,8 kişiye ulaşmıştır. Aynı değerler Şanlıurfa ili için Türkiye'den 1975 yılında 0,7 kişi fark iken, 1990 yılında 1,7 kişi olmuştur. 2000 yılında Bölge genelinde ortalama hane halkı sayısı değişmezken, Şanlıurfa'da az bir artışla 6,9'a yükselmiştir.

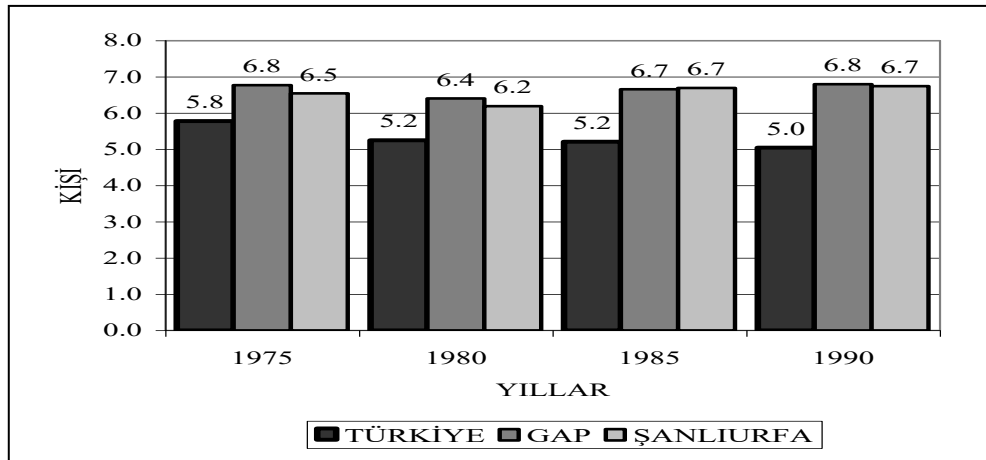
Tablo 2.26. Türkiye, Bölge, Şanlıurfa İli Hane Halkı Büyüklükleri

	1975	1980	1985	1990	2000
Türkiye	5,8	5,2	5,2	5,0	
Bölge	6,8	6,4	6,7	6,8	6,8
Şanlıurfa	6,5	6,4	6,7	6,7	6,9

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996, DİE Genel Nüfus Sayımları.

Bölge ve Şanlıurfa ili genelinde, hane halkı büyüklüklerinde 1975-1980 yılları arasında azalan, 1985-1990 yılları arasında artan ve 1985-1990 yılları arasında durağan bir gelişme gözlenmektedir. Böyle bir gelişme, doğurganlık oranları ile beklenen gelişmeden farklıdır. Dolayısıyla, Bölge ve Şanlıurfa ilinde 1980 yılında hane halkı büyüklüklerindeki azalma, bu dönemde göçe bağlı bir gelişme olarak değerlendirilebilir. 1975-1980 aralığı net göç, ve dış göç büyüklüklerinin en yüksek değerlerde olduğu dönemdir. Hane halkı nüfusunun tümünün değil ama, bazı üyelerinin il dışına verdiği göç hane halkı büyüklüğünde düşmeye neden olmuştur.

Şekil 2.4. Türkiye, GAP ve Şanlıurfa İlinin Hane Halkı Büyüklüklerinin Yıllara Göre Değişimi

2.2.5. Nüfus Hareketleri

Nüfus hareketleri, Türkiye genelinde ve özellikle Bölge özelinde çok yönlü bir değerlendirme gerektirir. Genel olarak, göç olgusu, ekonomik ve sosyal düzlemde gerçekleşen dönüşümlerin toplumsal yapıda ortaya çıkan sonucu olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de erişilen rakamlar nedeni ile toplumsal bir soruna da işaret etmektedir. Bu bölümde, ulaşılan veriler temel alınarak, sadece göçün nüfus yapısına olan etkileri incelenecektir.

Göç konusuyla ilgili araştırmaların sınırlı olması nedeni ile, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yapmış olduğu 1975-1990 dönemine ait il geneli istatistikler bu bölümde temel alınmıştır. Dolayısıyla, ilçelerdeki göç hareketleri ile kırdan kente göç ve mevsimlik göç gibi konular, kesin verilere ulaşamadığı ve 1990 yılı sonrasında Devlet İstatistik Enstitüsü'nce göçe ilişkin bir araştırma yapılmadığı için bu aşamada değerlendirmelere alınamamıştır.

Tablo 2.27. İkametgaha göre Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa İlinin Aldığı ,Verdiği Göçün ve Net Göç Hızı

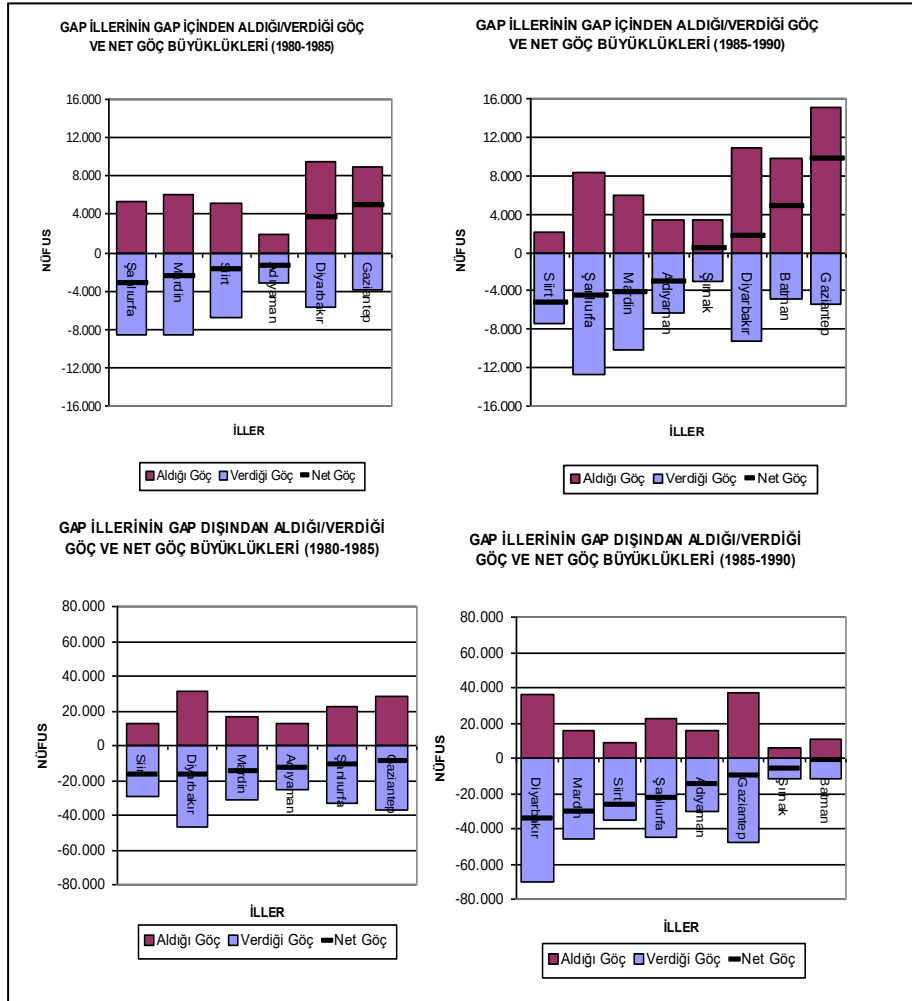
		1975-1980	1980-1985	1985-1990
Türkiye	Aldığı Göç	2.700.977	2.885.873	4.065.173
	Verdiği Göç	2.700.977	2.885.873	4.065.173
	Net Göç	0	0	0
	Net Göç Hızı	0	0	0
Bölge	Aldığı Göç	122.703	160.180	211.653
	Verdiği Göç	226.219	240.836	355.819
	Net Göç	-103.516	-80.656	-144.166
	Net Göç Hızı	-34	-22	-33
Şanlıurfa	Aldığı Göç	16.184	27.559	30.660
	Verdiği Göç	51.437	42.068	57.460
	Net Göç	-35.253	-14.509	-26.800
	Net Göç Hızı	-62	-21	-32

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996.

Tablo 2.27'de Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa ilinin göçe ilişkin göstergeleri verilmiştir. Tabloda net göç, alınan ve verilen göç arasındaki farkı, diğer bir deyişle, belirtilen dönemde göç hareketi sonucunda bölgenin toplam nüfusuna olan etkisini göstermektedir. Net göç hızı ise, elde edilen net göç büyüklüğünün belirtilen dönemde toplam nüfus içindeki (%'de) oranını göstermektedir.

Bölge'nin aldığı göç her dönem artmıştır. Ancak, verdiği göç değerleri alınan göçten fazla olduğu için Bölge her dönemde göç veren bir bölge özelliğini korumuştur. Verilen göç büyüklüklerinin 1980-1985 döneminde, 1975-1980 dönemine göre azaldığı, ancak bir sonraki dönemde tekrar arttığı görülmektedir. Bölge illerinin nüfus hareketleri incelendiğinde, hareketin Bölge içindeki iller arasında göç şekline dönüştüğü saptanmıştır (Şekil 2.1) Dönemlere göre gelişim, net göç hızları ile değerlendirildiğinde 1980-1985 döneminde Bölge dışına göç hareketinin azaldığı, ancak 1975-1980 ve 1985-1990 yılları arasında benzer hızlarda gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 2.1 Bölge İçine ve Dışına Göç Büyüklükleri

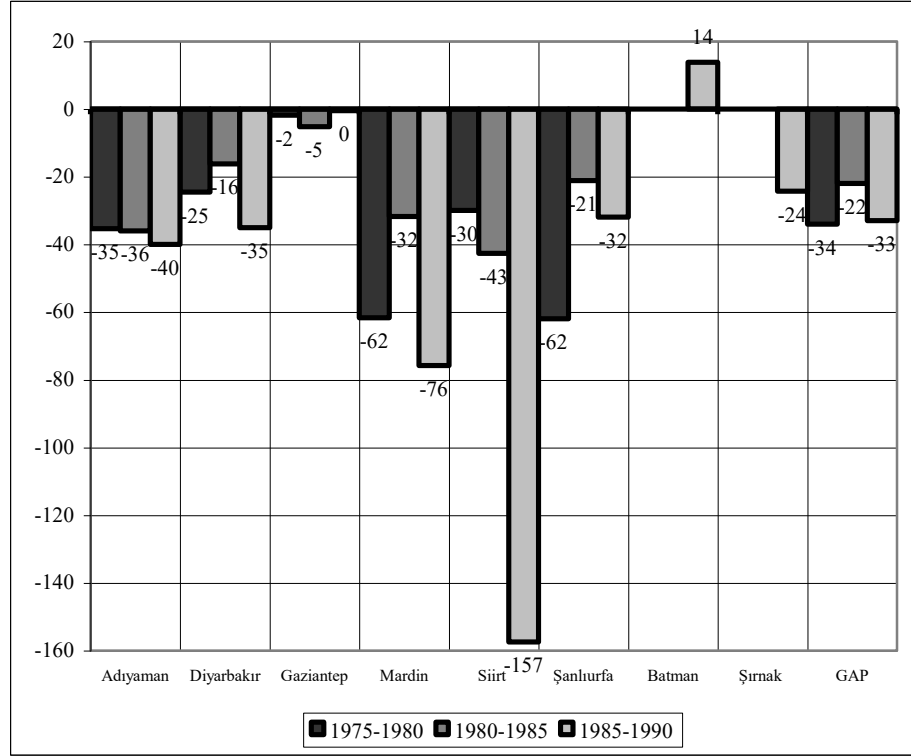
*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996.

Bölge illeri incelendiğinde, 1985-1990 döneminde Batman ili hariç, tüm illerin sürekli göç verdiği görülmektedir (Şekil 2.2). Dönemlere göre en çok göç alan iller, 1975-1980 ve 1985-1990 dönemlerinde Gaziantep, 1980-1985 döneminde Diyarbakır olmuştur. En çok göç veren iller ise 1975-1980 döneminde Şanlıurfa, 1975-1980 ve 1980-1985 dönemlerinde Diyarbakır'dır. Net göç büyüklüklerine göre değerlendirildiğinde ise 1975-1980 ve 1980-1985 dönemlerinde göç alan il yoktur.

Bölge illerinin, Bölge içinde göç hareketleri incelendiğinde diğer illere nüfus büyüklüğü olarak en çok göç veren il 1980-1985 ve 1985-1990 yılında Şanlıurfa'dır. En çok göç alan iller ise 1980-1985'de Diyarbakır, 1985-1990'da Gaziantep'tir.

Bölge dışından en çok nüfus alan iller yine Gaziantep ve Diyarbakır'dır. Ancak aynı şekilde Bölge dışına en çok göçü de bu iller vermektedir. Bu nüfus hareketinin sonucu olarak, verilen göçün alınandan fazla olması nedeniyle, net göç miktarı açısından sürekli bölge dışına göç verir konumdadırlar. Bu eğilim tüm Bölge illeri için her dönemde geçerlidir. En çok nüfus kaybeden iller 1980-1985'de Siirt, 1985-1990'da Diyarbakır'dır.

Şekil 2.2. GAP İllerinin Net Göç Hızlarının Yıllara Göre Değişimi

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri 1950-1996.

Bölge illerinin, net göç hızlarının dönemlere göre değişmesi, sayısal değerler dikkate alınmadan, eğilimler açısından incelendiğinde önemli farklılık göstermektedir. (Batman ili hariç, tüm Bölge illeri sürekli göç verdiği için tüm değerler negatif yöndedir. Bu nedenle aşağıda yapılan değerlendirmede, artış negatif yönde gelişme, azalış pozitif yönde gelişmeyi ifade etmektedir.) Bölge genelinde net göç hızının 1980-1985 döneminde azalış, daha sonraki dönemde artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu eğilime uygun gelişme gösteren iller Diyarbakır, Şanlıurfa ve Mardin illeridir. Gaziantep ili ise bu eğilimin tam tersine 1980-1985 yılında net göç hızında artma daha sonra azalma yönünde gelişme göstermiştir. Adıyaman ve Siirt illerinde ise belirtilen dönemlerde, sürekli azalma eğilimi görülmektedir. Her dönemde, Bölge ortalamasının üstünde net göç hızına sahip olan iller Gaziantep ve Diyarbakır; altında gelişme gösteren iller Mardin ve Siirt'tir.

Şanlıurfa ili göç hareketlerinin eğilim olarak Bölge ile benzer nitelikte olduğu görülmektedir. Şanlıurfa ilinin aldığı göç büyüklüğü her dönem artmıştır. Özellikle 1980-1985 döneminde bir önceki döneme göre ile olan göç 1,7 kat artış göstermiş ve ilden göç eden nüfus bir önceki döneme göre 1,2 kat azalmıştır. 1980-1985 döneminde kaydedilen bu gelişme, GAP projesi kapsamındaki uygulamaların sonucu olarak değerlendirilebilir. 1985-1990 döneminde 1980-1985 dönemindeki gelişmelerin tersine bir eğilim kaydetse de net göç hızındaki artış 1975-1980 dönemindekini yaklaşık yarısına ulaştırmıştır.

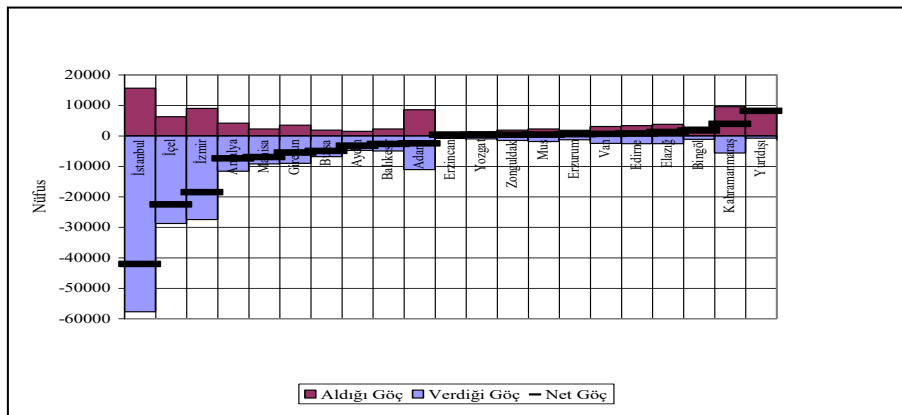
Tablo 2.28. Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa İli Doğum Yerine Göre Nüfusun Dağılımı, 1990

	Toplam	Aynı İlde Doğan	Başka İlde Doğan	Yabancı Ülkede Doğan	Bilinmeyen
Türkiye	56.473.035 %100	42.024.409 %74,4	13.311.460 %23,5	1.133.152	4.014
Bölge	5.158.013 %100	4.585.839 %88,9	545.208 %10,5	26.797	169
Şanlıurfa	1.001.455 %100	939.691 %93,8	60.495 % 6,0	1.243	26

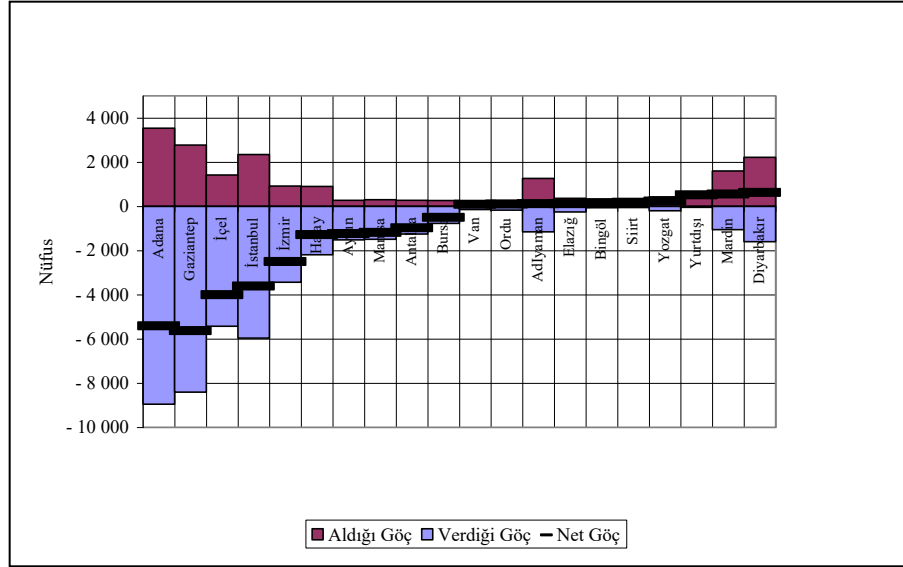
*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri, 1950-1996, DİE, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Şanlıurfa, 1990.

1990 Genel Nüfus Sayımı'na göre nüfus sayımı sırasında ilde bulunan ve doğum yeri aynı il olan nüfus oranı Türkiye için % 74,4 olup, bu sayı Bölge'de % 88,9, Şanlıurfa'da ise %93,8'dir. Buna göre Şanlıurfa nüfusunun yaklaşık % 94'ü Şanlıurfa doğumludur. Bölge bazında ele alacak olursak 1990 yılında Şanlıurfa'da ikamet eden nüfusun yaklaşık olarak %97'si Bölge illerinde doğmuştur. 2000 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre Bölge genelinde nüfusun % 88'i oturmakta olduğu ilde doğmuşken bu oran Şanlıurfa'da % 94,5'e çıkmaktadır. Bölge'nin en çok göç verdiği iller; İstanbul, İçel ve İzmir iken Kahramanmaraş, Bingöl ve Elazığ en çok göç aldığı illerdir. Şanlıurfa'nın en çok göç verdiği iller ise Gaziantep, Adana, İstanbul ve İçel olup, en çok göç aldığı iller Diyarbakır ve Mardin'dir (Şekil 2.3. ve Şekil 2.4.).

Şekil 2.3. Bölge'nin En Çok Göç Aldığı ve En Çok Göç Verdiği İller (1990)

Şekil 2.4. Şanlıurfa İlinin En Çok Göç Aldığı ve En Çok Göç Verdiği İller (1990)

*Kaynak: DİE.

Sonuç olarak, Türkiye’de göç hareketliliğindeki artışa bağlı olarak, Bölge ve Şanlıurfa ili her dönem göç verir konumdadır. 1980-1985 yılı arasında büyüklüklerde ve göç hızında azalma görülse de, göç hareketi bölgeye ve ile büyük oranlarda nüfus kaybettirmiştir. Göçün yönü ise genel olarak görece sermaye birikimi gelişmiş illere doğru olmuştur. Bölge içinde ise nüfus hareketliliğinin dönemlere göre giderek arttığı görülmektedir.

2.2.6. Şanlıurfa İli’nde Mevsimlik Göç

Bu bölümde, Şanlıurfa İli kentsel alanı ve ilçe merkezlerinde GAP-BKİ tarafından 2002 yılının Temmuz ayında yürütülen alan çalışması değerlendirilmektedir. Alan çalışması kapsamında kırsal alanda köy muhtarları ve öğretmenlerle toplam 924 anket yapılmıştır. Kentsel alanda ise ilçe merkezlerinde toplam 496 anket yapılmıştır.

2.2.6.1. Kentsel Alan Verilerinin Değerlendirmesi

İl genelinde yapılan mevsimlik göç anketi ilçe merkezleri (kentsel bölüm) ile köylerde (kırsal bölüm) yapılmıştır. Değerlendirmenin ilk bölümünde kentsel alanlarda yapılan alan çalışması ele alınacaktır. (Değerlendirmede Ceylanpınar, Halfeti, Harran ve Siverek ilçelerine ilişkin veriler bulunmamaktadır). Mevsimlik göçe giden hane reisi sayısına bakıldığında, hane reislerinin büyük çoğunluğunun, ailesiyle birlikte çalışmaya gittiği görülmektedir (Tablo 2.29).

Tablo 2.29. Mevsimlik Göçe Giden Hane Reisi Sayısı

İlçe	Giden	%	Gitmeyen	%	Toplam	%
Merkez	122	79,2	32	20,8	154	100
Akçakale	25	100,0	0	0,0	25	100
Birecik	52	88,1	7	11,9	59	100
Bozova	56	94,9	3	5,1	59	100
Hilvan	26	86,7	4	13,3	30	100
Suruç	38	95,0	2	5,0	40	100
Viranşehir	53	100,0	0	0,0	53	100
Toplam	372	88,6	48	11,4	420	100

*Kaynak: Şanlıurfa Alan Çalışması

Çalışmak için daha çok Bölge dışındaki illerin tercih edildiği göze çarpmaktadır. Mevsimlik göçe gidilen illerin başında gelen Adana'nın yanı sıra Antalya, İçel, Hatay, Malatya, Manisa, İzmir, Kayseri, Bursa, Ankara, Ordu, Samsun gibi iller çalışmaya gidilen yerler arasındadır. Bölge içinde ise Diyarbakır ve Gaziantep'e mevsimlik göç yapılmaktadır. İl genelinde en çok göç alan ilçe ise Harran'dır. Merkez ilçeden mevsimlik göç yoluyla çalışmaya gidenlerin sayısının çokluğu dikkat çekmektedir. Yalnızca Hilvan bağlı ilçe köyüne ve Suruç da başka ilçeye göç vermektedir (Tablo 2.30).

Tablo 2.30 Mevsimlik Göçe Gidilen Yer

İlçe	İl/ilçe merkezi	İl dışı	Bölge dışı	Bağlı il merkezi köyü	Bağlı ilçe köyü	Başka ilçe	Başka ilçe köyü	Toplam
Merkez	1	4	48	2	3	46	0	104
%	1,0	3,8	46,2	1,9	2,9	44,2	0,0	100,0
Akçakale	0	1	11	0	8	3	1	24
%	0,0	4,2	45,8	0,0	33,3	12,5	4,2	100,0
Birecik	0	2	36	0	0	0	0	38
%	0,0	5,3	94,7	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Bozova	0	0	41	0	3	4	0	48
%	0,0	0,0	85,4	0,0	6,3	8,3	0,0	100,0
Hilvan	2	3	0	0	16	1	2	24
%	8,3	12,5	0,0	0,0	66,7	4,2	8,3	100,0
Suruç	0	3	9	0	4	17	1	34
%	0,0	8,8	26,5	0,0	11,8	50,0	2,9	100,0
V.şehir	1	2	39	0	8	0	0	50
%	2,0	4,0	78,0	0,0	16,0	0,0	0,0	100,0

*Kaynak: Şanlıurfa Alan Çalışması

Ekim, Kasım, Aralık ve Ocak ayları dışında yılın sekiz ayında göç yapıldığı görülmektedir. Mayıs ve Haziran ayları mevsimlik göçün en yoğun yaşandığı aylardır (Tablo 2.31).

Tablo 2.31 Mevsimlik Göçe Gidilen Ay

İlçe	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
Merkez	1	1	1	8	34	31	7	3	7	1	0	0	94
%	1,1	1,1	1,1	8,5	36,0	33,0	7,4	3,2	7,4	1,1	0,0	0,0	100,0
Akçakale	0	2	3	4	9	6	1	0	0	0	0	0	25
%	4,0	8,0	12	16,0	36,0	24,0	4,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Birecik	0	4	0	4	5	14	9	3	6	0	0	0	45
%	0,0	8,8	0,0	8,8	11,1	31,1	20,0	6,6	13,2	0,0	0,0	0,0	100,0
Bozova	0	0	0	2	11	8	7	1	3	0	0	0	32
%	0,0	0,0	0,0	6,3	34,2	25,0	21,9	3,1	9,3	0,0	0,0	0,0	100,0
Hilvan	0	0	0	0	6	16	2	0	1	0	0	0	25
%	0,0	0,0	0,0	0,0	24,0	64,0	8,0	0,0	4,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Suruç	0	0	4	14	8	3	3	1	0	0	0	0	33
%	0,0	0,0	12,	42,4	24,2	9,1	9,1	3,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
V.Sehir	0	0	0	1	5	19	16	11	0	0	0	0	52
%	0,0	0,0	0,0	1,9	9,6	36,5	30,7	21,1	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Toplam	1	7	8	33	78	97	45	1	17	1	0	0	306
%	0,3	2,3	2,6	10,7	25,4	31,6	14,7	6,2	5,5	0,3	0,0	0,0	100,0

*Kaynak: Şanlıurfa Alan Çalışması

İl genelinde çoğunlukla yılda bir defa göçe gidildiği görülmektedir. Düşük bir oranda da olsa Merkez, Akçakale ve Viranşehir’de yılda üç ve daha fazla kez çalışmaya gidildiği göze çarpmaktadır (Tablo 2.32.).

Tablo2.32. Mevsimlik Göçe Gidiş Sıklığı

İlçe	Yılda bir	Yılda iki	Yılda üç ve daha fazla	Toplam
Merkez	76	14	4	94
%	80,8	14,8	4,4	100
Akçakale	23	1	1	25
%	92	4	4	100
Birecik	23	20	0	43
%	53,5	46,5	0	100
Bozova	19	13	0	32/
%	59,4	40,6	0	100
Hilvan	20	5	0	25
%	80	20	0	100
Suruç	32	1	0	33
%	96,7	3,3	0	100
Viranşehir	45	5	1	51
%	88,2	9,8	2	100
Toplam	238	59	6	303
%	78,5	19,5	2	100

*Kaynak: Şanlıurfa Alan Çalışması

Mevsimlik göç yapılarak gidilen yerde genellikle iki-üç ay kalındığı, bazı ilçelerde bu sürenin dokuz aya çıktığı gözlenmektedir.

Tablo 2.33. Mevsimlik Göçe Gidilen Yerde Kalış Süresi

İlçe	1 ay	2 ay	3 ay	4 ay	5 ay	6 ay	7 ay	8 ay	9 ay	Toplam
Merkez	9	26	22	15	5	11	2	1	0	91
%	9,9	28,6	24,1	16,5	5,5	12	2,2	1,1	0	100
A.kale	0	0	1	2	5	10	4	1	2	25
%	0	0	4	8	20	40	16	4	8	100
Birecik	2	26	9	1	3	2	0	0	0	43
%	4,6	60,6	21	2,3	6,9	4,6	0	0	0	100
Bozova	14	10	1		0	1	1	0	0	32
%	43,9	31,3	3,1	15,5	0	3,1	3,1	0	0	100
Hilvan	5	5	7	1	5	2	1	0	0	26
%	19,2	19,2	26,9	3,8	19,2	7,6	3,8	0	0	100
Suruç	0	5	3	2	5	5	5	10	1	36
%	0	13,8	8,3	5,5	13,8	13,8	13,8	27,7	2,7	100
V.şehir	2	13	8	10	15	3	0	0	0	51
%	3,9	25,4	15,6	19,6	29,4	5,9	0	0	0	100
Toplam	32	85	51	36	38	34	13	12	3	304
%	10,5	27,9	16,7	11,8	12,5	11,1	4,3	3,9	0,9	100

*Kaynak: Şanlıurfa Alan Çalışması

Çalışılan işlerin türüne bakıldığında tarım işçisi olarak çalışanların oranının yüksekliği göze çarpmaktadır (Tablo 2.34.). Bunun dışında az sayıda da olsa inşaat işçisi, garson, komi ve aşçılık gibi işler bulup çalışanlar söz konusudur.

Tablo 2.34. Mevsimlik İşçilik Türü

İlçe	Tarım işçiliği	İnşaat	Hizmet	Diğer	Toplam
Merkez	98	2	1	6	107
%	91,5	1,8	0,9	5,6	100
Akçakale	24	1	0	0	25
%	96	4	0	0	100
Birecik	47	0	0	0	47
%	100	0	0	0	100
Bozova	47	0	0	0	47
%	100	0	0	0	100
Hilvan	2	3	0	0	26
%	88,4	11,5	0	0	100
Suruç	38	0	0	0	38
%	100	0	0	0	100
Viranşehir	50	2	0	0	52
%	96,1	3,8	0	0	100
Toplam	327	8	1	6	342
%	95,6	2,3	0,3	1,7	100

*Kaynak: Şanlıurfa Alan Çalışması

Mevsimlik göçe gidenler, çalıştıkları yerlerde güç koşullarda barınmaktadırlar. Bunların büyük bir kısmı çadırlarda yaşarken, bir kısmı da mülk sahibinin evinde barınmaktadır. Kiralık evde barınanların oranı ise oldukça düşüktür (Tablo 2.35.).

Tablo 2.35 Mevsimlik Göçe Gidilen Yerlerde Barınma Durumu

İlçe	Çadır	Kiralık ev	Mülk sahibinin evi	Diğer	Toplam
Merkez	82	7	13	3	105
%	78	6,6	12,6	2,8	100
Akçakale	15	0	7	3	25
%	60	0	28	12	100
Birecik	40	0	6	2	48
%	83,3	0	12,5	4,2	100
Bozova	30	2	3	4	39
%	76,9	5,1	7,6	10,4	100
Hilvan	9	0	6	8	23
%	39,1	0	26	34,9	100
Suruç	30	1	6	1	38
%	79	2,6	15,8	2,6	100
Viranşehir	37	2	12	1	52
%	71,4	3,8	23	1,8	100
Toplam	243	12	53	22	330
%	73,6	3,6	16	6,8	100

*Kaynak: Şanlıurfa Alan Çalışması

2.2.6.2. Kırsal Alan Verilerinin Değerlendirmesi

İl genelinde yapılan mevsimlik göç anketinin kırsal bölümü değerlendirilmiş ve köylerin %75,9'unun mevsimlik göç yaptığı belirlenmiştir. Suruç, Halfeti ve Birecik köylerinin tamamına yakın bir bölümünün göç yaptığı dikkati çekmektedir (Tablo 2.36).

Tablo 2.36. Mevsimlik Göç Durumu

İlçe	Mevsimlik göç yok	%	Mevsimlik göç var	%	Toplam	%
Merkez	47	22,1	166	77,9	213	100
Akçakale	41	41,4	58	58,9	99	100
Birecik	2	5,7	32	94,1	34	100
Bozova	10	16,7	50	83,3	60	100
Ceylanpınar	9	33,3	18	66,7	27	100
Halfeti	3	8,6	32	91,4	35	100
Harran	23	27,1	62	72,9	85	100
Hilvan	25	41,7	35	58,3	60	100
Siverek	48	30,4	110	69,6	158	100
Suruç	1	2,1	46	97,9	47	100
Viranşehir	12	12,2	86	87,8	98	100
Toplam	221	24,1	695	75,9	916	100

*Kaynak: Şanlıurfa Alan Çalışması

Topraksız hane sayısı ve mevsimlik göçün doğru orantılı olduğu gözlenmektedir. Topraksız hane sayısı yoğun olan köylerin neredeyse tamamının mevsimlik göçe gittiği söylenebilmektedir. Tablo 2.37.'de de görüldüğü gibi 150-400 topraksız haneye sahip köylerin bütünü mevsimlik göç yapmaktadır.

Tablo 2.37. Topraksızlık ve Mevsimlik Göç Arasındaki İlişki

Topraksız Hane Sayısı	Mevsimlik Göçe Giden Köy Sayısı	Toplam Köy Sayısı	%
0-10	226	307	73,6
10-20	134	170	78,8
20-30	82	107	76,6
30-40	43	48	89,6
40-50	43	45	95,6
50-100	53	61	86,9
100-150	11	14	78,6
150-200	5	5	100,0
200-250	2	2	100,0
250-300	4	4	100,0
300-400	2	2	100,0
Toplam	605	765	79

*Kaynak: Şanlıurfa Alan Çalışması

Ekonomik sıkıntı mevsimlik göçün birincil nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.İkinci ve üçüncü olarak ise işsizlik ve topraksızlık mevsimlik göçün nedeni olarak gösterilmiştir (Tablo 2.38.).

Tablo2.38. Mevsimlik Göç Nedeni

İlçe	İşsizlik	Toprak Azlığı	Ekonomik Sıkıntı	Topraksızlık	Tarım Topraklarında Sulama Yetersizliği	Ekilebilir Toprak Azlığı	Toprağın Verimsizliği	Kuraklık	Hayvancılık/ Daha Verimli Otlaklar İçin	Toplam
Merkez	27	4	84	11	-	3	1	-	-	130
%	20,7	3	64,6	8,5	-	2,3	0,9	-	-	100
Akçakale	15	2	27	4	1	1	1	-	-	51
%	29,4	3,9	52,9	7,8	2	2	2	-	-	100
Birecik	9	1	18	-	-	-	-	-	-	30
%	30	3,3	60	-	-	-	6,7	-	-	100
Bozova	15	-	32	-	-	-	-	-	-	47
%	32	-	68	-	-	-	-	-	-	100
C.pınar	4	-	6	7	-	-	-	-	-	17
%	23,5	-	35,2	41,3	-	-	-	-	-	100
Halfeti	12	1	13	-	-	-	-	-	-	26
%	46,1	3,9	50	-	-	-	-	-	-	100
Harran	14	1	27	9	-	-	-	-	-	51
%	27,4	2	53	17,6	-	-	-	-	-	100
Hilvan	13	-	12	1	-	-	-	-	-	26
%	50	-	46,1	3,9	-	-	-	-	-	100
Siverek	20	1	64	4	-	1	1	1	1	93
%	21,5	1,1	68,8	4,3	-	1,1	1,1	1,1	1,1	100
Suruç	11	-	23	3	5	-	-	1	-	43
%	25,5	-	53,4	6,9	11,6	-	-	2,3	-	100
V.şehir	18	1	50	5	1	-	2	1	-	78
%	23	1,3	64,1	6,4	1,3	-	2,6	1,3	-	100
Toplam	158	1	356	4	7	5	7	3	1	592
%	26,6	1,9	60	7,4	1,2	0,8	1,2	0,5	0,16	100

*Kaynak:Şanlıurfa Alan Çalışması

Mevsimlik göçe gidilen yerde yapılan iş türüne bakıldığında, tarım işçiliğinin birinci sırayı aldığı görülmektedir (%47,9).Çalışılan diğer sektörler ise inşaat (amelelik, duvar ustalığı- %18,8), hizmet (aşçı, garson, komi- %10,8), ve diğer (ortakçı, %30'cu, kiracı- %23,1) sektörlerdir (Tablo 2.39.).

Tablo2.39. Mevsimlik İşçilik Türü

İlçe	Tarım İşçisi	İnşaat İşçisi	Hizmet	Diğer	Toplam
Merkez	147	56	30	83	316
%	46,5	17,7	9,4	26,4	100
Akçakale	53	16	6	41	116
%	45,6	13,7	5,2	35,5	100
Birecik	29	14	8	7	5
%	50	24,1	13,7	12,2	100
Bozova	47	29	18	16	110
%	42,7	26,3	16,3	14,7	100
Ceylanpınar	17	4	2	9	32
%	53,1	12,5	6,3	28,1	100
Halfeti	28	23	11	7	69
%	40,5	33,3	15,9	10,3	100
Harran	52	7	2	45	106
%	49	6,6	1,9	42,5	100
Hilvan	28	15	12	15	70
%	40	21,4	17,1	21,5	100
Siverek	102	33	22	29	186
%	54,8	17,7	11,8	15,7	100
Suruç	45	18	3	24	90
%	50	20	3,3	26,7	100
Viranşehir	82	33	20	28	16
%	50,3	20,2	12,2	17,3	100
Toplam	630	248	13	304	1316
%	47,8	18,8	10,1	23,3	100

*Kaynak:Şanlıurfa Alan Çalışması

Mevsimlik göçün etkileri değerlendirildiğinde, köylerin %14,2'si göçün olumlu bir etkisinin bulunmadığını belirtmiştir.Mevsimlik göç % 72'lik oranda geçim kaynağı olarak görülürken, %2'lik bir oranda Türkçe'nin daha iyi kullanımının aracı olarak görülmektedir.Göçün olumlu diğer etkileri ise kentsel alanda sunulan hizmetlerden/olanaklardan yararlanma (%0,3), kültürel alışveriş/yeni yerler görme-tanıma (%10,6) ve nüfusu azalan köyde sosyal, ekonomik düzenin sağlanması (%0,6) olarak sıralanabilir.

Köylerin %6'sı göçün olumsuz bir etkisinin olmadığını belirtirken, çocukların eğitim-öğretimden geri kalması en olumsuz (%66,5) etki olarak göze çarpmaktadır.Çocukların ve kadınların olumsuz koşullarda çalışması ise göçün olumsuz etkisi olarak görülmemektedir (% 0,5).

2. 3. TOPLUMSAL YAPI

Bu bölümün amacı, Şanlıurfa İli Gelişme Planı içerisinde önemli konulardan biri olan Toplumsal Yapı ile ilgili durum saptaması yaptıktan sonra ulaşılan veriler doğrultusunda değerlendirmelerde bulunmaktır.

Bu bölümde ilk olarak GAP Bölgesi ve Şanlıurfa’da sorunların ana kaynağı durumundaki nüfus artışı ve bunun yol açtığı sorunlar toplumsal yapı temelinde tartışılacaktır. Tespit ve değerlendirmelerde çoğunlukla daha önceki bölümlerde incelenmiş olan demografik yapının verilerinden yararlanılacak olup, nüfus hareketleri ve kentleşmenin GAP Bölgesi ve Şanlıurfa üzerindeki özellikle toplumsal etkileri tartışılacaktır. Daha sonra çağdaş kent mekanlarının ayrılmaz bir olgusu haline gelen kentsel şiddet ve suç olgusu GAP Bölgesi ve Şanlıurfa ili özelinde incelenecektir. Çalışmada intihar olgusu Türkiye, GAP illeri ve Şanlıurfa düzeylerinde araştırıldıktan sonra son alt başlık olarak ta çocuk suçluluğu değerlendirilecektir.

Bölümün daha sonraki alt başlığı aile olup, bu alt başlık içerisinde Şanlıurfa İli’nde hane halkı büyüklüğü ve aile ekonomisi gibi kavramlar incelenecektir. Daha sonraki bölümde kadın, kadının toplumsal hayata katılımı, toplumsal yerindeki değişim, evlenme ve boşanma olgularına ilişkin veriler tartışılacaktır. Bir sonraki alt başlık aile planlaması olup, bu olgu özellikle Şanlıurfa ili özelinde incelenecektir.

Toplum yapısı ile sürececek olan bölüm, bu başlık altında aşiret örgütlenmesi ve yerel güç ilişkileri üzerinde odaklanacak, etnik ve dini yapı başlığında da şeyhlik ve mezhep yapısı üzerinde durulacaktır. Toplum yapısı, etnik ve dini yapı ile Şanlıurfa’da mülkiyet ilişkileri, ağalık kurumu ve işletme biçimleri araştırılacaktır. Daha sonraki bölüm ise “Sivil Toplum Kuruluşları ve Şanlıurfa’da Siyaset” alt başlıkları ile sürecektir. Toplumsal Yapı Bölümü’nün son alt başlıkları Şanlıurfa’da sosyal yaşam, iletişim ve ulaşım konusunda olacaktır.

2.3.1. Aile

2.3.1.1. Aile Yapısı

Bölge genelinde olduğu gibi Şanlıurfa’da da geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına doğru hızlı bir dönüşüm olduğu görülmekte ancak bu durum aşiretten ya da akrabalıktan kopmayı gerektirmekle beraber, hala aynı norm ve gelenekler devam ettirilmektedir. Ayrıca aile yapısının toprak mülkiyeti ile ilişkili olduğu ve toprak mülkiyetinin büyüklüğü ile geniş aile yapısı arasında bir paralellik olduğu görülmektedir. Topraksız ya da az topraklı ailelerde de çok çocuklu çekirdek aile yapısı yaygındır.

Aile reisi ailede hem mal varlığının hem de karar mekanizmasının temsilcisidir.

2.3.1.2. Evlilik Örüntüsü

İlde çok kadınla evlilik geleneği halen devam etmektedir. Yalnızca ilk eşe kıyılabilen resmi nikahın, özellikle kırsal kesimde, ilk çocuk okula başlayacağı zaman yapılması yaygındır.

Kır genelindeki evliliklerde başlık parası geleneği % 70 oranında devam etmektedir. Başlık parası verilmeyen durumlarda % 49 oranında berdel yapılır, % 24 oranında akraba evliliği gözlemlenir. Başlık parası olarak alınan paranın % 75'i çeyiz olarak değerlendirilir. Başlık parasının büyük bir bölümünün çeyiz olarak değerlendirilmesi, geleneksel değerleri koruma arzusunun yanı sıra ekonomik nedenlerin de başlık parası geleneğinin devam ettirilmesinde önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Yaygın olan akraba evlilikleri de genellikle aynı aşiret içerisinde yapılmaktadır.

Evlilikte karar alma konusunda %40 oranında aile büyükleri söz sahibidir. Fikri sorulanların oranı %46'dır. Evliliğine kendisi karar verenlerin oranı %12, kaçmış ya da kaçırılmış kadınların %2'dir. Kentte bu oranların dağılımı sırasıyla %53, %29, %16 ve %2 şeklindedir.

Şanlıurfa genelinde kadınlar %35 oranında koca, baba ve oğullarına, %26 oranında kendi parası ve mülküne, %25 oranında koca ve baba zenginliğine, %10 oranında eğitimine %10 oranında kalabalık ailesine güvenmektedir. İlk sırada koca, baba ve oğullara güvenilmesi ataerkil yapının bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.

2.3.1.3. Kadının Konumu

Ülke geneline göre Şanlıurfa'da kadının eğitim seviyesi düşüktür. Kadınların % 58.5'i hiç eğitim görmemiş, %37.6'sı sadece ilkokul mezunudur. Okuryazarlık oranlarına bakıldığında da giderek artmakla birlikte, Bölge ve ülke geneline nazaran ilde okuryazar kadın oranının çok düşük olduğu görülmektedir. 2000 yılında Şanlıurfa'da kadın nüfusun %52,2'si okuryazarken, bu oran erkeklerde % 82,2'ye çıkmaktadır.

Geleneksel yapının kadın tarafından içselleştirilmiş olması eğitim seviyesinin yükseltilmesi için girişilen çabaları önemli ölçüde yavaşlatmaktadır.

Tablo 3.1. Şanlıurfa, Cinsiyete göre iktisaden faal nüfus %

Sayım yılı	Toplam	Ücretli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi
Erkek					
1975	100	30,9	0,6	37,8	30,7
1980	100	34,5	0,5	40,0	25,0
1985	100	34,2	0,5	37,3	28,0
1990	100	36,2	0,5	37,0	26,3
Kadın					
1975	100	3,3	0,0	3,1	93,5
1980	100	3,8	0,0	4,1	92,1
1985	100	5,4	0,1	4,2	90,3
1990	100	7,0	0,1	5,8	87,1

*Kaynak: DİE (bilinmeyenler hesaba katılmamıştır)

Cinsiyete göre iktisaden faal nüfus ayrımına bakıldığında, kadının ekonomik hayata katılımının en az düzeyde olduğu ve ev içi iş bölümünde en çok iş yükünün sahibi olduğu görülmektedir. Kırsal alanda kadınların yoğun olarak katıldıkları tarımsal faaliyetler; ürün toplama, tohum temizleme, çapalama, taşıma ve depolamadır. En az katıldıkları faaliyetler ise ürün satışı, öğütme/işleme, ilaçlama ve tarla sürümü veya tarla hazırlığıdır.

Bunun dışında kadının sorumlu olduğu işler arasında ekmek yapma, yakacak temini ve su taşıma gelmektedir. Su taşıma kadınlar için aynı zamanda haberleşmenin sağlandığı ve sosyal ilişkilerin tazelendiği bir eylemdir. Kadının aile içi emeğine ve dışarıda tarla işleri ve hayvancılıkla uğraşmasına karşın eşleri tarafından “ev hanımı” olarak ya da “çalışmıyor” olarak görülmektedir.

Kadının en çok yakındığı konular, %66 oranında iş yükünün fazlalığı, %15 oranında sosyal, psikolojik ve sağlıkla ilgili sorunlar, %19 oranında ise ekonomik sorunlar olarak gösterilmiştir. Kadının kentteki konumuna gelindiğinde %92 oranında kadınlar çalışmadığı belirtilmiştir.

İşveren kadın nüfusu yok denecek kadar azdır 1985’den 1990’a kadar kendi hesabına çalışan kadın nüfusunda artış gözlenmektedir. Bu veriler bize kadının toplumsal ve ekonomik hayatta erkeğe oranla çok az yer alabildiğini göstermektedir. Bu veriler eğitim düzeyi verileriyle de birleştirilince bir başka neden ortaya çıkabilir: eğitimsiz kadın eleman istihdam edilemediği gibi eğitim düzeyi düşük olduğu için kadın kendi hesabına da bir iş kuramamaktadır

2.3.1.4. Ailenin Tüketim Eğilimleri

Hanelerin tüketim harcamalarına bakıldığında, DİE verilerine göre 1994 yılı itibarıyla kent ve kırsal toplamında harcamaların % 24'ü ve % 22'sinin sırasıyla ekmek ve tahıllar ile yaş-kuru sebze ve meyvelere yapıldığı gözlenmektedir. Bu oran kentte sırasıyla % 25 ve % 23, kırsalda ise % 25 ve % 21'dir. Mutfak harcamalarında en temel besin maddesi ekmektir. Bunun yanında tahıla yapılan harcama, ekmeğin kendileri tarafından da yapıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Hanelerin aylık olarak et için yaptığı harcama ise % 14'dür ve bu oran dengeli bir beslenme için yeterli görülmemektedir.

2.3.1.5. Çocuk

Bölge nüfusunun en önemli özelliği nüfusun genç ve artış hızının yüksek olmasıdır. Özellikle nüfus artış hızının yüksekliği hane halklarının birey sayısının artmasına ve geçim koşullarının yarattığı taleple kamu hizmetlerinin ve istihdam olanaklarının yetersiz kalmasına yol açmaktadır. İlin son yıllarda yoğun göç alması, sorunları daha da ağırlaştırmaktadır. Şanlıurfa'nın göç hinterlandının çok geniş olması, topraksız aile sayısının topraklı ailelere oranla daha yüksek oluşu ve tarımda makineleşme Şanlıurfa'ya yoğun bir göçü beraberinde getirmiştir.

Hemen hemen tamamının vasıfsız ailelerden oluştuğu bu nüfus şehirde kendine uygun bir iş bulamadığından, çocuklar Şanlıurfa'da ucuz işgücü potansiyeli olarak çalışma hayatına sokulmaktadır.

Burada bakılması gereken en önemli sorun sokakta çalışan çocuklarıdır. DİE, 1994 Çocuk İstihdamı Araştırması sonuçlarına göre, 6-14 yaş grubu arasındaki yaklaşık 11.9 milyon çocuktan 3.8 milyonu çeşitli iş yerlerinde ve ev işlerinde çalışan çocuklardır. Diğer bir deyişle 6-14 yaş çocuk grubu nüfusunun %32'si çalışmaktadır. Kırsal alanda çalışan çocuklar toplam çalışan çocuk sayısının büyük çoğunluğunu (%79.4) oluşturmaktadır. Ülkemizde sokakta çalışan çocuklarının en yoğun bulunduğu kent İstanbul olmasına rağmen son yıllarda yoğun göç nedeniyle benzer durum özellikle Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep illerinde de görülmektedir. Bölge'de Çalışan Çocuklar araştırmasına göre iş gücüne katılım oranı yaş grupları arasında farklılık göstermektedir. 6-14 Yaş grubu ikili yaş kategorilerine bölündüğünde, en düşük katılım oranı en genç yaş grubunda (6-7) %2.2, en yüksek katılım ise 8 yıllık eğitimin son üç yılına denk gelen 12-14 yaşları arasındadır (%19). Yine GAP Bölgesinde Çalışan Çocuklar araştırmasına göre hem kentsel hem de kırsal alanda işgücüne katılım genel olarak yaş ile artmaktadır. Çalışan çocukların büyük bir çoğunluğu (%59) okula gitmemektedir.

GAP kapsamındaki illerde -diğer illerin tersine- sokakta çalışan çocukların çoğunluğunu aile bağları kopmamış çocuklar oluşturmaktadır. Aileler kendi geçimlerini sağlayacak iş bulamadıkları için geçim stratejileri geliştirmek zorunda kaldıklarından en kolay yol olarak çocuklarını küçük yaşta, bazen

okulla bir arada bazen de okuldan kopararak herhangi bir işte çalıştırmaktadırlar. Çalışan çocukların en büyük sorunları okula devam edememektir. Şanlıurfa'da sokak çocuklarının yaptığı iş sokaklarda satıcılık yapmak ya da çeşitli hizmet işlerinde çalışmaktır. Bu çocuklar işlerini genellikle sokaklarda, caddelerde, yol kavşaklarında, pazarlarda, parklarda, bahçelerde ve cami, hastane, market, otel ve özellikle de Balıklıgöl çevresinde yapmaktadırlar. Çocuklar genellikle aileleriyle yaşamakta ve her gün eve uğramaktadır. Bu çocuklar en büyük sorunlarını şöyle sıralamaktadır: eve para götürmediği için dövülmek, sokakta dövülmek ve okula gitmemek.

Ayrıca, Şanlıurfa'da ve genelde Bölge'de okul öncesi eğitime devam ile ilköğretimden orta öğretime öğrenci akışının düzeyi düşük olup eğitime olan talep de yetersizdir. Tarım toplumlarının özelliği olarak görülen bu durumu mevsimlik tarım işçiliğinin yaygınlığı da etkilemektedir.

Çocuk suçluluğuna bakıldığında, Şanlıurfa'da çocuklar arasında özellikle yaralama ve hırsızlık olaylarının arttığı görülmektedir. Son üç yıl içerisinde, ildeki çocuk sanıkların %69'u yaralama ve hırsızlık suçlarından hüküm giymiştir. Darp suçu ile birlikte bu oran yaklaşık olarak %85'i bulmaktadır.

Şanlıurfa'da erkek çocuklarla kıyaslandığında çok düşük olan kız çocuk suçluluğu, Merkez ilçeden sonra en çok Suruç'ta gözlemlenmekte olup, bu ilçeyi Siverek ve Viranşehir izlemektedir. Merkez içerisinde de, erkek çocuk suçluluğunun kız çocuklara nazaran çok daha yüksek olduğu ve en çok Şehitlik, Yenişehir ve Çarşı bölgelerinde gözlemlenmektedir.

Şanlıurfa ilinde çocuklara yönelik yapılan çalışmalar sonucu sosyal hizmetler il müdürlüğüne bağlı olarak çalışmaya başlayan çocuk merkezleri Şanlıurfa Çocuk Yuvası, Sabancı Kız Yetiştirme Yurdu'dur. Bunlardan Şanlıurfa Çocuk Yuvası 80 kapasitelidir. Sabancı Kız Yetiştirme Yurdu ise 64 kapasiteli olup 83 çocuğu koruması altına almıştır.

2.3.2. Suç

İl'de GAP ile birlikte önemli değişim ve gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Nüfusu yüksek doğurganlık hızı ve sürekli göç ile nüfusu artan ilde şiddet ve suçun durumunu incelemek ve değerlendirmek gelecek yıllar açısından oldukça önem arz etmektedir.

Merkez nüfusu 500.000'i aşan illerde on bin nüfusa düşen olay sayısı ile karşılaştırıldığında Şanlıurfa, nüfusuna oranla düşük sayılar göstermektedir. On bin kişiye düşen kentsel suç sayısı Türkiye için ortalama 64.9 iken Bölge için 59.1, Şanlıurfa için ise 44.2'dir. Diğer Bölge illerine baktığımızda Gaziantep'te on bin kişiye düşen olay sayısı 98.3, Diyarbakır'da 51.2'dir.

Şanlıurfa’da, suç türlerindeki durumda farklılıklar görülmektedir. Örneğin toplumsal olaylardaki suçluluk, 2000 yılından itibaren Türkiye genelinde gerilemesine rağmen Bölge ve Şanlıurfa’da yükselişe geçmiştir.

Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa düşük yoğunluk gösteren on bin kişiye düşen kaçakçılık olayı sayısı 1985 yılında yüksek oranda artmış, 1990 yılında 1985 yılına oranla tümünde düşüş yaşanmış olup, 2000 yılında Şanlıurfa’da düşerken, Türkiye ve Bölge’de artış yaşanmıştır. Ancak Şanlıurfa’da kaçakçılık olaylarının Bölge’ye oranla düşüklüğü dikkat çekmektedir.

Mali suçlarda (sahtecilik, sahte para vs.) inişli çıkışlı bir çizgi izleyen Türkiye ve GAP içerisinde Şanlıurfa oranı düşük olup, Şanlıurfa yine 2000 sonrası artışa geçerek, 189 mali suç sayısına ulaşmıştır.

Organize Suçlarda Türkiye ve Bölge bazen paralel bazen zıt sayılar göstermekle birlikte Bölge 2000-2001 yılları arasında büyük bir düşüş yaşamıştır. Şanlıurfa’da ise bu tür olayların İl nüfusunun Türkiye ve bölge içindeki yeri ile karşılaştırıldığında çok düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir.

Uyuşturucu madde kaçakçılığında Bölge ve Şanlıurfa’nın yeri dikkat çekmektedir. Bunda bölgenin ülke sınırlarında olmasının, bunun yanında uluslararası uyuşturucu ağının geçiş noktası konumunda bulunmasının rolü büyüktür.

Kriminoloji yazınında “Adi Suç” olarak da nitelendirilen asayiş olayları tüm olaylar içerisinde en fazla yer tutan olay türüdür. Ülke genelinde asayiş olayları 1997’ye kadar yükselmiş, 2000 yılına kadar düşüş gösterdikten sonra 2001’de tekrar artışa geçmiştir. Bölge’de ise eğilim sürekli artış yönünde olup, Bölge’nin Türkiye içerisindeki payı gün geçtikçe artmıştır. Şanlıurfa İli’ni inceleyecek olursak, asayiş olaylarının nüfusuna oranla çok düşük yer tuttuğunu ve genel olarak %10’a yakın bir düzeyde seyretmekte olduğunu görülmektedir.

Asayiş olaylarının dağılımına bakacak olursak, Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa’da darp, yaralama, hırsızlık, ateşli silah kullanma öne çıkmakta olup, öldürme olaylarında Bölge’nin Türkiye içerisindeki yüksek oranı dikkat çekmektedir. Şanlıurfa Bölge içinde darp ve yaralama olaylarında öne çıkarken, şahsa karşı suçların Türkiye ve bölgeye kıyasla yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir.

Şanlıurfa İli’nde asayiş suçlarının ilçe bazında dağılımında asayiş olaylarında Merkez dışında öne çıkan ilçeler Siverek, Suruç, Viranşehir ve Ceylanpınar’dır. İlçelerin suç dağılımında dikkat çeken husus, nüfusları ile paralellik arz etmeleridir.

Şanlıurfa ilçelerinde bin kişiye düşen asayiş olayı sayısında, Merkez dışında en yüksek yoğunluk gösteren ilçeler Suruç, Ceylanpınar ve Harran ilçeleridir. En

düşük yoğunluk Bozova’da olup, toplamda görüldüğü gibi kentsel nüfus içerisinde bin kişiye düşen asayiş olayı sayısı 3.96’dır.

2.3.3. İntihar

Ülke, bölge ve il düzeylerinde intihar olayları önemli bir düzeye ulaşmıştır. Şanlıurfa’nın intiharlar açısından Bölge içerisindeki yeri son yıllarda düşmüş olup, Bölge ise yine Türkiye nüfusu içerisindeki payı ile paralel bir görüntü vermektedir.

Tablo 3.2. Türkiye, GAP Bölgesi, Şanlıurfa ve Konya’da İntihar Olaylarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Türkiye	861	851	807	817	789	802	816
GAP Bölgesi	30	48	27	47	46	36	39
Şanlıurfa	6	11	7	5	7	6	5
Konya	22	21	19	19	15	33	27

Yıl	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Türkiye	832	1357	1228	1167	1229	1536	1530
GAP Bölgesi	47	77	51	62	86	93	78
Şanlıurfa	6	7	6	10	25	19	7
Konya	30	34	18	36	26	45	32

Yıl	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Türkiye	1949	2293	2361	2683	2972	1848
GAP Bölgesi	132	157	250	210	131	147
Şanlıurfa	24	25	17	17	19	24
Konya	35	54	39	53	44	50

*Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü A.K.K.M Dairesi Başkanlığı Yıllıkları
DİE, İntihar İstatistikleri, 1990-1998

Tablo 3.3. Sayım Yıllarına Göre Yüz Bin Kişiye Düşen İntihar Olayı Sayısı

	1985	1990	2000
Türkiye	3.0	4.0	6.7
Bölge	2.1	2.6	3.1
Şanlıurfa	1.2	1.2	2.2

*Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü A.K.K.M Dairesi Başkanlığı Yıllıkları, DİE, Nüfus Sayımları, DİE, İntihar İstatistikleri, 1990-1998.

Tablo 3.4. Yaş Gruplarına göre Şanlıurfa'da İntiharlar-1999

Yaş Grubu	Kadın	Erkek	Toplam
-15	1	-	1
15-24	6	2	8
25-34	2	2	4
35-54	-	1	1
55-64	1	1	2
75+	-	1	1
Toplam	10	7	17

*Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü A.K.K.M Dairesi Başkanlığı Yıllıkları DİE, İntihar İstatistikleri, 1999

Yaş grupları açısından değerlendirecek olursak, Şanlıurfa'da intihar kadınlarda daha düşük yaşlarda yoğunlaşmış olup, (özellikle 15-24 yaş) erkeklerde intihar yaş grupları içerisinde dağınık bir görüntü vermektedir.

Nedenlerine göre intiharlar aşağıda verilmiştir. Görüldüğü gibi intiharlar hastalık, aile içi geçimsizlik ve ekonomik sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Tablo 3.5. Nedenlerine Göre Şanlıurfa'da İntiharlar

Yıl	Hastalık	Aile Geçimsizliği	Geçim Zorluğu	Hissi İlişki	Öğrenim	Ticari Başarısızlık	Toplam
1998	5	6	3	3	-	-	17
1999	6	5	2	4	-	-	17

*Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü A.K.K.M Dairesi Başkanlığı 2000 İstatistik Yıllığı

2.3.4. Örgütlenme

2.3.4.1. Geleneksel Örgütlenme

Toplumsal yapı bireyler arasındaki kurumlaşmış ilişkiler bütünüdür. Başka bir deyişle, bireylerin, grupların, kesimlerin ve alt grupların ilişkilerinden doğan kurumlar sistemine toplumsal yapı denir.

Genel itibarıyla Bölge'nin toplumsal yapısı artık eskisi gibi katı olmayan fakat etkinliğini sürdüren bir aşiret örgütleniş biçimi ve onun modern yapılarla karşılaşmasından ortaya çıkan toplumsal kurumlardan oluşmaktadır. Toprağa yerleşmenin daha erken gerçekleştiği yerlerde görece olarak aşiret etkinliğinin daha çok çözüldüğü gözlenmektedir.

Bölgenin toplumsal yapısı aşiret örgütlenme biçiminden dönüşen, büyük toprak mülkiyetine dayanan aşiret, ağalık ve şeyhlik ilişkileridir. Bölge'nin bu yapısı

temellerini üretim sürecinden almaktadır. Bu aynı zamanda tarihsel koşulların da ortaya çıkardığı bir yapılanmadır.

Özellikle son yüzyılda aşiret yapısı çeşitli toplumsal dönüşüm aşamalarından geçmektedir. Bölgenin temel toplumsal yapıtaşı olan aşiret, son dönemde aşiret reisliğinin ve ağalığın devlet kurumuyla temasa geçmesinin sonucu olarak devlet ve toprak sahipliği arasında şekillenmektedir.

Şanlıurfa’da halen az sayıda da olsa göçebe olan aşiretler vardır. Bunlar yazın Karacadağ ve Nemrut Dağı gibi serin yerlere çıkarlar. Kışın yerleşim yerlerine (köylerine) dönerler. Tümü ile yerleşik olan aşiretler ise toprağa bağlanmışlardır. Böylece aşiret yapısı giderek mülkiyet ilişkilerinin etkisine girmiştir

Aşiret, günümüzde etkisini yavaş yavaş yitirmiş olmakla beraber kimi alanlarda işlevselliği olan bir örgütlenmedir. Aşiretin günümüzde işlevsel olduğu alanlar kan davası, danışmanlık, hakemlik ve siyasettir.

Yapılan çeşitli araştırmalara göre Türkiye’ye göre bölge halkı ve bölgeye göre Şanlıurfa halkı daha yüksek oranda kendini aşiretine bağlı hissetmektedir. Şanlıurfa’nın kendi içinde ise diğer ilçelere göre Siverek, Viranşehir ve Hilvan’da bu aidiyet fikri daha yüksektir.

Aşiret Örgütlenmesi

Kabile örgütlenmesinin bölgedeki ve Şanlıurfa ilindeki yerel biçimine aşiret denir. Göçebeliliğin toplumsal örgütlenme hiyerarşisi içinde aşireti oluşturan soy birlikleriyse “kabile” olarak adlandırılır. En kısa şekliyle aşiret, aynı soydan gelen yada aralarında soy ilişkisi bulunan kabilelerin oluşturduğu üst birliktir.

Her aşiretin bir hanedan ailesi olur ve aşiret reisleri bu ailelerden seçilirler. Tipik anlamda aşiret yapısı göçebelik temeline dayanır.

“Söz konusu bölge içinde yer alan Karacadağ ve çevresinde yerleşmiş olan aşiretlerin kimi bölümleri, doğal koşullardan ötürü göçebe bir yaşama biçimini sürdürmektedir. Bunlar Viranşehir ve Siverek’te yaşayan bağlı bir bölüm göçerle, sürekli göçebe yaşadığı için bölgede “konar göçer” olarak adlandırılan topluluklardır. Bu göçerler, yazın Karacadağ’ın yükseklerine çıkar, kışın Siverek Viranşehir, Urfa ve Diyarbakır Ovalarına inerler. Temel geçim kaynakları hayvancılık olup, mülksüz ve topraksızdırlar.” (Sencer, S.612)

Tümü ile yerleşik olan aşiretler ise toprağa bağlıdırlar. Böyle topluluklarda temel ilişkiler toprağa bağlı olarak biçimlenir. Böylece aşiret yapısı giderek mülkiyet ilişkilerinin etkisine girer.

Aşiret, günümüzde etkisini yavaş yavaş yitiren ancak kimi alanlarda işlevselliği olan bir örgütlenmedir. Aşiretin günümüzde işlevsel olduğu alanlar kan davası, danışmanlık, hakemlik ve siyaset alanlarıdır. Bunlardan en işlevsel olanı ise siyasettir. Son yıllarda aşiret reisi yörenin siyasal önderi olmuştur.

Doğulu milletvekillerinin çoğu bu konumlarından faydalanarak politikada öne çıkmaktadır.

Yapılan çeşitli araştırmalara göre, Türkiye genelinde bölge halkı ve bölge geneli ile karşılaştırıldığında Şanlıurfa halkı daha yüksek oranda kendini aşiretine bağlı hissetmektedir. Şanlıurfa'nın kendi içinde ise, diğer ilçelere göre, Siverek, Viranşehir ve Hilvan'da bu bağlılık daha yüksektir.

Aşiret yapısı ve mülkiyet kurumlarına bağlı olarak aile kurumu da şekillenmektedir. Aşiretsel yapının ve ağılık kurumunun devam ettiği yerlerde aile tiplerinin de geniş olduğu gözlenmektedir. GAP Bölgesi genelindeki aile yapısına bakıldığında Muzaffer Sencer'in çalışması referans alınarak şu verilere ulaşılmaktadır. Toprak mülkiyeti ve aşiretsel duygular arttıkça geniş aile yapısında artış görülmektedir. Buna karşılık topraksız ya da az topraklı ailelerde çok çocuklu çekirdek aile yapısı gözlenmektedir.

Tablo 3.6. Akçakale’de Köylerin Aşiretsel Durumu

Aşireti	Köyler	Nüfus	Etnisite
Cumaeli	Acıkuyu, Akdiken, Akşehrinç, Cevher, Düzce, Zenginova	2490	Arap
Bin-i İcil	Akbilek, Öncül, Yeşerti	2630	Arap
Hubeyt	Arıcan, Alatlar, Bolatlar, Ekinyazı, Güneren, Gülveren, İkizce, Keçili, Vize, Yukarıderen, Zorlu, Büyücek	5333	Arap
Fitit	Akkeçi, Büyüктаş, Baykuş, Karatepe, Gündaş, Mermer, Salihler, Ohali, Uğraklı	3783	Arap
Marabde	Aşağıcinpolat, Haktanır, Gündaş, Ohali, Sınırgören, Tatlıca, Yukarıcinpolat	4168	Arap
Davut	Aşağıbaydaş, Geçittepe, Sevimli, Sakça	2817	Arap
Ubade	Akçaköy, Büyüktokaç, Narlıova, Gölbaşı	1705	Arap
Bin-i Muhammed	Akçalı, Kepezli, Kurudere, Onortak, Yalıntaş, Pekmezli Beldesi	6913	Arap
Saramde	Alıncık, Buket, Dibek, Deniz, Güvenç, İncedere, Nimet, Mil, Uğurhan, Topçu, Yediyol, Yazlıca	4403	Arap
Şeddadi	Bilece, Boybeyi, Büyükhaneli, Çakırlar, Edebey, Ortaören, Şehitnusretbey, Şanlıköy, Uğurtaş, Yağmuralan, Kırmıtlı, Auranlı	3700	Kürt
Gacar	Eke, Köseören, Kurudere, Kılıçlı, Ortaören, Sınırgören, Yukarıbeydaş, Yukarıcinpolat	2508	Arap
Seviyanlar	Erecek	3326	Arap
Karışık	Donandı, Dorumalı, Erdemler, Koruklu, Yusufbey	87	Karışık

*Kaynak: Akçakale Kaymakamlığı 2001 Ayrıntılı Brifing Formu

Yukarıdaki tablo Şanlıurfa’nın Akçakale ilçesindeki son aşiretsel durumu göstermektedir. Akçakale’deki en kalabalık aşiret 6913 üyesi ile Bin-i Muhammed aşiretidir.

Yerel Güç İlişkileri

Yerel güç ilişkileri halen de aşiret olgusu ile şekil bulmaktadır. Feodal toplumsal örgütlenmelerde aşiret bir güç kaynağıdır ve her aşiret bireyi sırtını bu güce yaslar. Aşiretin işlevsellik kazandığı noktalar fiziksel güvenlik ve arazi ve mera gibi alansal güvenlik noktalarıdır. Aşiret, pazar ekonomisinin gelişmediği ortamlarda işlevini sürdürür. Aşiret yapısı, üretimi ve işbölümünü örgütleyemeyeceğinden, pazar ekonomisi karşısında gücünü yitirir.

Bu bağlamda yerel güç ilişkilerinin en temel aktörleri aşiret reisleri, ağalar, şeyhler ve bu tür kurumlarla bağımlılık ilişkilerine giren toplumsal tabakalardır. Bunlardan sayılan ilk üç kurum bu ilişkilere yön veren temel aktörlerdir. Bunlarla bağımlılık ilişkileri içine giren alt tabakalar ise ikincil rol oynamaktalar.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde pazar ekonomisinin henüz tam egemen olmaması nedeniyle coğrafyanın önemli bir bölümünde aşiret olgusu varlığını sürdürmektedir. GAP'ın getireceği tarımsal üretim beraberinde pazar ekonomisini de güçlendireceğinden aşiret olgusunun yavaş yavaş çözüleceğini tahmin etmek pek güç olmayacaktır. Göz önünde bulundurulması gereken başka bir husus ise, bin yıllarla hakim olmuş bir sosyal örgütlenme biçiminin ortadan kalkması ya da dönüşmesinin çok kısa sürede gerçekleşmesinin güçlüğüdür. Yapılacak olan her türlü politika planlamasına böyle bir sorun kabul edilerek başlanmalıdır. Buradaki en temel sorun aşiret ilişkileri, çıkışı gösteren en temel veri ise pazar ekonomisidir.

Etnik ve Dini Yapı

Bugüne kadar yapılan nüfus sayımlarında sadece 1965 nüfus sayımında konuşulan dil sorulmuştur. Fakat bunun sonuçlarına ulaşılamadı. Bu nedenle Şanlıurfa ili için etnik yapıya ilişkin yüzde olarak herhangi bir rakam vermek mümkün olmayacaktır. Bu yüzden sadece hangi ilçede hangi etnik grubun yoğun olarak yaşadığının belirtilmesi ile yetinilecektir.

Siverek, Viranşehir, Hilvan, Bozova, Suruç, Birecik ve Halfeti'de yoğun olarak Kürtler yaşamaktadır. Suruç, Birecik ve Halfeti ilçelerinde Türkmenler de ayrı bir etnik grubu oluşturmaktadır.

Harran ovasında yer alan Akçakale, Harran ve Ceylanpınar ilçelerinin etnik yapısı homojene yakın bir şekilde Araplardan oluşmaktadır. Son yıllarda sulamanın da etkisi ile nadir olmak üzere Kürtlere de rastlanmaktadır. Ovayı bir yay gibi çevreleyen çok yüksek olmayan ve yukarıda adları geçen ilçelerin çok azını teşkil eden yerlerde yerleşik olarak Kürtler yaşamaktadır. (Doğanay, . S.12)

Şanlıurfa'nın kırsal kesiminde yer alan Türkmenler Kürtçe konuşmaktadır. Bu kategoriye giren en büyük aşiret Karakeçi aşiretidir. Türkmenlerin Şanlıurfa il sınırları içinde en yoğun yaşadıkları yerler kent merkezleri, bunların başında da merkez ilçe gelmektedir.

Dini yapıya bakıldığında ise, halkın büyük bir kesimi Sünni-Şafii ve Sünni-Hanefidir. Viranşehirde ise Kürt olmakla beraber dinsel bir ayrılık gösteren az sayıda Yezidi yaşamaktadır.

Şeyhlik

Şeyhlik dinsel bağımlılık ilişkisinden ortaya çıkan bir kurumdur. Güneydoğuda şeyhlik, geleneksel toplumda dini bir yansımadır. Bu kurumun ve tarikatçılığın bölgede kurumlaşmasını sağlayan koşullar köylülük ve yerel güç ilişkileridir.

Şeyhlik kurumunun en yakın ilişkide olduğu diğer bir sosyal kurum tarikat kurumudur. Tarikatlar ve onları yöneten şeyhlikler, diğer geleneksel otorite ve

örgütsel ilişkilerle bir arada yaşarlar. İnsanların geleneksel otorite ve ilişkilerle uyumunu sağlayarak, onları meşrulaştırırlar.

İktidarların yanlış uygulamalarından zarar gören sosyal gruplar, başka bir ifade yolu bulamadıklarından önce mezheplerle, sonra tarikatlarla farklılıklarını yaşamaktadırlar.

Yakın zamanlara kadar din ve mezhep bakımından bölge daha çok çeşitlilik gösterirken günümüzde giderek homojenleşmiştir.

Sencer'e göre, şeyhlik ve tarikatçılığın en güçlü olduğu il Şanlıurfa'dır. Şanlıurfa'da şeyhlik bağı onayanlar diğer bölge kentlerine daha yüksek bir oran teşkil etmekte. İlginç olan en temel noktalardan biri ise şeyhlik bağı bulunanların Şanlıurfa'nın kent kesiminde kır kesiminden daha yüksek olmasıdır.

Mülkiyet İlişkileri

Mülkiyet ilişkilerine bakıldığında referans alınması gereken nokta hangi üretim biçiminin hakim olduğudur. Genel bir söylemle, yerel üretim biçimleri ile kapitalizm eklemlenmiştir. Başka bir deyişle, üretim şekilleri modern kurumlarla tanıştıktan sonra biçim değiştirmeye başlamıştır.

Mülkiyet ilişkileri kent ve kıra göre değişik özellikler sergilemektedir. Kentteki mülkiyet ilişkileri kapitalist üretim biçimleri ile uyum içinde olduğundan sınıfsal bir nitelik göstermektedir.

Kırsal ölçekte bakıldığında ise mülkiyet ilişkileri yarı-feodal unsurlar olan ağalık ve ona bağlı olarak ortaya çıkan işletme grupları etrafında şekillenmektedir. Kırsal ölçekteki toprak mülkiyeti aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 3.7. Toprak Sahipliği (hektar)

İller	Topraksızlar	1-5 H	5-20 H	20-50 H	50-100 H	100-H
Adıyaman	21,2	58,3	16,7	2,8	0,7	0,3
Diyarbakır	45,1	41,3	10,3	2,1	0,7	0,5
Gaziantep	28,6	37,4	27,1	6,5	0,1	0,3
Mardin	41,3	46,7	9,6	1,6	0,5	0,3
Siirt	44,6	46,6	7,2	1,0	0,5	0,1
Şanlıurfa	48,1	26,8	23,4	5,1	1,9	0,7

*Kaynak: DPT, GAP Master Planı, 1989

Yukarıdaki tablo kırsal alanda toprak dağılımını vermektedir. Mülkiyet ilişkilerindeki dengesizlik göçün en önemli nedenlerinden birisidir. Topraksız ve 1-5 hektar arasında toprağa sahip olan aileler kolaylıkla çözülüp göç edebilirler.

Ağalık

Aşiret reisliği toplumsal bir statü iken ağalık ilkece ekonomik bir kurumdur. Toprak ağalığı, toprağın mülkiyete ve işletmelere dağılımının dengesiz oluşundan kaynaklanan bir ilişki biçimidir.

Gözlemler aşiret reisliğiyle ağalığın aynı kişide toplandığını göstermektedir. Aşiret reisi göçebelik ilişkilerinde zengin hayvan varlığı ile yarı göçebe yaşamda otlakları denetleyerek, yerleşik yaşamda ise tarım topraklarının geniş bir bölümünü mülkiyetle ele geçirerek ekonomik bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

Ağalık bu sayede ekonomik bir ilişki olmanın ötesine geçerek derin toplumsal uzantılar kazanmaktadır. Mülkiyet ve üretim ilişkileri içinde olan yarıcılık ve ortakçılık gibi işletmecilik biçimleri ağalık kurumuyla ortaya çıkarlar. Böylece ağalık belli toplumsal ihtiyaçların yerine getirilmesi karşılığında köylü halk üzerinde bağımlılık ilişkisine varan toplumsal bir otoritedir.

“Özellikle Güneydoğuda egemen olan ağalık en genel tanımıyla geniş toprak ve mal varlığıyla mülkiyet ve üretim ilişkilerini denetleyen ve buna bağlı olarak başta kendi toprağında üretimde bulunanlar olmak üzere bir yada daha çok köy halkı üzerinde denetimi olan kişi yada ailelerin kurumlaşmış otoriteleridir” (Sencer, 616).

İşletme Biçimleri

Sosyo-ekonomik ilişkilerin gereği olarak işletme biçimleri iki temel sosyal süreç sonunda ortaya çıkarlar. Biri üretim ilişkileri ve tarzları, diğeri ise mülkiyet ilişkileridir. Bu bağlamda Şanlıurfa'nın içinde yer aldığı bölge ve Şanlıurfa'da toprağa dayalı bir üretim tarzı ile kendine özgü bir mülkiyet biçimi ve ilişkileri geçerlidir. Bu özel üretim tarzının ortaya çıkardığı Mülkiyet ilişkilerine bağlı işletme biçimleri şunlardır:

Kiracılık: Üründen bağımsız belirli bir götürü karşılığı toprak sahibine bir ücret ödenmesidir.

Ortakçılık-yarıcılık: Ürün, mal sahibi ve işletmeci arasında bölüşülür. Toprak sahibine belli bir oranda pay verilir. En yaygın biçimi yarıcılıktır.

İcarıcılık: Kiracılık ile ortakçılık arası bir sistem olup toprak ve bina mülk sahibinden, tohumluk ve tüm araç ve işletme giderleri ortakçıya aittir.

Marabacılık: Üretime yalnızca emeği ile katılır. Elde edilen ürünün 1/3'ü ya da 1/4'ü marabanıdır. Ayrıca maraba mülk sahibinin tüm kişisel hizmetlerini görmekle de yükümlüdür.

Geleneksel ağalık düzeninin yaygın bir işletmecilik biçimi olan ortakçılık, eski toplumsal-kurumsal yapının süregelmesine neden olur. Bu da, tarımsal işletmeciliğin gelişmesini ve ticarileşmesini engellemektedir. Ağalık kurumu ise bu işletme grupları sayesinde kendini sürekli kılar.

2.3.4.2. Sivil Toplum Kuruluşları

Toplumun kendi özgücüne dayandığı bir hareket alanı olan sivil toplum artık demokrasinin de vazgeçilmez ögesidir. Kalkınma hamlelerinin sürdürülebilir kılınabilmesi için sivil toplumun bu süreçlere dahil edilmesi zorunlu olmaktadır.

Modern örgütlenme düzeyinin düşük olduğu toplumlarda demokrasi ve katılım düzeyi de düşüktür. Bir toplumda STK'ların sayıca ve nitelikçe gelişmişliği demokrasinin temel göstergelerindendir.

Bu bağlamda ilde bulunan sivil toplum örgütlerine bakıldığında, bunların daha çok mesleki ve konu temelli oldukları görülmektedir.

Şanlıurfa'daki STK'ları beş grup altında toplamak mümkündür. Bunlar;

1. Dernekler,
2. Vakıflar,
3. Esnaf ve Sanatkar Odaları,
4. Sendikalar ve
5. Meslek Odalarıdır.

Tablo 3.8. STK'ların Tescil Biçimi

Tescil Biçimi	GAP	Şanlıurfa
Dernek	91	3
Vakıf	33	1
Oda	39	3
Sendika	25	3
Kooperatif	1	-
İş Örgütü	4	-
Yerel ins.	5	-
Dinsel ör.	-	-
Spor kulü.	13	-
Diğer	-	-
TOPLAM	211	10

*Kaynak: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı'nın yapmış olduğu "Güneydoğu Anadolu Kalkınma Planı Kapsamında Bölgedeki Sivil Toplum Kuruluşlarının Saptanması ve Değerlendirilmesi" Araştırması

2.3.4.2.1. Dernekler

Tablo 3.9. Şanlıurfa'da Dernekler

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Sosyal amaçlı dernekler	13	21	18	17	28	35	24	17	115	93
Kültür amaçlı dernekler	61	71	81	91	100	103	105	107	100	118
Dini amaçlı dernekler	30	34	38	44	51	54	58	61	52	60
Sportif amaçlı dernekler	2	7	3	6	7	4	55	55	54	
Yüksekokul öğrenci der.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Diğer	39	38	39	48	43	56	101	76	99	-
Toplam	145	171	179	206	139	255	292	316	331	326

*Kaynak: Şanlıurfa il Envanteri 1985-1994.

İlde son iki yıl itibariyle en fazla kurulan dernekler, sırasıyla, kültürel amaçlı dernekler, sosyal amaçlı dernekler, dini amaçlı dernekler ve sportif amaçlı derneklerdir.

2002 yılı itibariyle derneklerin sayısı 470 olarak tespit edilmiştir. Bu derneklerden 240 adedi Şanlıurfa il merkezinde 230 adedi de ilçe merkezlerinde yer almaktadır. Bu gruba giren dernekler daha çok camii yaptırma ve yaşatma, ilköğretim okullarını koruma ve spor klüpleri derneklerinden oluşturmaktadır.

2.3.4.2.2. Vakıflar

Şanlıurfa'da 903 sayılı kanuna göre 77 adet, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yönetiminde 98 adet ve mirasçıların yönetiminde 10 adet olmak üzere toplam 185 vakıf bulunmaktadır.

2.3.4.2.3. Esnaf ve Sanatkarlar

Tablo 3.10. Şanlıurfa'da Esnaf ve Sanatkarların Kayıt Durumları

Bölge		Şanlıurfa	
Kayıtlı	Kayıtsız	Kayıtlı	Kayıtsız
198.142	62.000	28.300	5.000

*Kaynak: Diyarbakır Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği (DESOB) Bölge Kalkınma Planı Raporu.

Şanlıurfa İli'nde 2002 yılında genel Esnaf ve Sanatkarların oda sayısı 70 adettir. Bunların 36 adedi merkez ilçede 34 adedi ise ilçe merkezlerinde yer almaktadır.

Tablo 3.11. Şanlıurfa'da Esnaf ve Sanatkar Grupları (2001 Yılı Durum)

Meslek Grupları	Gerçek	Tüzel	Toplam
Manifaturacılar, Tuhafiyeciler, Konfeksiyon imalatçıları, Tüccar terzi, Kavafiye, İç çamaşır, Kot, Ayakkabı terlik kundura, El sanatları koop., Bakırdan hediyelik	102	35	137
Dayanıklı tüketim malları, Halı kilim, Mobilya, Elektrik motorları, Bobinaj ve soğutucu malzemeleri, Su pompası, Klima, Elektrik malzemeleri, Cep telefonu, Bilgisayar alım satımı, Yangın söndürme cihazları, Baskül imalatı, Mefruşat perde	102	116	218
Akaryakıt, Madeni yağlar, LPG tüp	120	165	285
Zahire ve mevsim malları, Hububat, Gübre, Zirai ilaç, Un fabrikası, Mercimek fabrikası, Bulgur fabrikası, Bakliyat, Makarna, Susam kuru üzüm fıstık, Tarım Kalk. Koop., Yem fab.	224	124	348
Nakliyecilik, Odun Kömür, Tahmil Tahliye, Turizm, Garaj işletmesi, Taşıyıcılar Koop.	124	133	257
Kuyumcular, Bankalar, Sigorta acenteleri, Döviz büroları, Esnaf ve San. Koop.	53	81	134
İnşaat müteahhitliği, Mühendisler, Yapı Kooperatifleri, Emlak işleri	299	498	797
Kuru bakkaliye, Şeker toptancılığı, Tüketim koop., Baharat, Meşrubat su, Gıda mad. İmalatı, Kuru gıda mad. Satış market	97	141	238
Yaş sebze ve meyve kom., toptancıları, müteahhitleri, Sera	77	19	96
İthalat, İhracat	236	191	427
Oto, Kamyon, Traktör parçaları lastikleri, Tarım alet ve mak., Biçer, Akü, Motorsiklet, Torna kaynak, Makine	147	115	626
Canlı hayvan, Sade yağ, Yapağı yün, Kasaplık et ve ürünleri, Tavukçuluk, Deri, Yem, Süt ve Ürünleri, Su ürünleri koop.	46	38	84
Kitap, Kırtasiye, Eğitim, Gazete, Matbaalar, TV, Radyo, Sürücü kursu, Dershaneler, Ajans	29	34	63
İnşaat malzemeleri, Karo parke, Briket, Mermer, Orman ürünleri, Demir çimento, Tuğla, Profil, Mucur, Kalorifer, PVC boru, Sıhhi tesisat, Sondaj, Güneş enerjisi, Hırdavat, Küçük sanat koop., Cam	104	130	234
Attariye, Eczane, Fırın, Lokanta, Tatlıcı pastane, Şekerleme, Sinema vb. kasetçi, Patlayıcı madde silah ve mühimmat., Tıbbi malzemeler, Ortopedi, Özel sağlık hizmetleri, Tıbbi tahlil ve hormon, Plastik mamülleri, Av malz., Kolonya, Diş malzemeleri, İtriya deposu, Parfümeri, Temizlik, Organizasyon, Poşet imalatı, Fuarcılık, Züccaciye, Otel, Hamam, Güvenlik, Turizm organizasyon, Soğuk hava deposu, Fotoğraf, Spor hizmetleri, Soba, Temizlik malzemeleri imalatı,	93	122	215
Çırçır pres, İplik, Yağ, Dokuma imalatı, Pamukçuluk, Çuval	28	181	209

*Kaynak: Şanlıurfa Esnaf ve Sanatkarlar Odası.

Tabloya göre, her bir grup Esnaf ve Sanatkarlar Odası tarafından birbirine benzer işleri yapan belli alt gruplardan meydana gelmektedir. Altgruplar ise çalıştıkları sektöre göre belirlenmiştir. Bunu anlayabilmemiz için de ayrıca bir alt gruplar listesi hazırlamışlardır.

Üye sayıları bakımından bir sıralama yapıldığında ilk beş sıra grup numaralarına ve üye sayısına göre şöyle sıralanmaktadır: 7.grup (797), 10.grup (427), 4.grup (348), 3.grup (285) ve 11.grup (262)'dir. Gene aynı sırayla bu gruplar şu alt gruplara ayrılmışlardır. 7. Grup inşaat müteahhitliği, mühendisler, yapı kooperatifleri ve emlak işleri gruplarından oluşmaktadır. 10. Grup ithalat ve ihracat gruplarından oluşmuştur. 4. Grup zahire ve mevsim malları, hububat, gübre, zirai ilaç, un fabrikası, mercimek fabrikası, bulgur fabrikası, bakliyat, makarna, susam kuru üzüm fıstık, tarım kalkınma koop. Ve yem fabrikasından oluşmaktadır. 3. Grup akaryakıt, madeni yağlar ve lpg tüp'ten oluşmaktadır. 11. Grup ise oto, kamyon, traktör, parçaları, lastikleri, tarım laet ve makineleri, biçer, motosiklet, torna, kaynak ve makine alt gruplarından oluşmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi en yoğun yapılan işler inşaat işleridir.

2.3.4.2.4. Sendikalar

Tablo 3.12. Şanlıurfa'da Sendikalar

Sendikalar	Şube	Temsilcilik	İrtibat bürosu
Merkez	9	3	1
Ceylanpınar	-	1	-
Viranşehir	-	1	-
Birecik	-	1	-

*Kaynak: Şanlıurfa il Envanteri 1985-1994.

STK'ların içinde diğer önemli kuruluşlar ise sendikalarlardır. Şanlıurfa ilinde toplam 16 adet sendika şubesi, temsilciliği ve irtibat bürosu bulunmaktadır.

2.3.4.2.5. Meslek Odaları

İlde Mimar Mühendis odalarına bağlı odalardan bazılarının şubeleri, bazılarının da irtibat büroları bulunmaktadır. Ayrıca Tabipler Odası, Eczacılar Odası, Ticaret ve Sanayi Odası, Ziraat Mühendisleri Odalarının da önemli faaliyetleri vardır.

2.3.4.2.6. Siyasi Partiler

İlin son iki seçim dönemindeki siyasi davranışları karşılaştırıldığında 1995 yılında seçimlere katılım oranının (% 79,14) Türkiye geneli katılım oranından (% 82,35) daha düşük olduğu görülmektedir. 1995 genel seçimlerinden birinci parti olarak çıkan RP'nin Şanlıurfa'da da Türkiye ortalamasında aldığından daha yüksek bir oyla birinci parti olduğu, onu sırasıyla DYP, ANAP ve

HADEP'in izlediği görülmektedir. Bu genel seçimlerde Şanlıurfa'dan RP 4, DYP 3 ve ANAP 2 milletvekili çıkarmışlardı.

1999 yılında ise 1995 yılındaki katılım yüzdesinin yükselmesine (% 81,46) karşın Türkiye ortalamasının (% 83,17) altında kalmıştır. Nisan 1999 seçimleri de Şanlıurfa ili için 1995 seçimlerine benzerlik göstermektedir. DYP birinci parti olurken RP'nin kapatılmasıyla onun yerine kurulan FP ikinci, HADEP üçüncü, ANAP dördüncü olmuştur. Şanlıurfa ilinden DYP 4, FP 4, ANAP 2 ve MHP 1 milletvekili çıkarmışlardır.

1994 Yerel seçimlerinde, Türkiye genelinde katılım oranı % 85,15 Şanlıurfa'da % 79,92 olmuştur. 1994 Yerel seçimlerinde Türkiye geneline hakim olan hava Şanlıurfa iline yansımıştır. Türkiye genelinde DYP 883, ANAP 790, SHP 434 ve FP 323 belediye başkanlığı alırlarken Şanlıurfa ilinde DYP 4, ANAP 6, SHP 6, CHP 1 ve RP 1 belediye başkanlığı almıştır. Nisan 1999 yerel seçimlerinde Türkiye genelinde katılım oranı % 85,16 iken Şanlıurfa genelinde katılım oranı % 79,11 olarak görülmektedir. Türkiye genelinde alınan belediye başkanlıkları partilere göre şöyle olmuştur: ANAP 782, DYP 738, MHP 500, FP 491, CHP 373, DSP 189 ve HADEP 37 olarak görülmektedir. Şanlıurfa iline bakıldığında 27 belediye başkanlığından 9'unu ANAP, 6'sını DYP, 5'ini FP, 3'ünü HADEP, 3'ünü CHP ve 1'ini DTP almıştır.

2.4. SOSYAL DONATILAR, HİZMETLER VE YARDIMLAR

2.4.1. Eğitim

2.4.1.1. Cinsiyete Göre Eğitim Durumu

Tablo 4.1. Cinsiyete Göre Eğitim Durumu Ülke Geneli (1997)

Eğitim durumu	Kadın	Erkek	Toplam
Hiç Eğitim Görmeyenler	6.935.172 %66,0 %25,6	3.580.482 %34,0 %13,0	10.515.654 %100,0 %19,2
İlköğretim	16.830.761 %46,8 %62,1	19.100.040 %53,2 %69,1	35.930.801 %100,0 %65,7
Ortaöğretim	2.339.122 %38,7 %8,6	3.702.992 %61,3 %13,4	6.042.114 %100,0 %11,0
Yükseköğretim	976.509 %43,6 %3,6	1.260.636 %56,4 %4,5	2.237.145 %100,0 %4,1
Toplam	27.081.564 %49,5 %100,0	27.644.150 %50,5 %100,0	54.725.714 %100,0 %100,0

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001).

Tablo 4.2. Cinsiyete Göre Eğitim Durumu Şanlıurfa İli (1997)

Eğitim Durumu	Kadın	Erkek	Toplam
Hiç Eğitim Görmeyenler	291.799 %63,3 %58,5	169.261 %36,7 %32,0	461.060 %100,0 %44,2
İlköğretim	187.351 %37,2 %37,6	316.751 %62,8 %58,0	504.102 %100,0 %48,3
Ortaöğretim	13.620 %23,7 %2,8	43.737 %76,3 %8,0	57.357 %100,0 %5,5
Yüksek Öğretim	5.638 %26,1 %1,1	15.990 %73,9 %3,0	21.628 %100,0 %2,1
Toplam	498.408 %47,7 %100,0	545.739 %52,3 %100,0	1.044.147 %100,0 %100,0

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001).

Tablo 4.1 ve 4.2’de 1997 yılında ülke geneli ve Şanlıurfa’da cinsiyete göre eğitim durumları özetlenmiştir. Nüfusların altındaki ilk yüzde değerler toplam içindeki kadın ve erkek nüfusun paylarını ifade etmektedir. İkinci yüzde değerler ise toplam kadın ve erkek nüfusun ilgili eğitim durumu içindeki

oranını göstermektedir. Bu tablolara göre Şanlıurfa tüm eğitim kademelerinde Türkiye ortalamalarının gerisinde kalmaktadır. Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde erkek nüfusun da düşük eğitim düzeyine sahip olmasına rağmen kadınlarda durumun çok daha ciddi boyutlarda olduğu görülmektedir. Ülke genelinde kadınların % 26'sı okuma yazma bilmiyorken bu oran Şanlıurfa'da % 59'a ulaşmaktadır. Aynı oranlar erkek nüfus için sırasıyla % 13 ve % 32'dir.

Ülke genelinde toplam nüfusun % 66'sı, erkek nüfusun % 69'u ve kadın nüfusun % 62'si ilköğretim mezunu (veya ara sınıflardan terk) iken bu oranlar Şanlıurfa için sırasıyla % 48, % 58 ve % 38'dir. Ortaöğretim mezunları ülke genelinde nüfusun % 11'ini (kız nüfusun % 9'u, erkek nüfusun % 13'ü) Şanlıurfa nüfusunun da % 5,5'ini (kız nüfusun % 3, erkek nüfusun % 8'i) oluşturmaktadır. Bir yükseköğretim kurumundan mezun olanlar ülke nüfusunun % 4'ünü, il nüfusunun da % 2'sini teşkil etmektedir.

2.4.1.2. Cinsiyete Göre Okuryazarlık

2000 yılı nüfus sayımı ile tespit edilen, ancak diğer temel demografik ve sosyal göstergeler gibi henüz açıklanmayan Türkiye geneline ait okuryazarlık oranları ile ilgili olarak ulaşılabilen en son veriler, 1990 yılına ait nüfus sayım sonuçlarıdır. İl verilerini ülke ve Bölge geneli ile karşılaştırmak için bu değerler Tablo 4.3.'te verilmiştir.

Tablo 4.3. Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa'da Okuryazarlık Oranı (%), 1990

	Kadın	Erkek	Toplam
Türkiye	71,95	88,78	80,46
Bölge	44,77	75,53	60,42
Şanlıurfa	38,66	72,49	56,21

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001) DİE, Milli Eğitim İstatistikleri (1980-1998) MEB, 2001 Yılı Başında Milli Eğitim (2001).

Okuryazarlık oranları değerlendirildiğinde, Şanlıurfa İli'nin Türkiye ortalamasının çok gerisinde, Bölge ortalamasının da altında kaldığı görülmektedir. İl bazında nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerine ilişkin 2000 yılı göstergeleri açıklandığı için Bölge ve ülke geneli ile karşılaştırılmasa da Şanlıurfa'da okuryazarlık oranının gelişimini izlemek mümkündür.

Tablo 4.4. Şanlıurfa'da Cinsiyete göre okuryazarlık (1985-2000)

	Kadın	Erkek	Toplam
1985	29,28	65,38	47,92
1990	38,66	72,79	56,21
2000	52,26	82,15	67,74

*Kaynak: DİE, 200 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Şanlıurfa.

Cinsiyete göre okuryazarlık verileri göz önüne alındığında, 1985-2000 yılları arasında hem kadınlarda hem de erkeklerde düzenli bir iyileşmenin olduğu görülmektedir.

Tablo 4.5. İlçelerde cinsiyete göre okuryazarlık oranları (2000)

	Merkez	Akçakale	Birecik	Bozova	C.pınar
Kadın (%)	63,64	51,77	70,29	62,06	55,60
Erkek (%)	88,29	82,46	88,94	85,76	83,30
Toplam (%)	76,52	69,17	79,76	74,94	70,9

	Halfeti	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	V.şehir
Kadın (%)	76,51	40,22	57,69	60,95	52,60	55,12
Erkek (%)	93,88	88,13	84,68	81,82	83,95	78,70
Toplam (%)	85,39	67,33	71,84	71,68	69,16	67,78

*Kaynak: DİE, 200 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Şanlıurfa.

İlçelere göre okur-yazarlık oranları değerlendirildiğinde, Halfeti ilçesinin hem kadınlarda hem erkeklerde, hem de genelde diğer ilçelerin önüne geçtiği görülmektedir. Kadınlarda Harran ilçesi % 40,22, erkeklerde ise Viranşehir % 78,7 seviyesinde okuryazarlık oranlarıyla en düşük okuryazar nüfusa sahip olan ilçelerdir.

2.4.1.3. İldeki Okul Öncesi Eğitimin Durumu

Tablo 4.6. Okul Öncesi Eğitimde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (2001-2002)

	Okul Sayısı	Öğrenci sayısı			Öğretmen sayısı	Öğretmen başına öğrenci sayısı
		Toplam	Erkek	Kız		
Türkiye	10.554	256.392	134.551	121.841	14.520	18
Bölge	600	18.214	9.728	8.486	998	18
Şanlıurfa	61	1.665	905	760	100	17

*Kaynak: MEB, 2002 Yılı Başında Milli Eğitim, Aralık 2001, Şanlıurfa İl Eğitim Raporu, 2002.

2001-2002 öğretim yılı itibarıyla okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmen başına ülke ve Bölge genelinde 18 çocuk düşerken Şanlıurfa'da 17 çocuk düşmektedir. Okul öncesi kurumlara kayıtlı kız çocukların oranı ülke, Bölge ve il genelinde sırasıyla % 48, 47 ve 46'dır.

Şanlıurfa İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre 2000 yılında okulöncesi eğitimde okullaşma oranı ülke genelinde yaklaşık % 10 iken, Bölge genelinde % 2 ve Şanlıurfa'da ise % 1 düzeyindedir. Diğer bir ifadeyle

Şanlıurfa'da 0-5 yaş grubundaki çocukların sadece yüzde 1'i anaokulu veya anasınıfına devam etmektedir.

2.4.1.4. İldeki İlköğretimin Durumu

2.4.1.4.1. Okul, Öğrenci ve Öğretmen Durumu

Tablo 4.7. İlköğretimde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (2001-2002)

	Okul Sayısı	Öğrenci sayısı			Öğretmen sayısı	Öğretmen başına öğrenci sayısı
		Toplam	Erkek	Kız		
Türkiye	34.993	10.310.844	5.504.178	4.806.666	375.511	27
Bölge	4.994	1.322.404	566.449	566.449	35.106	38
Ş.urfa	1.354	259.062	158.360	100.702	6.432	40

*Kaynak: MEB, 2002 Yılı Başında Milli Eğitim, Aralık 2001, Şanlıurfa İl Eğitim Raporu, 2002.

İlköğretimde öğretmen başına düşen nüfus verileri değerlendirildiğinde Bölge ortalamasının Türkiye ortalamasının üstünde olduğu, Şanlıurfa değerinin ise Bölge ortalamasının da üstünde olduğu görülmektedir. İlköğretim kurumlarına devam eden toplam öğrenciler içinde kız öğrencilerin oranı ülke genelinde % 47 iken Bölge genelinde % 43'e, Şanlıurfa'da ise yaklaşık % 40'a kadar düşmektedir.

2001-2002 öğretim yılına ait ilçeler bazında veri olmadığı için bir önceki ders yılı itibariyle okul ve öğrenci sayıları aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 4.8. İlköğretimde ilçelere göre okul sayısı (2000-2001)

İlçeler	Resmi	Özel	YİBO
Merkez	352	2	1
Akçakale	84		1
Birecik	86		1
Bozova	96		1
Ceylanpınar	42		
Halfeti	52		
Harran	82		1
Hilvan	69		1
Siverek	210		1
Suruç	111		1
Viranşehir	158		1
Toplam	1.342	2	9

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001).

Tablo 4.9. İlköğretimde ilçelere göre öğrenci sayısı (2000-2001)

İlçeler	Kız	Erkek	Erkek %	Kız %	Kız nüfus %
Merkez	44.964	66.139	59,5	40,5	45,8
Akçakale	3.302	7.412	69,2	30,8	43,2
Birecik	6.996	8.923	56,1	43,9	46,6
Bozova	5.617	7.236	56,3	43,7	38,3
Ceylanpınar	5.254	7.418	58,5	41,5	47,9
Halfeti	3.984	4.521	53,2	46,8	45,8
Harran	1.885	5.085	73,0	27,0	37,1
Hilvan	3.428	4.550	57,0	43,0	45,8
Siverek	13.644	20.129	59,6	40,4	48,3
Suruç	8.677	12.566	59,2	40,8	46,4
Viranşehir	7.573	13.695	64,4	35,6	44,2
Toplam	105.324	157.674	60,0	40,0	45,5

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001).

Şanlıurfa ili genelinde ilköğretim çağındaki olan nüfusun % 45,5'ini kızlar oluştururken, kız öğrenciler toplam öğrencilerin % 40'ını oluşturmaktadır. Bozova ve Halfeti ilçeleri dışındaki diğer ilçeler, okul çağındaki nüfus oranlarından daha düşük öğrenci oranlarına sahiptir.

2000 yılı itibarıyla ilköğretimde okullaşma oranları Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa için sırasıyla 97,6, 82,4 ve 73,3'tür.

2.4.1.4.2. Derslik Durumu

Tablo 4.10. İlköğretimde ilçelere göre derslik başına düşen öğrenci sayısı (2000-2001)

İlçeler	Derslik Sayısı		Öğrenci Sayısı	
	Merkez	Köy	Merkez	Köy
Merkez	1.016	556	85	44
Akçakale	73	86	68	67
Birecik	162	153	55	47
Bozova	44	196	66	51
Ceylanpınar	100	72	79	68
Halfeti	18	115	37	69
Harran	51	87	41	57
Hilvan	87	80	62	33
Siverek	234	229	88	58
Suruç	123	141	108	56
Viranşehir	152	158	88	50
Toplam	2.060	1.873	71	55

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001).

İl genelinde merkezde, derslik başına 71 öğrenci, köyde 55 öğrenci düşmektedir. Suruç merkezde derslik başına 108 öğrenci ile ortalamanın çok üzerindedir. Hilvan da köyde derslik başına 33 öğrenci ile ortalamanın çok gerisinde yer almaktadır.

Tablo 4.11. İlköğretimde İlçelere Göre Öğretmen ve Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı (2000-2001)

İlçeler	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı		
	Merkez	Köy	Toplam	Köy %	Merkez	Köy
Merkez	2.011	722	2.733	26,4	44	34
Akçakale	142	139	281	49,5	35	42
Birecik	229	227	456	49,8	39	31
Bozova	76	269	345	78,0	39	37
Ceylanpınar	187	103	290	35,5	42	48
Halfeti	29	211	240	87,9	22	38
Harran	75	140	215	65,1	28	35
Hilvan	111	87	198	43,9	48	31
Siverek	459	275	734	37,4	45	49
Suruç	234	223	457	48,8	58	36
Viranşehir	272	187	459	40,7	50	43
Toplam	3.825	2.583	6.408	40,3	41	39

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001).

İl genelinde toplam öğretmen sayısının % 40,3'ü köylerde görev almaktadır. Bozova, Halfeti ve Harran bu ortalamanın çok üzerindedir. İl genelinde ilçe merkezleri ve köylerinde öğretmen başına düşen öğrenci sayıları birbirine çok yakındır (41 ve 39).

2.4.1.5. İldeki Ortaöğretimin Durumu

2.4.1.5.1. Okul, Öğretmen ve Öğrenci Durumu

Tablo 4.12. Ortaöğretimde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (2001-2002)

	Okul Sayısı	Öğrenci sayısı			Öğretmen sayısı	Öğretmen başına öğrenci sayısı
		Toplam	Erkek	Kız		
Türkiye	2.637	1.490.376	811.851	678.525	72.609	21
Bölge	181	123.597	84.959	38.638	4.504	27
Şanlıurfa	60	22.279	16.816	5.463	1.092	20

*Kaynak: MEB, 2002 Yılı Başında Milli Eğitim, Aralık 2001 Şanlıurfa İl Eğitim Raporu, 2002.

Türkiye’de ortaöğretim kurumlarında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 21 iken, bu sayı Bölge genelinde 27’ye çıkmakta, Şanlıurfa’da ise 20’ye düşmektedir.

Tablo 4.13. Ortaöğretimde ilçelere göre okul sayısı (2000-2001)

İlçeler	Resmi	Özel
Merkez	21	3
Akçakale	2	
Birecik	6	
Bozova	4	
Ceylanpınar	3	
Halfeti	3	
Harran	1	
Hilvan	2	
Siverek	7	
Suruç	6	
Viranşehir	5	
Toplam	60	3

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001).

2.4.1.5.2. Okullaşma Oranı

Tablo 4.14. Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (2000)

	Genel Ortaöğretim	Mesleki-teknik Ortaöğretim
Türkiye	36,6	22,8
Bölge	18,4	6,8
Şanlıurfa	10,8	5,0

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001)

Türkiye’de ortaöğretimde okullaşma oranı genel ve mesleki-teknik ortaöğretim için sırasıyla % 37 ve %23 iken Bölge genelinde ve Şanlıurfa’da bu oranların çok altına düşmektedir. Şanlıurfa’da çağ nüfusunun % 11’i genel liselere giderken % 5’i de mesleki liselere gitmektedir. İl genelinde ortaöğretime devam eden öğrencilerin % 24,5’ini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Bu oran % 34,3 ile Bozova’da en yüksek, % 1,6 ile Harran’da en düşük seviyededir. Ülke genelinde kız öğrenci oranı % 46, Bölge genelinde ise % 31’dir.

2.4.1.5.3. Derslik Durumu

2000-2001 öğretim dönemi itibarıyla ilçelerdeki ortaöğretim okullarının derslik sayıları ve kapasiteleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 4.15. Ortaöğretimde ilçelere göre derslik sayısı ve kapasite (2000-2001)

İlçeler	Derslik Sayısı				Kapasite	Mevcut	K/M (%)
	Merkez	Köy	Köy %	Toplam			
Merkez	305	8	2,6	313	9.390	11.337	82,8
Akçakale	19	0	0,0	19	570	356	160,1
Bozova	72	0	0,0	72	2.160	1.435	150,5
Birecik	35	11	23,9	46	1.380	744	185,5
Ceylanpınar	32	0	0,0	32	960	1.078	89,1
Halfeti	10	18	64,3	28	840	558	150,5
Harran	16	0	0,0	16	480	319	150,5
Hilvan	19	0	0,0	19	570	463	123,1
Siverek	96	0	0,0	96	2.880	3.426	84,1
Suruç	47	0	0,0	47	1.410	1.190	118,5
Viranşehir	68	0	0,0	68	2.040	1.373	148,6
Toplam	719	37	4,9	756	21.570	22.279	96,8

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001).

İl genelinde ortaöğretim kurumlarının kapasitesi mevcut öğrencilerin % 97'sini barındırabiliyorken ilçelere bakıldığında yalnızca Merkez, Ceylanpınar ve Siverek ilçelerinde kapasite sorunu olduğu, diğer ilçelerde kapasite fazlası olduğu görülmektedir.

Derslik başına öğrenci sayılarına bakıldığında; il genelinde bir derslikte ortalama olarak; kentsel alanda 25, kırsal alanda 20 öğrenci eğitim görmektedir.

2.4.1.6. YİBO ve PİO'lar

Tablo 4.16. YİBO ve PİO'lar (2001-2002)

	Okul Sayısı		Kapasite		Öğrenci Sayısı	
	YİBO	PİO	YİBO	PİO	YİBO	PİO
Türkiye	282	241	137.518	50.963	119.123	38.481
Bölge	59	13	33.853	2.120	29.576	1.977
Şanlıurfa	9	1	5.878	120	5.509	196

*Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Müdürlüğü, 2001-2002 Eğitim-Öğretim Yılında Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ve Pansiyonlu İlköğretim Okulları, 2002.

Ülke ve Bölge genelinde YİBO'ların mevcut kapasitelerinin % 87'si kullanılırken bu oran Şanlıurfa'da % 94'e ulaşmaktadır. İldeki tek PİO'nun da % 98'i doludur. PİO'ların kapasite kullanım oranları Bölge genelinde % 63, ülke genelinde ise % 76'dır. YİBO ve PİO'larda kız öğrencilerin oranına bakıldığında ülke genelinde düşük olduğu görülmektedir. Ancak Bölge ve il ortalamaları bu değerlerden daha da düşüktür. YİBO'larda kız öğrenci oranları Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa için sırasıyla; % 27, % 17 ve % 6'dır. PİO'larda okuyan öğrencilerin ülke genelinde % 33'ü kız öğrenci iken Bölge genelinde bu oran % 10'a düşmektedir. Şanlıurfa'daki tek PİO'da ise hiç kız öğrenci bulunmamaktadır.

Tablo 4.17. 2001-2002 Öğretim Yılı İtibari İle Taşımalı Eğitim

Taşıma Merkezi	Taşıma Merkez Sayısı	Taşınan Yer Sayısı	Taşınan Öğrenci Sayısı	Araç Sayısı	Yıllık Taşıma Giderleri (milyon)
Merkez	20	491	4.811	243	1.185.247
Akçakale	3	80	940	38	210.284
Birecik	4	41	273	15	61.201
Bozova	5	56	1.020	50	225.389
Ceylanpınar	7	35	736	46	248.164
Halfeti	7	33	908	66	244.439
Harran	1	44	604	18	109.318
Hilvan	4	68	630	50	230.315
Siverek	9	143	1.338	68	391.390
Suruç	5	59	733	51	193.408
Viranşehir	1	52	593	32	190.068
Toplam	66	1.102	12.586	677	3.289.226

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu (2001)

2.4.1.7. Üniversiteleşme

Tablo 4.18. Üniversiteleşmede Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye (2001)

	Sınava Giren	Yerleşen	
	Sayı	Sayı	%
Türkiye	1.413.347	454.749	32,2
Bölge	104.536	23.307	22,3
Şanlıurfa	14.722	3.336	23,4

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu 2001.

Şanlıurfa'da üniversiteleşme oranı Türkiye oranının gerisinde olmasına rağmen Bölge ortalamasının üzerindedir.

Tablo 4.19. Üniversiteleşmede İlçelerin Başarı Durumu

İlçeler	Mezun	Sınava giren	Kazanan	%
Merkez	1.568	1.385	178	12,9
Akçakale	61	58	5	8,6
Birecik	256	239	41	6,7
Bozova	95	120	8	17,2
Ceylanpınar	198	157	53	33,8
Halfeti	72	60	15	25,0
Harran	32	30	0	0
Hilvan	62	60	4	6,7
Siverek	423	363	90	24,8
Suruç	278	241	79	32,8
Viranşehir	228	228	38	16,7
Toplam	3.273	2.941	511	17,4

*Kaynak: İl Milli Eğitim Müdürlüğü Raporu, 2001.

Ceylanpınar, Suruç, Halfeti ve Siverek üniversiteleşme oranında il ortalamasının üzerinde değerler göstermektedir. Harran ilçesi ise üniversiteleşmede en başarısız ilçe konumundadır.

Şanlıurfa'da bulunan Harran Üniversitesi 1992 yılında kurulmuştur. 10 Meslek Yüksek Okulu, 7 fakülte, 200 öğretim üyesi ve 7000 öğrencisi vardır. Öğrencilerin % 60'ı çevre ve diğer illerden, % 40'ı ise Şanlıurfa'dan gelmektedir.

2.5.1.8. Yaygın Eğitim

Tablo 4.20. Şanlıurfa'da Yaygın Eğitim (1997-1998)

	Sayı	Katılan		Öğretmen
		Erkek	Kadın	
Pratik kız sanat okulu	5	0	336	0
Halk eğitim merkezi	11	540	1.918	38
Çıraklık eğitim merkezi	2	1.436	0	33
Özel kurslar	19	12.513	900	65
Özel dershaneler	8	1.091	377	57
Meslek kursları	0	531	0	0
Özel eğitim	2	59	13	6
Kuran kursları	40	425	846	51

2001-2002 döneminde Şanlıurfa Merkez ve ilçelerdeki Halk Eğitim Merkezleri'nde açılan mesleki, kültürel, I. ve II. kademe okuma yazma kurslarına katılanların cinsiyete göre dağılımı da şöyledir:

Tablo 4.21. Şanlıurfa ve İlçelerinde HEM Kurslarına Katılanlar (2001-2002)

İlçeler	Toplam	Erkek	Kadın
Merkez	8,738	4,641	4.097
Akçakale	1,376	548	828
Birecik	1,133	537	596
Bozova	1,900	451	1.449
Ceylanpınar	3,535	501	3.034
Halfeti	642	376	266
Harran	971	581	390
Hilvan	1,157	434	723
Siverek	3,803	1,439	2.364
Suruç	3,447	1,164	2.283
Viranşehir	2,777	1,012	1.765

*Kaynak: Şanlıurfa İl Eğitim Raporu, 2002

2.4.2. Sağlık

2.4.2.1. Sağlık Hizmetlerinin Durumu

Tablo 4.22. Sağlık Bakanlığına Bağlı Sağlık Kuruluşları

Kurum	Sayısı	Durumu
Devlet Hastanesi	8	Yataklı
Doğum ve Çocuk Bakımevi	1	Yataklı
Sağlık Merkezi	2	Yataklı
Verem Savaş Dispanseri	5	
AÇS/ AP Merkezi	7	
Halk Sağlığı Laboratuvarı	1	
Sağlık Ocağı	65	
Sağlık Evi	124	
Sağlık Meslek Lisesi	3	
Donatım Bölge Müdürlüğü	1	
Hudut ve Sahiller Sağlık İstasyonu	1	

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü raporu (2001).

İlde sağlık bakanlığına bağlı, 11 yataklı tedavi hizmeti veren ve 207 yataksız tedavi hizmeti veren toplam 218 sağlık kuruluşu vardır.

Tablo 4.23. Diğer Bakanlıklara Bağlı ve Özel Sağlık Kuruluşları

Kurum	Sayısı	Durumu
SSK Hastanesi	1	Yataklı
Üniversite Araştırma Hastanesi	1	Yataklı
Özel Hastane	1	Yataklı
Belediye Sağlık Merkezi	1	
Milli Eğitim Sağlık Merkezi	1	
Kızılay Kan Merkezi	1	
DSİ Sağlık İstasyonu	1	

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü raporu (2001).

İlde diğer bakanlıklara bağlı ve özel 3 yataklı tedavi hizmeti veren ve 4 yataksız tedavi hizmeti veren toplam 7 sağlık kuruluşu vardır.

2.4.2.1.1. Yataklı Tedavi Kurumları

Tablo 4.24. Yataklı Tedavi Kurumları İlçelere Göre Durumu

İlçe	Kurum	Kadro Yatağı	10000 nüfusa düşen yatak
Merkez	Şanlıurfa Devlet Hastanesi	300	13,8
Merkez	Şanlıurfa Doğumevi	175	
Merkez	SSK Hastanesi	110	
Merkez	Üniversite Araştırma Hastanesi	125	
Merkez	Özel Şanmed Hastanesi	19	
Akçakale	Devlet Hastanesi	50	6,4
Birecik	Devlet Hastanesi	150	20,3
Bozova	Sağlık Merkezi	10	10,4
Ceylanpınar	Devlet Hastanesi	50	7,1
Halfeti	Sağlık Merkezi	10	3
Harran			
Hilvan	Devlet Hastanesi	25	6,6
Siverek	Devlet Hastanesi	100	4,7
Suruç	Devlet Hastanesi	50	6,3
Viranşehir	Devlet Hastanesi	50	2,7
Toplam		1.224	8,7

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü raporu (2000).

Şanlıurfa genelinde 10.000 kişiye ortalama 8,7 yatak düşmekte, ancak ilçeler bazında bu gösterge 2,7 (Viranşehir) ile 2,3 (Birecik) gibi ortalamadan çok uzakta değerler göstermektedir.

Tablo 4.25. Yataklı Tedavi Hizmetlerindeki Bazı Göstergeler

İller	Hastane sayısı	Yatak sayısı	10.000 Nüfusa Düşen Yatak
Batman	4	214	4,7
Şırnak	6	215	6,2
Mardin	5	475	7
Şanlıurfa	14	1.224	8,7
Adıyaman	9	660	9,9
Siirt	4	285	10
Kilis	1	190	11,4
Gaziantep	13	2.245	17,4

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü raporu (2000).

Yataklı tedavi kuruluşlarında, Şanlıurfa kuruluş sayısına göre Bölge içinde birinci sırada yer almasına karşın, yatak sayısında ikinci sırada, 10.000 kişiye düşen yatak sayısında 5. sırada yer almaktadır ve ayrıca 8,7 ortalama ile Bölge ortalamasının da (10,4) gerisinde bulunmaktadır.

2.4.2.1.2. Yataksız Tedavi Kurumları

Tablo 4.26. Yataksız Tedavi Kurumları İlçelere Göre Durumu

İlçeler	Halk Sağ. Lab.	Verem Sav. Dis.	AÇS/ AP	Sağlık ocağı	Sağlık evi	Hudut-Sahil. Sağ. İst.	Diğer Bakanlıklara Bağ. Sağ. Mer.
Merkez	1	1	1	18	24		3
Akçakale			1	3	9	1	
Birecik		1	1	7	9		
Bozova				5	10		
Ceylanpınar			1	3	3		
Halfeti				3	11		
Harran				1	8		
Hilvan				4	7		
Siverek		1	1	11	18		
Suruç		1	1	5	13		
Viranşehir		1	1	4	11		
Toplam	1	5	7	64	124	1	3

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü raporu (2000).

2.4.2.2. Sağlık Personelinin Durumu

Tablo 4.27. Sağlık Personelinin Kurumlara Göre Dağılımı

Kurum	Uzman Hek.	Prat. Hek.	Diş. Hek	Hemşire	Ebe
Sağlık müdürlüğü	0	5	1	6	9
Devlet hastanesi	101	86	16	190	85
Sağlık merkezi	0	2	0	0	0
Sağlık ocağı	0	113	0	81	114
AÇS/AP	3	15	1	10	21
VS Dispanseri	1	8	0	14	0
SSK	26	11	3	38	11
Üniversite Hastanesi	66	59	0	73	3
Özel sağlık kuruluşları	1	2	0	8	2
M. Eğt. Kızılay, Belediye	0	9	1	12	0
Serbest çalışanlar	8	13	25	15	10
Toplam	206	323	47	447	255

Tablo 4.28. Uzman Hekim Sayısı (1975-1999)

Yıllar	Türkiye	%	Bölge	%	Şanlıurfa	%
1975	12.698		353		16	
1980	16.699	32	242	-31	16	0
1985	20.878	25	482	99	71	344
1990	24.900	19	962	100	76	7
1995	29.846	20	826	-14	122	61
1999	36.854	23			202	66

*Kaynak: DİE, (1956-1996) GAP illeri istatistikleri.

1975-1999 yılları arasında uzman hekim sayısı değerlendirildiğinde Bölge illeri ve Şanlıurfa ili Türkiye'deki değişimle bir uyum göstermemiştir. Bölge illeri ve Şanlıurfa ili kendi içinde değerlendirildiğinde yine bir uyum yakalamak olanaksızdır. Şanlıurfa İli'nde 1975-1995 yılları arasında uzman hekim sayısı 16'dan 122'ye yükselerek GAP illerindeki toplam 353'ten 826'ya olan sayısal artışı geride bırakmıştır.

Tablo 4.29. Pratisyen Hekim Sayısı (1975-1999)

Yıllar	Türkiye	%	Bölge	%	Şanlıurfa	%
1975	9016		350		45	
1980	1.0542	17	334	-5	63	40
1985	1.5549	47	703	110	108	71
1990	2.5739	66	1.435	104	214	98
1995	3.9503	53	1.943	35	273	28
1999	4.5134	14			393	44

*Kaynak: DİE, (1956-1996) GAP illeri istatistikleri, DİE, (2000) Şanlıurfa ili istatistikleri.

1975-1999 yılları arasındaki pratisyen hekim sayısı değerlendirildiğinde, Bölge illeri ve Şanlıurfa ili yine Türkiye'deki değişimin uzağında değerler göstermektedir. 1980-1995 yılları arasında Bölge illeri ve Şanlıurfa ili benzer bir değişimi göstermektedir.

Tablo 4.30. Diş Hekimi Sayısı (1975-1999)

Yıllar	Türkiye	%	Bölge	%	Şanlıurfa	%
1975	5.046		118		15	
1980	7.077	40	157	33	28	87
1985	8.035	14	207	32	28	0
1990	10.514	31	294	42	36	29
1995	11.717	11	292	-1	41	14
1999	14.226	21			52	27

*Kaynak: DİE, (1956-1996) GAP illeri istatistikleri, DİE, (2000) Şanlıurfa ili istatistikleri.

Tablo 4.31. Hemşire Sayısı (1975-1999)

Yıllar	Türkiye	%	Bölge	%	Şanlıurfa	%
1975	14.806		785		132	
1980	26.880	82	1.280	63	182	38
1985	30.854	15	1.544	21	188	3
1990	44.904	46	2.169	40	260	38
1995	64.243	43	3.059	41	379	46
1999	70.270	9			560	48

*Kaynak: DİE, (1956-1996) GAP illeri istatistikleri, DİE, (2000) Şanlıurfa ili istatistikleri.

Tablo 4.32. Ebe Sayısı (1975-1999)

Yıllar	Türkiye	%	Bölge	%	Şanlıurfa	%
1975	12.975		979		194	
1980	15.880	22	885	-10	145	-25
1985	17.987	13	1.149	30	191	32
1990	30.415	69	1.885	64	297	55
1995	39.551	30	2.118	12	288	-3
1999	41.271	4			330	15

*Kaynak: DİE, (1956-1996) GAP illeri istatistikleri, DİE, (2000) Şanlıurfa ili istatistikleri.

Tablo 4.33. Sağlık Personelinin İlçelere Göre Dağılımı

İlçeler	Uzman Hekim	Uzman Hekim Baş. Düş. Kişi	Prat. Hekim	Prat. Hekim Baş. Düş. Kişi	Diş Hekimi	Diş hekim Baş. Düş. Kişi	Hemşire	Hemşire Baş. Düş. Kişi
Merkez	178	2.982	209	2.540	38	13.968	333	1.594
A.kale	0		10	7.836	1	78.363	8	9.795
Birecik	11	6.754	29	2.562	2	37.145	29	2.562
Bozova	0		9	7.873	1	70.858	1	70.858
C.pınar	1	69.774	8	8.722	1	69.774	9	7.753
Halfeti	0		5	6.693	0		4	8.367
Harran	0		4	14.094	0		1	56.376
Hilvan	0		8	4.829	1	38.633	6	6.439
Siverek	9	24.121	16	13.568	2	108.544	30	7.236
Suruç	2	40.423	11	7.350	1	80.845	7	11.549
V.şehir	5	37.297	14	13.320	0		19	9.815
Toplam	206	6.976	323	4.449	47	30.574	447	3.215

İlçeler	Ebe	Ebe Baş. Düş. Kişi
Merkez	165	3.217
Akçakale	9	8.707
Birecik	22	3.377
Bozova	5	14.172
Ceylanpınar	5	13.955
Halfeti	5	6.693
Harran	1	56.376
Hilvan	3	12.878
Siverek	22	9.868
Suruç	9	8.983
Viranşehir	9	20.720
Toplam	255	5.635

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü raporu (2000).

Sağlık personelinin ilçelere göre dağılımı göz önüne alındığında, personelin merkez ilçede yoğunlaşması sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması kavramıyla uyuşmamakta ve merkezde bir hasta yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Tablo 4.34. Sağlık Personelinin Kırsal ve Kentsel Alana Dağılımı

	Uzman Hekim	%	Prat. Hekim	%	Hemşire	%	Ebe	%
Kentsel	206	100	305	94,5	435	97,4	232	91
Kırsal	0	0	18	5,5	12	2,6	23	9
Toplam	206		323		447		255	

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü raporu (2000).

Sağlık personeli kentsel alanda aşırı yoğunlaşmıştır ve sağlık hizmetlerinin kırsal alanda yerinden yürütülmesi gerçekleştirilememektedir (Tablo 4.35).

Tablo 4.35. Uzman Hekim Başına Düşen Hasta (1975-1999)

Yıllar	Türkiye(1)	Bölge(2)	(2)/(1)	Şanlıurfa(3)	(3)/(1)
1975	3.156	9.021	2,9	37.081	11,8
1980	2.661	14.641	5,5	36.650	13,8
1985	2.410	8.833	3,7	11.023	4,6
1990	2.253	5.306	2,4	12.992	5,8
1994	2.220	8.333	3,6	12.370	5,6
1999	1.746			6.816	3,9

*Kaynak: DİE, (1956-1996) GAP illeri istatistikleri, DİE, (2000) Şanlıurfa ili istatistikleri.

1975-1999 yılları arasında uzman hekim başına düşen hasta sayıları değerlendirildiğinde, Türkiye ile karşılaştırıldığında hem Bölge illeri hem de Şanlıurfa için en kötü yıl 1980 yılıdır. 1980 yılından sonra il 36.650'den 6.816'ya bir düşüş yaşarken Bölge illeri 14.641'den 8.333'e bir düşüş yaşamış ancak buna karşın Şanlıurfa'nın gerisinde kalmıştır.

Tablo 4.36. Pratisyen Hekim Başına Düşen Hasta (1975-1999)

Yıllar	Türkiye(1)	Bölge(2)	(2)/(1)	Şanlıurfa(3)	(3)/(1)
1975	4.445	9.099	2,1	13.184	3,0
1980	4.215	10.608	2,5	9.562	2,3
1985	3.235	6.056	1,9	7.246	2,2
1990	2.179	3.557	1,6	4.614	2,1
1994	1.599	3.080	1,9	5.053	3,2
1999	1.425			3.503	2,5

*Kaynak: DİE, (1956-1996) GAP illeri istatistikleri, DİE, (2000) Şanlıurfa ili istatistikleri.

Pratisyen hekim başına düşen hasta sayıları değerlendirildiğinde Bölge illeri ve Şanlıurfa, Türkiye ile karşılaştırıldığında, Şanlıurfa'nın ülke ve Bölge illerinin ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir.

Tablo 4.37. Dış Hekimi Başına Düşen Hasta (1975-1999)

Yıllar	Türkiye(1)	Bölge(2)	(2)/(1)	Şanlıurfa(3)	(3)/(1)
1975	7.943	26.987	3,4	39.553	5,0
1980	6.279	22.568	3,6	21.514	3,4
1985	6.057	20.569	3,4	27.950	4,6
1990	5.336	17.360	3,3	27.428	5,1
1994	5.340	18.481	3,5	28.963	5,4
1999	4.522			26.476	5,9

*Kaynak: DİE, (1956-1996) GAP illeri istatistikleri, DİE, (2000) Şanlıurfa ili istatistikleri.

Dış hekim başına düşen hasta sayısı değerlendirildiğinde, Bölge illeri, Türkiye ile karşılaştırıldığında genelde dengeli bir seyir izlerken, Şanlıurfa'nın durumu gittikçe kötüleştiği gözlenmektedir.

Tablo 4.38. Hemşire Başına Düşen Hasta (1975-1999)

Yıllar	Türkiye(1)	Bölge(2)	(2)/(1)	Şanlıurfa(3)	(3)/(1)
1975	2.707	4.057	1,5	4.495	1,7
1980	1.653	2.768	1,7	3.310	2,0
1985	1.630	2.758	1,7	4.163	2,6
1990	1.249	2.353	1,9	3.798	3,0
1994	1.087	2.263	2,0	4.081	3,8
1999	916			2.458	2,7

*Kaynak: DİE, (1956-1996) GAP illeri istatistikleri, DİE, (2000) Şanlıurfa ili istatistikleri.

Hemşire başına düşen hasta sayısının 1975-1994 yılları arasında Bölge illeri ve Şanlıurfa'nın durumunun Türkiye ile karşılaştırılması giderek kötüleştiğini göstermektedir.

Tablo 4.39. Ebe Başına Düşen Hasta (1975-1999)

Yıllar	Türkiye(1)	Bölge(2)	(2)/(1)	Şanlıurfa(3)	(3)/(1)
1975	3.089	3.253	1,1	3.058	1,0
1980	2.798	4.004	1,4	4.154	1,5
1985	2.797	3.706	1,3	4.097	1,5
1990	1.844	2.708	1,5	3.325	1,8
1994	1.718	3.291	1,9	5.186	3,0
1999	1.559			4.172	2,7

*Kaynak: DİE, (1956-1996) GAP illeri istatistikleri, DİE, (2000) Şanlıurfa ili istatistikleri.

Ebe başına düşen hasta sayısı itibarıyla da 1975-1994 yılları arasında hem Bölge illeri ve Şanlıurfa'nın durumu Türkiye genelinin çok altında olduğu ve giderek daha da gerilediği görülmektedir.

2.4.2.3. Aile Planlaması

Tablo 4.40. İlçelere Göre Aile Planlaması Yöntemlerinin Kullanım Durumu

	Hap		%	Kondom		%	Enjek.	
	2000	2001		2000	2001		2000	2001
Merkez	6.929	6.887	-1	14.281	15.861	11	462	950
A.kale	216	419	94	352	476	35	15	22
Birecik	1.264	1.416	12	1285	1.791	39	16	36
Bozova	323	414	28	624	650	4	26	35
C.pınar	307	423	38	556	473	-15	65	61
Halfeti	226	198	-12	305	331	9	1	28
Harran	58	4	-93	76	29	-62	0	0
Hilvan	85	45	-47	158	81	-49	7	4
Siverek	674	620	-8	2893	3.119	8	63	232
Suruç	547	641	17	930	1.016	9	83	82
V.şehir	455	229	-50	696	541	-22	149	328
Toplam	11.084	11.296	2	22156	24.368	10	887	1.778

	%	Ria		%	Tüplig		%
		2000	2001		2000	2001	
Merkez	106	5.331	5.853	10	59	392	564
A.kale	47	60	136	127	0	0	
Birecik	125	323	554	72	0	0	
Bozova	35	79	80	1	0	0	
C.pınar	-6	126	67	-47	0	0	
Halfeti	2.700	42	85	102	0	0	
Harran		0	0		0	0	
Hilvan	-43	40	32	-20	0	0	
Siverek	268	252	246	-2	0	8	
Suruç	-1	303	357	18	0	0	
V.şehir	120	171	72	-58	0	0	
Toplam	100	6.727	7.482	11	59	400	578

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü raporu (2001)

İl genelinde, aile planlaması yöntemleri değerlendirildiğinde, enjeksiyon ve tüpligasyon yöntemlerinde belirgin bir artış gözlenmektedir. Ancak aile planlaması yöntemlerinin yaygınlığı değerlendirildiğinde göreceli olarak Bozova, Ceylanpınar, Harran ve Hilvan'ın kötü durumda olduğu görülmektedir.

2.4.2.4. Bulaşıcı Hastalıklar

Tablo 4.41. Bulaşıcı Hastalıklar

Hastalık Adı	Erkek	Kadın	Toplam
Boğmaca	0	3	3
Tetanoz	9	7	16
Kızamık	149	104	253
Tifo	1.643	2.079	3.722
Paratifo	3	2	5
B.Dizanteri	7	5	12
A.Dizanteri	35	27	62
Bulaşıcı Sarılık	28	11	39
Serum Hepatit	291	37	328
Kuduz	1	0	1
K. Şüpheli Isırık	778	318	1.096
Brusella	548	683	1.231
M.Koksit Menenjit	2	3	5
Kızıl	5	2	7
S.Anjini	0	0	0
Şark Çıbanı	167	190	357
TBC	3	5	8

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü raporu (2001).

2001 yılı için yukarıdaki verilere göre birinci sırayı tifo almaktadır en yaygın olduğu yaş aralığı 25-44 yaş arasındır ve erkeklere oranla kadınlarda daha fazla rastlanmaktadır. İkinci sırayı brusella almaktadır, en yaygın görüldüğü yaş aralığı 15-24 yaş arasındır; hastalığa bu aralıkta erkeklere oranla kadınlarda daha fazla rastlanmaktadır. Ancak bu yaş aralığından sonra erkeklerde kadınlara yakın bir oranda rastlandığı görülmektedir. Üçüncü sırayı kuduz ve şüpheli ısırık almaktadır. En sık görüldüğü yaş aralığı 5-14 yaş aralığıdır; kadınlara oranla erkeklerde açık farkla daha fazla görülmektedir. 44 yaşından sonra bu hastalığa yakalananlarda gözle görülür bir artış gözlenmektedir. Bunlara ek olarak da Kızamık vakası en çok 1-4 yaş arası çocuklarda görülmektedir.

2.4.2.5. Yeşil Kart Sahipliliği

Tablo 4.42. İlçelere Göre Yeşil Kart Sahipliliği

İlçeler	1999	2000	Artış %	2001	Artış %	2000 (yeşilkart)/(nüfus)
Merkez	92.423	112.445	22	138.106	23	0,21
Akçakale	4.734	6.691	41	8.681	30	0,09
Birecik	18.104	20.883	15	25.051	20	0,28
Bozova	9.708	12.676	31	16.728	32	0,18
Ceylanpınar	8.165	9.973	22	11.139	12	0,14
Halfeti	5.379	6.138	14	6.455	5	0,18
Harran	7.453	8.962	20	9.932	11	0,16
Hilvan	7.144	10.195	43	12.564	23	0,26
Siverek	40.029	56.392	41	73.626	31	0,26
Suruç	14.104	18.067	28	22.994	27	0,22
Viranşehir	27.703	33.699	22	40.030	19	0,18
Toplam	234.946	296.121	26	365.306	23	0,21

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü raporu (2001)

Yeşil kart sahipliğinin değişimi incelendiğinde Akçakale, Bozova, Hilvan ve Siverek ilçelerinin il ortalamasının üstünde artış gösterdiği görülmektedir.

2.4.3. Sosyal Hizmetler ve Yardımlar

İlde Sosyal Hizmet çalışmaları genellikle Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun İl Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bunun yanında az sayıda sivil toplum örgütünün de sınırlı katkıları olmaktadır.

Sosyal Hizmetler il müdürlüğü, sosyal yardım korunmaya muhtaç çocuklar, yaşlılar ve engellilerle ilgili yönlendirmeleri yapmaktadır. Ayrıca evden kaçan ve sokakta çalışan çocuklarla ilgili projeler uygulanmaya çalışılmakla beraber sayısı 2.000 civarında olan çocuklara ulaşamamaktadır.

Hızla kentleşen Şanlıurfa'da özellikle çocuk ve genç nüfus grupları toplam nüfus içinde önemli bir paya sahiptir ve il ve ilçe merkezlerinde bu nüfusta yığılma ve eğitimsizlik yüksek oranlardadır.

Tablo 4.43. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Tesislerindeki Gelişmeler

		1995	1996	1997	1998	1999	2000
Tesisler	Toplam Tesis Sayısı	6	6	7	7	9	12
	Çocuk Yuvası	1	1	1	1	1	1
	Yetiştirme Yurdu	1	1	1	1	1	1
	Huzurevi	-	-	-	-	-	-
	Kreş ve Gündüz Bakımevi	4	4	5	5	6	8
	Rehabilitasyon Merkezi	-	-	-	-	1	2
	Özel Eğitim Sınıfları ve Okulları	-	-	-	-	-	-
Hizmet Götürülen Kişi Sayısı	Toplam Kişi Sayısı	252	270	302	302	246	460
	Korunmaya Muhtaç Çocuk	132	150	152	152	158	152
	Yaşlılar	-	-	-	-	-	-
	Özürllüler	-	-	-	-	-	125
	Kreş Çocukları	120	120	150	150	88	183
	Göçmenler ve Afetzedeler	-	-	-	-	-	-
	Özel İlgi Grupları**	-	-	-	-	-	-

*Kaynak: Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü.

**Özel İlgi Grupları; uyuşturucu kullanan ve suçlu çocukları kapsar.

İl'de önemli sayılara ulaşan özürlü bulunmaktadır. Bedensel Engelliler Derneğinin 400 üyesi bulunmakta bunlardan ancak 120'si çalışmaktadır. İl nüfusunun yaklaşık % 10'nun özürlü olduğu tahmin edilmekte. İl merkezinde yaklaşık 1.000 bedensel özürlü kendi özel yapımı bisikleti ile kent içinde ulaşımı sağlıyor olmalarına karşın kadın özürllüler böyle bir olanaktan bile yararlanamamaktadırlar.

2.4.3.1. Gençlik Spor

Şehrin özellikle spor tesisleri ve sosyal altyapısı Şanlıurfa'nın kalabalık genç nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumdadır.

Bölge genelindeki gergin ortamın dağılmaya başlaması ile beraber Şanlıurfa gençliği de belli bir rahatlatma sürecine girmiş ve yavaş sosyal faaliyetlere ve çeşitli sporlara yönelmeye başlamıştır. Kentin sosyal altyapısının yetersizliğinden dolayı gençler çeşitli sosyo-kültürel faaliyetlerden (tiyatro, bale, sinema gibi) çok sportif faaliyetlere katılmaktadır.

Kentte bulunan toplam lisanslı sporcu sayısı 8.395'tir. Profesyonel futbol kulübü sayısı ise yalnızca ikidir, amatör futbol kulübü sayısı ise 45'tir. Toplam hakem sayısı ise 252'dir.

Toplam futbol takımı profesyonel ve amatör olmak üzere 41'dir. Salon sporları ile uğraşan 1.200 gençten 811'i kayıtlı 389'u ise kayıtsızdır. Kayıtsız futbolcu

sayısı ise 1.480'dir. Buna karşılık basketbol takımlarının sayısı 6 iken voleybol takımlarının sayısı ise 15 dir.

Tablo 4.44. Spor Tesislerinin Durumu

İsim	Bulunduğu Yer	Kapasitesi	Son Durum
11 Nisan Stadyumu	Merkez	6.000	Faal
Atatürk Kapalı Spor Salonu	Merkez	1.800	Faal
Yüzme Havuzu	Merkez	500	Faal
Haleplibahçe Spor Salonu	Merkez	-	Faal
Haleplibahçe Futbol Sahası	Merkez	500	Faal
Akçakale Futbol Sahası	Akçakale	500	Faal
Birecik Futbol Sahası	Birecik	500	Faal
Birecik Kapalı Spor Salonu	Birecik	800	Faal
Bozova Futbol Sahası	Bozova	-	Faal
Ceylanpınar Futbol Sahası	Ceylanpınar	250	Faal
Halfeti Futbol Sahası	Halfeti	-	Faal
Hilvan Futbol Sahası	Hilvan	500	Faal
Siverek Futbol Sahası	Siverek	1.000	Faal
Siverek Kapalı Spor Salonu	Siverek	2.500	Faal
Suruç Futbol Sahası	Suruç	500	Faal
Viranşehir Futbol Sahası	Viranşehir	500	Faal
Viranşehir Kapalı Spor Salonu	Viranşehir	800	Faal

*Kaynak : Şanlıurfa Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü.

Sportif faaliyetlerin daha çok merkezde yoğunlaştığı görülmektedir. İlçe merkezlerinde ise daha çok futbol ağırlıklı faaliyetler yürütülmektedir. Merkez ilçeden sonra tesis yoğunluğu itibariyle ikişer tesisle Birecik, Siverek ve Viranşehir ilçeleri gelmektedir.

Gençlerin yöneldikleri spor ve sayıları şöyledir: tekvando 478, voleybol 130, basketbol 130, karate 103, atletizm 76, judo 35, güreş 33, tenis 22, dağcılık 22 ve boks 19 olarak görülmektedir. Rakamlar her dalda kız ve erkekleri kapsamaktadır.

2.4.3.2. Kültür Hizmetleri

İlde Kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği mekanlarda son yıllarda artış sağlanmakla beraber halen nüfus itibariyle yetersiz kalmaktadır.

Tablo 4.45. Sinema Sayısı, 1998

	Türkiye	Bölge	Şanlıurfa
Sinema sayısı	358	18	1
Koltuk sayısı	129.185	7.035	1.500
Gösterilen film sayısı	18.184	786	48
Seyirci sayısı	15.750.946	365.775	20.000

*Kaynak: DİE.

Tablo 4.46. Tiyatro Sayısı, 1998

	Türkiye	Bölge	Şanlıurfa
Tiyatro sayısı	57	1	-
Koltuk sayısı	18.816	398	-
Oynanan eser sayısı	379	5	-
Gösteri sayısı	7.141	147	-
Seyirci sayısı	1.735.099	48.774	-

*Kaynak: DİE.

Ne bölge ne de Şanlıurfa ili Opera ve bale ile henüz tanışmamışlardır. Bu kurumların ülke çapında da çok düşük sayıda olması onların sınırlı sayıda bölgeye gittiğini göstermektedir.

Günümüzde sosyal yaşamın ayrılmaz parçaları olan sinema, tiyatro, opera ve bale gibi mekanların hem bölge hem de il düzeyinde çok sınırlı sayıda olması sosyal yaşamın kendisini de sınırlamaktadır.

2.4.3.2.1. Kütüphaneler

Şanlıurfa'da merkeze bağlı 10 ilçeden salt Ceylanpınar'da kütüphane bulunmamaktadır (Tablo 4.47). Halfeti İlçe Halk Kütüphanesi Binası, Birecik barajı suları altında kalmıştır. Bu nedenle Kütüphane, Karaotlak mevkiinde bulunan yeni yerleşim alanındaki ilköğretim okulunun bir sınıfında hizmet vermektedir. Bu yerleşim alanında yeni kütüphane binasının yapımı için arsa tahsisi yapılmıştır. Harran Fikret Otyam Halk Kütüphanesi'nin Kültür Bakanlığı'na devir işlemleri Harran Kaymakamlığı tarafından sürdürüldüğünden Kütüphane henüz hizmete açılmamıştır.

Tablo 4.47. Şanlıurfa Kütüphaneleri Kitap ve Kullanıcı Sayısı

Kütüphanenin Adı	Kitap Sayısı		Kullanıcı Sayısı	
	1999	2000	1999	2000
Gezici Kütüphane	5.135	5.135	5.437	4.980
Akçakale İlçe Halk Kütüphanesi	2.946	3.532	1.557	6.119
Birecik İlçe Halk Kütüphanesi	14.880	15.267	7.718	9.303
Bozova İlçe Halk Kütüphanesi	4.544	5.893	6.405	9.377
Halfeti İlçe Halk Kütüphanesi	11.119	11.119	10.759	2.262
Hilvan İlçe Halk Kütüphanesi	14.053	14.527	9.258	29.660
Kısa İlçe Halk Kütüphanesi	2.408	2.583	125	2.010
Siverek İlçe Halk Kütüphanesi	12.900	13.418	9.749	14.838
Suruç İlçe Halk Kütüphanesi	8.383	8.656	22.648	27.817
Viranşehir İlçe Halk Kütüphanesi	9.135	9.619	4.891	4.396
Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi	28.874	29.346	61.266	88.146
Harran F. Otyam Halk Kütüphanesi	-	-	-	-
ŞURKAV Semt Kütüphanesi	2.265	2.583	10.170	9.522

*Kaynak: Şanlıurfa İl Kültür Müdürlüğü.

İlde bulunan kütüphanelerin türüne bakıldığında, gezici ve halk kütüphaneleri bulunmasına rağmen, okul öncesi ve ilköğretim çağındaki çocuklara hizmet verecek bir çocuk kütüphanesi bulunmamaktadır.

Ülke geneliyle karşılaştırıldığında ilde bulunan kütüphanelerin sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle merkezi semt kütüphanelerinin bulunmaması uzak semtlerdeki kullanıcılar yönünden bir sorun oluşturmaktadır. Kütüphanelerin konferans vb. etkinlikler düzenlemediği göze çarpan diğer bir noktadır. İlin kitap ve kütüphane sayısı bakımından bölge illerine oranla iyi durumda olduğu görülmektedir. Kullanıcı sayısı bakımından ise aynı durum geçerli değildir (Tablo 4.49). Kullanıcı sayısının azlığında, kütüphanelerin öğrenciler tarafından çoğunlukla ders çalışmak, ödev yapmak için kullanılmasının etkili olduğu görülmektedir. Bu durum halk kütüphanelerinin daha çok öğrenci kitlesine hizmet verdiği, asıl hedef kitlesi olan halkın kütüphanelerden yararlanmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Harran Üniversitesi'ne ait kütüphane kendi öğrencilerine hizmet vermektedir. Bu nedenle sınırlı sayıda okuyucu tarafından kullanılmaktadır.

Tablo 4.48. Kütüphane Sayıları

Türkiye	1.373
Bölge	83
Şanlıurfa	13

*Kaynak: Kültür Envanteri

Tablo 4.49. Bölge İllerindeki Kütüphane, Kitap ve Okuyucu Sayıları

İller	Kütüphane Sayısı	Kütüphane Türü	Kitap Sayısı	Kullanıcı Sayısı
Adıyaman	16	15 halk, 1 gezici	75.206	542.977
Batman	4	4 halk	29.781	78.439
Diyarbakır	16	1 çocuk, 1 yazma, 13 halk, 1 gezici	115.091	209.733
Gaziantep	15	1 çocuk, 1 gezici	142.178	752.652
Kilis	2	1 çocuk, 1 halk	209.022	818.077
Mardin	7	1 gezici, 6 halk	77.457	235.799
Siirt	6	1 gezici, 1 halk	70.122	215.479
Şanlıurfa	13	1 gezici, 12 halk	114.377	139.803
Şırnak	4	4 halk	203.038	42.901
Toplam	83		665.472	22.099.660

*Kaynak: Kültür envanteri 1999.

İl genelindeki kütüphanelerin fiziksel ve teknik olanakları oldukça yetersizdir.

Tablo 4.50. Kütüphanelerin Personel Durumu, 1998

	Türkiye	Bölge	Şanlıurfa
Personel sayısı	3.231	221	34
Memur	2.345	149	26
Hizmetli	886	72	8

*Kaynak: DİE

2. 5. EKONOMİK YAPI

Çalışmanın bu bölümünde, “Şanlıurfa İlinin Ekonomik Yapısının Mevcut Durumu” hakkında bilgi toplanmıştır. Çalışma üç ana bölümden oluşmakta ve her bölüm kendi içinde ayrıntılı alt bölümler içermektedir.

Birinci bölümde, Şanlıurfa İli’nin ekonomik yapısı temel göstergeler itibariyle incelenmiş ve İli’nin ekonomik yapısı Bölge ve Türkiye ile karşılaştırmalı olarak saptanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde İlin ekonomik yapısı sektörel bazda (sanayi ve hizmet) ele alınmıştır. Her sektörün işyeri, istihdam, GSYİH içindeki payları ve yıllar itibariyle ekonomik seyirleri , Türkiye ve GAP ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, milli hesaplar, maliye gibi makro ekonomik göstergelere yer verilmiştir. Vergi gelirleri , bütçeler (köy , belediye , il özel idareleri) , kamu ve özel yatırım harcamaları , ithalat-ihracat değerleri bu bölümün önemli alt başlıklarını oluşturmaktadır.

Son olarak tüm çalışma boyunca önemli olduğu düşünülen bazı saptamalara yer verilmiştir; bunlar , ekonomik yapı ile ilgili dikkat çekici sorunlardır.

2.5.1. Temel Ekonomik Göstergeler

Şanlıurfa İli ekonomik yapısı, 1996 yılına kadar, temel ekonomik göstergeler itibariyle yıllara göre değişiklikler göstermiş olmakla beraber genelde Türkiye ve Bölge ortalamalarının altında kalmıştır. DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğüne yapılan çalışmada (1996), 858 ilçe içinde Şanlıurfa’ya bağlı ilçelerin gelişmişlik sıralaması şöyledir:

Merkez	105	1. Dilim (% 20)	1- 172
Birecik	458	2. Dilim (% 40)	173- 343
Ceylanpınar	489	3. Dilim (% 60)	344- 516
Bozova	596	4. Dilim (% 80)	517- 687
Siverek	640	5. Dilim (% 100)	688- 858
Viranşehir	669		
Suruç	694		
Hilvan	723		
Akçakale	761		
Halfeti	801		
Harran	830		

Türkiye’deki tüm ilçeler gelişmişlik sıralamasına konulup % 20’lik 5 dilime ayrıldığında Şanlıurfa İline bağlı ilçelerin sadece biri (Merkez ilçe) en üst dilimde yer alırken 5 tanesi (Suruç, Hilvan, Akçakale, Halfeti, Harran) en alt % 20’lik dilimde kalmaktadır. Diğer ilçelerin ikisi (Birecik, Ceylanpınar), üçüncü

%20'lik dilimde, üçü ise dördüncü (Bozova, Siverek, Viranşehir) % 20'lik dilimde yer almaktadır.

2.5.1.1. Gelir Yapısı

Gayrisafi yurtiçi hasılanın Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa ilindeki büyüklüğü ve gelişimi Tablo 5.1'de verilmiştir. Ülke bazında 1994 ve 1999 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle bir gerileme yaşanmakla birlikte 1987-2000 dönemi içerisinde ülke bazında genel bir büyüme eğilimi gözlemlemek mümkündür. Bölge itibarıyla bakıldığında, benzeri bir eğilim göze çarpmakta, ancak küçük de olsa göreceli bir gerileme yaşanmaktadır.

Tablo 5.1. Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Göstergeleri (1987 fiyatlarıyla)

Yıllar	Türkiye	Bölge		Şanlıurfa		
	Milyar TL	Milyar TL	% Türkiye	Milyar TL	% Bölge	% Türkiye
1987	74.722	3.906	5,2	486	12,5	0,7
1988	76.306	4.245	5,6	555	13,1	0,7
1989	76.498	3.987	5,2	531	13,3	0,7
1990	83.578	4.514	5,4	597	13,2	0,7
1991	84.353	4.816	5,7	597	12,4	0,7
1992	89.401	4.988	5,6	674	13,5	0,8
1993	96.590	5.336	5,5	794	14,9	0,8
1994	91.321	4.917	5,4	912	18,6	1,0
1995	97.888	5.064	5,2	867	17,1	0,9
1996	104.745	5.422	5,2	931	17,2	0,9
1997	112.631	5.965	5,3	1.138	19,1	1,0
1998	116.114	6.135	5,3	1.167	19,0	1,0
1999	110.646	5.750	5,2	1.110	19,3	1,0
2000	118.789	6.068	5,1	1.250	20,6	1,1

*Kaynak: DİE.

Şanlıurfa ili açısından bakıldığında, daha olumlu bir tablo ile karşılaşılmaktadır. 1987 yılında 486 Milyar TL olan gelir düzeyi, dönem içerisinde sürekli bir artış göstererek yaklaşık olarak üç katına çıkmış ve 1995 yılında sulama imkanlarının gelişmiş olmasına da bağlı olarak, özellikle 1997 yılında 1 trilyonun üzerinde bir gerçekleşme meydana gelmiştir. Bölge'deki gelire göre düşünüldüğünde, ele alınan dönem başında bölge gelirin sadece %12,5'ini oluşturan Şanlıurfa'nın, dönem sonundaki payı % 20'nin üzerine çıkmıştır. Ülke geneline göre de benzeri bir gelişme eğilimi göstermiş ve dönem başında toplam milli gelirin sadece binde 7'sini yaratırken, dönem sonunda ülkedeki payını %1'in üzerine çıkarabilmiştir. Tablo 5.2'den görülebileceği gibi, Şanlıurfa ilindeki ekonomik büyüme özellikle 1990'larda hem bölge hem de ülke bazındaki gelişmenin iki katından daha fazladır.

Tablo 5.2. İl, Bölge ve Türkiye GSYİH'lerinin Yıllar İtibariyle Değişim Yüzdeleri

	1987-1990	1990-1995	1995-2000
Türkiye	11,8	17,1	21,3
Bölge	15,5	12,1	19,8
Şanlıurfa	22,6	45,3	44,1

*Kaynak: DİE, İl İstatistikleri.

Toplam milli gelir açısından durum bu olmakla birlikte aynı gelişmeyi kişi başına düşen gelir düzeyi açısından görmek mümkün gözükmemektedir. Doğum oranlarının yüksek olması ve net göç alan bir ilimiz olması dolayısıyla Şanlıurfa'daki gelir artışları aynı ölçüde kişi başına gelir düzeyine yansımamaktadır. Tablo 5.3'de görüldüğü gibi, başlangıç yılı olan 1987'ye göre düşünüldüğünde, kişi başına milli gelirdeki gelişme bölge ve ülke ortalamasının altında kalmaktadır.

Tablo 5.3. Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa İlinde Kişi Başına Düşen GSYİH (Cari, \$)

	1987	%	1995	%	2000	%
Türkiye	1.629	100	2.727	100	2.941	100
Bölge	621	38	1.266	46	1.354	46
Şanlıurfa	648	40	1.238	45	1.301	44

*Kaynak: DİE İl İstatistikleri.

2.5.1.2. İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSYİH

Şanlıurfa ekonomisindeki değişimin sektörel bazda incelenmesi, İldeki istihdamın sektörel dağılımı ve başlıca geçim stratejilerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu amaçla ele alınan GSYİH sektörel dağılım yüzdeleri Tablo 5.4'de gösterilmiştir. Ülke genelinde bakıldığında, tarımın payında yıllar itibariyle bir azalma görmek mümkündür. Dönem başında %18'ler civarında olan tarımın üretimdeki payı dönem sonuna doğru % 13'lere kadar düşmektedir. Buna karşın sanayi ve hizmet payında bir artış eğilimi olmakla birlikte, özellikle sanayi sektöründe ciddi bir artış olmadığını söylemek gerekir.

Bölge itibariyle ele alındığında hizmet sektöründe önemli bir değişim gözlenmezken, tarım sektöründe küçük de olsa bir artış ve sanayi sektöründe bir azalış eğilimi görülmektedir. Buna karşılık Şanlıurfa'daki üretimin dönem içerisinde iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımında gözle görülür bir hareketlilik gözlenmektedir. Dönem başında payı % 42 olan tarım sektörü, dönem ortalarında % 31'lere kadar düşmüş ve dönem sonunda % 53'e kadar çıkmıştır. Hizmet sektörünün ise dönem başındaki iktisadi faaliyet kolları içindeki payı özellikle tarım ve sanayinin gelişmesinin de etkisiyle % 55'lik seviyeden, dönem sonunda % 35'e kadar düşmüştür. Kalkınmanın temel göstergelerinden birisi olan sanayi sektörünün payı, tablodan da görüldüğü gibi, dönem başında sadece % 3'ler civarındadır. 1990'ların başından itibaren önemli bir gelişme kaydeden sanayi sektörünün payı 1990'ların ortalarında % 20'nin üzerine çıkmıştır. Dönem sonuna doğru önemli bir düşüş gözlenmekle birlikte bu oran % 10'ların üzerinde kalmaya devam etmektedir. Bu

hareketlilik genel olarak doğa koşullarından büyük ölçüde etkilenen tarımın payındaki yüksekliğinin sonucu yanında, özellikle 1990'larda, sulamaya bağlı olarak gelişen sanayi sektöründe kaydedilen gelişmeler ile açıklanabilir.

Tablo 5.4. Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa GSYİH'larının Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Türkiye			Bölge			Şanlıurfa		
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
1987	18	26	56	27	21	52	42	3	55
1988	19	26	55	30	22	48	53	4	43
1989	17	27	56	26	22	52	42	4	54
1990	17	27	56	27	21	52	45	3	51
1991	17	27	56	29	22	49	44	4	53
1992	16	27	56	27	23	50	34	10	56
1993	15	27	58	27	23	50	31	19	50
1994	16	27	57	28	23	49	40	23	37
1995	15	28	57	28	23	49	45	21	35
1996	15	28	57	27	23	50	42	22	36
1997	13	29	58	29	22	49	49	18	33
1998	14	29	57	29	22	49	49	17	34
1999	14	29	57	28	21	51	50	14	36
2000	13	28	58	28	19	52	53	11	35

*Kaynak: DİE, Milli Gelir İstatistikleri.

Yukarıdaki sektör ayrımları genel bir bilgi vermekle birlikte, ekonomik gelişmenin doğru okunabilmesi için gayrisafi yurtiçi hasılanın alt kalemlerine de bakmak gerekir. Bu kalemler Tablo 5.5'de 1999 ve 2000 yılları için detaylı olarak verilmiştir. Buna göre Türkiye'de tarım sektörünün alt kalemlerinde küçük oranda da olsa ormancılık ve balıkçılık göze çarparken, Bölge'de ve Şanlıurfa'da bu sektörün hemen tümü çiftçilik ve hayvancılıktan oluşmaktadır.

Sanayi sektörünün alt kalemlerinde de belirgin bir fark gözlenmektedir. Ülke genelinde bu sektörün büyük bir bölümü imalat sanayiinden oluşmaktadır. Bölge'de de sanayi üretiminin yaklaşık yarısı imalat sektöründen gelirken, Şanlıurfa'da sanayi üretiminin sadece % 10 civarı imalat sanayiinden gelmektedir. Madencilik çok küçük bir pay alırken, sanayi üretiminin yaklaşık % 90'ı elektrik, gaz ve su'dan oluşmaktadır. Bu tablonun büyük ölçüde Atatürk Barajı'nda üretilen elektrik enerjisinden kaynaklandığı ortadadır. Tarım sektörünün üretimden aldığı yüksek pay sonucu diğer bütün sektörlerdeki üretimin payları bölge ve ülke ortalamasının altında kalmaktadır.

Tablo 5.5. Faaliyet kollarına göre GSYİH (1987 Fiyatlarıyla, %)

Faaliyet Kolları	Türkiye		Bölge		Şanlıurfa	
	1999	2000	1999	2000	1999	2000
1.Tarım	13,9	13,4	27,6	28,4	50,3	53,1
1.1.Çiftçilik ve hayvancılık	12,9	12,5	27,4	28,2	50,2	53,1
1.2.Ormancılık	0,6	0,6	0,1	0,1	0,0	0,0
1.3.Balıkçılık	0,3	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
2.Sanayi	28,8	28,4	21,0	19,3	13,6	11,5
2.1.Madencilik ve Taşocaklığı	1,5	1,4	4,6	3,5	0,3	0,1
2.2.İmalat Sanayii	24,0	23,8	10,3	10,5	1,3	1,1
2.3.Elektrik, gaz,su	3,2	3,2	6,0	5,3	11,9	10,2
3.İnşaat	5,2	5,0	4,1	4,5	3,9	3,9
4.Ticaret	21,5	22,4	17,9	18,7	6,2	6,1
4.1.Toptan ve perakende tic.	18,4	19,1	16,9	17,6	5,2	5,0
4.2.Otel, lokanta	3,0	3,3	1,0	1,1	1,1	1,1
5.Ulaştırma ve haberleşme	13,4	13,2	12,2	12,4	11,1	11,1
6.Mali kuruluşlar	2,6	2,5	1,1	1,1	0,7	0,7
7.Konut sahipliği	5,1	4,8	7,0	6,5	5,9	5,1
8.Serbest meslek ve hizmetler	2,3	2,3	1,0	1,0	0,7	0,7
9.İzafi banka hizmetleri	2,1	2,0	0,8	0,8	0,4	0,3
10.Sektörler toplamı (1-9)	90,6	90,0	91,0	91,0	92,1	91,8
11.Devlet hizmetleri	4,4	4,2	7,1	6,8	4,5	4,4
12.Kar gütmeyen özel hizm. Kur.	0,4	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1
13.Toplam (10+11+12)	95,4	94,5	98,3	98,0	96,7	96,3
14.İthalat vergisi	4,6	5,5	1,7	2,0	3,3	3,7
15.GSYİH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Kaynak: DİE, Milli Gelir İstatistikleri.

2.5.1.3. İstihdam

Ülke geneline benzer bir biçimde Bölge ve Şanlıurfa ilinin en önemli sorunlarından birisi işsizliktir. Diğer bölgelere oranla daha yüksek düzeyde olan nüfus artış oranı yanında, bölgenin sosyal yapısının da olumsuz katkısıyla işgücüne katılım oranı düşük düzeylerde. Tablo 5.6'de görüldüğü gibi 2000 yılı itibariyle ülke genelinde % 49 civarında olan bu oran, bölgede % 44, Şanlıurfa'da ise % 40'ın altındadır. Bunun bir bölümü kadınların işgücü piyasasına girmeme eğilimi ile ilgili iken, yeterince istihdam yaratamayan bir ekonomide kişilerin iş arama arzularının kırılması da önemli bir faktördür. Diğer yandan İş Kurumu'nun henüz yeterli düzeyde örgütlenmemiş olması ve müracaat edenlerin taleplerine karşılık verememesi de iş arama eğilimini

zayıflatan bir kurumsal neden olarak sayılabilir. Özellikle 2000 yılından sonra iş için başvuranlar arasında yüksek bir düşüş yaşanmıştır.

Tablo 5.6. Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa'da İstihdam ve İşsizlik (% , 2000)

	Türkiye	Bölge	Şanlıurfa
İşgücüne Katılım Oranı	49,2	43,9	54,7
Mevsimlik Çalışma	2,8	15,9	30,1
Eksik İstihdam	7,0	18,6	42,6
İşsizlik	6,6	20,9	14,5

*Kaynak: DİE.

Tablo 5.7. Şanlıurfa'da İstihdam ve İşsizliğin tarihi gelişimi (%)

	1980	1985	1990	2000
12 ve daha yukarı yaş oranı	58,0	59,1	60,3	63,6
İşgücüne katılma oranı	63,8	65,0	62,8	54,7
İşsizlik oranı	4,0	5,9	7,7	14,5

Düşük katılıma rağmen Bölge ve Şanlıurfa'daki işsizlik oranı da ülke ortalamasının üzerindedir. Bölge'ye bir bütün olarak bakıldığında %20'nin üzerinde bir işsizlik oranı ortaya çıkarken, Şanlıurfa'da bu oran önemli ölçüde Bölge ortalamasının altındadır. 1990 yılı verilerine göre işsizlik oranları sırasıyla Şanlıurfa % 7, Bölge % 8, Türkiye % 4'tür. Görüldüğü gibi ülkedeki işsizlik oranı artışı Bölge'ye daha büyük oranda yansımaktadır. Bunun önemli bir nedeni ildeki istihdam yaratıcı işyerlerinin (sanayi) yoğun olarak bulunmamasıdır. Bölge'ye göre daha düşük olan işsizlik oranı ise bir ölçüde İl ekonomisinin göreceli canlılığı ile açıklanabilir. Diğer yandan işgücüne katılım oranının düşüklüğü de bu oranın daha düşük çıkmasına yol açmaktadır.

Çalışan nüfus açısından da önemli sorunlar gözlemlemek mümkündür. Öncelikle mevsimlik istihdam Bölge'de ve Şanlıurfa'da önemli bir paya sahip bulunmaktadır. Bölgedeki mevsimlik çalışanların oranı % 16'ya yakın bir düzeyle ülke ortalamasının çok üzerinde, Şanlıurfa'da ise bu oran % 30'lara kadar çıkmaktadır. Bunun bir nedeni büyük ölçüde tarıma dayalı olan bölge ekonomisinde kişilerin ancak yılın belirli dönemlerinde çalışma imkanına sahip olmaları, diğer bir nedeni ise işgücünün, yeterince istihdam yaratacak düzeyde gelişmemiş bir piyasadan başka bölgelere ve belirli dönemlerde yönelmeleridir. İşgücü piyasasının diğer önemli bir göstergesi olan eksik istihdam (haftada kırk saatin altında çalışan kişiler) oranlarında da bu sorun açıkça görülmektedir. Ülke genelinde % 7 civarında olan eksik istihdam oranı Bölge'de % 18, Şanlıurfa'da ise % 40'ın üzerinde çıkmaktadır.

Çalışan nüfusun kompozisyonuna bakıldığında, önceki bölümde değinilen sektörler itibarıyla yaşanan değişim, ildeki istihdamı da etkilemiş görülmektedir. Tablo 5.8 bu konuyu daha ayrıntılı olarak göstermektedir.

Tablodan da görüleceği gibi sanayideki istihdam diğerlerine göre daha hızlı artış göstermiştir. Türkiye genelinde 1985'deki % 59'luk düzeyden tedrici olarak % 34'lere kadar inen tarımın payına karşılık, madencilik, imalat sanayi ve elektrik, gaz ve sudan oluşan sanayinin payı % 11'lerden % 18'lere kadar çıkmıştır. Bu önemli bir gelişme olmakla birlikte yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Tablodan da görülebileceği gibi tarımdaki 25 puanlık düşüşün önemli bir bölümü hizmet sektörüne yansımıştır.

Tablo 5.8. İktisadi Faaliyet Kollarında 12 ve Daha Yukarı Yaştaki Faal Nüfusun Sektörel Dağılımı (%)

İktisadi Faaliyet Kolları	1985 (%)			1990 (%)			2000 (%)		
	Türkiye	Bölge	Ş.Urfa	Türkiye	Bölge	Ş.Urfa	Türkiye	Bölge	Ş.Urfa
Tarım	58.95	70.82	73.35	53.66	67.29	71.24	34.9	59.50	55.3
Madencilik	0.67	0.20	0.02	0.56	0.17	0.01	0.40	0.20	0.01
İmalat sanayi	10.63	4.98	3.09	11.90	5.94	3.56	17.30	7.33	6.45
Elektrik gaz ve su	0.11	0.08	0.04	0.34	0.20	0.12	0.40	0.23	0.46
İnşaat	3.65	3.21	3.61	5.06	4.36	5.23	6.50	7.24	11.80
Toptan ve perakende ticaret	6.73	5.19	5.11	7.93	5.65	5.59	18.20	11.07	15.22
Ulaştırma haberleşme	3.00	2.47	2.62	3.32	2.46	2.51	5.00	3.70	3.69
Mali kurumlar sigorta vb.	1.89	0.71	0.51	2.32	0.72	0.59	3.30	0.78	0.92
Toplum hiz.	13.85	11.91	11.9	14.30	12.89	10.61	14.00	9.92	6.92
Diğer	0.52	0.43	0.56	0.61	0.32	0.54	-	-	-
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*Kaynak: DİE.

Bölge'de de tarımda çalışan nüfus oranında bir azalma görülürken, bu azalma ülke ortalamasının çok altında ve sadece 11 puandır. Şanlıurfa'da ise benzeri azalma eğilimi 18 puan civarındadır. Bu azalış ülke ortalamasının altında olmakla beraber bölge ortalamasının üzerindedir. Tarımda çalışan nüfustaki azalmanın diğer sektörlere yansımaya bakıldığında, Bölge'de sanayi sektöründe çalışan nüfus % 5'lerden ancak % 7'lere çıkabilmiştir. Şanlıurfa'da ise bu oran % 3'lerden % 7 civarına çıkmıştır. Bu gelişme Bölge'ye göre önemli olmakla birlikte ülke ortalamasının çok altındadır. Sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki oranı ile karşılaştırıldığında, sanayi katma değerindeki artışın aynı ölçüde istihdama yansımadağı söylenebilir.

2.5.2. Sektörler İtibariyle İktisadi Yapı

2.5.2.1. Tarım

Ülke ekonomisi içinde tarım sektörünün payı yıllar itibariyle bir düşüş göstermektedir. 1980'lerin sonlarında %18 civarında olan tarım sektörü 1990'ların sonuna doğru %13'lere kadar inmiştir. Bölge'de aynı dönemde önemli sayılamayacak bir düşüş olurken, Şanlıurfa 'da artış gözlenmektedir. 1987'lerde % 42 olan tarım sektörü payı dönem içindeki dalgalanmalar dışında 2000 yılında % 53'e kadar çıkmıştır. Bu değişim özellikle 1990'ların ortalarından itibaren sulama projelerinin de katkısıyla gerçekleşmiştir. Bu artışın önemli bir yönü sanayi üretiminin de artmış olmasıdır. Dolayısıyla GSYİH kompozisyonu tarım ve sanayinin lehine, hizmet sektörünün aleyhine bir gelişme göstermektedir. Bu büyük ölçüde il sanayinin tarım ile bağlantısından kaynaklanmaktadır (Tablo 5.4). Tarımsal üretimin yapısına bakıldığında ülke ve Bölge yapısına benzer bir şekilde çiftçilik ve hayvancılık ön plandadır. Ormancılık ve balıkçılık yok denecek kadar azdır (Tablo 5.5). İstihdam açısından ülke genelinde benzer bir eğilim olmakla birlikte tarımda çalışan nüfus tarımsal katma değere göre hala yüksektir. 1980'lerde nüfusun % 60'a yakın kısmı tarımda çalışırken bu oran 2000 yılında % 35 civarına inmiştir. Bölge'de de düşme eğilimi olmakla birlikte halen % 60'a yakındır. Şanlıurfa'da tarımda çalışan nüfus oranında bir düşme eğilimi gözlenmekle birlikte 2000 yılında çalışan nüfusun % 55 civarındaki bir oranı tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründeki gizli işsizlik ve üretkenlik düşüklüğü açısından düşünüldüğünde Bölge ve il kalkınması açısından değişmek zorundadır.

Şanlıurfa ilindeki tarımsal üretim değeri Tablo 5.9'da verilmiştir. İlde, bitkisel üretim faaliyeti ağırlığını sürdürdüğünden, toplam tarımsal üretim değeri içinde bitkisel üretim değerinin payı yaklaşık % 90 dolayındadır. 1999 yılında, bitkisel üretim değeri içinde endüstri bitkileri değer açısından ilk sırayı almaktadır. Endüstri bitkilerini; sebzeler, tahıllar, meyveler, baklagiller, yağlı tohumlar ve yumru bitkiler izlemektedir.

Tablo 5.9. Şanlıurfa İlinde Tarımsal Üretim Değeri (Milyon TL)

Yıllar	Bitkisel Üretim		Hayvansal Üretim		Toplam Üretim	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
1995	29.150.827	87,1	4.329.151	12,9	33.479.978	100,0
1996	62.244.392	90,5	6.512.126	9,5	68.756.518	100,0
1997	115.711.142	89,3	13.840.944	10,7	129.552.086	100,0
1998	166.639.424	88,0	22.762.736	12,0	189.402.160	100,0
1999	280.767.498	88,2	37.701.532	11,8	318.469.030	100,0

*Kaynak: DİE.

2.5.2.2. Sanayi

Daha önceki tablolarda görüldüğü gibi (bkz. milli gelir bölümü), sanayi Şanlıurfa ili için son dönemlerde en fazla gelişme kaydeden sektördür. Bir başka deyişle, Şanlıurfa sanayileşmekte olan illerimizden biridir. Şanlıurfa 1.Organize Sanayi Bölgesi tamamen dolmuş ve 2. Organize Sanayi Bölgesinin çalışmaları devam etmektedir. GAP'ın gerçekleşmesi sanayinin gelişmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Tablo 5.10. İl Sanayi Üretiminin Türkiye ve Bölge Üretimlerine Oranları (%)

	1987	1990	1995	2000
Türkiye	0,087	0,089	0,53	0,44
Bölge	2	2,13	14,8	11,6

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri.

Sanayi ürünlerinin Türkiye'ye oranının düşük olmasına karşın Şanlıurfa İli Bölge'de G.Antep ve Diyarbakır'dan sonra üçüncü sıradadır ve yıllar itibariyle önemli bir aşama kaydetmiştir. 1990'ların başına kadar bölge sanayi üretiminin sadece % 2'sini üreten Şanlıurfa, özellikle Atatürk Barajı'ndaki elektrik üretimi ve sulama projelerinin faaliyete geçmesiyle üretimdeki payını % 10'ların üzerinde çıkarmıştır. Türkiye sanayi üretimi içerisindeki payında da önemli gelişmeler olmakla birlikte, bu pay halen % 1'in altında bulunmaktadır. Sanayi ürünlerinde ağırlıklı payı tarıma dayalı sanayi ürünleri oluşturmaktadır.

2.5.2.2.1. İmalat Sanayi

Tablo 5.11. İmalat Sanayinin GSYİH'deki Yeri (%)

	1980	1985	1990	1995	2000
Türkiye	19,0	10,5	22,0	22,6	23,8
Bölge	7,9	11,7	9,1	8,8	10,5
Şanlıurfa	4,3	4,0	2,7	1,5	1,1

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri.

Sanayi üretiminde, istihdam yaratması ve diğer sektörlerdeki gelişmeyi de olumlu etkilemesi açısından, önemli bir yere sahip olan imalat sanayindeki gelişme Tablo 5.11'de verilmektedir. Türkiye'de imalat sanayinin GSYİH içerisindeki payında 1980'lerdeki dalgalanmalar dışında genel bir artış eğilimi gözlenmektedir. 1980'deki % 19'luk düzeyden 2000 yılında % 24'e yaklaşan imalat sanayi payı, bölgede de % 8'in altındayken, % 10'un üzerinde çıkmıştır. Şanlıurfa'da ise çok daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Genel olarak sanayi sektörü üretiminde bir artış olmakla birlikte imalat sanayi göreceli payında aynı eğilim ortaya çıkmamakta ve 1980 yılındaki % 4'ler civarından 2000 yılında % 1'lere düştüğü görülmektedir. Bunun en önemli nedeni sanayi üretimi içerisinde görünen elektrik enerjisi üretimidir. Bu göreceli tablonun daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için imalat sanayinin kendi içerisindeki gelişmesi göz önüne alınmalıdır. Bu sanayi kolunun Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa'daki gelişim seyri Tablo 5.12'de gösterilmektedir.

Tablo 5.12. İmalat Sanayinde İşyeri sayısı, Çalışanlar ve Katma Değer (1987 Fiyatlarıyla, milyar TL)

Yıllar	İşyeri Sayısı			Çalışan Kişi Sayısı			Katma Değer		
	Ş.Urfa	Bölge	Türkiye	Ş.Urfa	Bölge	Türkiye	Ş.Urfa	Bölge	Türkiye
1987	10	190	9.414	1.134	19.377	979.805	7	228	14.141
1988	11	191	9.322	1.171	20.462	1.015.432	14	223	15.924
1989	16	187	9.445	1.358	20.965	1.027.353	13	203	15.296
1990	16	168	8.871	1.347	20.044	1.028.196	15	235	16.325
1991	17	159	8.258	1.312	17.770	946.838	8	253	17.804
1992	15	266	11.201	1.183	22.441	984.936	16	317	20.272
1993	15	248	10.567	1.177	22.905	979.480	13	238	22.045
1994	13	251	10.127	736	21.861	936.921	16	264	21.748
1995	13	246	10.229	800	23.412	973.933	10	295	22.130
1996	12	383	10.590	677	28.648	1.039.913	7	296	20.700
1997	14	373	11.367	693	29.406	1.139.878	12	330	24.449
1998	17	370	12.323	566	29.616	1.206.409	11	425	23.597
1999	13	337	11.261	639	28.688	1.113.836	13	336	23.018

*Kaynak: DİE, İmalat Sanayi İstatistikleri (on ve daha fazla kişi).

Ülke genelinde bazı durgunluk yılları dışarıda tutulduğunda, işyeri sayısında bir artış eğilimi görmek mümkündür. On ve daha fazla kişi çalıştıran işyeri sayısı 1987 yılında 9.414 iken 1990'ların sonlarında 11.000'den fazla bir sayıya ulaşmıştır. Çalışan kişi sayısı ise aynı dönemde 980.000 civarından 1.100.000'in üzerine çıkmıştır. Aynı dönemde Bölge'de işyeri sayısı 190'dan 337'ye çıkarken, Şanlıurfa'da, bazı dalgalanmalar olmakla birlikte bu sayı 10'dan sadece 13'e çıkabilmiştir. Bu son sayı kriz yılı olan 1999'a denk düşmektedir. Ancak dönem içerisinde bu sayı en yüksek değerine 1998 yılında ulaşmış ve ancak 17 olabilmıştır. Çalışan kişi sayısı açısından bakıldığında Şanlıurfa'nın durumu daha iyi görünmemektedir. Bölgede dönem içerisinde imalat sanayiinde çalışan kişi sayısı 19.000 civarından 28.000 civarına çıkarken, bu sayı Şanlıurfa'da 1.134'den 600 civarına kadar düşmüştür.

İmalat sanayiinin GSYİH'ya oranına göre ülke genelinde, Bölge'de ve Şanlıurfa'da bazı dalgalanmalar olmakla birlikte genel bir artış gözlenmektedir. Özellikle Şanlıurfa ilindeki artış dikkat çekicidir. Yaratılan katma değer açısından değerlendirildiğinde, Şanlıurfa'daki gelişme ülke geneli ve bölgeye göre iyi durumdadır. Dönem içerisinde sabit fiyatlarla ülkedeki imalat sanayi katma değeri 14 trilyonlardan 23 trilyona çıkarken, aynı değer bölgede 228 milyardan 336 milyara çıkmış, Şanlıurfa'da ise başlangıçta 7 milyar olan imalat sanayi katma değeri yaklaşık iki kat artarak 13 milyara ulaşmıştır. Firma

sayısındaki artış düşük olduğu halde ve çalışan kişi sayısında belirgin bir azalmaya rağmen katma değerdeki artışı sermaye yoğun ve katma değeri yüksek üretim sektörleri ile açıklamak mümkündür. Kişi başına yaratılan katma değer bir üretim sektöründeki işgücü-teknoloji ilişkisi hakkında önemli ipuçları verir. Şanlıurfa imalat sanayiine baktığımızda, kişi başına üretimde yaklaşık üç kat bir artış gözlemlenmektedir. Bu artışın değişik nedenleri olabilir. Kaynakların etkin kullanımı amacıyla işgücünden tasarruf olabileceği gibi, teknoloji yoğun alanlara yatırım yapılmasından da kaynaklanabilir. Bunu açıklayabilmek için, imalat sanayiinin alt sektörlerindeki gelişmelere bakmak gerekir.

İmalat sanayii katma değerindeki artış Türkiye ve Bölge ortalamasının üzerinde olmakla birlikte Şanlıurfa, bölgedeki katma değer ancak %4'ünü üretebilmektedir. Bunun bir nedeni ildeki imalat sanayii üretiminin büyük ölçüde küçük ölçekli işletmeler tarafından gerçekleştirilmesidir. Şanlıurfa ili ekonomisinde tarımın büyük bir yeri vardır. Tarım dışı kesimler, özellikle sanayi son yıllarda gelişme göstermesine karşın henüz istenilen düzeyde değildir. Sulu tarımın gelişmesiyle, tarım ürünlerine dayalı işletmelerin sayıca artışıyla sanayinin canlanması beklenmektedir. 1923-1999 yılları arasında toplam 2.460 adet şirket kurulmuş olup bunların 273'ü Anonim, 2.144'ü limited ve 43'ü kollektif şirket türüdür. İlde ayrıca Merkez, Siverek, Suruç, Birecik ve Akçakale ilçelerinde küçük sanayi siteleri bulunmaktadır. 1998 yılında TOBB' un kendisine bağlı olan Odalardan aldığı bilgiler doğrultusunda hazırladığı çalışmalar sonucunda Bölge imalat sanayi işletmelerinin sayısının 1.711 olduğu ve bunun Türkiye genelinin % 3,4'nü oluşturduğu belirtilmiştir. Şanlıurfa'nın bölge içindeki oranı % 14,2'dir.

Alt sektörlerle ilgili Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü'nden alınan bilgiler doğrultusunda, Şanlıurfa'daki sanayi kuruluşlarının alt sektörler ve dönemler itibarıyla dağılımı Tablo 5.13'de görülmektedir. Şanlıurfa'da tekstil sanayi önemli bir ağırlığa sahiptir. 1990 ve 2001 arasında sanayi kuruluşlarının sayısının 7'den 113'e çıkması bunun en önemli göstergesidir. Tekstil sanayini gıda, içki ve tütün sektörü izlemektedir. Söz konusu dönemde bu alandaki kuruluş sayısı 11'den 69'a çıkmıştır.

Tablo 5.13. Şanlıurfa’da Kurulu Bulunan Sanayi Kuruluşlarının Dönemler ve Sektörler İtibariyle Dağılımı

Sektör	1971-1980	1981-1990	1991-2001
Gıda,İçki ve Tütün	5	11	69
Tekstil	3	7	113
Kimya, Petrol. Plastik	-	3	21
Metal ve Metal Eşya	1	2	12
Elektrikli Makineler	-	-	3
Ağaç Ürünleri	-	-	1
İnşaat	-	2	15
Toplam	9	25	234

*Kaynak: Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 2001.

Sektörler itibariyle Bölge ve Şanlıurfa verilerine baktığımızda Bölge’de de ağırlıklı iki sektörü tekstil (% 42) ve gıda (% 25) sektörlerinin oluşturduğu görülmektedir. Şanlıurfa sanayisi bu iki sektörde Bölge ortalamasının üzerindedir. Sulu tarımın gelişmesiyle Şanlıurfa’da pamuk ve pamuğa dayalı sanayi hızla gelişmeye başlamıştır. İlde kurulu sanayi tesisleri içinde en fazla pamuk çırçırı tesisi bulunmaktadır.

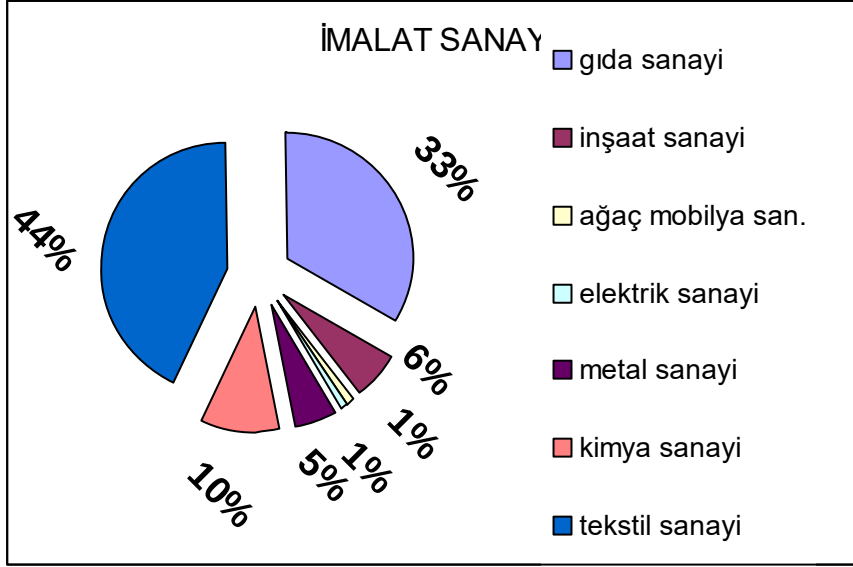
Tablo 5.14. Sektörler İtibariyle Bölge ve Şanlıurfa’daki İşletme Sayısı ve İstihdam Rakamları

Sektör	İşletme sayısı		Oran(%)		İstihdam		Oran(%)	
	Bölge	Ş. Urfa	Bölge	Ş. Urfa	Bölge	Ş. Urfa	Bölge	Ş. Urfa
Gıda,içki ve tütün	264	87	25	32,2	9.258	1.410	19	25,6
Tekstil,giyim ve deri imal.	424	123	42	45,5	27.392	3.086	52	56,1
Kağıt ve kağıt ürün.	10	-	1	-	614	-	1	-
Kimya,petrol,kaçuk ve plastik ürünleri	150	24	14,9	8,7	6.636	284	13	5,2
Taş ve toprağa dayalı imalat	75	17	7,1	6,2	427	349	9	6,3
Metal eşya,makine ve teçhizat imalatı	81	18	8	6,6	2.268	363	5	6,6
Orman ürünleri ve mobilya sanayi	18	1	2	0,4	499	12	1	0,2
Toplam	1.022	270	100	100	50.595	5.504	100	100

*Kaynak: Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 2001.

Bölge'deki tüm sanayi işletmelerinin % 26'sı Şanlıurfa'da bulunmaktadır. Bölge'deki istihdamın ise % 11'i Şanlıurfa ilinde gerçekleşmektedir (Şanlıurfa'da işletme başına büyüklük 20 kişi iken Bölge ortalaması 50 kişidir).

Şekil 5.1. Şanlıurfa İmalat Sanayi Sektörel Dağılımı

*Kaynak: Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası, 2001.

Sanayi kuruluşlarının Merkez ilçe ve ilçelere göre dağılımını gösteren Tablo 5.15'de rakamların büyük bir kısmının Merkez ilçeye ait olduğu görülmektedir. (226). Merkez ilçeyi Birecik (15), Siverek (8) izlemektedir. Bu ilçelerin kendi içlerindeki ortak noktası sanayi kuruluşlarının büyük bir kısmını Tekstil (merkez ilçe % 46) ve Gıda (merkez ilçe %31.4) sektörünün oluşturmasıdır. Tekstilde pamuk, çırçır, ve prese; gıdada bulgur, mercimek ve ham yağ alt sektörleri ön plandadır.

Tablo 5.15. İlçeler İtibariyle Şanlıurfa İli Sanayi Kuruluşları Dağılımı (adet)

Sektör	Merkez	Akçakale	Birecik	Bozova	Ceylanpınar	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	Viranşehir	Toplam
Gıda içki ve tütün sanayi	67		10	-	4	-	1	3	1	2	88
Tekstil örme konfeksiyon ve deri sanayi	104	7	-	-	2	2	1	2	2	3	123
Kimya, kimyasal ürünler, petrol, kömür ve plastik sanayi	18		4	-	-	-	-	1	1	-	24
Metal ve metal eşya sanayi	10		1	-	-	-	-	2	-	-	13
Elektrikli makineler cihazlar, alet ve malzemeler sanayi	4		-	-	-	-	-	-	-	-	4
Ağaç, mantar ürünleri ve mobilya sanayi	1		-	-	-	-	-	-	-	-	1
Taş, toprak ve taş dayalı sanayi	14	-	-	1	1	-	1	-	-	-	17
Toplam	218	7	15	1	7	2	3	8	4	5	270

*Kaynak: Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası, 2001.

1990 yılı tüm sektörler bakımından en düşük sayıda yeni firmanın iş yaşamına katıldığı yıl olmuştur. Daha sonraki yıllar ise önemli artışlar göstermektedir. Yine rakamlar arasındaki büyük paylar tekstil ve gıda alt sektörlerine aittir.

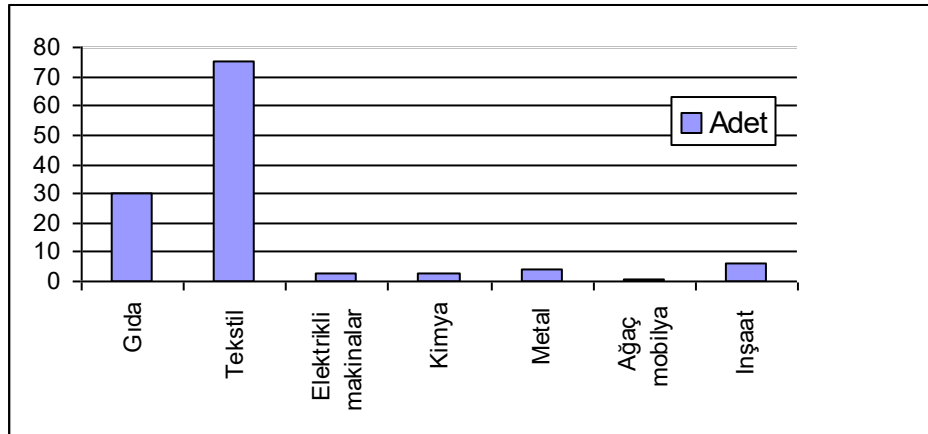
Şanlıurfa'da 1 adet 286 hektar büyüklüğündeki Organize Sanayi Bölgesi (OSB)'nin altyapısı tamamlanarak sanayicinin hizmetine sunulmuştur. 2001 yılı yatırım programında yer alan Şanlıurfa II (Tevsi) (1.134 hektar) OSB projesinin altyapı inşaatı, Şanlıurfa I OSB'nin arıtma inşaatları devam etmektedir. Ayrıca 2002 yılı yatırım programına 3 adet (Birecik, Siverek ve Viranşehir) OSB projesi teklif edilmiş ve 1 milyar iz bedelle programda yer almıştır.

Şanlıurfa'nın sanayileşme sürecinde OSB'nin önemli bir yeri vardır. Şanlıurfa 1. Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan sektörler arasında tekstil yine birinci sıradadır (% 61,5). Tekstili il genelinde olduğu gibi gıda sektörü izlemektedir (% 24,6). başka bir deyişle 1.OSB'de faaliyette bulunan sanayi kuruluşlarının % 86'sını bu iki sektör oluşturmaktadır. 1.Organize Sanayi Bölgesinde en az kuruluşu bulunan sektör ağaç mobilyadır

Tablo 5.16. Organize Sanayi Bölgesinde Faaliyete Geçen Sanayi Kuruluşlarının Sektörel Dağılımı (adet)

İktisadi Faaliyet Kolları		Adet	İktisadi Faaliyet Kolları		Adet
Gıda	Tahin Helva	2	Elektrikli Makineler	Trafo	2
	Pul Biber	2		Elektrik Sobası	1
	Un	1		Toplam	3
	Pamuk Yağı	14	İnşaat	Prefabrik Yapı Elemanları	3
	Fıstık İşleme	1		Mermer	1
	Küp Şeker	1		Hazır Beton	1
	Bulgur-Mercimek	6		Büz Boru	1
	Süt	1		Toplam	6
	Yemek	1	Kimya	Tarım İlaçları	1
	Gıda Ambalaj	1		Plastik	2
	Toplam	30		Toplam	3
Tekstil	İplik	12	Metal	Tarım Makineleri	1
	Çirçir	54		Dalgıç Pompa	1
	Gazlıbez	1		Güneş Enerjisi	1
	Nevresim	1		Çelik Boru	1
	İç Çamaşırı	1		Toplam	4
	Konfeksiyon	5	Ağaç- Makine Metal	Sera Malzemesi	1
	Eşofman	1		Toplam	1
	Toplam	75	Genel Toplam		122

*Kaynak : Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 2001.

Şekil 5.2. Organize Sanayi Bölgesinde Faaliyete Geçen Sanayi Kuruluşlarının Sektörel Dağılımı

*Kaynak : Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 2001.

Şanlıurfa ilinde 3 adet KSS (Merkez I Evren, Siverek, Suruç) faaliyet göstermektedir. 2 adet KSS'nin (Merkez II Evren ve Birecik) inşaatları devam etmektedir. Faaliyet göstermekte olan Merkez Evren I. Kısım tamamen doludur

(500 işyeri), II. Kısımda ise 500 işyeri için hak sahipleri hazır ancak altyapısı henüz tamamlanmadığından faaliyet gösterememektedir. Siverek KSS'de 100 işyerinden 20 işyeri boştur. Sıruç KSS ise tamamen dolu (105 işyeri) fakat altyapı yetersizliği (Elektrik, telefon, asfalt) nedeniyle faaliyet gösterememektedir. Akçakale KSS'de 107 işyeri bulunmakta, inşaatı üyelerin kendi imkanlarıyla sürdürülmektedir.

Şanlıurfa imalat sanayinde çalışanlar bağlı oldukları sosyal güvenlik kuruluşlarına göre Türkiye ve Bölge verileri ile karşılaştırılmıştır. İlk olarak SSK'ya bağlı olarak çalışan sayısına bakıldığında Şanlıurfa ili için önemli sayılabilecek (% 38.3) bir düşüşün söz konusu olduğu görülmektedir. Aynı dönem için (1985- 1997) Türkiye ve Bölge rakamları yüksek oranlarda artış göstermiştir. Diğer taraftan Emekli Sandığına bağlı olarak çalışanların sayılarında daha yüksek oranda azalmanın olduğu görülmektedir (% 93). Her iki grubun Türkiye ve Bölge'nin verilerine oranları da aynı dönem için azalma göstermektedirler.

Tablo 5.17. İmalat Sanayinde SSK'ya Bağlı Çalışanlar (kişi)

	1985	1990	1994	1997
Türkiye	819.648	950.168	910.123	1.119.278
Bölge	14.756	18.928	20.671	29.028
Şanlıurfa	-	1.109	670	684

*Kaynak: DİE, GAP, İl İstatistikleri.

Bu rakamlar Tablo 5.12 ile karşılaştırıldığında, SSK'ya bağlı çalışanların büyük ölçüde kayıtlı (formel) sektöre denk düştüğü görülmektedir. Buradan küçük işletmelerde çalışanların önemli bir bölümünün kayıt dışında çalıştığı sonucuna gitmek mümkündür. Çalışan kişiler açısından sosyal güvenlik kapsamında yer almamak önemli bir sorun olmakla birlikte, bu durumun istihdam artışı yarattığı da bir gerçektir. Sadece Şanlıurfa ve bölge için değil, ülke genelinde var olan bu duruma, özellikle işsizlik oranının yüksek olmasından dolayı göz yumulmaktadır. Bu sorunun çözülmesi büyük ölçüde sanayileşme ve yeterli düzeyde istihdamın yaratılması ile mümkündür.

2.5.2.2.2. Madencilik

Şanlıurfa ilinde Bozova- Meryemana Tepe sahasında 1.471.860 ton görünür+muhtemel fosfat bulunmaktadır. Ancak yatak işletilememektedir.

İl civarında (Harran, Akçakale, Birecik) toplam 39.200.000 ton görünür sadece tuğla imaline elverişli hammadde rezervi tespit edilmiştir. Ayrıca il ve civarında (Bozova) toplam olarak 800.000.000 ton kireçtaşı, 64.000.000 ton muhtemel killi kireçtaşı bulunmaktadır.

Bozova, Hilvan ve Siverek ilçeleri sınırları dahilinde ham petrol rezervi bulunmaktadır. İl'de rafineri olmaması nedeniyle üretilen ham petrol karayolu

ile ana toplama istasyonlarına tankerlerle taşınmaktadır. Ham petrol sahalarının yerleri, üretim miktarı, toplam rezerv ve taşıma bilgileri Tablo 5.18’de verilmiştir.

Tablo 5.18. İldeki Ham Petrol Sahalarının yerleri, üretim miktarı, toplam rezerv ve taşıma bilgileri, 2002.

Saha Adı	2001 Yılı Üretim Yapan Kuyu Adedi	2001 Yılı Üretimi	Üretilabilir Rezerv	Ham Petrolün Taşınma Şekli	Ham Petrolün Taşınma Yeri
Bozova	4	98.341	3.259.800	Tanker	Adıyaman TPAO
Çaylarbaşı	2	34.996	358.400	Tanker	Adıyaman TPAO
Doğu Beşikli	4	129.355	710.000	Tanker	Adıyaman TPAO
Yalankoz	1	62.832	453.400	Tanker	Adıyaman TPAO
Piyanke	1	42.452	140.000	Tanker	Adıyaman TPAO
İl Toplamı	12	367.976	4.921.600		

*Kaynak: Petrol İşleri Genel Müdürlüğü.

2.5.2.2.3. Enerji

Sanayi sektörünün alt kalemlerinden biri olan enerji sektörü Şanlıurfa’da sanayi üretiminin % 90’nını oluşturmaktadır. Bunun nedeni Atatürk ve Birecik barajlarının bu ilimizde bulunmasıdır.

Enterkonnekte sisteme giren enerjinin önemli bir bölümünü üretmekte olan Atatürk Barajı ile birlikte 2000 yılında işletmeye alınan Birecik Barajı’nda gerçekleştirilen toplam hidroelektrik üretimi, tesislerin açılışından 2002 Ağustos sonuna kadar (kümülatif olarak) yaklaşık 80 milyar kilowattsaat olmuştur. Tablo 5.19’da Bölge’de bulunan barajlardan sağlanan kümülatif hidroelektrik üretim miktarları bulunmaktadır.

Tablo 5.19. Hidroelektrik Enerji Üretimi

HES	Üretim Miktarı, Milyar kW
Karakaya Barajı ve HES	109,7
Atatürk Barajı ve HES	77,4
Kralkızı Barajı ve HES (**)	0,4
Karkamış Barajı ve HES (**)	0,8
Dicle Barajı ve HES (**)	0,3
Birecik Barajı ve HES (**)	2,6
Toplam	191,2

(*) Aralık 1999'da işletmeye girmiştir.

(**) 2000 yılı sonunda üretim başlamıştır.

2.5.2.3. Hizmetler

Şanlıurfa ekonomisinde hizmet sektörünün gittikçe azalan bir yeri olduğu istatistiklerden görülebilmektedir. Özellikle 1987 yılında % 54,7 olan hizmet sektörünün GSYİH' deki payı 2000 yılına gelindiğinde % 35,3' e kadar gerilemiştir. Hizmet sektörünü ticaret ve bankacılık olarak iki grupta incelediğimizde her iki grubun da önemli gelişme göstermediği karşılaştırmalı istatistiklerde de görülebilmektedir.

Hizmetlerin önemli bir alt sektörü olan ticarete bakıldığında, Tablo 5.20'de görüldüğü gibi, Şanlıurfa iline ait ticaret hacminin Bölge'ye olan oranında 1980-2000 yılları arasında % 36.8'lik bir azalmanın olduğunu diğer yandan Türkiye geneline oranının ise önemli bir değişme göstermediği anlaşılmaktadır. Bölgeye göre ortaya çıkan bu değişim milli gelirin diğer kalemleri ile ilgilidir. Özellikle enerji üretimini de içeren sanayi sektöründeki payın artması, ticaretin göreceli payını düşürücü etki yapmıştır.

Tablo 5.20. Ticaret Hacmi (milyar TL)

	1980	1985	1990	1995	2000
Türkiye	874	6.796	74.912	1.587.690	27.912.564
Bölge	17	108	3439	70.554	1.190.317
Şanlıurfa	2	7	218	4.504	79.986
İldeki Ticaret Hacminin Türkiye ve Bölge'ye Oranı (%)					
Türkiye	0,23	0,10	0,29	0,28	0,29
Bölge	11,8	6,5	6,3	6,4	6,7

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri

Bölge'de ve ilde bulunan Esnafın durumlarına baktığımızda en fazla sayının Gaziantep'e ait olduğunu görüyoruz. Daha sonra sırasıyla Diyarbakır, Şanlıurfa ve Mardin gelmektedir. Diğer gelişmişlik ölçütlerine benzer biçimde Şanlıurfa, esnafılık konusunda da Bölge'deki sırasını korumaktadır. Diğer çarpıcı bir konu, esnafın kayıtlılığı açısından belirlemektedir. Bölge'deki kayıtlı esnafın % 14'ünden fazlasını barındıran Şanlıurfa, kayıtsız esnafın sadece binde 8'i gibi bir oran ile karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 5.21. Bölge İllerinde Kayıtlı ve Kayıtsız Esnaf (2000)

İller	Kayıtlı	Kayıtsız
Gaziantep	63.267	10.000
Adıyaman	19.340	2.000
Mardin	24.164	4.000
Şanlıurfa	28.300 (% 14,3)	5.000 (% 0,8)
Siirt	8.154	10.000
Batman	6.721	1.000
Kilis	5.501	2.000
Şırnak	6.255	3.000
Diyarbakır	36.440	25.000
Toplam	198.142	62.000

*Kaynak: Diyarbakır Esnaf ve Sanatkar Odaları Birliği (DESOB) Bölge Kalkınma Planı Raporu.

2.5.3. Dış Ticaret

Tabloda 5.22'den görüldüğü gibi, 2000 yılında Şanlıurfa'da 255 bin dolar civarında ihracat ve 26 milyon dolar civarında da ithalat yapılmıştır. Yıllar itibarıyla bakıldığında, 1993 yılında ülke genelinde milli gelirin yaklaşık % 11'i civarında bir ihracat yapılırken, bu oran 1995'te % 17'ye çıkmış ve 2000 yılında bir düşüş olmakla birlikte % 15'lerin üzerinde kalmaya devam etmiştir. Bölge'de ise sürekli bir artış gözlenmekte ve bölgeden yapılan ihracatın bölge gelirine oranı % 2,9'dan % 5'e kadar yükselmiştir. Aynı trendi Şanlıurfa için görmek mümkün olmamaktadır. Özellikle sınır ticaretinde ortaya çıkan gerilemeler ve diğer ekonomik sorunların etkisiyle, Şanlıurfa için başlangıçta sadece % 0,34 olan bu oran, 2000 yılında daha da düşerek % 0,015'e kadar gerilemiştir.

Tablo 5.22. İhracat Miktarları ve GSMH'ye Oranları (bin dolar)

	1993	%	1995	%	2000	%
İhracat						
Şanlıurfa	4.295	0,34	4.878	0,43	255	0,015
Bölge	213.800	2,9	271.239	4,0	464.000	5,0
Türkiye	15.348.015	11,2	21.636.448	17,0	27.775.000	15,0
İthalat						
Şanlıurfa	14.734	1,2	24.468	2,2	25.592	1,5
Bölge	203.916	2,8	422.962	6,3	153.000	1,6
Türkiye	29.385.165	21,5	35.719.513	28,1	54.502.000	29,5

*Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı- İhracat- İthalat Genel Müdürlüğü.

Yapılan toplam ithalat ülke geneli için sürekli bir artış seyri izlemekte ve 1993'de milli gelirin % 21,5'u iken, 2000 yılında % 30 civarında olmuştur. Bölge ve Şanlıurfa açısından ise farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. 1990'ların ortalarına kadar artan ve milli gelirin % 6'sını gecen bölge ithalatı, 1990'ların sonunda sadece % 1,6 olarak gerçekleşmiştir. Şanlıurfa için de

benzeri bir eğilim olmakla birlikte başlangıç değerlerine göre küçük bir artış göstermiştir.

İhracatın ithalatı karşılama oranı % 0,009 olup, Şanlıurfa ihracatı Türkiye ihracatının %0,091'lik kısmını oluşturmaktadır. İhracat % 94 gibi çok büyük bir azalmayla neredeyse bitme noktasına gelmiştir. Ancak diğer taraftan ithalat % 73,7'lik bir artış göstermiştir. Bu ilin ekonomik yapısı hakkında üretim-bağımlılık bakımından bilgi vericidir.

İthalat kompozisyonuna bakıldığında, ülke genelinde ara ve yatırım malları büyük pay alırken, Şanlıurfa'nın zaten küçük miktardaki ithalatının yarısı ara mallarından, diğer yarısı da tüketim mallarından oluşmaktadır. Tüketim malları ithalatı ise dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim malları ithalatından oluşmaktadır (Tablo 5.23).

Tablo 5.23. Şanlıurfa İlinin Ürün Bazında Karşılaştırmalı İthalatı, 2000 (bin \$)

Eşyalar	Türkiye	Şanlıurfa
Yatırım malları	11.341.000	0.0125
Ara malları	35.710.000	-
Tüketim malları	7.220.000	0.0125
Diğerleri	232.000	-
Toplam	54.503.000	0.0250

*Kaynak: Şanlıurfa Gümrük Müdürlüğü.

Şanlıurfa ilinin sektörel bazda ihracatına bakıldığında ise ihracatın sadece sanayi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. İhracatın kompozisyonunu ise ithal edilen eşyaların ihracı ile iplik gibi sanayi malları oluşturmaktadır. Tablo 5.24 Şanlıurfa ilinin ihracat yaptığı ülkeleri göstermektedir. Toplam ihracat içerisinde Tunus % 17,6, Suudi Arabistan % 17,4, Birleşik Arap Emirlikleri % 15,8 ve İran % 13,5'lik oranlara sahiptir. Diğer bölge ülkeleri de hesaba katıldığında, Romanya'ya yapılan dışındaki ihracatın tümü (yaklaşık % 90) Kafkasya, Kuzey Afrika veya Ortadoğu gibi bölge ülkelere yapılmaktadır.

Tablo 5.24. Şanlıurfa İlinde İhraç Edilen Malların Ülkelere Göre Dağılımı, 2001.

Ülke	Tutar (\$)	%
Tunus	44.780	17,6
Suudi Arabistan	44.186	17,4
Birleşik Arap Emirlikleri	39.987	15,8
İran	34.233	13,5
Romanya	29.926	11,8
Gürcistan	20.780	8,2
Suriye	19.379	7,6
Irak	11.816	4,7
Kuveyt	8.700	3,4
Toplam	253.787	100,0

*Kaynak: Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü.

Bu ülkelere yapılan başlıca ihrac ürünleri ise aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Tablo 5.25). İhracattaki en büyük oran küçük elektronik eşya ve diğer nihai mallardan oluşmaktadır. İkinci sırada elyaf ve bunu soğutucu, dondurucu ve raf sistemi, presli pamuk izlemektedir. Geri kalan ihracat malları ise tarım ve inşaatta kullanılan ara malları ve tarım ürünlerinden oluşmaktadır.

Tablo 5.25. Şanlıurfa İlinde İhrac Edilen Malların Türlerine Göre Dağılımı, 2001.

Malın cinsi	Tutarı (\$)	%
İşıldak,mikrofon,radyo,taarak, volkmen, kalemlik,duvar saati, atari kolu, seccade, tespih, muhtelif iplik	64.673	25,5
Elyaf	44.780	17,6
Soğutucu,dondurucu ve raf sistemi	34.233	13,5
Presli pamuk	29.926	11,8
Güneş enerjisi kolektörü ve P.E	20.780	8,2
İzole boru,düz dolgu fitili	19.378	7,6
Budama makası	14.500	5,7
Prefabrik yapı elemanları	11.816	4,7
Mercimek samanı	8.700	3,4
Bulgur	5.000	2,0
Toplam	253.787	100,0

*Kaynak: Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü.

2.5.4. Mali Yapı ve Bankacılık Hizmetleri

2000 Yılı DİE verilerine göre, Bölge bütünü milli gelirden aldığı % 4,4 oranındaki payla geri kalmışlık sıralamasında ikincidir. Bu durum, Şanlıurfa ili için de etkili olmaktadır. Geri kalmışlığın bir başka göstergesi tasarruf eğilimidir. Bölgede ve Şanlıurfa’da tasarrufa ayrılan kaynaklar sınırlı kalmakta ve bu tasarruflar büyük ölçüde bankacılık kesimi dışında (döviz, altın, faizsiz kazanç, gayrimenkul vb.) değerlendirilmektedir.

Banka mevduatı bir yönüyle tasarruf eğilimini gösterirken, bir başka yönüyle de ekonominin parasallaşmasının bir göstergesidir. Ekonomik faaliyetler için vazgeçilmez olan parasal akımların bankacılık kesimi dışında kalması, ekonomik yapının büyük ölçüde spekülatif nitelikte ve kayıt dışında olmasının bir göstergesi olarak algılanabilir. Tablo 5.26’da görüldüğü gibi ülke genelinde mevduatın milli gelire oranında yıllar itibarıyla bir artış gözlenmektedir. Bölge ve Şanlıurfa ili açısından bakıldığında, bu oran Türkiye ortalamasının çok altında olduğu gibi önemli artışlar da söz konusu değildir. Ülke genelindeki toplam mevduata göre bakıldığında, 1990 yılında Şanlıurfa’nın Türkiye’deki toplam mevduat içindeki payı %0,2 iken 1995 yılında % 0,19’ a gerilemiştir; ancak sulamaya geçişle birlikte tarım ve tarıma dayalı sanayideki gelişmeler bu oranı az da olsa arttırarak 2000 yılında % 0,28’ e çıkarmıştır.

Tablo 5.26. Toplam mevduat ve GSYİH'ya oranı

	1990		1995		2000	
	Milyar TL	%	Milyar TL	%	Milyar TL	%
TL Mevduat						
Türkiye	54.224	20,6	1.823.365	87,0	35.626.856	90,6
Bölge	804	0,01	32.051	0,08	627.904	0,08
Şanlıurfa	83	0,00005	3.217	0,0005	93.281	0,0007
Döviz Tevdiat Hesabı						
Türkiye	21.715	60,0	1.209.087	33,7	25.338.800	28,9
Bölge	251	68,7	20.734	35,3	371.044	40,9
Şanlıurfa	17	20,5	1.396	43,4	45.926	49,2

*Kaynak: TBB.

Döviz tevdiat hesaplarına bakıldığında 1990- 2000 yılları arasında parasal olarak bir artış olduğu halde toplam mevduata oranla bir düşme görülmektedir. Bölge'de de 1990'ların ortalarında ülke geneline benzer biçimde bir düşüş olmakla birlikte daha sonra bir artış gözlemlenmektedir. Şanlıurfa'da ise tamamen farklı bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Dönem başında ülke ve bölge ortalamasının altında bir döviz mevduatına sahipken, yıllar itibariyle bir artış gözlenmekte ve 2000 yılında toplam mevduatın yaklaşık yarısı kadar bir döviz mevduatı ortaya çıkmaktadır. Bölgede ve Şanlıurfa'daki bu eğilim, özellikle 1999 ekonomik krizi sonrasındaki artışlar, sağlam bir ekonomik yapıya sahip olmayan bölgelerin daha ziyade spekülasyon faaliyetlere yönelmesinin bir sonucu olarak görülebilir.

Şanlıurfa ili için yıllar itibariyle bakıldığında, bankaların şube sayısında ve toplam mevduat miktarında artış görülmektedir. Mevduat türleri açısından, tasarruf ve resmi kuruluş mevduatındaki değişimler çok önemli olmazken, ticari kuruluş ve döviz mevduatında farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. 1995-2000 yılları arasında ticari kuruluş mevduatında yarı yarıya bir düşme gözlenmektedir. Döviz mevduatında ise genel bir yükseliş eğilimi görülmekle beraber, ülke çapında bir kriz yılı olan 1999'da ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş bankalara olan güvenin sarsılması ve geleceğe dönük beklentilerin olumlu olmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca daha önce belirtildiği gibi spekülasyon davranışların yoğun olduğu bölgeler krizden daha çarpıcı bir biçimde etkilenmişlerdir.

Tablo 5.27. Toplam Banka Kredilerinin Sektörel Dağılımı, 2000

	Türkiye		Bölge		Şanlıurfa	
	Milyar TL	%	Milyar TL	%	Milyar TL	%
İhtisas kredileri	5.024.407	14,7	173.312	32,3	38.504	52,1
Tarım	3.281.895	9,6	85.954	16,0	23.884	32,3
Gayrimenkul	580.134	1,7	16.572	3,1	4.227	5,7
Mesleki	391.587	1,1	17.682	3,3	2.835	3,8
Denizcilik	1.646	0,0	0	0,0	0	0,0
Turizm	56.641	0,2	1.309	0,2	95	0,1
Diğer	712.504	2,1	51.795	9,7	7.463	10,1
İhtisas dışı krediler	29.189.073	85,3	363.019	67,7	35.348	47,9
Toplam	34.213.480	100,0	536.331	100,0	73.852	100,0

*Kaynak. TBB.

Sanayileşmenin en önemli gereklerinden biri olan finans sektörünün Şanlıurfa'daki gelişimi ve seyri hakkında bilgi verebilecek olan yukarıdaki tablo, banka kredilerinin sektörler itibarıyla kullanımını göstermektedir. Karşılaştırmalı istatistiklerin verildiği yukarıdaki tabloda Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa verileri birbiriyle kullanım alanı bakımından benzerlik göstermektedir. Her üç bölümde de ihtisas kredileri, ihtisas dışı krediler ve tarım kredileri önemli paylara sahiptirler. Ancak değişik kredi türlerinin oranlarına baktığımızda önemli farklar görmek mümkündür. Ülke genelinde ihtisas dışı krediler toplamdan % 85'in üzerinde pay alırken, bu oran Bölge'de % 68 civarına düşmekte, Şanlıurfa'da ise aynı tür kredi %50'nin de altında bir paya sahiptir. Buna karşılık ihtisas kredileri Şanlıurfa'da % 50'nin üzerinde bir paya sahiptir. Bu yapıyı büyük ölçüde teşvikler ve kamu bankaları aracılığıyla verilen kredilerle açıklamak mümkündür.

2.5.5. Kamu Maliyesi

2.5.5.1. Vergi Gelirleri

Şanlıurfa ilinde 2001 yılında tahakkuk ettirilen verginin % 84,47'si, Bölge'de % 87,47'si ve Türkiye'de ise % 91,75'i tahsil edilebilmiştir. Buradan Şanlıurfa'daki vergi tahsilat oranının ülke ve bölgeye göre daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Milli gelire göre düşündüğümüzde, ülke genelinde % 20 civarında bir vergi tahsilatı varken, bu oran Bölge'de % 10'un altına düşmekte ve Şanlıurfa'da % 5'in de altında seyretmektedir. Bunun değişik nedenleri olabilir. Ancak vatandaşın vergiye bakışının ötesinde, ekonominin parasallaşamaması ve kayıt dışı ekonomik faaliyetleri özellikle vurgulamak gerekir. Kurumsallaşmanın yeterli olmaması ve vergi mükelleflerinin gerçek usul yerine götürüye benzer bir biçimde hayat standardına göre vergi ödemesi ildeki vergi gayretini büyük ölçüde düşürmektedir.

Tablo 5.28. Bölge’de Vergi Gelirlerinin Tahakkuk ve Tahsilatı (milyon TL), 2001.

İlin Adı	Tahakkuk	Tahsilat	Oran
Adıyaman	24.413.819	20.251.256	82,95
Diyarbakır	67.183.203	56.340.430	83,66
Gaziantep	153.891.638	131.642.750	85,54
Mardin	26.493.064	22.507.616	84,96
Şanlıurfa	57.288.272	48.393.299	84,47
Batman	21.857.441	19.575.681	89,56
Şırnak	84.114.632	82.057.622	97,55
Kilis	4.966.815	4.267.322	85,92
Bölge Toplamı	440.208.904	385.035.976	87,47
Ülke Geneli Vergi Gelirleri	3.2911.276.624	30.195.683.747	91,75

*Kaynak: Şanlıurfa İli Defterdarlığı.

Belediyeler hariç il merkezi ve ilçelerde yapılan harcamalara bakıldığında, ilçelerde harcamaların tamamına yakını cari harcamalardan oluşmaktadır. Bunun bir nedeni bütçelerin kısıtlı olması ve ancak cari giderleri karşılayabilmesidir. Diğer bir nedeni ise bazı harcamaların İl Özel İdaresi tarafından dağıtılmasıdır. Merkez ilçede yatırım harcamalarında göreceli bir yükseklik olmakla birlikte benzeri bir görünüm vermektedir. İl genelindeki dağılıma göre harcamaların yaklaşık % 81’i cari, % 11’i yatırım ve geriye kalan % 8’lik pay transferlere yapılmaktadır. Bu tablonun büyük ölçüde İl Özel İdaresi’nin harcama dağılımıyla ilgisi bulunmaktadır. Çünkü İl Özel İdaresi tarafından yapılan harcamalarının en büyük bolumu % 41 ile yatırım harcamalarıdır. Bunu sırasıyla % 33 ile cari ve % 27 ile transferler takip etmektedir. Buna göre il özel idarelerinin kısıtlı gelir imkanlarına rağmen önemli işlevler üstlendiği söylenebilir.

Tablo 5.29. Vergi Gelirlerinin Şanlıurfa'ya Merkezi Hükümetin ve Yerel Yönetimlerin Yatırım ve Hizmet Şeklinde Dönüş Oranı (İl Genelinde Yapılan Harcamalar- Belediyeler Hari), (Bin TL)

İlçe	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları	Toplam Harcamalar
Merkez	64.227.987.010	9.452.597.670	5.568.988.300	70.249.572.980
Akçakale	314.657.660	112.360	1.580.390	3.117.350.410
Birecik	53.499.081	27.657.490	262.128.820	5.424.777.120
Bozova	3.223.074.030	34.999.150	106.684.460	3.333.257.640
C.pınar	2.450.453.330	40.053.890	9.872.240	2.500.279.460
Halfeti	1.976.292.130	-	10.335.490	1.986.627.620
Harran	1.455.286.830	699.700	44.246.550	1.500.233.080
Hilvan	2.338.200.390	129.468.130	7.414.370	2.475.082.890
Siverek	8.469.398.600	104.498.310	136.637.150	8.710.534.060
Suruç	4.033.007.450	7.820.720	92.824.930	4.133.653.100
Viranşehir	4.673.781.710	24.486.270	127.312.810	4.825.580.790
İl Özel İdaresi	3.787.317.000	4.751.767.000	3.112.678.000	11.651.762.000
İl Toplamı	104.884.446.950	14.543.660.690	9.480.703.510	128.908.811.150

*Kaynak: Şanlıurfa İli Defterdarlığı, 2001.

Oransal olarak düşünüldüğünde, harcamaların büyük bir bölümü cari kalemlere yapılmaktadır. Nüfusa göre düşündüğümüzde, Tablo 5.30'da görüldüğü gibi, durum aşağı yukarı değişmemektedir. Zaten yerel yönetimlere dağıtılan kaynakların nüfusa göre hesaplandığı düşünülürse, önemli bir fark beklenmemelidir.

Tablo 5.30. Yapılan Harcamaların Nüfuslara Oranları (TL)

İlçe	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları	Toplam Harcamalar
Merkez	121.007.023	17.808.914	10.492.103	132.351.831
Akçakale	4.017.436	1.434	20.177	39.801.213
Birecik	720.138	372.290	3.528.453	73.021.633
Bozova	454.896.571	493.933	1.505.609	47.041.373
Ceylanpınar	35.119.863	574.051	141.488	35.833.970
Halfeti	59.051.965	-	308.826	59.360.791
Harran	25.813.942	12.411	784.847	26.611.201
Hilvan	60.523.396	3.551.231	191.918	64.066.546
Siverek	39.013.665	481.363	629.409	40.124.438
Suruç	49.885.675	96.737	1.148.183	51.130.596
Viranşehir	25.062.776	131.305	682.704	25.876.786
İl toplamı	72.990.614	10.121.145	6.597.759	89.709.519

*Kaynak: Şanlıurfa İli Defterdarlığı, 2001

2.5.5.2. Yerel Yönetimler Bütçe Verileri

Bütçe verilerinde dikkati çeken en önemli özellik belediye bütçeleri ve köy bütçelerinde azalma görülürken il özel idarelerinin bütçesinin artmış olmasıdır. Ülke genelinde ve Bölge’de, Tablo 5.31’de görüldüğü gibi, önemli artışlar olduğu halde Şanlıurfa ilindeki artışlar bunun altında kalmıştır. Bölge’de özellikle 1990 yılında önceki dönemlere göre önemli artışlar gözlenmiştir. Aynı dönemde Şanlıurfa’daki yerel yönetim harcamaları ülke ortalamasının da altındadır. 1995 yılında biraz daha iyi bir gelişme kaydedilmiş olmakla birlikte 1990’ların sonlarındaki gelişmeler yine ülke ve Bölge ortalamalarının çok altında kalmıştır.

Tablo 5.31. Toplam Yerel Yönetimler Bütçeleri (1987 Fiyatlarıyla Milyar TL)

	1980	1985	1990	1995	1998
Türkiye	811	1.077	2.041	3.010	4.132
Bölge	38	44	729	154	201
Şanlıurfa	9	8	11	21	2

*Kaynak: DİE, GAP, İl İstatistikleri.

Tablo 5.32’de gösterilen belediye bütçelerine baktığımızda daha farklı bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Ülke ve bölgedeki gelişmelerle karşılaştırıldığında, muhtemelen belediyelerin kendi öz kaynaklarını yaratma konusunda biraz daha esnek bir yapıya sahip olmalarından kaynaklanan nedenlerle, daha iyi bir gelişme görmek mümkündür.

Tablo 5.32. Gelir Türlerine Göre Belediye Bütçeleri (1987 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	1980	1985	1990	1995	1998
Türkiye	779	1.009	1.942	2.900	3.936
Bölge	37	40	68	145	185
Şanlıurfa	9	7	10	19	29

*Kaynak: DİE, GAP, İl İstatistikleri.

Belediyelerin kişi başına harcadıkları rakamlar Tablo 5.33’de gösterilmiştir. 1980’de kişi başına harcanan miktar ülke genelinde 4 milyon TL civarında iken, 1985’de yaklaşık 5 kat artarak 20 milyon TL’ye çıkmış, 1990’da ise ancak 27 milyon TL olabilmıştır. Bölge ve Şanlıurfa ili genel olarak ülke ortalamasının altında kalmıştır. Bölge ortalamasına göre ise Şanlıurfa 1980’de yaklaşık 1,5 kati iken, 1985’de yaklaşık olarak aynı miktarda olmuş ve 1990’da bölge ortalamasının altına düşmüştür. Bütçe imkanlarına ek olarak belirtilmesi gereken bir diğer neden Şanlıurfa’nın net göç alan bir il olmasıdır.

Tablo 5.33. Belediye Bütçelerinin Belediye Nüfuslarına Oranları (TL)

	1980	1985	1990
Türkiye	4.123	20.658	274.077
Bölge	2.286	10.239	111.035
Şanlıurfa	3.186	10.212	88.183

*Kaynak: DİE, GAP, İl İstatistikleri.

İl Özel İdareleri'nin bütçeleri ise mutlak rakam olarak belediyelerin bütçesinden daha küçük olmakla birlikte, Şanlıurfa ili açısından değerlendirildiğinde başlangıç dönemine göre bir gelişme görmek mümkündür. Şanlıurfa İl Özel İdaresi'nin bütçesi 1980'den itibaren sürekli bir gelişme ve başlangıçta Türkiye ve bölge bütçesinin sırasıyla % 0,003 ve % 8,33'u iken, dönem sonunda aynı oranlar sırasıyla % 1,6 ve % 19'a çıkmıştır.

Tablo 5.34. Şanlıurfa İl Özel İdaresi Bütçesinin Türkiye ve Bölge Ortalamalarına Oranları (%)

	1980	1985	1990	1995	1998
Türkiye	0,003	0,9	0,98	1,71	1,6
Bölge	8,33	15,9	19	22,8	19

*Kaynak: DİE, GAP İl İstatistikleri.

2.5.6. Yatırımlar

2.5.6.1. Kamu Yatırımları

Türkiye'de kamu yatırımlarına bakıldığında yıllar itibariyle önemli bir artış görülmemekte ve 1990'lı yıllardan günümüze kadar GSYİH'nın yaklaşık olarak % 3'ü kadar bir orana denk düşmektedir. Bölge'de yapılan kamu yatırımlarının ülke toplamına oranı ise % 7'yi biraz geçmektedir. Şanlıurfa ili açısından baktığımızda, bölge ortalamasına göre daha iyi konumda olduğu görülmektedir. 1990'lı yılların başında, bölgeye yapılan yatırımların yaklaşık yarısını kapsayan ildeki yatırımlar, dönem sonuna doğru azalmakla birlikte % 20'nin altına düşmemektedir.

Tablo 5.35. Karşılaştırmalı Kamu Yatırım Tahsisleri (1987 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Yıllar	Türkiye	Bölge		Şanlıurfa		
	Milyar TL	Milyar TL	Bölge/ Türkiye	Milyar TL	Ş.Urfa/ Bölge	Ş.Urfa/ Türkiye
1991	2.185	151	6,90	73	48,09	3,32
1992	2.518	202	8,03	95	46,91	3,77
1993	2.611	224	8,58	133	59,24	5,08
1994	2.422	160	6,61	49	30,65	2,02
1995	2.437	145	5,94	45	31,41	1,87
1996	2.622	189	7,22	49	25,80	1,86
1997	3.180	244	7,66	100	41,00	3,14
1998	3.750	306	8,16	89	29,20	2,38
1999	3.237	213	6,57	51	23,77	1,56
2000	3.126	278	8,91	62	22,18	1,98
2001	2.543	121	4,75	40	32,79	1,56

*Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı.

Not: Sadece münferit projeler alınmıştır. Muhtelif illeri kapsayan, program nitelikli ödenekler dahil edilmemiştir.

1991-2001 yılları ortalamasına göre Bölge'ye yapılan yatırımların yaklaşık olarak % 36'sı Şanlıurfa'ya yapılmıştır. Bunun önemli bir nedeni GAP'ın kalbi niteliğindeki Atatürk Barajı'nın bu ilimizde olmasıdır. Özellikle ildeki elektrik enerjisi üretiminin faaliyete geçmesi sürecinde önemli miktarda yatırım harcaması yapılmıştır. Tablo 5.36'da görüldüğü gibi 1990'ların sonlarına kadar yapılan kamu yatırımlarının sektörlere dağılımında enerji sektörü birinci sırada gelmektedir. Enerji üretiminin faaliyete girmesiyle birlikte bu sektörün payında 2000'li yılların başlarından başlayarak önemli bir düşüş gözlemlemek mümkündür.

Sektörler itibarıyla bakıldığında ikinci sırada tarım sektörü gelmektedir. Halen devam etmekte olan sulama projeleri ile de ilgili olarak tarım sektörü kamu yatırımları içerisindeki payını büyük ölçüde korumaktadır. Bu sektörler dışında önemli sayılabilecek diğer yatırım alanları sırasıyla eğitim, sağlık ve ulaştırma'dır. Diğer kamu hizmetleri beklendiği gibi önemli bir paya sahip bulunmakta ve yıllar itibarıyla istikrarlı düzeyini korumaktadır. Belirtilmesi gereken önemli bir nokta, kamu yatırımlarının genellikle altyapı ile ilgili ve özel sektörü tamamlayıcı nitelikte olduğudur. Sonraki alt bölümde özel sektör yatırımları ele alınmaktadır.

Tablo 5.36. Şanlıurfa İli Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1987 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Sektörler	1996	1999	2001
Tarım	17,34	17,27	13,54
Madencilik	-	-	-
İmalat	0,02	0,00	-
Enerji	18,46	18,58	7,52
Ulaştırma	0,85	2,26	1,74
Turizm	-	-	-
Konut	0,13	0,00	0,06
Eğitim	3,08	3,26	5,74
Sağlık	1,23	1,80	2,75
Diğer Kamu Hiz.	7,76	7,37	8,28

*Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı.

2.5.6.2. Devam Eden Kamu Yatırımları

2.5.6.2.1. Tarım Sektörü

İlde Tarımın gelişmesine yönelik olarak devam eden kamu yatırımları, Enerji ve Tabii kaynaklar Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

- DSİ tarafından yürütülen sulama projeleri ile 2014 yılına kadar ilin tamamında sulanabilecek alanların sulanması planlanmış olup, söz konusu 5. Ana proje'nin proje tutarları 6.220 Trilyon (2002 fiyatıyla), olup bunun yaklaşık yüzde 21'i harcanmıştır.
- 2002 yılı Yatırım programına göre 2006 yılı itibariyle tamamlanacak 4 proje ile ilin sulanacak alanlarının yüzde 70'i sulamaya açılacaktır. Bugün bu alanın yüzde 25'i sulamaya açılmıştır, toplam proje tutarının % 38'i harcanmıştır.
- Halen yatırım programında devam eden 5. Projeden biri olan Aşağı Fırat 1. Merhale sulama projesinin fiziki gerçekleşmesi yüzde 85 parasal gerçekleşmesi yüzde 80'dir. Bu proje 2004 yılında tamamlanacaktır ve Şanlıurfa Harran ovalarında projelendirilmiş alanın tamamı sulanmış olacaktır.
- Diğer 4 projeden biride Yaylak sulama projesidir ve parasal gerçekleşmesi % 11'dir.
- Tarım alt yapısı ile ilgili olarak Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü; tarafından, Şanlıurfa-Merkez ve Harran ovaları sulama sahasında uygulanmakta olan Tarımsal Alt Yapı (Arazi toplulaştırma) projesinin 2005 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Projenin parasal gerçekleşmesi % 60'dır.
- Yaylak ve Bozova Sulama alanlarında uygulanacak Tarımsal alt yapı projelerinin toplamı proje tutarları (2002 yılı fiyatlarıyla) 1.222 trilyon olup 2005 yılında tamamlanması öngörülmüştür yaklaşık 67 bin

hektar'lık bir alanda uygulanacaktır. Projeye 2002 yılında 40 milyar ödenek ayrılmıştır.

- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün Şanlıurfa –Harran ovasında uygulamakta olduğu arazi Toplulaştırma, Dağıtım ve Uygulama projesinin 2004 yılında tamamlanması öngörülmektedir nakdi gerçekleşmesi % 74 civarındadır.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığının 1999 yılında başlayan ve 2005 yılında tamamlanacak olan Eğitim ve Yayın amaçlı projesinin nakdi gerçekleşme oranı % 30'dur.

2.5.6.2.2. Enerji Sektörü

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

- Atatürk Barajı ile Karkamış Barajlarına ilişkin yatırımların % 99 gerçekleştirilmiş olup projelerin 2004 yılında tamamlanması planlanmıştır.

TEİAŞ Genel Müdürlüğü

- İlin ve bazı ilçelerin Enerji iletim projelerinde devam eden ve 2003 yılında tamamlanacak olan projelerde %55 nakdi gerçekleşme sağlanmıştır.

2.5.6.2.3. Ulaştırma Sektörü

TCK Genel Müdürlüğü

- 2004 yılında tamamlanması planlanan Şanlıurfa-Diyarbakır kara yolunun nakdi gerçekleşmesi % 46 civarındadır.
- Gaziantep-Şanlıurfa arasında yapımı devam eden ve 2004 yılında tamamlanması planlanan otoyol projesinde nakdi gerçekleşme % 41'dir.

Devlet Hava Meydanları İşletmesi

- 1997 yılında yapımına başlanan ve 2004 yılında tamamlanması planlanan GAP Uluslararası Havaalanı İnşaatının nakdi gerçekleşmesi % 60 civarındadır.

2.5.6.2.4. Eğitim Sektörü

Milli Eğitim Bakanlığı

- 2003 yılında tamamlanması planlanan ilköğretim ve Genel orta öğretim projelerinin nakdi gerçekleşme oranı % 11'dir.

Kültür Bakanlığı

- İlde inşaatı devam eden Kültür Merkezleri ve Kültür Varlıkları onarımlarına ilişkin 2003 yılında tamamlanması planlanan projelerin nakdi gerçekleşme oranı % 26'dır.

Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü

- Spor tesislerinin 2003 yılında bitmesi öngörülmüş olup nakdi gerçekleşme oranı % 64'dur.

2.5.6.2.5. Sağlık Sektörü

- İlde sürdürülen sağlık yatırımlarının 2003 yılında tamamlanması planlanmış olup nakdi gerçekleşme oranları % 77'dir.

2.5.6.2.6. Altyapı Sektörü

- Şanlıurfa içme suyu projesinin 2004 yılında tamamlanması planlanmıştır nakdi gerçekleşmesi % 80 civarındadır (DSİ+İller Bankası).
- Kırsal alanda 265 yerleşmeye içme suyu sağlayacak olan Edene projesine 2002 yılında başlanmış olup 2005 yılında tamamlanması beklenmektedir nakdi gerçekleşmesi % 4'dür.

2.5.6.3. Özel Sektör Yatırımları

Devletin ekonomik kalkınmadaki işlevi altyapı yatırımları ile beraber özel sektörü teşvik de etmektir. Bu amaçla Türkiye'de alınan özellikle bölgesel kalkınma amaçlı tedbirler arasında Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu istisnası, yatırım indirimi, Katma Değer Vergisi istisnası, Vergi, resim ve harç istisnası, Fon'dan kredi tahsis gibi unsurları saymak mümkündür. Bu destek unsurlarının uygulanması açısından yöreler; gelişmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöreler olmak üzere üçe ayrılmıştır. Makro ekonomik politikalar, arz-talep dengesi, sektörel, mali ve teknik yönden yapılacak değerlendirme sonucunda uygun görülen yatırımlar teşvik belgesine bağlanmaktadır. Yatırımın, teşvik belgesine bağlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarının gelişmiş yörelerde yapılacak yatırımlarda 600 milyar Türk Lirası; normal yörelerde yapılacak yatırımlarda 400 milyar Türk Lirası; kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda 200 milyar Türk Lirası olması gerekmektedir.

Bu çerçevede teşviklerden yararlanılarak Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa'da yapılan özel yatırımlarla ilgili veriler 1990-2001 yılları itibariyle Tablo 5.37'de verilmektedir. Dönem ortalaması itibariyle teşvik belgelerinin % 9'a yakını Bölge'ye verilirken, Şanlıurfa ili de bölgeye verilen belgelerin yaklaşık % 10'unu almıştır. Yapılan yatırım tutarı açısından benzeri bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Bölgede yapılan teşvik belgeli özel sektör yatırımlarının Türkiye

ortalamasına oranı %8 ve Şanlıurfa'da yapılanların Bölge ortalamasına oranı %9 civarındadır. Kamu yatırımları ve teşvikli özel yatırımlar karşılaştırıldığında, Türkiye genelinde dönem içerisinde özel sektör yatırımları kamu yatırımlarının 7 katına yakinken, bu oran Bölge'de de Türkiye ortalamasına yaklaşmaktadır. Şanlıurfa için ise bu oran 2'yi biraz geçmektedir. Bunun bir nedeni yukarıda değinildiği gibi, ildeki yatırımların önemli bir bölümünün elektrik enerjisi üretimine ayrılması ve bu yatırımların il içerisinde görülmesine karşılık spesifik olarak il altyapısını ilgilendirmemesidir. Bunu belge sayısı ve yapılan yatırım tutarlarından görmek mümkündür.

Tablo 5.37. Teşvik Belgeli Yatırımların Yıllar İtibariyle Dağılımı (1987 Yılı Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	Belge Sayısı (Adet)			Toplam Yatırım Tutarı (Milyar TL)			İstihdam (Kişi)		
	Ş.Urfa	Bölge	Türkiye	Ş.Urfa	Bölge	Türkiye	Ş.Urfa	Bölge	Türkiye
1990	33	1.130	3.141	43	3.601	14.475	1.227	38.393	182.189
1991	29	258	1.775	221	1.260	12.805	2.788	19.154	171.520
1992	4	32	1.554	7	199	15.311	169	1.545	113.199
1993	17	95	3.051	81	1.504	34.142	704	5.004	198.609
1994	5	53	1.392	26	479	10.191	138	4.454	91.184
1995	24	274	4.955	246	4.620	53.996	5.265	29.621	376.185
1996	58	316	5.024	208	1.442	21.245	3.806	17.845	269.958
1997	53	415	5.144	220	955	16.965	4.049	19.347	335.848
1998	31	322	4.291	105	693	10.039	3.061	22.193	285.531
1999	26	158	2.968	38	297	8.973	1.522	7.950	193.479
2000	39	208	3.521	42	296	8.314	2.007	9.321	187.981
2001	18	152	2.155	137	447	6.388	853	7.717	107.268

*Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü.

Teşvik belgeli yatırımların bölge içerisindeki dağılımına bakıldığında Gaziantep % 43'e yakın bir payla birinci sırada yer alırken, bunu % 17'lik bir payla Şanlıurfa ve % 14 ile Diyarbakır takip etmektedir. Bu sıralama bölgedeki illerin gelişmişlik düzeyini de büyük ölçüde yansıtmaktadır. Bu üç ili ise Şırnak, Adıyaman, Siirt ve Batman takip etmektedir. Mardin ve Kilis % 1'den daha düşük oranlarla son sırada yer almaktadırlar. Burada dikkati çeken en önemli noktalardan birisi Gaziantep'in yapılan yatırımların neredeyse yarısına sahip olmasının önemli bir nedeni gelişmişlik düzeyinin yeni yatırımları büyük ölçüde belirlediğidir.

Tablo 5.38. 2000 Yılı Teşvik Belgeli Yatırımların Bölge İlleri Dağılımı (2001 Yılı Fiyatlarıyla, Milyar TL)

İller	Toplam Yatırım	%
Gaziantep	132.279	42,5
Şanlıurfa	53.323	17,1
Diyarbakır	43.442	14,0
Şırnak	27.246	8,8
Adıyaman	23.632	7,6
Siirt	15.559	5,0
Batman	10.194	3,3
Mardin	2.915	0,9
Kilis	2.677	0,9
Toplam	311.267	100,0

*Kaynak: Hazine Müsteşarlığı TUGM.

Tablo 5.39’da ise Şanlıurfa İli’ne 1994 ile 2000 yılları arasında yapılan yatırımların sektörel dağılımı görülmektedir. Tabloda tarıma 1995 yılında herhangi bir yatırım yapılmadığı görülmektedir. En çok yatırımın ise % 22,5’lik payla 1999 yılında yapıldığı görülmektedir. Teşvik belgeli yatırımların büyük bir bölümü imalat sanayiine yapılmaktadır. Son yıllarda özellikle hizmet sektörünün aldığı paydan dolayı farklı bir dağılım ortaya çıkmakla birlikte, 2000 yılında imalat sanayii hala teşvik belgeli yatırımların % 60’ından fazlasını almaktadır. Hizmetler sektörü, özellikle turistik yatırımlardaki artış eğilimiyle % 30’lara yaklaşırken, tarımın payı % 10’un altında kalmaktadır.

Tablo 5.39. 1995-2000 Yılları Arasında Şanlıurfa’ya Verilen Teşvik Belgeli Yatırımların Sektörel Dağılımı (%)

Sektör	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım		4,4	8,7	2,9	22,5	9,3
İmalat	94,8	86,6	49,9	62,6	24,3	63,5
Madencilik			1,0	-	-	-
Hizmetler	5,2	9,0	8,1	34,5	53,2	27,3
Enerji			32,3			
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TUGM.

Yukarıdaki tabloda imalat sektörüne giren konuların ağırlıklı bir şekilde ön planda olduğu görülmektedir. İmalat sektöründeki teşviklerin en fazla ham pamuk yağı, makarna üretimi, pamuk ipliği, plastik boru, gazlı bez imalatı gibi konularda verildiği görülmektedir. Tarım sektöründe; Serada bitkisel üretim, süt inekçiliği, süt işleme ve süt ürünleri, suni tohumlama konularında destek verildiği anlaşılmaktadır. Hizmetler kesiminde ise; laboratuvar, hastane yapımı, LPG dolum tesisi gibi konular destek görmektedir.

2.5.6.4. Yabancı Sermayeli Yatırımlar

Ekonomik kalkınmanın diğer önemli bir unsuru yabancı sermayedir. Ancak yabancı sermaye değerlendirilirken özellikle doğrudan yabancı yatırımların önemine dikkat çekmek gerekir. Şanlıurfa ili açısından bakıldığında, Tablo 5.40'da görüldüğü gibi, özellikle 1990'ların ortalarından itibaren bir hareketlilik gözlenmektedir. Şanlıurfa İlinde 2001 yılı itibariyle 7 adet yabancı sermayeli firma bulunmaktadır. Sağlanan kredi ve hibelere ilaveten Birecik Barajı ve HES, yap-işlet-devret modeli çerçevesinde Alman, Fransız, Belçika, Avusturya ve Türk konsorsiyumu tarafından gerçekleştirilmiştir. Kalkınmanın hızlanması ve yatırımların pozitif dışsallıklarından yararlanılması açısından önümüzdeki dönemde yerli yatırımlarla beraber yabancı yatırımların önemli katkısı olacaktır.

Tablo 5.40. Yabancı Sermayenin Sektörlere dağılımı (Milyon TL)

Sektör	Yıl	Ülke	Ortaklık Payı (%)	Yabancı Sermaye Payı
Elektirik	1995	Avusturya		
		Almanya		
		Belçika	50.03	13.080.000
		Fransa		
Elektirik	1998	Avusturya	100.00	40.500
İplik,Dokuma	1999	İsviçre Lüksemburg	57.00	780.000
Plastik Sanayi	2000	S.Arabistan	1.00	5.250.000
Optik Veri İm. Sa.	2000	Almanya	5.30	429.893
Tarım Hizmetleri	2000	İsrail	98.00	65.500
İnşaat Hizmetleri	2001	İsrail	100.00	71.000

*Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü.

2.6. TARIMSAL YAPI

2.6.1. Arazi Varlığı

İl'in arazi varlığı 1.858.400 ha'dır ve Bölge'de en geniş arazi varlığına sahip ildir. Bu alan Bölge'nin % 24,6'sına ve Türkiye'nin % 2,4'üne eşittir.

Arazi varlığının % 78,2'sini kültüre elverişlidir. Bu alanın % 64,7'si tarım arazisi, % 12,6'sı çayır ve mera ve % 0,9'u orman ve fundalıklardır. Bölge'de ve Türkiye'de ise sırasıyla; tarıma elverişli arazinin oranı; % 43,6; % 36, çayır-mera arazisinin oranı; % 29,4, % 27,6 ve orman-fundalık arazinin oranı ise; %19,2; % 29,8'dir.

İl'in tarım alanının payı Bölge ve Türkiye ortalamasının üzerinde iken, çayır-mera ve orman-fundalık alanlarının payı ise ortalamanın altındadır. Özellikle, orman-fundalık alanların payının oldukça düşük olduğu görülmektedir.

2.6.2. Toprak Yapısı

İl'in toprak yapısı; kalkerli, killi, kırmızı ve verimli topraklardan oluşmaktadır. Topraklarda organik madde zengindir. Toprak kalınlıkları 1-2 m arasında değişmektedir. İl genelinde ovalar kırmızı ve verimli topraklarla kaplıdır.

Harran Ovası arazi tasnifi yapılmış 225.109 ha alanı kaplamaktadır. Ova'nın topraklarının kökeni alüvyal ve resüdiyal topraklardır. Ova'da toprak derinliği; % 80'inde 150 cm'den daha derin, % 20'sinde ise 0-120 cm derinliğinde ve kum, çakıltası, taban kayası ve kireç taşı ile sınırlıdır. Genellikle arazinin eğimi sulamaya elverişlidir ve genel eğim % 0-2 arasında değişmektedir. Ova toprakları genellikle kırmızımsı ve kahverengi olup, fiziksel ve kimyasal özellikleri bakımından önemli farklılıklar göstermektedir. Kil miktarı % 31,5-83,8 ve kireç miktarı % 8,4-61,1 gibi geniş sınırlar içerisinde değişmektedir. Bitki besin elementleri orta düzeydedir. Toprak profili boyunca genellikle ağır bünyeli ve geçirgenlikleri iyidir. Sorunlu alanlar, daha çok Harran ve Akçakale ilçeleri ile Suriye sınırı arasındaki bölümdür.

Ceylanpınar Ovası kırmızı kahve renkli ve ağır bünyeli topraklarla kaplı olup, kireççe zengindir. Erozyon ve taşlılık sorunu yoktur. Arazi sulamaya elverişli ve genel eğim % 0-2 arasındadır.

Suruç Ovası, hafif dalgalı ve engebeli olup, yaklaşık 70.000 ha alanı kaplamaktadır. Toprakları kırmızı renkte ve kalınlığı 50-100 cm arasında değişmektedir. Verimli toprak tabakasının altında yer yer eosan kalkerlerine rastlanılmaktadır.

Viranşehir Ovası dalgalı ve engebeli bir görünümündedir ve 120.000 ha alanı kaplamaktadır. Topraklar verimli olup, alüvyonlarla kaplı ve temelinde kalkerler vardır.

Hilvan Ovası, genelde düz ve yer yer dalgalı kesimlerden oluşmaktadır. Ovada toprakların rengi kırmızıdır

Tarımsal üretimde, toprak yapısı ve farklı topraklar sulama ve bitki yetiştiriciliğinde farklı davranışlar gösterir. İlin ovalarına göre değişmekle birlikte, sulanabilir arazilerde toprak ve iklime uyum sağlayan her türlü tarla ürünleri ile sebze ve meyve yetiştiriciliği yapılabilmekte, yılda iki hatta üç ürün yetiştirme olanağı bulunmaktadır.

2.6.3. İşletme Büyüklükleri ve Dağılımı

1991 Yılı Genel Tarım Sayımı Sonuçları'na göre toplam hane halkı sayısı 78.290'dır. Toplam hane halkı sayısının % 92,68'i (72.567) tarımsal faaliyette bulunmaktadır.

Tarımsal faaliyette bulunan toplam hane halkı sayısının % 87,4'ü bitkisel üretim ve hayvansal, % 12,6'sı ise yalnız hayvansal üretim faaliyetinde bulunmaktadır. Bölge'de bu oranlar % 90,4 ve % 9,6 ve Türkiye'de ise % 96,4 ve % 3,6'dır (Tablo 6.2).

Toplam ve tarımsal faaliyette bulunan hane halkı sayısı sırasıyla; Bölge'nin % 21,9'unu ve %22,3'ünü, Türkiye'de ise % 1,6'sını ve % 1,8'ini oluşturmaktadır.

İl'de 64.409 adet tarım işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmelerin arazi büyüklük gruplarına göre dağılımı Tablo 6.3 ve 6.4'te verilmiştir. Tarım işletmelerinin; % 28,1'i 1-49 da, % 51'i 50-199 da, % 14,2'si 200-499 da, % 4,3'ü 500-999 da ve % 2,4'ü 1.000 da ve daha büyük araziye sahiptir.

İşletmelerin sahip olduğu toplam alanın; birinci grup % 4,4'ünü, ikinci grup % 29,4'ünü, üçüncü grup % 23,8'ini, dördüncü grup % 16,5'ini ve son grup ise % 25,9'unu işlemektedir.

İşletmelerin % 79,1'i küçük (1-199 da), % 14,2'si orta (200-499 da) ve % 6,7'si büyük (500 da ve daha büyük) işletmedir. Küçük işletmeler toplam işlenen alanın % 33,8'ine sahip iken, büyük işletmeler ise % 42,4'üne sahiptir. Bu durum, İl'de toprak dağılımında bir dengesizlik bulunduğunu ortaya koymaktadır.

1981 yılında yapılan Köy Envanter Etüdü sonuçlarına göre, 1981 yılı itibarıyla toplam çiftçi ailelerinin % 42,33'ü topraksızdır. Bu oran, Merkez ilçe'de % 49,44, Akçakale'de % 47,61, Birecik'te % 36,21, Bozova'da % 22,89, Halfeti'de % 24,77, Hilvan'da % 33,03, Siverek'te % 57,66, Suruç'ta % 39,01 ve Viranşehir'de % 40,83'dür. Bölge'de ise topraksız çiftçi ailelerin oranı % 40,26'dır. Bu oranların, reel parçalanma ve mülkiyet aktarımı yoluyla, günümüzde değiştiği söylenebilmektedir.

İl’de görülen toprak dağılımındaki dengesizlik Bölge’de de görülmektedir. Arazi mülkiyetinde toprak ve insan dengesi açısından bir çarpıklık söz konusudur.

İşletmelerinin sahip olduğu toplam arazi miktarı 10.246.350 da’dır ve toplam parça sayısı 221.837, ortalama işletme genişliği 159,1 da, ortalama parsel büyüklüğü 46,2 da ve işletme başına düşen ortalama parsel sayısı 3,4’tür

Ortalama işletme büyüklüğü Adıyaman’da 59,3, Batman’da 123,5, Diyarbakır’da 264,5, Gaziantep’te 84,4, Mardin’de 79,5, Siirt’te 120,8 ve Şırnak’ta 315,9 da’dır. Bölge’de 150,2 da ve Türkiye’de 59,1 da’dır. İl’in ortalama işletme büyüklüğü Bölge ortalaması düzeyinde ve Bölge’deki illerin çoğundan daha iyidir. Türkiye ortalamasının ise yaklaşık üç katı düzeyindedir.

3083 Sayılı Yasa’da dağıtılacak arazi normu suluda 60 da, kuruda ise 200 da olarak belirtilmiştir. Yine aynı yasada kamulaştırma sonucunda sahibine bırakılan arazi ise bunun 10 katıdır.

İlde, 500 da ve daha büyük araziye sahip işletmelerinin bulunması ve ortalama genişliğin 159,1 da olması; günümüz koşullarında modern tarım tekniklerinin uygulanması, verimliliğin artırılması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi, tarımsal mekanizasyonun gelişmesi ve toprak muhafaza tedbirlerinin uygulanması açısından olumlu bir durumdur. Bununla birlikte, işletmelerin büyük çoğunluğunun küçük aile işletmesi şeklinde olması, önemli altyapı ve işletmecilik sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

2.6.4. Arazi Tasarruf Durumu

Tarımda arazi, vazgeçilmez üretim faktörlerinden birisidir. Tarıma elverişli arazi miktarının sınırlı olmasına karşın, araziye olan talebin nüfus artışına dayalı olarak gittikçe artması, arazi mülkiyeti ve kullanma şeklinin önemini artırmaktadır.

1991 verilerine göre mevcut 64.409 adet tarım işletmesinin % 96,41'i kendi mülk arazilerini işlemektedir. % 2,50'si kira, % 0,49'u ortakçılık ve % 0,49'u ise kira ve ortakçılık ile arazi işlemektedir. Mülk arazi işleyenlerin oranının yüksek ve kira ve/veya ortakçılık ile arazi işleyenlerin oranının düşüktür.

Günümüzde, ise bu durum özellikle, sulu tarım alanlarında kiracılık ve ortakçılık ile arazi işleme oranı hayli yüksektir. Harran Ovası'nda yapılan bir araştırmada; mülk arazilerin oranı % 68,06, kira ile işlenen arazilerin oranı % 15,25 ve ortakçılık ile işlenen arazilerin oranı % 16,69 olarak bulunmuştur. Kiracılık ve ortakçılık faaliyeti, yöre dışından gelen üreticiler tarafından da sürdürülmektedir.

Kırsal alanda yaşayan ve arazisi olmayan veya az arazisi olan çiftçiler açısından kiraya ve ortağa arazi tutup, üretim faaliyetinde bulunmak iyi olmasına karşın, arazinin kiracılıkla ve ortakçılıkla işletilmesinin bir çok mahsurları vardır. Toprağı işleyenin kiracı ve ortakçı olması, onu özel mülkiyetin itici gücünden mahrum bırakır ve ileriye dönük yatırımlara girişmesini engeller. Ayrıca, yanlış ve yoğun kullanımdan dolayı kısa süre sonra toprağın verimsizleşmesine neden olabilir.

2.6.5. Tarımsal Arazi Varlığının Değişimi ve Tarım Arazisinin Kullanım Durumu

2001 yılında tarımsal arazi miktarı; 1997 yılı verilerine göre 99.954 ha artmıştır. Bu artışın orman alanları ve tarım dışı arazinin tarıma açılmasıyla sağlanmıştır (Tablo 6.5 ve 6.6).

İl geniş bir tarımsal potansiyele sahiptir. toplam tarım alanı Türkiye tarım alanının % 4,3'ünü, Bölge'nin ise % 36,6'sını oluşturmaktadır. Toprak işlemeye elverişli olan I.-IV. sınıf arazi 1.179.000 ha'dır. Bu alan, toplam arazi varlığının % 62'sini oluşturmaktadır. İşlenen arazi içinde I. sınıf arazinin payı % 38,5'dir. I. sınıf arazi varlığı oranı bakımından Türkiye'de Adana'dan sonra ikinci sırada yer alır ve Bölge'de ise Mardin ile beraber ilk sırayı alır.

Tarım alanlarının % 82,1'ini tarla arazisi, % 8,0'ini meyve alanı, % 1,6'sını ise sebze alanı olarak değerlendirilmektedir. 2000 yılında tarla arazisinin % 27,1'i, meyve alanının % 1,1'i ve sebze alanının % 84,8'i sulanmaktadır (Tablo 6.5).

Tablo 6.5. Arazi Kullanım Durumu (2000)

Kullanım Şekli	Toplam Arazi	
	Alan (ha)	Oran (%)
1. Tarım Alanı	1.202.925	64,7
Tarla arazisi	987.182	82,1
Kuru	719.252	72,9
Sulu	267.930	27,1
Meyve alanı	96.543	8,0
Kuru	95.469	98,9
Sulu	1.074	1,1
Zeytin	342	
Sebze alanı	19.699	1,6
Kuru	3.000	15,2
Sulu	16.699	84,8
Örtü altı	11	
Nadas alanı	87.148	7,3
Kullanılmayan alan	12.000	1,0
2. Orman – Fundalık	17.241	0,9
3. Çayır-Mera	234.357	12,6
4. Tarım Dışı Alan	403.877	21,8
Toplam	1.858.400	100,0

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

2.6.6. İlçelere Göre Arazi Kullanım Durumu

Arazinin ilçelere dağılımı incelendiğinde, toplam arazi varlığı içinde % 23,2 oranı ile Siverek başta gelmektedir. Merkez İlçe (% 20,4), Ceylanpınar (% 10,7), Bozova (% 8,3), Viranşehir (% 7,9), Hilvan (% 6,9), Akçakale (% 5,9), Birecik (% 4,6), Harran ve Suruç (% 4,3) ve Halfeti (% 3,5) oranında pay alır (Tablo 6.6).

1997 yılında tarım alanlarının toplam alan içindeki payı; Suruç'ta % 86,8, Harran'da % 86,5, Hilvan'da % 79,4, Akçakale'de % 78,2, Viranşehir'de % 77,5, Birecik'te % 71,6, Bozova'da % 63,9, Merkez'de % 59,6, Halfeti'de % 59,0, Siverek'te % 51,8 ve Ceylanpınar'da %8,0'dır. İl genelinde ise bu oran % 59,4'dir. İl genelinde olduğu gibi ilçeler itibariyle de tarımsal üretim potansiyelinin yüksek olduğunu göstermektedir. GAP'ın tamamlanması ve sulama projelerinin devreye girmesiyle, tarımsal üretimde, emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçilebilecektir.

Tarım arazilerinin yaklaşık ½'si Merkez, Siverek ve Viranşehir, çayır-mera alanlarının yaklaşık ½'si Siverek ve Viranşehir ve orman-fundalık kaplı alanların ¾'ünden fazlası Siverek'te bulunmaktadır.

Tablo 6.6. İlçelere Göre Arazi Kullanım Durumu (1997)

İlçe Adı	Tarım Alanı		Çayır-Mera	
	Alan (ha)	Oran (%)	Alan (ha)	Oran (%)
Merkez	226.000	20,5	17.000	7,3
Akçakale	86.188	7,8	19.982	8,5
Birecik	61.045	5,5	8.200	3,5
Bozova	99.000	9,0	16.780	7,2
Ceylanpınar	15.900	1,4	5.935	2,5
Halfeti	38.100	3,5	18.000	7,7
Harran	69.272	6,3	10.828	4,6
Hilvan	101.500	9,2	19.477	8,3
Siverek	223.351	20,2	86.965	37,1
Suruç	69.320	6,3	1.990	0,8
Viranşehir	113.295	10,3	29.200	12,5
Toplam	1.102.971	100,0	234.357	100,0

İlçe Adı	Orman-Fundalık		Tarım Dışı Arazi		Toplam	
	Alan (ha)	Oran (%)	Alan (ha)	Alan (ha)	Oran (%)	Alan (ha)
Merkez	1.375	11,5	134.725	1.375	11,5	134.725
Akçakale			4.030			4.030
Birecik	575	4,9	15.380	575	4,9	15.380
Bozova	847	7,2	38.373	847	7,2	38.373
Ceylanpınar			177.165			177.165
Halfeti			8.500			8.500
Harran						
Hilvan			6.823			6.823
Siverek	9.020	76,4	112.064	9.020	76,4	112.064
Suruç			8.590			8.590
Viranşehir			3.605			3.605
Toplam	11.817	100,0	509.255	11.817	100,0	509.255

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

İl'deki tarım arazisinin % 90,5'i tarla arazisi, % 5,9'u meyvelik arazi, % 2,1'i bağ arazisi, %1,5'i sebzelik arazi ve % 0,03'ü zeytinlik arazidir. Tarım alanı içinde tarla arazisini en fazla olduğu ilçe Siverek (% 22,0), sebze arazisinin en fazla olduğu ilçe Merkez (% 22,5), meyve arazisini en fazla olduğu ilçe Birecik (% 29,4), Bağ arazisinin en fazla olduğu ilçe Halfeti (%26,3) ve zeytin arazisinin en fazla olduğu ilçe ise Birecik'tir (Tablo 6.7).

Tablo 6.7. İlçelere Göre Tarım Arazinin Kullanım Durumu (1997)

İlçe Adı	Tarla Alanı		Sebze		Meyve	
	Alan (ha)	Oran (%)	Alan (ha)	Oran (%)	Alan (ha)	Oran (%)
Merkez	202.346	20,3	3.671	22,5	15.518	24,1
Akçakale	84.371	8,5	202	1,2	1.546	2,4
Birecik	39.682	4,0	1.216	7,5	18.931	29,4
Bozova	80.812	8,1	3.153	19,3	9.733	15,1
Ceylanpınar	14.656	1,5	1.028	6,4	101	0,1
Halfeti	20.594	2,1	28	0,2	11.018	17,1
Harran	68.794	6,9	232	1,4	230	0,4
Hilvan	96.017	9,6	2.000	12,4	1.493	2,3
Siverek	219.864	22,0	963	6,0	2.318	3,6
Suruç	63.211	6,3	1.085	6,8	2.227	3,5
Viranşehir	107.937	10,7	2.666	16,3	1.331	2,0
Toplam	998.284	100,0	16.424	100,0	64.446	100,0

İlçe Adı	Bağ		Zeytin	
	Alan (ha)	Oran (%)	Alan (ha)	Oran (%)
Merkez	4.450	19,0	15	3,6
Akçakale	65	0,3	4	1,0
Birecik	1.012	4,3	200	48,5
Bozova	5.300	22,6	2	0,5
Ceylanpınar	115	0,5		
Halfeti	6.140	26,3	140	34,0
Harran	20			
Hilvan	1.990	8,5		
Siverek	205	0,9		0,2
Suruç	2.777	11,9	20	4,9
Viranşehir	1.331	5,7	30	7,3
Toplam	23.405	100,0	412	100,0

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

2.6.7. Sulama ve Tarımsal Üretim Durumu

2.6.7.1. Sulama

İlk aşamada, 1995 yılında 30.000 ha arazi sulu tarıma açılmıştır. Sulamaya açılan bu alanda toplam köy sayısı 62 ve toplam nüfus 25.000 dolayındadır. Sulamaya açılan bu alanda, yaklaşık 6.300 ha arazi de yeraltı su kaynaklarından yararlanılarak pamuk yetiştiriciliği yapılmıştır.

2001 yılında ise DSİ 180.080 ha, KHGM 22.328 ha ve halk 22.000 ha alanı sulamaya açmıştır. DSİ sulama projeleri tamamlandığında 740.743 ha sulamaya açılacaktır.

Tablo 6.8. DSİ Sulamaları (2001 Yılı)

Sulama Adı	Brüt Alan (Ha)
Şanlıurfa Harran	130.000
Yaylak Sulaması	3.000
Bozova Sulaması 1. Kısım.	3.000
Akçakale YAS	15.000
Ceylanpınar YAS	27.000
Hacıhıdır	2.080
Toplam	180.080

2.6.7.2. DSİ Sulama Projeleri

Şanlıurfa Harran Ovaları Sulamaları:

Bu projelerden Şanlıurfa Ovası 3 bölüm, Harran Ovası ise 6 bölüm halinde ihale edilmiştir. 1980 yılında ilk bölümü ihale edilen bu projelerden halen inşaatı devam eden bölümler Urfa III. Kısım, Harran V. Kısım ve Harran VI. Kısım'dır. Biten bölümler yaklaşık 120.000 ha olup, tamamen kanaletli şebekedir.

Şanlıurfa III. Kısım

Bu ihale kapsamında 18.900 ha arazinin sulanması öngörülmektedir. Ana kanal beton kaplamalı olup şebekesi boruludur. Ancak, basıncın yetersiz olduğu bölgelerde açık kanal yapılmaktadır. Halen 2.400 ha'ı 2001 yılı işletme alanları içinde yer almaktadır. Biten bölümlerinden UY 36 grubu olarak adlandırılan 4.160 ha'lık borulu şebeke 2002 yılı sulama sezonunda işletmeye alması planlanmaktadır. Kalan bölümlerin ödenekler çerçevesinde 2003 yılında bitirilmesine çalışılmaktadır. Nakdi olarak % 90 gerçekleştirme sağlanmıştır.

Harran Ovası V. Kısım İnşaatı

Bu işin muhtevasında 22.045 ha arazinin kanaletli şebeke olarak sulanması öngörülmüştür. Halen 90 km kaplamalı kanal, 601 km çeşitli tiplerde kanalet döşenmiş olup, saha tamamen işletmeye alınmıştır. % 95 gerçekleştirme sağlanan işte bazı eksik yapıların tamamlanması için çalışmalar devam etmektedir.

Harran Ovası VI. Kısım

Bu ihale kapsamında 28.683 ha sahanın sulanması öngörülmektedir. Kanaletli ve Borulu şebeke olarak inşaatı yapılmaktadır.

12.086 ha tamamı kanaletli şebeke olup halen işletmededir. Kalan kısmın beton kaplamalı ana kanalı büyük bir oranda tamamlanmış olup, borulu şebekesinde çalışmalar devam etmektedir. 2003 yılında bitirilmesi için çalışmalar devam etmektedir. % 75 nakdi gerçekleştirme sağlanmıştır.

Yukarı Harran Ovası Sulaması Ana Kanal İnşaatı:

Bu işin muhtevasında 221 km'lik Mardin Ana kanalının ilk 86 km'sinin yapılması gerçekleşecektir. Başlangıç debisi 200 m³/s olan bu ana kanal ile 213.000 ha saha sulanacaktır. Halen 60 km kazı, dolgu işleri biten 21 km beton kaplama tamamlanmıştır. Bu bölümdeki priz ve çekler henüz tamamlanmamıştır. 2004 yılında bitirilmesi için çalışmalar devam etmektedir. % 45 nakdi gerçekleşme sağlanmıştır.

Yukarı Harran Ovası Sulaması Şebeke İnşaatı:

Mardin Kanalı'nın başlangıcında suyunu temin edecek 15.376 ha'lık bir şebeke inşaatıdır. Tamamen borulu şebekedir. 445 km muhtelif çapta AÇB boru döşenecektir. Drenaj kanallarının ve üzerinde sanat yapılarının büyük bir oranda tamamlandığı bu inşaatla henüz boru döşenmesine başlanılmamıştır. 2004 yılında bitirilmesi için çalışmalar devam etmektedir. %21 nakdi gerçekleşme sağlanmıştır.

Yaylak Ovası Sulaması Projesi:

Bu işin muhtevasında 18.322 ha arazinin sulanması için 82 km ana kanal 637 km çeşitli çaplarda boru ve 10 adet pompa istasyonunun yapımı öngörülmektedir. İsrail ve Türk firmalarına anahtar teslimi olarak ihale edilmiştir. Yağmurlama ve damla sulama öngörülmüştür. 2005 yılına kadar bitirilmesi için çalışmalar devam etmektedir.

Bozova Merkez Pompaj Sulama:

İşin muhtevasında 1.098 ha arazinin sulanması için 1 adet pompa istasyonu, 2.255 m cebri boru, 28,5 km çeşitli çaplarda boru döşenmesi öngörülmektedir.

Halen %61 gerçekleşme sağlanmış olup, 2003 yılında bitirilmesi için çalışmalar devam etmektedir.

Bozova Pompaj Sulaması I. Kısım İnşaatı:

Bu işin muhtevasında 8.669 ha arazinin sulanması için 4 adet pompa istasyonu, 4 km ana kanal, cebri borular, 3 adet regulasyon havuzları, 240 km çeşitli çaplarda borular ve bunlarla ilgili diğer yapıların inşası öngörülmektedir.

İspanyol ve Türk firmalarına anahtar teslimi ile ihale edilmiştir. Henüz yeni başlamış bir iştir. Yer teslimini müteakip 24 ayda bitirilmesi öngörülmektedir.

Yukarda adı geçen başlanılmış sulama projeleri Bölge projelerinin % 21'ini ve İl sınırları içinde kalanların ise % 25'ini teşkil etmektedir.

Kalan diğer projelerden sadece Siverek-Hilvan Projesi planlama aşamasındadır. Suruç Projesi, Bozova Projesi 2. ve 3. Kısımları, Mardin-Ceylanpınar Ana Kanalı 2. Kısım ve Mardin-Ceylanpınar sulama şebekeleri gibi diğer sulama projeleri çalışmaları dış kredi imkanları ölçüsünde devam etmektedir.

Ayrıca Ceylanpınar YAS Sulaması özellik arz eden bir sulamadır. 130.000 ha olup bu bölge Türkiye'nin en büyük yer altı su rezervine (% 10) sahiptir. Verimi 1,2 milyar m³/yıl'dır. Açılan kuyu derinlikleri 30 ile 200 metre arasında değişmektedir.

2.6.7.3. Sulama Sistemleri

Şanlıurfa-Harran, Yukarı Harran, Mardin-Ceylanpınar sulamalarının bir bölümü cazibeli sulamadır. Kalan diğer projeler tamamen pompajlı sulamalardır. Bu sulamalar basınçlı sulama yöntemlerini içermektedir. Halen başlanılan ve işletmeye açılan projeler ağırlıklı olarak cazibeli sulamadır. İl genelinde YAS kuyularının dışında herhangi bir pompaj işletmesi yoktur. Ancak projelerin gelişmesi ile pompaj işletmesi ağırlık kazanacaktır.

2.6.7.4. Sulama Modülü

Su kaynaklarının kontrollü kullanılması, olası olumsuz çevresel etkileri azaltmak yanında, sürdürülebilir bir su yönetimi açısından da önemlidir. Sulama modülü ve su ihtiyaçları sulama şebekelerine göre değişmekle birlikte, DSİ bitki desenine göre 1,002 l/s/ha belirlenmiş olmasına karşın, mevcut Şanlıurfa-Harran sulama alanında, sulama yönetimindeki çiftçi uygulamalarından kaynaklanan sorunlara da bağlı olarak, 1,7 l/s/ha düzeyini aşmıştır. Oysa Şanlıurfa tünellerinin sağlayacağı net alan 340 bin ha ve kapasitesi ise 322 m³/s (6m³/s Şanlıurfa içme suyu) dir. Buna göre modülün, 0,947l/s/ha düzeyinde tutulması gerekir.

2.6.7.5. Ürün Deseni

Sulamaya açılan alanda sulama öncesi ürün deseni; buğday % 49, arpa % 20, pamuk % 21, mercimek % 8 ve sebze % 2 oranında yer almıştır.

Tablo 6.9. Harran Ovası'nda Sulama Öncesi Ürün Deseni (1995)

Ürün	Ekilen Alan (ha)	Ekiliş Oranı (%)
Buğday (kuru)	14.700	49
Arpa (kuru)	6.000	20
Mercimek (kuru)	2.400	8
Pamuk (sulu)	6.300	21
Sebze (sulu)	600	2
Toplam	30.000	100

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

1989 GAP Master Planı'nda öngörülen bitki deseninde, ürün yoğunluğu % 108,4 olarak öngörülmüştür. Ürün yoğunluğu 1995 yılında % 108,1 olmuştur. Öngörülen ürün yoğunluğu ile gerçekleşen ürün yoğunluğu aynı olmasına rağmen, pamuk ekim alanı beklenenden yüksek ve baklagiller, yem bitkileri ve meyve bitki deseninde yer alamamıştır. Ayrıca sebze ve ikinci ürün mısır ekim alanları da beklenen düzeye çıkamamıştır.

Tablo 6.10. Harran Ovası Ürün Deseni 2001

Ürün	Oran (%)	Alan (Ha)
Buğday	12,50	14.500
Arpa	2,30	2.668
Pamuk	84,50	98.020
Mısır II	0,87	10.09.2
Meyve	0,12	1.39.2
Susam II	0,01	11,6
Sebze	1,60	1.856
Pamuk II	1,10	1.276
Toplam	103,0	119.480

*Kaynak: Harran Ovası Örnek Alan Çalışması GAP BKİ.

Tablo 6.11. GAP Bölge Kalkınma Planı Ürün Deseni Öngörüsü (2010)

	%		%
KURU TARIM ALANLARI	100,00	SULU TARIM ALANLARI	100,00
Ana Ürünler	89,21	Ana Ürünler	91,70
Buğday sert	19,27	Buğday sert	7,40
Buğday yumuşak	19,63	Buğday yumuşak	12,60
Arpa	23,31	Arpa	3,20
Mercimek	17,49	Pamuk	45,60
Nohut	2,26	Soğan	0,80
Tütün	1,55	Kuru fasulye	1,20
Fiğ (kuru ot)	0,83	Mercimek	1,00
Korunga (kuru ot)	2,02	Ayçiçeği	0,80
Susam	0,48	Sebze yazlık	6,40
Sebze kışlık	2,38	Bostan	5,30
Çok Yıllık Bitkiler	10,79	Yonca (kuru ot)	2,90
Antep fıstığı	5,81	Mısır	4,50
Bağ	2,39	2. Ürünler	16,82
Zeytin	1,15	Mısır	5,60
Diğer meyveler	1,43	Soya	2,40
		Mısır slaj	3,70
		Sebze kışlık	2,80
		Fiğ	2,32
		Çok Yıllık Bitkiler	8,30
		Meyveler	8,30

Tarım Alanları	Kuru Alan %	Sulu Alan %
Kuru Alan	100,00	
Ana Ürünler	80,50	
Çok Yıllık Bitkiler	19,50	
Sulu Alan		100,00
Ana Ürünler		91,70
II.Ürün		16,82
Çok Yıllık Bitkiler		8,30
Ürün Yoğunluğu	100,00	116,82

Harran Ovası'nda yapılan 1999 yılında yapılan bir araştırmada, bitki desenin gerçeleşmesinde çeşitli faktörlerin etkili olduğu saptanmıştır. Yetiştirilen bitki seçiminde önemli oranda etkili olan iki faktör vardır. Bunlar nispi karlılık durumu ve satış kolaylığıdır. Ürünlerin nispi karlılık durumu; yetiştirilen ürünün verimine, girdi fiyatlarına ve ürün satış fiyatına bağlı olarak değişmektedir.

Tablo 6.12. Yetiştirilen Bitki Deseniinde Etkili Olan Faktörler

Faktörler	Dağılım (%)
Karlılık Durumu	30,65
Satış Kolaylığı	26,82
Komşuların Etkilemesi	15,33
Ekipman Yetersizliği	9,20
Ekim Nöbeti	8,05
İşgücü İhtiyacı	3,83
Arazi Sahibinin Kararı	2,30
Alışkanlıklar	1,53
Diğer	2,29
Toplam	100,00

*Kaynak: Karlı ve Ark., 1999.

2.6.7.6. Toplulaştırma ve Kamulaştırma

DSİ projelerinde toplulaştırma ve kamulaştırma büyük önem taşımaktadır. 5 Mayıs 2001 tarih ve 24.393 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 2.942 sayılı Kamulaştırma kanununda değişiklik yapan 4.650 sayılı Kanun yürürlüğe girdikten sonra; DSİ’ce ihtiyaç duyulacak taşınmazların yürürlükteki kanun ve ilgili mevzuata göre elde edilmesi zorunlu olup kamulaştırma için yeterli ödenek temin edilmeden kamulaştırma işlemlerine başlanılmaması ve kamulaştırmaz sula sistemleri inşaatına başlanmaması belirtilmiştir.

GAP (Aşağı Fırat I. Merhale) Projesi :

3083 sayılı sulama alanlarında arazi düzenlenmesine dair Tarım Reformu Kanunu kapsamında İl’de toplulaştırma çalışmalarına Temmuz 1989 yılında başlanmıştır. 2001 yılına kadar 3 kısımda toplam 108.453 ha’lık alanda toplulaştırma çalışmaları tamamlanmıştır.

Yukarı Harran Ovası Sulaması 15.780 ha, Harran Ovası Sulaması 6. Kısım 9.000 ha ve Şanlıurfa Ovası Sulaması 3. Kısım da 34.000 ha’lık alanların toplulaştırma projelerin ihaleleri yapılmış olup, çalışmalara devam edilmektedir.

GAP Yaylak Ovası Sulama Projesi-Bozova Pompaj Sulama Projesi - Bozova Merkez Sulama Projesi:

Yaylak Ovası (18.500 ha) ve Bozova Pompaj sahası I. Kısım (8.660 ha) arazi toplulaştırma projesi ihalesi yapılmış ve Ağustos 2001’de yer teslimi yapılmıştır. DSİ sulama projesi müteahhitler aynı zamanda arazi toplulaştırma projesi ihalesi işlerini de almış bulunmaktadır.

Bozova Merkez Sulama Projesi ihale edilmiş olup, toplulaştırma projesi kapsamına alınmamıştır.

Sulama sahalarında toplulaştırma projesinin uygulanması ise ayrıca şu faydaları olacaktır; sulama şebekesinde % 20 tasarruf sağlanmakta, toprağın verimli şekilde işletilmesini, topraksız çiftçilerin desteklenmesini, ekonomik üretime imkan vermeyecek şekilde parçalanmış tarım topraklarının parçalanmasını önlemeyi, yeni köy yerleşim yerleri kurmayı, kurulu olan köy yerleşim yerlerini yeniden düzenlemeyi, yöre halkının eğitilmesini, çiftçinin tarlaya ulaşımını en ekonomik şekilde sağlamayı vs amaçları vardır. Ayrıca toplulaştırma projesinin uygulanamaması durumunda ise parsellerin % 35'i susuz, % 40'ı ise yolsuz kalmaktadır.

Ancak her ne kadar toplulaştırmanın pek çok faydası olsa da, ihalesi yapılmış ve devam eden dış kredili işlerde toplulaştırmanın gecikmesinden dolayı ve yeni kamulaştırma kanunu gereği inşaatların durma noktasına gelmesinden dolayı milli ekonominin büyük kaybı olmaktadır.

2.6.7.7. Tarımsal Üretim

Tarımsal faaliyetler İl'de ekonomik getiri için çok önemlidir. Harran Ovası'nda sulama öncesi ve sulama sonrası ekonomik göstergeler şöyledir; altı yılda (1995-2000) sulu tarım alanlarında % 272, toplam gayri safi üretimde % 731,4, hektara gayri safi üretimde % 123,5 ve kişi başına gayri safi üretimde % 146,6 artış sağlanmıştır. Aynı dönemde, toplam katma değer % 856,7, hektara katma değer % 157,2 ve kişi başına katma değer % 229,4'lük artışı gerçekleşmiştir (Tablo 6.13).

Tablo 6.13. Harran Ovasında Sulama Sonucu Elde Edilen GSÜD ve Katma Değer

Yıllar	Alan (ha)	GSÜD (*)			Katma Değer (**)		
		(Milyon \$/Yıl)	(\$/ha)	(\$/Kişi)	(Milyon \$/Yıl)	(\$/ha)	(\$/Kişi)
Sulama Öncesi	30.000	31,5	1.050	1.044	18,0	600	596
1995	30.000	65,4	2.180	2.168	49,8	1.661	1.652
1996	40.000	87,5	2.187	2.229	67,4	1.685	1.717
1997	60.000	125,8	2.097	1.896	100,6	1.667	1.516
1998	90.000	178,8	1.987	2.388	148,8	1.653	1.987
1999	103.000	199,0	1.932	2.185	160,1	1.554	1.748
2000	111.600	261,9	2.347	2.574	172,2	1.543	1.963
Değişim (%)	272,0	731,4	123,5	146,6	856,7	157,2	229,4

(*) : GSÜD: Üretim Miktarı × Ürün Fiyatı

(**) : Katma Değer : GSÜD - Üretim Masrafları

Kaynak: GAP BKİ.

2.6.8. Bitkisel Üretim

İl'de tarım arazilerinin büyük kısmında kuru tarım yapılmaktadır. Kuru koşullarda; buğday, arpa, kırmızı mercimek, nohut, susam, antepfıstığı ve üzüm yetiştirilmektedir. Sulu koşullarda ise buğday, pamuk, ikinci ürün mısır,

domates, biber ve patlıcan üretimi yapılmaktadır. Sulanan alanlarda en fazla üretimi yapılan ürün pamuktur. Diğer ürünlerin ekilişi ise toplam sulu alan içinde oldukça düşük oranlarda yer almaktadır.

2.6.8.1. Tarla Bitkileri

Tarla bitkileri ekim alanlarının büyük bölümünü buğday (% 42,8)'dır. Bunu sırasıyla arpa (% 23,3), pamuk (% 18,2), kırmızı mercimek (% 13,2), susam (% 1,9), nohut (% 0,4) ve diğer ürünler izlemektedir (Tablo 6.14).

Tablo 6.14. Seçilmiş Bitkisel Ürünlerin Ekiliş Alanı ve Üretim Durumu (2000)

Ürünler	Alan (ha)	Oran (%)	Üretim (Ton)
Buğday	422.200	42,8	502.564
Arpa	230.300	23,3	234.737
Kırmızı Mercimek	131.000	13,2	68.259
Pamuk	179.300	18,2	661.950
Susam	18.950	1,9	4.037
Nohut	3.585	0,4	2.221
Diğer	1.848	0,2	
TOPLAM	987.183	100,0	

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

2.6.8.2. Meyveler

İl'de yetiştirilen başlıca meyveler antepfıstığı, nar, erik, kayısı, elma, ceviz, badem ve üzümdür. 2000 yılı itibariyle yetiştirilme durumları incelendiğinde, meyve veren yaştaki ağaç sayısı bakımından antepfıstığı birinci sırayı almaktadır. Diğer meyveler ise hemen hemen aynı oranlarda antepfıstığını takip etmektedir (Tablo 6.15). Antepfıstığı yetiştiriciliği ve üretim durumu bakımından İl büyük bir potansiyele sahiptir. En fazla Birecik, Merkez, Hilvan, Siverek ve Bozova ilçelerinde ve kurak alanlarda yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Tablo 6.15. Meyve Veren Ağaçların Sayısı ve Üretim Durumu (2000)

Meyveler	Meyve Veren Ağaç Sayı	Oran (%)	Üretim (Ton)
Antepfıstığı	8.406.530	97,9	26.734
Nar	48.080	0,6	868
Erik	51.565	0,6	1.357
Kayısı	37.460	0,5	439
Elma	2.330		40
Ceviz	6.166		302
Badem	10.310	0,1	41
Üzüm	23.048	0,3	78.218
Toplam	8.585.489	100,0	

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

2.6.8.3. Sebzeler

İl’de yetiştirilen başlıca sebzeler; domates, biber, patlıcan, kavun ve karpuzdur. Sebze yetiştirilen arazinin % 38,7’sinde karpuz, % 18,9’unda domates, % 16,7’sinde biber, % 11,3’ünde patlıcan, % 7,4’ünde kavun, % 1,7’sinde hıyar ve % 5,3’ünde diğer ürünler yetiştirilmektedir (Tablo 6.16). Sebze yetiştiriciliği genelde şehir merkezine yakın alanlarda yapılmaktadır. İklim durumu ve toprak yapısı her türlü sebze yetiştiriciliğine uygun olmasına rağmen sebze yetiştiriciliği henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır.

Tablo 6.16. Sebze Ekiliş Alanları ve Üretim Durumu (2000)

Sebzeler	Ekiliş Alanı		Üretim (Ton)
	Alan (ha)	Oran (%)	
Domates	3.725	18,9	101.085
Biber	3.280	16,7	39.773
Patlıcan	2.226	11,3	78.197
Hıyar	334	1,7	4.256
Kavun	1.450	7,4	30.880
Karpuz	7.634	38,7	273.070
Diğer	1.050	5,3	
TOPLAM	19.699	100,0	

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

2.6.8.4. Tahıllar

Buğday, arpa, mısır ve pirinç il genelinde başta gelen tahıllardır. Tahıl üretiminde yıllara göre önemli dalgalanmalar görülmektedir. Bu dalgalanmaların asıl nedeni hava koşullarından kaynaklanmaktadır. Çünkü tahıl üretimi kuru koşullarda yapıldığından, yağışın az ve sıcaklığın yüksek olması verimi, dolayısıyla üretim miktarını etkilemektedir.

İl, Bölge ve Türkiye’de yetiştirilen seçilmiş tahılların ekiliş, üretim ve verimleri ve oranları Tablo 6.17 ve 6.18’de verilmiştir.

Adı geçen tahılların ekim alanlarında ve üretiminde yıllar içinde önemli dalgalanmalarla seyreden bir artış sağlanmıştır. Aynı durum Bölge ve Türkiye içinde geçerlidir. Özellikle mısır 1995 yılından sonra hem ekim alanında hem de üretimde önemli artış sağlanmıştır. Bunun nedeni, ikinci ürün mısır yetiştiriciliği Harran Ovası’nın 1995 yılından itibaren sulu tarıma açılması ve sulanan alanların her yıl artmasıdır.

Toplam tahıl ekiliş alanının büyük bir kısmını buğday ve arpa oluşturmaktadır. Diğer tahılların ekiliş alanları ise, toplam ekiliş alanı içinde oldukça düşük oranlarda yer almaktadır.

Türkiye tahıl alanlarının yaklaşık % 4’ü ve Bölge alanındaki tahıl alanlarının ise yaklaşık % 35’i İl’de bulunmaktadır. Tahıl ekiliş alanı bakımından İl tahıl

ekiliş alanı bakımından, Bölge ve Türkiye’de önemli bir yere sahiptir (Tablo 6.17).

1980-1999 yılında, Tahıl ekiliş alanı, Türkiye ve Bölge’deki tahıl ekiliş alanından daha fazla artış göstermiştir.

Tablo 6.17. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Tahıllar Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	568.221	1.645.711	13.291.500	4,3	34,5
1985	600.499	1.709.954	13.844.625	4,3	35,1
1990	587.158	1.652.754	13.710.615	4,3	35,5
1995	627.078	1.723.851	13.816.470	4,6	36,3
1996	658.427	1.754.244	13.946.030	4,7	37,5
1997	675.740	1.789.300	13.972.473	4,8	37,8
1998	649.343	1.771.887	14.074.700	4,6	36,6
1999	661.269	1.807.669	13.925.743	4,7	36,6
Değişim % (1999/1980)	16,37	9,84	4,77		

*Kaynak: DİE.

1980-1999 yılında, İl’de tahıl üretim miktarı % 151,21 oranında artış gösterirken, bu oran, Bölge’de % 17,85 ve Türkiye genelinde % 18,19 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 6.18).

Tablo 6.18. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Tahıllar Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	GAP (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	393.213	2.255.143	24.323.400	1,6	17,4
1985	794.515	2.873.870	26.385.152	3,0	27,6
1990	1.015.786	3.037.369	30.109.369	3,4	33,4
1995	937.497	3.237.301	28.083.560	3,3	29,0
1996	1.287.056	3.556.582	29.231.100	4,4	36,2
1997	969.242	2.836.440	29.650.575	3,3	34,2
1998	1.375.031	3.962.877	33.060.972	4,2	34,7
1999	987.798	2.657.698	28.749.720	3,4	37,2
Değişim % (1999/1980)	151,21	17,85	18,19		

*Kaynak: DİE.

2.6.8.4.1. Buğday

Tahıl ekiliş alanlarını % 60-65’ini buğday ekiliş alanları oluşturmaktadır. Buğday üretim faaliyeti hem ekiliş alanı hem de üretim miktarı açısından Bölge ve Türkiye buğday tarımında önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye'deki buğday ekiliş alanlarının yaklaşık % 4,0'ü ve üretim miktarının yaklaşık %3,5'i İl'de gerçekleşmektedir. Bu oranlar, Bölge için yaklaşık % 36,0 dolayındadır.

Buğday ekiliş alanları 1980-1999 yılları arasında % 3,61 oranında azalma göstermiştir. Bu azalma, üreticilerin arpa üretimine yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Buğday ekiliş alanındaki değişim Bölge'de % 5,84 oranında azalma ve Türkiye genelinde % 3,99 artış olmuştur. (Tablo 6.19 ve 6.20).

Tablo 6.19. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Buğday Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge(2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	445.850	1.294.178	9.020.000	4,9	34,4
1985	336.991	1.080.941	9.350.000	3,6	31,2
1990	349.172	1.040.440	9.450.000	3,7	33,6
1995	360.316	1.042.330	9.400.000	3,8	34,6
1996	405.948	1.094.998	9.350.000	4,3	37,1
1997	429.678	1.148.088	9.340.000	4,6	37,4
1998	426.063	1.175.179	9.400.000	4,5	36,3
1999	429.765	1.218.657	9.380.000	4,6	35,3
Değişim % (1999/1980)	- 3,61	- 5,84	+ 3,99		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.20. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Buğday Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	314.210	1.754.850	16.500.000	1,9	17,9
1985	438.249	1.748.777	17.000.000	2,6	25,1
1990	535.150	1.720.360	20.000.000	2,7	31,3
1995	524.529	1.852.185	18.000.000	2,9	28,3
1996	787.277	1.094.998	18.500.000	4,3	35,9
1997	617.547	1.148.088	18.650.000	3,3	34,5
1998	879.995	1.175.179	21.000.000	4,2	33,6
1999	632.471	1.723.885	18.000.000	3,5	36,7
Değişim % (1999/1980)	+ 101,28	- 1,77	+ 9,09		

*Kaynak: DİE.

İl ve Türkiye buğday tarımında asıl farklılık, verim bakımından görülmektedir. Buğday verimi Türkiye ortalamasının altında, Bölge ortalaması ile yaklaşık olarak aynıdır.

Tablo 6.21. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Buğday Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	704	1.355	1.829
1985	1.300	1.617	1.818
1990	1.529	1.653	2.116
1995	1.456	1798	1.915
1996	1.939	2000	1.979
1997	1.539	1.598	1.997
1998	2.106	2.265	2.234
1999	1.536	1.441	1.919

*Kaynak: DİE.

2.6.8.4.2. Arpa

İldeki tahıl ekiliş alanlarının % 25-35’ini arpa ekiliş alanları oluşturmaktadır. Türkiye arpa ekiliş alanlarının yaklaşık % 6’sı ve arpa üretim miktarının ise yaklaşık % 5’i İl tarafından karşılanmaktadır. Sırasıyla bu oranlar, Bölge’de % 40 ve % 36 dolayındadır.

1980-1999 yılında arpa ekiliş alanı ve üretim miktarındaki artış, Bölge ve Türkiye genelindeki artıştan fazla olmuştur (Tablo 6.22 ve 6.23).

Tablo 6.22. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Arpa Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	121.550	339.425	2.800.000	4,3	35,8
1985	233.080	587.894	3.350.000	7,0	39,6
1990	237.590	605.108	3.350.000	7,1	39,3
1995	265.949	675.684	3.525.000	7,5	39,4
1996	250.171	650.275	3.650.000	6,9	38,5
1997	244.162	631.589	3.700.000	6,6	38,7
1998	221.086	585.863	3.750.000	5,9	37,7
1999	229.285	578.452	3.650.000	6,3	39,6
Değişim % (1999/1980)	88,71	70,42	30,35		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.23. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Arpa Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	78.068	481.856	5.300.000	1,5	16,2
1985	355.697	1.103.786	6.500.000	5,5	32,2
1990	480.041	1.304.213	7.300.000	6,6	36,8
1995	445.756	1.349.063	7.500.000	5,9	33,0
1996	491.315	1.343.445	8.000.000	6,1	36,6
1997	344.452	1.014.056	8.200.000	4,2	34,0
1998	485.335	1.300.365	9.000.000	5,4	37,3
1999	346.657	895.998	7.700.000	4,5	38,7
Değişim % (1999/1980)	344,04	85,94	45,28		

*Kaynak: DİE.

Arpa verimi Bölge'deki verim miktarına yakinken, Türkiye ortalamasının altındadır.

Tablo 6.24. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Arpa Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	367	1.419	1.892
1985	1.526	1.877	1.940
1990	2.020	2.155	2.179
1995	1.676	1.997	2.128
1996	1.964	2.066	2.192
1997	1.472	1.632	2.216
1998	2.213	2.241	2.400
1999	1.560	1.588	2.110

*Kaynak: DİE.

2.6.8.4.3. Mısır

Mısır ekiliş alanları son yıllarda önemli artış göstermiştir. 1995 yılında Harran Ovası'nda sulamanın başlamasıyla ve suluk koşullarda buğday tarımından sonra ikinci ürün mısır yetiştiriciliğinin başlaması, ekiliş alanının ve üretim miktarının artmasını sağlamıştır.

Mısır ekiliş alanı, 1999 yılında, Türkiye mısır ekiliş alanının % 0,4'ünü ve Bölge mısır ekiliş alanının % 23,8'ini oluşturmaktadır (Tablo 6.25).

Tablo 6.25. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Mısır Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	161	2.247	583.000		7,2
1985	100	3.578	567.000		2,8
1990	3	2.507	515.000		0,1
1995	413	2.371	515.000	0,1	17,4
1996	1.963	5.010	550.000	0,4	39,2
1997	1.652	7.613	545.000	0,3	21,7
1998	1.652	7.613	550.000	0,3	21,7
1999	1.819	7.634	518.000	0,4	23,8
Değişim % (1999/1980)	+ 1.029,81	+ 239,74	- 11,15		

*Kaynak: DİE.

Mısır yetiştiriciliğinde İl, hem Bölge hem de Türkiye geneli itibariyle üretim miktarı ekiliş alanından daha fazla paya sahiptir (Tablo 6.26). Mısır verimi, Bölge ve Türkiye mısır verimi ortalamasından daha yüksektir (Tablo 6.27).

Mısır, özellikle İl ve Bölge için verimlilik açısından stratejik ürün avantajını yakalamış bulunmaktadır. 1995 yılından itibaren mısır verimli, Türkiye

ortalamasının iki katı bir değere ulaşmaya başlamıştır (Tablo 6.27). Üreticiler kurutma sorunu ile karşılaşmaktadırlar. Bu sorun giderilir ve uygun pazar koşulları sağlanırsa, mısır ekim alanı daha da artar.

Tablo 6.26. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Mısır Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	271	3.045	1.240.000		8,9
1985	87	8.297	1.900.000		1,0
1990	5	6.503	2.100.000		0,1
1995	2.401	8.869	1.900.000	0,1	27,1
1996	7.677	16.464	2.000.000	0,4	46,6
1997	9.115	36.751	2.080.000	0,4	24,8
1998	9.115	36.751	2.300.000	0,4	24,8
1999	8.476	33.343	2.297.000	0,4	25,4
Değişim % (1999/1980)	3.027,67	995,00	85,24		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.27. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Mısır Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	1.683	1.355	2.126
1985	870	2.318	3.350
1990	1.666	2.593	4.077
1995	5.814	3.741	3.689
1996	3.911	3.286	3.636
1997	5.518	4.831	3.817
1998	5.518	4.831	4.182
1999	8.141	4.373	4.434

*Kaynak: DİE.

2.6.8.4.4. Pirinç

Hem ekiliş alanı hem de üretim miktarı son derece düşüktür. Bölge’de pirinç ekiliş alanı ve üretim miktarında azalma görülürken, Türkiye genelinde oluğu gibi İl’de de artış olmuştur. Bölgede ekim alanının yaklaşık % 15 ve üretim miktarının yaklaşık % 14’ü İl’den sağlanmaktadır. Ülke tarımına yaptığı katkı ise çok az orandadır (Tablo 6.28 ve 6.29). Verim, Türkiye ortalamasından düşük ve Bölge ortalamasına yakındır (Tablo 6.30).

Tablo 6.28. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Pirinç Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	370	3.902	52.000	0,7	9,5
1985	328	3.578	62.000	0,5	9,2
1990	393	2.256	53.000	0,7	17,4
1995	400	2.042	50.000	0,8	19,6
1996	345	2.334	54.850	0,6	14,8
1997	317	2.216	55.000	0,6	14,3
1998	542	2.645	60.000	0,9	20,5
1999	400	2.206	65.000	0,6	18,1
Değişim % (1999/1980)	+ 8,10	- 43,47	+ 25,00		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.29. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Pirinç Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	200	8.128	143.000	0,1	2,5
1985	482	6.360	162.000	0,3	7,6
1990	590	4.622	138.000	0,4	12,8
1995	811	4.288	150.000	0,5	18,9
1996	787	5.103	168.000	0,5	15,4
1997	648	4.402	165.000	0,4	14,7
1998	586	4.826	189.000	0,3	12,1
1999	529	3.760	204.000	0,3	14,1
Değişim % (1999/1980)	+ 164,50	- 53,75	+ 42,65		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.30. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Pirinç Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	740	2.083	2.750
1985	1.469	1.777	2.612
1990	1.501	2.048	2.603
1995	2.028	2.100	3.000
1996	2.281	2.186	3.063
1997	2.044	1.986	3.000
1998	1.081	1.825	3.150
1999	1.323	1.712	3.138

*Kaynak: DİE.

2.6.8.5. Baklagiller

İl’de kuru koşullarda tahıllardan sonra ekim alanı en fazla olan ürün grubu baklagillerdir. Baklagillerde yetiştirilen en önemli iki ürün mercimek ve nohuttur. İl, baklagiller tarımında ülke ve Bölge tarımına önemli katkı sağlamaktadır. Baklagiller ekim alanı Türkiye baklagiller ekim alanının

yaklaşık % 10’nu ve üretim miktarının ise yaklaşık % 8’idir. Bölge için bu oranlar sırasıyla; % 30 ve % 25 dolayındadır (Tablo 6.31 ve 6.32).

1980-1999 yılında, baklagillerin ekim alanı hem Bölge hem de Türkiye rakamlarından daha fazla artış göstermektedir. Baklagiller üretim miktarı açısından da aynı durum söz konusudur.

Tablo 6.31. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Baklagiller Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	43.243	140.264	732.150	5,9	30,8
1985	148.533	495.884	1.434.029	10,4	30,0
1990	229.706	767.098	2.284.999	10,1	29,9
1995	147.046	580.419	1.870.383	7,9	25,3
1996	162.967	579.960	1.875.095	8,7	28,1
1997	152.042	533.158	1.750.155	8,7	28,5
1998	159.695	528.357	1.657.770	9,6	30,2
1999	145.981	496.284	1.582.795	9,2	29,4
Değişim % (1999/1980)	237,58	253,82	116,18		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.32. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Baklagiller Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	26.013	139.765	817.675	3,2	18,6
1985	159.022	540.542	1.467.354	10,8	29,4
1990	223.016	779.876	2.187.876	10,2	28,6
1995	153.344	628.503	1.849.434	8,3	24,4
1996	163.859	633.733	1.832.221	8,9	25,9
1997	130.424	513.392	1.699.960	7,6	25,4
1998	151.520	528.511	1.599.360	9,5	28,7
1999	94.466	367.080	1.360.300	6,9	25,7
Değişim % (1999/1980)	263,14	162,64	66,36		

*Kaynak: DİE.

2.6.8.5.1. Mercimek

İl’in, Bölge ve Türkiye baklagiller tarımında asıl önemi, mercimek üretiminde görülmektedir. Türkiye mercimek ekim alandan yaklaşık % 33, üretiminde ise yaklaşık % 30 pay almaktadır. Bölge’de ise bu oranlar, sırasıyla; % 35 ve % 30 dolayındadır (Tablo 6.33 ve 6.34).

Bölge’de de, özellikle kırmızı mercimek üretiminde, 1980’li yıllardan sonra önemli artışlar olmuştur. Bu artışta, “Nadas Alanlarını Daraltma Projesi” çalışmalarına bağlı olarak, buğday-nadas-buğday ekim nöbeti uygulamasının

yerini genellikle buğday-mercimek-buğday ekim nöbeti uygulaması almış ve mercimek ekim alanı artmıştır. Yeni pazarlara girilerek dış ülkelere ihraç edilmesi (son yıllar hariç) ekim alanının ve üretimin artmasını sağlamıştır

1980-1999 döneminde, İl'deki mercimek ekim alanı ve üretim miktarındaki artış hem Bölge alanı hem de Türkiye genelinden fazla olmuştur.

Tablo 6.33. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Mercimek Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	36.280	110.353	191.000	19,0	32,9
1985	145.586	428.358	597.000	24,4	34,0
1990	212.123	623.672	630.000	33,7	34,0
1995	138.224	467.142	475.000	29,1	29,6
1996	154.183	469.158	475.000	32,5	32,9
1997	142.613	423.559	430.000	33,2	33,7
1998	152.710	435.326	441.000	34,6	35,1
1999	139.997	411.948	420.000	33,3	34,0
Değişim % (1999/1980)	285,87	273,30	119,89		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.34. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Mercimek Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	22.170	112.464	195.000	11,4	19,7
1985	156.474	464.677	618.000	25,3	33,8
1990	203.567	626.428	630.000	32,3	32,5
1995	145.182	507.161	515.000	28,2	28,6
1996	155.325	514.198	520.000	29,9	30,2
1997	121.037	403.093	410.000	29,5	30,0
1998	145.004	433.767	440.000	33,0	33,4
1999	90.104	292.097	300.000	30,0	30,8
Değişim % (1999/1980)	306,42	159,72	53,84		

*Kaynak: DİE.

Verim, Bölge ve Türkiye ortalamasından düşüktür. Verim düzeyinin düşüklüğü, üretim miktarını düşüren en önemli faktördür.

Tablo 6.35. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Mercimek Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	611	1.019	1.020
1985	1.074	1.084	1.035
1990	959	1.004	1.000
1995	1.050	1.086	1.084
1996	1.007	1.096	1.095
1997	855	955	953
1998	970	1.017	998
1999	644	720	714

*Kaynak: DİE.

2.6.8.5.2. Nohut

Baklagiller içinde mercimekten sonra en fazla ekimi ve üretimi yapılan ürün nohuttur. Türkiye nohut ekim alanının yaklaşık % 1'ini ve Bölge'nin ise yaklaşık % 7'sini oluşturmaktadır. Üretimde ise; Türkiye'de yaklaşık % 1 ve Bölge'de yaklaşık % 6 pay almaktadır (Tablo 6.36 ve 6.37).

1980-1999 döneminde, İl ve Bölge nohut ekim alanı ve üretim miktarındaki artış, Türkiye genelindeki artıştan fazla olmuştur.

Tablo 6.36. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Nohut Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	2.078	16.285	240.000	0,9	12,8
1985	2.699	62.610	399.000	0,7	4,3
1990	17.120	136.238	890.000	1,9	12,6
1995	8.160	105.761	745.000	1,1	7,7
1996	8.025	104.597	780.000	1,0	7,7
1997	8.660	92.731	721.000	1,2	9,3
1998	6.612	88.908	665.000	1,0	7,4
1999	5.620	81.389	625.000	0,9	6,9
Değişim % (1999/1980)	170,45	399,77	160,41		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.37. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Nohut Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	1.288	18.376	275.000	0,5	7,0
1985	2.379	69.848	400.000	0,6	3,4
1990	19.080	142.962	860.000	2,2	13,3
1995	7.691	113.098	730.000	1,1	6,8
1996	7.690	113.289	732.000	1,1	6,8
1997	8.674	96.191	720.000	1,2	9,0
1998	6.275	91.058	625.000	1,0	6,9
1999	4.328	71.917	560.000	0,8	6,0
Değişim % (1999/1980)	236,02	291,36	103,63		

*Kaynak: DİE.

Verim, Bölge ortalamasından düşük ve Türkiye ortalamasından yüksektir (Tablo 6.38).

Tablo 6.38. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Nohut Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	619	1.128	1.145
1985	881	1.115	1.002
1990	1.114	1.049	966
1995	943	1.069	980
1996	958	1.083	938
1997	1.002	1.037	999
1998	949	1.031	940
1999	770	892	896

*Kaynak: DİE.

2.6.8.6. Endüstri Bitkileri

Endüstri bitkileri içinde yetiştirilen en önemli bitki pamuktur. Pamuk tarımı, endüstri bitkileri tarımının tamamına yakın kısmını oluşturmaktadır. Endüstri bitkileri yetiştiriciliği, sulu tarımın başlamasıyla birlikte artış göstermiştir. 1980-1999 yılında, endüstri bitkileri ekim alanı yaklaşık 14 kat artarken, bu artış Bölge’de yaklaşık 6 kat ve Türkiye genelinde ise yaklaşık 1.3 kat olmuştur. Üretim miktarındaki artış, Bölge hem de Türkiye artışından fazla gerçekleşmiştir (Tablo 6.39 ve 6.40).

Tablo 6.39. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Endüstri Bitkileri Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	12.310	60.564	1.226.023	1,0	20,3
1985	30.688	99.411	1.258.097	2,4	30,9
1990	63.609	180.827	1.392.325	4,6	35,2
1995	92.099	235.548	1.401.116	6,6	39,1
1996	110.066	261.590	1.475.624	7,5	42,1
1997	123.566	319.443	1.573.605	7,8	38,7
1998	152.948	360.017	1.660.190	9,2	42,5
1999	175.058	372.798	1.555.639	11,3	46,9
Değişim % (1999/1980)	1.322,07	515,54	26,88		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.40. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Endüstri Bitkileri Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	7.287	50.840	7 546.227	0,1	14,3
1985	24.980	84.132	10.579.564	0,2	29,7
1990	69.290	217.250	14.985.126	0,5	21,9
1995	105.815	316.894	12.302.011	0,9	33,4
1996	127.058	328.504	15.603.369	0,8	38,7
1997	152.706	432.550	19.577.072	1,6	35,3
1998	188.848	511.964	23.485.669	0,8	36,9
1999	180.150	432.977	18.216.751	1,0	41,6
Değişim % (1999/1980)	2.372,21	751,64	141,40		

*Kaynak: DİE.

2.6.8.6.1. Pamuk

Sulu koşullarda yetiştirilen en önemli endüstri bitkisi pamuktur. Pamuk ekim alanı, sulu tarım alanının artışına paralel olarak artış göstermektedir. Sulu koşullarda, pamuk tarımının yapılmasında başlıca etken nispi karlılığının yüksek olması ve pazarlama kolaylığıdır. Sulu tarım alanlarının artması, tarım teknolojilerini gelişmesi ve yeni çeşitlerin üretime alınması ile verimde önemli artışlar sağlanmıştır.

1980-1999 döneminde, pamuk ekim alanı ve üretim artışı hem Bölge, hem de Türkiye artışından daha fazla olmuştur. Bu dönemde, İl’deki pamuk ekim alanındaki artış yaklaşık 14 kat, üretim miktarındaki artış ise yaklaşık 25 kat olmuştur. Bu artış, sırasıyla Bölge’de 8 ve 14 kat, Türkiye’de ise 1,1 ve 1,6 kat olarak gerçekleşmiştir (Tablo 6.41 ve 6.42).

İl hem ekim alanı hem de üretim miktarındaki payı gerek Bölge ve gerekse Türkiye’de giderek artış göstermiştir. 1980 yılında Bölge ekim alanında payı % 29,3 iken, 1999 yılında % 52,7’ye yükselmiştir. Türkiye’deki payı ise % 1,8’den % 24,3’e ulaşmıştır. Üretim miktarı ise, Bölge’de % 31,0’den % 54,8’e ve Türkiye’de % 1,5’den % 22’ye yükselmiştir (Tablo 6.41 ve 6.42).

Tablo 6.41. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Pamuk Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	12.310	42.044	671.700	1,8	29,3
1985	30.688	84.950	660.000	4,6	36,1
1990	63.233	134.016	641.253	9,9	47,2
1995	91.920	204.232	756.694	12,1	48,6
1996	109.893	226.205	743.775	14,8	45,8
1997	123.393	265.228	721.723	17,1	46,5
1998	152.659	307.164	756.566	20,2	49,7
1999	174.934	331.895	719.294	24,3	52,7
Değişim % (1999/1980)	1.321,07	689,39	7,08		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.42. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Pamuk (Saf) Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	7.200	23.198	495.000	1,5	31,0
1985	24.680	61.028	518.000	4,8	40,4
1990	68.458	135.653	654.600	10,5	50,5
1995	105.524	227.880	851.487	32,6	46,3
1996	126.951	264.123	784.047	16,2	48,1
1997	152.609	300.808	831.672	18,3	50,7
1998	186.359	366.129	870.895	21,4	50,9
1999	179.800	328.280	791.298	22,7	54,8
Değişim % (1999/1980)	2.397,22	1.315,12	59,85		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.43. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Pamuk (Saf) Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	584	551	736
1985	804	718	785
1990	1.082	1.012	1.021
1995	1.148	1.115	1.125
1996	1.155	1.167	1.054
1997	1.237	1.134	1.152
1998	1.221	1.192	1.152
1999	1.028	989	1.229

*Kaynak: DİE.

2.6.8.7. Yağlı Tohumlu Bitkiler

Yağlı tohumlu bitkilerin en önemlisi susamdır. Türkiye’de, Bölge’de ve İl’de de yağlı tohumlu bitkilerin ekim alanında azalma görülmektedir. Azalma Bölge’den ve Türkiye’den daha fazla olmuştur (Tablo 6.44).

1985-1999 döneminde, Türkiye yağlı tohumlar üretim miktarında % 3,48 azalma görülürken, Bölge’de % 34,67 ve İl’de % 61,31 artış olmuştur (Tablo 6.45).

Tablo 6.44. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Yağlı Tohumlar Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1985	40.659	54.524	812.843	5,0	74,6
1990	42.796	55.055	901.163	4,7	77,7
1995	32.745	45.008	718.141	4,6	72,8
1996	36.660	49.780	703.583	5,2	73,6
1997	33.938	48.830	679.084	5,0	69,5
1998	35.189	50.455	713.190	4,9	69,7
1999	20.926	33.623	698.237	3,0	62,2
Değişim % (1999/1985)	- 48,54	- 38,34	- 14,10		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.45. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Yağlı Tohumlar Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1985	14.215	24.355	1.029.000	1,4	58,36
1990	15.894	22.784	1.124.000	1,4	69,75
1995	168.668	353.049	2.391.660	7,1	47,7
1996	201.509	398.676	2.165.632	9,3	50,5
1997	241.047	478.556	2.254.767	10,7	50,4
1998	293.562	565.042	2.391.105	12,3	51,9
1999	272.092	475.454	2.308.577	11,8	57,2
Değişim % (1999/1995)	+ 61,31	+ 34,67	- 3,48		

*Kaynak: DİE.

2.6.8.7.1. Susam

Susam da İl, Bölge ve Türkiye tarımında ekim alanı ve üretim miktarı yönünden önemli bir yere sahiptir. 1985-1999 döneminde, Bölge ekim alanının yaklaşık % 80’ini ve Türkiye ekim alanının yaklaşık % 50’sini oluşturmaktadır. İl, susam üretim miktarında, Bölge susam üretim miktarının yaklaşık % 75’i ve Türkiye üretiminin ise yaklaşık % 30’unu üretmektedir (Tablo 6.46 ve 6.47).

Tablo 6.46. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Susam Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	1.515	7.297	45.000	3,4	20,8
1985	40.408	48.904	88.000	45,9	82,6
1990	39.800	46.491	85.000	46,8	85,6
1995	32.741	43.123	73.000	44,8	75,9
1996	31.660	41.872	74.000	42,8	75,6
1997	33.937	40.642	68.000	49,9	83,5
1998	35.189	42.237	69.000	51,0	83,3
1999	20.886	25.682	51.000	41,0	81,3
Değişim % (1999/1980)	1.278,61	251,95	13,33		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.47. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Susam Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	403	3.991	26.000	1,6	10,1
1985	13.863	18.321	45.000	30,8	75,7
1990	13.708	15.917	39.000	35,1	86,1
1995	7.039	10.623	30.000	26,2	62,2
1996	7.072	9.984	30.000	23,6	70,8
1997	7.312	9.548	28.000	26,1	76,6
1998	10.428	12.842	34.000	30,7	81,2
1999	6.810	9.042	28.000	24,3	75,3
Değişim % (1999/1980)	1.589,82	126,55	7,69		

*Kaynak: DİE.

Verim Bölge ve Türkiye ortalamasından düşüktür (Tablo 6.48). İl ekim alanına göre Bölge ve Türkiye üretim miktarına daha az katkı sağlamaktadır.

Tablo 6.48. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Susam Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	266	546	577
1985	343	374	511
1990	344	342	458
1995	215	246	411
1996	223	238	405
1997	215	235	412
1998	296	304	493
1999	326	552	549

*Kaynak: DİE.

2.6.8.8. Yumru Bitkiler

Üretimi yapılan başlıca yumru bitkiler kuru soğan ve kuru sarımsaktır. Her iki ürünün tarımı, küçük alanlarda yapılmaktadır. Hem ekim alanı hem de üretim

miktarı bakımından, toplam tarımsal üretim içinde önemli oranda yer almamaktadır.

1980-1999 döneminde, İl'de yumru bitkiler ekim alanı ve üretim miktarı azalırken, Bölge'de ve Türkiye'de artış görülmektedir (Tablo 6.49 ve 6.50).

Tablo 6.49. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Yumru Bitkiler Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	1.000	7.802	266.000	0,4	12,8
1985	377	5.513	304.100	0,1	6,8
1990	596	11.091	286.050	0,2	5,4
1995	591	11.327	355.300	0,2	5,2
1996	462	7.679	321.400	0,1	6,0
1997	491	8.713	330.000	0,1	5,6
1998	406	6.781	321.600	0,1	6,0
1999	448	8.234	347.300	0,1	5,4
Değişim % (1999/1980)	- 55,2	+ 5,53	30,56		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.50. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Yumru Bitkiler Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	7.086	106.622	4.040.000	0,2	6,6
1985	2.606	87.057	5.445.000	0,1	3,0
1990	5.442	213.636	5.920.000	0,1	2,5
1995	7.040	202.712	7.785.000	0,1	3,5
1996	4.984	141.824	7.040.000	0,1	3,5
1997	5.624	153.832	7.400.000	0,1	3,6
1998	4.902	116.503	7.720.000	0,1	4,2
1999	4.800	124.494	8.708.000	0,1	3,9
Değişim % (1999/1980)	- 32,27	+ 16,76	+ 115,54		

*Kaynak: DİE.

2.6.8.8.1. Soğan

Soğan ekim alanı ve üretim miktarı, yıllar itibarıyla değişiklik göstermekte ve giderek azalmaktadır. Bölge soğan ekim alanının yaklaşık % 5'i İl'de bulunmakta ve Bölge soğan üretiminin ise yaklaşık % 3'ünü karşılamaktadır. Soğan tarımı yönünden Türkiye tarımında önemli bir paya sahip değildir (Tablo 6.51 ve 6.52).

Tablo 6.51. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Soğan (Kuru) Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	786	5.448	70.000	1,1	14,4
1985	284	4.470	84.500	0,3	6,4
1990	425	8.998	83.000	0,5	4,7
1995	422	9.914	143.000	0,3	4,3
1996	296	6.036	98.000	0,3	4,9
1997	320	6.534	105.000	0,3	4,9
1998	306	5.190	105.000	0,3	5,9
1999	300	6.492	113.000	0,3	4,6
Değişim % (1999/1980)	- 61,84	+ 19,16	+ 61,42		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.52. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Soğan (Kuru) Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	5.549	86.431	960.000	0,6	6,4
1985	2.264	75.127	1.270.000	0,2	3,0
1990	4.239	189.206	1.550.000	0,3	2,2
1995	5.302	185.504	2.850.000	0,2	2,9
1996	3.114	122.848	1.900.000	0,2	2,5
1997	3.629	134.318	2.100.000	0,2	2,7
1998	3.502	102.242	2.270.000	0,2	3,4
1999	2.674	108.915	2.500.000	0,1	2,5
Değişim % (1999/1980)	- 51,82	+ 26,01	+ 160,41		

*Kaynak: DİE.

Verim Bölge ve Türkiye veriminden daha düşüktür. Bölge ve Türkiye genelinde ortalama 20 ton/ha kuru soğan üretilir. İl’de ise verim 10 ton/ha’dır (Tablo 6.53).

Tablo 6.53. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Soğan (Kuru) Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	7.059	15.864	13.714
1985	7.971	16.806	15.029
1990	9.974	21.027	18.674
1995	12.564	18.711	19.930
1996	10.520	20.353	19.388
1997	11.341	20.557	20.000
1998	11.444	19.700	21.619
1999	8.913	16.777	22.124

*Kaynak: DİE.

2.6.8.8.2. Sarımsak

Sarımsak ekim alanı ve üretim miktarı Bölge ve Türkiye tarımından daha iyi konumdadır. 1980-1999 döneminde, İl, Bölge ve Türkiye’de sarımsak ekim alanları azalma göstermiştir (Tablo 6.54). Aynı dönemde, İl ve Türkiye’de sarımsak üretim miktarında artış olurken, Bölge’de azalma olmuştur (Tablo 6.55).

Tablo 6.54. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Sarımsak (Kuru) Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	214	1.472	13.000	1,6	14,5
1985	83	737	11.000	0,8	11,3
1990	171	1.147	9.500	1,8	14,9
1995	169	874	10.000	1,7	19,3
1996	166	1.086	11.000	1,5	15,3
1997	2	1.344	11.500		0,1
1998	100	1.093	11.000	0,9	9,1
1999	121	1.259	11.600	1,0	9,6
Değişim % (1999/1980)	- 43,46	- 14,48	- 10,77		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.55. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Sarımsak (Kuru) Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	1.537	11.009	80.000	1,9	14,0
1985	342	7.281	75.000	0,5	4,7
1990	1.203	10.732	70.000	1,7	11,2
1995	1.738	8.371	75.000	2,3	20,8
1996	1.870	9.832	80.000	2,3	19,0
1997	5	10.942	85.000		
1998	1.400	7.844	80.000	1,8	17,8
1999	1.684	8.341	86.000	2,0	20,2
Değişim % (1999/1980)	+ 7,05	- 24,24	+ 7,50		

*Kaynak: DİE.

1980-1999 döneminde, veriminde artış olmuştur. Sarımsak verimi, Bölge ve Türkiye veriminden daha yüksektir (Tablo 6.56).

Tablo 6.56. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Sarımsak (Kuru) Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	7.182	7.478	6.153
1985	4.120	9.879	6.818
1990	7.035	9.356	7.368
1995	10.284	9.578	7.500
1996	11.265	9.053	7.273
1997	2.500	8.141	7.391
1998	14.000	7.165	7.273
1999	13.917	6.625	7.414

*Kaynak: DİE.

2.6.8.9. Sebzeler

Gerek sebze üretim alanı gerekse sebze üretim miktarı bakımından önemli potansiyele sahiptir.

Meyvesi yenen sebzelerin ekiliş alanı ve üretim miktarı bakımından başta gelenleri karpuz, kavun, domates ve patlıcandır.

Son yıllarda, sulü alanların artmasıyla sebze ekim alanları da artmıştır. 1995-1999 döneminde, sebze ekim alanları % 44,17 oranında artış gösterirken, Bölge’de (% 6,68) ve Türkiye’de (% 0,57) daha az oranda artış gerçekleşmiştir. Bölge ve Türkiye’deki sebze ekim alanındaki payı giderek artmaktadır (Tablo 6.57).

Tablo 6.57. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Sebzeler Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1995	16.507	72.830	785.212	2,1	22,7
1996	16.062	82.223	738.758	2,2	19,5
1997	17.990	90.529	774.563	2,3	19,9
1998	22.182	83.689	783.183	2,8	26,5
1999	23.799	77.696	789.702	3,0	30,6
Değişim % (1999/1995)	44,17	6,68	0,57		

*Kaynak: DİE.

Sebze üretim miktarındaki artış, ekim alanındaki artıştan daha fazla olmuştur. Bölge ve Türkiye sebze üretim miktarına katkısı, ekim alanı katkısından daha fazladır (Tablo 6.58).

Sebzede görülen üretim artışına rağmen, verim beklenen düzeyde değildir. Sebze üretiminde verimi artırmanın en önemli etkeni sertifikalı tohum kullanmaktır. Ayrıca, modern yetiştirme tekniklerinin çiftçilere ulaştırılması ve uygulamaya aktarılması da önemlidir. Bu üreticilerin eğitilmesi ile mümkündür. Bilinçli çiftçiler, mevcut potansiyeli daha iyi değerlendirecekler ve Pazar taleplerini göz önünde bulundurarak kaliteli üretim yapacaktır.

Tablo 6.58. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Sebzeler Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1995	378.751	1.309.889	18.944.345	2,0	28,9
1996	405.683	1.684.745	20.216.295	2,0	24,1
1997	470.639	1.828.184	18.784.662	2,5	25,7
1998	556.059	1.748.519	21.151.592	2,6	31,8
1999	747.201	1.691.966	22.083.352	3,4	44,2
Değişim % (1999/1995)	97,28	29,16	16,56		

*Kaynak: DİE.

2.6.8.9.1. Domates

Domates ekim alanı, yıllar itibariyle giderek artmaktadır. Ekim alanı bakımında, Türkiye domates ekim alanının % 1 düzeyindedir. Bölge’de ise yaklaşık % 35’dir. 1980-1999 döneminde, domates ekim alanındaki artış, Bölge’de 1,54 kat ve Türkiye’de 2,33 kat olduğu halde; İl’de, Bölge’deki artıştan yaklaşık 7,5 kat ve Türkiye’deki artıştan ise yaklaşık 5 kat daha fazla olmak üzere 11,54 kat olarak gerçekleşmiştir (Tablo 6.59).

Tablo 6.59. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Domates Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	294	5.679	120.339	0,2	5,2
1985	1.730	7.409	166.102	1,0	23,3
1990	2.777	9.192	203.390	1,4	30,2
1995	1.996	6.397	245.763	0,8	31,2
1996	2.338	7.644	264.407	0,9	30,6
1997	3.149	8.974	223.729	1,4	35,1
1998	3.394	8.799	281.017	1,2	38,6
Değişim % (1998/1980)	1.054,42	54,93	133,52		

*Kaynak: DİE.

Domates üretim miktarı; 1980 yılında, 8.669 ton iken, % 1.054,91 oranında artarak 1999 yılında 100.120 tona ulaşmıştır. Bu dönemde, Bölge’deki ve Türkiye’deki artış sırasıyla; % 55,11 ve % 148,70 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 6.60).

Türkiye domates üretim miktarındaki payı yaklaşık % 1 düzeyinde iken, Bölge’de % 35 düzeyindedir.

Tablo 6.60. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Domates Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	8.669	167.522	3.550.000	0,2	5,2
1985	51.043	218.551	4.900.000	1,0	23,4
1990	81.929	271.171	6.000.000	1,4	30,2
1995	58.878	188.709	7.250.000	0,8	31,2
1996	68.960	225.506	7.800.000	0,9	30,6
1997	92.890	264.730	6.600.000	1,4	35,1
1998	100.120	259.853	8.829.000	1,1	38,5
Değişim % (1998/1980)	1.054,91	55,11	148,70		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.61. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Domates Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	29.486	29.498	29.499
1985	29.504	29.498	29.499
1990	29.502	29.500	29.499
1995	29.497	29.499	29.499
1996	29.495	29.501	29.499
1997	29.498	29.499	29.499
1998	29.499	29.532	31.418

*Kaynak: DİE.

2.6.8.9.2. Patlıcan

1980-1999 döneminde, patlıcan ekim alanı ve üretim miktarı İl, Bölge ve Türkiye’de artmıştır. Bu artış, İl’de, Bölge ve Türkiye ortalamasından daha fazla olmuştur (Tablo 6.62 ve 6.63).

Tablo 6.62. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Patlıcan Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	196	3.184	22.034	0,9	6,2
1985	1.125	4.048	23.051	4,9	27,8
1990	1.757	5.586	24.915	7,1	31,5
1995	1.858	4.942	25.424	7,3	37,6
1996	2.945	6.210	28.814	10,2	47,4
1997	2.672	6.240	28.712	9,3	42,8
1998	3.283	6.389	31.017	10,6	51,4
Değişim % (1998/1980)	1.575,00	100,65	40,76		

*Kaynak: DİE.

Patlıcan ekim alanı bakımından Türkiye’de yaklaşık % 8 ve üretim miktarı açısından yaklaşık % 7 paya sahipken; Bölge’de bu oranlar, sırasıyla % 45 ve 40’dır (Tablo 63).

Tablo 6.63. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Patlıcan Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	4.608	74.823	650.000	0,7	6,1
1985	26.447	95.134	680.000	4,0	6,1
1990	41.300	131.264	735.000	5,6	27,8
1995	43.659	116.147	750.000	5,8	31,5
1996	69.210	145.935	850.000	8,1	37,6
1997	62.791	146.634	847.000	7,4	42,8
1998	77.162	150.151	915.000	8,4	51,4
Değişim % (1998/1980)	1.574,52	100,67	40,76		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.64. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Patlıcan Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	23.510	23.499	29.499
1985	23.508	23.501	29.499
1990	23.505	23.498	29.500
1995	23.497	23.502	29.499
1996	21.123	23.500	29.500
1997	23.499	23.499	29.499
1998	23.503	23.501	29.500

*Kaynak: DİE.

2.6.8.9.3. Kavun

1980-1999 yılında, kavun ekim alanı ve üretim miktarındaki artış; İl’de % 24,70 ve % 24,72, Bölge’de % 11,21 ve % 11,21, Türkiye’de ise % 29,99 ve % 30,00 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 6.65 ve 6.66).

Verim, İl ve Bölge’de Türkiye ortalamasının altındadır (Tablo 6.67). Türkiye verimi, İl veriminin yaklaşık iki katıdır.

Tablo 6.65. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Kavun Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	1.684	16.870	49.153	3,4	10,0
1985	2.034	23.517	70.438	2,9	8,6
1990	1.998	17.042	55.932	3,6	11,7
1995	2.677	17.652	61.017	4,4	15,2
1996	2.872	20.143	64.407	4,5	14,3
1997	3.021	20.800	59.322	5,1	14,5
1998	2.100	18.762	63.898	3,3	11,2
Değişim % (1998/1980)	24,70	11,21	29,99		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.66. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Kavun Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	26.940	269.927	1.450.000	1,9	10,0
1985	32.549	376.271	2.077.913	1,6	8,7
1990	31.968	272.671	1.650.000	1,9	11,7
1995	42.825	282.425	1.800.000	2,4	15,2
1996	45.950	322.288	1.900.000	2,4	14,3
1997	48.337	332.805	1.750.000	2,8	14,5
1998	33.600	300.197	1.885.000	1,8	11,2
Değişim % (1998/1980)	24,72	11,21	30,00		

*Kaynak: DİE

Tablo 6.67. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Kavun Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	15.997	16.000	29.500
1985	16.002	15.999	29.500
1990	16.000	15.999	29.500
1995	15.997	15.999	29.500
1996	15.999	16.000	29.500
1997	16.000	16.000	29.500
1998	16.000	16.000	29.500

*Kaynak: DİE.

2.6.8.9.4. Karpuz

Karpuz ekim alanı ve üretim miktarı; İl, Bölge ve Türkiye’de yıllar itibariyle giderek artış göstermiştir. İl’deki artış, Bölge ve Türkiye genelindeki artıştan daha fazla gerçekleşmiştir (Tablo 6.68 ve 6.69).

İl’in, Bölge ve Türkiye karpuz ekim alanı ve karpuz üretimindeki payı yıllar itibariyle giderek artmıştır. Verim Türkiye ortalamasından düşüktür.

Tablo 6.68. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Karpuz Ekiliş Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	1.841	28.826	101.659	1,8	6,4
1985	3.078	25.371	116.003	2,7	12,1
1990	4.191	26.247	111.864	3,7	16,0
1995	10.699	36.070	122.034	8,8	29,7
1996	9.785	43.720	132.203	7,4	22,4
1997	12.234	45.760	128.814	9,5	26,7
1998	15.657	45.555	133.220	1,8	34,4
Değişim % (1998/1980)	750,46	58,03	31,04		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.69. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Karpuz Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	32.210	504.457	3.000.000	1,1	6,4
1985	53.860	443.999	3.422.087	1,6	12,1
1990	73.339	459.318	3.300.000	2,2	16,0
1995	187.235	631.224	3.600.000	5,2	29,7
1996	171.245	765.103	3.900.000	4,4	22,4
1997	214.100	800.804	3.800.000	5,6	26,7
1998	273.991	797.209	3.930.000	7,0	34,4
Değişim % (1998/1980)	750,63	58,03	31,00		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.70. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Karpuz Verimi (Kg/ha)

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge	Türkiye
1980	17.495	17.500	29.510
1985	17.498	17.500	29.499
1990	17.499	17.499	29.500
1995	17.500	17.499	29.500
1996	17.500	17.500	29.500
1997	17.500	17.500	29.500
1998	17.499	17.499	29.500

*Kaynak: DİE.

2.6.8.10. Meyveler

İl iklim ve ekoloji bakımından bir çok meyvenin yetiştirilmesine uygundur. Yetiştirilen başlıca meyveler; antepfıstığı, badem, ceviz, nar ve üzumdür. 1980-1999 döneminde, meyvelerin toplam ağaç sayısında; İl’de % 2,78, Bölge’de % 4,96 ve Türkiye’de % 10,22 oranında artış olmuştur (Tablo 6.71). Toplam meyve ağaç sayısındaki artış, Bölge’deki artışın ½’si ve Türkiye’nin ise ¼’ü düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 6.71. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Meyveler Toplam Ağaç Sayısı (Adet)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1995	14.877.563	43.834.659	587.622.330	2,5	33,9
1996	15.263.615	46.051.668	588.528.090	2,6	33,1
1997	15.356.785	49.790.959	598.792.000	2,6	30,8
1998	15.274.754	46.213.183	593.804.700	2,6	33,1
1999	15.292.267	46.011.786	600.652.100	2,5	33,2
Değişim % (1999/1995)	2,78	4,96	10,22		

*Kaynak: DİE.

Toplam meyve üretim miktarı % 15,14 oranında artarken, Bölge’de % 3,00 oranında azalmıştır. Türkiye’de ise % 15,18 artmıştır (Tablo 6.72).

Tablo 6.72. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Meyveler Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1995	79.617	688.977	11.346.287	0,7	11,6
1996	92.930	775.837	13.075.575	0,7	12,0
1997	144.640	732.780	11.893.090	1,2	19,7
1998	108.630	703.256	13.933.034	0,8	15,4
1999	91.675	668.307	13.069.237	0,7	13,7
Değişim % (1999/1995)	+ 15,14	- 3,00	+ 15,18		

*Kaynak: DİE.

2.6.8.10.1. Antepfıstığı

Antepfıstığı meyve yetiştiriciliğinde çok önemli yere sahiptir. İl, Bölge’de hem toplam ve meyve veren ağaç sayısı hem de üretim miktarı bakımından ilk sırada yer almaktadır.

Toplam ağaç sayısının yaklaşık % 95’ini antepfıstığı ağaçları oluşturmaktadır. Bölge ve Türkiye antepfıstığı yetiştiriciliğinde de kendini göstermektedir. Bölge toplam ağaç sayısının yaklaşık % 40’ı İl’de bulunmakta ve üretim miktarının yaklaşık % 50’si gerçekleşmektedir. Bu oranlar, Türkiye için ise yaklaşık % 40’lar dolayındadır (Tablo 6.73 ve 6.74).

1980-1999 döneminde, antepfıstığı toplam ağaç sayısı; İl’de % 99,33, Bölge’de % 52,08 ve Türkiye’de % 30,98 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde, İl ve Bölge üretim miktarında azalma görülürken, Türkiye’de artış olmuştur. Üretim miktarındaki azalış, Bölge’de % 3,95 ve İl’de % 30,98 oranındadır.

Tablo 6.73. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Antepfıstığı Toplam Ağaç Sayısı (Adet)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	7.466.500	23.825.603	28.150.000	26,5	31,3
1985	8.376.496	27.109.553	31.495.000	26,6	30,9
1990	12.453.910	32.728.851	37.418.000	33,3	38,1
1995	14.482.440	36.743.847	36.873.000	39,3	39,4
1996	14.845.660	37.859.681	36.873.000	40,3	39,2
1997	14.946.374	38.230.015	36.873.000	40,5	39,1
1998	14.878.812	37.346.281	36.873.000	40,4	39,8
1999	14.883.312	36.234.842	36.873.000	40,4	41,1
Değişim % (1999/1980)	99,33	52,08	30,98		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.74. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Antepfıstığı Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	63	5 480	7 500	0.8	1.1
1985	14 258	32 986	35 000	40.7	43.2
1990	7 121	10 814	14 000	50.9	65.8
1995	18 392	30 965	36 000	51.1	59.4
1996	30 339	52 588	60 000	50.6	57.7
1997	38 940	63 297	70 000	55.6	61.5
1998	9 880	28 001	35 000	28.2	35.3
1999	9 842	31 686	40 000	24.6	31.1
Değişim % (1999/1985)	- 30.98	- 3.95	+ 14.28		

*Kaynak: DİE.

2.6.8.10.2. Badem ve Ceviz

Badem ve ceviz, toplam ağaç sayısı ve üretim miktarı bakımından Türkiye tarımındaki payı çok düşüktür. Badem, Bölge’de hem toplam ağaç sayısı hem de üretim miktarı açısından % 2-3 paya sahiptir (Tablo 6.75 ve 6.76). Bölge tarımında, ceviz, toplam ağaç sayısında % 6-10 ve üretim miktarında % 5-8 oranında yer almaktadır (Tablo 6.77 ve 6.78).

Tablo 6.75. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Badem Toplam Ağaç Sayısı (Adet)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	23.420	604.348	4.750.000	0,5	3,9
1985	13.656	560.928	4.750.000	0,3	2,4
1990	13.666	594.195	4.815.000	0,3	2,3
1995	12.995	551.170	4.565.000	0,3	2,4
1996	12.330	513.156	4.502.000	0,3	2,4
1997	11.270	479.305	4.415.000	0,3	2,4
1998	12.010	431.349	4.288.000	0,3	2,8
1999	14.060	441.448	4.210.000	0,3	3,2
Değişim % (1999/1980)	- 39,97	- 26,96	- 11,37		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.76. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Badem Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	61	5.214	32.000	0,2	1,2
1985	69	5.887	38.000	0,2	1,2
1990	52	5.665	46.000	0,1	0,9
1995	43	5.402	37.000	0,3	2,5
1996	48	4.432	43.000	0,3	2,6
1997	37	4.045	33.000	0,2	2,5
1998	61	3.699	36.000	0,3	2,9
1999	61	3.633	43.000	0,3	2,8
Değişim % (1999/1980)	0,00	- 30,33	+ 34,37		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.77. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Ceviz Toplam Ağaç Sayısı (Adet)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	120.623	416.783	4.120.000	0,6	7,9
1985	27.233	342.971	4.275.000	0,6	7,3
1990	25.513	349.730	4.376.000	0,6	6,2
1995	25.675	414.748	4.520.000	0,6	6,2
1996	27.656	367.390	4.494.000	0,6	7,5
1997	28.356	337.294	4.495.000	0,6	8,4
1998	27.142	271.966	4.645.000	0,6	10,0
1999	25.150	282.596	4.825.000	0,5	8,9
Değişim % (1999/1980)	- 79,15	- 32,20	+ 17,11		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.78. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Ceviz Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	1.031	8.673	122.000	0,4	6,5
1985	400	6.177	110.000	0,3	4,4
1990	324	7.287	115.000	0,4	4,0
1995	413	10.221	110.000	0,6	5,9
1996	638	9.490	115.000	0,6	7,3
1997	589	14.695	115.000	0,6	7,8
1998	550	5.944	120.000	0,6	9,4
1999	572	5.511	120.000	0,5	8,1
Değişim % (1999/1980)	- 44,52	- 36,46	- 1,64		

*Kaynak: DİE.

2.6.8.10.3. Nar

Nar yetiştiriciliğinde, toplam ağaç sayısında 1980-1999 döneminde; İl’de azalma görülürken, Bölge’de ve Türkiye’de artış gerçekleşmiştir. Bölge nar

ağaçlarının yaklaşık % 6'sı, Türkiye'deki nar ağaçlarının ise % 2'si İl'dedir (Tablo 6.79).

1980-1999 döneminde, nar üretim miktarı; İl'de % 5.59, Bölge'de % 9.27 ve Türkiye'de % 61,11 oranında artış gerçekleşmiştir (Tablo 6.80).

Tablo 6.79. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Nar Toplam Ağaç Sayısı (Adet)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	90.370	598.840	1.659.000	5,4	15,1
1985	96.914	726.045	1.915.000	5,1	13,3
1990	99.440	830.637	2.566.000	3,9	12,0
1995	80.300	877.007	2.799.000	2,9	9,2
1996	76.840	883.975	2.870.000	2,7	8,7
1997	75.750	932.805	2.990.000	2,5	8,1
1998	68.365	889.542	2.820.000	2,4	7,7
1999	67.345	1.152.606	3.140.000	2,1	5,8
Değişim % (1999/1980)	- 25,48	+ 92,47	+ 89,27		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.80. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Nar Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	912	10.722	36.000	2,5	8,5
1985	1.014	8.344	33.000	3,1	12,2
1990	1.272	11.955	50.000	2,5	10,6
1995	947	9.695	53.000	2,8	8,9
1996	1.030	11.429	56.000	2,6	8,5
1997	1.043	10.994	56.000	2,5	8,5
1998	919	11.028	55.000	2,3	7,6
1999	963	11.717	58.000	2,2	7,5
Değişim % (1999/1980)	5,59	9,27	61,11		

*Kaynak: DİE.

2.6.8.10.4. Üzüm

Üzüm, antepfıstığından sonra en fazla yetiştiriciliği yapılan meyvedir. Sofralık ve şıralık olarak tüketilmektedir. İl'de, bağ omca sayısında önemli azalma görülmektedir. 1980 yılında 74.694 ha alanda üzüm yetiştiriciliği yapılırken, 1999 yılında 20.570 ha'a düşmüştür. Üzüm yetiştirilen alandaki azalma, Bölge ve Türkiye'de de kendini göstermektedir (Tablo 6.81).

İl, üzüm üretim miktarı Bölge'de yaklaşık % 15 ve Türkiye'de % 3 paya sahiptir (Tablo 6.82).

Tablo 6.81. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Üzüm Üretim Alanı (ha)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	74.694	193.142	820.000	38,7	9,1
1985	18.972	141.032	625.000	13,5	3,0
1990	20.137	136.357	580.000	14,8	3,5
1995	25.942	141.398	565.000	18,3	4,6
1996	23.048	139.561	560.000	16,5	4,1
1997	19.832	133.245	545.000	14,9	3,6
1998	20.704	133.756	541.000	15,5	3,8
1999	20.570	133.443	535.000	15,4	3,8
Değişim % (1999/1980)	- 72,47	- 30,91	- 34,76		

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.82. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Üzüm Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4=(1/3) %	5= (1/2) %
1980	56.670	797.990	3.600.000	1,6	7,1
1985	58.738	698.584	3.300.000	1,8	8,4
1990	43.557	733.592	3.500.000	1,2	5,9
1995	56.990	583.733	3.550.000	1,6	9,8
1996	57.290	600.964	3.700.000	1,5	9,5
1997	100.685	567.165	3.700.000	2,7	17,8
1998	93.823	590.626	3.600.000	2,6	15,9
1999	76.775	531.272	3.400.000	2,3	14,5
Değişim % (1999/1980)	+ 35,47	- 33,43	- 5,56		

* Kaynak: DİE.

2.6.8.11. Yem Bitkileri

Türkiye genelinde olduğu gibi, Bölge’de ve İl’de hayvancılık geniş ölçüde meraya dayalı olarak yapılmaktadır. Bu bakımdan, hayvan yetiştiriciliğinde meralar ayrı bir önem taşımaktadır.

Hayvancılıkta girdi kullanımında en önemli payı yem almaktadır. Toplam yem girdisi içinde ise kaba yem miktarı önemli rol oynamaktadır. Kaba yem kaynakları çayır-mera alanları ile yem bitkileri ekim alanlarıdır. 1998 yılında 2.231 ha arazide yem bitkileri ekimi yapılmıştır. İl’in Türkiye yem bitkileri ekim alanındaki payı % 0,20’dir (Tablo 6.83). Bu düzey çok düşüktür.

Tablo 6.83. Yem Bitkileri Ekiliş Alanları ve Üretim Miktarı (1998)

Yem Bitkileri	Türkiye (1)		Şanlıurfa (2)		Ekim Alanı 3 = 2/1 (%)	Üretim Miktarı 4 = 2/1 (%)
	Alan (ha)	Üretim (Ton)	Alan (ha)	Üretim (Ton)		
Mısır	550.000	2.300.000	1.652	9.115	0,30	0,39
Yonca	230.000	1.550.000	293	9.586	0,12	0,61
Fiğ	235.000	340.000	286	175	0,12	0,05
Burçak	6.000	5.000				
Korunga	93.000	350.900				
Toplam	1.114.000		2.231		0,20	

Hayvancılıkta verimliliği artırmanın yolu kaliteli yem üretimi ile mümkündür. Kaliteli yemi üretmenin yolu yem bitkileri ekim alanlarının artırılmasıdır. Gelişmiş ülkelerde toplam ekili alanlar içinde yem bitkilerinin oranı % 10-30 arasında iken, bu oran Türkiye’de % 3 dolayındadır. İl’de ise daha düşüktür. Dolayısıyla, kaba yem açığının giderilmesi ve İl hayvancılığının kalkınması için, tarla bitkileri ekiliş alanları içinde yem bitkileri ekim alanlarının payı % 15-20 seviyelerine çıkarılmalıdır. Ayrıca İl’de gerçekleştirilen deneme çalışmalarıyla, kışlık ara devrede yem bitkileri üretiminin mümkün olacağı, üreticinin pamuk ekim programını olumsuz etkilemeyeceği buna karşılık toprakta bitki besin dengesini olumlu etkilediği anlaşılmıştır. Kışlık ara devrede, fiğ + yulaf karışımından 20 ton/ha, saf fiğ ekiminden 12-18 ton/ha ve fiğ + arpa karışımından ise 35-40 ton/ha üretime ulaşılmış bulunmaktadır. İl ve Bölge’de yapılan çalışmalarda yem bitkilerinde verimin yüksek olduğu saptanmıştır.

2.6.8.12. Mer’a

Mer’a Yasası, 1998 yılından itibaren yürürlüktedir. Resmi olmayan veriler göre 246 köyde 2.860 parselde 214.917 ha’lık mer’a alanı vardır. 1999 yılından 2001 yılı sonuna kadar, toplam 239 köyde 1.580 parselde 119.086 ha’lık alanda tespit çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 5.682 ha (7 köy)’lık alanda ise tahdit çalışması gerçekleştirilmiştir. Tahdit yapılan köylerde mer’a ıslahı aşamasına geçilmiş, ancak mer’a tecavüzleri nedeniyle henüz başlanamamıştır. Mer’a olarak görülüp de amaca uygun kullanılmayacak alanların, ormancılık faaliyetlerine tahsis edilmesinden büyük yararlar doğacaktır.

2.6.9. Hayvansal Üretim

Hayvancılık genelde meraya dayalı olup, ekstansif hayvancılık karakterini taşımaktadır. Hayvan ırkları içinde yerli ırklar önemli orandadır ve birim hayvan başına verim düşüktür. Hayvansal üretim faaliyeti içinde büyük ve küçük baş hayvan yetiştiriciliği ağırlıklı ve öncelikli olarak önemini korumaktadır. Yumurta ve et tavukçuluğu üretim faaliyetinde bulunan işletme çok nadir bulunmaktadır.

Koyun, kıl keçisi ve yerli ırk sığır sayısında azalma olmasına karşın, melez ve kültür ırkı sığır varlığında ise artış görülmektedir. Özellikle kültür ırkı sığır varlığında artış olması, verim ve üretim artışının gerçekleşmesi açısından önemli bir gelişmedir.

Hayvan varlığı içinde ilk sırayı koyun almaktadır. Bunu sırasıyla; kıl keçisi, yerli ırk sığırlar, melez ırk sığırlar ve kültür ırkı sığırlar izlemektedir. 2000 yılı itibariyle, sığır varlığının (138.880 baş) % 52,7'sini yerli ırk sığırlar, % 43'ünü melez ırk sığırlar, % 4,3'ünü ise kültür ırkı sığırlar oluşturmaktadır. Toplam 1.683.040 baş küçük baş hayvan varlığının % 89,8'ini koyun ve % 10,1'ini kıl keçisi oluşturmaktadır.

1995-2000 yılları arasında, koyun % 9, kıl keçisi % 35,6 ve yerli ırk sığır % 2,4 oranında azalma gösterirken, melez ırk sığır % 68,5 ve kültür ırkı sığır % 13,9 oranında artış göstermiştir. Toplam hayvan varlığındaki artış % 20,1 oranında gerçekleşmiştir.

Projeye dayalı bir adet süt ve besi çiftliği (KOÇ Ata Besi ve Tarım Ürünleri A.Ş.) vardır. Bu çiftlikte yaklaşık 2.000 baş besi sığırı ve 2.000 baş süt ineği vardır. Ayrıca Ceylanpınar TİGEM'de 2.800 baş süt ineği ve 60.000 baş süt koyunu bulunmaktadır. Bunların dışında büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmesi bulunmamaktadır. Ancak, bitkisel üretim faaliyetinde bulunan aileler işletmelerinde genel olarak 1-5 baş sığır ile 10-15 adet koyun yetiştirmektedirler.

Tablo 6.82. Şanlıurfa'da Hayvan Varlığı (Baş)

Hayvan Cinsi	YILLAR						Değişim 2000/1995 (%)
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	
1. Koyun	1.662.895	1.615.763	1.430.136	1.510.855	1.583.250	1.512.878	- 9,0
2. Kıl Keçisi	265.663	209.970	160.551	185.560	187.013	171.040	- 35,6
3= (1+2)	1.928.558	1.825.733	1.590.687	1.696.415	1.770.263	1.683.918	- 12,7
4. Yerli Irk Sığır	75.069	73.712	73.024	72.418	76.285	73.259	- 2,4
5. Melez Irk Sığır	35.446	39.751	40.150	50.411	62.823	59.744	+ 68,5
6. Kültür Irkı Sığır	5.161	4.384	4.283	4.251	4.548	5.877	+ 13,9
7=(4+5+6)	115.676	117.847	117.457	127.080	143.656	138.880	+ 20,1

*Kaynak: DİE.

2.6.9.1. Koyun Varlığı

İl'deki koyun varlığının % 60'ını ivesi ve % 40'ını ise ak ve mor karaman ırkları oluşturmaktadır.

Koyun varlığını, Bölge ve Türkiye toplamı ile karşılaştırılması ise; İl'de olduğu gibi Bölge ve Türkiye de koyun varlığında azalma olmuştur. 1980-1999 yılları arasında bu azalma; İl'de % 12,4, Bölge'de % 25,5 ve Türkiye'de % 37,8 oranında gerçekleşmiştir. İl'deki koyun varlığındaki azalma, Bölge ve Türkiye geneline göre daha düşük düzeyde olmuştur (Tablo 6.85).

Koyun varlığı bakımından, Bölge'de ve Türkiye'de önemli bir yere sahiptir. Koyun varlığı; Türkiye koyun varlığının yaklaşık % 5'ini, Bölge'deki hayvan varlığının ise yaklaşık % 35'ini oluşturmaktadır.

Tablo 6.85. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Koyun Varlığı (Baş)

	YILLAR					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1995	1999	
Türkiye (1)	48.630.000	42.500.000	40.553.000	33.791.000	30.256.000	- 37,8
Bölge (2)	5.413.690	4.744.220	5.799.490	4.923.660	4.084.270	- 25,5
Şanlıurfa (3)	2.116.100	1.573.610	1.795.730	1.662.900	1.583.250	- 12,4
3/1 (%)	4,4	3,7	4,4	4,9	5,2	
3/2 (%)	39,1	33,2	31,0	33,8	38,8	

*Kaynak: DİE

2.6.9.2. Sığır Varlığı

1980-1999 yılları arasında İl'de %2,9 artış, Bölge'de % 30,8 ve Türkiye'de % 30,4 azalma olmuştur (Tablo 6.86).

Bölge sığır varlığının yaklaşık % 20'si ve Türkiye sığır varlığının yaklaşık % 1'i İl'de bulunmaktadır.

Tablo 6.86. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Sığır Varlığı (Baş)

	YILLAR					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1995	1999	
Türkiye (1)	15.894.137	12.466.000	11.377.057	11.789.000	11.054.000	- 30,4
Bölge (2)	971.412	675.440	786.545	638.640	672.040	- 30,8
Şanlıurfa (3)	139.575	136.820	127.407	115.676	143.656	+ 2,9
3/1 (%)	0,9	1,1	1,1	1,0	1,3	
3/2 (%)	14,4	20,3	16,2	18,1	21,4	

Türkiye’de, 1995 yılında 11.789.000 baş olan sığır sayısı % 6,24 oranında azalarak 11.054.000’e düşmüştür. İl’de ise 115.676 baş olan toplam sığır sayısı % 24,18 oranında artarak 143.656’ya yükselmiştir.

Türkiye’de kültür ırkı sığır sayısı % 4,70 oranında artarken, İl’de % 11,88 oranında azalmıştır. Melez ırk sığır sayısındaki artış oranı, Türkiye’deki artış oranından çok daha fazla oranda gerçekleşmiştir. Türkiye’de yerli sığır sayısında azalma görülürken, İl’de artış gerçekleşmiştir (Tablo 6.87).

Tablo 6.87. Türkiye ve Şanlıurfa’da Sığır Mevcudu (Baş)

	Sığır İrkları	Yıllar					Değişim (%)
		1995	1996	1997	1998	1999	
Türkiye	Kültür	1.702.000	1.795.000	1.715.000	1.733.000	1.782.000	+ 4,70
	Melez	4.776.000	4.909.000	4.690.000	4.695.000	4.826.000	+ 1,04
	Yerli	5.311.000	5.182.000	4.780.000	4.603.000	4.446.000	- 16,2
	Toplam	11.789.000	11.886.000	11.185.000	11.031.000	11.054.000	- 6,24
Ş.urfa	Kültür	5.161	4.384	4.283	4.251	4.548	- 11,8
	Melez	35.446	39.751	40.150	50.411	62.823	+ 77,2
	Yerli	75.069	73.712	73.024	72.418	76.285	+ 1,61
	Toplam	115.676	117.847	117.457	127.080	143.656	+ 24,1

*Kaynak: DİE.

2.6.9.3. At Varlığı

Safkan yarış atı yetiştiriciliğinde çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle “safkan arap atı” yetiştiriciliğinde Türkiye’deki mevcudun %50’si gibi büyük bir orana sahiptir. 2000 yılında 3.500 adet safkan arap atı var olup bunun 2 000 adedi pedigri (soy kütüğü belli-kayıtlı)’dır. Ayrıca 100 safkan ingiliz atı pedigri olarak yetiştirilmektedir.

2.6.9.4. Tavukçuluk

Et ve yumurta tavuk yetiştiriciliği yapan işletmeler yok denecek kadar azdır. 1980-1999 yılında, tavuk adedinde İl, Bölge ve Türkiye’de artış görülmektedir.

Bu dönemde, Tavuk sayısında % 116,1 oranında artış olmuştur. Bu artış Bölge’de % 49,8 Türkiye’de ise % 309,2 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 6.88).

Ülkemizde, son 20-25 yıl içinde et ve yumurta tavuk yetiştiriciliği önemli gelişme göstermiştir. Et tavukçuluğunda üretim yapan işletmeler gerek kullandığı üretim teknolojisi gerekse ürettiği ürün kalitesi açısından gelişmiş batı ülkeleriyle rekabet edebilecek düzeye gelmiştir.

Tablo 6.88. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Tavuk Sayısı (Adet)

	YILLAR					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1995	1999	
Türkiye (1)	58.584.026	61.045.853	96.676.445	129.014.427	239.747.937	309,2
Bölge (2)	2.600.674	3.355.273	3.511.436	4.804.514	3.896.027	49,8
Şanlıurfa (3)	507.400	540.315	802.650	880.955	1.096.227	116,1
3/1 (%)	0,9	0,9	0,8	0,7	0,5	
3/2 (%)	19,5	16,1	22,9	18,3	28,1	

*Kaynak: DİE.

2.6.9.5. Arıcılık

Türkiye zengin florası ve uygun ekolojisi bakımından, arıcılık için büyük bir potansiyele sahiptir. Arıcılık her bölgesinde yapılmaktadır. İşletme arazisine ihtiyaç duymayan, fazla yatırım gerektirmeyen ve kısa sürede kazanç sağlayan bir üretim faaliyetidir.

Ülkemizde, arıcılık son yıllarda büyük bir gelişme göstermiştir. 1980-1999 yılında, arı kovani sayısı; Türkiye’de % 94,2, Bölge’de % 42,8 oranında artış gösterirken, İl’de % 24,9 oranında azalmıştır. Arı kovani sayısındaki azalmanın 1990 yılından sonra olduğu görülmektedir (Tablo 6.89).

Tablo 6.89. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Arı Kovanı Sayısı (Adet)

	YILLAR					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1995	1999	
Türkiye (1)	2.225.477	2.585.303	3.283.458	4.199.351	4.321.696	+ 94,2
Bölge (2)	101.185	99.103	79.257	124.650	144.515	+ 42,8
Şanlıurfa (3)	11.475	13.863	3.647	7.471	8.618	- 24,9
3/1 (%)	0,5	0,5	0,1	0,1	0,2	
3/2 (%)	11,3	14,0	4,6	6,0	6,0	

*Kaynak: DİE.

2.6.9.6. Devekuşu Varlığı

Devekuşu yetiştiriciliğine yönelik olarak, Suruç ve Viranşehir ilçelerinde iki adet devekuşu işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmeler yetiştiriciliğin yaygınlaştırılması için önemli bir başlangıç olarak kabul edilebilir.

2.6.9.7. Kırmızı Et Üretimi

1980 yılında, kırmızı et üretimi Türkiye'nin % 1,1 ve Bölge'nin ise % 17'sini karşılarken; 1999 yılında, Türkiye üretimindeki payı % 0,9'a ve Bölge'deki payı % 11,9'a düşmüştür. 1980-1999 yılında, İl'deki kırmızı et üretim artışı hem Bölge hem de Türkiye üretim artışından az olmuştur. Bu dönemde, kırmızı et üretiminde; İl'de % 101,5, Bölge'de % 188,1 ve Türkiye'de % 150,2 oranında artış gerçekleşmiştir (Tablo 6.90).

Tablo 6.90. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Kırmızı Et Üretimi (Ton)

	YILLAR					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1995	1999	
Türkiye (1)	204.380	498.625	506.995	415.240	511.297	150,2
Bölge (2)	13.045	27.760	30.560	30.355	37.583	188,1
Şanlıurfa (3)	2.215	4.320	5.865	5.780	4.464	101,5
3/1 (%)	1,1	0,9	1,2	1,4	0,9	
3/2 (%)	17,0	15,6	19,2	19,0	11,9	

*Kaynak: DİE.

Türkiye'de üretilen sığır etinin % 0,34'ü, koyun etinin % 1,28'i ve keçi etinin % 1,09'u ve toplam kırmızı et üretiminin % 0,91'i İl'de üretilmektedir. Türkiye hayvan varlığına katkısı et üretiminden daha fazla olmaktadır. Bu durum, hayvanlarda karkas veriminin düşük olduğunu göstermektedir. İl'de üretilen kırmızı etin % 26,14'ü sığır, % 68,66'ü koyun ve % 5,20'i keçi etinden oluşmaktadır. Bu oranlar, Türkiye'de sırasıyla % 68,20, % 27,47 ve % 4,33'dür.

Tablo 6.91. Türkiye ve Şanlıurfa’da Et (Kırmızı) Üretiminin Hayvan Türlerine Göre Dağılımı (1998)

		Türkiye (1)	Şanlıurfa (2)	(3) = 2/1 (%)
Sığır (1)	Toplam Hayvan (Baş)	11.031.000	127.080	1,15
	Kesilen Hayvan (Baş)	2.200.475	10.928	0,49
	Toplam Et Üretimi (Ton)	359.273	1.257	0,34
Koyun (2)	Toplam Hayvan (Baş)	29.435.000	1.510.860	5,13
	Kesilen Hayvan (Baş)	7.899.041	151.167	1,91
	Toplam Et Üretimi (Ton)	144.703	3.302	2,28
Kıl Keçisi (4)	Toplam Hayvan (Baş)	7.523.000	185.560	2,46
	Kesilen Hayvan (Baş)	1.303.793	14.419	1,10
	Toplam Et Üretimi (Ton)	22.775	250	1,09
5 = (1+2+3)	Toplam Et Üretimi (Ton)	526.751	4.809	0,91

*Kaynak: DİE.

Bir ülkede hayvancılığın gelişmişlik düzeyinin en önemli temel göstergesi, hayvansal üretimde verimlilik düzeyidir. Verimliliği belirleyen faktörlerin başında hayvan ırkı gelmektedir. Hayvan ırkı ile birlikte, yeterli ve uygun bakım-besleme de önemli rol oynamaktadır.

Türkiye’de ortalama sığır karkas ağırlığı 163,3 kg/baş, koyun karkas ağırlığı 18,3 kg/baş ve keçi karkas ağırlığı 17,5 kg/baş’dır. İl’de sığır karkas ağırlığı Türkiye ortalamasının altında, koyun karkas ağırlığı üzerindedir. Keçi karkas ağırlığı ise Türkiye ortalaması ile aynı düzeydedir.

Tablo 6.92. Türkiye ve Şanlıurfa’da Kırmızı Et Verimi (Kg/Baş) (1998)

	Hayvan Türleri		
	Sığır	Koyun	Keçi
Türkiye	163,3	18,3	17,5
Şanlıurfa	115,0	21,8	17,3

2.6.9.8. Süt Üretimi

İl’in Türkiye süt üretimindeki payı yaklaşık % 1, Bölge’de ise yaklaşık % 22 dolayındadır. 1980-1999 yılları arasında, süt üretimi; Türkiye’de % 83,2, Bölge’de % 41,2, İl’de ise % 39,3 oranında artış göstermiştir (Tablo 6.93). İl’deki artış oranı hem Türkiye hem de Bölge’den daha düşük olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 6.93. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye’de Süt Üretimi (Ton)

	YILLAR					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1995	1999	
Türkiye (1)	5.502.290	9.670.135	9.617.415	10.601.550	10.082.010	83,2
Bölge (2)	464.185	583.265	745.475	658.825	655.293	41,2
Şanlıurfa (3)	105.280	131.685	117.525	121.600	146.644	39,3
3/1 (%)	1,9	1,4	1,2	1,1	1,5	
3/2 (%)	22,7	22,6	15,8	18,5	22,4	

Türkiye genelinde; inek sütü % 89,35, koyun sütü % 8,23 ve keçi sütü oranı ise % 2,42’dir. İl’de inek sütü üretim oranının düşük olması, küçükbaş hayvan varlığının ağırlığını koruduğunu göstermektedir. Ayrıca hayvan sayısı oranına göre süt üretiminin az olmasının nedeni, üstün verimli kültür ırkı hayvan sayısının yetersiz olması ve yerli - melez ırk hayvanlarla üretim yapılmasıdır. İl, Türkiye süt üretiminin % 1,3’ünü karşılamaktadır.

Tablo 6.94. Türkiye ve Şanlıurfa’da Süt Üretiminin Hayvan Türlerine Göre Dağılımı (1998)

		Türkiye (1)	Şanlıurfa (2)	(3) = 2/1 (%)
Sığır (1)	Toplam Hayvan (Baş)	11.031.000	127.080	1,15
	Sağılan Hayvan (Baş)	5.489.043	70.067	1,27
	Toplam Süt Üretimi (Ton)	8.832.059	78.965	0,89
Koyun (2)	Toplam Hayvan (Baş)	29.435.000	1.510.860	5,13
	Sağılan Hayvan (Baş)	16.776.236	830.720	4,95
	Toplam Süt Üretimi (Ton)	813.078	44.028	5,41
Kıl Keçisi (4)	Toplam Hayvan (Baş)	7.523.000	185.560	2,46
	Sağılan Hayvan (Baş)	3.988.811	99.170	2,48
	Toplam Süt Üretimi (Ton)	240.121	5.752	2,39
(5) = (1+2+3)	Toplam Süt Üretimi (Ton)	9.885.258	128.745	1,30

*Kaynak: DİE.

Süt verimi; inek sütünde Türkiye ortalamasının altında iken, koyun ve keçi sütünde hemen hemen aynı düzeydedir.

Türkiye birim hayvan başına süt veriminde de dünya ortalamasının altındadır.

Tablo 6.95. Türkiye ve Şanlıurfa'da Süt Verimi (kg/Baş) (1998)

	Hayvan Türleri		
	Sığır	Koyun	Keçi
Türkiye	1.609,0	48,5	60,2
Şanlıurfa	115,0	21,8	17,3

2.6.10. Hayvan Yetiştirme İmkanları

2.6.10.1. Büyükbaş (Sığır) Hayvan Yetiştirme İmkanları

Besi Sığırıcılığı : Bakım ve besleme, ahır-barınak durumu ve yetiştirme olanaklarına göre üç ayrı tipte yapılmaktadır.

Mağara tipi barınaklarda yapılan besicilik: Daha çok İl merkezinde Eyubiye, Yakubiye-Kalkan semtlerinin üst kısımlarında dağlık alanda yer alan mağaralarda yapılmaktadır. Genellikle Ağustos ve Eylül aylarında besiye alınan 1-1,5 yaşındaki yerli erkek danalar, yetiştirme imkanları ve besi performansına bağlı olarak 6-12 aylık periyotlar halinde besiye alınmaktadır. Mağaralar yazın serin, kışın sıcaktır. Bu özellikleri nedeni ile doğal barınak olarak kullanılmaktadır. Ahır-tesis maliyeti gerektirmemesi de bu tip besiciliğin avantajları arasındadır. Besi periyodu sonunda kesim ağırlığına ulaşan hayvanlar karkas et olarak iç piyasaya satılmaktadır. Sezonda 10.000-15.000 baş hayvan bu tip besiye alınmaktadır. Tarım ve Köy işleri Bakanlığı'nın son iki yıldır hayvancılığın desteklenmesi kapsamında besicilere yapmış olduğu doğrudan kaba yem desteklemesi bu tür besiciliğin gelişmesinde büyük katkı sağlamaktadır. 2000 yılında 12.000 hayvan için destekleme verilmiştir.

Aile tipi köy besiciliği : İlçe ve merkeze bağlı dağlık köylerde küçük kapasiteli ahırlarda Yerli Kara, Güney Anadolu Kırmızısı (G.A.K.) ve melez ırklardan oluşan danalar besiye alınmaktadır. Hayvanlar gündüz meralarda otlatılarak, akşam da ahırda yem verilerek beslenmektedir. İhtiyaç ölçüsünde hayvan pazarlarına veya hayvan tüccarlarına satılmaktadır. Bu tipte yapılan besicilik mevcut sığır varlığının % 50'sini kapsamaktadır.

Modern işletme besiciliği : Açık veya yarı açık olarak kurulan çiftliklerde işletme esasına dayanarak yapılmaktadır. TİGEM'e bağlı Ceylanpınar Devlet Çiftliği, Koç-Ata besi çiftliği gibi çiftliklerde programlı olarak silaj, kuru ot ve kesif yemleme esasına dayanan bu besicilikte rantabil verimlilik çok önem taşımaktadır.

Süt sığırıcılığı: Süt sığırıcılığı da iki şekilde yapılmaktadır:

Aile tipi işletme : Özellikle kültür ırkının yoğun olduğu (Suruç, Birecik, Bozova, Hilvan ilçeleriyle; Merkez İlçe'de Ak Ziyaret-Çamlıdere hattı) yerlerde kapalı ahır sisteminde aile tipi işletmelerde yapılmaktadır. Ortalama olarak aile başı 3-20 adet kültür ırkı süt sığırları yetiştirilmekte, hayvan başına bir

laktasyonda yılda ortalama 3.000-5.000 kg süt verimi elde edilmektedir. Daha çok karma fabrika yemi ile kuru ot verilmekte olup son yıllarda silaj yem kullanılması yaygınlaşmaktadır. Tahmini 20.000 hayvan aile tipi işletmelerde yetiştirilmektedir.

2.6.10.2. Küçükbaş (Koyun-Keçi) Hayvan Yetiştirme İmkanları

Yaygın olarak iki tip küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Erkek toklu besiciliği : Şehir merkezindeki mağaralarda, tarıma elverişli olmayan dağlık köylerde Van, Bingöl, Muş, Ağrı gibi illerden getirilen Mor Karaman veya Ak Karaman ırkı 8-12 aylık erkek toklular, et verimi esas alınarak 6-12 aylık besi periyoduna alınmaktadır. Daha çok kurban bayramında veya Türkiye iç piyasasına karkas olarak satılmaktadır.

Koyun-keçi yetiştiriciliği : Köylerde et, süt, yapağı ve yavru verimi gibi kombine verim yönü düşünülerek yapılan yetiştiriciliktir. İklim şartlarına uyumlu İvesi, Ak Karaman, Mor Karaman koyun ırkları ile Kilis Keçisi, kıl keçisi gibi ırklar yetiştirilmektedir. Bu ırklardan elde edilen koyun sütünün kuru madde oranının yüksek olması, bu sütlerden yapılan koyun peynirlerinin lezzetini artırmaktadır. Bu durum “Urfa peyniri” olarak bütün Türkiye’de isim yapmış ve büyük marketlerde aranan bir peynir olmasını sağlamıştır.

2.6.11. Hayvan Hastalıkları

İl’de görülen hayvan hastalıkları, hayvan türlerine göre farklılık göstermektedir. En çok görülen ve ekonomik kayıplara neden olan hastalıkların başlıcaları şunlardır:

Şap hastalığı
Kan parazitlerinin yaptığı tropikal hastalıklar
Efemeral fever (üç gün) hastalığı
Brucellosis (malta humması) hastalığı
Enterotoksemi (çelertme) hastalığı
Koyun-keçi çiçek hastalığı
Küçükbaşlarda veba (Ppr) hastalığı
Atlarda ruam hastalığı
Atlarda sancı ile seyreden hastalıklar
Parazit invazyonlar

Uygulanan koruyucu (aşılama ve karantina) önlemler ve hayvan hareketlerinin sıkı denetlenmesi sonucu hastalıkların önüne geçilmekte ve hastalıklar büyük ölçüde önlenmektedir.

2.6.12. Su Ürünleri Üretimi

Su ürünleri proteince zengin bir besin kaynağı olması, insan beslenmesi için gerekli proteinleri içermesi ve belli bir süre uygun koşullarda besin değerini kaybetmeden depolanabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizin üç tarafı denizlerle çevrili olmasına, iç bölgelerde çok sayıda doğal ve yapay göl bulunmasına ve akarsularımıza rağmen, su ürünleri üretimimiz yeterli düzeye ulaşamamıştır. Özellikle, tatlı su potansiyelimizin değerlendirilmesinde yetersiz kalınmıştır. Son yıllarda gelişen teknolojiye ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak, tatlı su ürünleri yetiştiriciliği bir ivme kazanmıştır.

Türkiye ve Bölge’de olduğu gibi İl’de de tatlı su ürünleri üretimi yeterli düzeyde değildir. 1980 yılında 56 ton olan tatlı su ürünleri üretim miktarı % 457,14 oranında artarak 1995 yılında 312 tona ulaşmıştır. Aynı dönemde artış oranı Bölge’de % 58,50, Türkiye’de ise % 39,46 olmuştur (Tablo 6.96). İl ve Bölge’deki üretim artışı baraj göllerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 6.96 . Tatlı Su Ürünleri Üretimi (Ton)

	Yıllar				Artış Oranı 1995/1980 (%)
	1980	1985	1990	1995	
Türkiye (1)	32.255	45.471	37.315	44.983	39,46
Bölge (2)	805	987	293	1.276	58,50
Şanlıurfa (3)	56	29	68	312	457,14
3/1 (%)	0,17	0,06	0,18	0,69	
3/2 (%)	6,95	2,93	23,20	24,45	

*Kaynak: DİE.

2.6.13. Ormancılık

Orman varlığı 17.241 ha’dır. Bu alanın % 55,31’ini doğal orman, % 44,69’unu ise ağaçlandırılmış orman arazisi oluşturmaktadır. İldeki orman alanlarının; % 58,40’ı Siverek, %20,06’sı Merkez, % 7,98’i Bozova, % 7,58’i Ceylanpınar, % 4,00’ü Akçakale, % 1,40’ı Hilvan, % 0,58’i ise Birecik ilçesinde bulunmaktadır (Tablo 6.97).

Tablo 6.97. Orman Varlığı (2000)

İlçe	Doğal Orman Alanı (ha)	Ağaçlandırma İle Oluşan Orman Alanı (ha)	Toplam (ha)	Oran (%)
Merkez		3.460	3.460	20,06
Siverek	9.537	532	10.069	58,40
Hilvan		240	240	1,40
Bozova		1.375	1.375	7,98
Birecik		100	100	0,58
Akçakale		691	691	4,00
Ceylanpınar		1.306	1.306	7,58
Toplam	9.537	7.704	17.241	100,00

*Kaynak: Şanlıurfa GAP Orman Bölge Müdürlüğü

Doğal orman alanları Bölge'deki orman varlığının %0,74'ünü oluşturmaktadır. Orman varlığı bakımından Bölge'de en son sırada yer almaktadır. Bölge'deki ağaçlandırılmış alanların %16'sı ve potansiyel ağaçlandırma sahalarının % 0,40'ı İl'de bulunmaktadır. Hem orman varlığı hem de potansiyel ağaçlandırma sahası yönünden oldukça fakirdir (Tablo 6.98).

Tablo 6.98. Şanlıurfa ve Bölge Alanı Orman Varlığı (2000)

İller	Toplam Alanı		Ağaçlandırılmış Alan		Potansiyel Alan	
	(ha)	%	(ha)	%	(ha)	%
Adıyaman	130.000	10,13	22.500	46,74	120.000	29,92
Batman	30.254	2,36	271	0,56	20.153	5,03
Diyarbakır	341.607	26,61	913	1,90	36.632	9,13
Gaziantep(**)	88.739	6,92	16.052	33,35	69.045	17,22
Mardin	119.370	9,30			134.000	33,42
Siirt	315.046	24,54	695	1,45	12.850	3,20
Şanlıurfa	9.537	0,74	7.704	16,00	1.600	0,40
Şırnak	248.837	19,40			6.700	1,68
Toplam	1.283.390	100,00	48.135	100,00	400.980	100,00

*Kaynak: Şanlıurfa GAP Orman Bölge Müdürlüğü

** Kilis İli dahil

Orman varlığı açısından Türkiye'nin en fakir ili durumundadır. Kayıtlara göre 9.537 ha'lık Devlet orman alanı görünmektedir. Bu orman, Siverek İlçesi Bucak serisi hudutlarında olup bugünkü durumu itibarıyla çok bozuk, baltalık vasfında ve ağır tahrip görmüş vaziyettedir. Mülkiyet problemleri dolayısıyla da teknik olarak müdahale edilmeyecek durumdadır.

İl'de şimdiye kadar ağaçlandırılan alan miktarı 7.704 ha'dır. Bunun 5.825 ha'ı Orman Bakanlığı'nca, 1.879 ha'ı ise diğer kamu kuruluşları tarafından oluşturulmuştur.

Mevcut orman alanının ilin genel alanına oranı % 0,009'dur. Türkiye'de orman varlığının ülke geneline oranının % 26,5 düzeyinde olduğu düşünüldüğünde, Şanlıurfa için orman varlığından söz edilmemektedir.

Mer'a yasasının geçerli hükümleri, varolan hazine arazilerinin fiili kullanım duruları etkin bir ağaçlandırma faaliyeti için ciddi engeller olarak görülmektedir.

Buna karşılık;

- a- Ana kanal ve kanaletler ile drenaj kanalları etrafında BORDÜR kavakçılık çalışmaları,
- b- Tarla kenarı ağaçlandırmaları,
- c- Baraj gölü kenarı ve akarsu boylarında GALERİ KAVAKÇILIĞI,
- d- Ova ormancılığı, tree farm (ağaç tarımı veya ağaç ormancılığı) (kavak, akasya, okaliptus, badem, ceviz, zeytin) uygun faaliyet alanları olarak görülmektedir.

2.6.14. Tarımsal Girdi Kaynakları

2.6.14.1. Gübre

İl'de gübre dağıtımı ve pazarlaması yapan firmalar; Toros Gübre A.Ş., Tügsaş, Gübretaş, Bağfaş, İgsaş, Egegübre ve diğer bazı ithalatçı firmalardır. Bu firmalardan Toros Gübre A.Ş. ve Tügsaş'ın İl'de depolama tesisi bulunmaktadır. Toros Gübre A.Ş.'nin Şanlıurfa-Diyarbakır yolu üzerinde 10 km'de 10.500 m² kapalı alanı ve 25.000 ton kapasitesi olan bir deposu bulunmaktadır. Tügsaş'ın ise Şanlıurfa-Akçakale yolu üzerinde ve şehir içinde yakalık 6.600 m² kapalı alanı ve 15.000 ton kapasiteli bir deposu bulunmaktadır. Pazar payı en fazla olan firma Toros Gübre A.Ş.'dir.

İl genelinde faaliyet gösteren 106 adet ruhsatlı gübre bayisi bulunmaktadır.

2.6.14.2. Tohum

İl genelinde faaliyet gösteren 8 adet ruhsatlı tohum bayisi bulunmakta olup, tohum yetiştiriciliği yapan kişi veya kuruluş yoktur. Ancak, Ceylanpınar TİGEM'de; buğday, arpa, mercimek, fiğ, pamuk gibi tohumlukların üretimi yapılmaktadır. Üretilen tohumluklar Tarım İl Müdürlüğü tarafından üreticilere ulaştırılmaktadır. Üretilen tohum miktarı İl'in ihtiyacını karşılamamaktadır.

Kesin veri olmamakla birlikte tahmini olarak, 79.000 ton buğday, 39.150 ton arpa, 17.030 ton kırmızı mercimek, 8.965 ton pamuk, 430 ton nohut, 206 ton susam ve 91 ton ikinci ürün mısır tohumu kullanılmıştır.

Bir adet sertifikalı meyve fidanı üretim işletmesi mevcut olup, 2000-2001 üretim sezonunda 119.125 adet muhtelif meyve fidanı üretilmiştir. Ayrıca İl

Özel İdare Müdürlüğü'ne ait meyve fidanlığında da meyve fidanı üretimi yapılmaktadır.

2.6.14.3. İlaç

Tarımsal mücadele ilacı konusunda faaliyet gösteren ruhsatlı bayi sayısı 30'dur.

2.6.14.4. Tarım Alet ve Makineleri

İl'de tarım alet ve makinelerin imalatını ve satışını yapan firma sayısı 10'dur. İl'de üretilen başlıca tarım alet ve makineleri; kültivatör, kazayağı, taban (sürgü), tarım arabası (römork) ve su tankıdır.

2.6.14.5. Sulama Sistemleri

Bir adet derin kuyu dalgıç pompa imalatı yapan firma mevcuttur. Bu firma hem İl'e hem de Türkiye genelinde ürünlerini pazarlamaktadır. Sulama sistemleri (derin kuyu su motorları, PVC sulama boruları vb.) konusunda faaliyet gösteren 6 adet firma bulunmaktadır.

2.6.14.6. Yem

Toplam 5 adet ruhsatlı işletme ve yem bayi bulunmakta olup, karma yem üretimi yapan 2 adet fabrika faaliyet göstermektedir. Bu yem fabrikalarında; 1998 yılında 6.168 ton, 1999 yılında 6.709 ton ve 2000 yılında 10.622 ton karma yem üretilmiştir.

2.6.14.7. Tarım Tekniği ve Girdi Kullanım Durumu

Modern tarım teknikleri kısmen de olsa uygulanmakla birlikte, halen geleneksel tarım yöntemlerinin uygulanması yaygın olarak devam etmektedir. Kuru koşullarda buğday-nadas-buğday, buğday-mercimek-buğday, buğday-nadas-arpa ekim nöbeti uygulaması yaygın olarak bulunmaktadır. Sulu koşullarda genelde pamuk ekimi yapılmakta, kısmen de pamuk-buğday münavebesi uygulanmakta ve buğday hasadından sonra ikinci ürün mısır ekimi yapılmaktadır.

1985 - 2000 yılları arasındaki dönemde; traktör % 161,5, kulaklı traktör pulluğu % 195,0, diskli traktör pulluğu % 14,7, kültivatör % 260,6, römork % 132,3, tahıl mibzeri % 157,4, kimyevi gübre dağıtıcısı % 133,0, kuyruk milinden hareketli pülverizatör % 769,2 ve hayvan pulluğu % 17,0 oranında artmış, karasaban ise % 40,9 oranında azalmıştır.

Tablo 6.99. Alet - Makine Varlığının Gelişimi (Adet)

Alet- Makine	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Değişim 2000/1985 (%)
Traktör	4.753	5.827	7.898	9.263	11.135	12.217	12.013	12.433	161,5
Kulaklı Pulluk	2.729	4.090	4.922	5.331	6.942	7.586	7.329	8.051	195,0
Diskli Pulluk	2.467	2.593	2.461	2.527	2.219	2.629	2.505	2.830	14,7
Kültivatör	3.764	4.490	6.311	6.606	7.710	8.498	8.403	8.896	260,6
Römork	4.327	4.487	2.520	7.330	9.105	10.279	9.801	10.050	132,3
Tahıl Mibzeri	1.925	1.963	3.517	3.600	4.359	4.625	4.590	4.954	157,4
Kimyevi Gübre Dağıtıcısı	1.595	1.598	2.259	2.382	3.236	3.531	3.423	3.717	133,0
Pülverizatör (Kuyruk mil. harek.)	237	532	1.156	1.208	1.709	2.069	1.942	2.060	769,2
Hayvan Pulluğu	1.978	1.315	1.167	1.152	1.967	2.864	2.944	2.314	17,0
Karasaban	10.910	9.585	7.790	7.532	9.245	7.132	7.223	6.446	- 40,9

*Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü.

1985 yılında traktör başına düşen tarım arazisi miktarı 253,1 ha iken, bu rakam kulaklı pullukta 440,8 ha, diskli pullukta 487,6 ha, kültivatörde 319,6 ha, römorkta 278,0 ha, tahıl mibzerinde 624,9 ha, kimyevi gübre dağıtıcısında 754,2 ha, pülverizatörde 5075,6 ha, hayvan pulluğunda 608,2 ha, karasabanda ise 110,3 ha'dır.

Tarım alet ve makine varlığının gelişimine paralel olarak, bir alet makineye düşen arazi miktarında da azalma olmuştur. Özellikle 1995 yılından sonra daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Sulu tarım alanlarının artması ve entansif tarımın yaygınlaşması sonucu tarım alet ve makine kullanımı artmıştır.

1995-1999 döneminde, toplam traktör sayısında % 52,1 oranında artış olurken, 51 ve daha büyük beygir gücündeki (BG) traktör sayısı % 58,3 artmıştır. Sulama ile birlikte BG büyük traktör sayısının daha fazla arttığını ve buna bağlı olarak traktör ekipman sayısında da artışın gerçekleştiğini göstermektedir. Diğer taraftan 25-34 BG'ndeki traktör sayısında % 22,4 oranında azalma görülmüş, 11-24 BG'ndeki traktör sayısında ise bir değişme gerçekleşmemiştir (Tablo 6.100).

Tablo 6.100. Traktör BG'deki Gelişim

Traktör BG	1995		1996		1997		1998		1999		Artış (**)
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
11-24	12	0,2	11	0,1	12	0,1	12	0,1	12	0,1	
25-34	182	2,3	170	1,8	143	1,3	143	1,2	143	1,2	-22,4
35-50	2.488	31,5	3.171	34,3	3.379	30,3	3.636	29,7	3.600	30,0	+44,7
51 - +	5.216	66,0	5.911	63,8	7.601	68,3	8.426	69,0	8.258	68,7	+58,3
Toplam	7.898	100	9.263	100	11.135	100	12.217	100	12.013	100	+52,1

(**): 1999/1995 - %

*Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü.

İl'in traktör varlığı ve gelişimi Bölge'de önemli yere sahiptir. 1980-1998 döneminde, traktör sayısındaki artış 239,9 oranında olurken, bu oran Bölge'de (%158,6) ve Türkiye'de (%106,8) daha düşük oranlarda gerçekleşmiştir. 1980 yılında Bölge traktör varlığının % 19,56'sını ve Türkiye'nin ise %0,81'ini oluştururken, 1998 yılında bu oranlar sırası ile % 25,71 ve % 1,33'e ulaşmıştır (Tablo 6.101).

Tablo 6.101. Traktör Sayısı (Adet)

	Yıllar					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1994	1999	
Türkiye (1)	436.369	583.974	692.454	757.505	902.513	106,8
Bölge (2)	18.067	26.488	33.111	36.057	46.715	158,6
Şanlıurfa (3)	3.535	4.753	5.827	7.342	12.013	239,9
3/1 (%)	0,81	0,81	0,84	0,96	1,33	
3/2 (%)	19,56	17,94	17,59	20,36	25,71	

*Kaynak: DİE.

Tarımsal alet ve makine varlığını Bölge ve Türkiye ile karşılaştırıldığında tarım alet ve makine varlığındaki artış oranının Bölge'ye ve Türkiye'ye göre genelde yüksek olduğu, bu artış oranının, 1995 yılından sonra daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca alet-makine varlığı yönünden İl'in, Bölge ve Türkiye'deki payı son yıllarda yükselmiştir.

Tablo 6.102 .Kulaklı Traktör Pulluğu Sayısı (Adet)

	Yıllar					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1994	1999	
Türkiye (1)	388.655	506.904	645.582	724.409	849.396	118,5
Bölge (2)	11.523	19.652	27.447	30.013	36.031	212,7
Şanlıurfa (3)	2.244	2.729	4.090	4.747	7.329	226,6
3/1 (%)	0,57	0,53	0,63	0,65	0,86	
3/2 (%)	19,47	13,88	14,90	15,81	20,34	

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.103. Kültivatör Sayısı (Adet)

	Yıllar					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1994	1999	
Türkiye (1)	147.436	217.821	284.677	317.099	383.488	160,1
Bölge (2)	10.142	16.750	21.571	24.477	33.500	230,3
Şanlıurfa (3)	1.936	3.764	4.490	5.809	8.403	334,0
3/1 (%)	1,31	1,72	1,57	1,83	2,19	
3/2 (%)	19,08	22,47	20,81	23,73	25,08	

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.104. Kombine Tahıl Mibzeri (Adet)

	Yıllar					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1994	1999	
Türkiye (1)	44.787	74.495	94.824	117.008	139.212	210,8
Bölge (2)	3.037	5.032	7.119	7.106	8.250	171,6
Şanlıurfa (3)	1.610	1.925	1.963	2.154	3.041	88,9
3/1 (%)	3,59	2,58	2,07	1,84	2,18	
3/2 (%)	53,01	38,25	27,57	30,31	36,86	

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.105. Kimyevi Gübre Dağıtıcısı Sayısı (Adet)

	Yıllar					Değişim % (1999/1980)
	1980	1985	1990	1994	1999	
Türkiye (1)	74.161	120.802	175.073	208.826	278.240	275,2
Bölge (2)	3.144	5.378	6.215	8.218	11.747	273,6
Şanlıurfa (3)	1.263	1.595	1.598	2.186	3.423	171,0
3/1 (%)	1,70	1,32	0,91	1,04	1,23	
3/2 (%)	40,17	29,65	25,71	26,60	29,13	

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.106. Pülverizatör (Kuyruk Milinden Hareketli) Sayısı (Adet)

	Yıllar					Değişim 1999/1980 (%)
	1980	1985	1990	1994	1999	
Türkiye (1)	38.522	72.921	117.583	154.159	202.101	424,6
Bölge (2)	564	1.296	2.775	3.433	5.286	837,2
Şanlıurfa (3)	101	237	532	1.067	1.942	1.822,7
3/1 (%)	0,26	0,32	0,45	0,69	0,96	
3/2 (%)	17,90	18,28	19,17	31,08	36,73	

*Kaynak: DİE.

Tablo 6.107. Tarım Arabası (Römork) Sayısı (Adet)

	Yıllar					Değişim 1999/1980(%)
	1980	1985	1990	1994	1999	
Türkiye (1)	424.429	525.791	648.844	719.837	886.972	108,9
Bölge (2)	15.927	21.497	29.787	33.964	41.245	158,9
Şanlıurfa (3)	3.300	4.327	4.887	6.336	9.801	197,0
3/1 (%)	0,20	0,82	0,75	0,88	1,10	
3/2 (%)	20,71	20,12	16,40	18,65	23,76	

*Kaynak: DİE.

2.6.15. Mekanizasyon Düzeyi

Tarımsal mekanizasyon düzeyi göstergelerinden biri 1.000 hektara düşen alet-makine sayısı ve diğeri bir alet-makineye düşen arazi miktarıdır. Tarımsal mekanizasyon düzeyi Bölge ve Türkiye ortalamasının altındadır. Nitekim, 1998 yılında, 1.000 hektar tarım alanına düşen traktör sayısı Bölge’de 14,19 ve Türkiye’de 32,16 iken, İl’de 9,98’dir. Diğer bir ölçütü karşılaştırma yapıldığında; bir traktöre düşen arazi miktarı Bölge’de 70,43 ha, Türkiye’de 31,09 ha ve İl’de 100,13 ha’dır (Tablo 6.108).

Son yıllarda tarım alet ve makine sayısında hızlı bir artış olmasına rağmen, bu artış yeterli değildir. Çünkü 1.000 hektara düşen alet-makine sayısı ve bir alet-makineye düşen arazi miktarı bakımından yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

Tablo 6.108. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye Mekanizasyon Düzeyi (1998)

Alet-Makine Cinsi	Şanlıurfa		Bölge		Türkiye	
	1.000 ha’a Düşen Alet Makine Sayısı	Bir Alet Makineye Düşen Arazi Miktarı (ha)	1.000 ha’a Düşen Alet Makine Sayısı	Bir Alet Makineye Düşen Arazi Miktarı (ha)	1.000 ha’a Düşen Alet Makine Sayısı	Bir Alet Makineye Düşen Arazi Miktarı (ha)
Traktör	9,98	100,13	14,19	70,43	32,16	31,09
Kulaklı Pulluk	6,09	166,17	10,94	91,32	30,27	33,03
Kültivatör	6,98	143,15	10,18	98,19	13,66	73,16
Kombine Tahıl Mib.	2,52	395,56	2,50	398,86	4,96	201,55
Kimyevi Gübre Dağ.	2,84	351,42	3,56	280,12	9,91	100,85
Pülverizatör (Kuy.Mi.Ha.)	1,61	619,42	1,60	622,50	7,20	138,83
Römork	8,14	122,73	12,53	79,78	31,61	61,63

*Kaynak: DİE.

2.6.16. Tarımsal İlaç Kullanımı

Tarımsal üretimde ilaç kullanımı; iklim koşullarına, hastalık ve zararlılara, ürün desenine, tarımsal ilaçların fiyatlarına ve çiftçinin alım gücüne bağlı olarak değişmektedir. Tarımsal ilaç kullanımı 1999 yılında en yüksek düzeye çıkmıştır. En çok kullanılan ilaç grupları insektisit, fungusit, herbisit, akarisit ve yazlık ve kışlık yağlardır. Bütün bu ilaç gruplarının toplam ilaç kullanımındaki payları yıllar itibariyle dalgalanma göstermektedir.

Tablo 6.109. Tarımsal İlaç Kullanımının Gelişimi

Yıllar	İnsektisit		Akarisit		Fungusit		Herbisit		Yağ		Toplam	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%
1985	262,0	48,0	1,4	0,3	149,0	27,3	107,0	19,6	26,7	4,9	546,1	100
1990	152,0	33,7	5,4	1,2	148,0	32,8	144,0	32,0	1,2	0,3	450,6	100
1995	235,7	27,0	24,8	2,8	195,1	22,3	168,4	19,3	250,0	28,6	874,0	100
1996	57,3	8,3	36,4	5,3	164,6	23,9	180,0	26,2	250,0	36,3	688,3	100
1997	53,4	8,1	22,1	3,3	209,6	31,8	124,7	18,9	250,0	37,9	659,8	100
1998	106,9	10,2	4,4	0,4	288,8	27,7	144,0	13,8	500,0	47,9	1.044,1	100
1999	107,3	9,0	33,4	2,8	158,9	13,4	67,0	5,6	823,0	69,2	1.189,6	100

*Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü.

2.6.17. Gübre Kullanımı

Gübre kullanımı 1987-1999 döneminde dalgalanma göstermesine rağmen, özellikle 1995 yılından sonra artma eğilimindedir.

Tablo 6.110. Gübre Kullanımının Gelişimi

Yıllar	Azotlu (% 21)		Fosforlu (% 16-18)		Toplam	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%
1987	161.555	53,6	139.573	46,4	301.128	100,0
1990	146.750	61,9	90.393	38,1	237.143	100,0
1995	122.100	52,9	108.836	47,1	230.936	100,0
1997	136.704	56,2	106.447	43,8	243.151	100,0
1998	226.789	55,4	182.709	44,6	409.498	100,0
1999	301.175	65,9	155.952	34,1	457.127	100,0

*Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü.

Gübre kullanımının dalgalanma göstermesi ve son yıllarda artma eğiliminde olması, birim tarım alanına kullanılan gübre miktarını da etkilemiştir. 1987 yılında dekara gübre kullanımı 25,03 kg iken, % 51,77 oranında artarak 1999 yılında 37,99 kg'a yükselmiştir (Tablo 6.111).

Tablo 6.111. Birim Tarım Alanına Gübre Kullanımının Gelişimi

Yıllar	Azotlu (kg/da)	Fosforlu (Kg/da)	Toplam (Kg/da)
1987	13,43	11,60	25,03
1990	12,19	7,51	19,70
1995	10,15	9,04	19,19
1997	11,36	8,84	20,20
1998	18,85	15,18	34,03
1999	25,03	12,96	37,99

*Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü.

İl'de 1999 yılı itibariyle toplam gübre kullanımı 457.127 ton'dur. Kullanılan gübre miktarının % 65,9'unu azotlu, % 34,1'ini ise fosforlu gübreler oluşturmaktadır. Bölge ve Türkiye'de azotlu ve fosforlu gübre kullanım oranları, bu oranlara yakındır (Tablo 6.112).

Tablo 6.112. Kimyevi Gübre Kullanımı (1999)

	Azotlu (% 21)		Fosforlu (% 16-18)		Toplam	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%
Türkiye (1)	7.072.822	65,3	3.751.151	34,7	10.823.973	100,0
Bölge (2)	816.984	66,5	410.738	33,5	1.227.722	100,0
Şanlıurfa (3)	301.175	65,9	155.952	34,1	457.127	100,0
3/1 (%)	4,3		4,2		4,2	
3/2 (5)	36,9		38,0		37,2	

*Kaynak: DİE.

Birim tarım alanında; azotlu gübre 25,03 kg, forforlu gübre 12,96 kg ve toplam gübre miktarı ise 37,99 kg'dır. Bu rakamlar sırasıyla; Bölge'de 24,82 kg, 12,48 kg ve 37,30 kg, Türkiye'de ise 25,20 kg, 13,36 kg ve 38,56 kg'dır (Tablo 6.113). İl, Bölge ve Türkiye'de birim tarım alanına kullanılan gübre miktarı yaklaşık aynı miktardadır.

Tablo 6.113. Şanlıurfa, Bölge ve Türkiye'de Birim Tarım Alanına Gübre Kullanımı (1999)

	Azotlu (kg/da)	Fosforlu (Kg/da)	Toplam (Kg/da)
Türkiye	25,20	13,36	38,56
Bölge	24,82	12,48	37,30
Şanlıurfa	25,03	12,96	37,99

*Kaynak: DİE.

2.6.18. Yetiştirilebilecek Bitkisel Ürünler (Potansiyel Ürünler)

Sulu koşullarda yetiştirilebilecek ürün çeşitlerini belirlemek, ekim nöbeti sistemlerinde yer alabilecek bitkilerden geniş adaptasyon yeteneği olan, yüksek verimli, teknolojik özellikleri üstün çeşitleri saptamak amacıyla araştır yapılmaktadır.

Tarla Bitkileri;

Pamuk, yemlik ve biralık arpa, susam, soya, yer fıstığı, ayçiçeği, kolza, kuru fasulye, çeltik, mısır, sorgum, yonca ve yem bitkileri (adi fiğ, burçak, koca fiğ vb)

Bahçe Bitkileri;

Şeftali, kaysı, badem ve nektarin, nar, çilek, pikan cevizi, soğanlı, yumrulu, rizumlu süs bitkileri, üzüm, sebzeler (domates, biber, patlıcan, hıyar, kavun ve karpuz)

Sebzeler (domates, biber, patlıcan, hıyar, kavun, karpuz vb)

Çilek

Üzüm

Şeftali

Kayısı

Badem

Nektarin

Nar

Pikan cevizi

2.6.19. Tarımsal Ürün Depolama Durumu

Tahıl ve baklagillerin depolanabileceği Şanlıurfa Merkez, Siverek, Hilvan, Akçakale, Bozova, Ceylanpınar, Viranşehir ve Suruç ilçelerinde Toprak Malzeme Ofisi (TMO)'ne ait depolar bulunmaktadır. TMO'nun toplam depo sayısı 32 ve toplam depolama kapasitesi 186.200 ton'dur. Depolama kapasitesi bakımından en iyi ilçeler Merkez ve Ceylanpınar'dır (Tablo 6.114).

Tablo 6.114. TMO'nin Depo Sayısı ve Depo Kapasitesi

TMO'nin Adı	Depo Sayısı (Adet)	Kapasite (Ton)	İldeki Payı (%)	
			Depo Sayısı	Kapasite
Şanlıurfa Şube	5	46.700	15,6	25,1
Siverek Şube	6	17.600	18,8	9,5
Hilvan Ajans	2	11.000	6,3	5,9
Akçakale Ajans	5	30 .000	15,6	16,1
Bozova Ajans	1	4.800	3,1	2,6
Ceylanpınar Ajans	5	43.000	15,6	23,1
Mürşitpınar Ajans	4	10.100	12,5	5,4
Viranşehir Ajans	4	23.000	12,5	12,3
Toplam	32	186.200	100,0	100,0

*Kaynak: TMO Şanlıurfa Bölge Müdürlüğü.

Meyve ve sebze pazar yerleri (toptancı halleri) mevcut üretim hacmini bile karşılamak için yeter değildir. Depo olanakları yetersizdir. Paketleme, muhafaza gibi işlemleri yerine getirecek tesisler mevcut değildir.

2.6.20. Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Pazarlama Kanalları

Tarımsal ürünler, üretimlerinden itibaren tüketimlerine kadar çeşitli pazarlama kademelerini geçmekte, araçlar ile karşılaşmakta ve bir takım pazarlama hizmet ve masrafları yapılmaktadır. Bu kademeler ile her bir kademede yapılan hizmet ve masraflar Tablo 6.115’de verilmiştir.

Tablo 6.115. Tarım Ürünlerinin Pazarlama Kademeleri ve Masrafları

Pazarlama Kademeleri	Yapılan Hizmetler veya Masraflar
1	Üretim - Üretim Maliyeti
2	Toplama Taşıma
3	İşleme - İşleme ve Değerlendirme, İşleme Maliyeti
4	Toptancılık - Taşıma, Dereceleme, Paketleme, Depolama, Dağıtım
5	Perakendecilik – Taşıma, Depolama, Dağıtım ve Satış
6	Tüketim – Tedarik ve Satın Alma

2.6.20.1. Tahıl ve Baklagiller

TMO tahıl ve baklagil pazarının düzenlenmesi işini üstlenmiştir. Son zamanlarda ürün alımındaki yetersizlik sonucunda, kuruluşun söz konusu ürünler piyasası üzerinde yeterince etkili olamamaktadır. Bu konuda en aktif görevi buğday pazarı olarak adlandırılan “Buğday Borsası” üstlenmiştir. İl’de üretilen tahıl ve baklagillerin büyük bölümü bu borsada işlem görmektedir.

Pazara arz edilen buğday ve arpanın % 30-40’ı TMO tarafından alınırken, % 60-70 gibi büyük çoğunluğu borsada işlem görmekte ve tüccar - sanayi işletmeleri tarafından satın alınmaktadır. Son yıllarda baklagillerin (kırmızı mercimek ve nohut) tamamı borsada işlem görmektedir.

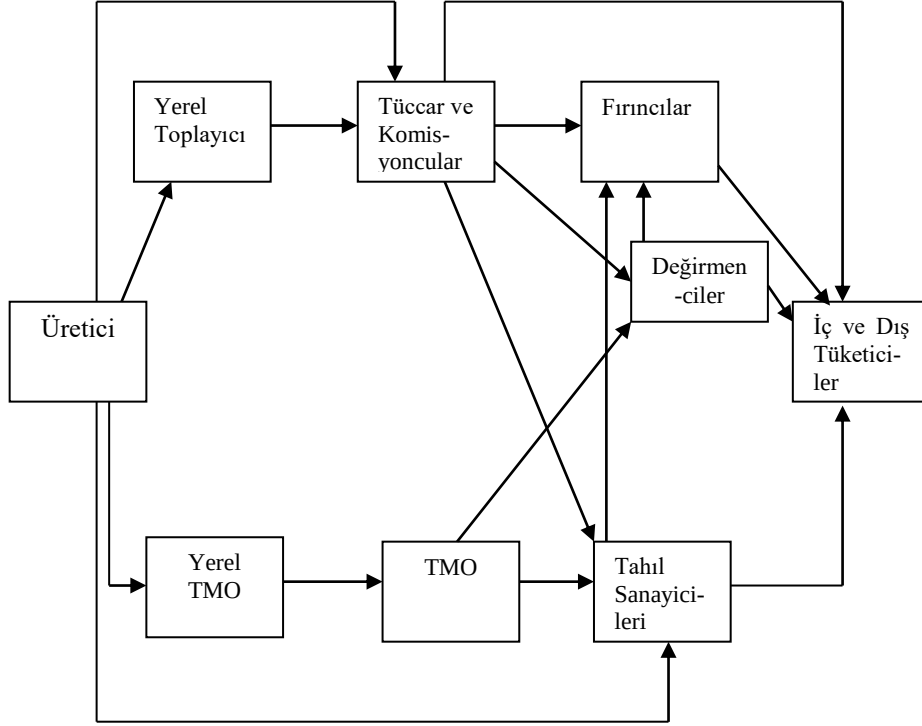
Buğday borsasında; buğday, arpa, mercimek, nohut ve susam alınıp satılmaktadır. Borsanın yoğun çalışma dönemi Haziran - Eylül ayları arasındır. Borsada ürünler açık arttırma ile satılmaktadır. Bu nedenle, borsa, İl çapında ürün fiyatlarının saptandığı bir merkez görevini üstlenmekte ve borsada fiyat oluşumunun yanı sıra tartı, çuvallama, taşıma gibi bazı hizmetler sunulmaktadır. Satışı gerçekleşen üründen stopaj vergisi, komisyon ücreti, belediye rüsumu, hamaliye ve tartı ücreti kesilmektedir.

Borsada işlem gören ürünlerden buğday ve arpa; il tüketimin yanı sıra Bölge’deki un, ırmik, makarna ve yem fabrikalarına ve bulgur işleme tesislerine gönderilmektedir. Bölge dışına satışlar da gerçekleşmektedir. Mercimek ise işleme tesislerine gönderilmektedir.

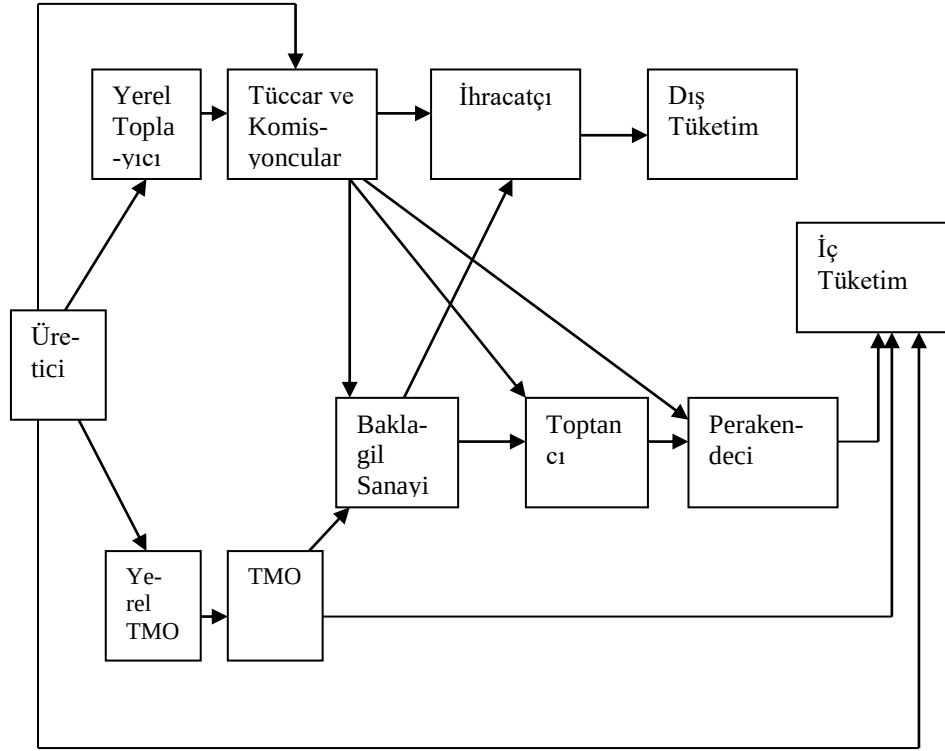
Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birliği’nin zaman zaman mercimek ve nohut alımları yapmaktadır. Ancak, yeterli miktarda alım yapamadığından, piyasayı düzenleyici bir etkisi yoktur.

Tahıl ürünleri pazarlama modeli Şekil 6.1’de, baklagil ürünleri pazarlama modeli ise Şekil 6.2’de görüldüğü gibi şematize edilebilir.

Şekil 6.1. Tahıl Ürünleri Pazarlama Kanalları

Şekil 6.2. Baklagil Ürünleri Pazarlama Kanalları

2.6.20.2. Pamuk

İl pamuk ekim alanı ve üretim miktarı bakımından hem Bölge’de hem de Türkiye’de önemli paya sahiptir. Buna bağlı olarak İl’de pamuk işleme (çırçır), ipilik ve dokuma sanayi işletmeleri giderek artmaktadır.

Ülkede tekstil sanayinin artan talebinden dolayı pamuk üretimi ile tüketimi arasındaki fark giderek büyümektedir. Nitekim, ortalama 800.000 ton pamuk üretimine karşılık, 1.200.000 tona yaklaşan pamuk tüketimi yapılmaktadır. Dolayısıyla, pamuk ürününe olan talep güçlü kalmakta ve ithalatı zorunlu kılmaktadır.

Pamuk, üretiminden itibaren birçok kez işlenmekte, her defasında da hammadde özelliğini taşımaktadır. Pamuk pazarı ve pazarlanmasının düzenlenmesi işini Çukobirlik üstlenmiş olmakla birlikte, bu kuruluşun ürün alımında bazı yıllarda yetersizlikler bulunmaktadır. Kütlü pamuk pazarlaması konusunda en aktif görevi, köylerden pamuk toplayarak ve topladıkları pamukları il içi ve il dışında çeşitli kuruluşlara satan tüccarlar göstermektedir.

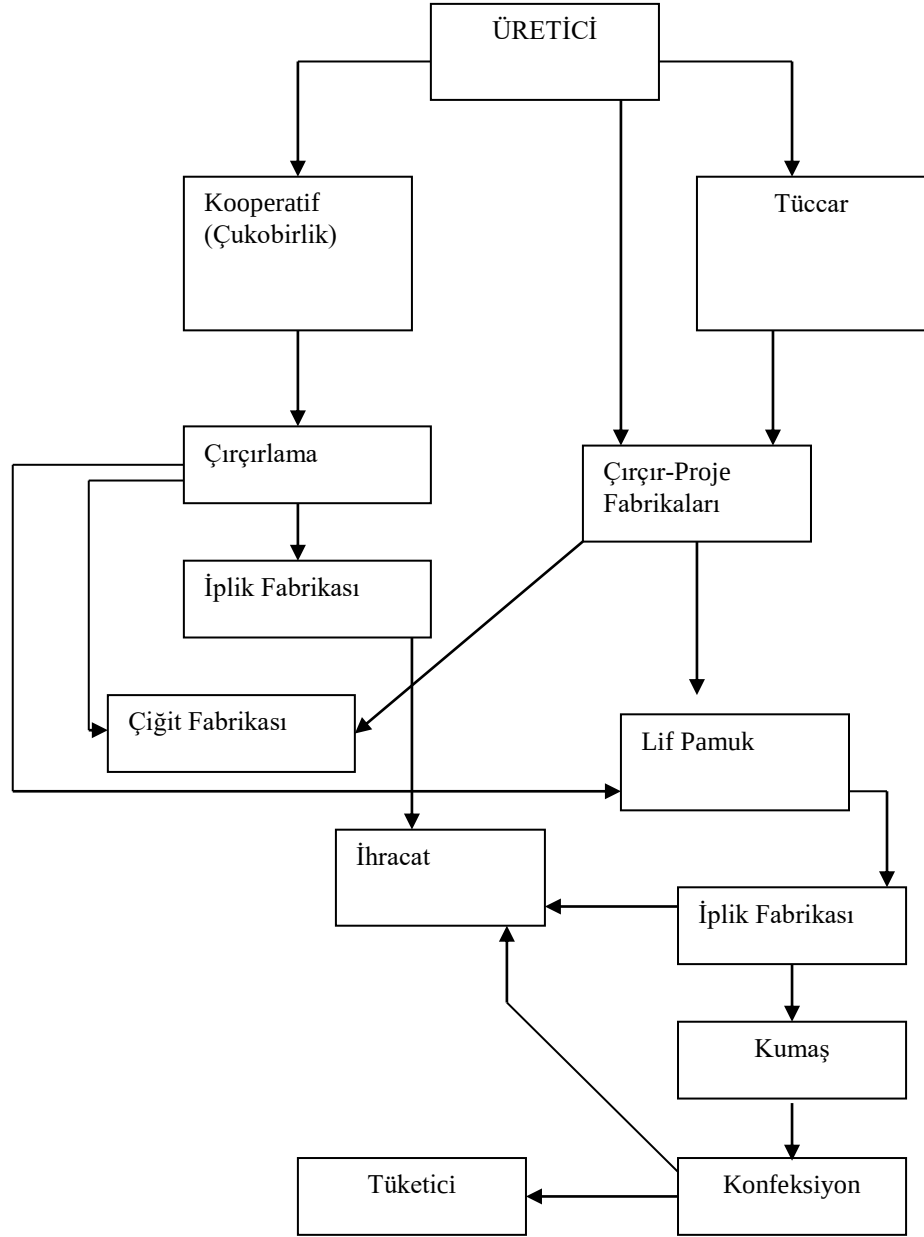
Üreticiler, pamuğu tüccarlara, tarım satış kooperatiflerine ve çırçır-prese fabrikalarına satmaktadırlar. Pamuğun pazarlamasında tarım satış

kooperatiflerinin (Çukobirlik) payı % 20, tüccar ve pamuk işleme tesislerinin payı ise % 80 dolayındadır.

Çukobirlik bölgedeki kooperatifleri aracılığı ile 1999/2000 döneminde 63.245.290 kg kütlü pamuk alımını gerçekleştirmiştir. Bu miktarın % 43,3'ü (27.380.000 kg) İl'deki kooperatifler kanalıyla alınmıştır. Çukobirlik'in toplam kütlü pamuk alımında Bölge'nin payı % 45,5, İl'in payı ise % 19,7'dir.

Türkiye genelinde olduğu gibi, Bölge ve İl'de de pamuğun pazarlanmasında özel sektör önemli rol oynamaktadır.

Şekil 6.3. Pamuk Pazarlama Kanalları

2.6.20.3. Sebze

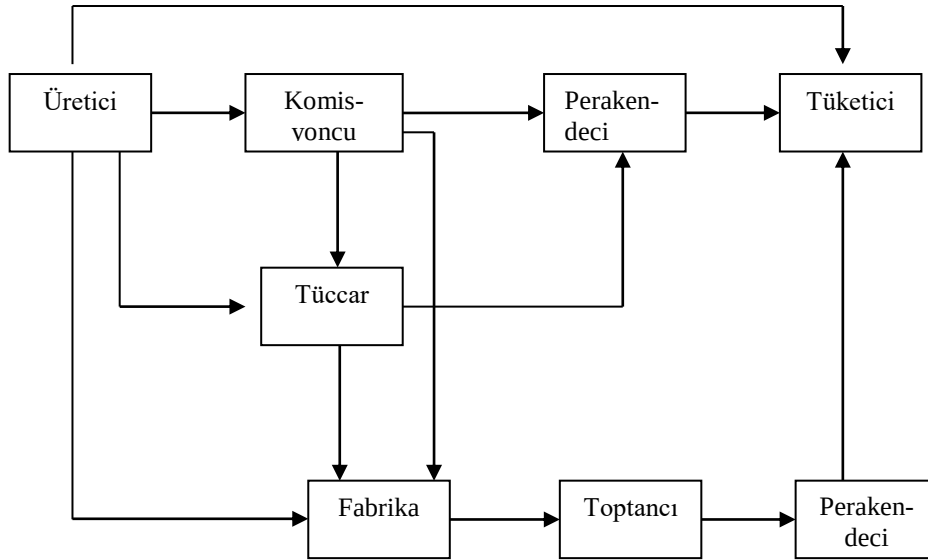
İl’de birçok sebze tür ve çeşidinin yetişmesi mümkündür. Özellikle, son yıllarda karpuzun ayrı bir önemi vardır. Karpuz ekim alanları artmaktadır. Karpuz ve kavunun yanı sıra domates, biber, patlıcan, hıyar gibi sebzeler de

önemli ekiliş oranlarına sahiptir. Üretilen sebzeler taze olarak tüketilmektedir. Domates ve biberin az bir kısmı işlenerek tüketilmektedir.

Üretilen sebze, komisyoncular aracılığı ile hallerde satılabildiği gibi tüccarlar aracılığı ile diğer illere de gönderilmektedir. Ayrıca doğrudan tüketicilere ve manavlara da satışlar yapılmaktadır. Sebzelerde depolama yapılmamaktadır.

Üretilen sebzelerin pazarlama kanalları ürünler itibariyle bazı farklılıklar göstermekle beraber, genel olarak birbirine benzemektedir. Sebze en önemli pazarlama kanalı komisyoncu ve tüccarın yer aldığı pazarlama kanalıdır. Komisyoncu ve tüccarlar, genellikle toptancı hallerinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca üreticilerden doğrudan doğruya perakendeci ve tüketicilere de ürün satışı yapılmaktadır.

Şekil 6.4. Sebze Pazarlama Kanalları

2.6.20.4. Meyve

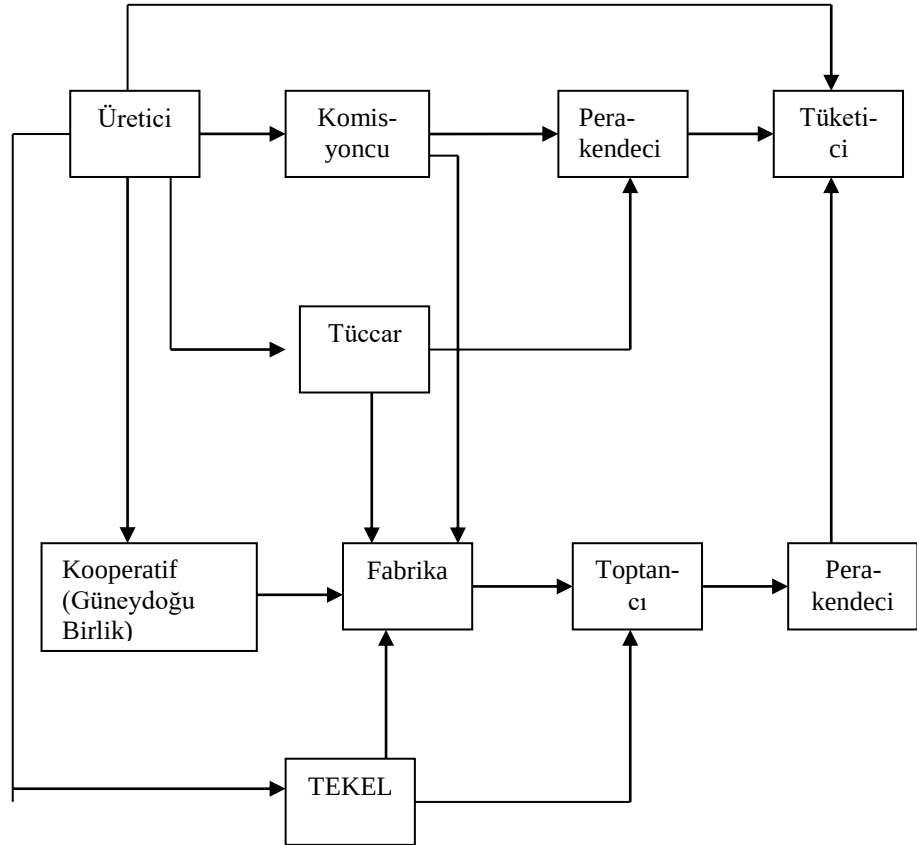
Yetiştiriciliği yapılan en önemli meyve antepfıstığıdır. Antepfıstığını üzüm, nar ve diğer meyveler izlemektedir.

Pazara arz edilen meyveler komisyoncu ve tüccarlar aracılığı ile satılabildiği gibi, tarım satış kooperatifleri (Güneydoğu Birlik), TEKEL ve diğer kamu ve özel imalathanelerde ürün almaktadır.

Üretilen meyvelerin pazarlama kanalları ürünler itibariyle bazı farklılıklar göstermekle beraber, genel olarak birbirine benzemektedir. Meyvede en önemli

pazarlama kanalı komisyoncu ve tüccarın yer aldığı pazarlama kanalıdır. Komisyoncu ve tüccarlar, genellikle toptancı hallerinde, antepfıstığı için ise ayrı pazar yerlerinde faaliyet gösterirler. Sebzelerde olduğu gibi, meyvelerde de üreticilerden doğrudan doğruya perakendeci ve tüketicilere de ürün satışı yapılmaktadır.

Şekil 6.5. Meyve Pazarlama Kanalları

2.6.21. Üretici Örgütlenmesi

İl’de, 73 üretici örgütü hizmet sunmaktadır. 8 ziraat odası, 22 tarım kredi kooperatifi, 6 tarım satış kooperatifi, 8 tarımsal kalkınma kooperatifi, 5 sulama kooperatifi, 2 su ürünleri kooperatifi, 21 sulama birliği ve 1 çiftçi derneği vardır.

İl üretici örgütlenmesi bakımından Bölge’de % 20,44 ve Türkiye’de % 0,61 paya sahiptir. Üretici örgütlenmesi açısından Bölge diğer illerinden daha iyi konumda olmasına rağmen, Türkiye ortalamasına göre düşük düzeydedir.

Tablo 6.116. Üretici Örgütü Sayısı (2000)

Üretici Örgütleri	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4= 1/2 (%)	5= 1/3 (%)
Ziraat Odası	8	40	528	20,00	1,51
Tarım Kredi Kooperatifi	22	88	2.546	25,00	0,86
Tarım Satış Kooperatifi	6	22	330	27,27	1,81
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	8	137	5.822	5,83	0,13
Sulama Kooperatif	5	27	2.281	18,51	0,21
Su Ürünleri Kooperatifi	2	13	369	15,38	0,54
Sulama Birliği	21	30		70,00	
Çiftçi Derneği	1				
Toplam	73	357	11.876	20,44	0,61

*Kaynak: Bahri Karlı ve Ark.

Üretici örgütleri 63.745 üye/ortağa hizmet sunmaktadır. Üretici örgütü üye/ortak sayısı Bölge'nin üye/ortak sayısının % 24,65'ini ve Türkiye'deki üye/ortak sayısının % 1,06'sını oluşturmaktadır (Tablo 6.117).

Tablo 6.117. Üretici Örgütü Üye Sayısı (2000).

Üretici Örgütleri	Şanlıurfa (1)	Bölge (2)	Türkiye (3)	4= 1/2 (%)	5= 1/3 (%)
Ziraat Odası	40.320	157.653	3.000.000 (*)	25,57	1,34
Tarım Kredi Kooperatifi	13.446	51.809	1.533.711	25,95	0,87
Tarım Satış Kooperatifi	9.511	36.139	742.317	26,31	1,28
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	408	11.495	562.048	3,54	0,07
Sulama Kooperatif	30	1.152	153.542	2,60	0,01
Su Ürünleri Kooperatifi	30	319	16.638	9,40	0,18
Sulama Birliği					
Çiftçi Derneği					
Toplam	63.745	258.567	6.008.256	24,65	1,06

(*) Tahmini

2.6.21.1. Mesleki Örgütler

Türkiye tarımında başlıca mesleki örgütler; ziraat odaları, çiftçi birlikleri ve dernekleridir.

8 ziraat odası ve 40.320 üyesi vardır. 1999 yılında bir adet çiftçi derneği kurulmuştur. Bu derneğin, 2002 yılı itibarıyla kayıtlı 80 üyesi vardır.

2.6.21.2. Ekonomik Örgütler

Tarımsal amaçlı kooperatifler değişik yasalarla kurulmakta ve farklı bakanlıklara bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Tarım kredi, tarımsal kalkınma, sulama ve su ürünleri kooperatifleri Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na; Tarım satış kooperatifleri ise Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlıdır.

22 adet tarım kredi kooperatifi mevcut olup 13.446 ortağı vardır.

Çukobirlik, Güneydoğu Birlik ve GAP Birlik olmak üzere 3 adet tarım satış kooperatifi birliği faaliyetini sürdürmekte ve üyelerine hizmet sunmaktadır. Çukobirlik'e bağlı kooperatif sayısı 3 ve ortak sayısı 7.570; Güneydoğu Birlik'e bağlı kooperatif sayısı 2 ve ortak sayısı 2.031; GAP Birlik, 2000 yılında İl'de kurulmuş olup, henüz aktif durumda değildir.

8 tarımsal kalkınma kooperatifine 408 üye kayıtlıdır.

5 adet sulama kooperatifi ve bu kooperatiflere üye 30 üye bulunmaktadır.

2 su ürünleri kooperatif kurulmuş olup, ortak sayısı 30'dur.

2.6.21.3. Diğer Tarımsal Organizasyonlar

Diğer örgütlenme modeli ise, sulama birlikleri ve köylere hizmet götürme birlikleridir. Birlikler, gerçek anlamda bir üretici örgütü olarak tanımlanmamasına rağmen, faaliyetlerini sürdürmekte ve başarılı sonuçlar elde eden birlikler de bulunmaktadır. Sulama birlikleri ve köylere hizmet götürme birlikleri İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak görevlerini yerine getirmektedirler. 21 sulama birliği ve 11 köylere hizmet götürme birliği mevcuttur.

2.6.22. Tarım Sektörüne Hizmet Götüren Kamu Kuruluşları

Tarımsal üretimi destekleme hizmetleri (tarımsal teknoloji, tarımsal girdi ve damızlık temini ve dağıtımı, çiftçi eğitimi ve yayım, pazarlama) büyük çoğunlukla devlet kuruluşları, kooperatifler ve özel sektör kuruluşları tarafından sağlanmaktadır. Tarıma destek veren kurum ve kuruluşlar ile sağladığı hizmetler Tablo 6.118'de gösterilmiştir.

Tablo 6.118. Tarımsal Organizasyonların Fonksiyonları ve Sorumlulukları

Verilen Hizmetler	İlgili Kurum
Eğitim - Yayın	Tarım İl Müdürlüğü, GAP Eğitim Yayın ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü
Araştırma	Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü, GAP Eğitim Yayın ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Üniversiteler
Sulama	DSİ (Büyük ölçekli), Köy Hizmetleri (Küçük ölçekli)
Suni Tohumlama ve Damızlık Hayvan	Tarım İl Müdürlüğü, Özel Veteriner Hekimler
Tarımsal Girdiler (kimyevi gübre, tohum, tarımsal mücadele ilaçları, akaryakıt, alet-makine, hayvan yemi)	Kooperatifler, Ceylanpınar TİGEM, Özel Şirketler
Veteriner Hizmetleri	Tarım İl Müdürlüğü, Özel Veteriner Hekimler
Tarımsal Kredi	T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri
Ürün Pazarı	TMO, Kooperatifler, TEKEK, Borsa, Tüccarlar, Fabrikalar
Ağaçlandırma	Orman Bölge Müdürlüğü
Süt Toplama ve Pazarlama	Özel Kuruluşlar
Et İşleme	Özel Kuruluşlar

Türkiye’de tarım sektörünün örgütlenmesinde, kamu örgütlenmesi çok sayıda bakanlık tarafından yerine getirilmektedir. Dolayısıyla, illerde, bakanlıklara bağlı kurum ve kuruluşlar faaliyetlerini sürdürmektedir. İl’de tarım sektörünün örgütlenmesinde, kamu örgütlenmesi büyük bir yer tutmaktadır.

- Tarım İl Müdürlüğü
- Tarım Reformu Bölge Müdürlüğü
- GAP Eğitim Yayın ve Araştırma Merkezi
- Ceylanpınar Tarım İşletmesi Müdürlüğü
- Toprak Mahsulleri Ofisi Bölge Müdürlüğü
- Orman Bölge Müdürlüğü
- Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü
- Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü
- Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Bölge Müdürlüğü
- TEKEK
- Köylere Hizmet Götürme Birlikleri
- Devlet Su İşleri (DSİ)
- T.C. Ziraat Bankası

2.6.23. Destekleme Alımları ve Uygulanan Fiyat Politikalarının Tarım Ürünleri Arzına Olan Etkileri

Türkiye’de tarım sektörünün ülke ekonomisine yaptığı katkılar yanında stratejik önemi de olan tarım ürünlerini, istikrarlı ve planlanan hedeflere uygun olarak üretimlerini sürdürebilmelerini sağlamak amacıyla, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana devletin tarım sektörüne desteği sürmektedir. Tarım sektörünün iyileştirilmesi ve verimli hale getirilmesi girişimleri 1930’lı yıllarda başlamıştır. Fiyat yoluyla ürün desteklenmesine ilk kez 1932 yılında TCZB’nın buğday alımıyla başlamıştır. Bu görev 1938 yılında TMO’ya verilmiştir. Tahıl alımını haşhaş, tütün, şeker pancarı, fındık, çay, pamuk ve zeytin yağı izlemiştir.

Planlı dönemin başlangıcı olan 1960 yılına kadar 11 ürün destekleme kapsamında iken, sonraları hızla artmış, 1970 yılında 15, 1980 yılında 24 ve 1990 yılında 10 olmuştur. 1991 yılında 24 ve 1993 yılında 27 ürün destekleme kapsamına alınmıştır.

5 Nisan 1994 ekonomik istikrar tedbirleri ile destekleme politikaları disiplin altına alınarak; tahıllar, şeker pancarı ve tütün dışında hiçbir ürünün destekleme alımının yapılmayacağı hususunda karar alınmıştır.

Yeni uygulamaya konulan politikalar sonucunda, tarım sektöründe ürün desteklenmesine son verilmiştir.

Günümüze kadar uygulanan tarım politikalarının, tarım ürünleri piyasalarında yönlendirici etkisi sınırlı olmuştur. Bazı ürünlerde üretimin istenildiği oranda artırılması sağlanmazken, bazı ürünlerde ise iç tüketim ve dış pazar imkanlarının çok ötesinde üretim artışına yol açılmıştır. Örneğin fındık, tütün ve şeker pancarında üretim fazlalığı sağlanmışken; yağlı tohumlar ve yem bitkilerinde üretim yetersizliği ortaya çıkmıştır.

2.6.24. Çiftçi Eğitimleri

Sulamanın başladığı ilk yıllarda itibaren çiftçi eğitim işlemleri Tarım İl Müdürlüğü, Tarım Reformu Bölge Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, GAP BKİ tarafından yapılmaktadır.

Çiftçi işbirliği oldukça zayıftır. Çiftçi örgütlenmeleri yeteri kadar olmadığından dağınık istek grupları ile karşı karşıya kalınmaktadır. Tarla demonstrasyonları ise kısıtlı ve çiftçi eğitimindeki potansiyeli hem çiftçi hem de teknik eleman tarafından yeterince değerlendirilememektedir. Görselliği ön plana çıkaran demonstrasyonlar için ayrılan ödeneklerin artırılması dolayısıyla demonstrasyon sayılarını artırılması çiftçilerin eğitimine hız kazandıracaktır. Mevcut tarımsal yayım ve araştırma hizmetlerine alternatif arayışlar olmasına rağmen 1995 yılında sulamanın başlamasından beri uygulamada önemli bir değişiklik olmamıştır.

Yayım hizmetini alan büyük çiftçilerin çoğu ortakçı ya da kiracıya arazilerini verdiklerinden yayım hizmeti hedef kitleye ulaşamamaktadır.

Ortakçı veya kiracı konumundaki insanlar ise gelecek yıla aynı yerde olmayacaklarından dolayı hem yayım hizmetini önemsememekte hem de toprağın korunması konusunda gerekleri yerine getirmemektedirler.

Çiftçilerin eğitim seviyelerinin yetersizliği ve geleneksel yapıya tutuculuk derecesinde bağlı olmaları teknik elemanın karşısındaki en büyük engeldir. Arazi sahibi ve ortakçı ikilisi arasındaki kopukluktan dolayı muhatap bulma zorluğu ve güvenilir verilere ulaşma zorluğu çekilmektedir.

2.7. MEKANSAL YAPI

2.7.1. İlçelerin Yüzölçümü ve Nüfus Verilerinin Karşılaştırılması

İl, Türkiye yüzölçümünün %2,5'ini oluşturur. 2000 yılı nüfus verilerine göre Türkiye nüfusunun %2,1'ini kapsamaktadır. Kentsel ve kırsal nüfusun dağılımı Türkiye ve Bölge ile karşılaştırıldığında; Türkiye'de nüfusun %65'ı kentsel, %35'i kırsal alanda yaşarken, bu oranlar Bölge'de sırasıyla , %63 ve %37, İl'de ise %58 ve %42'dir. İl kentsel nüfus oranı Türkiye ve Bölge ortalamasının altındadır.

Tablo 7.1. Şanlıurfa İlçelerinin Yüzölçümü

İlçe Adı	Yüzölçümü km ²	İl Yüzölçümüne oranı %	2000 Yılı Nüfusları	Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)
Merkez	3.669	19,6	534.706	146
Akçakale	691	3,7	77.261	112
Birecik	790	4,2	74.671	95
Bozova	1.393	7,4	65.842	47
Ceylanpınar	2.201	11,7	67.817	31
Halfeti	643	3,4	34.402	54
Harran	1.054	5,6	56.258	53
Hilvan	1.136	6,1	38.411	34
Siverek	4.181	22,3	224.102	54
Suruç	735	3,9	82.247	112
Viranşehir	2272	12,1	187.705	83
Toplam	18.765	100,0	1.443.422	77

*Kaynak: 1985-1994 Şanlıurfa İl Envanteri, DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı

İl'deki 11 ilçe arasında yüzölçümleri en büyük iki ilçenin Merkez İlçe ve Siverek olduğu anlaşılmaktadır. Tüm ilçelerin 2000 yılı nüfus verileri temel alınarak nüfus yoğunlukları hesaplandığında ise, yoğunluğu en yüksek olan ilçelerin Merkez, Akçakale ve Suruç ilçeleri olduğu görülmektedir.

Merkez İlçe ve Siverek ile ilgili olarak bir önceki bölümde yüzölçümünü konusunda ulaşılan sonuçlar, kentsel/kırsal nüfus oranları bakımından da doğrulanmaktadır. Buna göre, ağırlıklı olarak kentsel nüfus yine bu iki ilçede bulunmaktadır. Ancak, nüfus yoğunluğu bakımından öne çıkmayan Siverek'in kentsel nüfus oranı Akçakale ve Suruç ilçelerinden fazla görülmekte, kırsal nüfus payı da Merkez İlçe'den sonra gelmektedir. Ceylanpınar ve Birecik ilçelerinde de kentsel nüfus oldukça yüksektir.

Tablo 7.2. İlçelere Göre 2000 Yılı Kırsal-Kentsel Nüfus Oranları

İlçe Adı	Toplam Nüfus	(%)	Kentsel Nüfus Oranı (%)		Kırsal Nüfus Oranı (%)	
			İlçeğe Göre	İl Toplamına Göre	İlçeğe Göre	İl Toplamına Göre
Merkez	530.779	37	72,1	26,7	27,9	10,3
Akçakale	78.363	5	41,6	2,2	58,4	3,1
Birecik	74.290	5	53,6	2,7	46,4	2,4
Bozova	70.858	5	30,1	1,4	69,9	3,2
C.Pınar	69.774	5	65,3	3,1	34,7	1,6
Halfeti	33.467	2	8,0	0,2	92,0	2,2
Harran	56.376	4	15,6	0,6	84,4	3,3
Hilvan	38.633	3	41,9	1,1	58,1	1,6
Siverek	217.088	15	56,6	8,8	43,4	6,7
Suruç	80.845	6	54,0	3,1	46,0	2,6
V.Şehir	186.483	13	64,5	8,4	35,3	4,6
Toplam	1.436.956	100	58,3	58,3	41,7	41,7

*Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı.

İl için tarım sektörünün önemi ve önceliği göz önüne alındığında, ilçelerin kırsal alanlarındaki nüfus yoğunlukları da önem kazanmaktadır.

Tablo 7.3. Şanlıurfa İlçelerinin Kırsal Nüfus Yoğunluğu

İlçe Adı	Kırsal Alandaki Nüfus Yoğunlukları (kişi/km ²) **
Merkez	40,6
Akçakale	65,3
Birecik	43,8
Bozova	33,0
Ceylanpınar	10,7
Halfeti	49,2
Harran	45,0
Hilvan	19,6
Siverek	23,3
Suruç	51,5
Viranşehir	29,2
Toplam	32,0

*Kaynak: Şanlıurfa İl Envanteri, DİE.

(**) Hesaplama, İlçe Merkez Belediyelerinin sınırları içinde kalan alanlarda ilçe yüzölçümüne dahil edilmiştir.

Tablo 7.3.'den izleneceği gibi, kırsal alanlarında nüfus yoğunluğu en yüksek olan ilçeler sırasıyla; Akçakale, Suruç, Halfeti ve Harran'dır.

Sonuç olarak, Merkez İlçe, Siverek ve Viranşehir'in, kentsel gelişme/yoğunluk açısından, İl'in önde gelen yerleşmeleri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, Viranşehir kırsal kesimindeki nüfus oranı açısından, kırsal ekonominin ağırlığını hissettirdiği diğer ilçelere de yaklaşmaktadır. Kentsel nüfus yüzdeleri göz önünde alındığında, -Siverek büyüklük bakımından ayrı tutulursa- Birecik,

Ceylanpınar, Suruç, Bozova ve Akçakale, sıralamada nüfus büyüklükleri ve kentleşme oranları birbirine yakın ilçeleri oluşturmaktadır. Ancak, sayısal veriler bakımından temel bulgu, Merkez İlçe'nin gerek kentsel nüfus oranı ve gerekse nüfus yoğunluğu bakımından İl'in öne çıkan, tek yerleşmesi olduğudur.

Kentsel yoğunlaşmanın birkaç ilçe merkezi ile sınırlı olmasının yaratacağı fırsat, İl ölçeğinde mekansal planlamaya ilişkin olarak, üzerinde odaklanılacak ve denetim sağlanacak yerleşme sayısının az olmasından kaynaklanacak etkinlik artışı olabilir. Diğer bir deyişle, üst ölçek planlama kararlarının oluşturulması sırasında, çok sayıda küçük kentsel yerleşme yerine, az sayıda kentsel alanla sınırlı olarak öngörüle bulunmak ve mevcut ya da hazırlanacak planların denetimini sağlamak daha kolay olacaktır.

2.7.2. Farklı Kullanım Türlerine Göre Yapılaşma ve Konut Durumu

Bölge'de 1984 ve 2000 yılları bina sayımı verilerine göre, en fazla yapı çevreye sahip olan iller Gaziantep ve Şanlıurfa'dır. Bölge'de öne çıkan bu iki ildeki yapılaşma artış oranlarına bakıldığında ise, diğer illere göre daha geride kaldıkları görülmektedir. Bölge'de Şırnak İli'nin yapılaşma oranındaki özel durum bir yana bırakıldığında, Adıyaman, Batman, ve Siirt yapılaşma oranları birbirine yakın ilk üç il olmaktadır. İl'in en çok benzediği il ise Gaziantep'dir.

Tablo 7.4. Bölge İllerinin Yapılaşma Artış Oranı (%)

İller	1984 [a]	2000 [b]	Yapılaşma Artış Oranı (%) [b-a]/a*100
Adıyaman	26.286	52.006	98
Batman	17.234	34.853	102
Diyarbakır	51.321	90.620	77
Gaziantep	80.541	155.343	93
Kilis	10.347	13.799	33
Mardin	40.493	62.925	55
Siirt	10.504	21.027	100
Şanlıurfa	60.665	113.612	87
Şırnak	1.493	28.089	1.781

*Kaynak: 2000 Bina Sayımı, DİE.

İl'de konut kullanımına tahsis edilmiş yapılar, toplam yapı stokunun yaklaşık %80'ini oluşturmaktadır. Bu oranın konut kullanımına ayrılmış yapılarda 1984'ten 2000 yılına kadar olan dönemde düzenli olarak arttığı, ticari yapıların ise azaldığı görülmektedir.

Belediye ve mücavir alan sınırları içinde kalan bölgelerde yapılan bina sayımları, oldukça anlamlı bilgiler sunmaktadır. 1980'li yılların başında yapı kullanma izinlerinde gözlenen artış, daha sonraki yıllarda yerini dalgalı bir azalmaya bırakmıştır.

1930 yılından günümüze, 10'ar yıllık dönemlerde yapımı biten bina sayıları (konut ve çoğunluğu konut) Tablo 7.5'de verilmektedir.

Tablo 7.5. Şanlıurfa İli'nde Bitiş Yılına Göre Bina Sayısı

Yıl Aralığı	Konut	Çoğunluğu Konut	Toplam	Artış Oranı %
1929 Öncesi	1.601	70	1.671	
1930-1939	912	47	959	-43
1940-1949	1.362	65	1.427	49
1950-1959	2.396	102	2.498	75
1960-1969	5.836	289	6.134	146
1970-1979	14.914	1.108	16.022	161
1980-1989	30.671	2.058	32.729	104
1990-2000	33.979	3.106	37.085	13
Bilinmeyen	858	84	933	
Toplam	92.529	6.929	99.458	

*Kaynak: 2000 Bina Sayımı, DİE.

Konut sayısındaki artış oranı 1980'den sonra azalmaktadır. Bu durum, apartmanlar ile tek katlı konutlar için, yapıdaki konut sayısına bakılmaksızın, tek bir yapı ruhsatı verilmesi nedeniyle kentteki daire sayısı yerine yapı sayısının esas alınmasından kaynaklanabilir. 1990-1996 yılları arasında alınan yapı kullanma izni sayısının ise özellikle düşük olduğu görülmektedir.

Son 16 yıl içinde bina yüksekliklerinin yüzde olarak değişimine bakıldığında, 1984 yılında %87 olan tek katlı yapıların oranının, 2000 yılında % 72'ye düştüğü görülmektedir. Bunun tersi biçimde, 2-6 kat arasındaki yapılarda sırasıyla, % 47 ve % 85 arasında bir artış gözlenmektedir. Bu veri, yukarıda da açıklandığı gibi, son 20 yılda bina olarak konut sayılarındaki düşüşün nedenini de göstermektedir.

Tablo 7.6. Bina Kat Sayılarının Artış Oranı, %

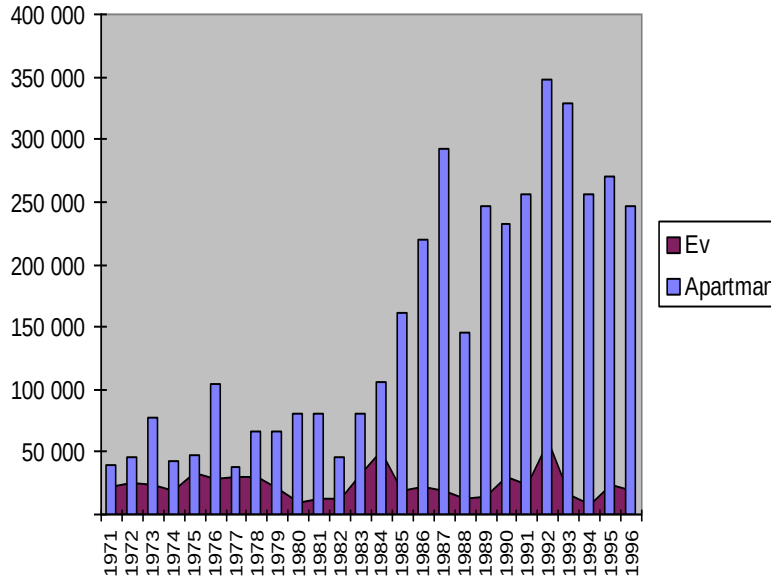
Bina Kat Sayısı	1	2	3	4	5	6	7-9	10+
Arası Artış Oranı (**)	56	268	337	400	571	1.216	76	211

*Kaynak: 2000 Bina Sayımı, DİE.

(**) 1984 Bina Kat Sayıları: A; 2000 Bina Kat Sayıları: B; Artış Oranı=B-A/A*100.

Kat yüksekliklerinin yanı sıra, bir başka veri de konutların büyüklükleri ile ilgilidir. Metrekare olarak toplam müstakil ev ve apartman dairesi yüzölçümlerine bakıldığında, yıllar itibarıyla her iki türde de yüzölçümlerinin arttığı görülmektedir. Bunun yanında, her ne kadar ildeki toplam tek katlı yapılar, % 72'lik bir kısmı oluştursa da, toplam yüzölçümü olarak apartman dairesi konutlar daha büyük bir yüzey kaplamaktadır.

Şekil 7.1. Kullanma Amacına Göre Yapılacak Yeni ve İlave Yapılar, 1971-1996 Yapı Ruhsatlarına Göre- Yüzölçümlerinin Değişimi (m²)

*Kaynak: DİE.

Toplam apartman dairesi metrekaresinin yanında hane başına düşen konut metrekaresinin büyüklüğüne bakıldığında, 1971-1995 aralığında önemli bir artış görülmektedir. Apartman dairesi yüzölçümü olarak artarken, hane başına düşen ortalama metrekaresi de 111'den 144 metrekareye yükselmiştir. Benzer gelişme müstakil daireler için de geçerlidir; bu kesimde konut büyüklüğünün 84 metrekareden 127 metrekareye kadar yükseldiği gözlenmektedir.

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesinde yapılan 2002 yılında da yapılan bir çalışmanın kent'teki mahallelerin sosyal yapısına göre nüfus ve yoğunluk verileri incelendiğinde, üst, orta, alt orta ve alt gelir gruplarının oturdukları mahallerde ortalama nüfus yoğunluğunun 228 k/ha ile 276 k/ha arasında değiştiğini, diğer bir deyişle, yoğunluk değerleri açısından birbirinden çok farklı olmadığı görülmektedir. Bu veri üst gelir grubundaki kesimin müstakil ve bahçeli, dolayısıyla yoğunluğu düşük konutlara eğiliminin henüz oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Ancak, bu eğilimin gelir düzeyinin artışı ile değişeceği ve metropollerdeki genel trendin gecikmeli olarak izleneceği beklenmelidir.

Yukarıda adı geçen çalışmada kentteki farklı sosyal grupların oturdukları mahallerdeki ortalama nüfus yoğunluğunun 1985 yılında 316 k/ha ile 576 k/ha arasında değiştiği belirtilmektedir. Diğer bir deyişle, kent genelinde konut alanlarında nüfus yoğunluğunun belirgin biçimde azaldığı görülmektedir. Bu gelişme zaman içinde kentsel donanım alanlarının çoğalması ve kentsel yapının sağlıklılaşması biçiminde yorumlanabilir.

Bu verilerden yola çıkarak, gelecek yıllarda nüfus artış hızında görece bir azalma olsa dahi, kentlilerin tercihleri doğrultusunda, konut büyüklüklerindeki artışın devam edeceği, konut alanlarında nüfus yoğunluğunun düşeceği ve bu eğilimlerin kentte konut alanları için ayrılacak alanların büyüklüğünü artıracakları ileri sürülebilir. Bu nedenle, ileriye yönelik planlama çalışmalarında konuta ayrılacak alan stokunun bu eğilim göz önünde tutularak tasarlanması yararlı olacaktır.

2.7.3. Kırsal Alanda Mekansal Gelişmeler

2.7.3.1. Kırsal Alan Yerleşim Deseni

Bölge genelinde kırsal yerleşmeler sayıca çok ve dağınıktır. Bu durum ekonomik ve geleneksel toplumsal yapısı sonucu oluşmuştur.

Ülke genelinde 2001 KHGM verilerine göre toplam kırsal yerleşmelerin sayısı 76.431 dir. Bunlardan 35.114'ü köy 41.317'si bağlı (kom, mezra, oba, mahalle)'dir. Bölge'de ise toplam kırsal yerleşme sayısı 8.931 olup bunun 4.258'i köy, 4.673'ü bağlıdır.

Tablo 7.7. Bölge'deki Kırsal Yerleşmelerin Sayısı

İller	Köy	Bağlı	Toplam
Adıyaman	413	618	1.031
Batman	260	304	564
Diyarbakır	852	1.211	2.063
Gaziantep	514	196	710
Mardin	588	303	891
Siirt	280	230	510
Şanlıurfa	1.088	1.669	2.757
Şırnak	244	- 261	505
Kilis	139	- 61	200
Toplam	4.258	4.673	8.931

*Kaynak: KHGM. 2001 yılı Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri.

Tablo 7.7'de görüldüğü gibi Bölge içinde de en çok kırsal yerleşmeye sahiptir (1.088 köy, 1.669 bağlı). 2000 yılı nüfus sayımına göre kırsal nüfusu 597.139 kişidir ve kırsal yerleşmelerde ortalama 215 kişi yaşamaktadır. Bu sayı ülke ortalamasına göre düşüktür.

Kırsal yerleşme sayısındaki değişim demografik değişim ile paralellik göstermektedir. İl'in kırsal nüfusunun azaldığı yıllar olan 1980-1985 arası kırsal yerleşme sayısı düşerken kırsal nüfusun arttığı yıllar olan 1985, 1990, 2000 yılları arasında yerleşme sayısında da artış olduğu görülmektedir.

Bu süreçte (Tablo 7.8) nüfusu artan bazı Bağlıların (mezra, mahalle, kom) köy tüzel kişiliği kazandığı, sosyal ve ekonomik nedenlerle bir araya gelen bazı aile

gruplarının da köylerinin sınırları içinde ayrı bir mekanda yeni bir bağlı oluşturduğu görülmektedir.

Bu gelişmeler Merkezi İlçe, Harran ve Akçakale kırsal alanında sulu tarımın başlaması ile birlikte hızlanmıştır. Bu bağlamda özellikle sulu tarım alanlarında dağınık bir yerleşim deseni yaygınlaşmaktadır.

Benzer gelişmeler Suruç ve Viranşehir ovalarında da gözlenmekte Siverek'te ise kırsal yerleşme sayısında köy tüzel kişiliğine doğru bir büyüme görülmektedir. (Tablo 7.8) Bu dağınık kırsal yerleşmelerin, alt yapı hizmetleri talepleri de giderek artmaktadır.

Tablo 7.8. İlçelerde Kırsal Alan Yerleşmelerindeki Sayısal Değişme

İlçe	Yıllar			
	1980	1985	1990	2000
Merkez				
Köy (Adet)	184	185	207	309
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	447	447	432	435
Toplam	631	632	639	744
Akçakale				
Köy (Adet)	116	117	59	87
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	238	238	126	119
Toplam	354	355	185	206
Birecik				
Köy (Adet)	40	40	44	70
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	101	101	94	75
Toplam	141	141	138	145
Bozova				
Köy (Adet)	77	77	80	77
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	108	108	100	73
Toplam	185	185	180	150
Ceylanpınar				
Köy (Adet)	1	1	28	32
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	46	44	18	17
Toplam	47	45	46	49
Halfeti				
Köy (Adet)	33	34	36	37
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	37	37	32	28
Toplam	70	71	68	65

İlçe	Yıllar			
	1980	1985	1990	2000
Harran (1990 Yılında Önce Harran Akçakale'ye Bağlıydı)				
Köy (Adet)			61	94
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)			110	118
Toplam			171	212
Hilvan				
Köy (Adet)	55	55	55	60
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	110	110	106	78
Toplam	165	165	161	138
Siverek				
Köy (Adet)	65	65	69	118
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	402	402	395	372
Toplam	467	467	464	490
Suruç				
Köy (Adet)	73	73	75	83
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	152	152	149	143
Toplam	225	225	224	226
Viranşehir				
Köy (Adet)	44	45	52	115
Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	262	262	260	217
Toplam	306	307	312	332
Toplam Köy	688	692	766	1.082
Toplam Bağlı (Mezra, Kom, Oba, Mahalle)	1.903	1.901	1.822	1.675
Genel Toplam	2.591	2.593	2.588	2.757

*Kaynak: Şanlıurfa Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü.

2.7.3.2. Merkez Köyler

1984 ve 1997 yıllarında kabul edilen Bakanlar Kurulu kararı ile ülke genelinde yaklaşık 4 bin civarında kırsal yerleşme, Merkez köy olarak kabul edilmiştir. Bu kararname çerçevesinde Şanlıurfa'da 80 kırsal yerleşme Merkez köy olarak belirlenmiştir (Tablo 7.9).

Tablo 7.9. İlçeler itibariyle Merkez Köyler

Bağlı Olduğu İlçe		Nüfus		Yıllık Artış Hızı (%) 1990-2000
		1990	2000	
Merkez				
1-	Akziyaret	1.513	2.696	55,55
2-	Çamlıdere	1.008	2.390	78,7
3-	Çaml. Dağyanı	290	470	-50,91
4-	Çaml. Havşanlı	754	2.431	97,93
5-	Kabahaydar	339	382	-14,36
6-	Yard. Karaali	227	5.177	193,46
7-	Pay. Kırkmağara	405	474	15,73
8-	Pay. Kızılburç	155	372	13,51
9-	Çaml. Mağaracık	697	1.235	52,30
10-	Payamlı	70	370	51,99
11-	Tülmen	354	331	-6,72
12-	Çaml. Uluhan	369	630	-33,19
13-	Yard. Yağmurlu	314	485	-25,36
14-	Yardımcı	1.806	1.328	-40,70
Toplam		8.301	18.771	
Akçakale				
1-	Gündaş	898	885	-2,12
2-	Güneren	1.574	3.621	83,19
3-	Haktanır	379	747	68,12
4-	Pekmezli	909	4.749	149,59
Toplam		3760	10002	
Birecik				
1-	Altınova	1.679	1.804	7,96
2-	Bağlarbaşı	2.009	1.886	-6,42
3-	Böğürtlen	404	276	-41,99
4-	Göktepe	315	390	-61,17
5-	Kural	1.440	1.878	29,37
6-	Mağaralı	1.491	1.273	-16,21
7-	Yaylacık	291	340	15,56
Toplam		7.629	7.847	
Bozova				
1-	Büyükhan	485	881	24,44
2-	Kanlıavşar	490	2.451	147,10
3-	Karacaören	1.059	5.167	160,69
4-	Killik	413	464	11,64
5-	Koçhisar	913	1.560	41,03
6-	Yalıca	2.200	8.815	138,80
7-	Yaylak	1.992	3.005	41,11
8-	Bahçeli	491		
Toplam		7552	22.343	

Bağlı Olduğu İlçe		Nüfus		Yıllık Artış Hızı (%) 1990-2000
		1990	2000	
Ceylanpınar				
1-	Muratlı	1.095	2.071	31,53
2-	Saraççeşme	907	1.455	47,26
3-	Yalçinkaya	880	1.093	21,68
4-	Yukarıdoruklu	248	360	37,27
Toplam		3.130	4.979	
Halfeti				
1-	Dergilli	908	941	3,46
2-	Fıstıközü	889	702	-23,62
3-	Günece	892	320	-64,84
4-	Hilallı	943	652	17,38
5-	Saylakkaya	1.030	816	-25,50
Toplam		4662	3431	
Harran				
1-	Bellitaş	779		
2-	Damlasu	1.400	482	-106,84
3-	Koyunluca	793	1.019	25,08
4-	Meydankapı	1.381	1.599	14,66
5-	Şahinalan	320	652	71,17
Toplam		15987	12614	
Hilvan				
1-	Bölükbaşı	374	293	9,29
2-	Gölcük	737	996	10,02
3-	Kavalık	841	740	-12,79
4-	Kuskunlu	793	1.334	52,01
5-	Ovacık	825	884	6,91
Toplam		3570	4247	
Siverek				
1-	Başbük	1.197	1.652	20,34
2-	Bucak	420	1.537	53,52
3-	Büyüktepe	1.253	1.110	-20,24
4-	Çaylarbaşı	1.965	Vy	
5-	Dağbaşı	1.130	Vy	
6-	Erkonağı	1.355	Vy	
7-	Karabahçe	2.992	1.904	-39,46
8-	Karacadağ	1.613	2.117	50,71
9-	Karakeçi	3.090	1.820	-47,31
10-	Konurtepe	1.150	982	-41,83
11-	Narlıkaya	964	1.095	3,34
12-	Söylemez	2.282	Vy	
13-	Şekerli	1.683	Vy	
Toplam		21.094	12217	

Bağlı Olduğu İlçe	Nüfus		Yıllık Artış Hızı (⁰ / ₀₀) 1990-2000
	1990	2000	
Suruç			
1- Ağırtaş	750	965	25,21
2- Akören	336	416	21,36
3- Aşağıkarıncalı	904	1.041	14,11
4- Aşağıoylum	1.142	649	-56,51
5- Bostancılar	800	886	10,21
Toplam	3.932	3.957	
Viranşehir			
1- Alakonak	962	698	-75,63
2- Ayaklı	1.893	2.334	5,73
3- Demirci	1.244	1.239	33,08
4- Elbeğendi	1.397	1.194	13,23
5- Karakuzu	346	653	63,80
6- Yaban	1.994	538	-144,41
Toplam	7.836	6656	
Genel Toplam	83.439	101.020	

Kaynak: 25.4.1992 tarih 22970 Mükerrer sayılı Resmi Gazete.

(**) Vy: Veri Yok

Merkez Köylerin belirlenmesindeki amaç; kırsal alana yönelik hizmetlerin, icracı kuruluşlarca belli öncelikli yerleşme merkezleri aracılığı ile çevre yerleşim yerlerine zamanında ve eksiksiz olarak ulaştırılmasında birliğin sağlanmasıdır.

Ülke genelinde olduğu gibi İl'de de Merkez Köy önceliği icracı kuruluşlar tarafından dikkate alınmamaktadır.

2.7.3.3. Kırsal Yerleşim Mekanındaki Uygulamalar

İl'in tamamı, 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanununun kapsamındadır. Kırsal yerleşmelerde yapılacak mekansal uygulamalarda bu kanun tarafından belirlenmiştir.

İl'in Reform Bölgesi olarak ilan edildiği 1986 yılından itibaren ilgili kamu kuruluşu özellikle Merkez İlçe, Harran ve Ceylanpınar ovalarında yerleşim yerleri yetersiz olan köyler için köy sınırları içinde yeni yerleşim yeri belirleme çalışmaları ile arazi toplulaştırması yapılan alanlarda köy imar planı çalışmalarını yürütmektedir. (Tablo 7.10)

Tablo 7.10. İlçeler İtibariyle Kırsal Yerleşmelerde Mekansal Düzenlemeler

İller	Yeni Yerleşim Yeri Belirleme		İmar Planı		Köy Nakil		Arazisi Topplulaştırılan Köyler	
	Biten	Programda Olan	Biten	Programda Olan	Biten	Programda Olan	Biten	Programda Olan
Merkez	60	33	12	81			85	32
Akçakale	9	46	1	54			18	47
Birecik			5		5			
Bozova		40						40
C.pınar	30		8	22			43	
Halfeti			4		2			
Harran	43	14	4	53			61	12
Hilvan		5						5
Siverek								
Suruç								
V.şehir								
Toplam	142	138	34	210	7		207	136

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım Reformu Bölge Md. 2002 yılı.

İl'deki sulama ve arazi toplulaştırması çalışmaları Bölge içinde önemli bir alanı kapsamaktadır. Halen, toplulaştırması ve sulama altyapısı büyük ölçüde tamamlanmış tek yer Harran Ovası ve Merkez İlçe'ye yakın tarım alanlarıdır. Bu alanlarda, kırsal nüfusun da artış göstermesi, önem verilmesi gereken bir gelişmedir. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü aracılığıyla, köy muhtarlarının başvurusu üzerine, hazine arazileri üzerinde kırsal yerleşme planları yapılmaktadır. Şu ana kadar gerçekleşen taleplerin büyük bir çoğunluğu Merkez İlçe sınırları içerisindedir. Benzer gelişme eğilimlerinin Harran Ovası'nda da yaygınlaşmakta olduğu görülmektedir.

Kentsel alanlarda imar faaliyetlerinin görece daha yoğun biçimde denetlenmesi nedeniyle, belediye yetki sınırları dışındaki Valilik ya da Köy İdarelerinin denetimindeki alanlarda plan dışı, kaçak yapılaşma girişimleri artmaktadır. Şehirde imar mevzuatının katı uygulanıyor olması kırsal alanda yerleşmeleri hızlandırmaktadır. Kırsal alanda yapılaşma koşullarının esnekliği, ulaşımın kolaylığı, arazinin ucuzluğu Ova'daki yerleşmeleri etkilemektedir.

Bugüne kadar 12'i Merkez İlçe'de, 4'ü Harran'da, 4'ü Halfeti'de, 5'i Birecik'te, 8'i Ceylanpınar'da, 1'i Akçakale'de olmak üzere toplam 34 köyde imar planı yapılmış ve 142 köyde yeni yerleşim alanı belirlenmiştir. (Tablo 7.10). İl'deki toplam köy sayısı göz önüne alındığında imar planı yapılan köy sayısının oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir.

2.7.4. İl'deki Planlama Çalışmaları

2.7.4.1. Çevre Düzeni Planı

1993 tarihinde GAP BKİ tarafından yaptırılan Şanlıurfa Çevre Düzeni Planı'nın kentinin hızlı gelişimi ve Şanlıurfa Belediyesi'nin talepleri doğrultusunda revizyonu 2002 yılında yine GAP BKİ tarafından yaptırılmış ve onaylanmıştır. Çevre Düzeni Planı'nın hazırlanması sırasında kent nüfusunun Karaköprü Belediyesi de dahil olmak üzere 2015 yılında 1.000.000'a erişeceği öngörülmüştür.

Revizyon planının hazırlık aşamasında yapılan çalışmalarda, yürürlükte olan planının sınırlarının değişimine neden olabilecek etmenler saptanamadığından plan sınırlarında küçük düzeltmeler dışında herhangi bir değişime gidilmemiştir. Bu küçük düzeltmeler ileri yıllarda idari sınırlardaki mevzi değişimlere olanak sağlaması açısından kaçınılmaz olmuştur.

Plan kapsamında, yeni konut alanları ve makroform önerileri geliştirilirken özellikle İl için önemli bir belirleyici olan tarım arazileri, sulama alanları, topografya ve sosyo-ekonomik koşullar dikkate alınmıştır. Kentin doğusunda, Mardin-Akçakale karayolu arasındaki bölüm sulama alanı olduğundan bu bölgede kentin gelişmesi sınırlandırılmıştır. Batıda ise kentin gelişimine sarp arazi koşulları olanak tanımamaktadır. Doğu ve batıda gelişme dinamikleri böylesine kısıtlanmış olan kent temel olarak iki alana yayılma eğiliminde olacaktır. Plana göre yeni gelişme alanları Mardin karayolu ile Diyarbakır karayolu arasında kalan bölge ile askeri alanın batısındaki Direkli Vadisi'dir.

Kent içinde üst, orta ve alt gelir gruplarının yer seçimleri ve gelecek için yer seçimi yönelimleri oldukça belirgin özelliktedir. Üst gelir grubunun son on yıl içerisinde yoğunlukla yerleştiği Yenişehir bölgesi taşıma kapasitesini neredeyse doldurmuş, gelişme yönü Tünel Ağız'ın kuzeybatısına kaymıştır. Bu gelişmeler dikkate alınarak, yeni kent merkezi de bu bölgede önerilmiştir. Orta gelir grubu mevcut kent merkezine ek olarak yeni yerleşim alanı olarak Karaköprü'yü seçmiştir. Alt gelir grupları ise halen kent merkezinde yer almaktadır. Bunların yanı sıra bazı kullanımlar için mevcut plan kararları da korunmuştur. Bunlardan en önemlileri, Diyarbakır karayolunun batısındaki askeri alan, organize sanayi bölgesi, Akabe Küçük Sanatlar Sitesi, üniversite ve havaalanıdır.

Çevre Düzeni Planı'nda ulaşım ile ilgili temel yaklaşımı mevcut şehirlerarası yolların kent içinden geçen kısımlarının yarattığı trafik yükünün hafifletilmesidir. Diyarbakır-Akçakale ve Gaziantep-Mardin karayollarının Şanlıurfa kent içi karayolu olarak kullanılması birincil ulaşım sorunu olarak saptanmıştır. İnşaatı sürmekte olan Mardin- Şanlıurfa otoyol geçişi, uzun vadede Diyarbakır ve Gaziantep karayollarına da –kent içine girmeden-bağlanarak kuzeydeki trafiği rahatlatacaktır. Akçakale- Mardin geçişi, Paşabağı bölgesindeki tarım alanlarını korumak için, Şanlıurfa imar planında var olan

ancak henüz açılmamış güzergah korunarak sağlanacaktır. Akçakale-Gaziantep geçişi için, Çevre Düzeni Planı'nda üç alternatif yol önerilmiştir.

Kentin güneyinde verimli tarım arazileri, batısında ise engebeli araziler bulunmaktadır. Önemli bir orman varlığı bulunmayan Şanlıurfa İli'nde ilk etapta sulanacak önemli tarım arazileri kentin güneyinde kente bitişik olarak konumlanmıştır. Daha sonraki etaplarda sulamaya açılacak tarım arazilerine bitişik biçimde konumlanmış fıstık ve bağ gibi dikili araziler kentin kuzeyinde yer almaktadır. Kentin güneyinde yer alan Akçakale Yolu kentin gıdaya dayalı mevcut imalat sanayilerin konumlandığı alandır. Küçük sanayi alanları ise kentin ticaret merkezinin hemen bitişiğindeki alanda yer almaktadır. Diyarbakır-Mardin Yolu'nda ise kamu kuruluşları yoğunlaşmıştır. Çevre Düzeni Planı, kentsel gelişme de gözetilerek, mümkün olduğu ölçüde tarım alanlarının korunmasını amaçlamaktadır. Harran ovasındaki sulama çerçevesinde toplulaştırılacak alanlar, Çevre Düzeni Planı'nı sınırlamaktadır. Bunun yanında kentteki eğilimler ve eşikler göz önüne alındığında doğuda Mardin karayolunun kuzeyi, kentin temel gelişme alanı olmaktadır. Çevre Düzeni planında kentin doğusu Mardin karayolunun güneyine, sulanacak tarımsal arazilerin olması nedeniyle, kentsel gelişme önerilmemiştir. Çevre Düzeni Planında önerilen üç önemli öneri konut alanı; güneyde Akçakale yolunun batı tarafında, mevcut geleneksel merkezin kuzeyindeki alanlarda ve en yoğun konut alanı olarak da Diyarbakır Karayolu ile Mardin Karayolu'nun arasındaki Karaköprü Planı'nda yer aldığı bölgede önerilmiştir. Bu bölge kentin en önemli konut bölgesi olacaktır. Yeni kentsel merkez de burada önerilmiştir.

2.7.4.2. Nizip-Birecik Çevre Düzeni Planı

Planlama sınırı, Gaziantep İli'nin Nizip İlçe Merkezi, Birecik İlçe merkezi ile iki yerleşme arasında ve çevresinde yer alan kırsal alanları kapsamaktadır. Coğrafi konum açısından benzer özelliklere sahip olan Nizip ve Birecik ilçeleri ekonomik açıdan önemli farklılıkları barındırmaktadır. Önemli bir fiziksek eşğin bulunmadığı alanda kentsel yerleşmeler fıstık üretilen önemli tarım arazileri ile çevrelenmektedir. Buna ek olarak, planlama çalışmalarının veri aldığı Nizip ilçesinin sınırları içerisinde yer alan Sekili ve Uluyatır Belediyeleri kente oldukça yakın konumlanmış ve günlük ilişkileri gelişmiş olmasından dolayı önemlidir. Mevcut imar planları bulunan bu dört yerleşmeden Nizip imar planında yer alan OSB'de çevre düzeni planında da aynen korunmuştur. Sekili ve Uluyatır Belediyelerinin imar planları ise oldukça eskidir. Dolayısıyla yerleşimlerin gelişme eğilimleri ve yakındaki sulu tarım alanları önemle korunması gereken alanlar olmaktadır. Birecik İlçesinin imar planı ise bölgeler halinde yapılmaktadır. Fırat nehrinin batı aksında yer alan karayolu çevresinde gelişme eğilimleri doğudaki eşikten dolayı cazip hale geleceğinden zaten büyük oranda planlı olan bu kesimdeki sulanacak tarım arazileri önemli olmaktadır. Doğal Hayatı Koruma Bölgesi olarak belirlenen kelaynakların yaşama alanları ve kuzeyindeki sazlık alanlarda yapı yasağı uygulanması gerekmektedir. Ulaşım açısından en önemli veriler Güney Demiryolu ve

Gaziantep - Şanlıurfa otoyoludur. Otoyol güzergahı, Doğal Hayatı Koruma Bölgesi'ne ve Birecik yerleşim alanına yakın olmasından dolayı başka bir alternatif üzerinde durulmaktadır.

2.7.4.3. Viranşehir-Şanlıurfa Çevre Düzeni Planı

Çevredeki kırsal alanlar için alt merkez niteliği taşıyan Viranşehir – Şanlıurfa Çevre Düzeni Planında başka imar planı bulunan yerleşim birimi bulunmamaktadır. Viranşehir Çevre Düzeni plan sınırları içindeki tek kentsel yerleşimdir. Sonraki etaplarda sulamaya geçecek olan bu alanların korunması önemli olmaktadır. Çevre Düzeni Planında önerilecek olan sanayi alanı kentin kuzey-doğusunda mevcut Mardin-Kızıltepe karayoluyla öneri çevre yolu arasında kalmaktadır. Şehrin daha sonraki dönemlerde ulaşım açısından önemli bir konuma sahip olacak olan Viranşehir'de çevre yolunun kentin güneyinden geçeceği ve yerleşim alanlarını sınırlandıracağı düşünülmüştür. Güney Demiryolu için Ulaştırma Bakanlığı'nca önerilen istasyon ise kentin yerleşimini olumsuz etkileyeceği düşünülerek 3km doğuya kaydırılmıştır.

2.7.4.4. Birecik Baraj Gölü Çevresi Alt Bölge Gelişme Planı

1997 Eylül ayında başlanan projenin amacı; Birecik Barajı'ndan etkilenen bölgede mevcut ve barajdan kaynaklanan sorunların çözümü, mevcut ve yeni yerleşim alanlarında sosyal ve teknik altyapının iyileştirilmesi ve kurulması, doğal çevre ve özellikle su kaynaklarını koruyarak sürdürülebilir sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanmasıdır.

Plan kapsamında, Birecik Barajı'ndan etkilenen Şanlıurfa ili Birecik, Bozova ve Halfeti ilçeleri, Gaziantep ili Nizip, Yavuzeli, Araban ilçeleri ve Adıyaman ili Merkez ve Besni ilçelerine bağlı yerleşim birimleri ile barajdan etkilenen nüfusun iskan edileceği yeni yerleşim alanları ele alınmıştır.

Planda temel yaklaşım olarak, doğal çevrenin ve özellikle Birecik Baraj Gölü'nün korunması amacıyla, planın mekansal çalışmalarında Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'ndeki Koruma Alanları için getirilen kısıtlamalar dikkate alınmıştır. Bu koruma alanları birkaç başlıkta incelenebilir:

2.7.4.4.1. Mutlak Koruma Alanı (Kıydan başlayarak 300 m'lik kıyı şeridi)

Bu alandaki mevcut yapılar dondurulur. İçme ve kullanma suyu projesine ve mevcut yapıların kanalizasyon sistemlerinin ıslahına ait mecburi tesisler dışında hiçbir ilave yapılaşmaya izin verilmez. Ancak su alma yapısına en az 300 metre uzaklıkta yürüyüş, bisiklet, balıkçılık, kürek, yelen gibi rekreatif amaçlı aktivitelere izin verilebilir.

2.7.4.4.2. Kısa Mesafeli Koruma Alanı (300-1000 m arasında kalan şerit)

Bu alan içersinde, kırsal ve kentsel yerleşik ve doğal gelişme alanları ile planda belirtilen yeni yerleşme ve gelişme alanları dışında herhangi bir sanayi kuruluşu yer seçimine ve iskana açılmasına izin verilmez.

Ancak istisnai olarak, sökülüp takılabilir ve turistik amaçlı büfe, kır kahvesi benzeri yapılarla; su alma yapısına en az 500 metre uzaklıkta drenajı göle doğru olmamak koşuluyla mandıra, kümes, ağıl, su ve yem depoları gibi yapılara izin verilmiştir.

2.7.4.4.3. Orta Mesafeli Koruma Alanı (1000-2000 m arasındaki şerit)

Bu alanda, köy yerleşik ve doğal gelişme alanları, planda belirlenen yeni yerleşme ve gelişme alanları dışında kalan alanlarda sanayi kuruluşlarına ve iskana izin verilmez. Yine Kısa Mesafeli Koruma Alanlarında olduğu gibi bu alanlarda da mandıra, kümes, ağıl, hububat depoları gibi tesislere izin verilmiştir. Bu koruma alanları kararlarına göre mutlak koruma alanı içersinde yer alan Halfeti ilçe merkezi mevcut yerleşme alanında yapılaşma durdurulmuş ve koruma kararları çerçevesinde, imar planının yenilenmesi çalışmaları devam etmektedir. Bu alan plan kapsamında Sit Koruma Alanı olarak önerilmiştir.

Bu kararlara bağlı olarak yeni yerleşim alanları; Karaotlak (Halfeti), Altınova (Birecik), Elifköy (Araban) ve Kızılin (Besni) köyleri olarak saptanmıştır. Bu yerleşmelerin koruma alanı sınırları içinde kalan kesimlerinde koruma kararları geçerlidir.

2.7.4.5. Atatürk Baraj Gölü Alt Bölge Gelişme Planı

GAP BKİ tarafından tamamlanan alt bölge gelişme planının son etabı Çevre Bakanlığı'nca başlatılan İçme Suyu Kaynağı Olarak Atatürk Barajı'nın Korunması Projesi adı altında devam etmektedir.

2.7.4.6. İmar Planı Çalışmaları

İl'de GAP BKİ tarafından yaptırılan ve onaylanan 6 adet Nazım ve Uygulama İmar Planı vardır; Siverek Nazım ve Uygulama İmar Planı, Viranşehir Nazım ve Uygulama İmar Planı, Akçakale Nazım ve Uygulama İmar Planı, Bozova Nazım ve Uygulama İmar Planı, Karaköprü Nazım ve Uygulama İmar Planı ve Halfeti Baraj Gölü Nazım ve Uygulama İmar Planı. Ayrıca, İl'e bağlı belediyeler için imar planları GAP BKİ ve İller Bankası tarafından yaptırılmaktadır. Aşağıdaki listede, İl'e bağlı belediyelerin imar planı durumu, planların onay tarihi ve üstlenen kurum gösterilmiştir.

Özellikle İl nazım ve uygulama imar planlarının, yeni onanan Şanlıurfa Çevre Düzeni Planı'nda getirilen üst ölçek kararlarla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, İl düzeyinde geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiş olan

diğer Çevre Düzeni Planlarının ve ardından da bunlara uygun biçimde ilgili belediyelerin nazım planlarının yeniden ele alınması zorunluluğu vardır.

Tablo 7.11. İmar Planı Çalışmaları

İlçe	Yılı	Üstlenici Kurum
MERKEZ	1989	Özel Firma
Konuklu	Yok	Yok
Uğurlu	Yok	Yok
Karaköprü	1997	GAP
Kısas	1995	İller Bankası
AKÇAKALE	1993	GAP
Pekmezli	Yok	Yok
BİRECİK	1997	İller Bankası
Ayran	1996	İller Bankası
Mezra	1999	İller Bankası
BOZOVA	1995	GAP
Yaşlıca	1995	İller Bankası
Kanlıavşar	Yok	Yok
Yaylak	Yok	Yok
CEYLANPINAR	1992	İller Bankası
HALFETİ	1985	İller Bankası
Argıl	Yok	Yok
Yukarıgöklü	1998	İller Bankası
Karaotlak	2000	Valilik
HARRAN	1992	İller Bankası
HİLVAN	1986	Yok
SİVEREK	1993 (**)	GAP
Gürakar	Yok	Yok
Kapıkaya	Yok	Yok
SURUÇ	1989	Yok
Onbirmisan	1993	İller Bankası
VİRANŞEHİR	1995	GAP
Eyüpnebi	Yok	Yok

*Kaynak: Şanlıurfa Valiliği.

(**) GAP İdaresi tarafından yaptırılıp onanan plan, 1994 yılında Siverek Belediyesi tarafından revize edildikten sonra GAP İdaresi'nce onaylanmıştır.

Buna göre imar planı on yılı aşkın belediyeler, Merkez, Ceylanpınar, Halfeti, Hilvan, Suruç'tur.

2.7.4.7. Harita Kadastro Çalışmaları

İl'in tamamında kadastro çalışmaları yapılmıştır.

1992 yılından itibaren GAP BKİ, Bölge'deki belediyelerin imar planı çalışmalarına altlık oluşturmak amacıyla halihazır haritalar yaptırmaktadır.

Bunun yanında yerleşim içermeyen alanlarda ise projeler için halihazır haritalar üretilmektedir.

Tablo 7.12. Harita Çalışmaları

İlçe	Belediye	Yaptıran Kurum	Meskun (ha)	G.Meskun (ha)	Revizyon (ha)	Onay Tarihi
Merkez	Merkez	İller Bankası	390	474		1966
		İller Bankası	66	442		1969
		İller Bankası	79	1.534	293	1975
		İller Bankası	72	932	741	1985
		İller Bankası	8	115	100	1987
	Harran Ün. Kampus Alanı	GAP BKİ	20	640		1993
	Uluslararası Hava Alanı	GAP BKİ	18	2256		1994
	Gölpınar Mesire Yeri	Orman İdaresi				1995
	Kıyas	İller Bankası	91	399		1993
Akçakale	Akçakale	İller Bankası	111	385		1977
		İller Bankası			117	1985
		İller Bankası		120		1992
		Belediyesi		100		1997
Birecik	Ayran	İller Bankası	23	357		1977
		İller Bankası	36			1994
	Birecik	İller Bankası	8	237		1967
		İller Bankası	145	858		1978
		İller Bankası		33	245	1991
		GAP BKİ	331	760		2002
	Mezra	İller Bankası	39	347		1997
Bozova	Bozova	İller Bankası	55	406		1977
		GAP BKİ	153	137		1993
	Yalıca	İller Bankası	59	1541		1993
C.pınar	Ceylanpınar	İller Bankası	279	960		1988

İlçe	Belediye	Yaptıran Kurum	Meskun (ha)	G.Meskun (ha)	Revizyon (ha)	Onay Tarihi
Halfeti	Argıl	İller Bankası		35		1992
		İller Bankası	73	254		1992
	Halfeti	İller Bankası	33	80		1965
		İller Bankası	8	123		1980
		GAP BKİ	14	56		2001
	Yukarıgöklü	İller Bankası	204	409		1993
Harran	Harran	İller Bankası	58	769		1991
		GAP BKİ		304		1993
Hilvan	Hilvan	İller Bankası	113	776		1981
Karaköprü	Karaköprü	GAP BKİ	570	1.785	57	1994
Siverek	Siverek	İller Bankası	178	424		1968
		İller Bankası				1983
		İller Bankası	70	890	478	1992
		GAP BKİ		100		1993
		İller Bankası		453		1998
	Gürakar	GAP BKİ	74	656		2002
	Kapıkaya	İller Bankası	108	708		2001
Suruç	Suruç	İller Bankası	151	550		1975
	Onbimisan	İller Bankası	40	1.049		1992
V.şehir	Viranşehir	İller Bankası	161	754		1992
		GAP BKİ	580	2.000		1993
	Eyüpnebi	İller Bankası	58	313		2001

*Kaynak: GAP İdaresi, Fiziksel Gelişme ve Yerel Yönetimler Koordinatörlüğü

Bunun yanında, 2002- 2003 döneminde Yaylak Belediyesi'nin harita alımının yaptırılması planlanmaktadır. Ayrıca, yeni belediye olan Pekmezli, Kanlıavşar, Uğurlu ve Konuklu yerleşim yerlerinin de en kısa zamanda harita ihtiyacının karşılanması gerekmektedir.

2.8. ÇEVRE

2.8.1. İklim

Karasal iklimin egemen olduğu İl’de yazları çok kurak ve sıcak, kışları yağışlı ve nispeten ılıman geçmektedir. Günlük ve mevsimlik sıcaklık farkları fazladır. Bağıl nem oranı düşüktür. Havanın kuru olması nedeni ile Akdeniz Bölgesi’ndeki gibi boğucu sıcaklar görülmez.

İl akarsular bakımından zengin değildir. Ortalama yıllık yağış miktarı 455,1 mm, buna karşın buharlaşmanın 1.390 mm olması nedeniyle akarsuların rejimleri düzensizdir. Bazı akarsular muvakkat rejimli akarsular şeklindedir. Kışın ve ilkbaharda akan, yazın şiddetli buharlaşma sonunda kuruyan bir özelliğe sahiptir.

Tablo 8.1. Şanlıurfa İli Klima İstasyonlarının Uzun Yıllar Ortalama İklim Değerleri

İklim Faktörleri / İstasyon Adı	Akçakale	Birecik	Ceylanpınar	Şanlıurfa	Siverek	Viranşehir
Ortalama Güneş Işınlari Şiddeti, cal/cm ² /gün	-	373,6	-	387,0	390,3	-
Ortalama Güneşlenme Süresi, saat/gün	8,3	7,6	-	7,9	7,9	-
Ortalama Toprak Üstü Minimum Sıcaklığı, °C	8,7	7,8	7,7	10,0	8,8	-
Ortalama Toprak Sıcaklığı, 5 cm, °C	20,3	20,6	20,2	20,8	19,4	19,8
Ortalama Toprak Sıcaklığı, 10 cm, °C	19,4	20,2	20,1	20,1	18,9	17,3
Ortalama Toprak Sıcaklığı, 20 cm, °C	20,1	19,5	19,8	19,5	18,0	17,1
Ortalama Maksimum Sıcaklık, °C	25,0	25,4	25,7	24,1	21,9	24,1
Ortalama Minimum Sıcaklık, °C	10,0	10,1	9,8	12,7	11,1	11,4
Ortalama Sıcaklık, °C	17,7	17,6	17,6	18,1	16,3	17,7
Ortalama Günlük Sıcaklık Farkı, °C	15,0	15,3	16,0	11,5	10,8	12,7
Nisbi Nem Saat 7 Ortalaması, %	71,2	78,6	71,1	64,4	64,0	64,1
Nisbi Nem Saat 14 Ortalaması, %	39,5	38,1	38,1	40,4	43,7	38,7
Nisbi Nem Saat 21 Ortalaması, %	57,5	57,8	55,8	52,8	54,8	55,5
Ortalama Nisbi Nem, %	56,6	58,4	55,1	52,8	54,8	51,7
Ortalama Rüzgar Hızı, m/s	1,3	1,5	1,4	1,5	-	-
Hakim Rüzgar Yönü	-	NNW	-	WNw	NNE	-
Ortalama Bulutluluk (0-10)	3,2	3,4	2,8	3,0	3,5	2,8
Ortalama Buhar Basıncı, mb	12,7	11,8	10,9	10,9	10,3	10,7
Ortalama Buharlaşma (A Sınıfı Kab), mm	-	-	1529,9	1390,0	2030,2	-
Ortalama Yağış, mm	287,0	360,4	314,9	455,1	544,4	437,4

*Kaynak: GAP Bölgesi İklim Faktörleri Veri Tabanı, Y Ersoy YILDIRIM, 2000.

İklim Değişiklikleri:

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Bölge'si dikkate alındığında; küresel iklim değişikliklerinin, GAP ile ortaya çıkan yeni arazi kullanım şeklinin, sanayi etkinliklerinin ve özellikle GAP'a bağlı olarak kurulan su yapılarının (barajlar ve göletler) ve sulama sistemlerinin bölge iklimini değiştirebileceği düşünülmektedir. Bu olasılıktan yola çıkılarak GAP-BKİ, "GAP Bölgesinin Günümüzdeki ve Yakın Gelecekteki İklim Durumunun İncelenmesi Projesi"ni başlatmıştır. Proje kapsamındaki çalışmalar;

- İklim verilerinin analizi,
- Su kaynakları ve
- Vejetasyondaki değişimin izlenmesidir.

Proje çalışmaları süresince iklim verileri değerlendirilerek bölgede bir iklim değişikliği olup olmadığı sorusuna cevap aranacak, diğer yandan da su kaynaklarının zaman ve mekan boyutunda nicelik ve nitelik yönünden analizi ile elde edilebilecek verilerle vejetasyondaki değişim ile bölgesel iklim değişikliği arasındaki ilişki ortaya çıkarılacaktır.

2.8.2. Jeomorfolojik Durum

Jeomorfolojik olarak yöre üst pliyosen⁴-alt pleyibtosen yaşlı aşınım yüzeyleri plegistosen yaşlı sekiler, holosen yaşlı birikinti yelpazeleri ve vadi taban düzlüklerinden ibarettir. Genelde çalışılan alanın kuzey-güneybatı ve batı bölümlerinde aşınım yüzeyleri ile yüksek sekiler, güney güneydoğu bölümlerinde ise hafif eğimli taban düzlükleri, birikinti yelpazeleri yer almaktadır. Jeomorfolojik birimler genç tektonizmanın kontrolünde gelişmiştir. Özellikle sekileri deformasyona uğratarak duyarsız hale sokmuştur. Yörede en etkin fay, 75 km uzunluğundaki eğimi ters ve yanal sağ atılımlı Bozova fayıdır. Bu fayı Akçakale grabeninin şekillenmesinde önemli rol oynamış grabenin batı kenarını kontrolünde tutmuştur. Şanlıurfa İlinde, kuzeydoğudaki dağlık alan dışında genellikle yükseltisi düşük olan geniş düzlüklere rastlanır. İlin en yüksek noktası kuzey doğusundaki Karacadağ (1919 m.) sönmüş yanardağ kütesidir. Öteki yüksek doruklar; doğuda Tektek Dağları (747 m.) kuzeydoğuda Susuz Dağı (812 m.) ve Birecik'in doğusundaki Arat Dağı'dır (717 m.). İl topraklarında geniş alan kaplayan düzlükler kuzeyden güneye doğru eğimlidir. Kuzeyde ortalama 900 m. olan yükselti güneyde Suriye sınırında 400 m'.nin altına düşer. İlin büyük ovaları güney kesiminde yer alır. Bunlar Suruç, Harran ve Viranşehir ovalarıdır. Bunlardan Harran Ovası ilin en alçak kesimini oluşturur. Ovanın denizden yüksekliği 375 m'dir.

⁴ **Pliyosen:** Genellikle kabul görmüş sınıflamada Tersiyer periyodundaki epoklardan sonuncusudur. Bu epokta durulmuş tabakalar topluluğudur da.

2.8.3. Jeolojik Yapı

Şanlıurfa yapı bakımından üçüncü jeolojik zamanın son katı olan poliosen bölümünün özelliklerini göstermektedir.

İlin kuzeydoğu yöresi, özellikle Siverek, Hilvan ve Viranşehir, Karacadağ'dan fıskırışmış bazalt taşlardan oluşmuştur. İlin bir kısmı ise kalker formasyonu ile kaplıdır. İl jeolojik bakımdan oldukça karmaşık bir yapı göstermektedir. İlin değişik kesimlerinde farklı özellik ve yaştaki birimler yaşlıdan gence doğru bir sıralama göstermektedir.

GAP Bölgesi içindeki topraklar ise çoğunlukla “kırmızı kahverengi” büyük toprak grubu içinde yer almaktadır. Organik madde ve fosfor oranları düşük, kil oranları ise yüksektir.

GAP Bölgesinde şiddetli ve çok şiddetli toprak erozyonunun toprak yüzeyine oranı %72.3 şiddetli toprak erozyonunun payı ise %38.6'dır. Bu oran bazı yörelerde iki katına ulaşmaktadır. Fırat havzasının yukarı bölümlerinde de durum benzer şekilde olup, erozyon daha da şiddetli bir düzeyde devam etmektedir. Fırat ve Dicle, Yeşilırmak'tan sonra en fazla sediment taşıyan iki akarsuyumuzdur. Yılda 1 km²den taşınan ortalama sediment miktarı Fırat havzasında 1.167 ton, Dicle havzasında ise 1.085 tondur.

2.8.4. Şanlıurfa ve İlçeleri Depremleri

ŞANLIURFA: 3. derece tehlikeli deprem bölgesindedir. Tarihi kayıtlarda Harran Ovasında şiddetli depremlerin olduğu ve büyük hasarlara neden olduğu bilinmektedir. Bölgede etkin fayların bulunduğu ve deprem meydana getirdikleri kayıtlardan anlaşılmaktadır. Fakat genel anlamda, şehrin temel yapı zemini iyidir.

Önemli Depremler, Tarihleri ve Büyüklükleri:

1-27.02.1961	B=4,3
2-12.06.1961	B=4,3
3-14.07.1961	B=4,9

İLÇELER	Deprem Bölgesi Derecesi
Akçakale	3
Birecik	4
Bozova	4
Ceylanpınar	3
Halfeti	4
Harran	3
Hilvan	4
Siverek	4
Suruç	4

AKÇAKALE: 3. derece tehlikeli deprem bölgesindedir. Urfa - Harran Ovası'ndaki bölgesel deprem merkezlerinin etkisindedir. Depremlerin hissedildiği fakat hasar yapmadığı bilinmektedir.

Önemli Depremler, Tarihleri ve Büyüklükleri:

1-1911 B=5,1

BİRECİK: 4. derece tehlikeli deprem bölgesindedir. Çevre deprem merkezlerinin etkisinde kalabilir.

BOZOVA: 4. derece tehlikeli deprem bölgesindedir. Çevre deprem merkezlerinin etkisinde kalabilir.

HALFETİ: 4. derece tehlikeli deprem bölgesindedir. Çevre deprem merkezlerinin etkisinde kalabilir.

HİLVAN: 4. derece tehlikeli deprem bölgesindedir.

SİVEREK: 4. derece tehlikeli deprem bölgesindedir.

06.05.1931 B=5,0

VİRANŞEHİR: Tehlikeli deprem merkezi değildir.

CEYLANPINAR: 3.derecede tehlikeli deprem bölgesindedir.

HARRAN: 3.derecede tehlikeli deprem bölgesindedir.

SURUÇ: 4.derecede tehlikeli deprem bölgesindedir.

2.8.5. Doğal Kaynaklar

2.8.5.1. Enerji Kaynakları

2.8.5.1.1. Güneş

Ülkemizde güneş ışıınımı değeri en fazla olan coğrafi bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. İl'de, yaklaşık olarak yılda 3.000 saat güneşlenme süresi görülmektedir. Mevcut binaların yaklaşık % 95'inin sıcak su temini için güneş enerjisinden faydalandığı İl Çevre Müdürlüğü'nce bildirilmektedir.

Tablo 8.3. Şanlıurfa İli Uzun Yıllar ve 2000-2001 Aylık Ortalama Güneş Işınımı Değerleri ve Güneşlenme Süreleri

Yıllar	Aylar												Ort.
	I	I	III	IV	V	VI	VII	VII	IX	X	XI	XII	
Ortalama Güneşlenme Süresi, saat/gün													
2000	3,9	6,3	7,6	7,3	10,9	12,1	12,0	11,0	9,4	6,7	6,7	4,2	8,2
2001	4,4	4,6	6,5	7,7	9,1	12,5	12,1	10,9	9,6	7,9	6,0	2,2	7,8
R. Süresi (37 yıl)	4,1 6	5,1 9	6,2 9	8,0 4	10,2 8	12,3 6	12,5 6	11,5 8	10, 33	8,2 2	6,1 1	4,19	8,27
Ortalama Güneş Işınları Şiddeti, cal/cm ² /gün													
2001	20 6,2	25 8,8	39 1,0	47 3,2	568, 5	696, 0	636, 7	570, 2	47 2,5	35 6,7	24 7,7	123, 7	416, 8
R. Süresi (10 yıl)	18 9,4	27 2,0	38 0,4	48 3,2	568, 7	654, 3	626, 7	561, 1	47 2,1	35 0,4	23 6,2	159, 3	412, 8

*Kaynak: Devlet Meteoroloji İşleri Şanlıurfa Bölge Müdürlüğü.

2.8.5.1.2. Hidrolik Enerji

İl'de, Fırat Nehri üzerinde Bozova ilçesi sınırları içerisinde kurulan Atatürk Barajı ile Fırat Nehri üzerinde Birecik ilçesi sınırları içerisinde kurulan Birecik Barajı olmak üzere toplam 2 adet hidroelektrik santrali bulunmaktadır.

2.8.5.1.3. Kömür

İl'de kömür rezervi bulunmamakta, tüketilen kömürün tamamı il dışından gelmektedir. Kullanılan kömürlerin cins ve miktarları ile hangi amaçla kullanıldığı Tablo 8.4'de verilmiştir.

Tablo 8.4. Kullanılan Yakıtların Cins ve Miktarları (ton/yıl)

Yakıt Türü	Konut		Sanayi	
	2000	2001	2000	2001
İthal Kömür	10.500	10.788	---	14.135
Yerli Kömür	2.000	7.500	---	---
Linyit	---	50	10.500	750
Taşkömürü	1.500	5.330	---	12.200
Fuel-Oil (6 Nolu)	---	4.172	21.000	1.866
Doğalgaz	---	---	---	---
Kal-Yak	5.000	2.755	6.000	5.676
Odun	47.600	46.575	---	---
Briket Kömürü	---	3.100	---	1000
Motorin	2.000	3.739	150	163
LPG	3.050	7.439	1.000	538
Petrol Koku	---	50	---	50
Diğer	12.000	23.285	1.000	500

*Kaynak: İl Çevre Müdürlüğü.

2.8.5.1.4. Rüzgar

Tablo 8.1'den de görülebileceği gibi uzun yıllar rüzgar hızı ortalaması 1,3-1,5 m/sn arasında değişmektedir. Rüzgar enerjisinden faydalanmak için rüzgar hızının 3 m/sn'den fazla olması gerekmektedir. Bu da İl'in rüzgar enerjisinden yararlanması için gerekli olan potansiyele sahip olmadığını göstermektedir.

2.8.5.1.5. Petrol

Bozova, Hilvan ve Siverek ilçeleri sınırları dahilinde ham petrol rezervi bulunmaktadır. İl'de rafineri olmaması nedeniyle üretilen ham petrol karayolu ile ana toplama istasyonlarına tankerlerle taşınmaktadır. Ham petrol sahalarının yerleri, üretim miktarı, toplam rezerv ve taşıma bilgileri Tablo 8.5'de verilmiştir.

Tablo 8.5. İldeki Ham Petrol Sahalarının Yerleri, Üretim Miktarı, Toplam Rezerv ve Taşıma Bilgileri, 2002

Saha Adı	2001 Yılı Üretim Yapan Kuyu Adedi	2001 Yılı Üretimi	Üretilebilir Rezerv	Ham Petrolün Taşınma Şekli	Ham Petrolün Taşınma Yeri
Bozova	4	98.341	3.259.800	Tanker	Adıyaman TPAO
Çaylarbaşı	2	34.996	358.400	Tanker	Adıyaman TPAO
Doğu Beşikli	4	129.355	710.000	Tanker	Adıyaman TPAO
Yalankoz	1	62.832	453.400	Tanker	Adıyaman TPAO
Piyanko	1	42.452	140.000	Tanker	Adıyaman TPAO
İl Toplamı	12	367.976	4.921.600		

*Kaynak: Petrol İşleri Genel Müdürlüğü.

2.8.5.1.6. Jeotermal Kaynaklar

İl sınırları içinde merkez ilçeye bağlı Karaali köyünün doğusunda, kuzey-güney doğrultulu, eğim atımlı normal faylarla düşmüş olan saha üzerinde açılan 5 adet sondaj kuyusundan termal su çıkmaktadır. Açılan kuyuların ortalama özellikleri aşağıda verilmektedir;

Debisi	40 lt/s
Statik Seviyesi	51 m
Dinamik Seviyesi	51 m
Sıcaklık	49 °C

Bu jeotermal sahalardan çıkan sıcak sular seraların ısıtma sisteminde ve romantizmal v.b hastaların tedavisinde (kaplıca olarak) kullanılmaktadır.

2.8.6. Biyolojik Çeşitlilik

2.8.6.1. Ormanlar

İklim özellikleri, geçmişteki insan baskısı ve aşırı otlatma nedeniyle doğal orman varlığı bakımından oldukça fakir bir ildir. Ancak Güneydoğu Anadolu Orman Bölge Müdürlüğü, TİGEM ile bazı resmi ve özel kuruluşlar tarafından bazı ağaçlandırma çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan en fazla alanı kapsayanları; Atatürk Barajı Sol Sahil Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Projesi (1.307 ha), Şanlıurfa Yeşil Kuşak Ağaçlandırma Uygulama Projesi (1.270 ha), Akçakale Ağaçlandırma Projesi (691 ha), Akpınar Erozyon Kontrolü Projesi (570 ha), Siverek Ağaçlandırma Projesi (532 ha), Hilvan

Ağaçlandırma Projesi (240 ha), TOFAŞ Hatıra Ormanı Ağaçlandırma Uygulama Projesi (230 ha) ve Karaköprü (Tünel Çıkışı) Ek Yeşil Kuşak Projesi (145 ha)'dir.

İl'de en yaygın tür meşedir. Ak meşeler gurubunda; saplı meşe, ispir meşesi, sapsız meşe, mazi meşesi, kırmızı meşe gurubunda; doğu palamut meşesi ve lübnan meşesi başlıca meşe türleridir. Mahlep, iğde, titrek kavak, fırat kavağı, ak kavağı, söğüt türleri, badem, ahlat, doğu çınar, adi ceviz, siğilli huş, beyaz yapraklı kuş üvezi, suriye akçaağacı, doğu çitlembiği, akça ağaç, kara ağaç, alıç türleri, kızılçık yabani elma, dut türleri, karaçalı, yabani gül, zeytin, ayrıca doğal ve kültürel karakavak taksonları da yer almaktadır. İğne yapraklı türleri olarak ardıç türleri, halep çamı ve kızıl çam yayılımı gösterir.

Tablo 8.6. Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa İli Karşılaştırmalı Orman Varlığı, 2000

Türkiye;		
Yüzölçümü, ha		77.945.200
Orman Varlığı, ha		20.700.000
Orman Varlığının Türkiye Yüzölçümüne Oranı, %		26,5
Bölge;		
Yüzölçümü, ha		7.525.600
Orman Varlığı, ha		1.331.525
Orman Varlığının Bölge Yüzölçümüne Oranı, %		17,6
Orman Varlığının Ülke Ormanlarına Oranı, %		6,4
Şanlıurfa;		
Yüzölçümü, ha		1.858.400
Orman Varlığı, ha		17.241
Orman Varlığının İl Yüzölçümüne Oranı, %		0,9
Orman Varlığının Bölge Ormanlarına Oranı, %		1,2
Orman Varlığının Ülke Ormanlarına Oranı, %		0,08

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

Tablo 8.7. Bölge İlleri Orman Varlığı, 2000

İller	Doğal Orman (ha)	Ağaçlandırılmış Saha (ha)	Toplam (ha)
Adıyaman	130.000	22.500	152.500
Batman	30.254	271	30.525
Diyarbakır	341.607	913	342.520
Gaziantep (Kilis Dahil)	88.739	16.052	104.791
Mardin	119.370	-	119.370
Siirt	315.046	695	315.741
Şanlıurfa	9.537	7.704	17.241
Şırnak	248.837	-	248.837
Bölge Toplamı	1.283.390	48.135	1.331.525

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

17.241 ha'lık toplam orman alanının 9.537 ha'ı resmi kayıtlarda Siverek İlçesi Bucak serisinde Devlet ormanı konumunda görülmektedir. Durumu itibariyle çok bozuk, baltalık vasfında ve ağır tahrip görmüş vaziyette olup mülkiyet problemleri nedeniyle müdahale edilemeyecek durumdadır. Geriye kalan 7.704 ha'lık alan ağaçlandırma ile oluşturulan alandır (Tablo 8.8).

Tablo 8.8. Şanlıurfa İli Orman Varlığı'nın İlçelere Dağılımı, 2000

İlçeler	Doğal Orman (ha)	Ağaçlandırılmış Saha (ha)	Toplam (ha)
Akçakale		691	691
Birecik		100	100
Bozova		1.375	1.375
Ceylanpınar		1.306	1.306
Hilvan		240	240
Merkez		3.460	3.460
Siverek	9.537	532	10.069
İl Toplamı	9.537	7.704	17.241

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

2.8.6.2. Çayır ve Mera

İl'de yağış oranının düşük olması, sıcak ve kurak iklimin hakim olması nedeniyle kayda değer çayır alanları mevcut değildir. Bu nedenle çayırlar mera alanları içerisinde mütalaa edilmektedir. Meralar genelde çok fakir olup, bitki örtüsü itibariyle genelde brom, yabancı fiğ, yabancı yonca türlerini ihtiva eder. Sıcak ve kurak mevsimin erken başlaması nedeniyle meralardaki yeşillik Mayıs ayı başlarında sona erer.

Tablo 8.9. Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa İli Karşılaştırmalı Çayır ve Mera Alanları, 2000

Türkiye;			
Çayır-Mera, ha			21.506.028
Çayır-Mera Varlığının Türkiye			27,6
Yüzölçümüne Oranı, %			
Bölge;			
Çayır-Mera Varlığı, ha			2.214.473
Çayır-Mera Varlığının Bölge İçindeki Payı, %			29,4
Çayır-Mera Varlığının Ülke İçindeki Payı, %			10,3
Şanlıurfa;			
Yüzölçümü, ha			1.858.400
Çayır-Mera Varlığı, ha			234.357
Çayır-Mera Varlığının İl İçindeki Payı, %			12,6
Çayır-Mera Varlığının Bölge İçindeki Payı, %			10,6
Çayır-Mera Varlığının Ülke İçindeki Payı, %			1,1

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

Tablo 8.10. Şanlıurfa İli Çayır ve Mera Alanlarının İlçelere Göre Dağılımı, 2000

İlçenin Adı	Toplam Yüzölçümü (ha)	Çayır ve Mera	
		Yüzölçümü (ha)	Oran (%)
Akçakale	110.200	19.982	18,1
Birecik	85.200	8.200	9,6
Bozova	155.000	16.780	10,8
Ceylanpınar	199.000	5.935	3,8
Halfeti	64.600	18.000	27,8
Harran	80.100	10.828	13,5
Hilvan	127.800	19.477	15,2
Merkez	379.100	17.000	4,5
Siverek	431.400	86.965	20,2
Suruç	79.900	1.990	2,5
Viranşehir	146.100	29.200	20
İl Toplamı	1.858.400	234.357	12,6

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

2.8.6.3. Flora

Çayır-mera ve orman alanlarında endemik ve relik tür olarak Birecik ilçesinde Fırat Kavağı (*Populus eufratica*) bulunmaktadır. Bu ağaçlar uzun boylu olup, Fırat Nehri kıyısında yaklaşık 23 dönüm alanda koruma altına alınmıştır.

Türkiye Çevre Vakfı'nın 2001 tarihli "GAP Yöresindeki Endemik ve Tıbbi Bitkiler" yayınından Şanlıurfa'ya Özgü Endemik Taksonlar, bilimsel isimleri ve konum bilgileriyle Ek'te sunulmaktadır. Söz konusu araştırmada Bölge içinde bulunan endemik taksonların korunmalarının sağlanması amacıyla, bunların bulundukları alanın Milli Park veya Koruma Alanı olarak ilan edilmesi ve böylece bunların yerinde korunmalarının mümkün olacağı belirtilmektedir.

Mevcut olan Adıyaman'daki Nemrut Dağı Milli Parkı dışında Milli Park veya Koruma Alanı olabilecek alanlar ise;

- Adıyaman Akdağ Milli Parkı,
- Karacadağ Milli Parkı,
- Gaziantep Dülük Baba Koruma Alanı,
- Şanlıurfa Birecik Koruma Alanı,
- Diyarbakır Ergani Ziyaret Dağı Koruma Alanı,
- Diyarbakır Göksu Barajı Koruma Alanı,
- Mardin Kızıltepe Koruma Alanı,
- Mardin Deyrülzafaran Koruma Alanı,
- Siirt Koruma Alanı, Şırnak Cudi Dağı Koruma Alanı olarak tanımlanmıştır.

2.8.6.4. Fauna

Endemik hayvan varlığı olarak kelaynaklar (*Corvus sylvaticus*) ve ceylanlar (*Gazella subgutturosa*) bulunmaktadır.

Göçer kuşlardan olan kelaynaklar, ülkemizde sadece Birecik ilçesinde bulunmaktadır. Burada 1972 yılında kurulan üretim istasyonunda kontrollü üremeleri sağlanmaktadır. Birecik üretim istasyonunda halen 50 adet büyük, 24 adet yavru olmak üzere toplam 74 adet Kelaynak mevcuttur. Kelaynak kuşları Mart ayı ortalarında Birecik'e gelip, kayalıklara yerleşerek üremelerini yapıp yuvalarını büyüttükten sonra Temmuz ayı ortalarında yuvalarından birlikte ayrılmaktadırlar. Bu hayvanların Birecik'e üreme için gelmelerinin nedeni, buradaki kayalarda bulunan kalsit maddesinin kelaynak kuşlarındaki üreme gücünü arttırdığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Ceylanlar Ceylanpınar Tarım İşletmesi'nde koruma altındadır. Bugün sayıları 800'ü aşmış bulunmaktadır.

İl'deki baraj gölleri ve akarsularda görülen balıkların bilimsel ve yöresel isimleri aşağıdadır.

- i) Silurus= parasilurus triostegus (Heckel,1843) (Yayın)
- ii) Mugil abu (Heckel 1846) (Kefal)
- iii) Mastacembelus simack (Walbaum, 1792) (Yılan balığı)
- iv) Acanthalburnus microlepis (Filippi, 1863)

- v) *Acanthobrama marmid* (Heckel, 1843) (Yeşil Göz)
- vi) *Aspius vorax* (Heckel, 1843) (Def Zurna)
- vii) *Barbus rajanorum mystaceus* (Heckel, 1843) (Sore)
- viii) *Capoeta trutta* (Heckel, 1843) (Karaca)
- ix) *Carasobarbus luteus* (Heckel, 1843) (Pullu)
- x) *Chalcalburnus mossulensis* (Heckel, 1843) (Kırmızı Kuyruk)
- xi) *Chondrostoma regium* (Heckel, 1843) (Kum)
- xii) *Cyprinion macrostomum macrostomum* (Heckel, 1843) (Tahta)
- xiii) *Cyprinus carpio* (Lunnaeus 1758) (Aynalı)
- xiv) *Leuciscus lepidus* (Heckel, 1843) (Kefal)
- xv) *Tor grypus* (Heckel, 1843) (Şaput)

2.8.6.5. Hassas Yöreler

İl sınırları içerisinde Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı, Tabiat Koruma Alanı, Sulak Alan, Biyogenetik Rezerv Alanı, Biyosfer Rezerv Alanı ve Özel Çevre Koruma Bölgesi bulunmamaktadır.

2.8.6.6. Toprak Kaynakları

2.8.6.6.1. Genel Toprak Yapısı

İl'in toprakları genelde kireççe zengin topraklar olup, ova kısımlarda toprak derinliği oldukça fazladır. Tepelik kısımlarda genelde yer yer kayalık zemin göze çarpar. Genel toprak yapısı ile ilgili bilgiler Tablo 8.11'de verilmiştir. İklim, topografya ve ana madde farklılıkları nedeniyle İl'de çeşitli büyük toprak grupları oluşmuştur. Bu toprak gruplarının çeşitleri ve kapladığı alanlar aşağıda verilmiştir.

Alüviyal Topraklar: Daha çok Fırat Nehri ile diğer küçük akarsular boyunca uzanmaktadır. Toplam alanları 7.070 ha'dır. Bunun 6.188 ha'ı I. sınıf, 882 ha'ı II. sınıf arazilerden oluşmaktadır.

Kolüviyal Topraklar: Merkez, Akçakale, Bozova, Harran, Hilvan ve Siverek ilçelerinde görülür. Yağışın yeterli olması veya sulanmaları halinde verimleri yüksektir. Toplam alanları 16.246 ha'dır. Bunun 798 ha'ı I.sınıf, 5.272 ha'ı II. sınıf, 4.123 ha'ı III. sınıf ve 53 ha'ı IV. sınıftır.

Kahverengi Orman Toprakları: Siverek ilçesinde bulunmaktadır. Eğimleri genellikle dik ve çok diktir. Buna bağlı olarak derinlikleri sık ve çok sıgıdır. İldeki toplam alanları 11 560 ha olup, bunun 2.889 ha'ı IV. sınıf, 3.919 ha'ı VII. sınıf arazilerdir.

Kahverengi Topraklar: Merkez, Akçakale, Birecik, Bozova, Hilvan, Siverek ve Suruç ilçelerinde bulunmaktadır. Toplam alanları 154.684 ha olup, bunun 27.731 ha'ı I.-IV. sınıflarda, toprak işlemeli tarıma uygun 126.955 ha'ı ise VI.

ve VII. Sınıf arazilerdir. Bu topraklar il arazilerinin yaklaşık % 8'ini oluşturmaktadır.

Kırmızımsı Kahverengi Topraklar: İl'in bütün ilçelerinde bu topraklara rastlanmaktadır. Eğimleri orta, dik ve çok dik ve buna bağlı olarak derinlikleri orta, sığ ve çok sığdır. İl genelindeki toprakların % 77'si bu grupta yer almaktadır. Bu toprakların toplam alanı 1 170 315 ha olup, % 65'i toprak işlemeli tarıma uygun, % 35'i ise VII. Sınıf arazilerdir.

Bazaltik Topraklar: Merkez, Ceylanpınar, Hilvan, Siverek ve Viranşehir ilçelerinde görülmektedir. Eğimleri dik ve çok dik ve buna bağlı olarak derinlikleri sığ ve çok sığdır. 423 359 ha'lık yüzölçümleri ile ilde % 34'lük yer tutan bazaltik toprakların % 65'i toprak işlemeli tarıma uygun olup, % 35'i çayır ve meradır.

Çıplak Kaya ve Molozlar: Bu tip arazilerin alanı 21.991 ha olup, il toplamının % 1.2'sini oluştururlar.

Irmak Taşkın Yatakları: Bu tip arazilerin alanı 2.675 ha olup, il toplamının % 0,2' sini oluştururlar.

2.8.6.6.2. Arazi Varlığı

I. Sınıf: I. sınıf arazilerin yayılma alanı toplam, 500.660 ha olup, il yüzölçümünün %26'sını teşkil etmektedir. Bu arazilerin % 90,3'ü kırmızımsı kahverengi, %6'sı bazaltik, %1,2'si alüvyal, %1,3'ü kalüvyal, %1,2'si kahverengi büyük toprak grubunda yer almaktadır. Şanlıurfa'da I.sınıf arazilerin %98,5'inde eğim %2'den az, %1,5'inde ise eğim %3-6 arasındadır. Toprak derinliği; %76'sında derin, % 23,4'ünde orta, %0,6'sında ise sıgıdır. Bu arazilerin 192.676 ha'ında nadaslı kuru tarım, 228.569 ha'ında nadassız kuru tarım, 63.727 ha'ında sulu tarım, 655 ha'ında yetersiz sulu tarım yapılmaktadır. 4.988 ha'ında kuru bağ, 189 ha'ında sulu bahçe, 5.057 ha'ında Antep Fıstığı, 8 ha'ında turunçgil, 315 ha'ında orman yer almaktadır. 3.477 ha'ı ise yerleşim alanı olarak kullanılmaktadır.

II. Sınıf: II.sınıf araziler toplamı 225 905 ha olup, İl yüzölçümünün %11.78'ini oluşturmaktadır. Bu sınıf arazilerin %44,2'si kırmızımsı kahverengi, %50,2'si bazaltik, %0,4'ü alüvyal, %2,3'ü kalüvyal, %2,9'u kahverengi toprak grubunda yer almaktadır. Bu arazilerin % 32,6'sında eğim % 0-2, % 67,4'ünde ise % 2-6 arasındadır. Toprak derinliği; % 18'i derin, % 81,4'ü orta, % 0,6'sı ise sıgıdır. II. sınıf arazilerin 189.751 ha kuru tarım, 6.584 ha sulu tarım, 7.550 ha bağ ve bahçe, 10 399 ha özel ürün, 10.843 ha çayır ve mera alanı ve 788 ha'da diğer amaçlarla kullanılmaktadır.

III. Sınıf: III. sınıf araziler toplam 245 759 ha olup, İl yüzölçümünün % 13,1'ini teşkil etmektedir. Bu sınıf arazilerin % 68,2'sini kırmızımsı kahverengi, % 26'sı bazaltik, % 1,2'si alüvyal, % 1,6'sını kalüvyal, % 4'ü kahverengi toprak grubunda yer almaktadır. Şanlıurfa'da III. sınıf arazilerin % 8,9'unda eğim % 0-2, % 84'ünde ise % 2-6, % 4,6'sında % 6-12 arasındadır. Bu arazilerin 145.695 ha'ı nadaslı kuru tarım, 42.236 ha'ı nadassız kuru tarım, 7.145 ha'ı sulu tarım, 5.929 ha'ı bağ, 203 ha'ı bahçe, 7.898 ha'ı özel ürün, 35.704 ha'ı mera ve 905 ha'ı yerleşim alanı olarak kullanılmaktadır.

IV. Sınıf: IV. sınıf araziler toplamı 194.779 ha olup, İl yüzölçümünün % 10,1'ini teşkil etmektedir. Bu sınıf arazilerin % 57,5'i kırmızımsı kahverengi, % 37,9'u bazaltik, % 2,9'unu kahverengi toprak grubunda yer almaktadır. Şanlıurfa'da IV. sınıf arazilerin % 5,1'ini düz, % 64,9'u hafif, % 29,8'i orta, % 0,1'i de dik eğime sahiptir. Toprak derinliği % 0,2'sinde derin, % 1,5'i orta, % 95,4'ünde ise sıgıdır. Bu arazilerin 94.810 ha'ı nadaslı kuru tarım, 19.859 ha'ı nadassız kuru tarım, 1.496 ha'ı sulu tarım, 3.297 ha'ı bağ, 48 ha'ı sulu bahçe, 4.673 ha'ı Antep Fıstığı, 70.419 ha'ı mera, 777 ha'ı yerleşim alanı olarak kullanılmaktadır.

V. Sınıf: Bu sınıfta Şanlıurfa'da 265 hektar arazi haritalanmıştır. 184 hektarı kuru tarımda, 81 hektarı bağ olarak kullanılan arazinin tamamı düz, çok sıg ve hafif erozyona uğramıştır.

VI. Sınıf: İl'de 134.811 hektarlık yüzölçümü ile % 7,1'lik orana sahip olan VI. Sınıf arazilerin % 3,5'i kahverengi orman toprağı, % 16,8'i kahverengi, % 60,6'sı kırmızımsı kahverengi, % 18,9'u bazaltik toprak grubunda yer almaktadır. Bu sınıf arazilerin % 0,1'i düz, % 8,5'i hafif, % 63,5'i orta, % 26,9'u dik eğime sahiptir. Toprakların % 65,4'ü sıg, % 34,6'sı çok sıgdır. Toplam toprakların % 32,7'si orta, % 65,3'ü şiddetli erozyona maruz kalmıştır.

VII. Sınıf: İl'de VII. Sınıf araziler 571.604 hektarlık yüzölçümü ile % 30'luk bir orana sahiptir. Bunun % 0,6'sını kahverengi orman topraklar, % 18,2'sini kahverengi topraklar, % 60,8'ni kırmızımsı kahverengi topraklar, % 20,2'sini bazaltik topraklar oluşturmaktadır. Bu sınıf arazilerin % 0,2'si düz, % 14,7'si hafif, % 48,6'sı orta, % 36,3'ü dik eğime sahiptir. Toprakların % 0,1'i orta, % 1'i sıg, % 98,8'i çok sıg derinliğe sahiptir. Bu toprakların % 7,2'sinde orta, % 47,6'sında şiddetli, % 45'inde çok şiddetli erozyon hüküm sürmektedir.

VIII. Sınıf: 24.656 hektarlık yüzölçümü ile % 1,3'lük bir orana sahiptir.

2.8.6.6.3. Arazi Kullanımı

İl'in 1.858.400 hektar olan arazisinin 1.202.925 hektarı yani % 64,7'si tarım alanı olarak kullanılır. Toplam arazinin 17.241 ha'ı yani % 0,9'u orman arazisi, 234.357 ha'ı diğer bir deyişle % 12,6'sı çayır ve mera arazisi, 403.877 ha'ı yani % 21,8'i tarım dışı arazi olarak kullanılmaktadır.

Tablo 8.13. Şanlıurfa İlinde Arazi Kullanım Durumu, 2000

Kullanım Şekli	Toplam Arazi	
	Alan (ha)	Oran (%)
1. Tarım Alanı	1.202.925	64,7
a. Tarla arazisi	987.182	82,1
-Kuru	719.252	72,9
-Sulu	267.930	27,1
b. Meyve alanı	96.543	8,0
-Kuru	95.469	98,9
-Sulu	1.074	1,1
c. Zeytin	342	-
d. Sebze alanı	19.699	1,6
-Kuru	3.000	15,2
-Sulu	16.699	84,8
e. Örtü altı	11	-
f. Nadas alanı	87.148	7,3
g. Kullanılmayan alan	12.000	1,0
2. Orman – Fundalık	17.241	0,9
3. Çayır-Mera	234.357	12,6
4. Tarım Dışı Alan	403.877	21,8
Toplam	1.858.400	100,0

*Kaynak: Şanlıurfa Tarım İl Müdürlüğü.

2.8.6.6.4. Şanlıurfa İli Sulama Projeleri

Tablo 8.14. Şanlıurfa İli Sulama Projeleri (2002)

PROJE	Alt Proje Adları	Etüt Edilen (ha)	Sulanabilir (ha)	Ekonomik Sulanabilirlik (ha)	İşletmeye Açılan (ha)
Şanlıurfa-Harran	Şanlıurfa Harran Paşabağ	171036	165797	153204	133034
Mardin-Ceylanpınar (Şanlıurfa kısmı)	Ceylanpınar	222977	217996	214091	9000
Bozova Pompaj Sulaması	İlçe Merkezi Civar Arazi	69639	65871	51858	-
Suruç-Yaylak Pompaj Sulaması	Suruç Yaylak Birecik	162555	131305	120046	
Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması	Hilvan-Siverek Hilvan Hacıhıdır	289077	239860	226822	2530
GENEL TOPLAM		915284	820829	766021	144564

*Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

1. Şanlıurfa-Harran Ovası Sulaması

Şanlıurfa-Harran Ovalarındaki sulama inşaatları 10 ayrı ihale kapsamında yürütülmektedir. Şanlıurfa Ovası Sulaması İnşaatı (Şanlıurfa hidroelektrik santrali, Şanlıurfa ovasında yaklaşık 50 000 hektara hizmet eden ana ve yedek sulama kanalları ile tahliye kanalları), Şanlıurfa Ovası Sulaması 2.Kısım İnşaatı (35 192 hektarın kanaletli sulama şebekesi), Şanlıurfa Ovası Sulaması 3.Kısım İnşaatı (9 442 hektarı yenileme olmak üzere toplam 18 900 hektar alanın sulama ve drenaj şebekesi), Harran Ovası Sulaması I. ve II. Kısım İnşaatı (Yaklaşık 100 000 hektar alana hizmet edecek Harran ana kanalının 118 km'lik kısmı), Harran Ovası Sulaması 3.Kısım İnşaatı (22 861 hektar alanın sulama ve drenaj şebekesi), Harran Ovası Sulaması 4.Kısım İnşaatı (23 738 hektar alanın sulama ve drenaj şebekesi), Harran Ovası Sulaması 5.Kısım İnşaatı (22 045 hektar alanın sulama ve drenaj şebekesi), Harran Ovası sulaması 6.Kısım İnşaatı (5 000 yenileme olmak üzere toplam 28 683 hektarın sulama ve drenaj şebekesi), Yukarı Harran Ana Kanalı (Mardin-Ceylanpınar Ovalarına 204 m³/s suyu iletecek olan ve Yukarı Harran Ovası Sulamasında 15 376 ha alana hizmet edecek 60 km ana kanal), Yukarı Harran Ovası Sulaması (15 376 hektara hizmet edecek olan sulama-drenaj şebekesi) işlerinin bir kısmı tamamlanmış veya çeşitli aşamalarda devam etmektedir.

2. Şanlıurfa Ovası Sulaması I. Kısım ve HES İnşaatı:

Atatürk Barajı rezervuarından Şanlıurfa tünelleri vasıtasıyla Şanlıurfa-Harran Ovalarına suyu ileten kilit yapıların büyük kısmı bu inşaat kapsamındadır. İsale kanalı, Şanlıurfa HES I. kademe inşaatı, dinlendirme havuzu, kuyruksuyu kanalı dolusavak şütleri tamamlanmıştır. 1994 yılından beri sulamaya hizmet etmektedir.

3. Şanlıurfa Ovası Sulaması II. Kısım İnşaatı:

Şanlıurfa Ovası Sulaması II. Kısım İnşaatı ile sulanacak olan 35 192 ha alandan 11 Nisan 1995 tarihinden itibaren 30 000 hektarı sulamaya açılmış olup, günümüzde tamamı bitirilmiştir.

4. Şanlıurfa Ovası Sulaması III. Kısım İnşaatı:

Şanlıurfa Ovası Sulaması III. Kısım İnşaatı sayesinde 18 900 ha alan sulanacak olup inşaatı devam edilmektedir. 2000 yılı içinde 2 162 ha işletmeye açılmış olup, 2001 yılı içinde de 3938 ha hizmete açılmıştır. Böylece toplam işletme alanı 6100 ha ulaşmıştır.

5. Harran Ovası Sulaması I. ve II.Kısım İnşaatı:

Harran Ovası Sulaması I. ve II.Kısım İnşaatı, 97 327 ha alana hizmet edecek olan 118 kilometrelik ana kanal inşaatını içermektedir. Temmuz 1998 tarihi itibarıyla inşaat tamamlanmıştır.

6. Harran Ovası Sulaması III. Kısım İnşaatı:

Harran Ovası Sulaması III. Kısım İnşaatı, 22 861 ha alana hizmet edecek sulama şebekesi inşaatını içermekte olup, halen tamamı sulamaya açılmış bulunmaktadır.

7. Harran Ovası Sulaması IV. Kısım İnşaatı:

Harran Ovası Sulaması IV. Kısım İnşaatı, 23 738 ha alana hizmet edecek sulama şebekesi inşaatını içermektedir. Tamamı işletmeye açılmış bulunmaktadır.

8. Harran Ovası Sulaması V. Kısım İnşaatı:

Harran Ovası Sulaması V. Kısım İnşaatı, 22 045 ha alana hizmet edecek sulama şebekesi inşaatını içermekte olup, tamamı işletmeye açılmıştır.

9. Harran Ovası Sulaması VI. Kısım İnşaatı:

28 683 ha alana hizmet edecek sulama şebekesi inşaatını içermekte olup, 2000 yılı içinde 12 086 ha işletmeye açılmıştır.

10. Yukarı Harran Sulaması Ana Kanal İnşaatı:

Yukarı Harran Sulaması Ana Kanal İnşaatı Harran Ovasında 15 376 hektara hizmet edecek olan 86 kilometrelik ana kanal inşaatını içermektedir. Söz konusu kanal aynı zamanda Mardin-Ceylanpınar Ovaları Sulamasına isale kanalı görevi görmektedir. Şubat 2001 itibarıyla işin yaklaşık %40'ı bitirilmiştir.

11. Yukarı Harran Ovası Sulaması Şebeke İnşaatı:

Yukarı Harran Ana Kanalı altında kalan 15376 hektarlık alanın şebeke inşaatını içermektedir. Şubat 2001 itibarıyla tahliye kazıları tamamlanmış olup şebeke inşaatına başlanacaktır. Şanlıurfa ve Harran Ovalarında 1995 yılında 30 000 hektar sulanırken, 1996 yılında 10 000 hektar ilave alan sulamaya açılmış ve 1996 yılında 20 000 ha alanın daha inşaatı tamamlanarak 1997 sulama sezonunda hizmete girmiştir. Böylece 1996 yılına kadar 30 000 ha alan sulanırken 1997 yılında bu rakam 60 000 ha alana ulaşmıştır. 1997 yılı içinde 20 000 ha alanın sulama inşaatı bitirilerek 1998 sulama mevsiminde 89 000 ha alan sulamaya açılmıştır. 2000 yılı sulama sezonu boyunca yapılan inşaatlarla yaklaşık 118 000 hektara ulaşmıştır. 150 000 hektar sulama şebekesinin tamamının bitirilmesi 2001 yılında hedeflenmişken ödenek yetersizliği nedeniyle 2002 yılına ertelenmiştir.

12. Bozova Pompaj Sulaması:

Yaklaşık 46 000 ha alana hizmet edecek sulama projesinin 1.kısım inşaatı (8600 ha) dış kredi imkanları ile gerçekleştirilmekte olup, 2 yılda tamamlanacaktır. Geri kalan kısımların da 2002 yılı içinde hükümetler arası ikili işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmesi için görüşmelere başlanması programlanmıştır.

13. Yaylak Ovası Sulaması:

Yaklaşık 20 000 ha alanın sulanmasını sağlayacak projenin inşaatına başlanmıştır. İsrail-Türkiye arasında imzalanan ikili işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilen proje 4 yılda tamamlanacaktır.

Tablo8.15. Şanlıurfa İli Büyük Sulama Projeleri (2002)

Proje Adı	İçeriği ve Sulama Alanı	Bitiş Yılı
Şanlıurfa Ovası Sulaması I. Kısım ve HES İnşaatı	Şanlıurfa HES, 50000 ha. hizmet eden ana ve yedek sulama kanalları ile tahliye kanalları	Bitti
Şanlıurfa Ovası Sulaması II. Kısım İnşaatı	35192 ha. kaneletli sulama şebekesi	Bitti
Şanlıurfa Ovası Sulaması III. Kısım İnşaatı	9442 ha. yenileme 9458 ha. yeni sulama projesi	2001 yılı itibarı ile 6100 ha alan işletmeye açılmıştır.
Harran Ovası Sulaması I. ve II. Kısım İnşaatı	97327 ha. alana hizmet edecek olan 118 km ana kanal inşaatı	Bitti
Harran Ovası Sulaması III. Kısım İnşaatı	22861 ha alana hizmet edecek olan sulama şebekesi	Bitti
Harran Ovası Sulaması IV. Kısım İnşaatı	23738 ha alana hizmet edecek olan sulama şebekesi	Bitti
Harran Ovası Sulaması V. Kısım İnşaatı	22045 ha alana hizmet edecek olan sulama şebekesi	Bitti
Harran Ovası Sulaması VI. Kısım İnşaatı	28638 ha alana hizmet edecek olan sulama şebekesi	2000 yılı itibarı ile 12086 ha alan işletmeye açılmıştır
Yukarı Harran Sulaması Ana Kanal İnşaatı	15376 ha. hizmet edecek olan 86 km. ana kanal inşaatı	2001 yılı verileri ile yaklaşık 40 km. tamamlanmıştır.
Yukarı Harran Ovası Sulaması Şebeke İnşaatı	15376 ha alana hizmet edecek olan sulama şebekesi	2001 yılı itibarıyla tahliye kazıları tamamlanmış olup şebeke inşaatına başlanacaktır.
Bozova Pompaj Sulaması	46000 ha alana hizmet edecek olan sulama şebekesi	8600 ha.'lık kısmının dış kredi imkanlarıyla inşaatına başlanmıştır. Geri kalan kısmının hükümetler arası ikili işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmesi programlanmıştır.
Yaylak Ovası Sulaması	18322 ha alana hizmet edecek olan sulama şebekesi	İsrail-Türkiye arasında gerçekleştirilen ikili işbirliği çerçevesinde 2004 yılında tamamlanması planlanmaktadır.

*Kaynak:DSİ Genel Müdürlüğü

Devam Eden Başlıca Sulama Projeleri**Tablo 8.16. Devam Eden Başlıca Sulama Projeleri**

ADI	FAYDA(HEKTAR)	BİTİŞ YILI
Yukarı Harran Sulama Ana Kanalı	Ana kanal	2004
Yukarı Harran Sulama Şebeke	15376	2006
Yaylak Ovası Sulaması	18322	2004
Bozova Pompaj Sulaması 1. Kısım	8669	2005
Harran Ovası Sulaması 6. Kısım	28683	2004
Şanlıurfa Ovası Sulaması 3. Kısım	18900	2003
Bozova Merkez Pompaj Sulaması	1089	2002

*Kaynak:DSİ Genel Müdürlüğü

Tablo 8.17. Şanlıurfa'daki Sulama Projelerinin Gelişimi

PROJE DURUMU	PROJE ADLARI	TOPLAM TARIM ALANI (ha)	TOPLAM SULAMA ALANI (ha)
İstikşafı ve planlaması yapılacak olan	Birecik Hobap Projesi	7814	5220
İstikşaf ve Master Kademesinde Etüt Programında Olan	1-Hilvan Pompaj Sulaması 2-Suruç Pompaj Sulaması 3-Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması	352656	337456
Planlaması Revize Edilen	Mardin-Ceylanpınar Sulaması	375564	344782
2001 Yatırım Programında Olan ve İnşaatı Devam Eden Projeler	1-Bozova Pompaj Sulaması 2-Yukarı Harran Ovası Sulaması 3-Bozova Arazi Sulaması 4-Paşabağı Sulaması 5-Yaylak Sulaması 6-Şanlıurfa Harran Sulama Tesisleri	273561	240450
İşletmede Olan Büyük Su İşleri	1-Şanlıurfa-Harran Ovası Cazibe Sulaması 2-Akçakale YAS 3-Ceylanpınar YAS 4-Hacıhıdır	144114	144114
İşletmede Olan Küçük Su İşleri	Hacıkamil Sulaması	450	450

*Kaynak:DSİ Genel Müdürlüğü

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Gölet Projeleri

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen başlıca gölet projeleri, bunların il içindeki yerleri, alanları ve bu projelerden faydalananlar aşağıda ki tabloda sunulmuştur.

Tablo8.18. Şanlıurfa-Köy Hizmetleri Gölet Projeleri

Adı	Yeri	Alan(Ha)	Faydalananlar
Derbi Sulama Göleti	Siverek	640	3 Köy 75 aile
Solutepe Sulama Göleti	Viranşehir	360	2 köy 32 aile
Yenice-Yayık Sulama Göleti	Viranşehir	1995	6 köy 450 aile
Payamlı Sulama Göleti	Siverek	2025	4 köy 54 aile
Yeleken Sulama Göleti	Siverek	1080	3 köy 40 aile
Bolatlar Kapalı ve Yağ.Sulama Tesis	Akçakale	3615	10 köy 84 aile
Hamdun Sulama Tesis	Hilvan	1000	5 köy 175 aile
Çeşitli İlçe Köyleri Taşlı Arazi Islahı	Siverek- Viranşehir Hilvan	10390	94 köy arazisi

*Kaynak: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

2.8.6.7. Su Kaynakları

İl su kaynakları bakımından zengin sayılabilecek özelliklere sahiptir. Hem yeraltı hem de yerüstü su kaynakları bulunmaktadır.

2.8.6.7.1.Yerüstü Suları

İl sınırları içindeki en önemli yerüstü su kaynağı Fırat nehri olup, Siverek ilçesinin kuzeybatısından Şanlıurfa topraklarına girerek, kuzeydoğu güneybatı doğrultusunda Adıyaman, Gaziantep illeri ile olan il sınırını belirleyerek Birecik ilçesinin güneyinden Suriye'ye geçer. İl içerisindeki uzunluğu 215 km ve ortalama debiside yaklaşık 973 m³/sn'dir. Akış halindeki diğer yerüstü suları arasında Şehit Çayı, Çamçayı, Cavsak, Culap, Germüş, Habur, Hacıkamil, Karakoyun ve Sırrın dereleri sayılabilir.

İldeki barajlar ve HES'ler şunlardır;

- Fırat Nehri üzerinde Bozova ilçesi sınırları içerisinde Atatürk Barajı ve HES (rezervuar yüzeyi 81.700 ha)

- ii) Fırat üzerinde Birecik ilçesi sınırları içinde Birecik Barajı ve HES (rezervuar yüzeyi 5.625 ha)
- iii) Çamçayı üzerinde Siverek ilçesi sınırları içerisinde Hacıhıdır Barajı (rezervuar yüzeyi 375 ha)

Ayrıca, DSİ tarafından inşaatına 20.05.1998 tarihinde başlanan ve 2004 yılında bitirilmesi planlanan Atatürk barajı rezervuarından Urfa Tünelleri aracılığıyla alınacak suyu arıtacak olan 270.000 m³/gün kurulu tesis kapasiteli arıtma tesisi ile, kentin uzun dönemli içme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyacı karşılanacaktır.

Tablo 8.19. Şanlıurfa İli Yerüstü Su Kaynakları

Yerüstü Suyu, hm ³ /yıl	
Fırat Nehri (İl çıkış ortalama akım)	30.685,0
Hacıkamil Payı (Fırat kolu)	95,2
Hacıhıdır Payı (Fırat kolu)	20,8
Toplam Yerüstü Suyu	30.801,0
Akarsu Yüzeyleri, ha	
Fırat Nehri	1.000
Hacıkamil Çayı	25
Toplam	1.025

*Kaynak: DSİ 15. Bölge Müdürlüğü.

2.8.6.7.2. Yeraltı Suları

İl'de yer altı suyundan DSİ 15. Bölge Müdürlüğü'nün, Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü'nün ve Belediyenin açmış olduğu derin kuyular vasıtasıyla faydalanılmaktadır. Açılan kuyulardan çekilen suyun kalitesi 1. sınıf olup içme ve kullanma suyu olarak kullanılmaktadır. Arazi sahiplerinin tarla içinde açmış olduğu kuyular ise sulama amaçlıdır. İl merkezinin içme suyunun büyük bir kısmı DSİ 15. Bölge Müdürlüğü'nün Ağveren mevkiinde açmış olduğu 12 adet kuyudan sağlanmaktadır. Bu kuyulardan saniyede 700 litre su pompalanmaktadır.

Şanlıurfa Merkez Belediyesinin ovada açmış olduğu kuyuların çoğu verimden düştüğünden sulama amacı ile çiftçilere kiraya verilmiştir. Merkez ilçe dışında bütün ilçe ve köylerin içme suyu kuyulardan karşılanmaktadır.

Yeraltı su kaynakları rezervi, Viranşehir-Ceylanpınar Havzası'nda 622,3 milyon m³, Tektek Havzası'nda 52,5 milyon m³, Harran Havzası'nda 360 milyon m³, Suruç Havzası'nda 50 milyon m³ ve Hilvan-Siverek Havzası'nda 66,9 milyon m³ olmak üzere toplam 1.151,7 milyon m³ kadardır (Tablo 8.20).

Tablo 8.20. Şanlıurfa’da Yeraltı Su Kaynaklarının Yıllık Ortalama Verimi ve Kullanımı (hm³/yıl)

	V.Şehir- C.Pınar Havzası	Tektek Havzası	Harran Havzası	Suruç Havzası	Hilvan- Siverek Havzası	Toplam
İşletme rezervi	622,31	52,50	360,00	50,00	66,98	1.151,79
İçme suyuna tahsis edilen rezerv	6,28	1,03	31,03	5,07	3,18	46,59
Sulamaya tahsis edilen rezerv	318,16	10,60	249,39	24,18	8,28	610,61
Tahsis edilen toplam rezerv	324,44	11,63	280,42	29,25	11,46	657,20

*Kaynak: DSİ 15. Bölge Müdürlüğü.

Harran Ovasında, Şanlıurfa tüneli vasıtasıyla yapılan yüzey sulaması sonucu tahsis edilen rezervin büyük bir kısmı kullanılmaktadır.

2.8.6.8.Mineral Kaynaklar

İl sınırları içinde çimento hammaddesi olarak kullanılan ponza, marn ve kalker bulunmaktadır. Bunlardan kalker ve marn Merkez-Bozova yolu üzerinde bulunan Çimento Fabrikasının civarında, ponza ise Siverek İlçesi Karacadağ mevkiinde çıkarılmaktadır.

İl sınırları içerisinde Taş Ocakları nizamnamesine tabi toplam yıllık kapasiteleri 660.000 ton olan 23 adet taş, 2 adet kum, 2 adet kil ve 1 adet marn ocağı bulunduğu İl Çevre Müdürlüğü’nce bildirilmektedir.

2.8.7. Çevre Kirliliği

2.8.7.1. Toprak ve Su Kirliliği

2.8.7.1.1. Toprak Kirliliği

İl’de toprak kirliliği ile ilgili sorunlu alanların dağılımı Tablo 8.21’de verilmiştir. Tablodan, amaç dışı kullanım, tuzluluk-alkalilik, yaşlık, taşlılık, erozyon gibi önemli toprak sorunları olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8.21. Şanlıurfa İli Problem Alanlarının Dağılımı

	Alan (ha)
Çoraklık	4.000
Yaşlık	882
Taşlık	612.404
Kayalık	77 051

Su Erozyonu	Alan (ha)
1. sınıf	663.027
2. sınıf	565.912
3. sınıf	380.664
4. sınıf	264.280

*Kaynak: Taysun, 1988; KHGM, 1995.

Amaç Dışı Kullanım:

Bölge’de yerleşim yeri ile en fazla tarım alanı kaybı, Şanlıurfa’da oluşmuştur. İl merkezinde tarıma elverişli toprakların 6.937 hektarı yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. Bu değer, yerleşimde kullanılan alanın yaklaşık % 74,65’ine denktir. Bir başka deyişle yerleşim alanının 6.937 hektarı I-IV. sınıf topraklar üzerindedir. İl’de yerleşim yerlerinin kapladığı alanlar içerisinde I. sınıf arazi miktarı, 4.477 hektardır (Tablo 8.22).

Tablo 8.22. Şanlıurfa İli Arazi Kullanım Kabiliyet Sınıfları Dağılımı ve Yanlış ve Amaç Dışı Arazi Kullanımının Boyutları

A.K.K. Sınıfları	A.K.K. Dağılımı	Yerleşim Yeri Kullanımı	Amaç Dışı Kullanım	Tarımda Kullanım
		(ha)	(ha)	(ha)
I	500.660	4.477	4.800	-
II	225.905	778	11.621	-
III	245.759	905	36.609	-
IV	194.879	777	71.196	-
Toplam	1.167.203	6.937	124.226	-
%	-	0,59	10,64	-
V	265	-	-	184
VI	134.811	310	-	78.309
VII	571.604	2.046	-	24.438
VIII	24.666	-	-	-
Toplam	731.346	2.356	-	102.931
%	-	0,32	-	14,01
G. Toplam	1.898.549	9.293	227.157	
Tüm İle Oranı %	-	0,50	12,12	

*Kaynak: Taysun, 1988, KHGM, 1995; Cangir ve Boyraz, 1996 ve Bengisu ve Ark., 2000.

Yaşlık:

Yaşlık problemi tamamı II. sınıf araziler üzerinde olan 882 ha alanda görülmektedir. Bu arazinin 221 hektarı sulu tarımda, 661 hektarı ise özel ürün yetiştirmede kullanılmaktadır. Harran Ovasında toprakların önemli bir bölümü ağır bünyelidir. Bu, çoraklaşmaya uygun bir ortam hazırlar. Gelecekte toprakların kararlı agregalaşma nedeni ile şimdilik yüksek olan infiltrasyon hızı, tuzlulaşma ve alkalileşme süreci içerisinde agregalaşma zayıfladığında ağır bünye nedeni ile şu anda çok fazla görülmeyen önemli yaşlık sorunlarını ortaya çıkaracaktır. Harran Ovasında yapılan bir çalışmada Sırrın, Harran ve Kısas toprak serilerindeki agregatlaşmanın yüksek, Gürgelen, Akçakale ve Cepkenli toprak serilerinde ise daha düşük agregatlaşma olduğu belirlenmiştir.

Taşlılık-Kayalılık:

Toprak işlemeye ve bitki gelişmesine zarar verecek ölçüde taşlılık ve kayalılık içeren araziler 689.455 hektardır. Taşlılık ve kayalılık hem yüzeyde hem de toprak profilinde bulunmaktadır. Düz arazilerin 84.688 hektarı, hafif eğimli arazilerin 254.241 hektarı, orta eğimli arazilerin 203.633 hektarı, dik ve daha yüksek arazilerin 69.842 hektarı taşlıdır. Bu arazilerin büyük bölümü, çayır-mera olarak kullanılmaktadır. Taşlılık-kayalılık sorunu, I-IV. sınıf arazilerde büyük öneme sahiptir. Profil içerisindeki taşlar, su ve bitki besin elementlerinin depolanmasını ve kullanımını azaltmaktadır. 1975-81 yılları arasındaki dönemde Şanlıurfa taşlı arazilerinin bir kısmında temizlik yapılmış ve yaklaşık 3.844 hektar arazi kurtarılarak üretime kazandırılmıştır.

Erozyon:

İl'deki en yaygın sorun su erozyonudur. Taban arazilerde meydana gelen erozyon, sulama yöntemine ve işletme tekniğine bağlı olarak gelişmektedir. Bunun dışındaki alanlarda, değişik şiddette olmak üzere, erozyon meydana gelmektedir. Erozyondan hafif olarak etkilenen araziler 663.027 ha; orta derecede erozyona uğramış araziler 565.912 ha; şiddetli erozyona uğramış araziler 380.664 ha ve çok şiddetli erozyona maruz araziler ise 264 280 ha dolaylarındadır. Bu alanlar, orta ve dik eğime sahip olup genellikle %82,8'i çayır-mera, %15,7'si ise kuru tarım alanları olarak kullanılmaktadır.

Birecik, Suruç, Harran, Viranşehir ve Ceylanpınar ovaları kuzeyin yüksek arazilerinden taşınan jeolojik erozyon sedimentleri ile oluşmuş bulunmaktadır. Karacadağ'ın püskürtmüş olduğu volkan bombaları ile kaplı geniş alanlarda, bu materyalin varlığı ile erozyona karşı doğal bir denge meydana gelmiştir.

Tuzluluk-Alkalilik:

Harran Ovasında ve diğer alanlarda yapılan arazi etüdlerinde kapalı havza özelliği nedeniyle eskiden biriken suların buharlaşması ile 3.500 – 4.000 hektar çoraklaşmış alan vardır. Ayrıca, bugün için pompajla sulama yapılan

alanlardaki bazı arazilerde tuz birikimi önemli boyutlara ulaşmıştır. Bunlar ileride sulama başladığında gerekli önlemler alınmazsa çoraklaşmanın ne gibi bir sorun olacağını ortaya koyan çarpıcı örneklerdir. Bununla ilgili daha geniş açıklamalar ilerideki bölümlerde verilmiştir.

2.8.7.1.2. Su Kirliliği

Akış halindeki yüzey sularının kirliliği ile ilgili henüz, sorun olarak nitelendirilebilecek, ciddi bir durum yoktur. Akarsuların gerek yüksek debide oluşları, gerekse yerleşim alanlarından uzakta bulunuşları, şimdilik herhangi bir sorunun ortaya çıkmasını önleyecek niteliktedir.

Ancak, İl'in içme sularında bazı sorunlar saptanmıştır. İl'in su depolarından Harran Kapı su deposunda ve Eyyübiye Mahallesi şebeke suyunda nitrat konsantrasyonu standartların maksimum sınır değerlerini aşmıştır. Diğer noktaların hepsinde nitrat 10 mg/L'yi geçmiş ve çoğunda izin verilen maksimum değer aşılmıştır. Bu durum, bayat bir fekal kirlenmenin varlığını da gösterdiğinden önemlidir .

İl'in içme suyu depo ve şebekelerinde nitrit ve amonyak bulunmaktadır. Nitrit konsantrasyonu izin verilen sınır değerini bütün noktalarda aşmıştır. Amonyak ise maksimum değer de üstüne çıkmıştır. Açıklanan koşulda taze fekal kirlenmeden söz edilebilir. Nitrit ve amonyağın “eser” olarak çıkması, kanalizasyon karıştığını gösterir. Böylesi bir su içerisinde organik madde miktarı 3,5 mg/L'yi aşarsa, yine içilmez. Bu durum son derece tehlikelidir.

İçme sularında klorür miktarı su kalite standartlarının altındadır. Su kalitesi ile ilgili olarak yapılan deneysel çalışmalar WHO, Avrupa Topluluğu ve TS 266 standartlarına göre su kaynaklarında ve depolarında bir kirlenme olmadığını buna karşılık şebekede özellikle yaz aylarında bakteriyolojik kirlenme meydana geldiğini göstermektedir.

Harran Kapı su deposuna gelen suyun kaynağında kirlilik bulunmaktadır. Özellikle pH'nın düşük, elektriksel iletkenliğin ve NO₃'ün yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan su içerisinde organik azotun bulunması ve amonyağın 0'dan farklı çıkması Gürcü Tepe'deki yer altı suyunun kirli olduğunu göstermektedir. Suyun sertliğinde sağlık açısından bir problem olmamakla birlikte, tadı açısından standartlardan yüksek olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Harran Kapı'dan çıkan suyun kırılma noktası klorlaması ile klorlanması gerekmektedir.

Atatürk baraj gölüne; Adıyaman şehir merkezinin tüm atık suları, Samsat ve Kahta ilçe merkezlerinin atık suları, Şanlıurfa'nın Bozova ilçe merkezinin atık suları direkt deşarj edilmektedir. Aynı şekilde, Birecik baraj gölüne Halfeti ve Birecik ilçe merkezlerinin, Hacıhıdır baraj gölüne de Siverek ilçesinin atık suları deşarj edilmektedir

2.8.7.1.3. Tarımsal Faaliyetlerden Kaynaklanan Kirlilik

Tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan toprak ve su kirliliği, daha çok sulama, gübreleme, tarımsal savaşım, erozyon ve arazi işlemeden ileri gelmektedir. Bunlar rutin olarak yapıla gelen işlemlerdir. Aşağıdaki bölümlerde her bir işlemin Şanlıurfa ilinde meydana getirdiği çevre sorunları ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

Sulamadan Kaynaklanan Kirlilik

Bölge’de en fazla sulanan alana sahip ildir. Sulamaların çoğu GAP ile birlikte yaşama geçmiştir. Yörede yaygın olarak yüzey sulama yöntemlerinden sürekli karık (açık veya tıkalı), uzun tava ve tava yöntemleri kullanılmaktadır. Bu sulama yöntemleri, düşük sulama randımanları, aşırı su ve toprak kayıplarıyla bilinirler. Suyun tarla yüzeyine etkin biçimde dağıtılması için arazi düzeltimine (tesviye) gerek duyulabilir. Önemli bir toprak kirleticisi sayılan tesviye İl’de yaygın olarak yapılmamaktadır.

Sulama Durumu:

Şanlıurfa Ovaları'na ilişkin sulanan alan, sulama suyu gereksinimleri (IR) ve şebekeye alınan-kullanılan su miktarları Tablo 8.24-25'de verilmiştir Burada üç önemli sulama alanı; Harran, Ceylanpınar ve Akçakale değerlendirilmiştir. Diğer sulamalar, çok büyük alanları kapsamadığından ve benzer sonuçlar elde edildiğinden değerlendirmeye alınmamıştır.

Tablo 8.24. Harran, Akçakale ve Ceylanpınar Sulamalarında Ekiliş Alanı ve Sulama Suyu Gereksinimi

Sulama Adı	1998		1999	
	Ekiliş Alanı (ha)	Sulama Suyu Gereksinimi IR (mm)	Ekiliş Alanı (ha)	Sulama Suyu Gereksinimi IR (mm)
Harran	55.130,4	611	79.649,0	592
Akçakale	9.706,0	706	4.884,0	484
C.pınar	3.126,0	535	3.000,0	516

*Kaynak: DSİ, 2000b, GAP Bölgesinde Toprak ve Su Kaynaklarının Kirliliğinin Boyutları, Nedenleri ve Çözüm Önerileri, 2000.

Tablo 8.25. Harran, Akçakale ve Ceylanpınar Sulamalarında Kullanılan Sulama Suyu Miktarları

Sulama Adı	İşletme Durumu	1998		1999	
		m ³	mm	m ³	mm
Harran	Şebekeye Alınan	2.338.818.260		2.581.844.400	
	Sulamada Kul. Su	2.338.818.260	4242	2.581.844.400	3241
Akçakale	Şebekeye Alınan	85.456.864		163.728.432	
	Sulamada Kul. Su	85.456.864	880	163.728.432	3352
Ceylanpınar YAS	Şebekeye Alınan	42.698.719		39.400.000	
	Sulamada Kul. Su	42.698.719	1366	39.400.000	1313

*Kaynak: DSİ, 2000b, GAP Bölgesinde Toprak ve Su Kaynaklarının Kirliliğinin Boyutları, Nedenleri ve Çözüm Önerileri, 2000.

Tablo 8.25'deki değerlerle DSİ (2000b) tarafından önerilen değerler karşılaştırıldığında, çok büyük farklılıkların olduğu görülmektedir. Harran Sulaması'nda 1998 yılında 4.242 mm, 1999 yılında ise 3.241 mm sulama suyu verilmiştir. Akçakale'de ise 880 ile 3.352 mm sulama suyu uygulanmıştır. Aynı şekilde, Ceylanpınar Sulaması'nda ise 1 366 ve 1.313 mm sulama suyu kullanılmıştır. Bu değerler, olması gerekenin 3-7 katıdır.

Açıklanan durum, yörede sulamada aşırı su uygulandığını, sulama yapan çiftçi üzerinde hiç bir denetimin olmadığını, çiftçinin bulduğu suyun tümünü araziye verdiğini göstermektedir. Belirtilen nedenle yörede, çok önemli bir sorunla karşı karşıya bulunmaktadır. Arazinin büyük kesimi çoraklaşarak üretim dışı kalabilir. Değinen alanların yeniden tarıma kazandırılması zor, pahalı ve de uzun zaman alan işlevleri gerektirir.

Tabansuyu:

Tabansuyu toprakta geçirimsiz bir katman üzerinde bulunan ve bulunduğu düzeyin altındaki toprak katlarını sürekli doymun halde tuttuğu için bitkilere zararlı olan su katmanı diye tanımlanır. Şanlıurfa Harran-Akçakale sulamasında yapılan taban suyu ölçmeleri ile ilgili gözlem sonuçları, aşağıdaki Tablo 8.26'da gösterilmiştir. Tablolar incelendiğinde, yüzyıllar boyu sulanmayan ve taban suyu olayını hiç bilmeyen Harran-Akçakale'de artık taban suyu sorunu bulunduğu görülmektedir.

Ölçmelerin alındığı 1997-99 arası dönemde, taban suyunun 0 ile 1,0 m arasında olduğu araziler, toplam sulanan alanların %21-26'sını kapsar duruma gelmiştir. Aynı şekilde, taban suyunun 1,0 ile 2,0 m arasında olduğu alanlar da %26 ile %37 arasında değişmektedir.

Taban suyunun sulamaların en yoğun olduğu dönemlerdeki değişimi, tablodan görüldüğü gibi, taban suyunun 0-1,0 m olduğu alanlar, yıllara göre, %11 ile %4 arasında değişmektedir. Tablodan, taban suyunun sulamayla yakından ilişkili olduğu, gereğinden fazla verilen suyun bitki kök bölgesinde doymun katmanların oluşmasına neden olduğu söylenebilir. Yukarıda da değinildiği gibi, aşırı sulamayla ilgili önlemler alınmadığı takdirde, tabansuyu sorununun ovanın her yanında görüleceği açıktır.

Taban suyunun tuz içeriği, ovada çoraklaşmanın da meydana geldiğini göstermektedir. Tuz içeriğinin 5,0-10,0 dS/m veya fazla olduğu alanlar, 1993 yılında toplam sulanan alanların %11'i iken 1999 yılında %31'e ulaşmıştır. Bu durum, tuzlanmanın sürekli olarak arttığını göstermektedir.

Benzer durum Şanlıurfa 2 sulamasında da görülmektedir. Örneğin, 2. Kısım Sulama'da, daha projenin ikinci yılında ve sulamaların en yoğun olduğu dönemde taban suyunun 0 ile 1,0 m arasında değiştiği alanlar, %9 dolayındadır. Bu oldukça büyük bir rakamdır ve aşırı sulama olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, taban suyu tuz içeriğinin 5-10 dS/m veya daha fazla olduğu yerler, %14 dolayındadır. Sulama suyu ile gelen tuz, bitki kök bölgesinde birikmiştir. Bu durum, aşırı sulamanın bir başka kanıtıdır.

Tablo 8.26. Akçakale Sulaması'nda Taban Suyu Düzeylerinin ve Tuz İçeriklerinin Değişimi

	Taban Suyu Düzeyinin En Yüksek Olduğu Alanlar, m									
	0-0,5		0,5-1,0		1-2		2-3		3<	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1993	1.505	11	1.207	9	1.811	13	1.368	10	8.309	59
1994	349	2	963	7	2.137	15	1.551	11	9.200	65
1995	763	5	613	4	877	6	1.222	8	1.1525	77
1996	765	5	618	4	899	6	1.231	8	1.1487	77
1998	1.194	8	1.207	8	2.253	15	664	4	9.682	65
1999	0	0	198	1	3.767	25	2.444	16	8.591	57
	Taban Suyu Düzeyinin En Düşük Olduğu Alanlar, m									
	0-0,5		0,5-1,0		1-2		2-3		3<	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1993	6	0	72	1	1.778	13	1.692	12	10.652	75
1994	67	0	414	3	2.112	15	2.292	16	9.315	66
1995	74	0	577	4	1.804	12	1.520	10	11.025	74
1996	98	1	545	4	1.900	13	1.640	11	10.817	72
1998	7	0	1.504	10	3.252	22	1.974	13	8.263	55
1999	0	0	0	0	1.175	8	5.450	36	8.375	56
	Sulamanın En Yoğun Olduğu Ayda Taban Suyu Düzeyleri, m									
	0-0,5		0,5-1,0		1-2		2-3		3<	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1993	426	3	778	5	2.615	18	1.168	8	9.213	65
1994	151	1	1.428	10	2.018	14	1.492	11	9.111	64
1995	479	3	665	4	1.475	10	1.283	9	11.098	74
1996	454	3	610	4	1.952	13	1.632	11	10.352	69
1998	0	0	527	4	3.370	22	2.066	14	9.037	60
1999	0	0	17	0	2.414	16	4.400	29	8.169	54
	Taban Suyu Tuzluluğu, dS/m									
	0-2,5		2,5-5,0		5,0-7,5		7,5-10,0		10,0<	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1993	10.037	71	2.595	18	865	6	461	3	242	2
1994	10.026	71	2.989	21	700	5	214	2	271	2
1995	13.753	92	1.170	8	75	1	2	0	0	0
1996	13.765	92	1.150	8	83	1	2	0	0	0
1998	12.052	80	1.182	8	1.283	9	483	3	0	0
1999	10.253	68	48	0	1.338	9	2.404	16	957	6

*Kaynak: DSİ, 2000b, GAP Bölgesinde Toprak ve Su Kaynaklarının Kirliliğinin Boyutları, Nedenleri ve Çözüm Önerileri, 2000

Tablo 8.27. Şanlıurfa 2. Kısım Sulaması'nda Taban Suyu Düzeylerinin ve Tuz İçeriklerinin Değişimi

	Taban Suyu Düzeyinin En Yüksek Olduğu Alanlar									
	0-0,5 m		0,5-1,0 m		1-2 m		2-3 m		3 m<	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1998	388	1	2.208	7	5.530	16	5.459	16	20.378	60
1999	0	0	2.378	7	15.623	46	8.830	26	7.132	21
	Taban Suyu Düzeyinin En Düşük Olduğu Alanlar									
	0-0,5 m		0,5-1,0 m		1-2 m		2-3 m		3 m<	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1998	0	0	175	1	2.377	7	3.726	11	2.7685	82
1999	0	0	0	0	2.037	6	17.321	51	1.4605	43
	Sulamanın En Yoğun Olduğu Ayda Taban Suyu Düzeyleri									
	0-0,5 m		0,5-1,0 m		1-2 m		2-3 m		3 m<	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1998	218	1	921	3	5.702	17	5.871	17	21.251	63
1999	0	0	1698	5	10.528	31	13.247	39	8.490	25
	Taban Suyu Tuzluluğu, dS/m									
	0-2,5		2,5-5,0		5,0-7,5		7,5-10,0		10,0<	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
1998	30.5	90	1.620	5	928	3	668	2	235	1
1999	26.0	77	3.396	10	1.698	5	1.891	6	897	3

*Kaynak: DSİ, 2000b, GAP Bölgesinde Toprak ve Su Kaynaklarının Kirliliğinin Boyutları, Nedenleri ve Çözüm Önerileri, 2000.

Sulamada kullanılan sular her litresinde 0,5-0,18 g arasında tuz içerirler. Örneğin, Fırat Nehri suları, sulama yönünden C₂S₁ sınıfındadır. Yılda 500 mm (m² ye 500 L) sulama suyu verilmesi durumunda, bir dekarlık araziye, ilk yıl 250 kg, 6. yıl ise 1.500 kg tuz eklenmektedir. Uygulanan su miktarı arttıkça, toprağa eklenen tuz miktarı da bağlı olarak artmaktadır.

Şanlıurfa 3. Kısım Sulaması'nda henüz yukarıda değinilen sorunlar ortaya çıkmamıştır. Bu oldukça sevindirici bir durumdur. Eğer, ilerdeki yıllarda aynı dikkat ve özen gösterilirse, taban suyu ve çoraklık gibi sorunların ortaya çıkması engellenecektir.

DSİ'nin Harran Ovası'nda oluşturduğu taban suyu düzeyi gözlem kuyularında, taban suyu düzeylerinin tehlikeli sınır olarak kabul edilen 150 cm'den daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun nedenleri arasında, arazilerin topografik yapıları, çiftçilerin yaptığı sulama uygulamaları ve etkin drenaj sisteminin bulunmaması sayılabilir. Ayrıca, taban suyunun tuz kapsamının, 0,28-35,00 dS/m arasında değiştiği saptanmıştır. Taban sularının büyük bir bölümü yüksek düzeyde tuz içermekte ve sulama suyu niteliği bakımından 3. veya 4. sınıfa girmektedir.

Taban suyu düzeylerinin bu denli yüksek olduğu ve kök bölgesine dek yükseldiği alanlarda kullanılan bitki koruma ilaçlarının yeraltı suyuna

yıkanması ve pestisitlerle su kaynaklarının kirlenmesi kaçınılmazdır. Anılan yörede yeraltı suyunun içme suyu kaynağı olarak kullanılması durumunda ortaya ciddi sağlık sorunlarının çıkması beklenilmelidir.

Tuzluluk-Alkalilik:

İl'in sulanır alanlarında genel anlamda, ciddi bir tuzluluk-alkalilik sorunundan, şimdilik pek söz edilemez. Ancak, topraklardaki yüksek kil içeriği nedeniyle hidrolik iletkenlik değerlerindeki olası düşüişlere, aşırı sulamaya ve uzun, kurak ve sıcak geçen bitki gelişme dönemine bağlı olarak tuzluluk tehlikesi belirli alanlarda öncelikle ortaya çıkabilecektir. Harran, Suruç, Bozova gibi fizyografik olarak çanak şeklindeki ovalarda eğimlerin ova ortasında kesişen çukur kesimlerinin, tüm ovanın sulanması ile birlikte, öncelikle tuz tehlikesi ile karşı karşıya kalması kaçınılmazdır.

İlçelere göre tuzlu toprakların dağılımına bakıldığında, tuzluluk yönünden en fazla dağılım alanına sahip ilçelerin başında Merkez, Akçakale ve Viranşehir gelmektedir.

Tablo 8.28. Şanlıurfa İlinde Tuzlu Toprakların Dağılımı (ha)

İlçeler	Toplam Tuz, %				Toplam
	0-0,15	0,15-0,35	0,35-0,65	0,65+	
Merkez	244.138				244.138
Akçakale	148.705	916			149.621
Birecik	42.546	410			42.546
Bozova	97.041	125			97.451
Halfeti	44.955				45.080
Hilvan	83.245	3.634			86.879
Siverek	129.904	1.715			131.619
Suruç	67.945				67.945
Viranşehir	268.864	4.054			272.918
Toplam	1.127.343	10.854			1.138.197

*Kaynak: Şanlıurfa Valiliği, 2000.

Harran Ovası'nda, mevcut durumda tuzluluk sorunu bulunan topraklar çok az bir alanı kaplamaktadır. Anılan topraklar, 8.513 ha arazi tuzlu, 3.289 ha arazi tuzlu-alkali, 33 ha arazi ise alkalilik göstermektedir.

Tablo 8.30. Harran Ovası'nın Mevcut Tuzlu Yöreleri

Yeri	İçerdiği Tuz Miktarı %
Akçakale İlçesi Doğusu	0,30-0,65 orta-şiddetli tuzlu
Harran İlçesi Doğusu	0,25-0,60 hafif-orta tuzlu
Bozyazı Köyü Batısı	0,65-0,80 çok şiddetli tuzlu
Bozyazı Köyü Doğusu	0,85-1,15 çok şiddetli tuzlu
Aşağı Deren Köyü Doğusu ve Güneyi	0,40-0,65 orta şiddetli tuzlu
Güneren Köyü Batısı	0,20-0,35 hafif tuzlu
Güneren Köyü Doğusu	0,35-0,60 orta şiddetli tuzlu
Yazlıca Köyü Batısı	0,20-0,35 hafif tuzlu
Yazlıca Köyü Doğusu	0,35-0,65 orta şiddetli tuzlu
Arıca Köyü Batısı	0,35-0,65 orta şiddetli tuzlu
Arıca Köyü Kuzey-Güneyi	0,25-0,35 hafif tuzlu
Taytepe Köyünün Kuzey ve Güneyi	0,45-0,65 orta şiddetli tuzlu

*Kaynak: Dinç, 1998; DSİ GAP Bölgesinde Toprak ve Su Kaynaklarının Kirliliğinin Boyutları, Nedenleri ve Çözüm Önerileri, 2000.

Tuzlu ve sodyumlu alanlar, Harran Ovası'nın orta kesimlerinde ve güneyde çoğunlukla Cullap dere yatağı kenarlarında bulunmaktadır. Değinilen alanlar, kış aylarında dere ve çay sularının taşması ve güneyde bazı çukur alanlarda olduğu gibi taban suyu düzeyinin yükselmesi nedeniyle ortaya çıkmışlardır. Tuzluluk ve alkalilik yanında, aynı alanlarda çok daha önemli bir sorun olarak, bor birikmesi görülmektedir.

DSİ tarafından hazırlanan ovanın Drenaj Raporu'na göre, Akçakale'nin doğusunda, Büyük Hedbe-Seferköy-Yukarı Deren-Aşağı Deren- Garparıcan-Öncül-Arıcan-İşgören-Güneren ve Zinnar köyleri ile çevrili alan içerisinde, topraklardaki bor derişiminin bitki gelişmesi yönünden önemli sorunlar yaratacak boyutlara ulaştığı saptanmıştır. Özellikle kış aylarında ortaya çıkan taşkınların kuzey ve kuzeydoğudan getirdiği yüzey suları değinilen alanlarda birikmekte ve su ile birlikte gelen bor tuzları buradaki topraklarda, bor konsantrasyonunu gittikçe arttırmaktadır. Konu edinilen alan içerisindeki bazı yerlerde, taban suyuındaki bor konsantrasyonunun 40,5 mg/L gibi yüksek düzeylere çıktığı saptanmıştır.

Akçakale sulamasında ise önemli boyutlarda çoraklık sorunu bulunmaktadır. Yakın zamanlarda, 1978 yılında, yeraltı pompaj sulamasının başlamasıyla birlikte tuzluluk kısa sürede artmıştır. Bu, doğrudan yanlış ve aşırı sulamanın sonucu taban suyunun yükselmesi nedeniyle meydana gelen bir tuzlulaşma olayıdır. Bu sulama ile birlikte Gündaş, Ekinyazı ve Meydankapı gibi toprak serilerindeki kil yapısının da tuzlulaşmayı özendirdiği belirtilmektedir. Tuzlulaşan alanlarda toprak özellikleri, iklim, taban suyu yanında, özellikle, toplam tuz miktarı 10 dS/m'yi geçen yeraltı ve drenaj sularının kullanılması, çoraklığı artıran bir diğer önemli etmendir. Öte yandan Atatürk Barajı'nın devreye girmesi ile artan sulama alanlarında çok aşırı su kullanılması yüzünden taban suyu, yüzeye dek çıkmış ve tuzluluğun genişlemesine neden olmuştur.

Yüksek taban suları etkisinde kalan Akçakale yöresi topraklarında ağır metal birikimleri olmaktadır. Değerlenen toprakların nikel ve krom içeriklerinin yüksek (ilk 20 cm’de sırasıyla 104,8 ve 193,6 mg/L); kurşun, çinko, bakır, mangan, arsenik, zirkonyum, baryum, vanadium, ve molibden miktarlarının ise normal sınırlar içerisinde olduğu saptanmıştır. Bu durumun doğrudan ana materyalden kaynaklandığı, aşırı sulama sonucu oluşan yüksek taban suyunun da olayı özendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Nikel ve kromun besin zinciri içerisinde olması, canlılarda birikerek zehirleyici etki yapması olasılığını yükseltmektedir.

Gübrelemeden Kaynaklanan Kirlilik

İl’de sulu tarıma geçilmesiyle birlikte ürün deseninde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu nedenle kullanılan gübre miktarlarında da büyük artışlar olmuştur.

Tablo 8.31. Şanlıurfa İlinde Gübre Kullanımı

Yıllar	Kullanılan Gübre Miktarları, ton			
	Azotlu	Fosforlu	Potashlı	Toplam
1990	152.319	106.637	2	258.958
1991	120.215	113.853	6	234.074
1992	146.690	163.316	55	310.061
1993	192.745	243.051	35	435.831
1994	131.298	93.893	5	225.196
1995	122.100	108.836	48	230.984
1996	122.100	108.836	48	230.984
1997	136.704	106.447	29	243.180
1998	224.789	182.709	219	409.717

*Kaynak: GAP, 1996 ve DİE, 1997-1999.

Aşırı gübreleme, azotun taban suyuna yıkanmasına neden olabilir veya erozyon nedeniyle taşınan parçacıklardan yüzey sularına fosfor yüklenmesine yol açabilir.

Tarım İlaçlarından Kaynaklanan Kirlilik

Etkin madde miktarlarına göre sıralanan pestisitler, yaklaşık 97 ton veya 739 m³ ilaç içerisinde verilmiştir. Tarımsal savaşım ilaçlarından en fazla insektisit (61 ton, 639 L) ve herbisitler (1,4 ton, 67.472 L) kullanılmıştır. Ancak, İl’de pestisit kullanımı, Türkiye ortalamasının altındadır. Yalnız, sulamayla birlikte önemli sorunlar ortaya çıkabilir. Özellikle yanlış kullanmadan kaynaklanan tehlikeler, çok büyük boyutlara ulaşabilecek niteliktedir.

Etkisinin fazla olacağı düşüncesiyle yüksek dozda ilaç kullanılması ve ekonomik zarar eşiğine göre ilaçlama yapılmaması, İl’de pestisit kirliliğine neden olabilecek yanlış kullanıma bir başka örnektir. Öte yandan, artan ilaçların değerlendirilmesinde çok önemli yanlışlıklar yapılmaktadır. Çiftçilerin

% 84'ü depolayıp ertesi yıl kullanmakta, % 21'i bir sonraki yıl tarlaya yeniden uygulamakta, % 9'u imha etmekte, % 2'si ise bayilere geri vermektedir. Artan ilaçları imha eden çiftçilerin % 79'u boş araziye deşarj etmekte, % 17'si gömmekte, % 4'ü ise yakmaktadır. Depolama tekniklerini hiç bilmeyen veya az-çok bilen çiftçi % 78 oranındadır.

Aynı şekilde, bazı tarımsal ilaç bayilerinin artan ve süresi geçen ilaçları ucuz fiyattan çiftçilere sattıkları, bir kısım bayilerin bu ilaçları çöp merkezlerine bıraktıkları veya kanalizasyon şebekesine boşalttıkları saptanmıştır. Üreticilerin, bitki üzerindeki ilaç kalıntılarının tolerans sınırlarına inmesi için yeterli süre beklemedikleri, hatta çoğu çiftçinin kullandıkları pestisitlerin bekleme süresini bilmedikleri anlaşılmıştır.

Pestisitlerin çevreye etkileri konusunda ilaç bayilerinin % 50'si, çiftçilerin ise % 12'sinin yeterli bilgiye sahip olamadıkları belirlenmiştir. Pestisit kullanılması konusunda bu ölçüde yanlışlığın ve bilgisizliğin olduğu bir ortamda, toprak ve su kirliliğini, daha genel anlamda çevre kirliliğinin olması kaçınılmazdır.

İl'de kullanılan pestisitlerin kirlilik potansiyellerine göre sınıflandırılması ise Tablo 8.32'de verilmiştir. Dayanıklılık oranları yüksek olan pestisitler, yeraltı ve yüzey sularını kirliletme potansiyeli yüksek olan pestisitlerdir. Dayanıklılığı yüksek, buharlaşma oranları düşük, diffüzyon ve dispersiyon hareketleri yüksek olan pestisitlerin, yeraltı suyunu kirliletme potansiyelleri yüksek iken, dayanıklılık ve buharlaşma oranları ile konvektif taşınma hızı yüksek olan pestisitlerin yüzey ve yeraltı sularını kirliletme potansiyelleri yüksek olmaktadır. Ayrıca, pestisitlerin yüzey ve yeraltı sularını kirliletme dereceleri uygulandıkları toprak derinlikleriyle yakından ilgilidir. Buna göre, toprak ve bitki yüzeyine uygulanan pestisitlerin yüzey sularını, toprak altına uygulanan pestisitlerin ise yeraltı sularını kirliletme potansiyelleri yüksektir.

Yeraltı sularını kirliletme bakımından, kullanılan pestisitlerin 9 tanesinin düşük, 3 tanesinin orta ve 5 tanesinin de yüksek kirliletme potansiyeline sahip oldukları belirlenmiştir. Yüzey sularını kirliletme bakımından ise 12 tanesinin düşük, 5 tanesinin ise yüksek kirliletme potansiyeline sahip oldukları saptanmıştır.

2.8.7.1.4. Sanayi Tesislerinden Kaynaklanan Kirlilik

İl'in sanayi tesislerinin % 90'ı organize sanayi bölgesinde yer almakta olup, burası 6. ve 7. sınıf tarım arazisi üzerindedir. Sanayi tesislerinin % 10'u ise (Akçakale yolu, Viranşehir yolu, Bozova yolu) 1.,2. ve 3. sınıf tarım toprakları üzerinde kurulmuştur. Bu tesislerin % 95'ini çırçır fabrikaları oluşturmaktadır.

İl'de endüstriyel atık su oluşturan sektörler; yağ fabrikaları (pamuk yağı), süt ve süt mamulleri üreten fabrikalar ve CPT Boru fabrikasıdır. İl merkezi yerleşim alanları içerisinde bulunan endüstri kuruluşları madensel yağlar kimyasal maddeler içeren atık sularını belediyenin kanalizasyon şebekesine, ön arıtma yapmaksızın, deşarj etmektedirler. Kanalizasyon şebekesi dışında olan endüstri kuruluşları ise atık suları için foseptik çukurları kullanmaktadırlar. Küçük Sanayi Sitesi ve Organize Sanayi Bölgesi, karstik zemin üzerine konumlandırılmıştır. Kayalar kireç orjinli olduğundan, su geçirgenliği yüksektir. O nedenle şimdilik bir sorun yokmuş gibi gözükmemektedir. Ancak, personel sayısı ve tesislerin giderek artması, atık sulardan kaynaklanabilecek sorunların çözümü için arıtma tesisi yapımını zorunlu kılmaktadır.

Nüfusun artması ve sulamaya geçilmesiyle, endüstriyel tesislerin sayısında ve çeşitliliğinde bir artış meydana gelmiştir ve artış devam etmektedir. Şimdiden gerekli önlemler alınmazsa, çok yakın gelecekte büyük çevresel sorunlarla karşı karşıya kalınabilir.

2.8.7.1.5. Şehir Atıklarından Kaynaklanan Kirlilik

İl merkezinin kanalizasyon şebekesi 2030 yılı ve 1.200.000 nüfusa göre hesaplanarak planlanmıştır. Bir kısmının inşaatı tamamen bitmiş olup, toplam uzunluğu 360 km'dir. Bu proje ayrıık sistem olup, şehir merkezinin % 75'ini kapsamaktadır. Geri kalan % 5 'i foseptik, % 20 'si ise ,1890 yıllarında yapılmış, baks tipi kanaldan oluşmaktadır. Bu sistem eski Urfa'daki dar sokaklarda mevcuttur. Çok eski olması, içme suyu şebekesi ile yan yana kullanılması, bazen içme suyuna kanalizasyon atıklarının karışmasına ve çok önemli sağlık sorunlarına neden olabilmektedir.

Kanalizasyon sisteminde toplanan atık sular, eskiden Akçakale yolu üzerinde bulunan ve dört adet fakültatif stabilizasyon havuzundan oluşan arıtma tesisine verilmekteydi. Ancak, atık suların % 30'unun arıtma sistemine ulaşması, geri kalan atık suların ise çiftçiler tarafından bahçelerine sulama amaçlı olarak alınması sonucu tesis etkin biçimde çalışmamış ve zaman içinde atıl kalarak, işletilemez hale gelmiştir. Şu anda ilin atık suları doğrudan alıcı ortama verilmektedir.

İlin kanalizasyon sisteminden alınan örneklerde, askıda katı madde (AKM), biyolojik oksijen ihtiyacı (BOİ₅) ve kimyasal oksijen ihtiyacı (KOİ) değerlerinin, olması gerekenlerden 5-10 kat daha yüksek olduğu

anlaşılmaktadır. Bu durumda, evsel atık suların deşarj edilmeden önce, % 80-85 oranında bir arıtmadan geçirilmesi zorunlu gözükmektedir.

Tablo 8.33. Şanlıurfa İli Evsel Atık su Nitelikleri

Ölçüt	Atık su Niteliği	Atık su Deşarj Standartları	
		Komposit Örnek 2 Saatlik	Komposit Örnek 24 Saatlik
Sıcaklık, °C	15		
pH	7,2	6-9	6-9
Ç.O, mg/L	0,995		
AKM, mg/L	346,3	45	30
BOİ ₅ , mg/L	230,8	50	45
KOİ, mg/L	666,0	140	100
NH ₃ -N, mg/L	20,3		
NO ₃ -N, mg/L	7,8		
Top. Fosfor, mg/L	7,8		
İnorg. Fosfor, mg/L	5,3		

*Kaynak: Dilekoğlu ve Gerger, 1996'dan yeniden düzenlenmiştir.

Kent atık sularının bir diğer kaynağı, ilin ortasından geçen Karakoyun Deresidir. Dere suları, yakın çevredeki sebze bahçelerinin sulanmasında kullanılmaktadır. Sulama suları için üst sınır standart değerler, mg/L olarak, Zn için 2, Fe için 5, Mn için 0,2, Cu için 0,2'dir. Buna göre, söz konusu kanalizasyon suyunun bakır kapsamı dışında izin verilecek düzeyde ağır metal içerdiği söylenebilir. Bakır standart değerden %50 daha fazladır.

Tablo 8.34. Karakoyun Deresi Kanalizasyon Suyu Kimyasal Bileşimi(mg/l)

N	P	K	NO ₃	Zn	Cu	Fe	Mn
520	1,3	51	Yok	0,228	0,310	0,958	0,150

*Kaynak: Kızılgöz ve Kaptan, 1996.

Anılan suyla yapılan sulama sonucu, toprakların kimyasal bileşiminde önemli değişmelerin olduğu, özellikle ağır metal kirliliğinin meydana geldiği saptanmıştır. Küçük sebze diye adlandırılan ve yaprakları yenen, soğan, marul ve nane-maydanoz gibi bitkilerin sulanması, ayrıca, bitki bulaşıklığını ve sağlık yönünden önemli sorunların ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Tabloda, kanalizasyon suları ile sulanmayan fakülte arazisine göre, diğer sebze alanlarındaki hemen tüm değerlerin 3-5 kat arttığı görülmektedir. Bor birikiminin özellikle 15-30 cm'lik katmanda zarar sınırını geçtiği; çinko miktarının kirlilik üst sınırını % 472,4 (0-15 cm) ve % 405,5 (15-30 cm) oranında aştığı; aynı şekilde bakır birikiminin sulanan alanlarda kirlilik üst sınırından % 4.622,5 ve % 4.084,9 daha fazla olduğu; demir birikiminin sulanan topraklarda kirlilik üst sınırının 3-4 katı olduğu; mangan içeriğinin yüksek organik madde ve demir ile antagonistik etkileşme sonucu düştüğü saptanmıştır. Sulama suyunda izin verilebilir miktarda ağır metal olmasına

karşın, toprak birikiminin zararlı düzeylere çıkması, verilen suyun sürekli toprakta kalması ve etkin bir yıkanmanın olmamasına bağlanmıştır.

2.8.7.1.6. Biyolojik Çeşitlilik

Bölge’de özellikle akarsu ve bozkır/yarı çöl habitatlar özel önem taşımaktadır. Bu habitatlara bağımlı olarak varlıklarını sürdüren pek çok canlı, yaşam alanlarının tahribi gibi oldukça önemli bir tehditle karşı karşıya kalmışlardır. Akarsuların barajlarla segmentlere ayrılmasıyla birlikte, akarsu yolunu kullanarak göç eden su canlılarının göçü engellenmiş, diğer taraftan nehir taşkın düzlükleri ve akarsu kıyılarını, üreme, beslenme ve barınma alanı olarak kullanan pek çok canlı türü bu habitatların ortadan kalkmasıyla Bölge’yi terk etmişlerdir.

Bozkır ve yarı çöl karakterdeki habitatlar da akarsular gibi Bölge’de ciddi tehditlere maruz kalan habitatlar arasındadır. GAP ile birlikte Bölge’deki step karakterli alanlarda sulu tarım başlamış, bu alanların bir bölümü doğal yapılarını yitirmişlerdir.

Nasıl barajlar akarsular üzerinde bariyerler oluşturmuşlarsa, doğal stepler üzerinde değişiklikler yapılarak elde edilen tarım alanları da, bu koridorları kullanan türler üzerinde ciddi bariyerler oluşturup, türlerin hareketlerini sınırlamışlardır.

İl’de ulusal ve uluslararası standartlara uygun doğayı koruma alanlarının tespit ve tescil edilmemiştir.

2.8.7.1.7. Katı Atıklar

İl’in tamamında katı atıkların bertarafı Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği’ne uygun yapılmamaktadır. Atıklar uygun şekilde biriktirilmemekte ve toplanan atıklar genellikle gelişigüzel dökülmektedir. Mevcut atıklar içerisinde evsel atıklar olduğu gibi tıbbi atıklar, tehlikeli atıklar, mezbaha atıkları, plastikler ve tükenmiş pil gibi kimyasal özellikli atıklarda bulunmaktadır. Atıkların üstü zamanında gerekli malzeme ile örtülmemektedir. Bu da çöp gazlarının ve istenmeyen kokuların çevreye kontrolsüz bir şekilde yayılmasına sebep olmaktadır.

İl’de bulunan mevcut çöp alanlarındaki jeolojik yapıyı, ekseriyetle geçirgenliği fazla olan Eosen Kireç taşları teşkil etmektedir. Bu durum, organik ve inorganik kökenli pek çok kirleticilerce zengin olan sızıntı sularının yer altı su kaynaklarına karışmasına yol açmaktadır.

Tablo 8.36. Katı Atıkların İlçeler İtibariyle Döküldüğü Alanlar

İlçe	Evsel Atıkların Döküldüğü Alanlar
Merkez	İkizce Köyü Mevkii
Akçakale	Fatih Sultan Mehmet Mahallesi
Birecik	Birecik-Şanlıurfa Yolu Şehir Çıkışı Yolun Kuzeyi
Bozova	Atatürk Baraj Göl Havzası
Ceylanpınar	Kepez Mevkii
Halfeti	Birecik Baraj Göl Havzası
Harran	Tarım arazilerine
Hilvan	Hilvan-Siverek Yolu
Suruç	Mürşitpınar Yolu 7.km
Siverek	Siverek-Diyarbakır Yolu 4. km
Viranşehir	Keleşabdioğlu Mahallesi

*Kaynak: İl Çevre Müdürlüğü.

Evsel Katı Atıklar

Evsel katı atıklar; organik atıklar, plastik atıklar, camlar, teneke ve kutular ile kağıt ve karton gibi ambalaj maddelerinden oluşur. İl’de çöpler genellikle evlerin ve işyerlerinin önlerinde bulunan konteynır ve varillerde biriktirilmektedir. Varillerin kısa zamanda kirlenerek çevreye pis kokular yaymaları, sinek üremesine uygun ortam oluşturmaları, çöp karıştırıcılarının çöpleri çevreye yaymaları, varillerin çöp kamyonlarına taşınma güçlüğü, çabuk kirlenmeleri ve yıpranmaları nedeniyle görsel kirlilik oluşturmaları kirliliği artıran faktörler olmaktadır. Ayrıca, imarsız ve gecekondu bölgelerinde çöpler, açık arazilere, boş arsalara ve dere yataklarına da dökülebilmektedir. Merkez ilçede katı atıklardan dolayı birinci derecede kirlenen alanlar;

- i) Karakoyun Deresi
- ii) İkizce Köyü mevkii
- iii) Organize Sanayi Bölgesi karşısı
- iv) Viranşehir Keleş Abdioğlu Mahallesi
- v) Akçakale Fatih Sultan Mehmet Mahallesi

Tablo 8.37. Yıllık Çöp Miktarının İlçelere Göre Dağılımı, 2000

İlçe	Çöp Miktarı,Ton/yıl	Evsel Atıklar, %	İşyeri Atıkları, %
Merkez	162.000	70	30
Akçakale	77.750	85	15
Birecik	11.162	68	32
Bozova	8.260	90	10
Ceylanpınar	8.863	90	10
Halfeti	827	85	15
Harran	2.175	90	10
Hilvan	4.727	84	16
Siverek	22.631	70	30
Suruç	15.954	85	15
Viranşehir	31.760	85	15

Kaynak: İl Çevre Müdürlüğü.

1999 yılında Merkez ilçede 81.000 ton katı atık üretilirken, nüfus artışı sonucu bu atık miktarı 2000 yılında önemli bir artış göstererek 162.000 tona yükselmiştir.

Tehlikeli Atıklar

Belediye katı atık depolama alanında biriktirilen atık maddelerinin belli bir bölümü endüstriden kaynaklanmaktadır. Bunların bir kısmı tehlikeli sayılabilecek kimyasal bileşime sahiptir. İşyeri atıkları, endüstrinin gelişmişlik düzeyi ile ilgili olarak, toplamın %10-32'si arasında değişmektedir. Bunlar evsel katı atıklarla birlikte, herhangi bir önlem alınmaksızın, aynı yerde depolanmaktadır. Şanlıurfa'da, mevcut durum itibarı ile nötr veya rafine yağ fabrikaları ile tarım ilaçları fabrikası tehlikeli atık üretmektedir. Bu fabrikalar Akçakale Yolu, Onbirsan Beldesi ve Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunmaktadır.

Tıbbi Atıklar

Tıbbi atıklar Belediyelerce evsel atıklarla birlikte toplanıp aynı alanda depolanmaktadır. Radyoaktif atıklar dışında kalan diğer atıkların kalın naylon torbalarda biriktirilip hastane içindeki Geçici Tıbbi Atık deposunda toplandıktan sonra belediye kamyonlarına teslim edildiği İl Çevre Müdürlüğü tarafından tespit edilmiştir.

2.8.7.1.8. Hava Kirliliği

Hava Kalitesindeki Değişim

Hava kalitesinin ölçüm sonuçlarına bakıldığında, 1986 yılında yürürlüğe giren Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği çerçevesinde, kış sezonu ortalama kükürtdioksit değerleri, havada ortalama sınır değer olan 250 µg/m³'ün üzerine

çıkamamıştır. Tablo 8.38'den de görüleceği gibi, SO₂ parametresi bakımından bir iyileşme de söz konusudur.

Aynı şekilde bir diğer parametre olan havada askıda partikül maddelerin bir göstergesi olan duman konsantrasyonu, kış sezonu için ortalama sınır değeri olan 200 µg/m³'ün üzerine hiç çıkmamıştır. Bu parametre açısından da hava kalitesinin iyileşme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Tablo 8.38. Şanlıurfa İl Merkezinde Yıllar İtibariyle Kış Sezonu Ortalama SO₂ ve Partiküller Madde (Duman) Konsantrasyonları (µg/m³)

Yıl	SO ₂ Konsantrasyonu	Partiküller Madde (Duman) Konsantrasyonu
1995-1996	156	88
1996-1997	138	69
1997-1998	118	80
1998-1999	90	70

*Kaynak: DİE.

Hava Kirliliğinin Kaynakları

Her ne kadar hava kalitesine ilişkin yukarıdaki saptamalar İl'de önemli bir hava kirliliği sorunu bulunmadığı, olan sorunların da giderek azaldığı izlenimini vermekte ise de; hava kalitesi parametrelerine ilişkin verilerin hem kapsamları hem de güvenilirlikleri, nesnel bir değerlendirme için yeterli olmadığından; mevcut verilerin de yanıltıcı sonuçlara götürebileceği noktasından hareketle, olası hava kirletici kaynakları ve nedenleri aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

Isınmadan Kaynaklanan Kirlilik

İl'de ısınmada sobalarda; odun, kömür, likit petrol gazı, motorin, kaloriferlerde fuel-oil ve kömür kullanılmaktadır. Ayrıca, ilde kışların ılık geçmesi nedeniyle ısınmada yoğun olarak elektrik enerjisi de kullanılmaktadır. Akaryakıt satış bayilerinden alınan satış rakamlarına dayanan fuel-oil yakıtına ilişkin zaman serisi Tablo 8.39'da verilmiştir. Şanlıurfa'daki fuel-oil tüketiminde, tablodan da görülebileceği gibi son yıllarda belirgin bir artış yaşanmıştır.

Tablo 8.39. Şanlıurfa İlinde Kullanılan Yakıtların Cins ve Miktarları (ton), 2000

Yakıt Türü	Konut	Sanayi
İthal Kömür	10.500	--
Yerli Kömür	2.000	--
Linyit	--	1.050
Taş Kömürü	1.500	--
Fuel-Oil (6 Nolu)	--	21.000
Kalyak	5.000	6.000
Odun	47.600	--
Motorin	2.000	150
LPG	3.050	1000
Elektrik (kWh)	148.079.558	121.507.149
Diğer (Tezek vb.)	12.000	1.000

*Kaynak: İl Çevre Müdürlüğü.

Tablo 8.40. Şanlıurfa'da ve Bölge'de Yıllar İtibariyle Toplam Fuel-oil Satışları (ton)

Yıl	Şanlıurfa	Bölge
1980	2.456	40.425
1985	1.915	77.576
1990	2.422	56.269
1995	2.925	115.112
1999	14.089	207.943

*Kaynak: Petrol İşleri Genel Müdürlüğü.

Bölge'de genelde birçok ildeki başlıca kirlilik kaynağı, düşük kaliteli yerli linyitler, Şırnak ve Silopi illerinden çıkan asfaltitler, Irak'tan getirilen düşük kaliteli fuel-oil ile petrokok ve tezek gibi yakıtlardır. Bu yakıtların satışlarına ve yakılmalarına ilişkin bazı tedbirler alınmış olmasına rağmen, sorunun tamamen çözümlendiği söylenemez.

Şanlıurfa kaçak elektrik kullanımının yaygın olduğu bir şehir olarak, halen ısınmadan kaynaklanan hava kirliliğinin en düşük düzeylerde yaşandığı şehirlerden birisidir. Ancak elektrik kullanımının kontrol altına alınması ve ücretlendirilmesi durumunda kentin hangi yakıtı yöneldiğine bağlı olarak hava kalitesi değişecektir.

Sanayiden Kaynaklanan Kirlilik

İl'de endüstriyel tesisler fazlaca bulunmamakta olup, henüz yoğunlaşmaya başlamıştır. İl merkezinde, hava kirletici emisyonlar açısından sorun yaratabilecek sanayi kuruluşları ve bölgeler; Şanlıurfa Çimento Fabrikası, Organize Sanayi Bölgesi ve Akçakale Yolu üzerindeki küçük işletmeler olarak sıralanabilir. Sanayi üretim faaliyetlerinden kaynaklanan hava kirletici emisyonlarının miktarlarına ve bunların bulundukları yöredeki çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. Toz, koku gibi duyu organları vasıtasıyla algılanabilir hava kirleticilere ilişkin

gözlemlere dayanılarak İl Çevre Müdürlüğü tarafından yapılan beyanlara göre yukarıdaki sanayi tesisleri ve bölgeleri kaydedilmiştir.

Motorlu Taşıtlardan Kaynaklanan Kirlilik

İl’de kayıtlı motorlu kara taşıtlarının sayısına bakıldığında 1980 yılından 2000 yılına kadar yaklaşık 8 kat arttığı görülmektedir.

Tablo 8.41. Motorlu Taşıt Sayılarındaki Değişim

Yıllar	Şanlıurfa	Bölge
1980	8.154	50.272
1985	15.753	80.573
1990	26.102	125.633
1995	43.488	210.527
2000	66.638	320.858

*Kaynak: DİE.

İl’de, kayıtlı motorlu araçların %10-30’u oranında diğer batı bölgelerindeki illerin plakalarına sahip araç bulunmaktadır. Özellikle özel binek araçlarında bu durum gözlenmektedir. Bu da seyrüsefer halindeki motorlu taşıt sayılarının yukarıdaki rakamların % 10 ila % 30 üzerinde olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca genelde kentlileşen nüfus yapısı dikkate alındığında, yukarıda kayıtlı araçların çoğunun yoğunlukla kent merkezinde bulundukları söylenebilir.

Hızlı kentleşmenin ve refah artışının yaşandığı İl’de, motorlu taşıtlardan kaynaklanan SO₂, NO_x, hidrokarbon ve kurşun emisyonlarının artacağı söylenebilir. Özellikle, İpekyol, Abide Kavşağı, Vilayet Kavşağı, Haşimiye Meydanı, Hal Pazarı Kavşağı gibi noktalarda trafik sıkışıklığının yaşanması, sorunun boyutlarını arttıracaktır.

Diğer Hava Kirleticisi Kaynaklar

Olası bir kirleticisi kaynak da, GAP’ın gelişmesi ile birlikte artan tarımsal faaliyetler ve tarımsal ilaçların uçaklarla kullanımındaki artıştır. Bu yöntemle yapılan ilaçlamada, ilacın hedefe ulaşmayan bölümü, sürüklenme ile yerleşim alanlarına kayabileceği, kitlesel sağlık sorunlarına yol açabilecektir. Yaklaşık 30 gün atmosferde kalabildikleri bilinen pestisitlerin kullanımında dikkatli olunmadığı takdirde başta kuşlar olmak üzere bazı yabani hayvanların akut ölümleri ve bazı türlerin yok oluşu gözlenebilir.

Hava Kalitesinin Yönetimi

İl’de Türkiye genelinde olduğu gibi, hava kalitesinin korunması ve iyileştirilmesine yönelik Yasa ve Yönetmelikler ile Çevre Bakanlığının genelgesi doğrultusunda kükürdioksit ve duman ölçümleri yapılmakta, İl Mahalli Çevre Kurulları tarafından tedbir kararları alınmakta, yasaklar getirilmekte, uygulamada bu yasaklara uyulup uyulmadığı olanaklar

çerçevesinde denetlenmeye çalışılmaktadır. Aşağıda bu çerçevede hava kalitesinin korunması amacıyla alınan mevcut önlemler sıralanmıştır.

Hava Kalitesi Ölçüm ve İzleme Sistemi

Hava kalitesinin izlenmesi için İl'in kent merkezinde bir sabit istasyonda bir örneklem cihazı bulunmakta ve hava kalitesi bu cihazla izlenmektedir. Bu istasyonda, yarı otomatik cihazla 24 saatlik numune toplama esasına dayanarak, titrasyon yoluyla kükürtdioksit, filtre ve refraktometrik yöntemle de duman veya toplam askıda katı madde ölçülmektedir. Şanlıurfa gibi büyük ve hızla büyüyen bir ilde tek bir ölçüm istasyonundan yapılan ve Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliğinde belirtilen hava kalitesi parametrelerinden (17 adet), sadece yanmadan kaynaklı hava kirliliğinin göstergesi olan SO₂ ve duman konsantrasyonlarına dayanan ölçüm verileri, hava kirliliğinin boyutları konusunda objektif ve kapsamlı bir değerlendirmeye olanak vermemektedir. Zaten, bu cihaz arızalı olduğundan Nisan 1999'dan itibaren hava kirliliği ölçümleri bu iki parametre için bile yapılmamaktadır.

Yakıt Kalitesine İlişkin Önlemler

1990'lı yılların başlarına kadar özellikle düşük kaliteli Şırnak asfaltitlerinin Bölge'de yakıt olarak kullanılması hava kirliliğine neden olmakta idi. Ancak 1993 kışında, hava kirliliğinin özellikle kış aylarında hissedilir hale gelmesi göz önünde bulundurularak, il merkezinde kükürt ve kül oranı düşük, kalorifik değeri yüksek yakıtların kullanılması; bu amaçla satışa sunulan ve tüketilen yakıt niteliklerinin denetlenmesi konusunda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji İşleri Genel Müdürlüğü bazı düzenlemeler getirmiştir.

Sıvı yakıtlara ilişkin denetimler, İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü'nün sorumluluğunda yürütülmektedir. Ancak bu denetimler yeterince etkin olamamaktadır.

Sanayi Tesislerine İlişkin Önlemler

Gayrı sıhhi müesseselere ruhsat işlemleri ve Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği uyarınca emisyon izinleri işlemleri ile sanayiden kaynaklanan hava kirliliği kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Ülke genelinde olduğu gibi İl'de de izin ve ruhsat işlemleri tamamlanmamıştır.

Emisyon izni verme işlemleri sırasında gereken baca gazı analizleri Çevre İl Müdürlüğü ya da İl Sağlık Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir.

Tablo 8.42. Şanlıurfa İli Gayri Sıhhi Müesseseleri, 2000

Toplam	3.555
Denetlenen	3.097
Uygun Olan	2.896

*Kaynak: İl Sağlık Müdürlüğü.

Emisyon izni için müracaat eden kuruluşların emisyon ölçümleri yetkili kuruluşlarca yapılmakta olup, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliğinde belirtilen standart değerlere uygun olup olmadığı İl Çevre Müdürlüğü'nce değerlendirilmektedir. İl genelinde emisyon izni alması gereken tesisler Tablo 8.43'de verilmiştir. Bu tablodan da görüleceği gibi emisyon iznine tabi tesis sayısının ancak % 5'i izin almıştır.

Tablo 8.43. Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği Gereği Emisyon İzin Belgesi Almakla Yükümlü Tesislerin Emisyon Durumları, 2001

HKKY Ek-8 de Yer Alan İzne Tabi Tesisler	Adedi	Emisyon İznine Tabi Tesis Sayısı		HKKY Göre Emisyon İzni Alan Tesis Sayısı	
		Liste A	Liste B	A-Grubu	B-Grubu
01-Isı Üretimi , Maden Enerji	1	---	1	---	---
02-Taş,Toprak,Cam Seramik Ve Yapı Malzemeleri	42	10	32	---	---
03-Çelik Demir ve Diğer Metallerin Üretilmesi ve İşlenmesi	4	---	4	---	1
04-Kimyasal Ürünler, Tıbbi İlaçlar, Mineral Yapıların Rafinesi	2	1	1	1	---
05-Organik Maddelerle Yüzeylerin Muamelesi, Profil Biçimindeki Plastik Malzemelerin Üretimi, Plastik Maddeler ve Reçinelerin Diğer İşleme Biçimleri	1	1	---	---	---
07-Besin Maddeleri, İçkiler, Yemler ve Tarımsal Ürünler	28	18	10	---	4
09-Maddelerin Depolanması, Doldurma ve Boşaltma	114	3	111	3	1
10 –Diğerleri	3	3	---	---	---
Toplam	195	36	159	4	6

*Kaynak: İl Çevre Müdürlüğü.

Motorlu Taşıtlara İlişkin Önlemler

Ülke genelinde olduğu gibi İl'de de egzoz gazı emisyon ölçümleri yapılmakta ve denetim sonucu uygun bulunan araçlara egzoz gazı emisyon pulu verilmektedir. Bu işlemleri İl Çevre Müdürlüğü ile Çevre Koruma Vakfı müştereken yapmaktadır. Bunun için üç adet sabit ve bir adet mobil olmak üzere toplam dört adet Egzoz Ölçüm İstasyonu kurulmuştur. İstasyonlarda ve yol kontrollerinde 4 adet benzinli, 3 adet dizel olmak üzere toplam 7 adet egzoz emisyon ölçüm cihazı cihaz kullanılmaktadır. Ancak egzoz emisyon

cihazlarının ne kadar sağlıklı çalıştıkları, denetim amaçlı ölçümlerin ne kadar titizlikle uygulandığı, kamuya ve askeriye ait araçların ne kadar özenle denetlenebildikleri konusunda bazı kuşkular bulunmaktadır. Tablo 8.44'den de görüleceği gibi egzoz emisyon ölçümü yapılan araç sayısı yapılması gereken araç sayısının yaklaşık ¼'üdür.

Tablo 8.44. Motorlu Taşıt Sayısı ve Egzoz Ölçümü Yapılan Taşıt Sayısı, 2000

Motorlu Taşıt Sayısı	Egzoz Ölçümü Yapılan Araç Sayısı
66.638	16.861

*Kaynak: İl Çevre Müdürlüğü.

2.8.7.1.9. Gürültü Kirliliği

Merkez ilçede gürültü kirliliği oluşturan etken trafikten kaynaklanan gürültü kirliliğidir. Burada 2001 yılında yapılan gürültü ölçümleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8.45. Şanlıurfa Merkez İlçe Gürültü Düzeyi, 2001

Bölge Tanımı	Temel Kriter Leg: 35dBA- 45dBA	Max. Seviye (dBA)	Ş.Urfa Merkezde Ses Düzeyi (dBA)
Şehir kenarı konutları	+5	50	
- Şehir konut alanı (trafik akımına 100m uzaklıkta)	+10	55	61
- Şehir konut alanı, anayolları, işyerleri (trafik akımına 60m uzaklıkta)	+15	60	80
Şehir merkezi konut alanı, anayolları, iş yerleri (Trafik akımına 20m uzaklıkta)	+20	65	85
Endüstri bölgesi veya ağır vasıta ve otobüslerin geçtiği anayollar	+25	70	82

*Kaynak: İl Çevre Müdürlüğü.

Tablo 8.45'den görülebileceği gibi, Şanlıurfa Merkez'deki gürültü ses düzeyi değerlerinin Gürültü Kontrolü Yönetmeliği'nde belirtilen değerleri aştığı görülmektedir.

Trafiğin yoğun olduğu bölgelerde (Abide kavşağı, Haşimiye kavşağı, Vilayet özü kavşağı, Halpazarı kavşağı) ortalama gürültü ses düzeyi 85 dBA; sanayinin yoğun olduğu bölgelerde (Marangozlar sitesi, Sobacılar sitesi, Kaportacılar sitesi, Sanayi siteleri) ortalama gürültü ses düzeyi 82 dBA; ticarethanelerin yoğun olduğu bölgelerde (Halpazarı, Kapaklı pazarı, Gümrük hanı, Galericiiler sitesi) ortalama gürültü ses düzeyi 80 dBA; gürültünün yoğun olmadığı bölgelerde (Kotlu kent, Kuru kent, Ucuzluk pazarı, Attar çarşısı) gürültü ses düzeyi 61 dBA olarak ölçülmüştür.

2.9. KÜLTÜREL VARLIKLAR

2.9.1. Tarihi Coğrafya ve Kültürel Tarihi

Fırat ve Dicle nehirleri Toros Dağları'ndan çıkıp ovaya, düzlük bölgeye inerek Basra Körfezi'ne ulaşırlar. İlk çağ tarihinde Asur ülkesi olarak anılan bu “iki nehir arası” alan, Mezopotamya'nın yüksekte olan kısmıdır. Şanlıurfa, arkeoloji yazınında Bereketli Hilal olarak bilinen yukarı Mezopotamya'nın en eski yerleşim birimlerinden biridir ve Bölge'nin Orta Fırat havzasında yer almaktadır.

Fırat havzası Paleolitik dönemden başlayarak sürekli iskan görmüştür. Fırat nehri Birecik'in yaklaşık 15 km kuzeyinden başlayarak keskin ve sarp kireçtaşı kayalıklarla sınırlı dar vadiden akıp, Birecik'in güneyinde alüvyonlu düzlükte genişleyerek akar. Bu nedenle özellikle Birecik ve Karkamış barajları arasındaki dar vadi, çeşitli dönemlerde önemli bir geçiş noktası olmuştur.

Fırat'ın doğusunda kalan düzlük alan, yüksek Anadolu platosunun yerini geniş Suriye düzlüklerine bıraktığı bir coğrafyada bulunmaktadır. Bölge, dört yana ulaşım sağlayan konumu nedeniyle çağlar boyunca stratejik bir öneme sahip olmuştur. Harran ve Birecik üzerinden batıya Gaziantep'e ve oradan da Kilikya geçitleri ile Kilikya bölgesine uzanan doğal bir yol oluşmaktadır. Bu yol üzerinde odaklaşan irili ufaklı çok sayıda höyük bu bölgede yaşayan bir çok uygarlığın kanıtları gibidir. Birecik'in güneyinde, Türkiye-Suriye sınır bölgesinde yer alan Karkamış'tan da geçtiği düşünülen bu yolun, eskiden Mezopotamya ve Kilikya bölgeleri arasında uzanan oldukça önemli bir yol olduğu düşünülmektedir.

Şanlıurfa, yaklaşık 11 bin yıllık tarihi bir geçmişe sahiptir. Paleolitik yerleşmelerin, tarımsal etkinliklerin varlığı, Kalkolitik dönemden başlayıp Hellenistik döneme kadar uzanan kesintisiz yerleşimlerin izleri gözlenmektedir. Bir çok dinin yaşadığı il, dinsel bir merkez olmasıyla da Güneydoğu Anadolu tarihinde önemli bir yere oturmaktadır. Harran'da, M.Ö. 2000'li yıllarda insanlar çok uzun yıllar bölgenin dinsel yaşamında önemli yer tutan Ay Tanrıçası “SİN”e tapmışlardır. Bu inanış yıldızlara dayalı bir inanç sistemi geliştiren Sabii'lerle de devam etmiştir. Bilim ve kültür şehri olan Harran'da, M.Ö. 7.yy.'ın ikinci yarısından başlayarak Sabii, Süryani, Müslüman ve Hristiyan bilginlerin oluşturduğu bir topluluk bilimsel araştırmalar yapmış ve önemli eserler vermişlerdir. Ayrıca Hz. İbrahim'in öncülüğünü yaptığı tek tanrılı din inancının çıkış yeri Harran olarak kabul edilmektedir. Adem, Eyüp, Musa, İbrahim ve Şuayp Peygamberlerin Şanlıurfa'da yaşadıklarına inanılması, ilin halk arasında “Peygamberler Diyarı” olarak bilinmesine neden olmuştur. Şanlıurfa'da hüküm süren Osrhone Krallığı da Hristiyanlık açısından büyük önem taşımaktadır. Osrhone Krallarından Abgar Ukomo'nun, Hristiyanlığı resmi din olarak kabul eden ilk krallardan olduğu bilinmektedir. Bu hükümdarın İsa peygamberi dinini yaymak üzere Şanlıurfa'ya davet etmesi, İsa Peygamber'in de yüzünü sildiği ve

resminin çıktığı mendil ile birlikte Şanlıurfa'yı kutsadığına dair mektubu göndermesi, ilin bugün bile "Blessed City-Kutsanmış Şehir" olarak anılmasına neden olmaktadır.

Sümer, Akad, Hurri-Mitanni, Hitit, Arami, Asur, Keldani, Med ve Pers Uygarlıklarının egemenliğinde kalan Şanlıurfa, Büyük İskender'in istilası ile birlikte Helen kültürü ile tanışmış, sonraları Seleukoslar, Edessa Krallığı ve Roma İmparatorluğu arasında el değiştirmiştir. Hz.Ömer zamanında Arap topraklarına katılan Şanlıurfa, sırasıyla Büyük Selçuklu, Latin Haçlı Kontluğu, Zengiler, Eyyubi Devleti ve İlhanlılar yönetiminde kalmıştır. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan Şanlıurfa, Birinci Dünya Savaşında sonra İngilizler tarafından işgal edilmiş ve Fransızlar'a devredilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 yılında vilayet haline getirilen ve farklı dönemlerde Edessa, Urhai, Ruhua, Urfa vb. adlarla anılan ilin adı, Kurtuluş Savaşı'ndaki kahramanlığından dolayı 1984 yılında "Şanlıurfa" olarak değiştirilmiştir.

2.9.2. Kültürel Varlıklar

İnsanlık tarihinin akışını değiştirecek bir çok olaya tanıklık eden Mezopotamya, Anadolu uygarlıklarının gelişmesinde tartışmasız önemli bir yere sahiptir. Mezopotamya'nın parçası olan Güneydoğu Anadolu, tarihsel geçmişini günümüze kadar kalan ören yerleri, höyükler, anıtlar gibi kültürel varlıkları ile kanıtlamaktadır.

Şanlıurfa, barındırdığı kültürel varlıkları ile Bölge illeri içinde dikkati çekmektedir. Kent, evleri, sokakları, camileri, hanları, höyükleri, çarşıları vb. kültürel değerleri ile müze kent dokusuna sahiptir. İlin barındırdığı kültürel varlıkların bir bölümünün tescili Kültür Bakanlığı tarafından yapılmıştır. Kültürel mirasın korunması ve yaşatılması için gerekli olan belgelendirme, tescil işlemleri ve kültürel miras envanterinin çıkarılması yolu ile yapılmaktadır. Ancak Şanlıurfa'da mevcut olan kültürel varlıkların büyük bölümünün tescil işlemlerinin yapılmadığı bilinmektedir. İlde bulunan 694 adet tescilli kültür varlığı sayısı gerçeği yansıtmaktan oldukça uzaktır. Aynı durum Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetindeki tescilli kültür varlıkları için de söz konusudur. Bu durum salt Şanlıurfa'ya özgü olmaktan öte, bölge ve ülke geneli için geçerli olan bir sorundur.

GAP'la birlikte bölge genelinde birçok tescilli- tescilsiz höyük ve yerleşim alanı su altında kalma tehlikesi ile karşılaşmıştır. Proje kapsamında Harran Ovası'na su verilmesiyle birlikte varlığı henüz bilinmeyen yerler dahi su altında kalmış, höyükler ve düz yerleşim alanları ağır iş makineleri ile dağıtılarak düz tarım alanlarına dönüştürülmüş ya da höyükler üzerindeki yapılaşmalar artmıştır. Yine proje kapsamında Siverek- Hilvan ve Suruç-Baziki Sulama Alanları, bu alanlardaki kültürel varlıklar için bir tehdit oluşturmaktadırlar. Atatürk, Birecik, Karkamış ve Ilısu Barajlarının göl aynaları kısmen taranmış olmalarına karşın birçok yerleşim yeri kazılamadan

su altında kalmıştır. Bölge genelinde olduğu gibi Şanlıurfa ve çevresinde baraj suları altında kalacak alanlarda kurtarma kazıları yapılmaktadır. Ancak bu kazılar su altında kalacak yerleşim alanı ve höyüklerin sayısının çok olması nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Yapımı tamamlanmış ya da yapım aşamasındaki barajların etkilediği bölgelerde birçok yerleşim yeri ya belirlenmeden su altında kalmış ya da kısmen kazılabilmektedir.

Sulama, altyapı vb. yatırım projeleri ve göçün hızlandığı düzensiz kentleşme kültürel ve doğal miras için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Son yıllara kadar tarihsel dokusunu koruyan Şanlıurfa, doğal ve tarihi çevreyi tahrip eden yapılaşma ve gecekondulaşma sorunu ile karşı karşıyadır. İl merkezinde tarihi kent dokusundaki ticari etkinlikler, kentsel rant baskıları sorunun büyümesine neden olmaktadır. Koruma Amaçlı İl İmar Planı'nda sit ve koruma alanları belirtilmiş olmasına karşın uygulamadaki denetim eksikliği kentsel dokunun bozulmasında etkili olmaktadır. Kentin tarihi dokusunda yer alan özel ya da resmi mülkiyetteki eski eserler maddi olanaksızlıklar nedeniyle tahrip olmaktadır. Ayrıca özel mülkiyet sahipleri tarafından bilinçli bir şekilde gelir amaçlı tahribat yapılmaktadır. Bunlara ek olarak bilinçsizce yapılan restorasyon çalışmalarıyla eski eserler özgünlüklerini yitirmektedirler.

Şanlıurfa'nın tarihi ve kültürel dokusunun yanında doğal çevresi de tüm bu olumsuzluklardan etkilenip bozulmaktadır. Örneğin Kelaynak Üretim Merkezi ve Birecik kavak ağacı Birecik Barajı'ndan etkilenen doğal değerlerdir.

Kültürel mirasın kurtarılması, korunması ve değerlendirilmesine yönelik olarak bazı kamu kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum örgütlerinin devam eden ve planlanan projeleri bulunmaktadır: Kültür Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İl Özel İdaresi, Şanlıurfa Belediyesi, Harran Üniversitesi, ODTÜ TAÇDAM (Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma Merkezi), ŞURKAV'ın (Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı) restorasyon, çevre düzenlemesi, kurtarma kazıları, halk kültürü ve el sanatlarını araştırma-geliştirme projeleri mevcuttur.

2.9.2.1. Sivil Mimarlık Örnekleri

Şanlıurfa tarihi, mimari yapısı ve geleneksel yaşantısıyla müze şehir olabilecek niteliktedir. Şehrin eski kent merkezi ve Karakoyun Deresini çevreleyen geniş bir alanı içeren suriçi kesiminde büyük bir tarihi ve kültürel miras bulunmaktadır. Ekonomik ve sosyal yapısı, yapı malzemesi ve iklim özellikleri bir araya gelerek Şanlıurfa'da kendine özgü bir konut mimarisi ve dokusu oluşturmuştur. Geleneksel Şanlıurfa evleri, düzgün bir topografya üzerine yerleşmiştir.

Şanlıurfa merkezde tarihi kent dokusu, 1980 sonrası Belediye'nin yol açma ve yeni yapı izinleri vermesi nedeniyle yer yer yok olma sürecine girmiştir. 1983 yılında Belediye'nin mevcut dokuyu yıkarak yol açma talebi, dönemin Yüksek

Kurulu'nun da onayı alınarak içlerinde anıtsal değere sahip beş tescilli ev dahil olmak üzere onlarca ev yıkılarak uygulama yapılmıştır. 1987 yılında kentsel, arkeolojik ve geleneksel ticaret merkezi sınırları belirlenmiş ve tek yapı tescilleri yapılmıştır.

1990 yılında Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları başlatılmış, plan 1993 yılında onanmıştır. Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında yapılan saptamalar sonucunda plan üzerinde Balıklı Göl kuzeyinde 47 adet, Halil İbrahim Türbesi güneyinde 61 adet, Ulucami çevresi I. Derece Kentsel Sit Alanında; Sarayönü Caddesi doğusunda 331 adet, Ulucami kuzeyinde 48 adet, güneyinde ise 44 adet olmak üzere konut kullanımında sağlıklılaştırma yapılarak korunabilecek toplam 531 adet yapı bulunmaktadır.

Tescilli konutların sayısı ilin potansiyelinin altındadır. Tarihi kent dokusu, göçün de etkisiyle, kontrolsüz ve düzensiz kentleşme nedeniyle bozulmaktadır.

Geleneksel Şanlıurfa Evleri dışında ilin sivil mimarisini yansıtan diğer bir örnek ise Harran'a özgü konik kubbeli evlerdir. Harran Evleri'ne az sayıda da olsa Suruç ve çevresi ile Ceylanpınar İlçesi İkicırcıp Bölgesindeki bazı köylerde rastlanılmaktadır. 1979 yılında arkeolojik ve kentsel sit alanı ilan edilen Harran'da 960 adet kubbe belirlenmiştir.

Tablo 9.1. Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Sivil Mimarlık Örnekleri

İl	Konut	Konak	Kabaltı	Konut+Kabaltı
Adıyaman	1			
Batman				
Diyarbakır	162	5	1	
Gaziantep	727	1	2	
Kilis	177	2		
Mardin	269			
Siirt	1			
Şanlıurfa	354	3	8	3
Şırnak				
Toplam	1.691	11	11	3

*Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Tablo 9.2. Şanlıurfa'da İlçeler İtibariyle Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Sivil Mimarlık Örnekleri

İlçe	Konut	Konak	Kabaltı	Konut+Kabaltı
Merkez	330	1	7	1
Birecik	21	1	1	2
Harran	3			
Viranşehir		1		
Toplam	354	3	8	3

*Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

2.9.2.2. Dini Mimarlık Örnekleri

Şanlıurfa’da şu anda tescilli kültür varlığı niteliğini taşıyan 39 cami, 18 türbe, 1 tekke, 4 medrese, 4 mescit, 1 mevlevihane, 3 külliye ve 1 kilise bulunmaktadır (Tablo 5.4.). Tüm bu tescilli dini mimarlık örneklerinden Şanlıurfa merkezde bulunan Ulu Cami ve Pazar Cami muhtemelen Zengiler dönemine (12.yy.), Halil-ür Rahman Cami Eyyubiler dönemine (1211), Hasan Padişah Cami Akkoyunlular dönemine (15.yy.) aittir. Selahaddin Eyyubi Cami, Circis Peygamber Cami ve Fırfırlı Cami kiliseden çevrilmiştir. Bunların dışında kalan 32 adet caminin tamamı Osmanlı dönemine aittir.

Tablo 9.3. Bölge’de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Dini Mimarlık Örnekleri

İl	Cami	Mescit	Türbe	Tekke	Medrese	Mevl-vihae	Külliye	Kilise
Adıyaman	9		30					1
Batman	6		5		1			1
Diyarbakır	39	8	29	2	7			13
Gaziantep	40	3	9					6
Kilis	20		3	1		1	1	
Mardin	33	4	10	1	5		1	12
Siirt	4		21		2			3
Şanlıurfa	39	4	18	1	4	1	3	1
Şırnak	3		2		2			
Toplam	193	19	127	5	21	2	5	37

*Kaynak: :Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Tablo 9.4. Şanlıurfa’da İlçeler İtibariyle Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Dini Mimarlık Örnekleri

İlçe	Cami	Mescit	Türbe	Tekke	Medrese	Mevle vihane	Külliye	Kilise
Merkez	30	3	5	1	4	1	3	1
Birecik	5	1	6					
Halfeti	1							
Harran	2		2					
Viranşehir	1		5					
Toplam	39	4	18	1	4	1	3	1

*Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

2.9.2.3. Sit Alanları

Kültürel miras yönünden verimli bir bölgede yer alan Şanlıurfa’da tescilli sit alanlarının sayısı mevcut potansiyelin oldukça altındadır. Şanlıurfa Merkez, Birecik ve Harran kent merkezlerindeki yerleşim alanlarının bir bölümü kentsel sit olarak tescillenmiştir. Şanlıurfa Şebeke Mevkii, Kurtuluş Savaşı nedeniyle tescilli tarihi sit niteliğindedir. Şanlıurfa Merkez’de Soğmatar Ören Yeri, Harran’da Şuayp Ören Yeri, Bozova’da Değirmen Düzü Yerleşmesi, il genelindeki tescilli 16 adet arkeolojik sit alanlarından birkaçıdır. Şanlıurfa kent

merkezindeki Antik Edessa Kenti arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanı olarak tescillenmiştir. Şanlıurfa genelinde sayısı 135 olan tescilli höyüklerin büyük çoğunluğu Harran Ovasındadır (Tablo 5.6.). Bu höyüklerin bir bölümü arkeolojik sit alanı kapsamındadır. GAP ile birlikte Harran Ovası'nın sulu tarıma açılması sonucu tescilli- tescilsiz höyükler ve düz yerleşim alanlarında önemli tahribata neden olmaktadır.

Tablo 9.5. Bölge’de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Sit Alanları

İl	Arkeo. Sit	Arkeo. +Doğal Sit	Doğal+Tarihi+ Arkeolojik+ Kentsel Sit	Tarihi Sit	Doğal Sit (Ağaç/Tepe)	Höyük
Adıyaman	4					41
Batman	2					3
Diyarbakır	4		1		4	49
Gaziantep	3				3	126
Kilis					2	14
Mardin	4				11	6
Siirt						4
Şanlıurfa	16	1	1	1	2	135
Şırnak						
Toplam	33	1	2	1	22	378

*Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

İl merkezi ve ilçelerdeki tescilli sit alanlarının ilçelere göre dağılımı:

Merkez;

- i) Antik Edessa Kenti (Doğal, tarihi, arkeolojik, kentsel sit)
- ii) Kentsel Sit
- iii) Soğmatar Eski Yerleşim Yeri (Arkeolojik Sit)
- iv) Halepli Bahçe (Arkeolojik ve Doğal Sit)
- v) Urfa-Gaziantep Karayolunun 12-14 km.leri arası (Tarihi Sit)

Birecik;

- i) Sancak Kentsel Siti
- ii) Doğal Sit
- iii) Hacinebi Düz Yerleşmesi (Arkeolojik Sit)
- iv) I. Derece Doğal Sit Alanı

Bozova;

- i) Develik Mevkii-Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)
- ii) Değirmen Harabesi- Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)
- iii) Hasimerte Bağları Sırtları-Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)
- iv) Kirli Mevkii-Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)

Halfeti;

- i) Su Sarnıçlarının Bulunduğu Alan (Arkeolojik Sit)

Harran;

- i) Harran Kentsel Siti

Hilvan;

- i) Adsız Yerleşme-Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)
 ii) Çekiş Sırtı-Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)
 iii) Ambar Harabesi-Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)
 iv) Süleyman Harabesi-Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)
 v) Haralia Harabesi-Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)
 vi) Torçık Mevki-Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)

Siverek;

- i) Garez Köyü Antik Kalıntıları (Arkeolojik Sit)
 ii) Kazo (Köy İçi) Düz Yerleşme (Arkeolojik Sit)

Viranşehir;

- i) Kilisenin Bulunduğu Alan (Arkeolojik Sit)

Tablo 9.6. Şanlıurfa'da İlçeler İtibariyle Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Sit Alanları

İlçe	Arkeo. Sit	Arkeo. +Doğal Sit	Doğal+ Tarihi+ Arkeolojik + Kentsel Sit	Tarihi Sit	Doğal Sit (Ağaç/ Tepe)	Kentsel Sit	Höyük
Merkez	1	1	1	1		1	3
Birecik	1				2	1	16
Bozova	4						10
Halfeti	1						1
Harran							93
Hilvan	6					1	6
Siverek	2						4
Suruç							2
V.şehir	1						
Toplam	16	1	1	1	2	3	135

*Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle) tescil listeleri.

2.9.2.4. Ticaret Yapıları

Şanlıurfa'da çoğunluğu merkezde olmak üzere tescilli 12 han, 1 kervansaray, 1 bedesten, 9 pazar ve 4 çarşı bulunmaktadır(5.8.). Şanlıurfa merkezdeki hanların en ünlüsü olan Gümrük Han'ında günümüzde dükkanlar ve çayhaneler bulunmaktadır.

Şanlıurfa, kapalı çarşı bakımından İstanbul'dan sonra Anadolu'nun önde gelen illeri arasındadır. Kent merkezinde bulunan Sipahi Pazarı, Kınacı Pazarı, Pamukçu Pazarı, Kazaz Pazarı (Bedesten) vb. mekanlar günümüzde işler durumdadır.

Tablo 9.7. Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Ticaret Yapıları

İl	Han	Çarşı	Pazar	Bedesten	Kervansaray
Adıyaman	1				
Diyarbakır	11	1	1		
Gaziantep	17		2	4	
Mardin	1	2		1	1
Siirt	2				
Şanlıurfa	12	4	9	1	1
Toplam	44	7	12	6	2

*Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Tablo 9.8. Şanlıurfa'da İlçeler İtibariyle Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Ticaret Yapıları

İlçe	Han	Çarşı	Pazar	Bedesten	Kervansaray
Merkez	11	4	9	1	
Birecik	1				
Harran					1
Toplam	12	4	9	1	1

*Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri)

2.9.2.5. Su Mimarisi Örnekleri

Şanlıurfa il genelinde tescilli 11 hamam, 14 köprü ve 1 çeşme bulunmaktadır (Tablo 9.10).

Tablo 9.9. Bölge’de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Su Mimarisi Örnekleri

İl	Hamam	Çeşme	Köprü
Adıyaman	4		11
Batman			4
Diyarbakır	15	20	15
Gaziantep	15	9	9
Kilis	7	7	3
Mardin	4	8	4
Siirt		1	10
Şanlıurfa	11	1	14
Şırnak			3
Toplam	56	46	73

*Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibarıyla tescil listeleri).

Tablo 9.10. Şanlıurfa’da İlçeler İtibarıyla Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Su Mimarisi Örnekleri

İlçe	Hamam	Çeşme	Köprü
Merkez	7	1	4
Akçakale			1
Birecik	3		3
Bozova			1
Siverek	1		4
Suruç			1
Toplam	11	1	14

*Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibarıyla tescil listeleri).

2.9.3. Halk Kültürü

Kültür toplumsal hayattaki değişimlere göre çeşitlenen ve yok olabilen evrimsel bir olgudur. Kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası ve maddi- manevi değerler bütünü olan halk kültürünü korumak ve sürekliliğini sağlamak, toplumsal değişimler nedeniyle duyarlılık gerektiren bir çabadır.

Yaklaşık 11 bin yıldır çeşitli kültürleri barındıran bir bölgede yer alan Şanlıurfa’da köklü bir tarım kültürünün izleri bulunmaktadır. Bölgenin tarihi ve coğrafyası, halk kültürünün oluşumunda belirleyici olmuştur. Yüzyıllar boyunca egemen olan tarım kültürü, yöreye özgü değerlerin sürekliliğini sağlamıştır. Halk kültürünü oluşturan toplumun geleneksel mimarisi, el sanatları, yemek kültürü, gelenek- görenekleri, inançları, masalları, efsaneleri, halk müziği (sıra gecesi) ve halk edebiyatı Şanlıurfa’da kısmen korunmuştur. Şanlıurfa’ya özgü bu kültürel değerler kentsel ve kırsal farklılıklara karşın kültürel çeşitliliğin kanıtlarıdır.

GAP Bölge’ye ekonomi, turizm, tarım vb. alanlarda gelişme sağlarken bölgede yaşanan hızlı değişim süreci halk kültürünü olumsuz yönde etkilemektedir. Proje kapsamında su altında kalacak yerleşim yerlerindeki maddi kültür ürünleri karanlığa gömülecektir. Su altında kalan yerleşim yerlerinin sakinleri

yeni yerlere yerleştirilecekler ve manevi kültür ürünleri bu göçler yoluyla çözülmeye uğrayacaktır.

Etnografik eser açısından oldukça zengin olan Şanlıurfa'da Etnografya Müzesi bulunmamakta ve bu eserler Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmektedir. Ayrıca Şanlıurfa'ya özgü türküler, halk oyunları, öyküler, masallar, destanlar ve sözlü tarih belgelerinin özgün biçimleriyle toplandığı ve fotoğraf, video ve ses kayıtlarıyla belgelendiği bir halk kültürü arşivine olan gereksinim ortadadır.

2.9.3.1. Geleneksel El Sanatları

Şanlıurfa'da tarakçılık, dokumacılık, kuyumculuk, bakırcılık, keçecilik vb. geleneksel el sanatları etkinlikleri uzun yıllar boyunca varlığını korumuştur(Tablo 9.11). Ancak toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimler el sanatları ile ilgilenen ustaların üretime son vermelerine ve bu sektörlerin günümüzde tamamen terk edilmelerine neden olmuştur. Şanlıurfa merkezde Gümrük Hanı ve çevresindeki tarihi han ve çarşılarda el sanatları ile uğraşan ustalar bulunmaktadır. Son yıllarda seri üretim, ekonomik yetersizlik ve kullanım alanını daralması nedeniyle el sanatlarıyla uğraşan usta sayısında azalma olmuştur. Mesleği sürdüren ustaların güç koşullar altında olması, gençlerin bu mesleklere karşı ilgisizliğinde etkilidir. Günümüzde kazazlık, tarakçılık, taşçılık gibi geleneksel el sanatlarıyla uğraşan usta kalmamıştır. Varlığını sürdürebilen mesleklerde ise el sanatlarının yaşatılmasına aracı olacak kalfa ve çırakların bulunmaması dikkat çekmektedir.

Tablo 9.11. Geleneksel El Sanatlarındaki Mevcut Durum

El Sanatının Adı	Usta Sayısı	Kalfa Sayısı	Çırak Sayısı	Üretim Amacı
Ağaç oymacılığı	2			Ev ve süs eşyası, günlük kullanım, aksesuar
Bakırcılık	25	15	10	Ev ve süs eşyası, günlük kullanım
Bıçakçılık	1		1	Ev eşyası, günlük kullanım
Demircilik	2		4	Günlük kullanım
Dokumacılık	2			Giyim-kuşam
Kazazlık				
Keçecilik	1			Ev eşyası
Kendircilik				Ev eşyası, günlük kullanım
Kuyumculuk (altın)	24	20	80	Süs eşyası, takı, Aksesuar
Kuyumculuk (gümüş)	4			Süs eşyası, takı, Aksesuar
Kürkçülük	25			Giyim- kuşam
Saraçlık (hamut)	2			Günlük kullanım, Yük taşıma
Tarakçılık				
Taşçılık				
Tespihçilik	1	1	1	Süs eşyası, aksesuar
Yemenicilik	1			Giyim- kuşam

*Kaynak: İl Kültür Müdürlüğü Arşivi.

2.9.3.2. Gelenek-Görenek ve İnanışlar

Şanlıurfa’da günlük hayattaki bir çok gelenek mevsimlere ve yöreye göre farklılıklar göstermektedir. Sıra gecesi, sahaniye, oda, harafene, bağ-bahçe-dağ gezme ve yatı geleneği, kirvelik, sünnet düğünü ve evlenme adetleri (düğün, nişan, kına gecesi, asbap gecesi, süpha yemeği, güvegi hamamı, duvak günü, gelin hamamı) vb. Şanlıurfa’ya özgü gelenekler günümüzde halen devam etmektedir.

Şanlıurfa kültür hayatında özel bir yere sahip olan sıra gecesi, birbirine yakın yaş grubundaki gençlerin ve orta yaşlıların kış gecelerinde haftada bir evlerde sıra ile yaptıkları toplantılardır. Sıra gecelerini erkekler kendi aralarında, kadınlar da kendi aralarında düzenlerler. Sıra gecesi, kışın ilk haftasında başlar, bahar gelip kıra gitme zamanı gelinceye kadar sürer. Şanlıurfa’da müziğin gelişmesi ve yaygınlaşmasının en büyük nedeni sıra geceleridir. Bu müzikli yemekli toplantılar adeta bir okul işlevi görür. Sıra gecelerinde zaman zaman kitaplar okunur, sanat ve edebiyat sohbetleri yapılır, gelenek-görenekler ve görgü kuralları öğrenilir. Gecenin sonunda doğru çiğ köfte hazırlanır, ayrıca mevsim meyveleri ile tatlılar sunulur.

Halk arasında “Peygamberler Diyarı” olarak bilinen Şanlıurfa’da Adem, Eyüp, Musa, İbrahim ve Suayp Peygamberlerin yaşadıklarına inanılır. Özellikle Hz. İbrahim ve Hz. Eyüp Şanlıurfa’nın gelenek-görenek ve inançlarını doğrudan etkilemiştir. Ayrıca başta edebiyat olmak üzere bir çok sanat dalına da konu olmuştur. Peygamberler gibi din hayatının en önemli kişiliklerini bünyesinde barındırdığına inanılan şehirde, bunun doğal bir sonucu olarak bir çok ziyaret yeri ve yatır bulunmaktadır. Balıklı Göl, Mevlid-i Halil Makamı (Dergah), Eyyüp Peygamber, Şıh Maksut, Hekim Dede, Ahirvan, Dipsiz Ziyaret, Öküz Taşı, Hayat-İ Harrani bu yerlerden bazılarıdır.

2.9.3.3. Halk Müziği

Müzik Şanlıurfa’lı için hayatın bir parçasıdır. Şanlıurfa halk müziği makam ve usul bakımından zengin, icra ve üslup bakımından ise oldukça renklidir. Türk halk müziğinin iki temel biçiminden olan uzun havanın hoyrat denilen türüne Anadolu’da salt Şanlıurfa ve Elazığ’da rastlanır. Türkü ve hoyratların yanı sıra divan tarzında okunan uzun havalar Şanlıurfa halk müziğine özgüdür. Gazel biçiminde yazılmış olan bu eserler, İstanbul’da söylenen gazellerden tamamen farklıdır.

Şanlıurfa halk müziği makam zenginliği ve ezgi bakımından Arap müziği ve komşu illerin müzik hayatını da etkilemiştir. Elazığ, Şanlıurfa ve Kerkük arasında halk müziği alanında ortak özellikler bulunmaktadır.

Çalgı olarak; bağlama, ud, cümbüş, kanun, keman, tar, kaval, def, darbuka, davul ve zurna kullanılmaktadır.

“Sıra gecesi” ve “dağ yatısı” geleneği Şanlıurfa müziğinin bu derece özgün niteliklere sahip olmasını sağlayan geleneklerdir. Şanlıurfa’da sıra gecesi ya da yatıdaki müzik alemine ahenk denilmektedir. Sıra gecelerinde sanat ve edebiyat sohbetlerinden sonra sıra müziğe gelir. Her grubun bir çalgı takımı, birkaç usta okuyucusu bulunur. Bunlar bir düzen içinde sistemli müzik yaparlar ve toplu çalıp söyleme geleneğinin gelişmesini sağlarlar.

Şanlıurfa’da 1991 yılında müzik konusunda daha sistemli ve kapsamlı çalışmalar yapmak amacıyla Kültür Bakanlığı’na bağlı Devlet Türk Halk Müziği Korosu kurulmuştur. Kentte ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir Anadolu Müzik Lisesi bulunmaktadır. Ayrıca Harran Üniversitesi ve Şanlıurfa İli Kültür, Eğitim, Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından Türk halk ve sanat müziği ile tasavvuf müziği çalışmaları yürütülmektedir. Bunlara ek olarak Harran Üniversitesi bünyesinde bir Konservatuvar kurulması için çalışmalar yapılmaktadır.

2.9.3.4. Yemek Kültürü

Şanlıurfa’da Anadolu insanına özgü olan konuk ağırlama ve onlara çeşitli yemekler ikram etme geleneği canlı olarak sürmektedir. Şanlıurfalıların konuk ağırlama özelliğinin, tek bir öğün bile konuksuz yemeğe oturmayan Hz. İbrahim’den geldiği söylenmektedir. “Halil İbrahim Sofrası” herkes tarafından bilinen bir deyimdir. Toplu yemek yeme geleneği sürdürülen Şanlıurfa’da düzenlenen yemekli toplantılar; sıra gecesi yemeği, asbap (esvap) yemeği, süpha yemeği, taziye yemeği, hac yemeği ve sahaniye yemeği olarak sıralanabilir. Bu yemekli toplantılarda başta çiğ köftesi olmak üzere yöreye özgü yemekler ve tatlılar ikram edilir.

2.9.3.5. Halk Edebiyatı

Köklü bir geçmişe sahip olan Şanlıurfa’da yüzyıllardan beri süregelen bir sözlü halk edebiyatı geleneği bulunmaktadır. Fakat Bölgede yaşanan hızlı değişim süreci halk edebiyatını da olumsuz yönde etkilemekte ve Şanlıurfa’ya özgü efsaneler, bilmece, atasözleri, deyimler, tekerlemeler, mani ve hoyratlar eski özelliklerini kaybetmektedirler.

Hz. İbrahim ile bağlantılı Balıklı Göl efsanesi, Halfeti İlçesi’nin ismi ile ilgili efsane Şanlıurfa’nın bilinen sözlü edebiyat ürünlerindendir. Maniler ve hoyratları Şanlıurfa halk edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Manileri genellikle kadınlar söylerken, hoyratlar erkekler tarafından söylenmektedir.

Şanlıurfa yüzyıllar boyunca bir çok şair, yazar ve halk ozanı yetiştirmiştir. 17. yy.’ın ünlü şairlerinden Nabi ve 20. yy. edebiyatçılarından Suut Kemal Yetkin Şanlıurfa’lıdır. Aşıklık geleneğini sürdüren Şanlıurfa’lı halk ozanlarının en tanınmışları ise şunlardır: Halfetili Ali Çevik, Dertli Divani, Veli Aykut, Mehmet Acet, Kadir Gedikhanlıoğlu ve Mehmet Batur.

2.9.4. Kültürel Miras'a Hizmet Veren Kuruluşlar

2.9.4.1. Şanlıurfa Müze Müdürlüğü

İldeki tek müze olan ve 1967 yılında kurulan Şanlıurfa Müzesi, Şehitlik Mevkiindeki bugünkü binasında 1988 yılından beri hizmet vermektedir (Tablo 9.12).

Tablo 9.12. Müze Sayısı

Türkiye geneli	99
Bölge geneli	8
Şanlıurfa	1

*Kaynak :Kültür Envanteri, 1999.

Yapılan kazılar ve yüzey araştırmalarından edilen bilgilerle kentin yaklaşık 11 bin yıllık tarihi bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Ancak 11 bin yıllık geçmişi bulunan ilde yapılan bilimsel kazı ve araştırmalar yetersiz kalmaktadır. Şanlıurfa tescilli 694 adet kültür varlığı sayısı ile Bölge genelinde tescilli kültür varlığı en fazla olan ildir (Ek 9.2.). Bu sayı Şanlıurfa ve ilçelerinde bulunan kültür varlıklarının gerçek sayısının oldukça altındadır. Kültürel mirasın korunması ve yaşatılması için kültürel varlıkların belgelenmesi ve kentin kültür envanterinin sağlıklı bir biçimde çıkarılması gerekmektedir.

Tablo9.13. Bölge'deki Müze Durumu

Müzeler	Eser Sayısı	Ziyaretçi Sayısı	Gelir Durumu	Taş. Kül.Varlığı Sayısı
Adıyaman	16.587	5.632	176.000.000	171
Batman	-	-	-	60
Diyarbakır	14.214	5.074	934.500.000	463
Gaziantep	70.380	27.201	803.050.000	645
Kilis	-	-	-	251
Mardin	14.775	-	-	426
Şanlıurfa	70.546	17.995	67.000.000	694
Siirt	-	-	-	60
Şırnak	-	-	-	21

*Kaynak: Kültür Envanteri, 1999.

Şanlıurfa Müzesi Bölge illeri içinde eser ve ziyaretçi sayısının fazlalığı ile dikkat çekmektedir (Tablo 9.13). Müzede sergilenen eser sayısına bakıldığında, diğer eserlere oranla sikke sayısındaki fazlalık göze çarpmaktadır. Ancak teşhirde sikke seksiyonunun bulunmaması dikkati çeken bir noktadır. Müze Müdürlüğü müze bölümlerinin kısa vadede gereksinime yanıt verecek nitelikte olduğunu belirtmiştir. Şanlıurfa ve çevresinde devam eden kurtarma kazıları vb. bittiğinde elde edilecek buluntuları sergileyecek mekan sorunu gündeme gelebilir ve ildeki tek müze gereksinimi karşılamayabilir. Bu nedenle

arkeolojik anlamda oldukça zengin ve verimli bir il olan Şanlıurfa'da arkeoloji müzesinin kurulması bir gereklilik olarak görülmektedir.

Tablo 9.14. Müze Ziyaretçi Sayısı ve Bilet Geliri

	1999	2000
Ziyaretçi sayısı	17.995	23.264
Bilet geliri	67.000.000	157.500.000

*Kaynak: Şanlıurfa İl Kültür Müdürlüğü.

Tablo 9.15. Şanlıurfa Müzesine Bağlı Devam Eden Kazılar

Kazı Adı	Kazı Yeri	Başlama Tarihi	Dönemi
Harran	Harran	1983	Kalkolitik
Kazane	Konuklu Köyü (Merkez)	1999	Orta Tunç
Gürcütepe	Konuklu Köyü (Merkez)	1995	Neolitik
Göbeklitepe	Merkez Örencik Köyü	1996	Neolitik
Zeytinli Bahçe Höyük	Birecik (Zeytinlibahçe)	1999	Geç Kalkolitik
Teleilat Höyük	Birecik (Mezra Beldesi)	1999	Neolitik
Mezra Höyük	Birecik (Mezra Beldesi)	1999	Geç Kalkolitik
Akarçay Tepe	Birecik (Akarçay Köyü)	1999	Tunç Çağı
Akarçay Höyük	Birecik (Akarçay Köyü)	1999	Tunç Çağı
Surtepe	Birecik	2000	Kalkolitik

*Kaynak: Şanlıurfa Müzesi, 2002

Kültür Bakanlığınca Müze Müdürlüğü başkanlığında 1999 yılından itibaren ODTÜ TAÇDAM (Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma Merkezi) desteğiyle Ilısu-Karkamış Projesi adı altında başlatılan kurtarma kazıları kurumlararası koordineli bir şekilde devam etmektedir. Halen devam eden 10 kazı mevcuttur(Tablo 9.15).

Tablo 9.16. Şanlıurfa Müzesi'ne Bağlı Biten Kazılar

Kazı Adı	Kazı Yeri	Başl. Tar.	Bitiş Tar.	Dönemi
Nevala Çori	Hilvan	1983	1991	Neolitik
Şaşkan (Kumar Tepe)	Bozova	1983	1983	Kalkolitik
Çavi Tarlası	Siverek	1983	1984	Kalkolitik
Kurban Höyük	Bozova	1980	1984	Kalkolitik
Hasek Höyük	Siverek	1978	1986	Kalkolitik
Titriş Nekropolü	Bozova	1981	1982	Tunç Çağı
Lidar Höyük	Bozova	1979	1987	Tunç Çağı
Hacı Nebi	Birecik	1991	1998	Kalkolitik
Apameia	Birecik	1998	2000	Helenistik
Harabebezikan	Birecik	1999	1999	Eski Tunç
Tilmusa	Birecik	1997	1997	Kalkolitik
Tilobur	Birecik	1997	1997	Eski Tunç
Tilvez	Birecik	1998	1998	Eski Tunç
Fıstıklı Höyük	Birecik (Zeytinlibahçe)	1999	2001	Neolitik
Şavi Höyük	Birecik (Şavi Köyü)	1999	2001	Kalkolitik
Gre Vrike	Birecik (Akarçay Köyü)	1999	2001	Geç Kalkolitik
Tilbeş	Birecik	1996	2000	Kalkolitik

*Kaynak: Şanlıurfa Müzesi, 2002

2.9.4.2. Devlet Güzel Sanatlar Galerisi Müdürlüğü

Galeri 1985 yılında Şanlıurfa Müzesi bünyesinde kurulmuştur ve günümüzde Şanlıurfa'da kamulaştırılan ilk ev olan Hacı Hafız Ahmet Efendi Evi'nde hizmet vermektedir.

Tablo 9.17. Galeri Sayısı

Türkiye geneli	55
Bölge geneli	3
Şanlıurfa	1

*Kaynak: Kültür Envanteri 1999.

Bölge'de Güzel Sanatlar Galerisi'ne sahip olan üç ilden biri olan Şanlıurfa'da düzenlenen sergi sayısı Diyarbakır ve Gaziantep illerine oranla fazla iken, aynı durum izleyici sayısı için söylenememektedir (Tablo 9.18).

Tablo 9.18. Bölge'deki Sergi ve İzleyici Sayıları

İl	Galeri sayısı	Sergi Sayısı	İzleyici Sayısı
Diyarbakır	1	22	40.000
Gaziantep	1	30	67.100
Şanlıurfa	1	45	67.150

*Kaynak: Kültür envanteri 1999.

1990 ve 2000 yılları karşılaştırıldığında, Galeri tarafından düzenlenen sergi ve etkinlik sayısındaki artışa rağmen izleyici sayısında bir düşüş

gözlenmektedir(Tablo 9.19.). Özellikle konser, panel gibi etkinliklere katılım 1990-2000 yılları arasında önemli oranda azalmıştır.

Tablo 9.19. Şanlıurfa Devlet Güzel Sanatlar Galerisi

Yıl	Sergi Sayısı	Sergi İzleyici Sayısı	Diğer Faaliyet (Konser, Panel)	Diğer Faaliyet İzleyici Sayısı
1990	21	75.300	14	13.130
1995	49	63.534	5	265
1997	43	89.204	8	11
2000	37	65.850	21	1.399

*Kaynak : Şanlıurfa İl Kültür Müdürlüğü.

Galeri tarafından 2001 yılında düzenlenen kurslara (resim, heykel, seramik, fotoğraf, karma), yetişkinler grubunun en fazla katılımı sağladığı görülmektedir.(Tablo 9.20.).

Tablo9.20. Kurslara Katılanların Kategorije göre Sayısı

4-12 Yaş	13 Yaş ve yukarısı	Yetişkinler	Toplam
62	44	129	235

*Kaynak: Şanlıurfa İl Kültür Müdürlüğü.

1999-2000 yılları arasında ise 178'i erkek, 332'si kız olmak üzere toplam 510 kişi kurslardan yararlanmıştır. İlin nüfusu göz önüne alındığında kurslara katılımın oldukça alt düzeylerde kaldığı görülmektedir.

Ülke genelinde salt üç ya da dört galeride bulunan seramik fırınlarından biri Şanlıurfa Galerisi'nde bulunmaktadır ve bu fırın günümüzde atıl durumdadır.

2.9.4.3. ŞURKAV (Şanlıurfa İli Kültür, Eğitim, Sanat ve Araştırma Vakfı)

ŞURKAV Şanlıurfa tarihini, kültür ve sanat eserlerini ortaya çıkararak yaşatmak, kültür, tarih ve sanat varlıklarını korumak ve tanıtımını sağlamak amacıyla restorasyon ve çevre düzenlemeleri yapmakta, projeler hazırlamakta, çeşitli araştırmalar ve derlemeler yapmaktadır.

Vakıf tarafından Türk Halk Müziği, Türk Sanat Müziği, Halk oyunları toplulukları kurulmuştur. Arşivleme, basın-yayın ve derleme çalışmaları, kültürel değerlerin tanıtılması, korunmasına ilişkin bilgilendirme ve eğitim etkinlikleri yanında mimari mirasın korunması ve ilin güzelleştirilmesi için çevre düzenlemesi ve restorasyon çalışmalarını da sürdürmektedir.

Vakıf 11 cami ve mescidin, 13 su mimarisi eserinin, 4 şehir sur ve kalesinin (kısmi), 1 kervansaray ve hamamın, 2 kilise, 2 kapalı çarşının restorasyon çalışmasına katkıda bulunmuştur. Bu projeler genel olarak il özel idaresinin desteğiyle yürütülmüştür.

Bunların yanı sıra ŞURKAV resim, fotoğraf, el sanatları, tiyatro, halk oyunları, fotoğraf kursları, konser, sergi, resitaller ve yarışmalar düzenleyerek, kültürel değerlerin tanıtılması, yaşatılması ve toplumun kültürel gereksinimlerinin karşılanması amacıyla çalışmalar yapmaktadır.

2.10. TURİZM

Mezopotamya'nın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Şanlıurfa, su kaynaklarına yakın olması ve ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı tarih boyunca stratejik bir öneme sahip olmuştur.

Ayrıca Şanlıurfa, 9 bin yılla tarihlenen dünyanın en eski tapınağının ve paganizmin (putperestlik) önemli merkezlerine (Harran ve Soğmatar) sahip olması ve Musevi, Hristiyan, İslam dinleri peygamberlerinin atası olan Hz. İbrahim'in doğduğu şehir olması ve üç semavi din için önemli kültürel varlıkların bulunması dolayısıyla kutsal kentler arasında sayılmıştır.

Günümüzde Şanlıurfa “Peygamberler Şehri” “Müze Şehri” olarak tanınmaktadır. Kent bu kültürel varlıklar, geleneksel toplum yapısı ve kültürü dışında coğrafyasına özgü doğal güzellikleri ve kaynakları ile yerli ve yabancıların giderek artan ölçüde ilgisini çekmeye başlamıştır.

2.10.1. Şanlıurfa İlinin Turizm Potansiyeli

2.10.1.1. Tarihi ve Arkeolojik Değerleri

Şanlıurfa ili yaklaşık olarak 11 bin yıl boyunca sürekli yerleşimin olduğu bir coğrafya üzerine kurulmuştur. İl sınırları içerisinde pek çok değişik tarihsel döneme ve medeniyete ait tarihi ve arkeolojik ören yeri, kale, kervansaray, konut, mabet ve höyükler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri şunlardır:

Harran:

Harran antik kenti kalıntıları Şanlıurfa'nın 44 km. güney doğusunda bulunan Harran ilçesindedir ve her yıl binlerce yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir. Harran; Ay , Güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı eski Mezopotamya'daki Asur ve Babillerin politeist inancına dayanan Paganistliğin (putperestlik) önemli merkezlerindendir. Bu nedenledir ki Harran'da Astronomi bilimi çok ilerlemiştir.

Dünya'daki üç büyük felsefe ekolünden birisi “ Harran Ekolü” dür. İlkçağdan beri varlığı bilinen Harran Üniversitesi'nde dünyaca ünlü birçok bilgin yetişmiştir. Yunan filozoflarının eserlerini Arapçaya çeviren Sabit Bin Kurra, o tarihlerde Dünyadan Ay'a olan uzaklığı doğru hesaplayan Battani, maddenin bölünebilen en küçük parçasının müthiş bir enerji ile parçalanarak Bağdat gibi bir şehri yıkabileceğini söyleyen atomun mucidi sayılan Cebir bin Hayyan, din bilgini Şeyh-ül İslam İbni Temiyye Harran'daki okullarda yetişmiş dünyaca ünlü alimlerden bazılarıdır. İlk çağ Harran Üniversitesi kalıntıları şehir surları, kale, ulu cami, Şeyh Yahya Hayat El-Harrani Türbesi ve Cami, geleneksel Harran Evleri Harran'ın önemli tarihi ve arkeolojik değerleridir.

Han-el Ba'rür Kervansarayı:

İpek yolu üzerinde bulunan klasik Selçuklular kervansarayları planındaki kervansaray ticaret kervanlarının konaklaması için Eyyübiler döneminde inşa edilmiştir. İldeki diğer önemli kervansaraylar; Çar Melik ve Titriş'dir.

Şuayb Şehri Harabeleri:

Şuayb şehrinde bulunan mevcut mimari kalıntıların Romalılar dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Kent merkezinde çok sayıda kaya mezarları üzerine kesme taşlardan yapılar inşa edilmiştir. Halk arasında Şuayb Peygamber'in bu kentte yaşadığı ve kentin adını Şuayb Peygamber'den aldığı bilinmektedir. Kalıntılar arasında bir mağara Şuayb Peygamber'in Makamı olarak ziyaret edilmektedir.

Soğmatar Harabeleri:

Harran'a 46 km. mesafedeki Soğmatar şehri ay, güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı Pagan dininin ve bu dinin baş tanrısı Mar Alaha'nın merkezidir. Mar Alaha'yı temsil eden açık hava mabedi "Kutsal Tepe" Soğmatar'ın odak noktasıdır. Kutsal Tepe'nin batısında, kuzeyinde ve kuzeybatısındaki tepelerde yer alan 7 adet yapı kalıntısı Güneş, Ay, Satürn, Jüpiter, Mars, Venüs ve Merkür tanrılarını temsil etmektedir.

Nevali Çori ve Göbeklitepe Kazıları:

İlin Hilvan ilçesine bağlı Nevali Çori ören yerinde ve Şanlıurfa merkezine bağlı Göbeklitepe'de Urfa Müzesi ve Alman arkeoloji Enstitüsü tarafından yürütülen kazılarda M.Ö. 9000 yıllarına ait (çanak- çömleksiz Neolitik dönem) dünyanın en eski tapınak kalıntılarına rastlanmıştır. Kazılarda, T şeklinde yekpare taştan yapılmış ve üzerlerinde çeşitli hayvan kabartmalarının yer aldığı steller ve çeşitli tanrı heykelleri ortaya çıkarılmıştır. Göbeklitepe buluntuları bugüne kadar insanlık tarihine ait en eski kült buluntularıdır.

2.10.1.2. İnanç Turizmi Potansiyeli

İnsanların dinleri dolayısıyla kutsallık atfettikleri yerlere yönelik turizm etkinlikleri inanç turizmi olarak tanımlanmaktadır. İnanç turizmi konusunda ülkemiz dünyadaki en önemli merkezlerden biridir. Şanlıurfa ili de tek tanrılı dinlerin (Müslümanlık, Hristiyanlık, Musevilik) eserlerinin olduğu önemli bir merkezdir. Ancak Şanlıurfa ilinin bu gizilgücü de yeterince kullanılamamaktadır. Bu gizil güce örnekler ise Halilurrahman Gölü, Paul-Petrus Kilisesi, Der Yakub Kilisesi dir.

Musevi, Hristiyan ve İslam peygamberlerinin atası olan Hz. İbrahim Şanlıurfa'da doğduğu, Lut Peygamber amcası Hz. İbrahim'in ateşe atıldığını gördüğü ve Şanlıurfa'dan ayrıldığına, İbrahim peygamberin torunu ve

İsrailoğulları'nın atası Yakub Peygamber'in Harran'da bulunduğu, Eyyüb Peygamber'in Şanlıurfa'da hastalık çektiğine ve burada vefat ettiğine, Elyasa Peygamber'in Eyyüb peygamberi görmeye geldiğine ancak göremeden burada öldüğüne, Şuayb Peygamber'in Harran'a 37 km. mesafede yaşadığına, Musa Peygamber'in Soğmatar'da Şuayb peygamberle buluştuğuna inanılmaktadır.

Ayrıca birçok kaynağa göre; İsa Peygamber Şanlıurfa'yı kutsadığına dair mektubunu ve yüzünü sildiği mendile çıkan mucizevi portresini (Hagion Mandilion) Şanlıurfa Kralı Abgar Ukkama'ya göndermiştir. Bütün bunlardan dolayı Şanlıurfa “Peygamberler Şehri” ve “ Kutsanan Şehir” adlarıyla tanınmaktadır.

2.10.1.3. Termal Turizm Potansiyeli

Son yıllarda özellikle alternatif tıbbın ilgisinin artmasıyla birlikte termal turizmde önem kazanmıştır. Şanlıurfa ilinde yer alan Karaali Kaplıcası da bu konuda önemli bir potansiyel olarak görülmektedir.

Şanlıurfa Valiliği'nin yaptırdığı jeolojik raporlara göre, kaplıca 150.000m³/saat sıcak su kapasitelidir. (Her Yönüyle Şanlıurfa'97, Şanlıurfa Valiliği) Suyun sıcaklığı 41-49 °C arasında değişmektedir. Yüksek sıcaklıktan dolayı su, kaplıca tesislerinde ısısı düşürülerek kullanılmaktadır. Kaplıca tesislerinin yanında bulunan seralar bu suyla ısıtılmaktadır. Yapılan araştırmalar 9.000 ha. sera alanının ısıtılabilceğini ortaya koymuştur. Sıcak su eşanjör sistemiyle ısıtmada kullanılıp kaplıcaya verilmektedir.

Kaplıca suyu özellikle romatizmal hastalıklar, deri hastalıkları ve iltihabi hastalıklar ve böbrek taşlarında etkili olmaktadır.

Özel İdare tarafından yaptırılan tesislerde 32 oda ve 100 yatak bulunmaktadır. Halen yapımı sürdürülen ek tesisler 54 odalık apart otel olarak düzenlenmiştir.

2.10.1.4. Doğa ve Akarsu Turizmi Potansiyeli

Şanlıurfa ilinde doğa turizminin en güzel örnekleri Birecik ilçesinde yer alan kelaynak kuşları, doğa turu, Fırat Nehri ve Birecik Barajı kenarında kurulu Halfeti İlçesidir. Kentin simgesi haline gelen “siyah gül” yerli ve yabancı konukların ilgisini çekmekte, Aziz Nerses Kilisesi , Bar Şavma Manastırı'na ve daha bir çok tarihi yapıya motorla Baraj gölünden ulaşım sağlanabilmektedir. Çok sayıdaki tarihi Halfeti evi içerisinde, Bey Konağı, Muhittin Kanneci Evi ve Hamamlı Evi önemli mimari özellikler taşımaktadır.

2.10.1.5. Rekreasyon Potansiyeli

Bu potansiyel dışardan bölgeye turist çekme amacı yanında kır eğlence geleneği yaygın olan yerel halka dinlence ve eğlence olanağı sunmak için düşünülen bir potansiyeldir. Bu konuda piknik, kamping alanları yaratmak

önemlidir. Şanlıurfa ilinde ise bu potansiyel özellikle Atatürk Barajı, Birecik Barajı çevresinin ağaçlandırılmasıyla hayata geçirilebilir ve bu potansiyel bölgeye turist çekmek için de kullanılabilir.

Tablo 10.1. İlçeler İtibariyle Turizm Altyapısı

İlçeler	Konaklama Tesisleri	Yeme İçme ve Eğlence yerleri	Sağlık ve Spor Tesisleri	Kongre ve Sergi Merkezleri	Rekreasyon Tesisleri
Merkez	14	71	4		1
Akçakale					
Birecik	4	7	2		
Bozova	1	1			
Ceylanpınar					
Halfeti					
Harran			1		
Hilvan		4			
Siverek					
Suruç					
Viranşehir	7	58	3	1	
Toplam	27	141	10	1	1

*Kaynak: Şanlıurfa Valiliği Turizm Potansiyeli Anket Çalışması (2002).

2.10.1.6. Doğal Değerler

2.10.1.6.1. Su Kaynakları

Atatürk Barajı: Türkiye'nin en büyük barajıdır. Fırat Nehri üzerinde yer almaktadır. Şanlıurfa'ya 52 km. mesafede bulunan Atatürk Barajı mevcut tesisleri ile Bölge'nin en önemli rekreasyon kaynaklarından. D.S.İ.'nin ağaçlandırıp, mesire alanı olarak düzenlediği Bakı Terası hafta sonlarında yoğunlukla kullanılmaktadır. Bu alanda seyyar büfeler dışında tesis bulunmamaktadır. Baraj Gölünde yılda bir kere Su Sporları Şenliği düzenlenmektedir. Ancak Atatürk Baraj Gölü çevresinde mevcut durumda rekreasyon amaçlı kullanımlar son derece azdır.

Bölgenin en yüksek su sathı olması nedeniyle uygun planlama ve yatırımlarla baraj gölü Güneydoğu Anadolu Bölgesi için bir iç deniz niteliği taşıyacaktır.

Halilürrahman Gölü: Şanlıurfa kenti'nde halkça kutsal sayılan bir göldür. Uzunluğu 150 m. Eni ise 30 m. olan gölde karakteristik özellikleriyle Urfa'yı temsil eden sazan türünden balıklar yaşamaktadır. Bu balıklar dini efsanelere göre, kutsal sayıldığından avlanmazlar. Gölün suyu tatlıdır.

Aynzeliha Gölü: Halilürrahman Gölünün yanındadır. 50 m. Uzunluğunda, 30 m. Eninde olan Aynzeliha Gölü'nde de kutsal sayılan balıklar yaşamakta olup, gölün suyu tatlıdır. Aynzeliha Gölü'nün çevresinde oldukça yaşlı ağaçlar bulunmaktadır. Aynzeliha Parkı kent içinde bir mesire yeri olarak yer

almaktadır. Göl çevresinde çay bahçeleri, lokanta ve çocuk bahçesi mevcuttur. Herkesin rahatlıkla ulaşabildiği bu yer sınırlı alanına rağmen çok yoğun kullanılmaktadır.

Küçük Göl: Şanlıurfa'nın Bozova İlçesi'nin güneydoğusunda yer almaktadır. Tepeler arasında kalan bir çanak içinde oluşmuştur. Uzunluğu 250 m., genişliği 50 m., derinliği ise 1.5 m. Dolayındadır. Gölün çevresi kavak ve söğüt ağaçlarıyla çevrili olup, mesire yeri durumundadır. Gölde yaşayan tatlı su balıkları avlanmaktadır.

2.10.1.6.2. Orman Kaynakları

Atatürk Ormanı (Gölpınar Mesire Yeri): Şanlıurfa'ya 10 km. uzakta bulunan orman, çam ağaçları ile çevrili güzel bir mesire yeridir. Orman Bakanlığı tarafından düzenlenen ormanda 500 masa ve oturma yeri, su ve WC bulunmaktadır. Hafta sonları yoğun olarak kullanılmaktadır

Kent içinde bulunan Halepli Bahçe toplam 12 ha'lık bir alanı kapsayacak şekilde fuar, lunapark ve diğer açık hava kullanışları için Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) tarafından projelendirilmiştir.

2.10.1.6.3. Dağ Turizmi

Tüm Bölge içinde kar tutan ender yerlerden olan Karacadağ'da Valilik tarafından kayak pistleri düzenlenmiştir. 600-700 M uzunluğunda pistler için 250 m.'lik bir lift yapılmıştır. Kasım ayından itibaren dört aylık kayma sezonu olmaktadır. Yakınlığı nedeniyle Siverek ve Diyarbakır talebine cevap vermektedir. Hafta sonu yaklaşık 150 kişi bu mekanı ziyaret etmektedir.

2.10.1.6.4. Yaban Hayatı ve Avcılık

İl hayvan türlerinin çok olduğu bir bölgedir. Yaşayan hayvan türlerinin başlıcaları; kelaynak, keklik, tavşan, üveyik, ceylan, tilki ve bir çok kuş türleridir. Sayıları giderek azalmakta olan ceylanlar Tektek dağlarında yaşamaktadırlar. Soyu günden güne tükenmekte olan kelaynak kuşları göç etmeyerek kışı da Birecik'te geçirmektedirler. Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında yayılmış bulunan kelaynakların giderek nesilleri tükenmiştir. Dünya'da yalnız Fas'da ve ülkemizde küçük bir koloni olarak bulunan kelaynaklar koruma altına alınmışlardır. Birecik kentinin 3 km. kuzeyinde yer alan "Kelaynak Üretim İstasyonu"nda halen yalnızca 46 kuş kalmıştır. Son iki yıl içinde kuşlar hiç çoğalmamıştır. Tarım ilaçları ve çevre şartlarının giderek ağırlaşması sonucu, yavrularda deformasyonlar oluşmaktadır.

Şanlıurfa iline 140 km. uzaklıkta Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği'nde doğal ortamda yaşayan ceylanlar korunmakta ve üretilmektedir.

Tektek Dağları ve Karacadağ'da ördek, kaz, keklik, tilki bulunmaktadır. Fırat nehri kıyılarında ise ördek, kuş ve tavşan avlanabilmekte ve bol miktarda tatlı su balıkları bulunmaktadır.

2.10.2. Turizm Sektöründe Arz ve Talep Yapısı

İl bütününde sektörün arz ve talep yapısı mümkün olan her ortamda zaman perspektifi içinde, Türkiye ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

İl'de 2001 yılı itibarıyla toplam 26 adet konaklama tesisi bulunmaktadır. Bunlardan 5 adedi turizm işletme belgeli, 21 adedi ise belediye belgeli tesislerdir. Bu tesislerde bulunan mevcut yatak sayısı 1412'dir.

Tablo 10.2. Turizm İşletme Belgeli Tesis ve Yatak Sayıları

		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Şanlıurfa	Tesis	4	4	4	5	5	5	5
	Yatak	342	342	342	447	447	447	447
GAP	Tesis	41	43	45	44	47	46	51
	Yatak	3.284	3.588	3.942	4.198	4.553	4.675	5.649
Türkiye	Tesis	1.793	1.866	1.933	1.954	1.907	1.824	1.998
	Yatak	286.463	301.524	313.298	314.215	319.313	325.168	368.819
Şanlıurfa / GAP (%)	Tesis	9,76	9,30	8,89	11,36	10,64	10,87	9,80
	Yatak	10,41	9,53	8,68	10,65	9,82	9,56	7,91

*Kaynak: Turizm Bakanlığı İstatistikleri Bülteni.

İl'in turizm işletme belgeli tesis konusunda Bölge genelindeki payı 2001 yılı itibarıyla % 9.8, yatak konusundaki payı ise %7.91'dir.

Turizm ve belediye işletme belgeli tüm tesisler yönünden İl'in Türkiye genelindeki payına bakıldığında oldukça düşük bir oran göze çarpmaktadır (%0.28). Mevcut nitelikli tesisler sayı ve standart olarak yetersizdir. 1995-2001 yılları arasında turizm işletme belgeli tesis sayısında önemli bir artış gözlenmezken, belediye belgeli tesis sayısında azalma söz konusudur.

Tablo 10.4. Belediye Belgeli Tesis ve Yatak Sayısı

		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Şanlıurfa	Tesis	25	25	21	21	21	21	21
	Yatak	1.028	1.028	965	965	965	965	965
GAP	Tesis	-	-	-	159	159	159	159
	Yatak	-	-	-	7.638	7.638	7.638	7.638
Türkiye	Tesis	8.403	8.403	7.975	7.975	7.975	7.975	7.975
	Yatak	356.115	356.115	344.551	344.551	344.551	344.551	344.551
Şanlıurfa/ GAP (%)	Tesis	-	-	-	13,21	13,21	13,21	13,21
	Yatak	-	-	-	12,63	12,63	12,63	12,63

*Kaynak: Turizm Bakanlığı İstatistikleri Bülteni.

İl'e gelen yabancı turistlerin büyük çoğunluğu İran, Irak ve Suudi Arabistan kökenli olup Şanlıurfa'ya geliş nedenleri inanç turizmidir. Bu turistler göreceli olarak ucuz olan belediye belgeli tesislerde konaklamayı tercih etmektedirler. Diğer ülkelerden gelen yabancılar ise kültür turizm amaçlıdır ve genellikle turizm belgeli tesislerde konaklamaktadırlar. İldeki tesislerde konaklayan kişi sayısında 1995-2000 yılları arasında önemli bir artış gözlenmektedir.

Tablo 10.6. Şanlıurfa İline Sınır Kapılarından Giriş Yapan Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Şanlıurfa				Türkiye		İl'in Türkiye İçindeki Payı(%)
	Kara		Toplam		Toplam		
	Gelen Yabancı	Değişim Oranı (%)	Gelen Yabancı	Değişim Oranı (%)	Gelen Yabancı	Değişim Oranı (%)	
1995	3.456	3,54	3.456	3,54	7.726.886	15,83	0,04
1996	2.572	-25,58	2.572	-25,58	8.614.085	11,48	0,03
1997	3.548	37,95	3.548	37,95	9.689.004	12,48	0,04
1998	4.402	24,07	4.402	24,07	9.752.697	0,66	0,05
1999	3.566	-18,99	3.566	-18,99	7.487.285	-23,23	0,05
2000	3.149	-11,69	3.149	-11,69	10.428.153	39,28	0,03
2001	3.467	10,10	3.467	10,10	11.618.969	11,42	0,03
2002(*)	1.826		1.826		3.550.912		0,05

Kaynak: Turizm Bakanlığı.

(*) Geçici Veri

Tabloda da görüldüğü gibi İl'e Akçakale Sınır Kapısı'ndan her yıl ortalama 3.5 bin yabancı turist karayoluyla Şanlıurfa'ya gelmektedir. Genellikle akraba ziyaretleri ve küçük çapta ticaret amacıyla girişler olmaktadır. Şanlıurfa'ya gelen yabancı turistlerin Ülke geneline göre oranı ortalama % 4.5 civarındadır. Yerinde yapılan incelemeye göre, her yıl 100 bin İranlı otobüslerle Van- Bitlis karayolundan, Veysel Karani, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis yolundan Öncüpınar Sınır Kapısı'ndan Suriye'ye geçtiği ve Sitti Zeynep Türbesi'ni ziyaret ederek ülkelere aynı yollardan geri dönmekte oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 10.7. Bölge İllerinin Sınır Kapılarından Giriş Yapan Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı

İller	Kapılar	Yıllar					
		1995	1996	1997	1998	1999	2000
Diyarbakır	Merkez	745	25	24	13	26	7
Gaziantep	İslahiye (T)	340	288	265	332	86	211
	Kargamış (K)	814	841	3.749	3.472	3.402	3.078
	Merkez (H)	-	1.546	2.569	3.973	6.220	8.730
	Toplam	1.154	2.645	6.583	7.777	9.708	12.019
Mardin	Nusaybin (K)	8.610	12.316	12.128	6.946	6.904	13.899
Şanlıurfa	Akçakale (K)	3.456	2.572	3.548	4.402	2.408	3.149
Kilis	Öncüpınar (K)	196.766	185.675	148.600	140.866	164.716	190.757
Şırnak	Habur (K)	13.392	20.688	22.366	20.613	21.219	27.691

*Kaynak: Turizm Bakanlığı İstatistikleri.

NOT: Adıyaman, Batman ve Siirt illerinde sınır kapısı olmaması nedeniyle tabloda yer almamıştır.

(K) Karayolu

(H) Havayolu

(T) Demiryolu

2.10.2.1. Seyahat Acenteleri

Ülke genelinde “A” sınıfı 2167 acente, “A-G” sınıfı 599 acente, “B” sınıfı 224 acente ve “C” sınıfı 379 acente olmak üzere toplam 3369 adet seyahat acentesi faaliyet göstermektedir. Bu rakam Şanlıurfa ilinde ise “A” sınıfı 5 acente, “A-G” sınıfı 2 acente ve “B” sınıfı 1 acente olmak üzere toplam 8 adet seyahat acentesidir. Bu verilerden hareketle Türkiye ile Şanlıurfa ilini karşılaştırdığımız zaman, ulaşılan pay % 2’dir.

İlde faaliyet gösteren acenteler:

- i) Kadiri Turizm A Sınıfı
- ii) Kaçul Turizm A Sınıfı
- iii) Göncü Turizm A Sınıfı
- iv) Eyvan Turizm A Sınıfı
- v) Reha Turizm A Sınıfı
- vi) Ezel Turizm A-G Sınıfı
- vii) Bluemap Turizm A-G Sınıfı
- viii) Kaluri Turizm B Sınıfı

Bu acentelerden çoğu daha çok Hac Organizasyonu ile uğraşmakta ve yaz sezonunda da Şanlıurfa’dan çevre illere ve sahil kenarlarına kısa süreli turlar

düzenlemektedirler. Şanlıurfa iline tur düzenleyen acentelerin turizm sezonu açıldığında Avrupa'nın değişik ülkelerinden ayda 4-5 grubu bir hafta süreyle Şanlıurfa iline getirdikleri tespit edilmiştir. Bu turlardaki gruplar genelde 20 kişilik olmakta ve çoğu arkeolog, sanat tarihçisi veya mimarlardan oluşmaktadır. Bu kişiler, kendi meslekleri açısından ilginç olduğu için bu yöreyi tercih etmektedirler. Bu turlar için belirlenmiş standart bir tur güzergahı bulunmamakta ve gelen grupların istekleri seyahat acentesini yönlendirmektedir. Genelde gelen grupların tümü mutlaka Harran'a gitmek istemektedirler ve özellikle en çok kazı çalışması yapılan yerleri merak etmektedir. Gruplar İngilizce bilen bir rehber aracılığıyla gezdirilmekte, ayrıca yaz aylarında özellikle ülkenin üç büyük şehrinden ve Antalya'dan da pek çok yerli ve yabancı grup bölgeye kısa süreli turlarla gelmektedir.

Seyahat acentelerinin yaşadıkları en büyük zorluklar hem konaklama mekanlarında hem de taşıma konusunda Şanlıurfa'da bir rekabet söz konusu olmadığı için, görece kaliteli otellerin ve otobüs firmalarının fazla fiyat istemeleri ve verilen hizmetin yeterli düzeyde kaliteli olmamasıdır.

2.10.2.2. Tur Güzergahları

İlk değerlendirmede günümüzde Bölge genelinde belirgin bir tur güzergahı bulunmamaktadır. Turlar genellikle Bölge'ye giriş noktası, süresi ve özel istekler turun güzergahını belirlemektedir. Bölge'ye düzenlenen 12 adet turun tek ortak ziyaret noktaları Şanlıurfa-Harran ve Adıyaman'dır.

İldeki en önemli güzergahlar:

- i) Kent içinde Balıklı Göl, Kale, Kentse Sit Alanı, Nemrud Tahtı, Bedesten.
- ii) Harran, Bazda Mağaraları, Han el Bar-ür, Şuayb Kenti, Soğmatar.
- iii) Tünel Çıkış Ağzı, Atatürk Barajı
- iv) Birecik (Kelaynaklar), Halfet'dir.

2.10.2.3. Ulaşım

Çekiciliği yüksek olmasına karşın turistik merkezlere ulaşmak güçtür. Başka bir anlatım ile, havayolu, karayolu, demiryolu ve denizyolu bağlantısı yetersizdir ve turistik ürünlerin sunumlarında sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ulaşılabilirlik, turizm potansiyeli taşıyan merkezlerin sektördeki hedef kitleye olan yakınlığı ve onlara düşük maliyetle ulaşılabilme olanağını ifade etmektedir.

Ulaşım altyapısı GAP Bölgesinde oldukça gelişmiştir. Gaziantep yakınlarına kadar gelen otoyol yakın zamanda Şanlıurfa iline de ulaşacaktır. İller arasındaki anayollar geniş ve kalitelidir. Ancak ,Bölge'de turizm açısından asıl sorun ana yollar dışında kalan ve özellikle tarihi ve arkeolojik eserlere ulaşımı

sağlayan yollardır. Bu bölgelere giden yolların çoğu ham ve stabilize yoldur. Bu değerlendirme Şanlıurfa ili için de geçerlidir.

Bölge genelinde 7 adet havaalanı mevcuttur. Bunlardan bir adedi de Şanlıurfa İli'nde bulunmaktadır. Bu havaalanına talep az olduğu için haftada sadece üç uçuş yapılmaktadır.

Bölgeye demiryolu ile ulaşım oldukça zordur. Bu zorluk Şanlıurfa ili merkezi için de geçerlidir. Çünkü demiryolu Şanlıurfa sınırından geçmekte ve bu durum özellikle yerli turistler için büyük bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü yerli turistler, ya pahalı olan havayolunu ya da ucuz ama çok yorucu bir karayolu seyahatini tercih etmek zorunda kalmaktadırlar.

2.10.3. Gizilgüçler (Fırsatlar)

İlin turizm açısından taşıdığı gizilgüçleri;

- i) Birecik Bölgesinde yer alan Kelaynak Kuşları ile doğa turizmi,
- ii) Tarihi ve Arkeolojik değerleri,
- iii) Pagan inançlarına ve tek tanrılı dinlere ait kutsal mekanlar,
- iv) Karacaali Kaplıcaları ile sağlık turizmi,
- v) Karacadağ Kayak Merkezi,
- vi) GAP dahilinde inşa edilen Baraj gölleri etrafının rekreasyon alanları olarak düzenleme olanakları,
- vii) Geleneksel toplum özellikleri, yemek, müzik ve el sanatları.

2.11. KENTSEL VE KIRSAL ALTYAPI

2.11.1. Ulaştırma

2.11.1.1. Karayolları

Tablo 11.1. Yıllara Göre Türkiye Karayolları Gelişimi, 2002

Yıllar	Otoyollar		Devlet Yolları		İl Yolları		Toplam	
	km	Değişim %	km	Değişim %	km	Değişim %	km	Değişim %
1950	--		24.306		22.774		47.080	
1960	--		26.711	10	34.831	53	61.542	23
1970	--		35.016	31	24.437	-30	59.453	-4
1980	27		31.976	-9	28.785	18	60.788	2
1985	81	200	30.997	-3	28.305	-2	59.383	-2
1990	281	247	31.149	0	27.979	-1	59.409	0
1995	1.246	343	31.422	1	28.577	2	61.245	3
2000	1.774	42	31.397	0	29.693	4	62.864	3

*Kaynak: www.kgm.gov.tr

Tablo 11.1'den de anlaşılacağı gibi, otoyol gelişiminde 1980-2000 yılları arasında yaklaşık %6.500 gibi gelişme olurken diğer yol kategorilerinde belirgin bir gelişme göze çarpmamaktadır.

Tablo 11.2. Sathi Cinsine Göre Türkiye ve Bölge'deki Devlet ve İl Yolları Durumu, 2002

	Asfalt Betonlu		Sathi Kaplama		Stabilize		Parke	
	km	%	km	%	km	%	km	%
Türkiye								
Otoyol	1.851	29						
Dev. Yolları	5.853	91	24.872	50	318	88	48	35
İl Yolları	599	9	25.156	50	2.308	100	91	65
Toplam	6.452	100	50.028	100	2.626	0	139	100
Bölge								
Otoyol								
Dev. Yolları	592	98	2.080	49	0	0	0	0
İl Yolları	10	2	2.133	51	374	100	24	100
Toplam	602	100	4.213	100	374	100	24	100
Şanlıurfa								
Otoyol								
Dev. Yolları	196	100	347	45	0	0	0	
İl Yolları	0	0	429	55	106	100	0	
Toplam	196	100	776	100	106	100	0	

Toprak			Geçit Vermez		Toplam	
	km	%	km	%	km	%
Türkiye						
Otoyol					1.851	3
Dev. Yolları	71	6	214	22	31.376	50
İl Yolları	1.042	94	744	78	29.940	47
Toplam	1.113	100	958	100	63.167	100
Bölge						
Otoyol						
Dev. Yolları	130	100	41	14	2.843	50
İl Yolları	0	0	254	86	2.795	50
Toplam	130	100	295	100	5.638	100
Şanlıurfa						
Otoyol						
Dev. Yolları	0	0	26	46	569	50
İl Yolları	1	100	30	54	566	50
Toplam	1	100	56	100	1.135	100

*Kaynak: www.kgm.gov.tr, KHGM Envanteri, 2002

Türkiye genelinde devlet ve il yollarının durumu satıh cinsine göre değerlendirildiğinde, yolların % 80'ini satıh kaplama yollar, % 10'nunu asfalt yollar, % 5'ni stabilize yollar ve % 3'nü toprak yollar oluşturmaktadır.

Bölge içerisindeki toplam devlet ve il yolları uzunluğu 5.638 km olup bunun 4.815 km'si (% 85'i) asfaltdır. Bölge'deki devlet ve il yollarının %20'lik bölümü İl'de bulunmaktadır. İl'in 1.135 km uzunluğundaki devlet ve il yolu ağının 972 km'si (% 85'i) asfaltdır. Buna göre İl'deki asfalt oranı Bölge oranı ile aynıdır (Tablo 11.2).

İl'i ilgilendiren ve 2002 yatırım programına da konu olan karayolu projeleri şunlardır: Gaziantep- Şanlıurfa Çevre Yolu Projesi, Diyarbakır-Siverek-Şanlıurfa Yolu ve Şanlıurfa-Akçakale Yolu. Bunlardan Gaziantep-Şanlıurfa Çevre Yolu Projesi, Gaziantep Çevre Yolu, Birecik-Suruç, Birecik-Suruç ve Suruç-Şanlıurfa olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Toplam uzunluğu 196 km olan bu otoyol (Gaziantep Çevre Yolu kamulaştırması hariç) dış kredili olarak ihale edilmiştir (Tablo 11.3).

Tablo 11.3. Gaziantep-Şanlıurfa Otoyolu (2001 Yılı) İnşaatının Durumu

Yolun Adı	Başlangıç- Bitiş Tarihi	Yolun Uzunluğu (km)	Parasal Gerçekleşmesi
Gaziantep Çevre Yolu Kesimi	1999-2003	34.1	%46
Gaziantep-Birecik Kesimi	2000-2004	53.4	%25
Birecik-Suruç Kesimi	1999-2003	41.1	%61
Suruç-Şanlıurfa Kesimi	1999-2003	37	%44

*Kaynak: Karayolları 9.Şube Müdürlüğü İller Yatırım Programı İzleme Raporu

Diğer bir önemli karayolu projesi olan Diyarbakır-Siverek-Şanlıurfa ise 187 km uzunluğundadır. Başlama tarihi 1977 olan projenin bitiş tarihi 2004 olarak belirtilmiştir. 2002 yatırım programında 800 milyar TL. olarak programa alınan projenin 117 km'lik Diyarbakır-Hilvan arası tamamlanarak ulaşımına açılmıştır. 56 km olan Şanlıurfa-Akçakale Yolu 2002 yatırım programında 400 milyar TL. ödenek ile yer almakta ancak kamulaştırmada karşılaşılan sorunlar nedeniyle yapımına başlanamamaktadır.

Bu üç karayolu ve otoyolun yanında diğer yollara ilişkin kavşak düzenlemesi ve asfaltlı sathi kaplama çalışmaları devam etmektedir.

2.11.1.2. Köy Yolları

Tablo 11.4. Yıllara Göre Türkiye Köy Yollarının Gelişimi

Yıllar	Asfalt		Beton	Stabilize		Tesviye	
	km	Değişim %		km	Değişim %	km	Değişim %
1965				22.815		8.836	
1970	1.267			55.497	143	21.460	143
1975	2.779	119		87.963	59	41.007	91
1980	9.549	244		118.692	35	38.175	-7
1985	12.963	36		135.373	14	60.815	59
1990	21.374	65		156.520	16	72.186	19
1995	36.308	70		156.357	0	74.068	3
2000	79.355	119	1598	136.666	-13	63.814	-14

Ham Yol			Toplam
Yıllar	km	Değişim %	
1965	130.404		162.055
1970	85.098	-35	162.055
1975	43.133	-49	172.103
1980	15.236	-65	172.103
1985	48.357	217	257.508
1990	58.507	21	308.587
1995	53.322	-9	320.055
2000	12.442	-77	293.855

*Kaynak: www.khgm.gov.tr

Tablo 11.4 incelendiğinde, Türkiye genelinde köy yollarının 1965-2000 yılları arasında % 81 oranında geliştiği görülür. Asfalt yollar % 6.163, stabilize yollar % 499 ve tesviye yollar % 622 oranında iyileşmiştir.

Bölge illeri köy yollarının ayrıntılı değerlendirmesi Ek'te verilmiştir. Köy yollarının toplam uzunlukları incelendiğinde; birinci ve ikinci derece yolların % 25'inin İl'de bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu oran Bölge illeri arasındaki en yüksek yüzde değeridir.

İl'deki toplam 7.264 km uzunluğundaki köy yollarının % 15'ini ikinci derece köy yolları, % 85 ini ise birinci derece köy yolları oluşturmaktadır (Tablo 11.5).

Tablo 11.5. Köy yollarının Uzunluk Olarak Durumu (km)

	Asfalt	Stabilize	Tesviye	Hamyol	Toplam	
					km	%
1.Derece	1.314	3.270	1.321	244	6.149	84,7
2.Derece	130	566	419	-	1.115	15,3
Toplam	1.444	3.836	1.740	244	7.264	100

*Kaynak: Şanlıurfa Valilik İl Brifing Raporu, 2002

İl Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında, köy yollarında 1.derece yol ağı bakımından 81 il içinde 4. sırada iken 2.derece yol ağında bu sıra 22 ye inmektedir. İl genelinde asfaltlanmış köy yollarının toplam köy yolları içindeki oranı bakımından 1. ve 2. derece yollarda il sırayla, 54 ve 42. sırada yer almaktadır. Diğer bir deyişle, asfaltlanmış köy yolu oranı Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Ancak, Tablo 11.6'da da görüldüğü gibi, İl'de 1991 ila 2002 yılları arasında köy yollarının asfaltlanması ve stabilize edilmesinde Türkiye ve Bölge oranlarının çok üzerinde önemli bir gelişme kaydedildiği de belirtilmelidir.

Tablo 11.6. Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa İli Köy Yolları, 1991 ve 2002

		Türkiye	Bölge	Şanlıurfa
Asfalt	1991	21.080	779	108
	2002	85.760	6.898	1.444
	Değişim, %	307	785	1237
Stabilize	1991	154.190	13.692	3.055
	2002	131.830	15.780	3.836
	Değişim, %	-15	15	26
Tesviye	1991	70.920	9.491	2.812
	2002	60.640	8.756	1.740
	Değişim, %	-14	-8	-38
Ham Yol	1991	58.390	3.571	864
	2002	11.500	2.854	244
	Değişim, %	-80	-20	-72
Toplam	1991	304.580	27.533	6.839
	2002	289.730	34.288	7.264
	Değişim, %	-5	25	6

*Kaynak: TCKGM Envanteri, 2002, TCKGM Envanteri, 1991.

Tablo 11.7 İlçelere Göre Köy Yollarının Durumu, 1997 ve 2001

İlçe Adı	Köy Sayısı		Asfalt		Stabilize		Tesviye	
	1997	2001	1997	2001	1997	2001	1997	2001
Merkez	278	298	73	31	164	97	40	281
Akçakale	78	84	21	27	37	39	20	15
Birecik	64	70	7	11	50	45	7	6
Bozova	74	78	20	24	48	40	6	4
Ceylanpınar	28	32	0	0	28	0	0	0
Halfeti	34	37	7	9	25	23	2	1
Harran	86	87	8	14	60	54	17	17
Hilvan	50	57	8	14	38	33	4	4
Siverek	101	113	8	19	63	59	30	25
Suruç	76	82	11	19	58	49	7	6
Viranşehir	103	108	15	v.y.	63	v.y.	24	v.y.
Toplam	972	1046	178	168	634	439	157	359

*Kaynak: KHGM Bölge Müdürlüğü, KHGM Envanteri.

1997-2001 yılları arasında köy sayısı ve yolları arasında ilçelere göre değişen bir Tablo ortaya çıkmıştır. Köy sayısı artarken köy yollarının niteliğindeki değişim dengesizlik göstermektedir. Genellikle değişim tesviye yol kategorisindedir.

2.11.1.3. Havayolları

Bölge içinde Gaziantep ve Diyarbakır'da birer konvansiyonel, Adıyaman, Mardin, Siirt, Batman ve Şanlıurfa'da 5 STOL tipi olmak üzere, 7 havaalanı bulunmaktadır.

Tablo 11.8. Bölge'deki Havaalanlarının Genel Özellikleri

Havaalanı	Kategori	İntifa	Hizmete Giriş Yılı	Kente Uzaklık (km)	Terminal Kapalı Alanı m ²	Yolcu Kapasitesi (yolcu/yıl)
Adıyaman	Sivil	DHMI	1998	22	1226	300.000
Batman	Sivil-Askeri	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Diyarbakır	Sivil-Askeri	Sivil-Askeri	1952	6	1669	620.000
Gaziantep	Sivil	DHMI	1976	20	1669	620.000
Mardin	Sivil	DHMI	1999	22	1620	400.000
Siirt	Sivil	DHMI	1998	14	400	100.000
Şanlıurfa	Sivil	DHMI	1988	8	825	500.000

*Kaynak: GAP, Ulaşım Planlama Çalışması.

Bölge'de Diyarbakır ve Gaziantep havaalanlarının yolcu taşımasında ağırlığı hissedilmektedir. Geçmişte uzun yıllar bölgedeki tek havaalanı olan Diyarbakır en fazla yolcuyla çekmekte, fakat yıllara göre önemli bir artış gözlenmemektedir. İkinci havaalanı konumundaki Gaziantep'in trafiği hızla artmakta ve Diyarbakır'a yaklaşmaktadır. Ülke genelinde olduğu gibi

Ş.Urfa’da da uçak ve yolcu trafiğinde bir azalma söz konusudur (Tablo 11.9). Bu son yıllardaki ekonomik durgunluğa bağlanabilir.

Uçaklarda taşınan yük ile ilgili istatistikler kargo, posta ve yolcu beraberindeki bagaj olarak üç grup halinde tutulmaktadır (Tablo 11.9). Görüldüğü gibi, halen bölgedeki havaalanlarından yalnızca Diyarbakır ve Gaziantep’te sistemli bir kargo taşıması yapılmakta, dış hat kargo taşıması ise hemen hemen hiç yapılmamaktadır. Şanlıurfa’da yapılmakta olan kargo ağırlıklı havaalanı tamamlandığında yolcu sayısı ve özellikle kargo miktarında önemli bir artış olacağı beklenmektedir.

Tablo 11.9. Bölge Havaalanları Ticari Uçak, Yolcu ve Yük Trafiği

Havaalanı	Tüm Uçak Trafiği (iniş ve kalkış yapan toplam uçak sayısı)								
	1999 Yıl Sonu			2000 Yıl Sonu			2000/1999 (%)		
	İçhat	Dışhat	Toplam	İçhat	Dışhat	Toplam	İçhat	Dışhat	Toplam
Adıyaman	326		326	242		242	-25,8		-25,8
Batman	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Diyarbakır	3.034	100	3.134	3.058	90	3.148	0,8	-10,0	0,4
Gaziantep	3.742	138	3.880	3.549	148	3.697	-5,2	7,2	-4,7
Mardin	8		8	389		389	4.762,5		4.762,5
Siirt	420		420	623		623	48,3		48,3
Şanlıurfa	1.137		1.137	1.057		1.057	-7,0		-7,0
Bölge	8.667	238	8.905	8.918	238	9.156	3,0	0,0	3,0
Türkiye	213.078	175.628	388.706	200.841	190.369	391.210	-5,7	8,4	0,6
Yolcu Trafiği (gelen ve giden toplam yolcu sayısı)									
Adıyaman	9.617		9.617	6.152		6.152	-36,0		-36,0
Batman	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Diyarbakır	298.803	10.957	309.760	296.486	8.238	304.724	-0,8	-24,8	-1,6
Gaziantep	217.022	13.459	230.481	215.656	14.242	229.898	-0,6	5,8	-0,3
Mardin	300		300	25.225		25.225	8.308,3		8.308,3
Siirt	22.254		22.254	28.174		28.174	26,6		26,6
Şanlıurfa	54.672		54.672	53.115		53.115	-2,8		-2,8
Bölge	602.668	24.416	627.084	624.808	22.480	647.288	3,7	-7,9	3,2
Türkiye	12.931.771	17.079.887	30.011.658	13.339.039	21.633.495	34.972.534	3,1	26,7	16,5
Yük Trafiği (ton)									
Adıyaman	114		114	62		62	-45,6		-45,6
Batman	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.	v.y.
Diyarbakır	3.217	411	3.628	3.448	295	3.743	7,2	-28,2	3,2
Gaziantep	3.016	447	3.463	3.196	300	3.496	6,0	-32,9	1,0
Mardin				296		296			
Siirt	409		409	319		319	-22,0		-22,0
Şanlıurfa	1.040		1.040	1.079		1.079	3,8		3,8
Bölge	7.796	858	8.654	8.400	595	8.995	7,7	-30,7	3,9
Türkiye	217.556	468.458	686.014	226.356	570.271	796.627	4,0	21,7	16,1

*Kaynak: www.dhmi.gov.tr.

Bu mevcut altyapının yanısıra, Bölge’de hava ulaştırması alt-sektöründe sürdürülmekte olan başlıca yatırım çalışmaları Şanlıurfa’nın kuzeyindeki Taşdağı mevkiinde yapılmakta olan GAP Uluslararası Havaalanı, Gaziantep Havaalanı Altyapı ve Üstyapı Tevsii, Batman Havaalanı Apron Bağlantı Taksirutu ve Müteferrik İşler İnşaatı’dır.

GAP Uluslararası Havaalanı:

Bu proje, Bölge'nin fiziki olarak merkezinde yer alan Şanlıurfa'da uluslararası nitelikte kargo ağırlıklı yeni bir havaalanının İl'in kuzeyindeki Taşdağı mevkiinde yapılmasını kapsamaktadır. Proje, DHMİ Genel Müdürlüğü'nce ihale edilmiştir ve 9 Mayıs 1998 tarihinde temeli atılarak inşaat faaliyetlerine başlanılmış olup 2004 yılında bitirilmesi planlanmaktadır. Projenin özellikleri aşağıdaki gibidir:

Pist	: 4.000m x 45m
Apron	: 305m x 125m (5 uçak kapasiteli)
Taksirut	: 416m x 24m
Terminal binası	: 8.924m ²
Yolcu kapasitesi	: 1,2 milyon yolcu/yıl
Kargo binası	: 3.690m ²

2.11.1.4. Demiryolları

Ulusal demiryolu ağı Bölge'yi iki aks üzerinden doğu-batı doğrultusunda beslemektedir. Kuzeydeki hat Ergani'den bölgeye girmekte, Diyarbakır ve Batman'ı katederek Kurtalan'da son bulmaktadır. Güneydeki hat ise, Narlı'dan başlayarak Gaziantep ve Nizip üzerinden Barak'a varmakta, buradan Suriye sınırını izleyerek Nusaybin'e kadar ulaşmakta ve Suriye topraklarından geçerek Irak'a bağlanmaktadır. Bölgenin batı sınırında Türkiye'nin en işlek hatlarından Divriği-İskenderun ekseni yer almakla beraber, bu hattın Bölge'ye etkisi çok zayıftır. Özetle, demiryolu ağı Bölge'deki yerleşmelerin çok azına hizmet verebilmektedir.

Tablo 11.10. Bölge'deki Demiryolu Hatları ve Uzunlukları

Hat Kesimi	Uzunluk (km)
Maden-Batman	172.3
Batman-Kurtalan	69.5
Narlı-Malatya**	181.6
Narlı-Gaziantep**	84.3
Gaziantep-Barak	91.0
Barak-Nusaybin	325.6
Şenyurt-Mardin	25.5
Fevzipaşa-Narlı**	69.5

*Kaynak: GAP, Ulaşım Planlama Çalışması

** Kısmen Bölge içinde.

Bölge'de, Türkiye-Suriye sınırına paralel giden mevcut hattı gerek kuzeye çekmek, gerek Bölge'deki başlıca kent merkezlerine bağlamak ve GAP yatırımlarına paralel olarak Bölge'de oluşacak tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ve kuru yüklerin (Fosfat madeni, kömür) potansiyeli gözönünde tutularak yüksek standartlı ulaşım ve ekonomik bir taşımacılığı sağlamak amacıyla, Nizip - Birecik - Şanlıurfa - Viranşehir - Mardin - Nusaybin - Cizre - Irak sınırı (Habur) arasında toplam uzunluğu 469 km olan "Güney Demiryolu" diye

adlandırılmış olan hattın uygulama projesi 1991 yılında tamamlanmıştır. Ancak, söz konusu "Güney Demiryolu" hattına şimdiye kadar yatırım programlarına giren 137 km uzunluğundaki "Nizip-Birecik-Şanlıurfa" güzergahıda dahil olmak üzere herhangi bir harcama yapılmamış ve 2002 Yılı Yatırım Programı'ndan da çıkartılmıştır.

2.11.1.5. Boru Hatları

Türkiye'deki ham petrol boru hatlarının büyük bir bölümünü içine alan Bölge'de Irak-Türkiye, Batman-Dörtyol ve Şelmo-Batman boru hatları bulunmaktadır. Şanlıurfa ilinin kuzeyinden geçen hatlar ise Irak-Türkiye ve Batman-Dörtyol boru hatlarıdır.

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Sistemi Irak'ın Kerkük ve diğer santrallerindeki petrolü Ceyhan (Yumurtalık) Deniz Terminaline ulaştırmakta oradan da bir kısmı TUPRAŞ rafinerilerine işlenmek üzere alınırken bir kısmı da uluslararası piyasalara pazarlanmaktadır. Yıllık 35 milyon ton taşıma kapasiteli boru hattı, 1978 yılında işletmeye alınmıştır. 1984 ve 1987 yıllarında yapılan yatırımlar sonucunda boru hattının kapasitesi ikinci bir hattında da yapımıyla 70,9 milyona çıkarılmıştır. Toplam uzunluğu 1.876 km olan hattın % 69'luk kesimi Türkiye'de bulunmakta ve işletme, bakım ve onarımı BOTAS'ın mülkiyetindedir. BM'in Irak'a uyguladığı ambargo sonucunda 1990-96 tarihinde işletmeye kapatılmış daha sonraki dönemde sınırlı petrol sevkiyatı için tekrar açılmıştır. Altışar aylık dönemler itibarıyla petrol sevkiyatı devam etmektedir. Bu uygulamanın 2010 yılına kadar kaldırılması beklenmektedir.

Batman-Dörtyol Hampetrol Boruhattı ise Batman'daki petrolü tüketim noktalarına ulaştırmaktadır. 1967 tarihinde işletmeye açılan hattın mülkiyeti 1984 yılında TPAO'dan BOTAS'a devredilmiştir. Diğer ucu İskenderun-Dörtyol'da bulunan hattın yıllık kapasitesi 3,5 milyon ton, uzunluğu ise 511 km'dir.

Her iki petrol boru hattının yıllara göre petrol taşımlarına bakıldığında Irak-Türkiye hattı 1980'lerin sonlarındaki değerine ambargodan sonra 1999'a kadar ulaşamamışken, Batman-Dörtyol boru hattı 1991 yılına kadar bir yükselme grafiği izlemiş, o tarihten 1999 tarihine kadar ise düşüşe geçmiştir.

2.11.2. İçme Suyu ve Kanalizasyon

2.11.2.1. Kentsel Alanlar

2.11.2.1.1. İçmesuyu

Merkez

İl merkezi içmesuyu temel olarak kuyu ve menba sularından karşılanmaktadır. İhtiyacın yaklaşık % 91'i kuyu sularından, % 9'unu ise menba sularından

karşılamaaktadır. İl merkezinin içme su ihtiyacını karşılayan başlıca üç kaynak bulunmaktadır. Bunlar, Ağrivan kuyuları, Gürcütepe kuyuları, Direkli kuyularıdır.

Ancak, içmesuyu kuyuları koruma alanı sınırı içine alındığı halde, kent kanalizasyon suyu da sulama amacıyla bu bölgeye verilmektedir. Bu nedenle Temmuz 1992'den bu yana Ağrivan kuyuları aralıklarla kapatılmaya başlanmıştır. Şu anda sadece 2 kuyu, işletmeye açık olup bunların toplam debileri 100 litre/sn civarındadır.

Mevcut kaynaklar kentin su gereksinimini karşılayamamaktadır. Kentin su ihtiyacını karşılamak için yeni kaynaklar aranmaya başlanmış ve Koruklu-Ağmescit civarında 5 kuyu daha açılmıştır. Ayrıca, İl'in içmesuyu sorununu çözmek için çeşitli projeler hazırlanmıştır. Bu projeler içerisinde en önemlisi suyun Atatürk Barajı'ndan arıtıldıktan sonra kente verilmesidir. DSİ tarafından hazırlanan bu proje ile kentin içmesuyu gereksinimi için Şanlıurfa Tünelleri çıkışından 270.000 m³/gün kapasitede su alınarak arıtma tesisine bağlanacaktır. Halen yılda 36.5 milyon m³ su verilmekte olup, projenin 2002 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Böylece, kente mevcut kaynaklara ek olarak yılda 95 milyon m³ su sağlanacaktır. İller Bankası'nca yapılmakta olan kaptaj, isale, depo ve şebeke inşaatının ise 2003 yılında tamamlanması planlanmaktadır.

Konuklu: Yeni belediye olan bir yerleşim olan Konuklu'da 12 lt/sn kapasiteli kaynak suyu mevcuttur.

Uğurlu: Yeni belediye olan bir yerleşim olan Uğurlu'da 10 lt/sn kapasiteli kaynak suyu mevcuttur.

Karaköprü: Üç adet derin kuyudan toplam 9 lt/sn su temin edilmektedir. 1997 nüfusuna (5.627 kişi) göre kişi başına günlük 138 lt. su düşmektedir. Klorlama ekipmanı vardır.

Kısa: İki adet derin kuyudan toplam 6 lt/sn su temin edilmektedir. 1997 nüfusuna (5.479 kişi) göre kişi başına günlük 95 lt. su düşmektedir. Elle dozlama yapılmaktadır.

Akçakale

Akçakale İlçe merkezi ilk olarak 1930'lu yıllarda içmesuyu tesisi ile tanışmış, Akmanlar tarafından açılan derin kuyu ile içme suyu ihtiyacı karşılanmıştır. Bugün hala kullanımda olan bir tesistir. 1975 yılında ise DSİ tarafından 2 adet daha erin kuyu açılmıştır. 1990 yılında inşaatı tamamlanmış kaynaklar ile birlikte toplam 130 lt/sn kapasiteli içmesuyu kaynakları mevcuttur. 1997 nüfusuna (25.630 kişi) göre kişi başına günlük 438 lt. su düşmektedir.

Pekmezli: Yeni belediye olmuştur ve şebekesi mevcut değildir.

Birecik

Bilinen ilk içmesuyu şebekesi ilçeye 1950 yılında yapılmıştır. Ancak asıl olarak Birecik içmesuyu şebekesi 1972 yılında tekrar gözden geçirilmiştir ve üç adet kuyu daha açılmıştır. İlçede regülatör, arıtma, isale ve depo inşaatı sürmektedir. 2003 yılında inşaatın bitirilmesi planlanmaktadır. Bir adet kaynak suyundan 251 lt/sn su temin edilmektedir. 1997 nüfusuna (37.798 kişi) göre kişi başına günlük 574 lt. su düşmektedir.

Ayran: 1990 yılında inşaatı tamamlanmıştır. Toplam 10 lt/sn kapasiteli içmesuyu kaynakları mevcuttur. 1997 nüfusuna (2.995 kişi) göre kişi başına günlük 288 lt. su düşmektedir.

Mezra: Şebekesi ve kaynağı yoktur.

Bozova

Bozova ilçesinin ilk olarak içmesuyu inşaatı 1954 yılında İller Bankası tarafından ele alınmış fakat tamamlanamamıştır. Aynı proje yeniden YSE (Yol, Su, Elektrik) tarafından yürütülmüş ve 1966'da tamamlanmıştır. Mevcut tesislerin yetersizliği nedeniyle 1977 yılında İller Bankası tarafından yeni bir içmesuyu projesi hazırlanmıştır. 1986 yılında inşaatı tamamlanmıştır. Bir adet derin kuyudan 48 lt/sn su temin edilmektedir. 1997 nüfusuna (26.312 kişi) göre kişi başına günlük 158 lt. su düşmektedir. Yüksek maliyet yüzünden klorlama yapılamamaktadır.

Yaşlıca: Bir adet derin kuyudan 11 lt/sn su temin edilmektedir. 1997 nüfusuna (5.270 kişi) göre kişi başına günlük 180 lt. su düşmektedir. Klor ekipmanı mevcuttur.

Kanlıavşar: Yeni belediye olmuştur. 3 lt/sn kapasiteli kaynak suyu mevcuttur.

Yaylak: Yeni belediye olmuştur. Şebekesi yoktur.

Ceylanpınar

İlçede mevcut içmesuyu ihtiyacı İller Bankası'nın 1969 yılında yapmış olduğu 1 ve 1977 yılında yapmış olduğu 2 kuyudan sağlanmaktadır. Üç kuyu da ihtiyacı karşılamaktan uzak görünmektedir. Yine İller Bankası tarafından kaptaj, isale, depo ve şebeke kapsamındaki şebeke inşaatı devam etmektedir. İşin %27'si tamamlanmıştır. 2002 yılında bitirilmesi planlanmaktadır. Üç adet derin kuyudan toplam 127 lt/sn su temin edilmektedir. 1997 nüfusuna (29.294 kişi) göre kişi başına günlük 375 lt. su düşmektedir. Klorlama ekipmanı mevcuttur.

Halfeti

1992 yılında inşaatı tamamlanmıştır.10 lt/sn kapasiteli kaynağı mevcuttur. 1997 nüfusuna (2.525 kişi) göre kişi başına günlük 342 lt. su düşmektedir.

Argıl: 13 lt/sn kapasiteli kaynağı mevcuttur. 1997 nüfusuna (3.429 kişi) göre kişi başına günlük 328 lt. su düşmektedir.

Yukarıgöklü: 1995 yılında inşaatı tamamlanmıştır.29 lt/sn kapasiteli kaynağı mevcuttur. 1997 nüfusuna (4.263 kişi) göre kişi başına günlük 588 lt. su düşmektedir.

Harran

1998 yılında inşaatı tamamlanmıştır. Üç adet derin kuyudan 9 lt/sn su temin edilmektedir. 2020 yılı ihtiyacı 30 lt/sn.dir. Bununla ilgili projeler hazırlanmış ve inşaat ihale aşamasına gelinmiştir. 1997 nüfusuna (6.824 kişi) göre kişi başına günlük 114 lt. su düşmektedir. Klorlama ekipmanı mevcuttur.

Hilvan

1979 yılında inşaatı tamamlanmıştır. Beş adet derin kuyudan 48 lt/sn su temin edilmektedir. 1997 nüfusuna (15.457 kişi) göre kişi başına günlük 268 lt. su düşmektedir. Klorlama ekipmanı mevcuttur.

Siverek

Depo şebeke inşaatı yeni başlayacaktır.2002 yılında inşaatın bitirilmesi planlanmaktadır. Yedi adet derin kuyu ve bir adet kaynak tan 212 lt/sn su temin edilmektedir. 1997 nüfusuna (71.171 kişi) göre kişi başına günlük 257 lt. su düşmektedir. Klorlama ekipmanı mevcuttur.

Gürakar: Yeni belediye olmuştur. Şebekesi yoktur.

Kapıkaya: Yeni belediye olmuştur. 4 lt /sn kapasiteli kaynağı mevcuttur.

Suruç

Kaptaj, isale depo ve şebeke kapsamındaki inşaat devam etmektedir. 2002 yılında inşaatın bitirilmesi planlanmaktadır. İki adet derin kuyu ve Üç adet keson kuyudan 409 lt/sn su temin edilecektir. 1997 nüfusuna (52.765 kişi) göre kişi başına günlük 670 lt. su düşmektedir. Klorlama ekipmanı mevcuttur.

Onbirnisan: Bir adet derin kuyudan 8 lt/sn su temin edilmektedir. 1997 nüfusuna (5.386 kişi) göre kişi başına günlük 128 lt. su düşmektedir. Elle dozlama yapılmaktadır.

Viranşehir

1991 yılında inşaatı tamamlanmıştır. Altı adet derin kuyu ve bir adet kaynak suyundan 170 lt/sn su temin edilmektedir. 1997 nüfusuna (106.363 kişi) göre kişi başına günlük 138 lt/su düşmektedir. Klorlama ekipmanı mevcuttur.

Eyyüpnabi: Yeni belediye olmuştur. 10 lt /sn kapasiteli kaynağı mevcuttur.

2.11.2.1.2. Kanalizasyon**Merkez**

İl merkezinin kanalizasyon sisteminin bir kısmı 1890'larda yapılmış sandık tipi taş örmedir. İl merkezinin güneyi ve batısı kaçak yapılaşmanın yoğun olduğu bölgelerdir. Aşırı göç alan kentin özellikle bu bölgeleri plan ve projeden yoksun ve altyapısızdır. Cadde ve sokakların darlığı evsel atıksuların toplanması konusunda büyük sorun yaratmakta, atıksular cadde ve sokaklara taşmaktadır. Özellikle şehir merkezinin su şebekesinde meydana gelen çürümeler, kanalizasyon şebekesindeki kırılmalar sebebiyle içmesularına atıksuların karıştığı ve insan sağlığını tehdit ettiği ve birçok bulaşıcı hastalığa sebep olduğu tespit edilmiştir.

İlin pissu şebekesi 2030 yılına kadar ve 1.200.000 nüfus esas alınarak hesaplanmış ve planlanmıştır. I. Kısım inşaatı tamamen bitmiş olup toplam şebeke boyu 360 km'dir. Proje Şanlıurfa'nın % 75'ini kapsamaktadır. Geri kalan %5'inde fosseptik çukuru, % 20'sinde ise Baks tipi kanal kullanılmaktadır. Bu sistemler daha çok eski Urfa olarak bilinen dar sokaklarda mevcuttur.

İlin atıksu arıtma tesisi mevcut olup, mekanik ve biyolojik olarak arıtma yapacak şekilde planlanmıştır. Ancak atıksular yöre halkı tarafından sulama amaçlı kullanıldığından sistem düzenli işletilememekte ve atıl durumda bulunmaktadır.

Karaköprü: İller Bankası'nın 2000 yılı programında yer alan şebeke tatbikat projesi bitirilmiştir. Arıtma tesisi projesinin ise yapımına devam edilmektedir.

Akçakale

İlçenin kanalizasyon ve arıtma tesisi GAP BKİ tarafından yaptırılmıştır. Kanalizasyon tesisinin geçici kabulü 2001 yılında, atıksu arıtma tesis ise Temmuz 2002 yılında yapılmış ve her iki tesiste işletmeye alınmıştır.

Birecik

Surlar içinde kalan evlerin bir kısmı Romalılar tarafından yapılan tarihi atık su kanallarını kullanmaktadır. Karıkaya'da ise beldenin belediyenin yaptırdığı

kısa kanalizasyon kanalı mevcuttur. Ancak hattın yetersiz ve fenni olmayışı birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Tarihi kanallar ve briket kanallarla toplanan atık sular çeşitli noktalardan Fırat Nehrine verilmektedir. İller Bankası'nın 2000 yılı programında yer alan şebekenin inşaatı ise devam etmektedir. Şebeke ve arıtmanın 2003 yılında bitirilmesi planlanmaktadır.

Bozova

İlçenin fenni bir kanalizasyon şebekesi mevcut değildir. Binaların büyük bir bölümünde lağım çukurları bulunmaktadır. Resmi dairelerde ise fenni fosseptikler bulunmaktadır. İlçedeki şebeke ve arıtma tesisi henüz proje aşamasındadır. Bunun yanında ilçenin belirli bir katı atık boşaltma yeri bulunmamaktadır. Halen kullanılan katı atık boşaltma yerleri; YİBO yanı, Taşkesen Tepesi, Zineridik civarı ve yol kenarlarıdır.

Ceylanpınar

İlçenin kanalizasyon ve arıtma tesisi GAP BKİ tarafından yaptırılmaktadır. Kanalizasyon inşaatında fiziksel gerçekleşme %99 olup, ilçenin hemen hemen tümünün atıksuları tekniğine uygun olarak toplanmaktadır. Atıksu arıtma tesisinde ise % 60 fiziksel gerçekleşme sağlanmış olup ödeneye bağlı olarak 2004 yılında bitirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca belediyenin halen kullanmakta olduğu katı atık boşaltma yeri, yerleşimlere yaklaşık 4 km uzaklıkta Viranşehir yolu kenarında, Kepez civarındadır.

Siverek

İller Bankası 2000 yılı programında yer alan projenin, henüz sadece şebeke uygulama projeleri tamamlanmıştır. Arıtma tesisi projelerinin yapımı ise devam etmektedir.

Suruç

1985 yılında şebeke ve arıtma tesisi inşaatı tamamlanmıştır. Ancak arıtma tesisi işletmeye alınamamıştır.

Viranşehir

İller Bankası 2000 yılı programında yer almaktadır, bitirilememiştir.

2.11.2.2. Kırsal Alanlar

Tablo 11.11. Türkiye Geneli Köy İçme Suları Genel Envanter Durumu, 2002

	Köy				Bağlısı				Toplam Ünite			
	Adet	%	Nüfus	%	Adet	%	Nüfus	%	Adet	%	Nüfus	%
Sulu	30.906	93	9.965.944	90	27.980	68	2.127.170	73	58.886	77	12.093.114	87
Yetersiz	3241	10	884.858	8	4.729	11	361.784	12	7.970	10	1.246.642	9
Susuz	967	3	190.327	2	8.608	21	438.285	15	9.575	13	628.612	5
Toplam	33.114	100	11.041.129	100	41.317	100	2.927.239	100	76.431	100	13.968.368	100

*Kaynak: TCKGM Envanteri, 2002.

Tablo 11.12. Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa İlleri İçme Suyu Durumu (Ünite)

	Sulu			Yetersiz			Susuz			Toplam		
	1991	2002	Değişim %	1991	2002	Değişim %	1991	2002	Değişim %	1991	2002	Değişim %
Türkiye	48.060	58.920	23	10.390	7.970	-23	20.600	9.575	-54	79.050	76.465	-3
Bölge	3.821	5.467	43	1.556	1.173	-25	3.433	2.291	-33	8.810	8.931	1
Ş. urfa	918	1.998	118	677	124	-82	936	569	-39	2.531	2.691	6

*Kaynak: TCKGM Envanteri, 2002; TCKGM Envanteri, 1991.

Tablo 11.12’den de görüleceği gibi, 2002 yılı itibariyle hala İl’de kırsal alanlardaki ünitelerin % 21 inde (569 ünite) içme suyu yoktur. Ancak, 1991 ile 2002 yılları arasında kırsal yerleşmelere içme suyu getirilmesi konusunda İl’deki gelişmeler gerek Türkiye gerekse Bölge oranlarının çok üzerinde olduğu da belirtilmelidir.

Tablo 11.13.a Bölge İlleri Köy İçme Suyu Envanterleri, 2002

İller	SULU							
	Köy		Bağlısı		Toplam			
	Adet	Nüfus	Adet	Nüfus	Adet	%	Nüfus	%
Adıyaman	346	146.383	288	42.700	634	12	189.083	14
Batman	76	52.065	83	18.855	159	3	70.920	5
Diyarbakır	465	162.557	278	28.444	743	14	191.001	14
Gaziantep	408	166.937	169	11.547	577	11	178.484	13
Kilis	93	25.386	39	3.443	132	2	28.829	2
Mardin	441	148.283	174	15.478	615	11	163.761	12
Siirt	219	57.298	115	9.687	334	6	66.985	5
Şanlıurfa	971	294.885	1.027	108.295	1.998	37	403.180	30
Şırnak	164	59.869	111	8.741	275	5	68.610	5
Toplam	3.183	1.113.663	2.284	247.190	5.467	100	1.360.853	100

*Kaynak: TCKGM Envanteri, 2002.

Tablo 11.13.b Bölge İlleri Köy İçme Suyu Envanterleri, 2002

İller	YETERSİZ							
	Köy		Bağlı		Toplam			
	Adet	Nüfus	Adet	Nüfus	Adet	%	Nüfus	%
Adıyaman	29	9.660	22	3.279	51	5	12.939	6
Batman	140	20.450	58	8.370	198	18	28.820	14
Diyarbakır	192	53.788	180	21.954	372	34	75.742	36
Gaziantep	79	27.598	15	1.510	94	9	29.108	14
Kilis	43	10.810	16	1.046	59	5	11.856	6
Mardin	64	13.893	37	3.704	11	1	17.597	8
Siirt	35	5.790	17	1.732	52	5	7.522	4
Şanlıurfa	31	5.192	93	6.767	124	11	11.959	6
Şırnak	62	8.818	60	3.153	122	11	11.971	6
Toplam	675	155.999	498	51.515	1.083	100	207.514	100

*Kaynak: TCKGM Envanteri, 2002.

Tablo 11.13.c Bölge İlleri Köy İçme Suyu Envanterleri, 2002

İller	SUSUZ							
	Köy		Bağlı		Toplam			
	Adet	Nüfus	Adet	Nüfus	Adet	%	Nüfus	%
Adıyaman	18	3.739	245	21.806	263	11	25.545	12
Batman	44	9.916	163	7.726	207	9	17.642	8
Diyarbakır	178	47.039	708	49.959	886	39	96.998	47
Gaziantep	2	898	6	347	8	0	1.245	1
Kilis	2	182	6	553	8	0	735	0
Mardin	62	5.437	79	2.924	141	6	8.361	4
Siirt	20	2.088	95	6.045	115	5	8.133	4
Şanlıurfa	70	12.813	499	34.526	569	25	47.339	23
Şırnak	4	830	90	1.446	94	4	2.276	1
Toplam	400	82.942	1.891	125.332	2.291	100	208.274	100

*Kaynak: TCKGM Envanteri, 2002.

Son on yıldaki olumlu gelişmelere karşın hala İl'de kırsal alanlarda yaşayan yaklaşık 48.000 kişi suyu olmayan köylerde yaşamaktadırlar.

Tablo 11.14 Şanlıurfa İli'nde İçme Suyu Götürülen Köy ve Mezraların Durumu, 2002

	Şebekeli ünite			Çeşmeli ünite			Toplam		
	Köy	Bağlı	Toplam	Köy	Bağlı	Toplam	Köy	Bağlı	Toplam
Sulu ünite	431	197	628	540	830	1370	971	1.027	1.998
Yetersiz ünite				5	17	22	5	17	22
Toplam	431	197	628	545	847	1392	976	1.044	2.020

*Kaynak: Şanlıurfa İl Brifingi.

Tablo 11.15 Şanlıurfa İli, İlçe ve Bucaklar İtibariyle Kırsal Alan İçme Suyu Durumu (Ünite)

	Sulu	Yetersiz	Susuz	Toplam	Susuz %
Merkez	610	22	112	744	15
Merkez	71	2	14	87	16
Akziyaret	69	9	23	101	23
Çamlıdere	147	5	19	171	11
Kabahaydar	72	1	15	88	17
Payamlı	78	4	12	94	13
Yardımcı	173	1	29	203	14
Akçakale	169	12	25	206	12
Merkez	102	6	14	122	11
Şehitnusretbey	67	6	11	84	13
Birecik	81	9	55	145	38
Merkez	61	9	33	103	32
Böğürtlen	20	0	22	42	52
Bozova	46	1	1	48	2
Harran	171	6	35	212	17
Siverek	283	46	161	490	33
Merkez	48	4	23	75	31
Bucak	34	6	15	55	27
Çaylarbaşı	25	3	13	41	32
Dağbaşı	18	2	17	37	46
Karacadağ	51	20	59	130	45
Karakeçi	65	7	9	81	11
Şekerli	42	4	25	71	35
Suruç	176	10	40	226	18
Merkez	125	4	30	159	19
Mürşitpınar	51	6	10	67	15

*Kaynak: KHGM Bölge Müdürlüğü, 2002.

İlçeler itibariyle bakıldığında, susuz ünite oranı en yüksek ilçenin % 38 oranı ile Birecik İlçesi olduğu, en iyi durumdaki ilçenin ise % 2 susuz ünite ile Bozova ilçesi olduğu görülmektedir.

2.11.3. Haberleşme

Tablo 11.16 Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa İlinde Telefon Kullanım Durumu, 2002

	Hat Sayısı	Ev	İş	Toplam	Boş	% Boş
Adıyaman	102.600	71.200	14.000	85.200	17.400	17
Batman	67.200	51.000	7.200	58.200	9.000	13
Diyarbakır	224.200	144.700	43.100	187.800	36.400	16
Gaziantep	329.400	206.100	86.700	292.800	36.600	11
Kilis	26.400	17.800	5.000	22.800	3.600	14
Siirt	45.300	30.000	5.000	35.000	10.300	23
Şanlıurfa	207.000	139.400	39.300	178.700	28.300	14
Şırnak	5.800	3.300	300	3.600	2.200	38
Bölge	1.007.900	663.500	200.600	864.100	143.800	14
Türkiye	21.135.500	14.420.800	4.483.700	18.904.500	2.231.000	11

*Kaynak: www.telekom.gov.tr, 2002.

Türkiye genelinde kullanılmayan hat oranı %11 iken bu oran Bölge ve İl genelinde %14'e çıkmaktadır. Kullanılmayan hat oranında %38 ile Şırnak birinci durumdadır.

İl'deki mevcut santrallere doluluk itibarıyla Ek'teki tablolardan bakılabilir. Buna veriler ışığında, Merkez ilçe verileri değerlendirildiğinde Akziyaret, Havşanlı ve Kısas santralleri dolan kapasiteleri ile dikkat çekmektedir. Diğer ilçeler arasında ise doluluk probleminin olduğu santraller: Akçakale ilçesi - Akçakale, Sevimli ve Yukarıderen santralleri, Bozova ilçesi - Bozova, Deliler ve Hacılar santralleri, Halfeti ilçesi - Düzova, Muratlı ve Y.Doruklu santralleri, Siverek İlçesi-Bucak, İleri ve Yasınç santralleri, Hilvan İlçesi - Uluyazı santrali, Halfeti ilçesi - Fıstıközü ve Saylakkaya santralleridir. Doluluk probleminin olmadığı ilçeler ise Suruç, Birecik, Viranşehir, Harran ilçelerindedir.

2.11.4. Enerji

2.11.4.1. Elektrik Enerjisi

Bölge'de elektrik enerjisinin tüketimine bakıldığında dalgalı bir yükselme göze çarpmaktadır. 1983 yılında Bölge tüketiminin Türkiye içindeki payı % 3,9 iken 1986 yılında bu oran % 5,5'e yükselmiş, ancak 1992 yılında % 4,5'a inmiştir. 1997 yılında ise bu oran %5,1 düzeyinde seyretmektedir. Bu değişimin İl'deki yansıması da benzer biçimde dalgalı bir seyir izlemiştir. İl bütününde 1983 yılında Türkiye toplamının % 0,4'ü tüketilirken, 1989 yılında bu oran % 3,8'e kadar yükselmiş, sonraki yıllarda ise sürekli bir azalma ile % 1'lere kadar inmiştir.

Bölge'nin enerji üretimi açısından en stratejik noktasında yer alan İl tüketimde de önemli bir yere sahiptir. Bu hareketin sektörel olarak dağılımına ekteki

Tablo 11'15'den bakıldığında ilk göze çarpan nokta, 'Diğer' hanesindeki enerji tüketiminin yüksekliğidir. Bu oran Türkiye genelinde % 2 ile % 22 arasında seyrederken, İl'de % 28 ile % 54 arasında değişmektedir. Herhangi bir sektöre işaret etmeyen bu tüketim kaçak kullanımları da kapsamaktadır ve ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında yüzdelik dilimde en büyük kesimi sanayi ve konut sektörleri almaktadır.

Tablo 11.17 Şanlıurfa İlinde Elektrik Enerjisi Tüketiminin Sektörel Dağılımı (MWh)

Yıl	Sanayi	Mesken	Ticaret	Resmi Daire	Diğer
1983	24.147	36.481	6.892	3.762	31.547
1984	38.740	37.028	7.371	4.702	49.816
1985	100.457	43.670	8.639	5.984	71.057
1986	151.216	38.833	6.723	50.112	96.858
1987	170.327	44.073	7.871	63.818	97.825
1988	128.374	62.472	10.807	65.817	119.475
1989	132.401	82.942	14.115	69.794	129.771
1990	176.488	66.064	18.169	48.321	122.960
1991	217.941	78.610	22.267	62.432	162.661
1992	211.235	108.144	25.131	57.491	193.449
1993	226.976	129.737	26.876	19.716	234.448
1994	105.663	123.532	13.226	119.150	250.376
1995	92.288	123.096	14.578	178.372	334.780
1996	133.071	121.029	19.441	51.481	387.643
1997	125.129	158.784	80.736	100.812	346.960
1998**	197.934	207.617	56.629	199.965	30.004
1999**	158.345	398.457	43.307	175.146	5.007
2000**	140.821	219.547	41.755	20.065	77.266

*Kaynak: GAP İl İstatistikleri, DİE.

** Bu yıllara ait bilgiler TEDAŞ; Elektrik Dağıtım ve Tüketimi İstatistikleri'nden alınmıştır.

İl'in sanayi sektöründeki elektrik enerjisi tüketimine bakıldığında, 1983'den 1993'e kadar gözle görünür olan yükselme grafiği, 1997'de yarı yarıya düşmüş sonraki yıllarda ise eski büyüklüğüne erişememiştir. Konut ve ticaret sektöründe ise dalgalı bir yükselme göze çarpmaktadır. Bu durumda -2000 yılı değerleri hariç- dikkati çeken resmi dairelerdeki elektrik tüketiminin artışıdır.

EKLER

EK 1: Belediyelerin Genel Bilgileri (2002 Yılı)

Belediyeler	Hizmet Binası Sayısı			Lojman Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Toplam Araç Sayısı		Misafirhane durumu	
	Hükümet Binası İçinde	Mülk	Kira			Binek	İş Makinesi	Sayı	Yatak
Şanlıurfa	—	—	—	—	1839	—	27	—	—
Akçakale	—	1	—	22	166	2	15	—	—
Argıl	—	—	—	—	26	—	2	—	—
Ayran	—	—	—	—	12	—	4	—	—
Birecik	—	—	—	—	166	—	7	—	—
Bozova	—	—	—	—	124	2	16	—	—
C.pınar	—	1	—	—	140	1	4	—	—
Eyyüpnebi	—	—	—	—	13	—	—	—	—
Gürakar	—	—	—	—	6	—	—	—	—
Halfeti	—	—	—	20	41	1	1	1	12
Harran	—	1	—	—	48	2	—	—	—
Hilvan	—	—	—	2	92	—	3	—	—
Kapıkaya	—	—	—	—	5	—	—	—	—
Karaköprü	—	—	—	—	80	—	2	—	—
Kısa	—	—	—	—	33	—	—	—	—
Konuklu	—	—	—	—	11	—	—	—	—
Mezra	—	—	—	—	10	—	3	—	—
Onbirnisan	—	—	—	—	32	—	—	—	—
Pekmezli	—	—	—	—	9	—	—	—	—
Siverek	—	—	—	—	466	—	21	—	—
Suruç	1	1	—	29	211	2	27	—	—
Şanlıavşar	—	—	—	—	4	—	—	—	—
Uğurlu	—	—	—	—	9	—	—	—	—
Viranşehir	—	—	—	—	359	—	10	—	—
Yaslıca	—	—	—	—	28	—	1	—	—
Yaylak	—	—	—	—	4	—	—	—	—
Y.göklü	—	—	—	—	23	—	4	—	—

*Kaynak: www.yerelnet.gov.tr, Şanlıurfa Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü

EK 2: Şanlıurfa İli Merkez İlçe Belediyeleri Genel Bilgileri (2002)

KONU	Şanlıurfa	Akçakale	Birecik	Bozova	C. pınarı	Halfeti	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	Viranşehir
Toplam Depo	6	-			-	-	2	1	-	2	2
Toplam Arıtma Tesisi Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	1	-
İçme suyu Şebekesi (Km)	60	60			-	7500	60	-	210	99	80
Toplam Abone Sayısı	94978	3540			-	-	1000	2370	1420	6971	8052
Kanalizasyon	-	60			Var	-	-	-	5	100	2,5
Belediye Mülkündeki Otoprodüktör Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	-
Asfalt (Km)	77	20			15	-	5	-	-	13	Devam Ediyor
Parke (Km)	115,310	17			-	-	-	-	-	90	-
Stabilize (Km)	70	-			150	-	3	-	15	40	5
Umumi WC Sayısı	4	-			-	-	3	1	-	2	2
Hamam Sayısı	-	1			-	-	-	-	2	-	-
Hastane Yatak Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	-
Dispanser Sayısı	-	-			2	-	-	-	-	-	1
Otogar Sayısı	1	-			-	-	-	-	-	1	1
Garaj Sayısı	-	2			1	-	1	1	-	4	1
Kapalı Otopark Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	1
Belediye Yolcu Otobüs Sayısı	-	-			1	1	-	-	-	-	-
Belediye Zabıta Karakol Sayısı	-	2			1	-	2	1	-	-	-
Zabıta Personeli Sayısı	-	10			-	3	-	4	34	15	27
Hal Sayısı	-	-			1	-	1	1	-	1	1
Pazar Yeri Sayısı	-	-			1	-	-	1	7	-	1

KONU	Şanlıurfa	Akçakale	Birecik	Bozova	C.ınarı	Halfeti	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	Viranşehir
Tanzim Satış Mağazası Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	-
Mezbaha Sayısı	1	1			1	1	3	1	-	1	1
Fırın Sayısı	-	-			-	2	1	-	100	-	1
Ekmek Fabrikası Sayısı	1	1			-	-	42	-	-	-	-
Belediye Mülkündeki Dükkan Sayısı	-	15			-	10	-	22	-	96	221
Düğün Salonu Sayısı	1	-			-	-	-	-	-	1	-
Belediye Mülkündeki Eğlence Yeri Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	1	-
Belediye Mülkündeki Spor Alanı ve Tesis -Sayısı-	-	-			-	-	-	-	-	1	1
Belediye Kütüphane Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	-
Asfalt Şantiye Sayısı	1	-			-	-	-	-	-	-	1
Beton Yapı Malzemesi Üretim Tesisi Sayısı	-	-			1	-	3	-	-	-	1
Mezarlık Sayısı	-	1			-	3	2	2	3	2	1
Genel Park Sayısı	-	2			1	2	2	1	23	-	4
Çocuk Parkı Sayısı	-	1			-	2	-	-	-	-	4
Huzurevi Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	-
Kreş Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	-
Aşevi Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	1	-

KONU	Şanlıurfa	Akçakale	Birecik	Bozova	C.ınarı	Halfeti	Harran	Hilvan	Siverek	Suruç	Viranşehir
Belediye Okulları Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	-
Belediye Sosyal Konut Sayısı	-	20			-	20	-	2	-	-	-
Fidanlık ve Sera Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	-
Konak ve Turistik Tesis Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	-
Konak ve Turistik Tesis Yatak Sayısı	-	-			-	-	-	-	-	-	-
Soğuk Hava Deposu Sayısı	1	1			-	1	-	1	-	1	1
İtfaiye Araç Sayısı	-	2			2	1	1	2	4	3	4
İtfaiye Personel Sayısı	-	2			4	-	3	4	23	14	22
Çöp Aktarma İstasyonu Sayısı	-	-			1	-	-	-	-	-	-
Çöp Değerlendirme Tesisi Sayısı	-	-			1	-	-	-	-	-	-
Çöp döküm Sahası Sayısı	-	1			1	2	1	1	-	1	1
Araç Bakım Onarım Yeri Sayısı	-	-			1	-	-	-	-	1	1
Yıl Sonu İtibari ile Verilen İnşaat Ruhsat Sayısı	-	1			-	-	-	-	27	6	26

*Kaynak: Şanlıurfa Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü

EK 3: Belediyelere Göre Personel Kadro Dağılımı ve Sendika Durumu

İlçe Merkezi	Belediye	Memur	İşçi	Geçici İşçi	Sözleşmeli	Toplam
Şanlıurfa	Merkez	353	685	801	0	1839
	Karaköprü	15	3	62	0	80
	Kıyas	7	0	26	0	33
	Uğurlu	1	0	8	0	9
	Konuklu	0	0	11	0	11
Toplam		376	688	908	0	1972
Akçakale	Akçakale	37	0	120	0	157
	Pekmezli	0	9	0	0	9
Toplam		37	9	120	0	166
Birecik	Birecik	52	52	62	0	166
	Mezra	4	0	6	0	10
	Ayran	3	1	8	0	12
Toplam		59	53	76	0	188
Bozova	Bozova	19	8	93	4	124
	Yaslıca	6	0	22	0	28
	Yaylak	0	0	4	0	4
	Şanlıavşar	0	0	4	0	4
Toplam		25	8	123	4	160
Ceylanpınar	Ceylanpınar	10	29	100	1	140
Halfeti	Halfeti	14	5	22	0	41
	Argıl	9	0	17	0	26
	Yukarıgöklü	15	7	1	0	23
Toplam		38	12	40	0	90
Harran	Harran	17	1	30	0	48
Hilvan	Hilvan	13	9	70	0	92
Siverek	Siverek	108	39	319	0	466
	Gürakar	0	0	6	0	6
	Kapıkaya	1	0	4	0	5
Toplam		109	39	329	0	477
Suruç	Suruç	43	38	130	0	211
	Onbırnisan	7	4	21	0	32
Toplam		50	42	151	0	243
Viranşehir	Viranşehir	132	131	95	1	359
	Eyyüpnebi	1	0	12	0	13
Toplam		133	131	107	1	372

*Kaynak: www.yerelnet.org

İlçe Merkezi	Belediye	Hiz- iş	Bem- Bir- Sen	Tüm- Bel- sen	Bel- iş	Genel- iş	Örgütsüz
Şanlıurfa	Merkez	*	*				
	Karaköprü						*
	Kıyas				*		
	Uğurlu						*
	Konuklu						*
Toplam							
Akçakale	Akçakale						
	Pekmezli						*
Toplam							
Birecik	Birecik				*		
	Mezra						*
	Ayran						*
Toplam							
Bozova	Bozova			*	*		
	Yalıca						*
	Yaylak						*
	Şanlıavşar						*
Toplam							
Ceylanpınar	Ceylanpınar			*	*		
Halfeti	Halfeti			*	*		
	Argıl			*			
	Yukarıgöklü				*		
Toplam							
Harran	Harran						
Hilvan	Hilvan				*		
Siverek	Siverek				*		
	Gürakar				*		
	Kapıkaya					*	
Toplam							
Suruç	Suruç						
	Onbürnisan			*		*	
Toplam							
Viranşehir	Viranşehir			*		*	
	Eyyüpnebi			*			
Toplam							

*Kaynak: ww.yerelnet.org

EK 4: Samsun İli İlçe Merkez Belediyelerinin Genel Bilgileri

İlçeler (2002 yılı)	Hizmet Binası Sayısı			Lojman Sayısı	Toplam Personel sayısı	Toplam Araç Sayısı		Misafirhane Durumu	
	Hükümet Binası İçinde	Mülk	Kira			Binek	İş Makinası	Sayı	Yatak
Samsun B.Ş.B.					916	9	26		
Alaçam					103	6			
Asarcık					42	2	1		
Ayvacık					37	1			
Bafra					483	12			
Çarşamba					501	19	1		
Havza					169	7	3		
Kavak					69	2			
Ladik						2			
Ondokuz mayıs					74	3	1		
Salıpazarı					61	1			
Terme					176	5	1		
Vezirköprü					144	6	1		
Yakakent					46	2			

*Kaynak: www.yerelnet.org.tr

Not: Ambulans, cenaze aracı, itfaiye aracı, çöp kamyonu, yol süpürme aracı, çekici ve kurtarıcı binek; jeneratör, vidanjör, motopomp da iş makinesi kabul edilmiştir.

EK 5: Manisa İli İlçe Merkez Belediyelerinin Genel Bilgileri (2002 Yılı)

İlçeler	Hizmet Binası Sayısı			Lojman Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Toplam Araç Sayısı		Misafirhane Durumu	
	Hükümet Binası İçinde	Mülk	Kira			Binek	İş makinası	Sayı	Yatak
Manisa					502	15	14		
Ahmetli					62	4	2		
Akhisar					384	24	1		
Alaşehir					277	8	1		
Demirci					97	5	3		
Gölmarmara					78	7	2		
Gördes					61	1			
Kırkağaç					100	7	2		
Köprübaşı					60	3			
Kula					85	6	10		
Salihli					633	11	1		
Sarıgöl					73	6	1		
Saruhanlı					88	5	1		
Selendi					70	2			
Soma					260	14	1		
Turgutlu					299	17	1		

*Kaynak: www.yerelnet.org.tr

Not: Ambulans, cenaze aracı, itfaiye aracı, çöp kamyonu, yol süpürme aracı, çekici ve kurtarıcı binek; jeneratör, vidanjör, motopomp da iş makinesi kabul edilmiştir.

EK 6: Kayseri İli İlçe Merkez Belediyelerinin Genel Bilgileri (2002 Yılı)

İLÇELER	Hizmet Binası Sayısı			Lojman Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Toplam Araç Sayısı		Misafirhane Durumu	
	Hükümet Binası İçinde	Mülk	Kira			Binek	İş Makinası	Sayı	Yatak
Kayseri B.Ş.B.					1046	13			
Akkışla					18	1			
Bünyan					67	3			
Develi					140	7	1		
Felahiye					26	2			
Hacılar					103	6	2		
İncesu					66	6	2		
Özvatan					47	2			
Pınarbaşı					88	5	1		
Sarıoğlan					45				
Sarız					39	3			
Talas					250	16	1		
Tomarza					86	5	1		
Yahyalı					117	5	1		
Yeşilhisar					102	3			

*Kaynak: www.yerelnet.org.tr

Not: Ambulans, cenaze aracı, itfaiye aracı, çöp kamyonu, yol süpürme aracı, çekici ve kurtarıcı binek; jeneratör, vidanjör, motopomp da iş makinası kabul edilmiştir.

EK 7: 1997 Belediye Nüfusları

	Belediye Nüfusu
Kayseri	758.002
Kocaeli	1.069.432
Manisa	883.901
Samsun	684.709
Şanlıurfa	849.247
Türkiye Toplamı	48.789.166

**EK 8: ŞANLIURFA ve BENZER KENTLER BELEDİYE
GİDERLERİ**

**EK 9: KİŞİ BAŞINA ŞANLIURFA ve BENZER KENTLERİN
BELEDİYE GİDERLERİ**

EK 10: ŞANLIURFA ve BENZER KENTLER BELEDİYE GELİRLERİ

**EK 11: KİŞİ BAŞINA ŞANLIURFA ve BENZER KENTLERİN
BELEDİYE GELİRLERİ**

EK 12: Mahallelere Göre Nüfus, Konut Sayısı ve İşyeri Sayıları

Sıra No	Mahalle Adı	Nüfus	Konut Sayısı	İşyeri Sayısı
1	Ahmet Yesevi	6648	993	258
2	Akabe	12.040	1726	324
3	Akpınar	581	58	0
4	Akşemsettin	17.034	2.628	332
5	Atatürk	6.365	1.196	738
6	Bağlarbaşı	14.972	2.339	457
7	Bahçelievler	6.566	1.012	201
8	Bamyasuyu	6.039	1.016	1381
9	Baykapısı	2.758	416	49
10	Bıçakçı	2.267	381	113
11	Buhara	7.534	1.450	450
12	Camikebir	2.551	443	291
13	Cengiz Topel	7.548	1.381	204
14	Çarşılar	67	6	1935
15	Dedeosman	9.771	1.527	182
16	Deytevşti	7.154	927	294
17	Ertuğrul Gazi	7.989	1.207	194
18	Esentepe	3.951	745	23
19	Eyüpkent	2.271	217	358
20	Eyüpnebi	18.560	2.010	512
21	Eyübiye	9.023	1.315	253
22	Göl	1.857	74	287
23	Gümüşkuşağı	1.987	331	202
24	Hacıbayram	9.868	1.269	351
25	Hakimdede	3.241	479	63
26	Haleplibahçe	7.618	1.163	320
27	Hamidiye	9.579	1.752	163
28	Hayatıhayrani	13.867	1.859	558
29	Hızmalı	2.694	440	46
30	İmambakır	5.247	784	32
31	İpekyol	18.911	3.294	379
32	Kadioğlu	4.078	731	173
33	Kanberiyeye	5.837	935	1715
34	Karakoyunlu	5.329	777	191
35	Karşıyaka	11.755	1.269	128
36	Kendirli	3.153	452	35
37	Kurtuluş	4.031	645	290
38	Mance	4.266	622	45
39	Mimar Sinan	5.522	886	235
40	Muradiye	13.151	2.115	310
41	Onikiler	15.244	1.969	595
42	Osmangazi	9.111	0	186
43	Osmanlı	5.219	802	85
44	Paşadağı	11.277	1.608	582
45	Pınarbaşı	1.840	279	106

Sıra No	Mahalle Adı	Nüfus	Konut Sayısı	İşyeri Sayısı
46	Refahiye	5.410	906	110
47	Sancaktar	12.241	1.497	385
48	Selçuklu	8.249	1.127	244
49	Selahattin Eyyübi	12.890	2.168	229
50	Sırrın	4.858	993	136
51	Sultan Fatih	2.913	600	175
52	Süleymaniye	21.074	3.081	490
53	Şairnebi	12.797	2.211	660
54	Şairşevket	4.566	806	200
55	Şehitlik	5.120	1.032	128
56	Şihmaksut	11.460	1.509	221
57	Tepe	4.984	765	190
58	Topdağı	8.999	1.269	203
59	Türkmeydanı	3.397	586	224
60	Ulubathı	10.557	1.765	304
61	Veysel Karani	10.485	1.803	225
62	Yakubiye	8.457	1.300	120
63	Yavuz Selim	10.098	1.561	188
64	Yeni	6.817	1.095	124
65	Yenişehir	20.489	396	106
66	Yeşildirek	13.589	2.225	410
67	Yusufpaşa	3.864	601	1.287

*Kaynak: Şanlıurfa Belediyesi.

**EK 13: Türkiye, Bölge İllerinin Konut Sayılarının Değişimi 1970-1996
(Kullanım İzin Kağıdına Göre)**

	Türkiye	Bölge	Adıyaman	Diyarbakır	Gaziantep	Mardin	Siirt	Şanlıurfa
1970	35.299	1.454	135	283	686	65	193	92
1971	35.458	2.091	169	117	670	46	82	125
1972	43.822	2.317	158	25	614	81	231	122
1973	43.192	1.251	245	104	534	110	183	81
1974	39.072	937	192	56	477	45	95	72
1975	44.122	1.022	211	33	581		107	90
1976	45.141	1.388	210	49	671	37	362	59
1977	53.937	1.185	247	38	673	22	144	61
1978	52.273	1.211	281	103	535	13	122	157
1979	53.284	1.285	262	161	550	46	148	118
1980	53.970	1.110	263	74	512	21	99	141
1981	53.257	1.069	319	66	367	30	140	147
1982	50.261	984	163	26	313	72	93	317
1983	50.719	963	196	49	414	41	104	159
1984	54.187	1.181	164	169	399	77	217	155
1985	49.380	1.525	250	173	560	126	209	207
1986	67.528	1.785	208	321	740	65	227	224
1987	76.106	1.959	369	363	682	42	353	150
1988	78.787	2.186	358	526	791	74	273	164
1989	88.795	2.102	421	412	732	46	390	101
1990	89.217	1.847	422	488	517	70	227	123
1991	87.506	1.949	484	255	554	56	183	209
1992	100.090	1.832	427	255	702	28	101	155
1993	96.694	4.676	300	164	777	33	74	168
1994	95.469	1.504	331	213	594	20	37	125
1995	91.548	1.586	273	231	580	16	37	87
1996	99.257	1.184	267	98	401	32	33	52

*Kaynak: DİE.

EK 14: Bina Kat Sayıları 1984-2000

Bina Kat Sayıları	Yılı	1	2	3	4	5	6	7-9	10+
Gaziantep	1984	50.717	31.848	5.530	1.462	759	272	132	1
	2000	91.075	64.655	19.205	5.018	2.877	1.023	623	69
Şanlıurfa	1984	53.073	5.768	589	212	194	120	195	9
	2000	82.799	21.208	2.576	1.060	1.301	1.579	344	28

*Kaynak: 2000 Bina Sayımları, DİE.

EK 15: Şanlıurfa İli Kullanma İzni Sayıları, 1990-1996

1990	123
1991	209
1992	155
1993	168
1994	125
1995	87
1996	52

*Kaynak: DİE.

EK 16: Hane Halkı Büyüklüğü ve Oturulan Konutun Mülkiyet Durumuna Göre Hanehalkı Sayısı

Hane Halkı Büyüklüğü	Toplam Hane Halkı Sayısı	Mülkiyet Durumu					
		Ev Sahibi	Kiracı	Lojmanda Oturan	Ev Sahibi Değil ama Kira Ödemeyen	Diğer	Bilinmeyen
İl Toplamı							
Toplam	210046	165182	30843	4505	5590	3677	249
1	3933	2381	888	258	138	247	21
2	11073	7422	2646	408	337	248	12
3	15529	9486	4031	942	525	262	13
4	22429	14964	5234	1154	699	339	39
5	25989	19281	4825	675	763	420	25
6	25830	20347	3823	434	763	436	27
7	34204	27826	4397	355	895	687	44
8	16374	14192	1453	117	398	203	11
9	13405	11822	1003	65	316	190	9
10+	41550	37461	2543	97	756	645	48

EK 17: Şanlıurfa'ya Özgü Endemik Taksonlar

Şanlıurfa'ya özgü endemik bitki taksonlarından literatürde saptananlar aşağıda sıralanmıştır. Endemik bitkiler işlenirken “Flora of Turkey and East Aegean Islands” isimli kaynağın familya sırası izlenmiştir.

6.Familya:Cruciferae

Aethionema froedinii Rech. Fil.

IUCN Red Data Book :R	Kategorisi
C7	Akçakale, Harran Bellitaş (Telliçime) Köyü, step, 450-550 m, 17.4.1980, A. Güner 2237

Camelina anomala Boiss.&Hausskn

IUCN Red Data Book :I	Kategorisi
C6	Birecik, 1888, Sintenis 442.
C7	Harran, 12.5.1865, Haussknecht

Hesperis hedgei P.H. Davis &Kit Tan

IUCN Red Data Book :R	Kategorisi
C7	Siverek, Karacadağ'ın batı etekleri, Siverek'ten Diyarbakır'a doğru 17 mil, 1050, bazalt çamurda nadas alanlar, 19.5.1957, Davis & Hedge, Davis 28283

13.Familya:Caryophyllacea

Cerastium haussknechtii Boiss

IUCN Red Data Book :R	Kategorisi
C6	Birecik yakınlarında Mezopotamya Cebel Taken kalkerli kayasına doğru, Haussknecht. Birecik, 1888, Sintenis 139

27.Familya:Guttiferae

Hypericum salsolifolium Hand.-Mazz

IUCN Red Data Book :R	Kategorisi
C7	Şanlıurfa'nın kuzeyinde Cülmen ve Stahodlu arasında, Handel-Mazzetti 1891

45.Familya:Leguminosae

Astragalus erythrotaenius Boiss.

IUCN Red Data Book :K	Kategorisi
C7	Siverek, Karabahçe'ye doğru 3 km Taşlık çayır, 1410 m, 7.6.1983, Kaynak 585

Cicer echinospermum P.H. Davis

IUCN Red Data Book :R	Kategorisi
-----------------------	------------

C7	Siverek'in doğusu, 800m, Davis 28291. Telpinar, 1888, Sintenis 747
----	---

Lathyrus trachycarpus (Boiss.) Boiss

IUCN Red Data Book :I Kategorisi	
C7	Karabahçe, çayır, 1100m, 1982, Kaynak 470 Siverek, Bucak'tan Kapıkaya'ya doğru 16 km, tarla, 760 m, 31.5.1986, A.S. Ertekin (DUF 5171)

70.Familya: Compositae

Achillea brachyphylla Boiss. &Hausskn.

IUCN Red Data Book :R Kategorisi	
C7	Suruç ve Şanlıurfa arasında kalkerli kayalarda, 360 m 6.5.1867, HAUSSKNECHT Tek Tek Dağı (Cebel Taktak), 3.5.1867, Haussknecht

Centaurea obtusifolia (Boiss. And Hausskn.)Wagenitz

IUCN Red Data Book :K Kategorisi	
C7	Tektek Dağı'nda (Cebel Taktak), 5.1867, Haussknecht

Cousinia birecikensis Hub.-Mor.

IUCN Red Data Book :K Kategorisi	
C7	Birecik, Çiftlik, Fırat yanında eğik yamaçta, 8.5.1888, Sintenis 1528.

87.Familya:Boraginaceae

Paracaryum kurdistanicum (Brand) R.Mill

IUCN Red Data Book :R Kategorisi	
C7	Siverek'ten Diyarbakır'a doğru, Karacadağ'ın kuzey yamacı, 1250 m, Davis 28304 Karacadağ, 1260 m, Eiselt.

Symphytum aintabicum Hub.-Mor. & Wickens

IUCN Red Data Book :R Kategorisi	
C7	Siverek, Karacadağ, Kollubaba tepesi'nin taşlık kuzey yamaçları, 1900 m, 15.5.1984, kaynak 650.

89.Familya:Scrophulariaceae

44.Scrophularia mesopotamica Boiss.

IUCN Red Data Book :nt Kategorisi	
C7	Şanlıurfa Siverek arasında, 1841, Kotschy 57. Hilvan'ın doğusu, 650 m, Davis 28268. Siverek, Karacadağ'ın batı etekleri, Siverek'ten

	Diyarbakır'a doğru 27 km, 1050 m, Davis 28282.
--	--

Verbascum stepporum Hub.-Mor.

IUCN Red Data Book :R Kategorisi	
C7	Viranşehir, Ceylanpınar'ın 21 km Kuzeybatısında step, 380 m, 22.5.1956, Huber-Morath 13491

Verbascum tenue Murb.

IUCN Red Data Book :R Kategorisi	
C7	Siverek'ten Diyarbakır'a doğru, Karacadağ'ın batı etekleri, 1000 m, Davis 28328.

135.Familya:Liliaceae

Allium variegatum Boiss.

IUCN Red Data Book :R Kategorisi	
C7	Karacadağ'ın kuzeydoğu yarıları, 1100 m, Kit-Tan 1662.

Asphodeline damascena (Boiss) Baker subsq. *Gigantea* E. Tuzlacı

IUCN Red Data Book :R Kategorisi	
C7	Hilvan'dan Şanlıurfa'ya doğru 10 km, 700m, Davis 28244. Hilvan'dan Şanlıurfa'ya doğru 5-6 km, Kırbaşı Köyü'nden 1-2 km sonra, kayalık, tepelik yamaçlar, 6.5.2000, A.S. Ertekin ve M.Aksal

Hyacinthella siirtensis Mathew

IUCN Red Data Book :R Kategorisi	
C7	Viranşehir yakınları, 4.1867, HAUSSKNECHT

Scilla mesopotamica Speta

IUCN Red Data Book :K Kategorisi	
C7	Halfeti, Fırat yakınlarında yıkılmış kayalıklarsa, 21.3.1888, Sintenis 180.

EK 18: Şanlıurfa İlinde Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Kültür Varlıkları**Merkez**

- 1-Kadioğlu Cami
- 2-İmam Sekkaki Cami
- 3-Arabi Cami
- 4-Behramlar Cami
- 5-Hekim Halim Dede Cami
- 6-Tuzeken Cami
- 7-Damat Süleyman Paşa Cami
- 8-Çekeri Cami
- 9-Hayrullah Cami
- 10-Hacı Lütfullah Cami
- 11-Eski Ömeriye Cami
- 12-Narınca Cami
- 13-Şehbenderiye Cami
- 14-Toktemur Cami
- 15-Yusuf Paşa Cami
- 16- Hüseyin Paşa Cami
- 17-Hacı Yadigar Cami
- 18-Nimetullah Cami
- 19-Yeni Ömeriye Cami
- 20-Mevlevihane Cami
- 21-Tabakhane Cami
- 22-Hasanpaşa Cami
- 23-Hızanoğlu Cami
- 24-Fırfırlı Kilise Cami
- 25-Pazar Cami
- 26-Kara Musa Cami
- 27-Basmahane Cami
- 28-Halil-ür Rahman Cami
- 29-Rızvaniye Cami
- 30-Siverekli Cami
- 31-Nur Ali Mescidi
- 32-Müderris Mescidi
- 33-Ermeni Kilisesi
- 34-Eyyubi Medresesi
- 35-Tabakhane Medresesi
- 36-Ulucami Medresesi
- 37-Mevlid-i Halil Külliyesi
- 38-Halil-ür Rahman Külliyesi
- 39-Rızvaniye Medresesi
- 40-Mevlevihane Meşrutası
- 41-Tekke (Kurtuluş Mahallesi)
- 42-Yakup Kalfa Mezarı

- 43-Şeyh Muhammed Horasani Mezarı
- 44-Bedii Zaman Mezarlığı Haziresi
- 45-Hacı Müslüm Hafız Haziresi
- 46-Yeni Dergah Cami Haziresi
- 47-Şeyh Mesut Türbesi
- 48-Çift Kubbe Türbesi
- 49-Türbe (Kurtuluş Mahallesi)
- 50-Türbe (Divan Yolu)
- 51-Urfa Ulu Cami Türbesi
- 52-Eski Arasa Hamamı
- 53-Cıncıklı Hamam
- 54-Sultan Hamamı
- 55-Vezir Hamamı
- 56-Velibey Hamamı
- 57-Şaban Hamamı
- 58- Serçe Hamamı
- 59-Barutçu Hanı
- 60-Samsat Kapısı Hanı
- 61-Millet Hanı
- 62-Şaban Hanı
- 63-Yemen Askeri Mustafa Ağa Hanı
- 64-Topcu Hanı
- 65-Kumlu Hayat Hanı
- 66-Gümrük Hanı
- 67-Hacı Kamil Hanı
- 68-Mecek Hanı
- 69-Şark İşhanı
- 70-Bedesten
- 71-Sipahi Pazarı
- 72-Demirci Pazarı
- 73-Naçar Pazarı
- 74-Kınacı Pazarı
- 75-Pamukçu Pazarı
- 76-Aktar Pazarı
- 77-Eskici Pazarı
- 78-Kürkçü Pazarı
- 79-Keçeci Pazarı
- 80-Kasap Pazarı (Çarşı)
- 81-Boyahane Çarşısı
- 82-Hüsniye Çarşısı
- 83-Kapalı Çarşı
- 84-Dükkanlar (Köprübaşı Senti)
- 85-Dükkan (Pınarbaşı Mahallesi)
- 86-Uğur Palas
- 87-Misafirhane (Atatürk Mahallesi)
- 88-Mahmut Nedim Efendi Konağı
- 89-Halil Gültekin Evi (Yusuf Paşa Mah.)

- 90-Buluntu Kadir Efendi Evi (Yusuf Paşa Mah.)
- 91- Naci Bilgin Evi (Yusuf Paşa Mah.)
- 92-25 Adet Konut (Yusuf Paşa Mahallesi)
- 93- 2 Adet Konut (Kadioğlu Mahallesi)
- 94- 46 Adet Konut (Camikebir Mahallesi)
- 95- Mahmut Uğur Evi (Camikebir Mahallesi)
- 96-Ahmet Emniyetoglu Evi (Camikebir Mahallesi)
- 97-Hacı Ahmet Eren Evi (Camikebir Mahallesi)
- 98- 25 Adet Konut (Yusuf Paşa Mahallesi)
- 99- 7 Adet Konut (Su Meydanı Mahallesi)
- 100-Abdurrahman Apaydın Evi (Su Meydanı Mah.)
- 101- 2 Adet Konut (Yeni Mahalle)
- 102- 7 Adet Konut (Bıçakçı Mahallesi)
- 103- 3 Adet Konut (Karakoyunlu Mahallesi)
- 104-7 Adet Konut (Bey Kapısı Mahallesi)
- 105- 10 Adet Konut (Kurtuluş Mahallesi)
- 106- 22 Adet Konut (Pınarbaşı Mahallesi)
- 107- 2 Adet Konut (Türk Meydanı Mahallesi)
- 108- 12 Adet Konut (Kendirici Mahallesi)
- 109- 5 Adet Konut (Tepe Mahallesi)
- 110- Sabri Karakeçili Evi (Hekimdede Mahallesi)
- 111-Ali Kazaz Evi (Hekimdede Mahallesi)
- 112-Ramazan Tatar Evi (Ulucami Mahallesi)
- 113-Mehmet Yılmaz Taş Evi (Ulucami Mahallesi)
- 114-Mahmut Horoz Evi (Ulucami Mahallesi)
- 115-Sadık Pala Evi (Ulucami Mahallesi)
- 116- 2 Adet Konut (Gümüşkuşak Mahallesi)
- 117- 7 Adet Konut (Balıklı Göl Mahallesi)
- 118- 2 Adet Konut (Vali Fuat Caddesi)
- 119- 4 Adet Konut (12 Eylül Caddesi)
- 120-Konut (Sarayönü Vatan Çarşısı)
- 121-2 Adet Konut (Hüseyin Paşa Mahallesi)
- 122-Konut (Ferahiye Sokak)
- 123-Eyüp Ak Evi (Saraç Sokak)
- 124-7 Adet Konut (Kelleci Sokak)
- 125- 6 Adet Konut (Kutbettin Sokak)
- 126-Konut (İrfaniye Sokak)
- 127-İsmail Demirkol Evi (Akyol Sokak)
- 128- 2 Adet Konut (Sipahi Sokak)
- 129- 3 Adet Konut (Toprak Sokak)
- 130- 7 Adet Konut (Karanlık Sokak)
- 131-Ziya Küçükoglu Evi (Karanlık Sokak)
- 132- 3 Adet Konut (Şişli Sokak)
- 133- 3 Adet Konut (Rastgeldi Sokak)
- 134- 5 Adet Konut (Karakol Sokak)
- 135- 4 Adet Konut (Eski Şube Sokak)
- 136- 11 Adet Konut (Kurtuluş Sokak)

- 137- 7 Adet Konut (Bardakçı Sokak)
- 138-Konut (Tarakçılar Sokak)
- 139- 2 Adet Konut (Orta Sokak)
- 140- 7 Adet Konut (Güven Sokak)
- 141- 9 Adet Konut (Doğru Sokak)
- 142-Konut (Velibey Sokak)
- 143-Konut (Yorgancı Sokak)
- 144- 2 Adet Konut (Keçeci Pazarı)
- 145- 5 Adet Konut (Karamusa Sokak)
- 146- Konut (Meydan Orta Sokak)
- 147- Konut (Hacı Paşa Sokak)
- 148- Konut (Islahiye Sokak)
- 149- Konut (Hüseyin Paşa Sokak)
- 150- 3 Adet Konut (Kaleboynu Mahallesi)
- 151- Konut (Güllü Sokak)
- 152- Konut (Gülcüoğlu Sokak)
- 153- Konut (Çatalyolu Sokak)
- 154- Konut (Haleplibahçe Mahallesi)
- 155- Konut (Cinkuyu Sokak)
- 156- 2 Adet Konut (Şehit Nusret Sokak)
- 157- 6 Adet Konut (Hacı Yedigâr Mah.)
- 158- 5 Adet Konut (Mahkeme Sokak)
- 159- 3 Adet Konut (Kıratlar Sokak)
- 160- Konut (11 Nisan Sokak)
- 161- Konut (Çerkez Sokak)
- 162-Konut (Kunduracı Pazarı)
- 163-Konut (Sipahi Çıkmazı)
- 164-Konut (Kazancı Pazarı)
- 165- Kabaltı (Camikebir Mah.)
- 166-Kabaltı (Yusufpaşa Mah.)
- 167-2 Adet Kabaltı (Kurtuluş Mah.)
- 168-2 Adet Kabaltı (Pınarbaşı Mah.)
- 169-Kabaltı (Tepe Mah.)
- 170-Konut +Kabaltı (Kendirici Mah.)
- 171- Taşınmaz (Hüseyin Paşa Mahallesi)
- 172- 2 Adet Taşınmaz (Bıçakçı Mahallesi)
- 173- Taşınmaz (Yenikapı Mahallesi)
- 174- Taşınmaz (Gümüşkuşak Mahallesi)
- 175- Taşınmaz (Atatürk Mahallesi)
- 176- Taşınmaz (Yusufpaşa Mahallesi)
- 177-Taşınmaz (Pınarbaşı Mah.)
- 178- Mahmutoğlu Kulesi
- 179- Kamil Köprüsü
- 180- Millet Köprüsü
- 181- Hızmalı Köprü
- 182- Eski Köprüsü
- 183- Urfa İç Kalesi ve Surlar

- 184- Karahisar Kalesi ve Çevresi
- 185- Tarihi Jandarma Kışla Binası
- 186- Askeri Hamam ve Fırın
- 187- Devlet Hastahanesi
- 188-Kurtuluş İlkokulu
- 189-Cumhuriyet Otel
- 190-Eski Hükümet Binası
- 191- Kentsel Sit Alanı
- 192- Askeri Şehitliği
- 193-Garnizon Şehitliği
- 194- Millet Kemer
- 195- Justinyen Su Bendi
- 196- Karakoyun Su Kemer
- 197- Höyük (Yardımcı Bucağı)
- 198- Kazane Höyüğü
- 199- Korukezen Höyüğü
- 200- Nekropol Alanı (Karaköprü Mevkii)
- 201- Soğmatar Eski Yerleşim Yeri
- 202- Halepli Bahçe Arkeolojik ve Doğal Sit Alanı
- 203-Tarihi Sit Alanı (Urfa-G.Antep Karayolu)
- 204- Antik Edessa Kenti
- 205-Nekropoller
- 206-Tarihi Taş ocakları
- 207-Mağara
- 208-Sarnıçlar
- 209-Kuyular
- 210-Antik Yollar
- 211-Harran Kapı
- 212-Urfa Kalesi
- 213-Kaya Mezarları (273 Adet)

Akçakale

- 1-Karakoyun Köprüsü
- 2-İç Kale

Birecik

- 1-Şeyh Muhammet Ali Narikey Türbesi
- 2-Muhammet Buhari Türbesi
- 3-Şeyh Müftah Türbesi
- 4-Şeyh Bekir Türbesi
- 5-Sabunhane Binası
- 6-Küçük Hamam
- 7-Buğday Pazarı Hanı
- 8-Şeyh Abdurahman Halis Efendi Konağı
- 9-Hasan Baba Hamamı

- 10-Ruknettin Kanlı Evi
- 11-2 Adet Konut (Saha Mahallesi)
- 12-3 Adet Konut (Sancak Mahallesi)
- 13-2 Adet Kabaltı+Konut (Sancak Mah.)
- 14-3 Adet Konut (Merkez Mahallesi)
- 15-4 Adet Konut (Kurtuluş Mahallesi)
- 16-8 Adet Konut (Meydan Mahallesi)
- 17-Kabaltı (Meydan Mahallesi)
- 18-Feritpaşa Köprüsü
- 19-Orcuk Köprüsü
- 20- Sarımağara Köprüsü
- 21-Saadettin Cami
- 22-Abd-ı Kethüda Cami
- 23-Mağara Cami
- 24-Ulu Cami
- 25-Mahmut Paşa Cami
- 26-Tekke Mescidi
- 27-Deh Kubbesi (Türbe)
- 28-Şeyh Cemalettin Türbesi
- 29-Küçük Hamam
- 30-Mahmut Paşa Hamamı
- 31-Belediye Binası
- 32-Meydan Kapı ve Güney Surları
- 33-Meçan Kapı
- 34-Urfa Kapısı
- 35-Değirmen
- 36-Birecik Kalesi
- 37-Kentsel Sit (Sancak Mahallesi)
- 38-Nekropol Alanı
- 39-Pırtona Höyüğü
- 40-Cort Höyük
- 41-Akarçay Höyük
- 42-Vırık Höyük
- 43-Şavi Höyük
- 44-Dello Höyük
- 45-Telleylat Höyük
- 46-Höyük (Uğurcuk Köyü)
- 47-Bilekli Höyüğü
- 48-Zeytinli Bahçe Höyük
- 49-Hacinebi Düz Yerleşmesi
- 50-Surtepe Höyük
- 51-Tilvez Höyük
- 52-Tilobur Höyük
- 53-Tilmusa Höyük
- 54-Tilbeş Höyük
- 55-Tilazze Höyük
- 56-I. Derece Doğal Sit Alanı

57- Doğal Sit Alanı (İlçe Merkezi)

Bozova

- 1-Aşağı Çatal Köprüsü
- 2-Hacı Melik Türbesi
- 3-Lidar Höyük
- 4-İncirli Tepe Höyüğü
- 5-Geçitbaşı Höyük
- 6-Torç Tepe Höyüğü
- 7-Develik Mevkii
- 8-Şaşkan Büyüktepe Höyüğü
- 9-Koçtarlası Höyüğü
- 10-Değirmen Harabesi
- 11-Kurban Höyük
- 12-Büyüktepe Höyük
- 13-Hasimerte Bağları Höyük
- 14-Hasimerte Bağları Sırtları
- 15-İncesu Köprüsü
- 16-Tatar Höyük
- 17-Kirli Mevkii

Halfeti

- 1-Han Yapı Kalıntısı
- 2-Dükkanlar (Ulu Cami Etrafındaki)
- 3-Yukarı Göklü Höyüğü
- 4-Su Sarnıçları (Saylakkaya Köyü)
- 5-Ulu (Merkez) Cami
- 6-Yukarı Göklü Höyüğü Tunç Çağı Nekropolü
- 7- III. Numaralı Hellenistik Nekropolü
- 8- IV. Numaralı Bitek Yolu Nekropolü
- 9- V. Numaralı Bitek Roma Nekropolü

Harran

- 1- İmam Bakır Mezarı (Türbe)
- 2- Han-el Bağrur Kervansarayı
- 3- 3 Adet Konut
- 4- Harran Kentsel Siti
- 5- Tarihi Şehir Surları
- 6- Harran Höyüğü
- 7- İmambakır Höyüğü
- 8- Bozyazı Höyüğü
- 9- Balkır Mahallesi Höyüğü
- 10- Çolpan Mahallesi Höyüğü
- 11- Gürgelen Höyüğü

- 12- Toytepe Höyüğü
- 13- Tel Megrum Tepe Höyüğü
- 14- Tel Mahruk Tepe Höyüğü
- 15- Sugeldi Höyüğü
- 16- Küplüce Höyüğü
- 17- Seferköy Höyüğü
- 18- Aşağı ve Yukarı Deren Höyükleri
- 19- Küplüce Mahallesi Höyüğü
- 20- Bulgurlu Mahallesi Höyüğü
- 21- Varlıalan Höyüğü
- 22- Küçük ve Büyükhebbe Mahallesi Höyüğü
- 23- Tel İdris Höyüğü
- 24- Harbetülşerif Höyüğü
- 25- Uğraklı Höyüğü
- 26- Serince Höyüğü
- 27- Balkat Höyüğü
- 28- Harabetülsalih Höyüğü
- 29- Aşağı ve Yukarı Beğdeş Höyüğü
- 30- Tahılalan Höyüğü
- 31- Gözele Höyüğü
- 32- Kantara Höyüğü
- 33- Çatalhurma Höyüğü
- 34- Öncüler Höyüğü
- 35- Durdular Höyüğü
- 36- Sütluce Höyüğü
- 37- Hacıekber Höyüğü
- 38- Donandı Höyüğü
- 39- Konaga Mahallesi Höyüğü
- 40- Elveren Mahallesi Höyüğü
- 41- Uzunyol Höyüğü
- 42- Şekertepe Mahallesi Höyüğü
- 43- Tilkili Höyüğü
- 44- Sevimli Höyüğü
- 45- Yeşerti Höyüğü
- 46- Akbilek Höyüğü
- 47- Gentari Höyüğü
- 48- Demirci Mahallesi Höyüğü
- 49- Bolatlar Höyüğü
- 50- İkizce Höyüğü
- 51- Gözeler Höyüğü
- 52- Görenler Höyüğü
- 53- Kırklar Mahallesi Höyüğü
- 54- Selman Höyüğü
- 55- Seksenören Höyüğü
- 56- Uluköy Höyüğü
- 57- Buğdaykuyusu Mahallesi Höyüğü
- 58- Akdilek Höyüğü

- 59- K peli Mahallesi H y   
- 60- Giyimli H y   
- 61- Suvacık H y   
- 62-  iftlik Mahallesi H y   
- 63- A cıl H y   
- 64- Sıralı Mahallesi H y   
- 65-Yardımlı H y   
- 66-Yolgider H y   
- 67-Bellitaş H y   
- 68-Kırmıtlı H y   
- 69-Bu daytepe H y   
- 70-Coşanlar Mahallesi H y   
- 71-B ydere H y   
- 72-Tantana H y   
- 73-  k ralı H y   
- 74-Tekneli H y   
- 75-Darıca Mahallesi H y   
- 76-Y nl ce Mahallesi H y   
- 77-G ltepe H y   
- 78-Keperli H y   
- 79-M ne ir H y   
- 80-Ak alı H y   
- 81-Nal ıhan H y   
- 82-Azaz H y   
- 83-Mercihan H y   
- 84-Manuca H y   
- 85-Cezmerhamud H y   
- 86-Hanbeyin H y   
- 87-Koruklu H y   
- 88-A a ı ve Yukarı Yarımca H y   
- 89-Sultantepe H y   
- 90-Parapara H y   
- 91-Tel Seyf H y   
- 92-Kazane H y   
- 93- uayıp  ren Yeri
- 94- eyh Hayati Harrani T rbesi
- 95- eyh Hayati Harrani Cami
- 96- eyh Hayati Harrani Cami Yanındaki Mezarlık
- 97-Ulu Cami
- 98-Eski Harran H y   
- 99-Kuruyer H y   

Hilvan

- 1-Demirtepe H y  
- 2-K   k H y  
- 3-Kelu k H y  

- 4-Adsız Yerleşme
- 5-Çekiş Sırtı
- 6-Torç Tarlası Höyük
- 7-Ambar Köyü İçi Kaya Mezarlığı
- 8-Ambar Harabesi
- 9-Süleyman Harabesi
- 10-Meyan Höyük
- 11-Nevali Çori Höyük
- 12-Haralia Harabesi
- 13-Torçik Mevki

Siverek

- 1-Abdal Ağa Hamamı
- 2-Arastul Köprüsü
- 3-Bamya Köprüsü
- 4-Kara Köprüsü
- 5-Selim Payeri Köprüsü
- 6-Eski Hükümet Binası
- 7-Gazipaşa İlkokulu
- 8-Siverek Kalesi ve Çevresi
- 9-Burhan Höyük
- 10-Garez Köyü Antik Kalıntıları
- 11-Toprakkale Höyük
- 12-Kazo (Köy İçi) Düz Yerleşmesi
- 13-Hassek Höyük
- 14-Yukarı Tillakin (Köy İçi) Düz Yerleşmesi

Suruç

- 1-Beyaz Köprüsü
- 2-Höyük (Saygın Köyü)
- 3-Yurtçiçeği Höyüğü

Viranşehir

- 1-Eyup Nebi Cami
- 2-Eyup Nebi Türbesi
- 3-Rahime Hatun Türbesi
- 4-Hz.İlyas Türbesi
- 5-Paşa Konağı
- 6-Eski Belediye Binası
- 7-İçsur Kalıntıları
- 8-Kale
- 9-Elyasa Peygamber Makamı ve Türbesi
- 10-Eyüp Peygamber Mkamı ve Türbesi
- 11-Kilisenin Bulunduğu Alan (Gölbaşı Mah.)

EK 19: Bölge’de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Kültür Varlıkları

	Şanlıurfa	Bölge
Höyük	135	378
Örenyeri	1	30
Arkeolojik Sit	16	33
Arkeolojik+Doğal Sit	1	1
Doğal+Tarihi+Arkeolojik+Kentsel Sit	1	2
Tarihi Sit	1	1
Doğal Sit (Ağaç/Tepe)	2	22
Yerleşim Alanı		2
Antik Kent	1	2
Sarnıç	1	2
Kuyu	2	2
Su Bendi	1	1
Su Kemerli	1	1
Su yolu		3
Yol	1	1
Kemer	1	1
Kaya Mezarı	6	18
Dolmen		1
Nekropol	6	9
Tümülüs		15
Kaya Anıtı		3
Kaya Kabartması		1
Harabe		15
Yazıt		1
Taşocağı	1	3
Mağara	1	19
Dikilitaş		1
Kutsal Alan		1
Mabet		1
Kalıntı	1	8
Cami	39	193
Minare		7
Mescit	4	19
Namazgah		1
Abdestlik		1
Şadırvan		3
Türbe	18	127
Türbe+Cami		1
Kümbet		1
Ziyaret		2
Yatır		1

	Şanlıurfa	Bölge
Tekke	1	5
Medrese	4	21
Zaviye		3
Mevlevihane	1	2
Külliye	3	5
Kilise	1	37
Manastır		4
Havra		1
Hazire		18
Mezar/Mezarlık	8	20
Şehitlik	2	6
Kentsel Sit	2	8
Konut	354	1691
Konak	3	11
Köşk		7
Saray		2
Kasr		3
Kabaltı	8	11
Konut+Kabaltı	3	3
Han	12	44
Kervansaray	1	2
Misafirhane	2	2
Otel	2	6
Köprü	14	73
Pazar	9	12
Bedesten	1	6
Çarşı	4	7
Dükkan	2	5
İşyeri		8
Değirmen	1	1
Fırın	1	1
Pekmezhane		1
Sabunhane	1	7
Çamaşırhane		1
Dabakhane		1
Kahvehane		2
Çeşme	1	46
Hamam	11	56
Kule	1	3
Sur/Suriçi	2	6
Kale	6	21
Burç		2
Kapı	2	8
Anıt		3

	Şanlıurfa	Bölge
Abide		1
Taşınmaz	10	72
Atatürk Evi		1
Jandarma Komutanlığı		1
Askerlik Şubesi		1
Askeri Koğuş		1
Kışla		1
Adliye Binası		1
Cezaevi		1
Karakol		1
İdari Bina	1	12
Hükümet Binası	1	5
Belediye Binası	1	3
PTT Binası		1
Halk Eğitim Binası		2
Tekel Binası		1
Gar Binası		1
Gençlik ve Kültür Merkezi		1
Kütüphane		1
Müze		4
Okul	1	15
Lojman		1
Hastahane	1	2
Banka		2
Sinema		2
Gazino		1
Genel Toplam	694	3.232

*Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

EK 20: Birecik Baraj Gölünden Etkilenen Kültür Varlıkları

- 1-Birecik Kalesi (Birecik)
- 2-Bent Bahçesi (Birecik)
- 3-Bekir Höyük (Birecik)
- 4-Kelaynak Üretme Merkezi (Birecik)
- 5-Hacı Nebi Höyüğü (Birecik)
- 6-Askeroğlu Höyük (Birecik)
- 7-Tahçi Tepe (Birecik)
- 8- Bağlarbaşı Höyük (Birecik)
- 9-Surtepe Höyüğü (Birecik)
- 10-Tilvez Höyüğü (Birecik)
- 11-Tilobur Höyük (Birecik)
- 12-Güngörmez Nekropolü (Birecik)
- 13-Tilmusa Höyük (Birecik)

- 14-Tilbeş Höyük (Birecik)
- 15-Kurucahöyük (Birecik)
- 16-Zühre Sarnıcı (Birecik)
- 17-Ayran Höyüğü (Birecik)
- 18-Kale Tepe (Birecik)
- 19-Almaşar (Birecik)
- 20-Şeyh Salih Türbesi (Birecik)
- 21-Tilmahmut Höyük (Birecik)
- 22-Şeyh Bekir Türbesi (Birecik)
- 23-Topdede Ziyareti (Birecik)
- 24-Nurali Ziyareti (Birecik)
- 25-Şeyh Müslim Ziyareti (Birecik)
- 26-Şeyh Nevi Ziyareti (Halfeti)
- 27-Şeyh Müslim Türbesi (Halfeti)
- 28-Şeyh Seydi Ziyareti (Halfeti)
- 29-Şeyh Muhammed Ziyareti (Halfeti)
- 30-Şardele Ziyareti (Halfeti)
- 31-Kalecik Tepesi (Halfeti)
- 32-Yeşil Özen Höyük (Halfeti)
- 33-Dökmetaştepe Höyüğü (Halfeti)
- 34-Ufak Nekropolü (Halfeti)
- 35-Heyik Tepesi (Halfeti)
- 36-Eskihisar (Halfeti)
- 37-Seyit Salah Tepesi (Halfeti)
- 38-Çatal Tepe (Halfeti)
- 39-Halfeti Cami (Halfeti)
- 40-Halfeti Hamamı (Halfeti)
- 41-Kabristan Tepesi (Halfeti)
- 42-Saylakkkaya Sarnıçları (Halfeti)
- 43-Kalebaşı Harabaeleri (Halfeti)
- 44-Korkmaz Mağaraları (Halfeti)
- 45-Höyükbaşı (Halfeti)
- 46-Yukarı Göklü Höyüğü (Halfeti)
- 47-Tunç Çağı Nekropolü (Halfeti)
- 48-Bitek Yolu Nekropolü (Halfeti)
- 49-Hellenistik Nekropol (Halfeti)
- 50-Bitek Roma Nekropolü (Halfeti)
- 51-Kantarma Kervansarayı (Halfeti)
- 52-Gölmağara Höyüğü ve Nekropolü (Bozova)
- 53-İnbaşı Harabeleri (Bozova)
- 54-Yaylak Höyük (Bozova)
- 55-Eski Haraba Tepe (Bozova)
- 56-Maşuk Nekropolü (Bozova)
- 57-Molla Ali Nekropolü (Bozova)

EK 21: Atatürk Barajı Gölü Altında Kalan Kültür Varlıkları

- 1-Geçitbaşı Höyük (Bozova)
- 2-İncirli Tepe Höyük (Bozova)
- 3-Torç Tepe Höyük (Bozova)
- 4-Develik Mevkii Antik Yerleşim (Bozova)
- 5-Hasimerte Bağları Sırtları Antik Yerleşim (Bozova)
- 6-İncesu Köprüsü (Bozova)
- 7-Hasimerte Bağları Höyük (Bozova)
- 8-Büyüktepe Höyük (Bozova)
- 9-Kurban Höyük (Bozova)
- 10-Hacı Melik Türbesi (Bozova)
- 11-Lidar Höyük (Bozova)
- 12-Değirmen Harabesi Antik Yerleşim (Bozova)
- 13-Koçtarlası Höyük (Bozova)
- 14-Şaşkan Büyüktepe Höyük (Bozova)
- 15-Şaşkan Küçüktepe Höyük (Bozova)
- 16-Kirli Mevkii Antik Yerleşim (Bozova)
- 17-Tatarhöyük (Bozova)
- 18-Keluşk Höyük (Hilvan)
- 19-Eğribük Mevkii Höyük (Hilvan)
- 20-Adsız Antik Yerleşim (Hilvan)
- 21-Çekiş Sırtı Antik Yerleşim (Hilvan)
- 22-Hıralla Harabesi Antik Yerleşim (Hilvan)
- 23-Torç Tarlası Höyük (Hilvan)
- 24-Amber Köyiçi Kaya Mezarları (Hilvan)
- 25-Nevali Çori Höyük (Hilvan)
- 26-Torçik Mevkii Höyük (Hilvan)
- 27-Keyan Höyük (Hilvan)
- 28-Purhan Höyük (Hilvan)
- 29-Anbar Harabesi (Hilvan)
- 30-Süleymanbey Harabesi (Hilvan)
- 31-Demirtepe Höyük (Siverek)
- 32-Kazo Köyiçi Höyük (Siverek)
- 33-Toprakkale Höyük (Siverek)
- 34-Hassek Köyü (Siverek)
- 35-Yukarı Tillakin (Siverek)
- 36-Köyiçi Antik Yerleşimi (Siverek)

EK 22: Turizm Açısından Önemli ve Öncelikli Tarihi, Arkeolojik, Dinsel ve Kültürel Varlıklar Listesi

1. Şanlıurfa Kalesi:(İç Kale: Roma İmparatorluğu zamanında M.Ö. IV.YY.'da Şanlıurfa'da hüküm süren Abgarlar (Osrhoene) döneminde inşa edildiği sanılmaktadır (Dış Kale: M.S. 812 yılında Hristiyanlar tarafından yaptırılmıştır).
2. Şanlıurfa Ulu Camii (M.S. 457 yılında sinagog olarak inşa edilmiştir. Ancak 12 Y.Y'da camiye dönüştürülmüştür).
3. Mevlid-i Halil (Hz. İbrahim Peygamberin Doğduğu Mağara).
4. Hz. Eyyüb Mağarası
5. Karakoyunlu Deresi Su Bendi (M.S. 525 yılında Bizans İmparatorluğu tarafından yaptırılmıştır).
6. Hızmalı Köprü(VI.YY'da Karakoyun Beyliği tarafından yaptırılmıştır).
7. Nemrud Tahtı (Der Yakub Kilisesi) (M.Ö. I. YY'da Abgarlar tarafından yaptırılmıştır).
8. Çamlık Parkı (Roma Dönemi Nekropolü).
9. Harran Antik Kenti (M.Ö. 5000 yılında kurulduğu tahmin edilmektedir).
10. Harran Kalesi (M.S. 1059 da Fatimiler tarafından yenilenmiştir).
11. Harran Ulu Camii(Selçuklu Döneminde inşa edilmiştir).
12. Harran Höyük
13. Geleneksel Harran Evleri
14. Paul-Petrus Kilisesi(Reji Kilisesi) (Osmanlı İmparatorluğu Döneminde 1861 yılında inşa edilmiştir).
15. Han-el Bar'ür Kervansarayı (1228 yılında inşa edilmiştir).
16. Bazda Mağaraları
17. Şuayb Şehri (Roma İmparatorluğu Dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir).
18. Soğmatar
19. Çimdinli Kalesi (Roma İmparatorluğu Dönemine aittir).
20. Birecik Kalesi (Etiler Döneminde inşa edilmiştir).
21. Çarmelik Kervansarayı (Selçuklular Döneminde inşa edildiği tahmin edilmektedir).
22. Sultantepe Höyüğü (Yapılan kazılar sonucunda Asur Döneminde Kurulan bir kent olduğu anlaşılmıştır).
23. Titris Höyüğü
24. Nevalıçori Höyüğü
25. Şaşkan Höyük (Neolitik Çağdan kalma bir yerleşim yeridir).
26. Lıdar Höyük (Yapılan kazılar sonucunda M.Ö 5500 ve 3000 yıllarında Kalkolitik Çağdan başlamak üzere çeşitli devirlere ait değerli eşyalar bulunmuştur).
27. Söğüt Höyüğü (Yapılan kazılar sonucunda Paleolitik ve Mezolitik dönemlere ait küçük aletler bulunmuştur).
28. Hasek Höyüğü (Yapılan kazılar sonucunda M.Ö. 5500-3200 Kalkolitik Dönem ve İlk Tunç Çağına ait temel kalıntıları ve çeşitli aletler bulunmuştur).

29. Çavi Tarlası (Yapılan yüzey çalışmaları sonucunda Kalkolitik Çağa ait kalıntılar bulunmuştur).
30. Kurban Höyük (Tunç çağına ait çeşitli eserler bulunmuştur).
31. Göbeklitepe-Gürcütepe Höyüğü (M.Ö. 9000 yıllarına dayanan buluntulara rastlanmıştır).
32. Tilmusa-Tilbeş Höyükleri

Not: Ancak yukarıda sayılan arkeolojik değerlerin tümünün bir turizm eylem planını içine dahil edilmesi hem maddi olarak hem de zaman olarak oldukça güçtür. Bu nedenle, bu aşamada öncelikli olarak hangi değerlerin potansiyellerinin yüksek olduğunun, ulaşımının kolay olduğunun ve bugünkü kullanım durumunun analizinin yapılması büyük önem taşımaktadır.

EK 23: Bölge İlleri Köy Yolları Durumu, 2002

				Adıyaman	Batman	D.Bakır	G.Antep	Mardin	Siirt	Ş.Urfa	Şırnak	Kilis	Bölge
ASFALT	1.Derece Yol	Stn.	km	56	0	551	0	777	107	1.314	94	0	2.899
			%	2	0	19	0	27	4	45	3	0	100
		S.Olm	km	567	248	5	1804	0	86	0	132	364	3.206
			%	18	8	0	56	0	3	0	4	11	100
	2.Derece Yol		km	37	58	46	343	120	19	130	12	28	793
			%	5	7	6	43	15	2	16	2	4	100
	Toplam		km	660	306	602	2.147	897	212	1.444	238	392	6.898
			%	10	4	9	31	13	3	21	3	6	100
STABİLİZE	1.Derece Yol	Stn.	km	123	0	1105	0	561	250	3.720	249	63	5.621
			%	2	0	20	0	10	4	66	4	1	100
		S.Olm	km	1.151	796	1.819	237	550	596	0	398	92	5.630
			%	20	14	32	4	10	11	0	7	2	100
	2.Derece Yol		km	304	218	442	463	477	65	566	40	205	2.780
			%	11	8	16	17	17	2	20	1	7	100
	Toplam		km	1.578	1.014	3.366	700	1.588	911	4.286	687	360	14.031
			%	11	7	24	5	11	6	31	5	3	100
TESVİYE	1.Derece Yol	Stn.	km	7	0	0	0	0	0	1.321	48	0	1.376
			%	1	0	0	0	0	0	96	3	0	100
		S.Olm	km	642	409	1.157	9	566	539	0	420	0	3.742
			%	17	11	31	0	15	14	0	11	0	100
	2.Derece Yol		km	214	192	224	13	474	72	419	98	29	1.735
			%	12	11	13	1	27	4	24	6	2	100
	Toplam		km	863	601	1.381	22	1.040	611	1.740	566	29	6.853
			%	13	9	20	0	15	9	25	8	0	100
HAMİYOL	1. Derece Yol	Stn.	km	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
			%	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		S.Olm	km	159	200	470	2	31	147	244	245	0	1.498
			%	11	13	31	0	2	10	16	16	0	100
	2.Derece Yol		km	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
			%	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Toplam		km	159	200	470	2	31	147	244	245	0	1.498
			%	11	13	31	0	2	10	16	16	0	100
TOPLAM	1.Derece Yol	Stn.	km	186	0	1.656	0	1.338	357	5.905	391	63	9.896
			%	2	0	17	0	14	4	60	4	1	100
		S.Olm	km	2.519	1.653	3.451	2.052	1.147	1.368	244	1.186	456	14.076
			%	18	12	25	15	8	10	2	8	3	100
	2.Derece Yol		km	555	468	712	819	1.071	156	1.115	150	262	5.308
			%	10	9	13	15	20	3	21	3	5	100
	Toplam		km	3.260	2.121	5.819	2.871	3.556	1.881	7.264	1.727	781	29.280
			%	11	7	20	10	12	6	25	6	3	100

*Kaynak: KHGM Envanteri

EK 24: Türkiye, Bölge ve Şanlıurfa İli 1991 ve 2002 verilerinin değerlendirilmesi

	Asfalt			Stabilize			Tepsiye			Ham Yol		
	1991	2002	Değişim, %	1991	2002	Değişim, %	1991	2002	Değişim, %	1991	2002	Değişim, %
Türkiye	21.080	85.760	307	154.190	131.830	-15	70.920	60.640	-14	58.390	11.500	-80
Bölge	779	6.898	785	13.692	15.780	15	9.491	8.756	-8	3.571	2.854	-20
Ş.urf	108	1.444	1.237	3.055	3.836	26	2.812	1.740	-38	864	244	-72

	Toplam		
	1991	2002	Değişim, %
Türkiye	304.580	289.730	-5
Bölge	27.533	34.288	25
Şanlıurfa	6.839	7.264	6

*Kaynak: TCKGM Envanteri, 2002, TCKGM Envanteri, 1991

EK 25: İlçelere Göre Boş Hat Durumu

İlçe	Santral	Hat sayısı	Ev	İş	Toplam	Boş	% Boş
MERKEZ	Açıkanbar	914	546	84	630	284	31
	Akören	256	208	28	236	20	8
	Akziyaret	432	392	29	421	11	3
	Aşağıvarlıca	256	157	6	163	93	36
	Bağlarbaşı	3.656	2.455	967	3.422	234	6
	Bakışlar	304	172	2	174	130	43
	Çamlıdere	901	690	59	749	152	17
	Çiftlik	256	141	7	148	108	42
	Dagyanı	256	226	9	235	21	8
	Ernebi	256	143	6	149	107	42
	Evrensanyisitesi	1.828	452	537	989	839	46
	Gölpınar	552	509	17	526	26	5
	Hamurkesen	544	352	6	358	186	34
	Havşanlı	352	341	11	352	0	0
	İlhan	80	45	5	50	30	38
	Kabahaydar	320	259	16	275	45	14
	Kanathı	160	94	5	99	61	38
	Karaköprü	1.828	1.410	195	1605	223	12
	Kırkmağara	320	212	9	221	99	31
	Kısas	600	573	24	597	3	1
	Konuklu	256	91	1	92	164	64
	Mağaracık	256	126	6	132	124	48
	Organize Sanayi	908	103	445	548	360	40
	Osmanbey	256	75	2	77	179	70
	Parmakkapı	256	93	5	98	158	62
	Pırpır	392	311	9	320	72	18
	Sağlık	504	380	11	391	113	22
	Seksenören	576	408	10	418	158	27
	Selman	504	246	9	255	249	49
	Sumaklı	256	120	6	126	130	51
	Şanlıurfa-1	23.370	16.022	6.186	22.208	1.162	5
	Şanlıurfa-2	50.939	33.049	15.816	48.865	2.074	4
	Tülmen	560	483	15	498	62	11
	Uğurlu	568	506	8	514	54	10
	Uluhan	400	255	16	271	129	32
	Yamaçalı	512	336	11	347	165	32
	Yardımcı	504	403	15	418	86	17
	Yarıntepe	304	231	9	240	64	21
	Yenice	5.384	3.874	975	4.849	535	10
	Yenisu	464	391	8	399	65	14
	Yolbaşı	256	221	3	224	32	13
	Yolyazı	256	84	7	91	165	64
	Yukarıkoymat	384	329	6	335	49	13

Toplam		102.136	67.514	25.601	93.115	9.021	9
CEYLANPINAR	Ceylanpınar	5.604	4.497	405	4.902	702	13
	Düzova	656	650	6	656	0	0
	Han	352	305	17	322	30	9
	Murathı	512	498	9	507	5	1
	Yuk.doruklu	480	470	10	480	0	0
	Yuk.karataş	304	210	6	216	88	29
Toplam		7.908	6.630	453	7.083	825	10
İlçe	Santral	Hat Sayısı	Ev	İş	Toplam	Boş	% Boş
AKÇAKALE	Akçakale	2.711	2.244	467	2.711	0	0
	Aksarnıç	504	289	9	298	206	41
	Bolatlar	504	337	9	346	158	31
	Büyüktaş	456	303	19	322	134	29
	Dalca	272	117	8	125	147	54
	Güneren	504	349	6	355	149	30
	Güvenç	256	57	6	63	193	75
	Nimet	256	56	6	62	194	76
	Nüsretiye	536	413	17	430	106	20
	Pekmezli	395	294	12	306	89	23
	Sevimli	304	300	4	304	0	0
	Uzunyol	504	117	4	121	383	76
	Yukarıderen	304	303	1	304	0	0
	Toplam	7.506	5.179	568	5.747	1.759	23
HARRAN	Bellitaş	512	445	13	458	54	11
	Damlasu	504	388	6	394	110	22
	Harran	1.704	1.373	136	1.509	195	11
	Meydankapı	344	303	22	325	19	6
	Minare	304	179	1	180	124	41
	Yakacık	400	231	8	239	161	40
	Yenidoğan	256	124	4	128	128	50
Toplam		4.024	3.043	190	3.233	791	20
HALFETİ	Arğıl	528	435	13	448	80	15
	Aşağıgöklü	256	232	3	235	21	8
	Balaban	280	202	5	207	73	26
	Bulaklı	256	62	3	65	191	75
	Dergili	512	463	7	470	42	8
	Durak	713	404	8	412	301	42
	Fıstıközü	144	140	4	144	0	0
	Halfeti	905	382	66	448	457	50
	Karaotlak	432	357	6	363	69	16
	Macunlu	256	140	4	144	112	44
	Özmüş	504	135	4	139	365	72
	Saylakkaya	304	302	2	304	0	0
	Yeşilözen	368	231	12	243	125	34
	Yukarıgöklü	1.821	1.236	33	1.269	552	30

	Toplam	7.279	4.721	170	4.891	2.388	33
VİRANŞEHİR	Ayaklı	256	14	1	15	241	94
	Beyrük	112	67	4	71	41	37
	Büyükbardakçı	456	362	5	367	89	20
	Büyükmutlu	304	104	5	109	195	64
	Elbeğendi	464	361	11	372	92	20
	Eyüpnebi	416	262	11	273	143	34
	Işıldar	416	283	6	289	127	31
	Karatepe	256	0	1	1	255	100
	Kavurga	304	133	3	136	168	55
	Kırlık	141	108	7	115	26	18
	Viranşehir	11.912	8.468	2.453	10.921	991	8
	Toplam	15.037	10.162	2.507	12.669	2.368	16
İlçe	Santral	Hat Sayısı	Ev	İş	Toplam	Boş	% Boş
BİRECİK	Almaşar	267	153	12	165	102	38
	Altınova	649	484	14	498	151	23
	Ayran	908	441	12	453	455	50
	Bağlarbaşı	504	410	16	426	78	15
	Birecik	9.326	6.609	1.709	8.318	1.008	11
	Böğürtlen	267	145	22	167	100	37
	Çiçekalan	267	5	2	7	260	97
	Damlıca	48	28	5	33	15	31
	Ekenek	395	170	11	181	214	54
	İncirli dere	267	154	9	163	104	39
	Karşıyaka	914	694	98	792	122	13
	Kural	521	410	17	427	94	18
	Mağaralı	521	410	24	434	87	17
	Mezra	521	409	4	413	108	21
	Tüten	267	114	5	119	148	55
	Yaylacık	200	143	9	152	48	24
	Toplam	15.842	10.779	1.969	12.748	3.094	20
BOZOVA	Atatürk Barajı	792	636	49	685	107	14
	Bozova	1.804	1.583	188	1.771	33	2
	Büyükhan	256	195	6	201	55	21
	Deliler	528	474	8	482	46	9
	Eğrice	280	186	6	192	88	31
	Gözenek	256	164	4	168	88	34
	Hacılar	472	434	6	440	32	7
	Kanlıavşar	352	291	17	308	44	13
	Karacaören	400	321	8	329	71	18
	Koçhisar	400	324	7	331	69	17
	Mülkören	552	366	7	373	179	32
	Taşan	304	213	6	219	85	28
	Yalıca	901	680	15	695	206	23
	Yaylak	752	539	26	565	187	25

	Yığınak	267	115	6	121	146	55
	Toplam	8.316	6.521	359	6.880	1.436	17
HİLVAN	Çakmak	240	130	3	133	107	45
	Gölcük	344	276	2	278	66	19
	Hilvan	3.623	3.055	250	3.305	318	9
	Kavaklık	400	247	3	250	150	38
	Ovacık	256	152	8	160	96	38
	Oymaağaç	200	0	1	1	199	100
	Uluş	395	376	6	382	13	3
	Toplam	5.458	4.236	273	4.509	949	17
İlçe	Santral	Hat Sayısı	Ev	İş	Toplam	Boş	% Boş
SURUÇ	Ağırtaş	256	140	5	145	111	43
	Aşağıoylum	272	182	4	186	86	32
	Çaykara	416	295	10	305	111	27
	Höyükyanı	304	124	1	125	179	59
	Kırmıt	352	191	5	196	156	44
	Küçükova	344	244	3	247	97	28
	Ölçektepe	368	193	3	196	172	47
	Suruç	7.880	4.821	2.839	7.660	220	3
	Taşlıkuyu	512	247	5	252	260	51
	Yanaloba	304	139	7	146	158	52
	11 Nisan	904	636	42	678	226	25
	Toplam	11.912	7.212	2.924	10.136	1.776	15
SİVEREK	Altaylı	200	153	5	158	42	21
	Aşağıalınç	136	70	4	74	62	46
	Aşağıkaracaören	256	9	1	10	246	96
	Aşağıtaşlı	224	107	3	110	114	51
	Başbük	320	183	3	186	134	42
	Bucak	160	154	6	160	0	0
	Büyüktepe	251	133	5	138	113	45
	Çaylarbaşı	256	136	7	143	113	44
	Çepni	256	171	5	176	80	31
	Çerçili	304	171	3	174	130	43
	Çıkrık	304	118	1	119	185	61
	Eğriçay	256	0	1	1	255	100
	Emek	256	70	1	71	185	72
	Erkonağı	256	192	10	202	54	21
	Ertem	304	206	2	208	96	32
	Hamamören	251	85	4	89	162	65
	İleri	128	126	2	128	0	0
	Kalfalar	304	186	3	189	115	38
	Kapıkaya	176	72	4	76	100	57
	Karabahçe	312	256	4	260	52	17
	Karacadağ	256	183	5	188	68	27

	Karakeçi	264	179	15	194	70	27
	Karakoyun	344	312	10	322	22	6
	Kayalı	251	132	3	135	116	46
	Narlıkaya	251	67	4	71	180	72
	Sabancı	112	48	2	50	62	55
	Siverek 1ı	14.024	9.253	4.113	13.366	658	5
	Taşıkara	251	113	3	116	135	54
	Yasınç	256	246	4	250	6	2
	Yoğunca	256	24	2	26	230	90
	Yukarı İkizce	192	93	3	96	96	50
	Yukarıtaşlı	160	89	5	94	66	41
	Toplam	21.527	13.337	4.243	17.580	3.947	18

*Kaynak: www.telekom.gov.tr

EK 26: Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Enerjisi Tüketimi (%), 1983-1997 Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Yıl	Sanayi	Mesken	Ticaret	Resmi Daire	Diğer
1983	52,9	26,1	4,9	4,2	11,9
1984	58,2	21,3	4,3	3,6	12,6
1985	60,5	19,9	3,9	3,4	12,3
1986	61,8	15,6	2,4	7,1	13,2
1987	60,3	15,2	2,8	7,8	13,9
1988	58,7	18,6	3,3	7,5	11,9
1989	54,9	19,9	3,7	7,4	14,1
1990	59,5	19,8	3,0	5,4	12,3
1991	51,4	22,7	3,4	6,1	16,4
1992	50,7	22,8	3,6	5,4	17,5
1993	48,2	23,9	5,4	3,3	19,3
1994	43,1	22,1	3,2	10,2	21,4
1995	43,8	19,6	2,4	8,9	25,3
1996	42,3	20,6	2,7	7,2	54,4
1997	45,0	21,9	9,9	12,4	42,7

*Kaynak: GAP İl İstatistikleri, DİE

EK 27: Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Enerjisi Tüketimi (%), 1983-1997 Türkiye

Yıllar	Sanayi	Mesken	Ticaret	Resmi Daire	Diğer
1983	56,4	16,7	5,8	2,8	10,3
1984	66,0	15,8	5,7	2,8	9,7
1985	66,9	17,0	5,5	3,0	7,5
1986	66,2	17,9	5,3	3,3	7,2
1987	66,5	18,1	4,9	3,3	7,3
1988	64,9	19,6	5,1	3,3	7,2
1989	65,4	19,6	5,5	3,0	6,5
1990	62,4	19,4	5,5	3,1	9,7
1991	57,5	22,3	6,2	3,8	10,2
1992	58,4	21,3	6,1	3,7	10,5
1993	57,8	21,2	6,1	3,8	11,1
1994	57,2	21,3	6,8	5,3	9,4
1995	54,2	22,0	7,3	5,3	11,3
1996	53,3	21,2	7,8	4,3	13,4
1997	42,0	22,4	7,7	5,4	22,6

*Kaynak: GAP İl İstatistikleri, DİE

EK 28: Şanlıurfa İli İlçe ve Bucakları Köy Yolları Durumu, 2001

	Köy sayısı	Asfalt	Stabilize	Tesviye
Merkez	298	31	97	281
Merkez buc.	34	2	18	32
Akziyaret buc.	53	5	24	45
Çamlıdere buc.	71	10	16	70
Kabahaydar buc.	37	3	13	34
Payamlı buc.	35	9	12	33
Yardımcı buc.	68	2	14	67
Akçakale	84	27	39	15
Merkez buc.	47	14	24	6
Şehitnusretbey buc.	37	13	15	9
Birecik	70	11	45	6
Merkez buc.	51	8	33	3
Böğürtlen buc	19	3	12	3
Bozova	78	24	40	4
Merkez buc.	20	6	10	3
Kanlıavşar buc.	14	6	4	0
Yaylak buc.	44	12	26	1
Halfeti	37	9	23	1
Merkez buc.	37	9	23	1
Harran	87	14	54	17
Merkez buc.	87	14	54	17
Hilvan	57	14	33	4
Merkez buc.	30	10	17	0
Gölcük buc.	13	0	10	2
Ovacık buc.	14	4	6	2
Siverek	113	19	59	25
Merkez buc.	14	3	7	4
Bucak buc.	12	1	9	1
Çaylarbaşı buc.	12	6	6	0
Dağbaşı buc.	10	1	8	1
Karacadağ buc.	27	5	17	5
Karakeçi buc.	21	1	6	7
Şekerli buc.	17	2	6	7
Suruç	82	19	49	6
Merkez buc.	60	14	37	4
Mürşitpınar buc.	22	5	12	2

*Kaynak: KHGM bölge Müdürlüğü, 2001

3.İL'İN SORUNLARI

3.1. SORUN BELİRLEMEDE İZLENEN YÖNTEM

Şanlıurfa İl Gelişme Planının hazırlanmasında, sağlıklı ve doğru bir veri tabanı oluşturmanın yanı sıra mevcut sorunları katılımcı bir yöntemle belirlenmesi en önemli aşamalardan birisini oluşturacaktır. Bu çerçevede, mevcut durumu ortaya çıkarmak amacıyla yapılan kaynakların taranmasının yanısıra ilgili kurum ve kuruluşların katılımları ile gerçekleştirilen toplantılar çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır. Bu kapsamda ilde düzenlenen toplantılar, belirlenen konular çerçevesinde resmi kurum ve kuruluşlar, özel sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütlerinden ilgili kişilerin katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar değişik konu başlıklarına göre belirlenen paralel oturumlarda kendi alanlarındaki bilgileri ayrıntılı bir şekilde aktarmışlar ve çeşitli gruplar arasındaki bilgi alışverişi konusunda köprü görevi görmüşlerdir.

17 ve 18 Haziran 2002 tarihlerinde Şanlıurfa GAP Bölge Müdürlüğü'nün farklı mekanlarında yapılan toplantılarda işlenen konu başlıkları ve toplantılara davet edilen kurum ve kuruluşlar ile toplantı notlarını düzenlemek ve çalışma grubuyla iletişimi sürdürmek için seçilen alt komite temsilci ve raporör isimleri aşağıda verilmektedir.

1. Kentsel Planlama ve Yerel Yönetimler Komisyonu

Komiyona Çağrılan Kurum ve Kuruluşlar: Tüm Belediye Başkanlıkları (il ve ilçe belediyeleri), Şehir Plancıları Odası, Harita Mühendisleri Odası, Bayındırlık İl Müdürlüğü, Mimarlar Mühendisler Odası Başkanlığı, Muhtarlar Derneği, Kaymakamlık Temsilcisi.

Toplantıya Katılanların Sayısı:21

Alt Komisyon Temsilcisi: Mehmet Ali Ünlü (Şehir Plancısı)

Alt Komisyon Temsilci Yardımcısı: Murat Birinci (Şanlıurfa Valiliği, İl Planlama Koordinasyon Birimi)

Raporör: Cemalettin Erol (GAP Bölge Müdürlüğü, Şehir Plancısı)

2. Ulaştırma, Altyapı ve Haberleşme Komisyonu

Komiyona Çağrılan Kurum ve Kuruluşlar: Türk Telekom İl Müdürlüğü, GAP Gazeteciler Cemiyeti, Karayolları Şube Şefliği, Karayolları Bölge Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü, TEDAŞ Müessese Müdürlüğü, Tarım Reformu Bölge Müdürlüğü, DSİ 15. Bölge Müdürlüğü, GAP Bolatlar Proje Müdürlüğü, Kaymakamlık Temsilcisi

Toplantıya Katılanların Sayısı: 26

Alt Komisyon Temsilcisi: Mehmet Can Hallaç (Şanlıurfa Belediyesi)

Alt Komisyon Temsilci Yardımcıları: Mehmet Dişli (Şanlıurfa Belediyesi, Çevre Yüksek Mühendisi), Necati Tüysüz (DSİ Etüt Planlama Şube Müdürlüğü)

Raporör: Yener Akay (GAP-BKİ Bölge Müdürlüğü, Şehir Plancısı)

3. Çevre Komisyonu

Komiyona Çağrılan Kurum ve Kuruluşlar: Tüm Belediyeler, Çevre İl Müdürlüğü, Harran Üniversitesi Rektörlüğü, Meteoroloji Bölge Müdürlüğü, Kaymakamlık Temsilcisi

Toplantıya Katılanların Sayısı: 19

Alt Komisyon Temsilcisi: Yrd.Doç.Dr. Güzel Yılmaz (Harran Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Öğretim Görevlisi)

Alt Komisyon Temsilci Yardımcısı: Abdullah Erinç (İl Çevre Müdürlüğü, Mühendis)

Raportör: Araş.Gör. Fatma Özkay (Harran Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisi)

4. Tarım Komisyonu

Komiyona Çağrılan Kurum ve Kuruluşlar: Tarım İl Müdürlüğü, Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ziraat Odası, Ziraat Mühendisleri Odası, Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, GAP Tarımsal Eğitim Yayım ve Araştırmalar Merkezi, Tarım Reformu Bölge Müdürlüğü, Bolatlar GAP Proje Müdürlüğü, Kadastro Bölge Müdürlüğü, AGROGAP Önder Çiftçi Derneği, DSİ 15. Bölge Müdürlüğü, Sulama Birlikleri, Güneydoğu Birlik, Ziraat Bankası, Şanlıurfalı Çiftçiler Derneği, Kaymakamlık Temsilcisi

Toplantıya Katılanların Sayısı: 40

Alt Komisyon Temsilcisi: İbrahim Şahin (DSİ 15. Bölge Şube Müdürü)

Alt Komisyon Temsilci Yardımcısı: Atilla Yazar (Ziraat Mühendisleri Odası)

Raportör: İbrahim H. Çetiner (GAPEYAM)

5. Sanayi (İmalat, Madencilik ve Enerji), Mali Yapı, Bankacılık ve İnşaat Komisyonu

Komiyona Çağrılan Kurum ve Kuruluşlar: Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası, Birecik Ticaret ve Sanayi Odası, Siverek Ticaret ve Sanayi Odası, Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, KOSGEB, Şanlıurfa Sanayici İş Adamları Derneği, Genç İşadamları Derneği, OSB Müdürlüğü, Evren Küçük Sanayi Sitesi Temsilcisi, Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, Defterdarlık, Ziraat Bankası, İş Bankası, Halk Bankası, Akbank, Yapı Kredi Bankası, Ticaret Borsası, Gümrük Müdürlüğü, İhracat Müdürlüğü, Muhasebeciler Derneği, Kaymakamlık Temsilcisi

Toplantıya Katılanların Sayısı: 26

Alt Komisyon Temsilcisi: Servan Şimşek (Şanlıurfa Sanayici İş Adamları Derneği)

Alt Komisyon Temsilci Yardımcısı: H. İbrahim Polat (Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası)

Raportör: Ferhat Şelli (Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsü Yatırım Yönetim Bölüm Başkanı)

6. Kültürel Varlıklar ve Halk Kültürleri, Turizm Komisyonu

Komiyona Çağrılan Kurum ve Kuruluşlar: İl Kültür Müdürlüğü, Harran Üniversitesi Rektörlüğü, Müze Müdürlüğü, Vakıflar Bölge Müdürlüğü, ŞURKAV, Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Müdürlüğü, Turizm İl Müdürlüğü, Kalüru Turizm, Kañçul Turizm, Edessa Otel, Harran Otel, Şanlıurfa Belediye Başkanlığı, Harran Belediye Başkanlığı, Birecik Belediye Başkanlığı, Kaymakamlık Temsilcisi

Toplantıya Katılanların Sayısı: 18

Alt Komisyon Temsilcisi: Yrd.Doç.Dr. A. Cihat Kürkçüoğlu (Harran Üniversitesi)

Alt Komisyon Temsilci Yardımcısı: Mahmut Çoban (ŞURKAV Genel Sekreteri)

Raportör: Erkan Şala (GAP-BKİ Bölge Müdürlüğü)

7. Eğitim ve Kültür Hizmetleri Komisyonu:

Komiyona Çağrılan Kurum ve Kuruluşlar: Harran Üniversitesi Rektörlüğü, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Eğitim Gönüllüleri Vakfı, Meksa Vakfı, ŞURKAV, Özel Murat Koleji, Özel Çağlayan İlköğretim Okulu, Kaymakamlık Temsilcisi

Toplantıya Katılanların Sayısı: 21

Alt Komisyon Temsilcisi: Halil Ömer Coşkun (İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı)

Alt Komisyon Temsilci Yardımcısı: Kemal Büyükkırcalı (Milli Eğitim Müdürlüğü)

8. Sağlık,Sosyal Hizmetler, Kadın, Gençlik ve Çocuk Komisyonu:

Komiyona Çağrılan Kurum ve Kuruluşlar: Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, Sağlık İl Müdürlüğü, Türk Kadını Güçlendirme Vakfı, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Toplum Merkezi, Willows Vakfı, Bedensel Engelliler Derneği Tabipler Odası, Harran Üniversitesi Rektörlüğü, Eczacılar Odası, Türkiye Aile Planlaması Derneği, Şanmed Hastanesi, Kızılay Derneği Başkanlığı, Kaymakamlık Temsilcisi

Toplantıya Katılanların Sayısı: 23

Alt Komisyon Temsilcisi: Mehmet Özcan (Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, Şube Müdürü)

Alt Komisyon Temsilci Yardımcısı: Osman Basmacı (Bedensel Engelliler Derneği Genel Sekreteri)

Raportör: Seçil Akay (Sosyal Hizmet Uzmanı)

Toplantılarda her bir komisyon kendi çalışma alanı çerçevesinde ildeki sorunları kapsamlı ve ayrıntılı olarak tartışmışlar ve sorun alanlarını belirlemişlerdir. Toplantılarda, gerek GAP adına katılan proje sorumluları gerekse ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof.Dr. Melih Ersoy ve Doç.Dr. Tarık Şengül yönlendirici olmaktan çok moderatör/uzlaştırıcı/kolaylaştırıcı olarak

katılmışlardır. Bu şekilde birlikte belirlenen sorunlar yine birlikte son şeklini almış, bazı komisyonlarda her bir sorunun önceliği katılımcıların oylarıyla belirlenmiştir. İlerleyen bölümlerde, anılan komisyonlar tarafından ilde yapılan toplantılarda belirlenen sorunlar konu başlıkları itibarıyla, toplantı notları ve derlenen sorunlar biçiminde sunulmaktadır.

3.2. SORUNLARIN BELİRLENMESİ

3.2.1. Demografik Yapı

Bölge genelindeki nüfusun Türkiye içindeki payının, 1975-2000 dönemi içerisinde düzenli bir şekilde arttığı görülmektedir. Şanlıurfa ilinin toplam nüfusunun Türkiye ve Bölge içindeki payı da, 1980 yılından bu yana düzenli bir artış göstermiş ve 2000 yılı itibarıyla Bölge'nin en kalabalık ili konumuna gelmiştir.

Bölge kentsel nüfusunun 25 yıllık bir sürede 3 kat arttığı ve Şanlıurfa ili kentsel nüfusunun 3,2 katına çıktığı görülmüştür. Bu oran Türkiye için 2,6'dır. Ülke genelinde gözlenen, büyük yerleşimlere olan göç akımı, Bölge için de geçerli olmuştur. Her dönemde, Bölge ve Şanlıurfa ili yoğun göç vermiştir. 1990 yılında Bölge'nin, toplam göç içinde verdiği göçün payı % 88, Şanlıurfa ilinin payı ise % 14'dür.

Bölge'nin ve Şanlıurfa'nın kırsal nüfuslarında Türkiye'deki eğilimlerin tersine bir artış yaşandığı görülmektedir.

Bölge ve Şanlıurfa ilinde, nüfusa ilişkin sosyal göstergeler (toplam yaş bağımlılık oranı, doğurganlık oranı ve hane halkı büyüklüğü), Türkiye ortalamalarının çok üstünde değerlere sahiptir.

Bu bağlamda, Şanlıurfa'da toplam, kentsel ve kırsal nüfus artış hızı ile nüfus yoğunluğunun hem ülke hem de Bölge ortalamalarının üstünde olduğu görülmektedir.

Merkez İlçe: Şanlıurfa Merkez ilçenin nüfusunun 1975'ten 2000 yılına kadar sürekli bir artış içinde olduğu görülmektedir. 1975'te 191.700 olan nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımı geçici sonuçlarına göre 534.706'dır. Merkez ilçenin il içindeki payı ise 1990 yılına kadar artmış, 1990'dan 2000 yılına kadar olan sürede % 37'lik payını korumuştur. Şanlıurfa Merkez ilçesini, kentsel nüfus temel alınarak incelendiğinde, il içindeki payının bir düşüş yaşadığı ve % 50,33'ten % 45,78'e gerilediği görülmektedir. Bu görece düşüşe rağmen merkez ilçenin nüfusu son 25 yılda 250 bin kişilik bir artış göstermiştir. Merkez ilçe, kırsal nüfuslar açısından, yine en fazla nüfusa sahip yerleşimdir. Kentsel nüfustaki görece düşüşün aksine kırsal nüfusunun il kırsal nüfusu içindeki payı % 17,64'ten %24,7'ye yükselmiştir. İlçenin nüfus yoğunluğu, nüfus artışına paralel bir seyir izlemiş ve 1975'ten günümüze kadar olan dönemde 2,75 kat artmıştır. Merkez ilçenin nüfus dağılımı göz önüne alındığında kentsel karakter gösteren bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır.

Akçakale: Akçakale ilçesinin nüfus değişimleri, inişli çıkışlı bir grafiğe sahiptir. Harran'ın ilçe olarak ayrılması sonucu, 1985-1990 arasında ilçe nüfusu 20 bin kişi azalmıştır. Aynı yıllarda, il içerisindeki payı da azalmış, ancak son dönemde artmıştır. Toplam nüfusunun aksine, Akçakale'nin kentsel nüfusunda reçel bir azalma olmamış ve 1990-2000 yılları arasında oldukça fazla bir nüfus artışı yaşanmıştır. Akçakale'nin kırsal nüfusundaki artış kentsel nüfusundaki kadar fazla olmamakla beraber, sulamaya açılan alanların bu artışta etkisi olduğu açıktır. Nüfus dağılımı incelendiğinde ve tarım arazileri göz önüne alındığında Akçakale'nin kırsal karakter gösteren bir ilçe olduğu anlaşılmaktadır.

Birecik: İlçenin nüfusu, incelenen 1975-2000 yılları arasında düzenli bir biçimde artmıştır. Ancak il içerisindeki payı bununla ters orantılı olarak düşmüştür. Birecik ilçesinin toplam nüfusu için geçerli olan artış kentsel ve kırsal nüfusu için de geçerli olup, il içerisindeki payları azalmıştır. Bunda ilçenin nüfus artış hızının diğer ilçelerden ve il genelinden düşük olması etkili olmuştur.

Bozova: Nüfusunda 1980 yılından itibaren düzenli bir artış görülen ilçelerden biri de Bozova'dır. İlçenin il nüfusu içerisindeki payı Birecik'te olduğu gibi düşmektedir. İlçenin kentsel ve kırsal nüfusundaki değişim toplam nüfusundaki değişimle paraleldir. Nüfus dağılımı göz önüne alındığında Bozova ilçesinin kırsal karaktere sahip bir yerleşim olduğunu söyleyebiliriz.

Ceylanpınar: 1981'de ilçe olan Ceylan pınar'ın, o yıldan bu yana il nüfusu içerisindeki payında önemli bir değişim olmamakla beraber nüfusunda düzenli ve sürekli bir artış kaydedilmiştir. İlçenin il nüfusu içerisindeki payı % 5 dolaylarındadır. Ceylan pınar'ın kentsel nüfusu, kırsal nüfusundan oldukça fazladır ve kentsel nüfusunda yaşanan artış da kırsal nüfustaki artışa oranla daha yüksektir. Kentsel karaktere sahip olan ilçenin 1990-2000 yılları arasında kırsal nüfus artış hızının kentsel nüfus artış hızından fazla olması da dikkat çekicidir.

Halfeti: Şanlıurfa ili ilçeleri arasında en fazla nüfus kaybeden ilçelerden olan Halfeti, 1990-2000 yılları arasında 1656 kişilik bir nüfus kaybı yaşamıştır. İlin toplam nüfusu içerisindeki payıca % 3,6'dan % 2,4'e düşmüştür. Tamamen kırsal karaktere sahip olan bu ilçede nüfus kaybı daha çok kentsel alanda yaşanmıştır ve nüfus artış hızları hem kentsel hem de kırsal düzeyde negatif değerlerde seyretmektedir.

Harran: Harran 1987'de ilçe olmuştur ve ilçe olduğu yıldan itibaren nüfusunda düzenli bir artış olmuştur. 2000 yılı itibarı ile Şanlıurfa ili toplam nüfusunun % 4'ü Harran'da yaşamaktadır. Harran ilçesinin kırsal nüfusunun il kırsal nüfusu içindeki payı % 8 civarındadır ve bu gösterge ilçenin tamamen kırsal bir karaktere sahip olduğunu açıklamaktadır.

Hilvan: Hilvan, Harran ilçesi ile benzerlikler gösteren ilçelerdendir. İlçenin kırsal nüfusu kentsel nüfusundan oldukça fazladır ve toplam nüfusunda da sürekli bir artış görülmektedir.

Siverek: Siverek ilçesi merkez ilçeden sonra en fazla nüfus barındıran ilçedir. İlçenin kentsel nüfusunda 1990-2000 yılları arasında çok büyük bir artış görülmektedir. İlçenin kırsal nüfusunda aynı oranda olmasa da kayda değer bir artış olduğu görülmektedir. İlçenin toplam nüfusu fazla olmasına rağmen nüfus yoğunluğu az olan 4 ilçeden birisidir.

Suruç: Suruç ilçesinin toplam nüfusunda son 10 yıllık dönemde önemli bir artış olmamıştır. Kentsel nüfusundaki artış ve kırsal nüfusundaki düşüş birbirini dengelemiş görülmektedir. İlçenin nüfus yoğunluğu 101 kişi/km²'dir ve bu oran merkez ilçe ve Viranşehir'den sonra en yüksek orandır.

Viranşehir: İlçenin kentsel nüfusunda 1990-2000 yılları arasında Siverek'e benzer bir artış yaşanmıştır. 1975 yılından bu yana kentsel nüfusun il içindeki oranında en büyük artış yine Viranşehir ilçesinde yaşanmıştır. 1990-2000 yılları arasında ilçenin nüfus artış hızı en yüksek değerlere erişmiştir. Kentsel karaktere sahip olan ilçede buna bağlı olarak nüfus yoğunluğu da yüksektir.

3.2.2. Eğitim

Genel sorunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Kadınlarda okur-yazarlık ülke ortalamasının çok altındadır.
2. Tüm eğitim kademelerinde kız öğrencilerin oranı çok düşüktür.
3. İle atanan öğretmenler genellikle aday öğretmendir.
4. Asker öğretmen uygulaması verimi düşürmektedir.
5. Norm kadro uygulamasından dolayı belli branşlarda öğretmen yetersizliği vardır.
6. Merkez ve ilçelerde ilköğretim okullarının derslik sayısının yetersiz olmasından dolayı ikili öğretim yapılmaktadır.
7. Merkez ve ilçelerde ortaöğretim kurumlarında derslik sayısı yetersizdir.
8. Taşınmalı eğitim giderlerinin çok fazla oluşu nedeniyle diğer alanlara yeterince kaynak aktarılamamaktadır.
9. İlköğretim ve ortaöğretimde öğrenci devamsızlığı çok yüksek düzeydedir. 15 Nisan-15 Kasım arasında öğrencilerin dörtte üçünden fazlası tarım işçisi olarak aileleriyle göç etmektedir.
10. Okul öncesi eğitim kurumlarına olan talep çok yetersizdir.
11. Kırsal kesimde öğretmenlerin kalacağı yeterli sayı ve nitelikte lojman yoktur.
12. Ceylanpınar'da 25.000 nüfuslu göçer yerleşim birimi bulunmaktadır. Bu yerleşim yerlerinin hukuki durumları belli olmadığı için 3.000 civarında ilköğretim çağındaki çocuğa eğitim verilememektedir.

Yüksek maliyetine karşın çok etkin olmayan taşınmalı eğitim yerine YİBO ve PİO'ların sayısının artırılması ve kız YİBO'ları yapılması kız öğrencilerin okullaşma oranını artıracaktır. Ayrıca, tarım işçiliği, ekonomik yetersizlik vb. nedenlerle okula devam edememe durumu YİBO ve PİO sayısının artırılmasıyla önlenebilecektir.

3.2.3. Sağlık

1. GAP'ın getirdiği imkanlar nedeniyle hızlı nüfus artışı ve göç sonucu mevcut hastane, dispanser ve sağlık ocağı gibi sağlık birimleri yetersiz kalmaktadır.
2. Programa alınan sağlık yatırımları planlanan sürede tamamlanamamaktadır.
3. İlçe hastanelerinin sağlık ocaklarının, yatırımları planlanan sürede tamamlanamamaktadır.
4. İlçe hastanelerinde sağlık ocaklarında, ve sağlık evlerinde çalışan sağlık personeli sayısı ülke ortalamasının çok altındadır.
5. İlde Bebek ve Anne ölümleri çok yüksek oranlarda olup bu alanlarda, önemli ölçüde sağlık personeli ve donatı eksikliği bulunmaktadır. İl merkezindeki çocuk hastanesi ve doğum evi yetersizdir. Doğurganlık oranının halen yüksek oranlarda seyrettiği ilde bu hizmetlerin ilçe düzeyine yaygınlaştırılmasını da gecikmiştir.
6. Kırsal alanda hizmet veren 128 sağlık evinden sadece 14'ü faal durumdadır. Diğerleri sağlık personeli olmadığı için kapalıdır.
7. Kentsel merkezlerde hizmet veren 67 sağlık ocağından 14'ü faal durumdadır diğerleri sağlık personeli olmadığı için kapalıdır.
8. İlde yatak başına düşen ve hekim başına düşen hasta sayısı ülke ortalamasının çok altındadır.
9. İlçe hastanelerinin hiç birinde ameliyat hatta acil operasyonlar dahi yapılamamaktadır.
10. Mevcut sağlık tesislerinin modern araç ve gereçleri çok yetersizdir.
11. Sayıları giderek artan kanser hastalarının teşhisleri il dışında yapılmaktadır.
12. Sağlık personeli nitelik ve nicelik olarak yetersiz olup özellikle Anestezi uzmanı bulunmamaktadır.
13. İlde en yaygın hastalık bağırsak enfeksiyonu olup tropik hastalıkların oranı da giderek yükselmektedir.
14. Koruyucu sağlık hizmetleri yeterli oranda verilememekte olduğundan tedavi edici yöntemler uygulanmak zorunda kalınmaktadır. Örneğin; aşılama hizmetleri yeterli olarak yapılamadığı için bazı çocuklar 4-5 kez çocuk hastanesinde yatılı olarak tedavi görmektedir.
15. İlde Halk, temel sağlık ve temizlik konusunda yeterince bilgilendirilemediğinden bulaşıcı hastalıklar hızla yayılmaktadır.
16. Sağlık eğitimi yetersizdir özellikle halka bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda yeterince eğitim verilememektedir.
17. Mevcut sağlık personeline hizmet içi eğitim düzenli ve yeterince sağlanamamaktadır.

18. İl ve Bölge de yaygın olan akraba evlilikleri sonucu doğacak çocukların sağlık açısından kontrolleri düzenli yapılamamaktadır. Akraba evlilikleri bir risk faktörü olduğu için doğacak çocuklarda hastalık olup olmadığının kontrolü önem taşımakta olup il merkezinde yılda ortalama 42.000 çocuk doğuyor olmasına karşın bunlardan ancak 12.000 topuktan alınan kan ile teşhis edilebilecek hastalıklara bakılabilmektedir.

3.2.4. Toplumsal Yapı, Sosyal Hizmet ve Yardımlar

1. Hızla Kent'leşen ilde özellikle çocuk ve gençlerin eğitim, spor ve eğlence ihtiyaçlarını karşılayacak sosyal donatıların sayısı mevcut nüfusla karşılaştırıldığında çok yetersiz kalmaktadır.
2. Sokakta çalışan çocuk ve gençlerin rehabilitasyonuna yönelik olarak hizmet veren 1 adet gençlik merkezi vardır. Son yıllarda artma eğilimi göstermeye başlayan çocuk suçluluğu konusunda yapılan çalışmaların uzman personel eksikliği nedeni ile sürekliliği sağlanamamaktadır.
3. Özellikle yoğun göç alan ilçe merkezlerinde çocuk yuvası ve kreş bulunmamaktadır.
4. Hızlı kentleşme ve geleneksel yapıdaki hızlı değişme il ve bazı ilçe merkezlerinde aile yapısındaki geleneksel davranış ve ilişkilerin de farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu durumda ailelerin baş vurabileceği kurumsal yapılar bulunmamaktadır.
5. Özürlülere özellikle hızla büyüyen il merkezinde ihtiyaçlarını karşılayacak altyapı ve ulaşım hizmetleri sağlanamamaktadır.
6. Hanehalkı büyüklüğü geleneksel ekonomik yapı ile ilişkili olup, yaşam standardının yükselmesi ile bağımlı bir konu olarak güncelliğini korumaktadır.
7. Hanelerin yıllık ve aylık harcamaları Türkiye genelinde en alt ekonomik seviyeye sahip kesimin harcamalarına paraleldir. Buna göre Ş.Urfa'da ailelerin genel ekonomik yapısı Türkiye'deki ekonomik seviyesi en alt düzeyde olan kesimin yaşam standartlarıyla benzeşmektedir.
8. Ataerkil aile yapısı halen güçlü ve yaygın olarak sürdürülmektedir. Kadın ekonomik ve toplumsal hayata erkeğe oranla düşük düzeyde katılacağı düşüncesiyle eğitime katılmamaktadır. Geleneksel yapı, hane içi iş bölümünün de aynı şekilde korunmasını sağlamakta, ev işlerinin büyük bir bölümü kadın tarafından yapılırken erkek daha çok evin dışındaki işlerle uğraşmaktadır.
9. Ev içi çalışması dışında ahırda ya da tarlada çalışan kadının ücretsiz aile içi emeği aile ekonomisinde de önem taşımaktadır.
10. Hem erkeğe oranla hem de Türkiye geneline oranla kadının eğitim seviyesi çok düşüktür. Bunun yanında okur yazarlık seviyesi de Türkiye'nin çok gerisinde kalmaktadır.
11. Eğitim seviyesiyle yakın ilişkili olarak doğurganlık oranları çok yüksektir. Çok çocuk özellikle de erkek çocuk aile ekonomisini ayakta tutan başlıca etmen olduğu için doğurganlık hızının düşmesi zaman alacaktır.
12. Bunun yanında Şanlıurfa, yine eğitim seviyesiyle ilişkili olarak aile planlaması yöntemlerinin en düşük düzeyde kullanıldığı illerden biridir.

Ekonomik durum ve eğitimin yanı sıra sağlık hizmetlerinin yetersizliği sorunun önemli nedenleridir.

13. Bölgenin geleneksel toplumsal örgütlenme biçimi olan aşiret örgütlenmesi değişiyor olmasına karşın halen ilin, kalkınma çabalarında belirli ölçüde engel oluşturmaktadır.
14. Piyasa ekonomisinin de bu tip toplum örgütlenmesi ile entegre olması için zaman gerekmektedir.
15. Bir çok düzeydeki sorunların da aşiret örgütlenme biçiminin yansımaları olduğu görülmektedir. STK'lar dernekler, vakıflar ve odaların yapısı ve sorunları ile kadın, çocuk, gençlik ile ilgili sorunların önemli bir bölümü toplumsal örgütlenme biçiminden kaynaklanmaktadır.
16. Yoğun göç ve buna bağlı olarak gelen kentleşme, gelir dağılımında dengesizlik, yoksulluk, sosyal tabakalaşmanın derinleşmesi, sosyal ve kültürel uyumsuzluklara neden olmaktadır.
17. Toplumun karar alma süreçlerinde bilgi güçlüğü bulunmakta ve aşiret reisi, ağa ve şeyhin etkinliği devam etmektedir. Özellikle bireyin siyasal karar alma süreçlerine müdahale devam etmekte olup birey anlayışının gelişmesi gecikmektedir.
18. Yaşanan bu sosyal süreç genel olarak birey üzerine baskı kurarken özelde de kadın üzerine toplumsal cinsiyet yoluyla baskı kurmaktadır. Bölge genelinde ve Şanlıurfa özelinde kadının günlük iş yükünün fazla olması ve süren aşiretsel yapı kadını iki kere ezmektedir.
19. Son 20 yılda göç ve sosyal hareketler zaten yetersiz olan sosyal altyapıyı çöktürmüştür. Bölge genelindeki işsizlik aileleri, çocuklarını ucuz işgücü olarak piyasaya sürmeye zorlamıştır. Gençler için de aynı durum geçerlidir. Spor ve eğlence mekanlarının yetersizliği zaten çalışma zorunda olan gençlerin hareket alanını büsbütün daraltmaktadır.
20. Şanlıurfa'da suç, Bölge illeri ile karşılaştırıldığında fazla yoğunluğa sahip olmamasına rağmen toplumsal bir gerçek olarak gelecekte nüfusun artışıyla daha büyük sorunlara yol açabilecektir.
21. Yoğun göç ve buna bağlı olarak gelen kentleşme; aşırı nüfus yığılması, altyapı hizmetlerinde tıkanma, yerleşme düzensizliği/barınma ve konut sorunları/gecekondulaşma, çevre sorunları, işsizlik, gelir dağılımında dengesizlik, yoksulluk, sosyal tabakalaşmanın derinleşmesi, sosyal ve kültürel bocalama/uyum Sorunları, kentlileşemeyen insan/kırsallaşan kent, hizmetlerden mahrumiyet, marjinalleşme-anomi-şiddet-suç gibi sosyo-ekonomik sorun alanlarının giderek genişlemesini de beraberinde getirmektedir.
22. İlde suç oranlarının Bölge ve Türkiye içerisindeki nüfusuna göre daha düşük olmasının nedeni, Şanlıurfa'nın geleneksel aşiretçi yapısının tam olarak kırılmaması ile töre ve inançlara bağlılıktır.
23. Asayiş olaylarında Merkez'in yanı sıra Siverek, Suruç, Viranşehir ve Ceylanpınar yüksek suç oranları ile dikkat çekmektedir. Merkez içinde ise suçun en yoğun yaşandığı bölgeler Şehitlik ve Yenişehir'dir.

3.2.5. Ekonomik Yapı

Şanlıurfa İli bir tarım kenti konumunda olduğundan tarım ilin ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Sanayi de genelde tarıma dayalı sanayi ürünlerinde yoğunlaşmıştır. Hizmet sektörü ise istenen konuma gelememiştir. GAP'la birlikte Şanlıurfa'da 1995 yılından itibaren sulu tarıma geçiş süreci başlamıştır. Özellikle bu yıldan sonra ekonomik göstergelerde önemli artışlar kaydedilmekle birlikte, artış GAP'ın il ekonomisine yapılması öngörülen katkıdan uzaktır. Bunun en önemli nedeni sulamaya dayalı projelerin gerçekleşme oranının henüz düşük bir seviyede olmasıdır.

1. Birinci OSB'nin dolması ve ikincisinin altyapısı henüz tamamlanamadığından dolayı açılmıyor olması sanayi de gelişmeyi engellemektedir.
2. İlin ihracatı ülke ve Bölge ihracatı içinde son derece düşük bir paya sahiptir. Bunun da en önemli sebebi ekonominin önemli ölçüde tarıma dayalı olması ve sanayileşme sürecinin tamamlanamamış olmasıdır.
3. İlde belli bir düzeyde olmasına rağmen tasarruflar banka sistemi içinde değerlendirilmemekte ve bu da yatırımı olumsuz yönde etkilemektedir.
4. Vergi gelirlerinin tahsilat oranı düşük bir seviyededir. Bunun en önemli nedeni ekonomik altyapının sağlam olmamasıdır.
5. Finansman konusunda teminat sıkıntıları bulunmaktadır. İlçelerdeki mülkiyetler satılamadıklarından bankalar tarafından teminat olarak kabul edilmemektedir. Bu yüzden kredi imkanları büyük ölçüde kısıtlı bulunmaktadır.
6. İlde işgücüne katılım oranı oldukça düşük buna karşılık mevsimlik çalışma oranı Türkiye ve Bölge ortalamalarının üzerindedir. Ayrıca ilde niteliksiz işgücü mevcuttur.
7. İlde doğum oranının yüksek olması ve net göç alan bir ilimiz olması dolayısıyla kişi başına milli gelirdeki gelişme ülke ve bölge ortalamasının altında kalmaktadır.
8. Sulama projelerinin hızla tamamlanması gerekir. Büyük ölçüde tarıma dayalı bir sanayi yapısına sahip olan Şanlıurfa'da sanayi sulamayla gelişecektir. Örneğin çırçır alanında önemli gelişmeler olduğu halde su sorunlarından dolayı boyama ve dokumada gelişme sağlanamamıştır.
9. İlin ihracat rakamları aslında resmi rakamlarda görüldüğünden daha yüksek olduğu halde, bir kısmı büyük şehirlerden yapıldığından il kayıtlarına girmemektedir. Bunun nedeni Uluslararası Havaalanının ve Akçakale sınır kapılarının açılmamasıdır.
10. Enerji dağıtım hatlarının yetersizliği nedeniyle, varolan enerjinin İl sanayine istenilen kalite ve verimde ulaştırılamaması, şehir şebekesinin yetersizliği doğrudan OSB'ni de etkilemektedir. Ancak ödenek olmaması ve TEDAŞ'ın kendi sorunları yatırımları geciktirmektedir.
11. İşletmelerin yönetim yapılarının gereksineceği bilgilere (yönetim / yatırım danışmanlığı) erişim güçlüğü nedeniyle yatırımcılar hangi sektörün daha avantajlı olduğu konusunda yeterli bilgiye sahip değillerdir.

12. İldeki ekonomik gelişmeye rağmen kayıtdışı ekonomik faaliyetler önemli bir ağırlığa sahiptir.
13. Devam eden Projelere yeterli ödenek ayrılmadığı için, projeler planlanan sürede tamamlanamamaktadır.
14. Şanlıurfa-Harran ovalarında 2004 yılında tamamlanacak olan sulama projelerinin nakti gerçekleşmesi %80 iken bu alanların altyapı projelerinin nakti gerçekleşmesi, tarla içi geliştirmenin % 60, Arazi toplulaştırmasının % 74 civarındadır. Eş zamanlı olarak yürütülmesi gereken projelerdeki gecikmeler üretimi etkilemektedir.
15. Geleneksel kuru tarımdan, modern sulama sistemlerinin uygulandığı sulu tarıma hızla geçmekte olan çiftçilerin eğitimi için yürütülmekte olan projenin nakti gerçekleşmesi % 30 civarında olup eğitimin yeterli ve yaygın verilememesi çok önemli sosyo-ekonomik (üretim, örgütlenme, pazarlama, erozyon) sorunlara neden olmaktadır.
16. İl ve ilçelere enerji nakline yönelik olarak devam eden ve 2003 yılında tamamlanması planlanan Enerji iletim yatırımlarında nakti gerçekleşmenin % 55 civarında olması hızla nüfusu çeken il ve ilçelerin günlük ihtiyaçlarının karşılanmasını ve sulama ile sanayinin gelişmesini geciktirmektedir..
17. 2004 yılında tamamlanması planlanan Şanlıurfa-Diyarbakır Karayolu ile Gaziantep-Şanlıurfa otoyolunun ve Akçakale-Şanlıurfa il yolunun ve GAP Uluslararası Havaalanı inşaatının mevcut nakti gerçekleşme terminine göre tamamlanması mümkün görülmektedir.
18. İlde özellikle ilk öğretim ve Genel Orta Öğretimin bina ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak devam eden projelerin nakti gerçekleşmelerinin yetersizliğide, okuryazar oranının Bölge ve Türkiye ortalamasının altında olan ilin sosyo-ekonomik gelişme ve dönüşmesini geciktirmektedir.
19. Ülkenin en önemli kültürel değerlerine sahip illerinin başında gelen Şanlıurfa'da sulama ile birlikte hızla yayılan Kültürel Mirasın tahribatının önlenmesine yönelik olarak, Kültürel varlıkların küçük bir bölümünün bakım, onarım ve restorasyonu için uygulanmak olan projelerin gerçekleşen nakdi ödenekle, 2003 yılında tamamlanması mümkün görülmektedir.
20. İl'e yeterli özel sektör yatırımı yapılmamaktadır. Gerçekleşen yatırımlar ise genelde Bölge insanı tarafından yapılmakta, Bölge dışından çok az, yurt dışından ise, yoğun ilgiye rağmen hiç yatırım gelmemektedir.

3.2.6. Tarım

1. Haran Ovasında sulamaya açılan saha 130 000 ha alana ulaşmış bulunmaktadır. Sulama kanal ve kanaletleri tamamlanmış olan alanlar sulamaya açılmış olarak kabul edilmektedir. Fakat toplulaştırma, tesviye, ulaşım ve tarla içi drenaj hizmetleri kanal ve kanaletlerle eşgüdümlü olarak yürütülmemektedir.
2. Sulamaya açıldığı halde tesviye ve drenaj hizmetleri tamamlanmadığı için tarımsal üründe ve toprak yapısında büyük kayıplar yaşanmaktadır.
3. Aşırı sulama ile birlikte taban suyu seviyesi ovanın güneyi başta olmak

üzere toprak yüzeyine çıkmaya başlamıştır. Ovada yaklaşık 20 000 ha alanda tuzlanma problemi vardır. Sulanan alanların topografyasının çanak şeklinde olması ve yazın buharlaşmaların yüksek olmasından dolayı tuzlulaşma ve çoraklaşmalara neden olmuştur. Özellikle Akçakale Arıcan, Merkez-Büyükdüzlük, Küçüküzlük gibi köylerde acil tedbirlerin alınması gerekmektedir.

4. Drenaj problemi tüm ova için geçerlidir. Bilinçsiz sulama ve yetersiz tesviye nedeniyle resmi olmamakla birlikte günde 450 ton toprak (Temmuz ayı ortalaması) erozyon nedeniyle kaybedilmektedir.
5. Sulamaya açılan bölgelerde su dağıtımı ve kontrolü sulama birliklerine verilmiştir. Bu birlikler gerek suyun adaletli dağıtılması, gerek suyun bilinçli kullanımı konusunda ve sulama tesislerinin bakım ve onarımı konusunda yetersiz kalmaktadır.
6. Bölgenin toplumsal yapısı sulama birlikleri başkanlarının ve encümen üyelerinin etkin ve tarafsız olmasını engellemektedir. Tahakkuk ve tahsilat oranının çok düşük olduğu, kabiliyetli personel istihdamı yerine belli çevrelere istihdam sağlama gayreti içinde oldukları da görülmektedir.
7. Sulanan alanlarda monokültür tarım (pamuk) yapılması ve yanlış sulamaların da etkisiyle hem ürün kalitesinde hem de toprak yapısında olumsuzluklar görülmektedir.
8. İlerleyen yıllarda özellikle ovanın tamamının sulamaya açılması ve mevcut durumdaki ürün deseninin (pamuk ağırlıklı) şu anda yapılmakta olan sulama biçimi ile sürdürülmesi halinde su yetersiz kalacaktır.
9. Sertifikasız yada kalitesiz tohumluk kullanılmasıyla ilgili ciddi tedbirler bulunmamaktadır.
10. İl sığır popülasyonu açısından pek çok ile göre ön sıralarda yer almaktadır. Ancak ahırlarda alt yapı sorunları ile hayvanların sağlıklı beslenmesini temin edecek teknik ve hijyenik koşullar bulunmamaktadır.
11. Besicilerde mağara besiciliği kültürü yaygındır.
12. Tarımsal alan itibarıyla çok şanslı bir il olmasına karşın hayvan yemi bakımından sıkıntı çekilmektedir.
13. Yem bitkilerinin yeterli ekilmemesi yem bitki deseninin hemen hemen yok denecek kadar az olması besiciliğin gelişmesini kısıtlamaktadır.
14. Hayvan ıslahı çalışmalarında besiciler bilinçli ancak, finans yetersizliği, kültür hayvanının istenilen verimi verebilmesi için modern tekniklerin uygulanma zorunluluğu gibi sebepler, kültür hayvancılığının gelişme performansını engellemektedir. İl'de modern süt sığırcılığı yetersizdir, mevcut olanlar ise aile yetiştiriciliği şeklindedir.
15. Et üretimine yönelik piliç yetiştiriciliği ve yumurta üretimine yönelik tavuk yetiştiriciliği yok denecek kadar azdır.
16. Mera ıslahının olmaması koyun besiciliği olumsuz etkilemektedir. 4342 sayılı Mera Kanunu gereği tesbit ve tahdit çalışmaları devam etmektedir. Mera çalışmaları sırasında karşılaşılan en önemli sorun meraya yapılan tecavüzlerdir. Takribi 1000 kadar tecavüz mevcuttur. Tecavüzler önlendikten sonra ıslah çalışmalarına başlanabilecektir. Mera Kanununun esas amacında ıslah ve amenajman projeleridir. İlçelerde tahdit ve tesbit çalışmalarını hızlandırmak için 2001 yılının başından beri teknik ekiplerin

- kurulması çalışmaları bazı kurumların katılmaması nedeniyle yapılamamaktadır.
17. Çiftçi örgütlerinin yaygın olmayışı ve çeşitinin az olması nedeniyle gerekli faaliyetler yerine getirilememektedir.
 18. Özellikle Sulu tarıma geçilmesiyle birlikte tarımsal faaliyetlerle uğraşan kurumlar arasında kopukluklar meydana gelmiş, ancak bu güne kadar bu kurumlar bir araya getirilmesi için kesin bir yöntem belirlenememiştir.
 19. Koordinasyon eksikliği yayım faaliyetlerinin önemli ölçüde aksamasına neden olmaktadır.
 20. Sulu tarım için eğitim faaliyetlerine yeteri kadar kaynak aktarılamaması,
 21. Baraj göllerinden yeteri kadar su ürünü üretimi sağlanamamaktadır.

3.2.7. Mekansal Yapı

1. İl Merkezi Viranşehir İlçesi nüfus büyüklüğü, Ceylanpınar ve Suruç ilçeleri kendine özgü özellikleri ile kentleşme oranları açısından ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Harran Ovası'na komşu olmasına karşın etkilendiği başka dinamikler sayesinde kentsel gelişim oranı Harran'a göre fazla olan Akçakale İlçesi'ndeki kentsel gelişme, özellikle yeni hizmete girecek olan sınır kapısının getireceği potansiyel de göz önüne alındığında, söz konusu yerleşmelerin halihazır haritaları ile nazım ve uygulama planlarının yetersiz kalacağı görülmektedir.
2. İl genelinde halen 3 Çevre Düzeni Planı ile 1 Alt Bölge Gelişme Planı yürürlüktedir. Yeni belediye olan 9 yerleşmenin henüz hiç imar planı hazırlanmamış, 5 belediyenin ise yürürlükteki planları 10 yılı geçmiş durumdadır. Özellikle Şanlıurfa nazım ve uygulama imar planları yeni onanan Şanlıurfa Çevre Düzeni Planı'nda getirilen üst ölçek kararlarla uyumlu değildir. Ayrıca, yeni onanan Şanlıurfa Ç.D.P bir yana bırakılırsa, il düzeyinde geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiş olan diğer Çevre Düzeni Planlarının ve ardından da bunlara uygun biçimde ilgili belediyelerin nazım planlarının yeniden ele alınması zorunluluğu vardır.
3. İl bütününde kesinlikle ve öncelikle korunması gereken alanlar üç kategoride toplanabilir: 1) Tarihi ve doğal sit alanları (ilde 4-5 adet doğal sit, yaklaşık 100 adet de arkeolojik sit alanı var) , 2) Baraj koruma alanları (Atatürk ve Birecik Barajları), 3) 1.sınıf tarım arazileri (sulu tarım arazileri ile bağ ve bahçe alanları) tüm bu alanlara ilişkin koruma kararların yer alacağı bir üst ölçek planı bulunmamaktadır.
4. Kent genelinde klasik anlamda, başkasının mülkiyetindeki araziler üzerindeki gecekondulaşmanın oranı % 20'dir. Ancak, kaçak yapılarla bu oran % 60'lara kadar çıkmaktadır.
5. İl'in yapılı çevre büyüklüğüne ve yapıların kat yüksekliğine bakıldığında, dikkati çeken nokta ildeki tek katlı yapıların yüzde olarak önemli bir oranda bulunmasıdır. Ancak bu büyük oranın zaman içerisinde ağırlığını yitirmesi beklenebilir. İki ve altı kat arası yüksekliklerde oransal olarak belirgin bir artış kendini göstermektedir. Bunun yanında, kapladıkları metrekare alan olarak kentsel alandaki yapı ruhsatlı yapıların büyük bölümü apartman dairesi biçiminde kendini göstermektedir.

6. Kentte tek toplu konut girişimi, TOKİ tarafından 10.000 konut yapılmak üzere projesi hazırlanan ve 1. Etapı yapılan, ancak yerleşim planı nedeniyle halkın pek rağbet etmediğı Evren Küçük Sanayi Sitesi'nin güneyindeki 210 birimlik yerleşmedir.
7. Şanlıurfa Belediyesinin konut üretimi konusunda hiç bir girişimi yoktur. Karaköprü Belediyesi planda 10.000 nüfusa yetecek büyüklükte konut alanı belirlemiş, ancak arazi fiyatlarının yüksekliğı nedeniyle sadece 200 kişi başvuru yapmıştır. Nüfus artış hızının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğı ve bir süre daha bu artışın süreceğı göz önüne alınarak, kentte özellikle düşük ve orta gelir gruplarına yönelik olarak ciddi bir konut açığı bulunmaktadır.
8. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından yapılan kırsal alanda yeni yerleşim yeri belirleme çalışmaları ve köy imar planlarının sayısı çok az olduğı gibi, bir öncelik sıralaması yapılmamakta ve denetimle ilgili olarak özel bir çaba da gösterilememektedir.
9. Tarım alanlarında (özellikle Harran Ovası'nda) hızlı bir yapılaşma süreci yaşanmaktadır.
10. Kırsal alandaki küçük ve dağınık yerleşim deseni hizmetlerin maliyetini yükseltmekte ve köylünün hizmetlere ulaşımına engel olmaktadır.
11. İl genelinde 1997 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararı gereğı 80 köy yerleşmesi Merkez Köy olarak belirlenmiştir. Bu yerleşmelerden hangilerine öncelik verileceğine ilişkin olarak geliştirilmiş ölçütler olmadığı gibi, bu konuda yapılacak yatırımlarla ilgili olarak da bir plan yoktur.

3.2.8. Çevre

1. Kentsel altyapı eksiklikleri (içme suyu temin edilen kuyuların niteliksel ve niceliksel yetersizliğı, içme suyu arıtma tesisinin olmaması, evsel ve endüstriyel atık sular için arıtma tesisinin bulunmayışı, kanalizasyon sularının açıkta akması, katı atıkların düzensiz depolanması v.b.),
2. Kanalizasyon suları ile tarımsal faaliyetlerin yapıyor olması ve kenar mahallelerdeki sağlıksız içme suyu nedeni ile özellikle yaz aylarında fekal-oral bulaşıcı hastalıkların hızla artıyor olması,
3. Su ve toprak erozyonu sonucu toprak kaybı ve Atatürk Barajı'nda sedimantasyon birikimi ve bunun sonucu faydalı baraj ömrünün kısılması,
4. Yanlış sulama sistemlerinin uygulanması, bilinçsizce sulama, ürün deseni uygulamasının yapılmaması ve en önemlisi de çiftçinin sulu tarım konusunda bilgilendirilmemiş olması nedeni ile toprakta tuzlanma ile başlayan sorunların gelecekte verim düşmesi ve çoraklaşma ile sonuçlanabileceğı,
5. Tıbbi ve tehlikeli atıkların evsel katı atıklarla birlikte toplanıp, aynı depo alanında vahşi depolama sistemiyle bertaraf edilmesi,
6. Yerel yönetimlerdeki teknik eleman, ekipman ve kaynak yetersizliğı,
7. Yeterli miktarda yeşil alan bulunmaması, doğal yaşam alanlarının kaybolması, doğal koruma alanlarının amaç dışı kullanılması,

8. Su kaynaklarına yapılan müdahaleler ile türlerin hareketlerinin sınırlandırılması ve habitatlarının önemli ölçüde ortadan kalkması,
9. Ulusal ve uluslararası standartlara uygun doğayı koruma alanları tespit ve tescilinin yetersiz olması,
10. Amaç dışı veya yanlış arazi kullanılması,
11. Tarımda kullanılan kimyasal ilaçların ve gübrelerin toprağı, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarını kirletmesi,
12. Yüksek hava kirletici emisyonu sahip yakıtların kullanılmasından ve toplu taşıma araçlarından ziyade sayıları hızla artan özel arabaların kullanılmasından dolayı hava kirliliğinin artması,
13. Güvenilir bir hava kalitesi ölçüm ağının olmaması,
14. Artan sanayileşme ve şehirleşmeden kaynaklanan gürültü kirliliğinin önlenmesine yönelik bir yaptırımın uygulanmaması,
15. Çevre yönetim sisteminin olmayışı, izleme ve değerlendirmeye yönelik veri tabanlarının oluşturulmamış olması, çevre sağlığı ve çevre bilinci konusunda halkın bilgi eksikliklerinin bulunması.

3.2.9. Kültürel Varlıklar

1. GAP'la birlikte bölge genelinde birçok tescilli-tescilsiz höyük ve yerleşim alanı su altında kalma tehlikesi ile karşılaşmıştır.
2. Proje Kapsamında Harran Ovası'na su verilmesiyle birlikte varlığı henüz bilinmeyen yerler dahi su altında kalmış, höyükler ve düz yerleşim alanları ağır iş makineleri ile dağıtılarak düz tarım alanlarına dönüştürülmüş ya da höyükler üzerindeki yapılaşmalar atmıştır.
3. Yine proje kapsamında Siverek-Hilvan ve Suruç-Baziki Sulama Alanları, bu alanlardaki kültürel varlıklar için bir tehdit oluşturmaktadır.
4. Atatürk, Birecik, Karkamış ve Ilısu Barajlarının göl aynaları kısmen taranmış olmalarına karşın birçok yerleşim yeri kazılamadan su altında kalmıştır. Bölge genelinde olduğu gibi Şanlıurfa ve çevresinde baraj suları altında kalacak alanlarda kurtarma kazıları yapılmaktadır. Ancak bu kazılar su altında kalacak yerleşim alanı ve höyüklerin sayısının çok olması nedeniyle yetersiz kalmaktadır.
5. Yapımı tamamlanmış ya da yapım aşamasındaki barajların etkilediği bölgelerde birçok yerleşim yeri belirlenmeden su altında kalmış ya da kısmen kazılabilmektedir.
6. Sulama, altyapı vb. yatırım projeleri ve göçün hızlandığı düzensiz kentleşme kültürel ve doğal miras için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Son yıllara kadar tarihsel dokusunu koruyan Şanlıurfa, doğal ve tarihi çevreyi tahrip eden yapılaşma ve gecekondulaşma sorunu ile karşı karşıyadır.
7. İlde şu anda SİT alanı olarak tespit edilmiş olmasına rağmen tarihi evler ada ölçeğinde yıkılmakta arsalarına yüzde yüzüne oturan iş hanları, pasajlar yapılmaktadır.
8. İl merkezinde tarihi kent dokusundaki ticari etkinlikler, kentsel rant baskıları sorunun büyümesine neden olmaktadır.

9. Kentin tarihi dokusunda yer alan özel ya da resmi mülkiyetteki eski eserler maddi olanaksızlıklar nedeniyle tahrip olmaktadır. Ayrıca özel mülkiyet sahipleri tarafından bilinçli bir şekilde gelir amaçlı tahribat yapılmaktadır.
10. Koruma Amaçlı İl İmar Planı'nda sit ve koruma alanları belirtilmiş olmasına karşın uygulamadaki denetim eksikliği kentsel dokunun bozulmasında etkili olmaktadır.
11. İlin Kültür varlıkları envanteri tamamlanmamıştır. İl merkezinde iki yüzü aşkın anıtsal yapının raporları hazırlanmış fotoğraf planları çizilmiş olmakla beraber belgeleme çalışmaları sürdürülmektedir. İlçelerde henüz bu çalışmalar başlatılamamıştır.
12. İlin ve Bölgenin tarihi açısından çok önemli bulguları saklayan Suruç ovası, Fırat Deltası, Siverek, Hilvan, Viranşehir üçgeninde ve Harran ovasındaki yüzey araştırmaları çok yetersizdir.
13. İşlemeler, yazılar, şiirler, bilgiler ve tarihi veriler içeren eski mezar taşları kaybolmaya başlamıştır.
14. Örneği Balıklı Göl civarından bulunan yaşı ve türü üzerinde hiç çalışma yapılmamış yüz yıllık anıtsal ağaçlar çevre düzenlemeleri yapılırken yok edilmektedir.
15. İlin kültürel mirası, tüm boyutları ile yeterince tanıtilamamaktadır. İlin inançlar, Felsefi ve bilimsel düşünce açısından önemi yeterince incelenmemiştir ve özellikle Harran Okulu ve Şanlıurfa'da erken Hristiyanlık dönemindeki entelektüel çalışmalarının özellikleri çok az bilinmektedir.
16. Yedibin yıllık tarihi olan ve dört bin yıldır ismi kullanılan ve 16 uygarlığın gelip geçtiği Harran kent merkezinde özgün mimari yapısı olan kubbe evler hızla tahrip olmaktadır.
17. Kültürel varlıkların korunması çalışmalarında, koruma kurulları, Belediye, Müze gibi kuruluşlardaki bürokratik işlemlerin uzun sürede sonuçlandırılması önemli aksamalara ve gecikmelere neden olmaktadır.
18. Şanlıurfalılar özellikle hızlı göçün belirlediği toplumsal bilinç farklılaşması sonucu Kültürel Miras konusunda yeterince bilince sahip değillerdir. Ancak il merkezinde ve bazı ilçelerde (Siverek, Birecik, Halfeti, Bozova) dış göçe rağmen halen eski kentli ailelerin varlığı, geleneksel kentsel kültürün sürdürülmesinde ve yaşatılmasında önemli rol oynamaktadır.
19. Şanlıurfa'nın onbirbin yıllık tarihi yanında ortaçağ ve Osmanlı dönemi tarihi ve dolayısıyla Toplumsal ve Kültürel yaşamı çok az bilinmektedir ve bu dönemlere ait vakfiyeler, kadı sicilleri, şeriye sicilleri, takrir defterleri seyahatnameler, şahıs ellerinde bulunan belge ve yazmaların bir arada değerlendirileceği bir dokümantasyon merkezi bulunmamaktadır.
20. İlde üretilen özgün kültür ürünleri, folklorik ve etnografik zenginlikler konusunda, toplumda yeterli düzeyde bilgi, bilinç ve duyarlılık bulunmamaktadır. Bu özgün kültürün korunması ve yaşatılması yine onu üreten halk tarafından yapılamamaktadır.
21. İlin kültür envanteri çıkarılmamış olması da özellikle genç kuşakların kentin kültürel mirası hakkında bilgisini kulaktan dolma ve ön yargılı bir düşünce ile yetişmelerine duyarsızlığa ve kültürel mirasın tahribine neden olmaktadır.

22. İnanç kültürü açısından çeşitliliğe ve zenginliğe sahip olan kentteki çeşitli mabedler harap vaziyettedir.
23. Şanlıurfa Surları Beyaz taştan yapılmış ve temelleri büyük ölçüde kaybolmuştur. Bu konuda araştırmaları yapılmış ve bir proje hazırlanarak ilgili kuruluşlara gönderilmiştir kentin kimliği açısından önemli olan bu projeye ilişkin hiçbir gelişme olmamıştır.
24. İldeki müze uzun dönemde, yapılacak arkeolojik araştırmalar sonucu çıkarılacak eserlerin korunması için yeterli olmayacaktır. Ayrıca Kültür varlıkları açısından zengin olan ilçelerde de müze bulunmamaktadır.
25. Kültür varlıklarını koruma amacıyla bilinçsizce yapılan restorasyon çalışmalarında aslına uygun olmayan yenilemeler yapılmakta ve eserler özgünlüğünü yitirmektedir.
26. Şanlıurfa'da görev yapan kurumlar ilin Tarihi ve Kültürel değerini yeterince önemsememekte ve yeterince koordinasyonda sağlanamadığından birbirlerinden habersiz yapılan uygulamalardan kültürel miras zarar görmektedir.
27. İl merkezinde Top dağ mahallesindeki tarihi mağaralar ile Harran yakınındaki Bozdağ mağaraları hızla tahrip olmaktadır.
28. Tarihi ve Kültürel özelliklere sahip Şanlıurfalı kimliği kaybolmakta ve bu kimliğin simgeleri olan ülkeye çok önemli bilimsel, edebi ve sanatsal katkı sağlamış Şanlıurfalıların isimleri unutulmak üzeredir.
29. Kültür Bakanlığının uzman kadrosu, arazi teşkilatı ve bütçesi yapılan çalışmalar için çok yetersiz kalmaktadır.
30. Müze kent olma konumu özelliğindeki Şanlıurfa merkezi, Halfeti ve Harran İlçeleri, hızla bu özelliğini yitirmektedir.
31. Soğmatar, Şuayip şehri, Göbekli tepeliği sit alanları yeterince korunamamaktadır.
32. İldeki Arkeolojik kazı çalışmaları ve çevre düzenleme çalışmaları çeşitli nedenlerle çok yavaş ilerlemektedir.
33. Kültürel varlıkların korunması konusunda 1993 yılında onaylanan Koruma Amaçlı İmar Planı'nın yetersiz kaldığı görülmektedir.

3.2.10. Turizm

1. Bölge'de yaklaşık 20 yıl süren olağanüstü koşullar ve Körfez Savaşı Bölge turizmini olumsuz etkilemiştir.
2. Şanlıurfa ilindeki tarihi ve arkeolojik değerlerin pek çoğu turistlerin ilgisini çekecek şekilde düzenlenmemekte ve tanıtılamamaktadır.
3. Turistik tesislerin yetersizliği nedeniyle turistler İl'den erken ayrılmaktadırlar. Konaklama imkanlarının durumu ve buralarda hizmet veren niteliksiz personel turizmi olumsuz etkilemektedir.
4. Ana tur güzergahları dışındaki güzergahlar belirsizdir. Bu nedenle turistlerin bu güzergahlar dışında kalan yerleri ve eserleri görme şansı olamamaktadır.
5. Seyahat acentelerinde çalışan personel niteliksizdir, ayrıca bölgesel rehber bulunmamaktadır.
6. Şehir merkezi ve ören yerlerinin altyapıları eksiktir (yol, su, elektrik, wc).

3.2.11. Teknik Altyapı

1. Bölge'deki karayollarının % 19'luk bölümü İl'de bulunmaktadır. İl'in toplam 1135 km uzunluğundaki karayolu ağının 972 km'si asfalttır. Ancak, İl'de asfalt olmayan 163 km yolu bulunmaktadır.
2. Şanlıurfa-Gaziantep otoyolu parasal gerçekleşmesi yaklaşık % 50 oranında tamamlanmıştır. Otoyolun en kısa zamanda, İl'deki tarımsal sulama alanlarının tamamlanmasından önce gerçekleşmesi gerekliliği vardır. Ters durumda ürünlerin Batı'ya taşınmasında ciddi sorunlarla karşılaşılacaktır.
3. Şanlıurfa- Akçakale karayolunun kamulaştırma sorunları çözülememektedir.
4. İl'deki toplam 7.264 km uzunluğundaki köy yollarının % 15'ini ikinci derece köy yolları, % 85'ini ise birinci derece köy yolları oluşturmaktadır. Köy yollarının % 27'si hala tesviye ve ham yol niteliğindedir.
5. İl Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında, köy yollarında 1.derece yol ağı bakımından 81 il içinde 4. sırada iken 2.derece yol ağına bu sıra 22 ye inmektedir. İl genelinde asfaltlanmış köy yollarının toplam köy yolları içindeki oranı bakımından 1. ve 2. derece yollarda İl sırayla, 54 ve 42. sırada yer almaktadır. Asfaltlanmış köy yolu oranı Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır.
6. İl merkezinde yapımı süren uluslararası hava limanı henüz tamamlanamamıştır.
7. İçmesuyu, miktar olarak yeterli olmakla birlikte bazı nokta kirlilik kaynakları yüzünden kalite açısından yetersizdir. Gürcütepe mevkiindeki içmesuyu kuyuları koruma alanı içinde olmasına rağmen, kent kanalizasyon suyunun sulama amacıyla bu bölgeye verilmesi sonucu atıksu ile kirlenmektedir. İlave olarak, bir çok ilçenin atıksularını direk boşalttığı bilinen Atatürk Baraj Gölü gibi kirliliğe açık ve kalitesi değişken bir kaynaktan şehre verilen suya sadece verimsiz bir klorlama işlemi uygulanmakta olup bu işlem içmesuyu arıtımında çok yetersiz kalmaktadır. Bu kaynaklardan şehre verilen içmesuları insan sağlığını tehdit etmektedir.
8. Hemen hemen tüm ilçe merkezlerinin içmesuyu şebekeleri eski ve yetersizdir.
9. İl merkezinin güneyi ve batısı kaçak yapılaşmanın yoğun olduğu bölgelerdir. Aşırı göç alan kentin özellikle bu bölgelerinde cadde ve sokakların darlığı evsel atıksuların toplanması konusunda büyük sorun yaratmakta, atıksular cadde ve sokaklara taşmaktadır. Özellikle şehir merkezinin su şebekesinde meydana gelen çürümeler, kanalizasyon şebekesindeki kırılmalar sebebiyle içmesularına atıksuların karıştığı ve insan sağlığını tehdit ettiği ve birçok bulaşıcı hastalığa sebep olduğu tespit edilmiştir.
10. Akçakale ve Ceylanpınar hariç diğer ilçe merkezlerinde kanalizasyon sistemi eski ve yetersizdir. Ayrıca, Akçakale ve Suruç hariç hiçbir ilçenin atıksu arıtma tesisi yoktur.
11. İl merkezinin atıksu arıtma tesisi mevcut olup, mekanik ve biyolojik olarak arıtma yapacak şekilde planlanmıştır. Ancak, atıksular yöre halkı tarafından sulama amaçlı kullanıldığından sistem düzenli işletilememiştir

ve şu anda atıl durumda bulunmaktadır. Bu durum, altyapı tesislerinin işletilmesi, sağlık ve sanitasyon konularında halkın bilinçsiz olduğu göstermektedir.

12. Katı atık yönetim sistemi yetersizdir, çöplerin biriktirilmesi-toplanması-ara depolanması ve bertarafı işlemleri hiçbir ilçe merkezinde ilgili mevzuata uygun yapılmamaktadır.
13. 1991 ila 2002 yılları arasında kırsal yerleşmelere içme suyu getirilmesi konusunda İl'deki gelişmeler gerek Türkiye gerekse Bölge oranlarının çok üzerinde olmasına rağmen 2002 yılı itibarıyla İl'de kırsal alanlardaki ünitelerin % 21'inde (569 ünite) içme suyu yoktur.
14. Elektrik tüketiminde kaçak elektrik kullanımını da kapsayan 'Diğer' kategorisinin oranı Türkiye genelinde % 2 ila % 22 arasında seyrederken, İl'de bu oran % 28 ile % 54 arasında değişmesi önemli bir sorun olarak durmaktadır.

EK: İL TOPLANTILARI

Kentsel Planlama ve Yerel Yönetimler Komisyonu

M.Ersoy: İl planları üst ölçek planlardır. Planlar arası uyum açısından, mevcut planların il planına girdi olması gerekir. Şu anda 3 adet Çevre Düzeni Planı var. Bunlarda ciddi değişiklikler düşünülmüyorsa, İl Planı'na veri olarak alınabilir. Ancak bunlar yeterli değil. Çünkü il içinde çok sınırlı bir alanı kapsıyorlar. Yürürlükteki Çevre Düzeni Planları şunlardır: Şanlıurfa Çevre Düzeni Planı (2002), Nizip-Birecik Çevre Düzeni Planı (1993) ve Viranşehir-Urfa Çevre Düzeni Planı (1993).

Bu konuda katılımcıların görüşlerini almak istiyorum. Buyrun.

Katılımcı: Ş.Urfa Çevre düzeni Planı güncel; çünkü revize edildi. Detaylı bir plan raporu var. Turan Barlas hazırladı. Katılımcı: yöntemle yapıldı. İlgili kesimler davet edildi. Ancak büyük bir katılım sağlanamadı. Diğer iki Çevre Düzeni Planı'nın da revize edilmesi gerekir.

Birecik'in halihazır haritası bitti. Nazım İmar Planı da var;ancak gerçek duruma uymuyor. Nazım ve uygulama imar planları ihaleye çıkacak.

Bozova'nın Çevre Düzeni planı yok. Mevcut binalar bile tapusuz.

Katılımcı: 1993 yılının Çevre Düzeni Planları bugünü yansıtmıyor. Bölge çok fazla değişti. Tarım diye önerilen yer sanayi olarak kullanılıyor vs. Urfa Çevre Düzeni Planı açısından daha şanslı. Plan hazır; tabii ki tartışılacak yönleri olabilir. Aynı şanslı durum Nizip, Viranşehir, Birecik için geçerli değil. Dolayısıyla, İl Gelişme Planı'na Ş.Urfa Çevre Düzeni Planı veri olarak alınabilir.

Katılımcı: GAP Master Planı tamamlandı. Ancak mekan bileşeni çok fazla yok. Plan'ın temel öngörülerini yol gösterici olabilir. Daha çok Bölge ölçeğinde yatırım kararlarını içeriyor.

Katılımcı: Karaköprü Belediyesi'nin sorunu: Demiryolu önerisi meskun alandan geçiyor. Doğuya kaydırmak istiyorlar. Bunu Ulaştırma Bakanlığı'na iletmışler. Ancak yatırım programında görüldüğü için hattı kaldıramıyorlar. Ş.Urfa Çevre Düzeni Planı yapılırken bu durum dikkate alınmamış. Demiryolu güzergahında %10 yapılaşma var (5 ve 1 katlı evler). Yeni gelişmekte olan bir alan; talep çok. Dolayısıyla demiryolu hattının kaydırılmasını istiyorlar. Bu durumda, hem Çevre Düzeni planının, hem de imar planlarının revizyonu gerekiyor. Ayrıca, hat tünel çıkışının ağzından geçiyor. DSİ "Biz bunu burada bırakmayız" demiş. Ancak kurumlar arasında bu konuda uzlaşma var mı, bilinmiyor. Heyelan riski var.

M.Ersoy: Ülkesel ölçekte DSİ, Karayolları, Demiryolları gibi kurumların kararları her zaman veri olarak alınıyor. Plancılar da bu kararları veri olarak kabul etmek zorunda kalıyor. Hiç bir zaman plancılarla tartışılmıyor. “İl düzeyinde plan” kültürü yerleşmiş olsa, karşılıklı tartışma ortamı yaratılabilirdi. Ancak bunun hukuki dayanağı da yok.

Katılımcı: Bu demiryolu problemini il düzeyinde tartışabilecek bir kamu kurumu yok.

Katılımcı: Bir önceki Çevre Düzeni Planı’nda yüksek ve tarım dışı alanlar konuta ayrılmıştı. Ancak buralar Hazine arazisi. Tescil dışı alanlarda kişiler inşaat yapamıyor. Burada da çelişkili bir durum var.

Katılımcı: Hazine arazisinin konuta üst ölçek planda açılmasının tek başına yaptırımı yok. Uygulama planlarına da yansıtılmalı.

Katılımcı: Kenti batı kısmı orman arazisi. Güneyi ve batısı 1. ve 2. Sınıf tarım toprağı; kuzeyi ve doğusu 3. ve 4. Sınıf tarım toprağı. Urfa’nın çevresini koruyalım derken, köyler kentleşmeye/yapılaşmaya başladı. Bir miktar tarım toprağı da elden çıkarılabilir, barınma sorunu var.

Katılımcı: Tarımsal alan elden çıkmasın diye şehri yoğunlaştırmak anlamlı değil. Ova metropole döndü. Şehirde imar mevzuatı çok sıkı; o nedenle insanlar kırsal alana gidip orada ev yapıyor. Kırsal alanda ise mevzuat sınırlaması yok; yapılaşma koşulları esnek, ulaşım kolay, arazi ucuz. Şehirde 1 m² arsa 90-100 milyon. Köyde böyle bir sorun yok.

Yener Akay: Yasal açıdan 1. ve 2. Sınıf araziler tarım dışı amaçla kullanılamaz. Ayrıca böyle bir şeye ihtiyaç da yok. Çevre Düzeni Planı’nda 2010 için ayrılan alanların %70’i boş. Bu alanlar dolmadan tarım alanını gelişime açmak doğru değil.

M.Ali Ünlü: Kırdan yapılan konutlar aslında 2.konut. Dolayısıyla, bunun tarım alanını konuta açmakla ilgisi yok. Bu ekonomik doygunlukla ilgili.

Fethi Bey: Katılmıyorum. Yenice’deki konutlar ikinci konut değil, alanda apartmanlaşma başladı.

Katılımcı: Okumuş bir insanın yerleşim için tarım alanının konuta açılmasını düşünmesi korkunç bir düşünce. Nüfus büyüyor; ama toprak büyümüyor. Urfa içinde konuta dönüştürülebilecek alan varken, Viranşehir’deki tarım arazilerini dönüştürmek doğru değil.

Katılımcı: Birecik’te de tarım toprakları üzerinde yapılaşma başlamış.

Bayram Bey (Siverek): Siverek’te konut ihtiyacı nedeniyle İlave İmar Planı yapmak istiyoruz. Ancak GAP İdaresi’nin kararıyla dikey gelişme yapılamıyor.

Merkezdeki arsaların rantı yüksek. Vatandaşın konut ihtiyacı giderilemiyor. Siverek'in çevresi tamamen tarım arazisi. Bu nedenle konut yaparken ister istemez tarım arazisine girmek gerekiyor.

Cemalettin Erol (GAP): Başvurular genelde parsel bazında geliyor. Dolayısıyla, ilgili mevzuat gereği, bu tür bireysel başvurular reddediliyor (Plan'ın bütünlüğü açısından). Yoksa, ilkesel düzeyde dikey gelişmeye karşı bir durum yok.

Yener Akay: Siverek 2. derece deprem bölgesi. Bu, kriterlerden biri. Ayrıca dikey gelişme kat artırımını demek. Yani, sosyal donatının azalması anlamına geliyor.

M.Ersoy: Parsel düzeyinde taleplere "evet" demek mümkün değil. Ama Plan'ın bütün olarak revizyonu başka bir şey. Urfa'da nüfus artışı hızlı. Sulama arazileri planlandığı gibi büyürse, nüfus da artacak. Tarım alanlarına mevzuat açısından yerleşilemiyor. Dolayısıyla tek seçenek dikey yükselmek. Tabii ki, Deprem Yönetmeliği'nin esaslarına uyarak. Bu tür yerleşim Urfa'ya ne getirir, ne götürür?

Fethi Bey: Tarım toprağı yerleşime açılsın derken, hepsi değil. Çevre Düzeni Planı'nda konut alanı diye gösterilen yerler kamu arazisi. Vatandaşın buralara ulaşması mümkün değil.

Urfa'da gecekondulaşma %60 düzeyinde. Binalar tek katlı, yayılmış durumda. Dikeyde yükselince gecekondular da tasfiye edilebilir. Tarım alanında bir miktar feda edilebilmeli. Şehirde nefes alınamıyor. Buradaki toprak kaybı da, tarımsal verimlilik artırılarak geri kazanılabilir. Şehir dağlık kesimlere doğru sıkıştırılmış durumda.

Yener Bey: Gecekondu Islah Projeleri geliştirilmesi gerekir. Gecekondularda TAKS (1) 'e eşit. Merkezdeki gecekondular temizlenebilir. Merkez nüfusu 531000 görünüyor. Urfa Çevre Düzeni Planı 2010 verisi 2-2.5 Milyon; yani mevcudun 4 katı. Şanlıurfa İl Gelişme Planı 2023 için hazırlanıyor. Uzun vadeli bir plan. Çevre Düzeni Planı'nda yeterince konut rezervi var. Onun dışındaki gelişmeler sadece rant için olacaktır. Çevre Düzeni Planı'nda öngörülen nüfus maksimum dolması durumunu gösteriyor.

Katılımcı: Gecekondulaşma konusunda belediyeyi suçlamak gerekir. Belediye dargelirliden Gecekondu Önleme Bölgeleri'nde altyapı bedeli, otopark bedeli almasa; insalar kaçak yapılaşmaya gitmez. Yani bu insalara yardımcı olsa, insanlar ruhsatlı konut yapar.

Katılımcı: K.Evren Sanayi'nin güneyi, TOKİ tarafından toplu konut alanı ilan edilmiş. Ancak burada yapılan evlere talep yok. Yollar dar. 1.Etap hiç gerçekleşmemiş. En fazla 210 birim var. Bunun 195'i Emniyet Müdürlüğü tarafından polis lojmanı olarak alınmış. 1.Etap hoş olmadığı halde, TOKİ

2.Etap için yer arıyor. Bu 210 ev, tek katlı evler. 10 000 konutluk proje olması öngörüliyordu. Gerçekleşmedi. Gecekondu sorununa çözüm olabilirdi. Belediyenin konut üretimi konusunda bir girişimi yok.

Katılımcı: Urfa Belediyesi'nden kimse gelmemiş. Bu acı. Üstelik Büyükşehir olmak için müracaat etmiş.

Katılımcı: Planlama Koordinasyon Birimi, ilçelerden sürekli veri topluyor. Belediyelerde yatırımlara ayrılan pay %10'u geçmiyor. Bu da personele gidiyor. Personelin eğitim düzeyi düşük; ya da siyasi tercihlerle alınıyor. Yerel yönetimlerin de dönüşüm projesi geçirmesi gerekiyor.

M.Ersoy: Yatırım konusu da biraz örgütlenme meselesi. Belediye altyapıyı, araziye sağlıyor. Organizasyon problemi giderilebilir.

Katılımcı: Karaköprü Belediyesi 10000 kişilik yer ayırmış, ancak 200 kişi başvurmuş.

Katılımcı: Birecik'teki merkez ve kasaba belediyelerde yüksekokul mezunu yok. Mezra belediyesinde ilkokul mezunu Fen Memurluğu yapıyor. Bu belediyeler ya iptal edilmeli; ya da doğru dürüst örgütlenmeli.

M.Ali Ünlü: Klasik anlamda gecekondu tarifine uyan yapılar aslında %20. Geri kalanlar kaçak yapı ve apartman şeklinde.

Katılımcı: Urfa'da aşiret geleneği siyasete yansıyor; bu topluma ve başka süreçlere yansıyor. Bu da işin içinden çıkmaz bir tablo yaratıyor. Belediyeciliğin Urfa'da farklı olmasının nedeni bu. Yerel yönetimlerin kaynaklarının %50-60'ı İller Bankası'ndan geliyor. Bunlarla ancak personel maaşları karşılanabiliyor.

Katılımcı: Kötü kentleşme insan psikolojisini de bozuyor.

Fethi Bey: Bu toplantılar daha önce yapılmalıydı. Urfa tarihi bir kent. Her zaman gelen nüfusun bu tarihi kente nasıl sığdırılacağı düşünüldü. Oysa yeni bir Urfa yapılmalıydı. Antep yolu buna uygun. Son yıllarda Karaköprü'ye açılım oldu. Ancak buradaki topraklar çok pahalı. Bu nedenle vatandaş gecekonduya yöneldi. Bir an önce arsa üretimi hızlandırılmalı. Urfa bu tarihi kentten uzaklaştırılmalı; uydu kentler olabilir.

M.Ali Ünlü: Tarihi Kentler Birliği toplantısı veri olarak kullanılabilir. Bursa Büyükşehir Belediyesi buna öncülük etmişti.

Yener Bey: Planı ne kadar iyi yaptığın değil, bunu nasıl uygulayacağın önemli. Yoksa alınan kararlar bir kalemde silinebilir. Yani; yerel yönetimler ve fiziki planlar ilgili konular. Ne tür yerel yönetim yapısının gerekli olduğu önemli bir konu.

M.Ersoy: Planlamada hangi kurumların etkili olduğu mevzuatta belli. Ama bunlar arasında ilişki olması gibi bir zorunluluk yok. Dolayısıyla bu sıkıntı yaratıyor. Mücavir alanlarda belde belediyeleri çıkıyor. Bunlar kendi başlarına plan yapıyorlar. Büyükşehir Belediyesi'nin hazırladığı bir plan var. Yeni çıkan belde belediyesi bu planı dikkate almadan burada yatırım yapabiliyor. Bu, Büyükşehir üzerinde baskı yapabiliyor. İl Planları bir şekilde hayata geçirilebilse, yapabileceği en büyük katkı budur. Koordinasyon açısından önemli. Mekansal açıdan ilin neresinde yapılaşma olacağı/olmayacağı bu belgelerde yazılı olur. O zaman belde belediyeler buraya yapılaşma yapamaz. Bunlar detaysız mekan bilgileri: demiryolu güzergahı, korunacak alanlar, yapılaşma olabilecek alanlar.

Önce kesinlikle korunması gereken alanlar ortaya konmalı. Urfa'da bunlar nelerdir?

- Tarihi alanlar
- Baraj göletleri etrafı
- 1.sınıf tarım arazileri

Katılımcı: Birecik'te kıydan 300 m. içeriye konut yapma yasağı var. Vatandaş buna rağmen yapmış. Bu evleri yıkamamışlar. Çünkü İdare Mahkemesi yürütmeyi durdurma kararı vermiş.

Yener Bey: 300 metre yasağı Çevre Bakanlığı yasasından geliyor. Birecik Baraj Bölgesi Alt Bölge Gelişme Planı da veri olarak kullanılabilir. Kültür varlıklarına yönelik koruma kararları var. Bir yandan 300 metre koruma kuralı var; ama bir yandan da atık sular buraya dökülüyor. İl Gelişme Planı bu atık sulara yönelik kararlar da içermeli. Birecik için alt bölge gelişme planı var; ancak Atatürk Barajı için yok. İl Gelişme Planı, bu baraj için de kararlar içermeli. Atatürk Barajı ve çevresi için de Alt Bölge Gelişme Planı yapılmalı.

Katılımcı: İlde 4-5 doğal sit alanı var. Toplam arkeolojik/doğal sit 103 adet. 20 sene önce Birecik'te kültür varlıkları tespit edilmiş. Yıkma yasağı getirilmiş. Ancak hiç bir müdahalede bulunulmamış. Tespit aşamasında bırakılmış. Birecik'te kent merkezinde söğüt alanları doğal sit olarak tespit edilmiş.

Katılımcı: Merkez ve çevresi için hazırlanan 1/25 000 Çevre Düzeni Planı hükümleri İl Gelişme Planı'na işlenebilir. 1.ve 2. OSB alanları da bu plana işlenebilir.

Katılımcı: Siverek, Birecik ve Viranşehir için yeni sanayi alanları tespit edildi; ama karar kesinleşmedi. Bu 3 yerleşim için yapılan çalışmalar nazım planlarda yok. Nazım Plan sınırları dışında kalıyor olabilir.

Katılımcı: Birecik'teki OSB için kurumlardan uygun görüş alınarak üç alternatif üzerinde durulmuş. Ancak, Sanayi Bakanlığı, Nizip ve Gaziantep'te OSB olduğunun belirterek Birecik'teki OSB önerisini onaylamamış.

Katılımcı: Urfa ve Viranşehir arasında Harran Üniversitesi'nin Osmanbey Kampusu var. İleride bu bölgede raylı sistem yapılması fikri var, ancak kesinleşmedi. Daha önce söz edilen demiryolu projesi de kampus içinden geçiyor.

Katılımcı: Viranşehir-Urfa yolu arasında öğrenci akışı için ulaşım analizi yapıldı. Viranşehir yolunun yeterli olduğu anlaşıldı. Artı bir raylı sisteme ihtiyaç olmadığı söylendi. Zaten Karaköprü'den gelen demiryolu projesi var. Yanı hat raylı sistem hattı olarak kent içi ulaşım hizmetine ayrılabilir.

M.Ali Ünlü: Tarım alanları 3 grupta değerlendirilebilir: kuru tarım, sulu tarım ve bağ-bahçe alanları. Kuzeydeki bağ alanları kaliteli topraklar. Antep fıstığı alanları var. Bunların korunması gerekir.

Katılımcı: Harran yolunda çırçır türü sanayi/depolama alanları belirlenmiş. OSB'den büyük bir alan. Güney yönünde.

Katılımcı: İnşaat ruhsatı bir katlı yapıya da, on katlı yapıya da tek ruhsat şeklinde veriliyor. O yüzden sayısı az görünüyor. Bu nedenle kaç daire olduğu anlaşılmıyor.

Katılımcı: Şanlıurfa Yapı Araştırma Analiz Raporu ruhsat konusunu anlamada kullanılabilir.

Katılımcı: Ş.Urfa-Harran ovaları Alt Bölge Gelişme Planları için ihale yapılacak. Bunlar tarım arazilerinin nasıl kullanılacağına yönelik olacak. Buradaki hedefler İl Gelişme Planı'na girdi olabilir. Sulamayla gelecek göçler detaylı araştırılmalı. Bu arada, baraj çevrelerinin arıtma konularının bir an önce çözülmesi gerekir.

Katılımcı: Birecik Belediyesi kanalizasyonu arıtmasız olarak Karkamış Göleti'ne akıtılıyor. Oysa baraj maliyetinin çok az bir miktarına arıtma tesisi yapılabilir. İller Bankası belediyelere yardımcı olmuyor. Urfa merkezin arıtması bile bitmemiş durumda.

Katılımcı: Siverek Belediyesi de kanalizasyonu Hıdır Barajına akıtıyor.

Katılımcı: Belediye birliği konusu: GAP Belediyeler Birliği var. Ancak hiç bir faaliyete geçmedi. GAP kapsamında 200 belediye var. Bunlardan 10 tanesi bir araya geldi. Bunlar altyapının etkinliği açısından işe yarayabilir.

Ulaştırma, Altyapı ve Haberleşme Komisyonu

Ulaşım Alt-Grubu

Tartışma Konuları (Ulaşım)

Şanlıurfa-Gaziantep yolu projesinin tamamlanmasında karşılaşılan sorunlar

- 1) Diyarbakır-Siverek-Şanlıurfa yolunun yapımına ilişkin mali ve kamulaştırma sorunları
- 2) Köy yollarının yetersizliği
- 3) Köy yollarının iyileştirilmesinde karşılaşılan sorunlar
- 4) İlin Demiryolu ağına bağlanmamasından kaynaklanan sorunlar
- 5) Yeni havaalanı yapımına ilişkin sorunlar

Toplantıda ulaşım konusuna ilişkin sorun/tartışma alanları katılımcılara okundu ve sorun/tartışma alanlarının listesi katılımcılara dağıtıldı. Anılan konular üzerine tartışma başladı:

Karayolları Bölge Md. Temsilcisi: Şanlıurfa-Akçakale yolu 2 yıl önce başladı ancak ödeme yetersizliği nedeniyle yarım kaldı. Bu yol önemli, çünkü 52 km sonra Suriye sınırına ulaşıyor ve burada 1. Derece bir gümrük kapısı var. İkinci olarak, söz konusu yol, yöredeki tarımsal ürünün toplanması için önemli.

Akçakale'nin 32 km. lik 2. kısmı ihale edilmemiş.

Şu anda demiryolu Akçakale'den geçiyor. (Oradan) Ceylanpınar-Nizip hattı geçiyor.

Şanlıurfa şehir geçişi de bir diğer önemli konu. Şehir içinden geçen yol ile ilgili olarak Organize Sanayi Sitesinden üniversiteye 36 km lik bağlantı yapılacak (söz konusu bağlantı, Urfa-Antep (Batı) Bağlantısı olarak adlandırılıyor). Bu bağlantının ivedi bir biçimde bitirilmesi gerekiyor. Üniversitenin taşınması halinde anılan hatta 15,000 - 16,000 yeni insan için ulaşım talebi gelecek. Bu 36 km lik hattın projelendirmesinin %90 ı bitti. Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından ihaleye geçilecek.

Ayrıca, Urfa'nın ulaşım sorununun çözülmesi için Karayolları 9. Bölge Md. araştırma yaptı. Ancak; gereken/öngörülen(?) yatırım planı ve ödenekleri üst düzeyde kalır.

Köy Hizmetleri Bölge Md. Temsilcisi: Karayolları (Müdürlüğü) Hilvan-Bozova bağlantısını yaptı ... (Bozova'da) Şanlıavşar beldesinin yolu Arap dağına çıkıyordu. Bu, Köy hizmetlerinin açtığı bir yol. Bu, pek çok doğu iline

giden bir yolda 30 km lik bir kestirme sağlıyor. Zivanlı'da, Şanlıavşar'a kadar, yolu Köy H. Yaptı.

Köy hizmetleri yol yaparken kamulaştırmada problemler oluyor.

Şanlıavşar – Arat Bağlantısı: Eğer Karayolları yaparsa daha iyi olur. Çünkü Karayolları kamulaştırmada daha iyi yapar ve daha iyi yol üretir.

Ayrıca, Halfeti-Yukarıgöklü ve Bozova-Yaylak güzergahları Karayolları tarafından alınırsa iyi olur. Köy hizmetleri yeterli olamıyor.

Temsilci daha sonra Akçakale-Ceylanpınar bağlantısını da Karayollarının almasını önerdiği yollar arasına ekledi.

Karayolları Bölge Md. Temsilcisi: Müdürlüğün sorumluluk alanındaki karayolu ağının toplam uzunluğu 2 sene içinde 614 km den 813 km ye çıktı. Yolların Köy Hizmetleri'nden Karayollarına devri, yolların projelendirmesi, statü, yol kenarı yapılaşma vb. türü ölçütlerdeki farklılıklar nedeniyle sorunlu oluyor. Böyle bir yolu onarmaktansa yeniden yapmak daha kolay.

Köy Hizmetleri Bölge Md. Temsilcisi: İlde 7,500 km (köy) yol ağı var. Türkiye'de bu anlamda 7. büyük il. Buna karşın müdürlüğün yeterli Makine parkı ve ödeneği yok.

Genel müdürlük (Köy H.) Tüm ülkedeki köy yollarına ilişkin bir Master plan hazırladı. İl bazında ciddi bir çalışma var. Bu çalışmaya göre köy yolları ikiye ayrıldı: 1. Derece ve 2. Derece yollar. (1. Derece yol= bir üniteyi (en az 5 hane) ulaşım ağına bağlayan yol. 2. Derece yol= eski sınıflandırmada 2. ve 3. derece olan bağlantı yolları)

Yapılan çalışmada, Urfa'daki 1. Derece önemdeki yollar 6,500 km uzunluğunda. 2. Derecedeki yollar ise 1,000 km civarında. Türkiye çapında 1. Derece yollar için (iyileştirmelere yönelik) projelendirme de yapıldı. Ancak herhangi bir uygulamaya başlanmadı. Program hazırlanıyor. Ödenek sorunları var.

Ayrıca, Urfa için özel bir durum var

1. GAP bölgesi içinde baraj, Urfa tüneli, sulama kanalları yapıldı. Ancak yollar için herhangi bir yatırım yapılmadı. Oysa mahsul taşınmasıyla ilişkili olarak ihtiyaç giderek artıyor. Özellikle Harran'da, bu anlamda, önemli bir yol ihtiyacı bulunmakta
2. Taşımalı eğitim ile ilgili sorunlar var. Taşımalı eğitim nedeniyle Köy hizmetlerinden yol iyileştirmeleri istenmiş. (Köy H. temsilcisine göre) "O zaman ödenek konsun bu tür iyileştirmeler için, 8 yıllık eğitimden"

3. Köy hizmetlerinin sorumluluğundaki 7,500 km lik yol ağı zamanında çok hızla açılmış. Yollar aceleye getirilmiş. Yolların sanat yapısı, genişlikleri standart olarak yapılamamış.
4. Makine parkı ile ilgili sorunlar var. 1 adet paletli kırıcı var. (1adet makine Özel İdareden verilmiş). Bu makinadan 10 adet lazım. Aksi taktirde aynı makinenin ilin farklı yerlerine taşınması pahalı ve zor oluyor.

Mustafa (Gazeteci) (araya girerek): Harran-Akçakale'de kanal kenarlarındaki yollar, harita üzerinden yapılırken çok tehlikeli. Çünkü uçurumlar var.

Köy Hizmetleri Bölge Md. Temsilcisi (sürdürüyor): Ayrıca Köy H. temsilcisi, Bayındırlık Bakanlığı'ndaki yetki karmaşasından yakındı (Makine parkının oluşturulması ve diğer konularla ilgili olarak)

Akçakale-Şanlıurfa Demiryolu, (burada iyileştirme yapılması, yeni yol açılması halinde) ekonomik anlamda oldukça yeterli olur. Demiryolu, hiçbir kazı ve dolguyla girilmeden/gerek kalmadan, devam etmektedir. 50 km lik yol Şanlıurfa'nın gümrük kapısına bağlantısını sağlar. Demiryolunun kullanılması, Köy hizmetlerinin yatırım projelerinde maliyetleri %20 - 30 azaltır (İskenderun'dan gelecek olan) jips/demir ve iş makineleri kolaylıkla taşınabilir. Demiryolu: Kızlak- Bozova bağlantısı, tünel ağzının çıkış güzergahı, Urfa'nın gelişim alanında kalıyor. İmar planı ile kesişiyor. Köşegenden geçiyor. Şehrin gelişme alanını demir perde gibi bölüyor. İmar alanının dışına alınması isteniyor. Ayrıca, tünel ağzı tehlikeli. Heyelanlar var. Bölge tehlikeli.

Son olarak, ekipman sorunu yineleni. Karayollarının 30 eleman ve asfalt araçlarına karşın, Köy hizmetlerinin 3 kürekçi ve bir adet kendi imalatları olan asfalt püskürtme makinesi.

Telekom Temsilcisi: Telekom'da ödenek sıkıntısı var. 2001 de gelen para 2000 de gelen paranın %25 i civarında. 2001'de bölgelerde ödenek ve makine sıkıntısı var.

Ayrıca kablolarla ilişkin olarak hırsızlık sorunu var ve yeni kablolar da zor geliyor. Abone kabloları 300 km gerekirken 15 km geliyor. Köyler, kablosuzluktan bekliyorlar. 2,000 e yakın abone bekliyor. Tahminen 3 - 3,5 trilyon TL gerekiyor yalnızca Ceylanpınar'ın şebekesi için.

Merkezden ödenekler düşük geliyor. Telefon şebekesi ile ilgili bir sorun olduğundaysa halk doğrudan Ankara merkezi arıyor ve bölge çalışanlarından, yine merkez tarafından, şikayetler hakkında bilgi isteniyor!

Köy yollarının kötülüğü, bakım ve onarımda sorun çıkmasına neden oluyor. Santrallere ulaşamıyor. Bazen da elektrik kesintileri oluyor ve santraller çalışamaz hale geliyor.

Mühendis kademesindeki insan azlığı da önemli bir sorun. 6 baş mühendis ile 15 mühendisin bakması gereken bir alana toplam 3 mühendis bakıyor.

Enerji Alt Grubu

Tartışma konuları

1. Sanayi ve ticaretle elektrik tüketiminde 1993 yılında yaşanan % 50 oranındaki azalış
2. Enerji dağıtım ve iletim sisteminden kaynaklanan sorunlar
3. Enerji tüketiminde karşılaşılan sorunlar
4. Enerji ağındaki kaçaklar ve kaçak kullanım
5. Enerji üretimi (ne kadar ihtiyaç var, ne kadar karşılanıyor)
6. Alternatif enerji kaynakları nelerdir

Tartışma sırasında eklenen başlıklar

7. Elektrik maliyeti, tüketiminin pahalı olması
 8. Enerji tasarrufu sağlayan tekniklerin sulamada kullanılması/kullanılmaması
 9. Halkın elektrik tüketimi konusundaki eğitimi
 10. Sulama temelli elektrik kullanımının geleceğe yönelik kestirimi
- 1993 deki değişim konusunda kesin bir fikir yok.
 - Enerji dağıtım sisteminde sorunlar

Hattın uzunluğu enerji kaybına ve voltaj düşüklüğüne ve de arızalara yol açıyor. Hatlar geliş güzel uzatılıyor. (Aralara trafo konması gerekiyor).

Hatların yer altına indirilmesi ideal ama pahalı bir çözüm. TEK'in iletim sisteminde sorunlar yok. Ana kaynaktan alınan güç yetersiz Sulamaya ilişkin insanlar direkleri ve iletim sistemini kendileri kuruyor. Standartlara uygun değil

Elektrik ısınma için kullanılıyor. Oldukça irasyonel bir uygulama

- DSİ ve TEDAŞ koordinasyonu gerekiyor. TEDAŞ'ın yaptığı bir takım hatlar, DSİ'nin yaptığı yatırımlar tarafından anlamsız kılınabilir. TEK, TEDAŞ ve DSİ koordinasyonu ciddi bir sorun.
- Arazi kullanım planlaması yapıp yatırımların buna göre yapılması gerekir
- TEDAŞ personeli yetersiz. Özelleştirme bahanesi ile yeni personel alınamıyor.
- Siyasal/Feodal ilişkiler çok etkili. Çiftçiler kendi inisiyatifleriyle trafo ve hat döşüyor. Yanlış olmasına rağmen siyasi nedenlerle izin vermek zorunda kalınıyor. Kaçak elektrik kullanımını tespit ettiğinizde bir şey yapamıyorsunuz.

- Elektrik kullanımı çok pahalı. Kaçak kullanımı özendiriyor.

İçmesuyu, Kanalizasyon Alt Grubu

Tartışma Konuları (Altyapı)

- 1) Belediyelerin içme suyu şebekelerindeki sorunlar ve yetersizlikler
 - şebeke eksikliği
 - sağlanan su miktarına ilişkin sorunlar
 - sağlanan suyun niteliği (klorlama vb sorunlar)
- 2) Belediyelerde kanalizasyon şebekelerinin yetersizliği
- 3) Kullanıma acılamayan tesisler (kanalizasyon arıtma tesisleri gibi)
- 4) İçme suyu kaynaklarının kirlenmesi (örnek: Merkez ilçe`de atık suların sulama amaçlı kullanılmasıyla oluşan kuyu suyu kirlenmesi)
- 5) Köylere sağlanan su miktarının yetersizliği

İçme suyu şebekelerinde sorunlar var.

İçme suyu ve kanalizasyonun sistemin eskiliği nedeniyle birbirine karışması sorunu var. Bağlantı noktalarından sızıntı oluyor. İçme suyu sistemlerinin yetersizliği ve eskiliği temel bir sorun.

Urfa'nın içme suyu barajdan geliyor. Ancak suyun temizlik sorunu var. Gelen su kirli. Urfa kenti için şebeke eksikliği gideriliyor, ishale hattı yapılıyor. Yeni borular döşenmiş durumda. İçme suyu arıtma tesislerinin finansmanında sorunlar var. Arıtma tesisleri bitmek üzere beton aşaması bitti. 2003 ün sonunda planlanıyor. Ancak depoların yapımı 3 yıl daha gerektiriyor. Bu yüzden arıtma tesisinin bitmiş olması bir anlam ifade etmiyor. Kentin % 80'i yeni şebekeden su alıyor. Ancak kaçak var. Kısmen kaçak var, kısmen kaçak su kullanılıyor.

Karaköprü Belediyesi

2003 yılında arıtma tesisi hizmete girecek. Ancak depoların bitmesi daha uzun sürecek. 400 km hat döşenmesi gerekiyor. Bunun 30 km lik kısmını belediye kendi olanaklarıyla yaptı. Gerekli para belediye olanaklarının çok üzerinde. Şu an için su şebekesi yok.

Siverek Belediyesi

İlk 1953 yılında Karacadağ dan hatla su getirilmiş. 140 km lik şu anda da kullanılan bir hat var. 1998 yılında İller Bankası ihale yaptı. 2002 yılında belde diye bütçesinden kaynak ayrıldı. Ancak henüz somut bir gelişme yok. Kente su

10 adet sondaj kuyusundan ve Karacadağ dan gelen hattan su veriliyor. Ancak kaçak çok yüksek. % 75 e ulaşan kaçak var. Tahsilatı yapılmayan. Şu anda kentin bir yarısı bir gün diğer yarısı ertesi gün su alıyor.

Kanalizasyon Alt Grubu

Urfa kenti

Şehir su şebekesi yenilenirken, kanalizasyon şebekesinin de % 90'lık bir kısmı yenileniyor. Sınırlı da olsa kanalizasyon ve içme suyu birbirine karışıyor. Atık su tesisleri hala işlemiyor. Gecekonduların % 10'luk bir kısmında kanalizasyon sorunu var. Bu alanlara altyapı götürürken kamulaştırma sorunları çıkıyor. 1.5 trilyon kamulaştırma bedeli ödendi.

Paşabağ mevkiinde atık sularla sebzeler sulanıyor. Urfa'nın sebze ihtiyacı büyük oranda buradan karşılanıyor. Sağlık sorunlarına yol açıyor. DSİ bu alanı projelendirmiş. Onay aşamasında.

Siverek

İki çeşit kanalizasyon var. Büz sistemi 135 km lik hat var. 19987 yılında 402 km lik bir İller Bankası projesi gündeme geldi. 49Milyon dolarlık keşif bedeli var. Tabut köyü civarında atık suyla sulanan 300-400 hektarlık bir alan var.

Çevre Komisyonu

Şanlıurfa İl Gelişme Planı Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri Grup Çalışması Bildirgesi

Şanlıurfa il merkezinin çevre sorunları (önem sırasına göre)

1. Kentsel altyapı eksiklikleri (içme suyu temin edilen kuyuların yetersizliği, içme suyu arıtma tesisinin olmaması, evsel ve endüstriyel atık sular için arıtma tesisinin bulunmayışı, kanalizasyon sularının açıkta akması, katı atıkların düzensiz depolanması v.b.),
2. Kanalizasyon suları ile tarımsal faaliyetlerin yapıyor olması ve kenar mahallelerdeki sağlıksız içme suyu nedeni ile özellikle yaz aylarında fekal-oral bulaşıcı hastalıkların hızla artıyor olması,
3. Su ve toprak erozyonu sonucu Atatürk Barajı'nda sedimantasyon birikimi ve bunun sonucu faydalı baraj ömrünün kısılması,
4. Yanlış sulama sistemlerinin uygulanması, bilinçsizce sulama, ürün deseni uygulamasının yapılmaması ve en önemlisi de çiftçinin sulu tarım konusunda bilgilendirilmemiş olması nedeni ile toprakta tuzlanma ile başlayan sorunların gelecekte verim düşmesi ve çoraklaşma ile sonuçlanabileceği,
5. Tıbbi atıkların evsel katı atıklarla birlikte toplanıp, aynı depo alanında vahşi depolama sistemiyle bertaraf edilmesi,

6. Yanlış bürokratik uygulamalar, yönetim ve yaptırım mekanizmalarının işlerliğinin doğru ve yeteri kadar olmaması sonucu oluşan aksaklıklar. Çözüm getirecek olan yerel yönetimlerdeki teknik ekipman, eleman ve kaynak yetersizliği,
7. yeterli miktarda yeşil alan bulunmaması, doğal yaşam alanlarının kaybolması, doğal koruma alanlarının amaç dışı kullanımı,
8. Tarımda kullanılan kimyasal ilaçların denetimsizliği, amaç dışı veya yanlış arazi kullanımı, anız yakma,
9. Toplu taşıma araçlarının yaygın olarak kullanılmasından dolayı artan hava kirliliği,
10. Artan sanayileşme ve şehirleşmeden kaynaklanan gürültü kirliliğinin önlenmesine yönelik bir yaptırımın uygulanmaması,
11. Çevre yönetim sisteminin olmayışı, izleme ve değerlendirmeye yönelik veri tabanlarının oluşturulmamış olması, çevre sağlığı ve çevre bilinci konusunda halkın bilgi eksikliklerinin bulunması,
12. Tehlikeli atıklar,
13. Elektromanyetik kirlilik,
14. Görüntü kirliliği,
15. Şehir merkezinde hijyenik olmayan koşullarda, yaşama alanlarıyla iç içe hayvancılık yapılıyor olması, elde edilen hayvansal ürünlerin sağlık şartlarına uygun olmadan pazarlanması,

Çözüm Önerileri

1. Başta Atatürk Barajı ve çevresi olmak üzere tüm su kaynakların çıkış noktasından döküldüğü noktaya kadar yeşillendirebilmek için yeterli kaynağın sağlanması ve bu kaynağın amacına uygun kullanılması,
2. Atık suların kirlilik derecesine göre;
 - i. Arıtma tesislerinin kurulması,
 - ii. Doğal arıtma sistemlerinin uygulanması.
3. Katı atıklarını, en uygun yöntem belirlenerek bertaraf edilmesi;
 - i. Düzenli depolama,
 - ii. Kompostlaştırma,
 - iii. Yakma.
4. İmar planlarının oluşturulması, uygulanması ve denetlenmesi,
5. Hava kirliliğini önleyici tedbirlerin alınması ve denetlenmesi;
 - i. Sanayi tesislerindeki proseslerin kirlletici olmayanlarla değiştirilmesi,
 - ii. Temiz enerji kaynaklarının kullanılmasına yönelik alt yapının oluşturulması ve kullanımın yaygınlaştırılması için eğitici ve öğretici programların uygulanması ve teşvik edilmesi.
 - iii. Bacalarda filtre sisteminin uygulanması ve denetlenmesi.
6. Toprak kirliliğini önleyici tedbirler alınması ve denetlenmesi;
 - i. Tarım topraklarının amaç dışı kullanılmaması,
 - ii. Uygun bitki deseninin seçilmesi,
 - iii. Bitkilerin ihtiyaç duyduğu miktar, zaman ve uygun yöntemlerle ilaçlama, gübreleme ve sulamanın yapılması,
 - iv. Tarım arazilerinin eğime paralel işlenmesi,

- v. Toprakların mutlaka bitki örtüsü altında tutulması,
- vi. Bitki artıklarının (anız) parçalanarak toprakta bırakılması,
- vii. Orman, çayır ve meraların yok edilmemesi,
- viii. Parsel etraflarının ağaçlandırılması,
- ix. Ekim öncesi ve sonrası toprak analizlerinin yapılması,
- x. Sulamanın evsel ve endüstriyel atık sularla yapılmaması,
- xi. Sulama alanlarında yeterli drenaj kanallarının oluşturulması.
7. Erozyona neden olan faktörlerin ortadan kaldırılması, gerekli denetimlerin yapılması,
8. Kurumlararası iletişim ve işbirliğinin sağlanması,
9. illerde oluşabilecek sorunları görebilmek ve çözüm getirebilmek için veri tabanları oluşturulması bu verilerin herkesin ulaşabileceği tek bir kaynaktan toplanması,
10. Baraj gölü havzasını ve tarım alanlarını kapsayacak şekilde aralıklarla ölçüm istasyonları yerleştirilmesi,
11. Hukuksal önlemler yanında başta olmak üzere herkesi bilinçlendirmeye yönelik eğitim çalışmalarına yapılması.

Çevre bilincinin oluşturulması için yapılması gerekenler

Öncelikle eğitime önem verilmelidir. Bunun için yazılı ve görsel basından yararlanılmalıdır. Çevre için istenilen her şeyin tekrar insana hizmet olarak döneceği, sağlıklı ve modern toplumların ancak çevresiyle bütünleştiği zaman oluşabileceği, büyük yatırımların ve projelerin sürdürülebilirliğinin çevre korumacılığıyla paralel yol izleyeceği, sürdürülebilir olmayan hiçbir yatırım gelecek vaat etmediği gerçeği örneklerle, halkı bilgilendirme toplantıları düzenlenerek (gerçek anlamda halkın katılımı sağlanarak) anlatılmalıdır.

Çevreye zarar veren faaliyetlerden dolayı işletmelere verilen cezaların gerçekten caydırıcı olmasına özen gösterilmeli, yalnız ceza kesilmeden önce işletmecinin çevreye verdiği zararın ne kadarının farkında olduğu konusu iyice araştırılmalıdır. Çünkü bilinçli olarak hiç kimse kendisinin ve çocuklarının geleceğini tehlikeye atmaz.

Şehrin belirli noktalarına katı atıklar için geri dönüşüm kutuları yerleştirilmeli, gerekirse kağıt, cam, metal gibi atıklar para karşılığı alınmalı, bunların tekrar kullanılmasıyla elde edilecek ekonomik ve ekolojik faydalar yerel basın, T.V.1 gibi iletişim araçları ile halka duyurulmalıdır.

Çevre bilinci oluşturulmasına yönelik tiyatro, panel, konferans, fuar gibi etkinliklerin yoğunluğu arttırılmalı. Bu etkinliklere halkın katılımını sağlamak amacıyla zamanında duyurular yapılmalıdır.

Tüm bu sorunların çözümü ancak bürokrasiden, yanlış ve taraflı siyasi politikalarından uzak çevre sorunlarına ve çözüm yöntemlerine hakim kurumlar üstü bir kurulan oluşturulması ile mümkün olabilecektir.

Her türlü çevre sorunu ve çözüm önerilerine yönelik toplantılar, düzenlemeler, eğiti faaliyetleri, görevler denetimler ve yaptırımlar uygulayabilecek bu kurul bu kurul şu üyelerden oluşabilir.

1. Koordinatör olarak çalışacak bir çevre mühendisi,
2. İnşaat, ziraat, jeoloji, hidroloji, orman, su ürünleri v.b. mühendislik dallarında birer eleman,
3. Ekolojistler,
4. Halk sağlığı, tıp doktoru,
5. Eğitimciler, sosyal bilimciler,
6. Hukukçular,
7. Gönüllü kuruluşlar, meslek odaları temsilcileri.
8. Tüm üyeler yanlış ve taraflı siyasi politikalardan uzak olmalıdır.

Bu meslek gruplarının temsilcileri ortak çalışmalarının sonuçlarını rutin toplantılar yaparak tartışmalı, hayat geçirmeli ortak bir çözümde birleşmeli ve bunu halkla paylaşarak halkın katılımını ve desteğini sağlamalıdır.

Sanayi (İmalat, Madencilik ve Enerji), Mali Yapı, Bankacılık, Ticaret ve İnşaat Komisyonu

M. Ersoy: Elimizdeki veriler Ş.Urfa'da sanayi sektöründe son 10 yılda önemli gelişme kaydettiğimizi gösteriyor. Katılımcıların bu konudaki görüşlerini alabilir miyiz?

Katılımcı: 1990-1995 yılları arasında sanayi sektöründeki canlanma, Atatürk Barajındaki elektrik üretiminden kaynaklanıyor. Barajdaki üretimin tamamının Urfa'daki üretime sayılması rakamlarda hızlı bir yükselme yaratıyor.

Katılımcı: Urfa'da kalifiye eleman eksikliği var. Kısa süreli mesleki bir eğitim verilirse, hizmet, tekstil sanayi gibi alanlarda istihdam olanağı yaratılabilir.

Abuzer Pınar: Bir plan yapılacaksa bölge insanının dinlenmesi önemli. İmalatta 95 sonrası bir gelişme var, ancak Türkiye ortalamasının altında. Gelir düzeyi yükselmekle beraber, göç alan bir il olduğu için Bölge ortalamasının altında. Urfa'ya dışarıdan sermaye gelmemesi ciddi bir sorun. Vasıflı işgücü eksikliği ve ulaşım da önemli sorunlar.

Melih Ersoy: Şanlıurfa'da sanayinin gelmesi için neler yapılabilir? Hangi koşullar sağlanmalı ki sanayi büyüsün? Sınırlamalar nelerdir?

Katılımcı: Urfa'da sanayi 87-95 arasında gelişti. Sanayinin gelişmesinde hem merkezi hükümetin Urfa'ya ilişkin politikaları hem de GAP'ın etkisi oldu. Bölge'ye suyun gelmesi, OSB'nin kurulmasına etken oldu. Bu hükümet politikasıydı. OSB kurulunca bölge müteşebbisleri kendilerini geliştirdiler. Ancak OSB doldu. 2.OSB açılmıyor (devlet desteği yok, istimlak ve altyapı sorunları var). 2.OSB'nin altyapısını devlet üstlenmeli.

Katılımcı: Finansman konusunda başvurulabilecek banka yok. Teminat sıkıntısı var. İlçelerdeki malları bankalar teminat olarak kabul etmiyorlar. Yatırım garanti fonunun hayata geçirilmesi gerekiyor.

Katılımcı: Özelleştirilen bankalar yerine sanayicinin kredi alabileceği yeni kurumlar oluşturulmalı.

Katılımcı: Sulamaya ağırlık vermek gerekir. Sanayi sulamayla gelişecektir. Yurtiçi ve yurtdışı müteşebbisleri çekmenin yolu bu. Sadece Harran'ın sulanıyor olması mevcut durumda yeterince yatırım çekemiyor.

Katılımcı: Kalkınma Bankası'nın bölgeye gelmesi gerekir.

Katılımcı: Bölge'nin toptan kalkınması için bir GAP Müsteşarlığı kurulması gerekir.

Katılımcı: Bölge'de sanayici nasıl risk alıyorsa, yöneticiler de risk almalı. Devletin Urfa'da OSB'yi desteklememesi tuhaf.

Katılımcı: Urfa'da girişimciler örgütlü değil. Antep'te örgütlü; bilgi alışverişini sağlamışlar.

Katılımcı: 1.OSB başarısız bir uygulama. 120 tesisin 50'ye yakını çırçır fabrikası. 2.OSB'nin de aynı başarısızlığı yaşamaması lazım.

Mehmet Işık (OSB Bölge Müdürü): Bizim devlet desteğine ihtiyacımız var. 1.OSB tamamen doldu. Çırçır ağırlıklı; ama Urfa tarım kenti, bu normal. Bizim eksikliğimiz boyama ve dokuma olmaması (tekstilde). Çünkü suyu karşılanmadı. Yani çırçırdan başka sanayi yoksa, bu sadece müteşebbisin suçu değil. 1.OSB'de kendi sularını kendileri sağlamaya çalışıyor. Bölge'nin imar ve altyapı projeleri yapıldı ve onandı. Buna devletin hiç bir katkısı olmadı. OSB'de yatırım yapmak isteyen 703 yatırımcı var. Bunun 300'ü tekstil. Tekstil içinde çırçır da var; ama buna müsaade etmek istemiyoruz. 1.OSB'de yer yok. Ödenek sıkıntısı var. Arıtma tesisinin DPT'den oluru çıktı. Bakanlık bu konuda girişimde bulunmadı, hala tesisin inşaatına başlamadı.

Katılımcı: 2.OSB için istimlak sorunu var. Topalm alan 1186 ha. 2200 dönümü özel mülkiyet. Bunlar Hazine arazisi içinde ufak parseller. Arsa Ofisi de bu konuda bir şey yapmadı (istimlak konusunda). Müteşebbise arazi vermediklerinden, altyapı açmak için para da isteyemiyorlar. Çünkü kamulaştırmaları tamamlayamıyorlar.

İsmail Bey: Bakanlığın 1.OSB olan illerde 2.OSB'ye destek vermeme prensibi var. Aslında OSB'ye çırçır tesisi doldurmaya hakkımız yok. Türkiye'de tarım arazilerini korumanın yolu yasak olmamalı. Yol göstermek gerekir. Tarım alanları içinde tarım dışı alanların belirlenmesi gerekir. Bu yapılırsa, OSB'nin

tıkıştırılmasına gerek kalmaz. Ama bu yanlış Urfa'nın yanlışlığı değil. Çünkü yer sıkıntısından çırpır gibi tesisler OSB'de yer almak zorunda kalıyor. 2.OSB'ye kredi verilmeme nedeni yanlış kullanım değil. Bakanlığın Yalım Bey döneminde aldığı prensip kararı. 1.OSB'yi yanlış kullanan birinci jenerasyon sanayici; ticaretten, tarımdan geliyor. Yanlış kullanımları doğal.

Katılımcı: 1.OSB'de arıtma tesisi yok. Atıksular bazı köylerin içinden geçerek bir dereye akıtılıyor.

Katılımcı: Arıtma tesisi için DPT den izin çıktı. Kaynak ayrılması gerekiyor. 1.OSB'ye giden su hattı, 2.OSB'ye de hizmet verebilir. Ancak kanalizasyon ve su şebekesinin yapılması gerekiyor.

Planlama Koordinasyon Md: Urfa'da kişi başına geliri yükseltecek destek verilmiyor. Sanayileşme politikalarının gözden geçirilmesi gerekir. Güneydoğu ile diğer kentler aynı kefeye konmamalı. Politikacıdan sanayiciye herkes bir yerde yanlış yapıyor. Ayrıca beyin göçü var. Gençleri burada tutmanın yolu yok. Gençler Urfa'da gelecek göremeyip göç ediyorlar.

Servan Bey: 25'in üzerinde yatırımcı var. Yatırım yapma isteği ve para var. Ama önümüzü açan yok. Sermayenin yarısı kazı işlerine gidiyor. Altyapı sorunu var. Kalkınma Bakası'nın sadece anonim şirketlerle çalışmaktan vazgeçmesi gerekir. Hangi sektöre yatırım yaparsak karlı çıkacağımızı gösteren de yok.

M.Ersoy: İhracatın Suudi Arabistan, Ürdün gibi yerlere yapıldığı gözüküyor.

Katılımcı: Aslında Urfa'dan yapılan bazı ihracat İstanbul ve İzmir'den yapılıyor gibi gözüküyor. İhracat konusunda tekstil ve gıdada potansiyel var. Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği Urfa'da yatırım yapmak istiyor. Ancak 4325 Sayılı Teşvik yasası yıl sonunda yürürlükten kalkıyor. Yasa'nın en az 5 yıl uzatılması gerekir.

Katılımcı: İhracatı canlandırmanın önemli bir yolu uluslararası havaalanının ve Akçakale'deki kapının bitirilmesi. Kapının birinci sınıf kapı olması gerekir.

Servan Bey: Enerji verimli kullanılmıyor.

Murat Bey: Şehir şebekesi çöktüğü için bu sorun OSB'ye de yansıyor. Ancak ödenek olmaması, TEDAŞ'ın kendi sorunları yatırımları geciktiriyor.

Katılımcı: Kaçak elektrik kullanımının yaygın olması, elektrik şebekesinin yetersiz kalmasına yol açıyor.

Katılımcı: Sulama maliyetleri çok yüksek. Toplam üretim maliyetinin çok önemli bir bölümünü sulama maliyeti oluşturuyor. Dekar başına enerji maliyetinin toplam maliyet içindeki payı % 10'u geçmemeli. Kaçak kullanım

olmasa bu oran %30'lara çıkıyor ki bu durumda üretim yapmak olanaksız. Yetkililer de bu durumu bildikleri için kaçak kullanıma göz yumuyorlar. Elektriğin üretildiği yer olan Ş.Urfada daha ucuza satılması gerekiyor, çünkü iletilmesi sırasında kayıp oluşmuyor. Bu farkın fiyat indirimi biçiminde üreticiye yansıtılması gerekir.

Katılımcı: Ceylanpınar'da sulama sorunu var. Sulama projelerinin acilen bitirilmesi lazım. Geçen yıl sulama için ilçede 350 kuyu açılmış.

Katılımcı: Halen Evren K.S.S 'de 450 işyeri faaliyet gösteriyor. 1989 yılında kurra çekilerek iş yerleri teslim edildi. 2. sitede 500 işyeri yapımı planlandı, ancak altyapıları eksik. Kanımızca 1000 işyerinin açılması gerekiyor. Evren K.S.S'nin kent merkezinden taşınması gerekiyor. Şehirdeki küçük sanayilerin bir an evvel Evren Küçük Sanayi Sitesi'ne taşınması gerekiyor. Ancak belirttiğim gibi Evren Küçük Sanayi Sitesi mevcut küçük sanayilerin hepsine cevap verebilecek ölçüde büyük değil, genişletilmesi gerekiyor. Evren Sanayi Sitesinin kapasitesinin artırılması yatırım programına alınmalı. KOBİ'ler de daha cazip hale getirilmeli.

Mehmet Bey (İş Bankası Müdürü): Bölge'de bankacılık problemlinden ziyade teşebbüs sorunları var. Antep'te İş Bankası'nın 10 şubesi var, Urfa'da 1 tane var. Firmalardan gelen teklifler ciddi görünmüyor. Yatırımlarında yanlarına bankayı almayı düşünmüyorlar. Girişimci her şeyi kendi üretmek istiyor. Bankanın aldığı teminatların güvencesi yeterli olmuyor. Teminat olarak gösterdikleri gayrimenkuller satılabilir nitelikte değil.

Servan Bey: İş Bankası girişimciyle konuşmak için OSB'ye bir kez bile gelmedi. Devletin de sanayiciye destek olması gerekir. Sanayici özel bankaya gitmekten korkuyor. Faizler çok yüksek. Güneydoğu yatırımcısı burada yatırım yapmıyor, gidip İstanbul'da yapıyor. Batık kredi Ş.Urfa'da %1 oranında bile değil, yine de krediler Batı'daki firmalara veriliyor.

Kültürel Varlıklar ve Halk Kültürleri, Turizm Komisyonu

Kültürel miras (Tartışma konuları)

- Mevcut kültürel varlıkların büyük bölümünün tescil işlemleri yapılmamıştır
- Hızlı ve düzensiz kentleşmenin kültürel varlıklara etkisi ve yarattığı sorunlar
- Büyük yatırım projelerinin kültürel ve doğal mirasa etkisi ve yarattığı sorunlar
- Kentin kültür envanterinin tamamlanmamış olmasının yarattığı sorunlar
- Kültürel etkinliklerin yaygınlaştırılamamasının nedenleri ve sorunlar

- Sosyo-ekonomik değişme ve halk kültürü etkileşmesinin yarattığı sorunlar
- Kültür ve kültürel mirasa ilişkin toplumsal bilinç yetersizliği ve duyarsızlığın yarattığı sorunlar
- Şanlıurfa kimliğini oluşturmaya ilişkin görüşler
- Sıt ve koruma alanlarındaki denetim yetersizliği
- Kültürel hizmet veren kurumların mekan sıkıntısı ve teknik donanım ve kapasitelerinin eksikliği
- Yapılan kazı çalışmalarına ilişkin kaynak ve personel yetersizliği

Filiz Doğanay'ın Sunuşu: Veriler özetlendi. Katılımcıların veriler üzerindeki görüşleri soruldu. Katılımcılardan bir kısmı verilerin geçerliliğini Urfa kenti üzerinden sorguladılar.

Kültürel mirasın meçhul kaldığı üzerine bir değerlendirme yapıldı. Bozova ilçesinden örnekler verildi. Kültür bakanlığı temsilcisi bize başvuruda bulundunuz mu sorusunu sordu.

En önemli kültürel miras noktaları nelerdir.

ŞURKAV temsilcisi en çok turist çeken noktalara bakmak gerektiğini söyledi. Ancak bunun yanında altyapının önemli olduğu söylendi. Eski dokunun korunmasının önemli olduğu vurgulandı. Semahat Öztürk, Öğretmen. Retorasyonlar sırasında tarihi varlıkların tahrip edildiğini söyledi. Nevani Çori kalıntılarının su altında kalmaktan kurtarılıp, bir odada kilit altında tutulduğunu, söz konusu kalıntıların orijinaline uygun bir mekanda halka açılması gerektiğini söyledi. Kurtarma-onarım çalışmalarında Belkıs örneğinde olduğu gibi, özel sektörün sponsorluğunun sağlanmasını istedi. Devlet opera ve balesi, gençlik merkezinin açılması yönünde talep belirtti. İl Kültür müdürü, restorasyon çalışmalarının nasıl yapıldığını anlattı. Kendilerine ulaşan şikayet bulunmadığını bildirdi. Kültür merkezi projesinin bulunduğunu ama ihalesinin henüz yapılmadığını söyledi.

Cihat Kürkçüoğlu: Turizm ve kültürü ayırmak çok zor. Urfa il merkezine ilişkin çok kapsamlı bir çalışmam var. Türk Tarih Kurumu'na yaptım çalışmayı. Kültür Bakanlığı'nın tescil konusunda yeniden çalışma yapması lazım. Bunlar zamanında çok eksik yapıldı. O yüzden yenilenmesi lazım. Kentsel sit alanı önceden geniş tutulmuştu. Daha sonra rant baskıları nedeniyle, sit alanı daraltıldı. Tarihi varlıklar yeterince kullanılmıyor. Millet han ın örneğin restore edilip, müze haline getirilmesi önemli. Urfa surları neredeyse tamamen yok oldu. Bir tek doğu burçları, Harran yolu üzerinde, kaldı. Bu kulenin kurtarılması lazım.

Harran elden gidiyor. Harran önce beton elektrik direkleriyle bozuldu. İnşaatlar hızla yürüyor. Kubbe evin yanına beton bir oda yapıyor. İlk suçu olduğu için tecil ediliyor. Ancak yapılan binalar yıkılmıyor. Kubbe evler yıkılıyor. 20 yıl

sonra bir tane bile kalacağına inanmıyorum. Önlem alınması gerekir. Burada devlet bir şeyler yapıp, burada bir alanı alıp, restore edip, tatil köyü gibi birşey yapmalı. Buradaki turizm potansiyelini harekete geçirmek gerekir. Gelen turist para bırakmadan gidiyor. Çünkü tesis yok. Kültür bakanlığı beş adet ev aldı beş yıl önce ancak, bir şey yapmadı. Harran için kapsamlı bir plan hazırlanmalı.

Bazdamar da tarihi taşocakları var. 1750 yıl öncesinin taş ocakları bunlar. Bu alanlar için bir şey yapılmamış, turizme açılmamış durumda.

İl Turizm Müdürü: Rehber sıkıntısını anlattı. Teknik personel konusunda ciddi bir sorun var.

Vakıflar Bölge Müdürlüğü Temsilcisi: Mevlevihane çevre projesi yapılıyor. 6-7 trilyonluk bir kamulaştırma yapılıp, etrafı temizlendi. Kasaplar çarşısı bir alışveriş merkezine dönüştürülecek.

Belediye Temsilcisi: Urfa ciddi bir tahribata uğradı. Özellikle açılan caddeler vs geçmişte önemli tahribat yaptı. Belediyenin ne tür projeleri olduğu soruldu. Bizim büyük projelerimiz yok, broşür basıyoruz vs yanıtı alındı. Belediye olarak şu an kapsamlı bir planımız yok dendi.

Cihat Kürkçüoğlu: Dinler ve Kültürler bahçesi yapılacaktı. Kültür bakanlığı tesisi yapacaktı. Belediye arsa verecekti. Ancak belediye yapılan kilise maketine bile dayanamayıp, arsa vermekten vazgeçti. Böylece Kültür bakanlığı vazgeçti projeden. Düşünülen alan balıklı gölün kuzey batısındaki bir boş alandı.

Birecik Belediye Başkan Yard.: Koruma altına alınan binalar korunamıyor. Binalar çürüyor, dokunamıyorsunuz, yıkamıyorsunuz. Bu alanda bir şeyler yapılması lazım.

Cihat Kürkçüoğlu: Bölge Kurulları bürokratik yapılara dönüşmüş, gecikmeye yol açıyorlar. Gümrük anın basit bir restorasyonu 3 yılda çıktı. Bu kurulun görev alanı daraltılmalı

Topdağ'ın bulunduğu yerlerdeki mağralar konusu. Bu alan için zamanında tescil için işlemler yapılmış. Sit alanı ilan edilmiş. Ancak belediyeler gecekonduya göz yumuyorlar. Ancak mevcut vali şu anda sorunu farkına vardı. Burada gecekondulara yapanlara tebligat yapıldı.

Semahat Öztürk: Geçmişteki dinlere karşı düşmanca bir tavır var.

Mehmet Hulusi Öcal: Birecik barajı tartışmaya yol açtı. Temalı park tartışmaya yol açtı. Bu tür konularda referandum yapılabilir mi. Bu tartışmaları ortadan kaldırır. Millet han müze haline getirilebilir. Topçu han üzerinde çalışılabilir.

Filiz Doğanay: Urfa'nın ünlü isimleri var. Tarihsel olarak. Bu tür kişiler üzerinden bir çalışma, Urfa'nın kimliğini geliştirmek açısından, yapılabilir mi. Bu konuda çalışmalar var mı.

Mehmet Hulusi Öcal: Yakın zamanda Urfa'da tarihi kentler toplantısı yapıldı. Çanakkale Belediyesi bu tür bir çalışma önerisi ile geldi. Bir durum değerlendirmesi yapmışlar. Caddelere bu kişilerin isimlerini vermişler. Aynı tür uygulama Urfa'da da yapılabilir. Okullara isimler verilebilir.

Filiz Doğanay: Hem müslümanlık döneminde hem de öncesinde önemli kişiler var. Bu alanda bir eksiklik var.

Tarık Şengül: Acaba iki sorun üzerinde durabilir miyiz? Birincisi halk kültürü ve folklor konusunda neler sorun alanı, neler yapılabilir. Bir de tarihsel mirasa ilişkin koordinasyon sorunları neler kurumlar arasında.

Mustafa Birkan, Bozova ilçesi Temsilcisi: Halk kültürüne ilişkin olarak Harran diye yıllardır bir dergi çıkartılıyor. Bu alanda çeşitli boyutlar ele alınıyor.

Semahat Öztürk: Urfa denince yemekler ve şarkıcılar anlaşılıyor. Bunun daha genişletilmesi, bu alanda daha kapsamlı çalışmalar yapılması lazım.

Mustafa Birkan: Urfa tarihinin çok bilinmemesi temel bir sorun. Bu tarihi bilen insan sayısı çok sınırlı.

Viranşehir Kültür Müdürü: Bir çok tescil edilmesi gereken yapıdan Kültür Bakanlığının haberi yok.

Cihat Kürkçüoğlu: Tek tek dağlarında Urfa'nın en zengin tarihi varlıkları var. Bu bölgenin kendi başına bir proje olarak geliştirilmesi gerekli. Çok sayıda tarihi varlık bu alanda.

Ferhat Barut (Hilvan Kaymakamlık Temsilcisi): Hilvan'da çok sayıda tarihi varlık var. Gerekli araştırma yok. İlçede yeterli personel yok bu alanda. Yuvacıkta, Göktepe'de çok sayıda höyük var.

Necmi Karadağ: Şu an bizim köyümüz, Uluslararası havalanının yapıldığı köy, civarında, Yediköy, eski bir mağara kent var.

TURİZM

Cahit Dönmezer: Personel sıkıntısı var. Rehber sıkıntımız var. Yol sorunları var. Park sorunları mevcut. Bilginin sağlıklı sağlanmaması sorunu var, turistlere. Balıklı göl bizi kurtarıyor. O alanda her şey mevcut. Harran'a gittiğinizde, örneğin, önemli güçlüklerle karşılaşıyorsunuz. Tarihi doku

yeterince korunmamış, çocuklar turistleri rahatsız ediyor. Otellerimiz yetersiz. Konaklamada önemli güçlükler yaşanıyor.

Filiz Doğanay: Turistlerin verilere göre bir gece burada konakladığı anlaşıyor. Niçin sadece bir gece kalıyorlar.

Cahit Dönmezer: Tesis yetersizliği en önemli neden. Yeni bir otel yapılıyor. Beş yıldızlı bir otel. Ancak alkol kullanımının bu otelde olmayacak olmaması bir sorun burada.

Mehmet Öcal: Gecen gün Ankara dan 48 kişilik misafir geldi. Yemek yedirecek yer bulmakta zorlandık. Marketlerden alışveriş yaparak karınlarını doyurduk. Yatacak yerde benzer biçimde sorun oldu. Atatürk barajında yatırmak zorunda kaldık.

Cahit Dönmezer: Bir çok yer turiste açılmıyor. Şakımın evi örneğin belediyece açılmaz mı diye sorduk.

Mahmut Çoban: Kent içinde pansiyonculuk kültürü yok. Bu geliştirilebilse, konaklama sorunu büyük ölçüde çözülebilir. Bu kent kıyı kenti değil. Kültür kenti. Bu nedenle mevcut dokunun geliştirilmesi önemli. Halkın ve esnafın eğitilmesi lazım. Bu konuda hazırladığımız raporlar var. Günöbirlik turizm istemiyoruz. Elimizde bu derece tarihi varlık varken, bunun ötesine geçebilmemiz lazım. Halkın eğitilmesi, hijyen vs konularında eğitilmesi lazım. Reklam ve tanıtımın yapılması lazım. Yatırım yapılması lazım. Acentaların vs ev satın alıp, bu evleri geliştirmesi lazım. Bunları yapmadığımız zaman, turizm hamallığa dönüşüyor. Tarihi varlıkları ziyaret şu anda ücretsiz. Bu alanların ücretlendirilmesi lazım. Bu geliri yatırıma dönüştürmek lazım. Ciddi boyutta rehber sıkıntımız var. Burada kursların açılması lazım. Otelcilik konusunda da benzer bir eğitim yapılması lazım. Bunların ölü sezonda yapılması gerekir. Acentalar Urfa'nın içini gezdirmeleri, sokaklarını göstermelerin gerekir. Bu alanda işbirliği gerekiyor. Bizim mükemmel bir kütüphanemiz var. Urfa ya ilişkin bütün çalışmalar mevcut. Sponsorlar lazım. Sivil toplum kuruluşlarının katılımı gerekli

Uğur Bayram: Konaklama problemi hat safada. Kent içinde trafik sorunu var. Park sorunu var. Otobüslerin duracakları durak noktaları yok. Turist madur oluyor. Mardin de bu tür kolaylıklar gösteriliyor. Halk orada turizm konusunda bilinçli. Burada biz balıklı gölü gezdirirken, niye dışardan turist getiriyorsunuz, başımıza taş yağacak diye rahatsız ediliyoruz. Polise başvuracak derecede rahatsız edildiğimiz oluyor. Şuayip şehri ve benzeri yerlerde ulaşım sorunları var. Dinlere saygı sorununu çözmemiz lazım. Örneğin İsrail den gelen turistleri götürdüğümüzde, balıklı gölde dergaha girmeyin diye tepkiler oluyor. Turizm İl Müdürlüğü, Kültür İl Müdürlüğü ile acentaların özellikle dinlere saygı konusunda işbirliği yapıp, halkı eğitmelidir.

Bozova Kaymakamlık Temsilcisi: Dinlerarası dialog konusunda Cuma hutbelerinde halkı aydınlatıcı konuşmalar yapılabilir.

Cihat Kürkçüoğlu: Urfa ya yeni bir otogar lağzım. Eski otogar ise turistlerin otoparkı olmalı. Buradan kente girmeliler. Buradan tenteli traktör vs araçlarla Balıklı Gölle götürülmeliler.

Tarık Şengül: Buradaki konuşmalardan gerek kültürel miras gerekse de turizm konusunda kurumlar arası işbirliğinin ve koordinasyonun sağlanması gerekiyor. Buna yönelik öneriler neler olabilir. Örneğin Acenta temsilcisi, dini hoşgörü konusuna farklı kurumların birarada çalışması gerektiğini söyledi. Bu gibi alanlarda ne tür bir yönetsel yapı modeli oluşturulabilir. Hem genel hem de özel sorun alanlarına ilişkin olarak. Hazırlayacağımız raporlarda kurumlar olarak bu alana ilişkin olarak değerlendirme de yapabilir misiniz?

Eğitim ve Kültür Hizmetleri Komisyonu

YİBO ve PİYO'ların kapasite altında kullanıldığı vurgulandı. PİYO'ların olmadığı söylendi, katılımcılar bilginin eksik olduğunu ve şu anda PİYO bulunduğunu söylediler. Yaygın eğitimle ilgili yeterince bilgi bulunmadığı söylendi. Var olan veriler eski, yeni veri olup olmadığı soruldu. Üniversite ile ilgili sorunlar nelerdir. Bilgi bulunmadığı vurgulandı. Kültür kurumlarına ilişkin verilerin yetersizliği vurgulandı

İl milli eğitim müdür yardımcısı yapılan bir rapor çalışmasından söz etti. Bir adet CD ve rapor kopyası ile istatistik kitabı verilecek

Teklif edilen ek konular

Göçer Ailelerin Çocukları

Aday Öğretmenler

Mesleki Eğitim yatılı okulları

Sokak Çocuklarının mesleki eğitim merkezlerine gönderilmesi

Kadınların okuryazarlık ve eğitimi

Feodal yapıdan söz edildi

Mustafa Bilkay: Parasızlık önemli. Feodal yapı artık önemli düzeyde değil. Devlete olan inancın azalması. Feodal yapı sorunu değil. Erken evliliğin yarattığı sorunlar

Hasan Bey (GAP): Okul sıkıntısı temel sorun. İnsanlar eğer iki çocuktan birini gönderecek olursa, erkek çocuğu gönderiyor. Eğer yeterli derslik olsa aileler ikisinden birini seçmek zorunda kalmaz.

Tarık Hoca: Neden kız okuryazarlığı Halfeti’de %73, Harran’da %20 civarında?

Halfeti İl Temsilcisi: bunun düşmesi bekleniyor. Derslik konusu ...

Etnik yapı sorunu önemli. Harran ve Halfeti farklı yapılara sahip. Harran göçebe ve tarım temelli. Halfeti’de bu kadar tarım alanı yoktur.

Harran’da anadili Türkçe değil ve arz talep sorunu da var Harran’da. Tarım alanında çalışanların ihtiyacı yok

1357 tane ilköğretim okulu var (3978 derslik) ve bunların 976 tek derslikli okul. 4600 dersliğe ihtiyaç var. Okul çağındaki çocuk sayısı oldukça yüksek. Kırsal kesimde daha fazla dersliğe ihtiyaç var. Eğitimde, acil önlem olarak 3 lü eğitime geçmek bir çözüm gerekli. Yılda 30,000 okul çağında yeni çocuk katılıyor eğitime. Ayrıca kırsal alandaki (mevsimlik) çocuklar için okul takvimi ve günleri yeniden düzenlenebilir.

Urfa’da şu anda 200 trilyonluk yatırıma ihtiyaç var. Urfa’ya nüfus geri dönüşü var. Artan kiralar vb. ile öğretmenler için imkanlar yok. Aynı durum üniversite için gerekli.

Siverekde 100,000 den 172,000 e çıkmış durumda. Orta ve ilköğretim çağında 42,000 öğrenci var. 7 mahallede lise yok. Çocuklar 3 km yürüyorlar.

Derslik sorunu. (İmam Hatip Lisesinde) farklı okullardan çocuklar derslik yetersizliği nedeniyle artık öğrencisi kalmayan bu okulda derslerine devam ediyorlar.

Sivil İnisiyatif ortaya konabilir ve kamuoyu oluşturulabilir. Urfa’da kimse eğitimin gerekliliğine inanmıyor. Okul’da yapılan ankette öğrencilerin %67 si üniversite sınavında kendine güvenmiyor. ... Burada okul yaptırabilecek 100 tane iş adamı var. Eğer eğitimde Urfalı insanlar katkıda bulunurlarsa, sorunların çözümüne katkıda bulunabilir.

9 YİBO, 1 PİO var

Ceylanpınar temsilcisi: Köy yerleşimleri dağınık. Her bir birimde 30-40 öğrenci var. Bu nedenle Köy-Kent projesini destekliyor

7 tane yeni YİBO ya ihtiyaç var. Taşınalı eğitime 3 trilyon gidiyorsa ... bunun yerine PİO lar yapılabilir.

İlçelere 1 er 2 şer YİBO yapılırsa sorun çözülür. Şu anda taşınalı sistemin işlemediği konusunda fikir birliği var.

Taşınalı eğitimde harcanan 3.3 trilyon yerine YİBO yapılırsa daha kalıcı olur.

YİBO larda kız ve erkek öğrencilerin aynı okulda kalması durumunda hangi ilçelerde sorun çıkabilir? Hilvan’da yapılan çalışmada, veliler kızlarını taşımali sistemle göndermeyi tercih ediyor. Kimi ilçelerde ayrı yatılı kız YİBO ları kurulabilir.

Annelerin eğitimli olması çocukların da eğitimli olmasını getiriyor.

Kültürel farklılıklar. Ulusal eğitime destek kampanyasında bayanlar 16117 erkekler ise 13,167 kişi katılmış okuma yazma kampanyasına. Bunun ilçelere göre farklılaşmaları? Kimi okuma yazma kurslarında artık kadın erkek beraber eğitim görüyorlar.

Siverek’de 1300 tane öğretmen bulunmaktadır. %90 ı dışarıdan tayinle gelen öğretmenlerdir. Barınma ve dinlenme açısından gereksinme duyulan sosyal tesislerin başında gelen öğretmen evi bulunmamaktadır. Öğretmenler açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Yaygın eğitim

MEKSA vakfından temsilci: Almanyadaki çıraklık sistemine benzer bir sistemi uygulamaya çalışıyorlar. 1) 8 yıllık eğitim öcukların yaygın eğitimde çıraklığa girmesini engelliyor. 2) Teknoloji merkezli eğitim olması lazım.

Teknoloji: 8 yıllık eğitim nedeniyle çocuklar yaygın eğitime alınamıyor. Ayrıca verilen ustalık belgesi işyeri açılmasında önemli koşullardan biri. Ancak belediye ustalık belgesinin olup olmadığına bakmadan belediye ruhsat veriyor. Burada bir denetim mekanizması yok.

Eğitim Gönüllüleri Vakfı: Bağımlı sokak çocukları, 160 tane. Yeni ortaya çıkmaya başladı. Bu çocuklar potansiyel suçlular olabilir. Muhakkak eğitilmesi gerekiyor.

Halk Eğitim Temsilcisi: İkinci kademe kurslarlai 16 yaş ve üstü çocuklara eğitim vererek çırak eğitim merkezlerine gönderiyorlar. Bayanlara önce okuma yazma kursları veriliyor. Daha sonra ikinci kademe kurslarla ilkokul düzeyine yakın meslek diplomaları veriliyor. Yalnız şu anda norm kadro ile gelen hocalara ilişkin kadro kesildi. Usta öğreticilere verilen para kalemi de oldukça düşük.

Aday Öğretmen sorunu

Üniversite

Muammer Gürbüz: 7000 öğrenci ve 200 öğretim üyesi var. Üniversiteye rektör dayanmıyor. Üniversite halktan kopuk. YÖK’den güdümlü rektör geliyor. Demokratikleşme üniversitede yok. %60 ı çevre illerinden geliyor öğrencilerin. Bir eğitim fakültesinin kurulması gerekiyor. Hocalar gelmeye

çekiniyorlar. Hem öğretim üyesi yok hem de yurt dışından gelen doktorasını bitirmiş olanlara kadro verilmiyor. Ayrıca Urfalılar üniversiteye ilgi göstermiyorlar. Bir halkla ilişkiler ofisi kurulabilir. Tüm bunlara karşın rağmen üniversite, yurt içi yayında Türkiye 13. sū.

Urfa'da öğrencilerde üniversite seçme oranı %46 ve yerleştirmede %76 başarı var.

Muammer Gürbüz: Urfalıların söz konusu başarısızlıklarda rolü var. Veliler ilgilenmiyor öğrencilerin durumuyla. Ayrıca öğretmenler öğretmenliği bir çay parası işi olarak görüyorlar. Öğretmenlik dışında bakkallık vs. yapıyorlar.

Sağlık, Sosyal Hizmetler, Kadın, Gençlik ve Çocuk Komisyonu

İl Sağlık Müdür Yardımcısı: İlimizde bebek ve anne ölüm oranları ile bağırsak enfeksiyonları ülke ortalamasına göre çok yüksek düzeyde. Temel sağlık ve temizlik konusunda insanlar bilinçsiz, eğitimsiz. Günümüzde yaşanan sağlık sorunları büyük ölçüde geçmişten gelen sorunlar. Sağlık konusunda iç açıcı bir noktada değiliz. Ciddi bir altyapı yetersizliği var. Sağlık eğitimi yetersiz, bulaşıcı hastalıklarla mücadele yöntemleri yeterince geliştirilemiyor, mevcut sağlık tesislerinin modernizasyonu gerçekleştirilemiyor. Mevcut sağlık kurumları sayısal olarak yetersiz kalıyor. Ayrıca kurumlarda çalışan personel hem sayısal olarak hem de nitelik olarak yetersiz. Örneğin, mevcut sağlık personelinin hizmet içi eğitimleri yetersiz, kalifiye hizmet konusunda sorun yaşanıyor. İldeki bulaşıcı hastalıklar için ayrıca bir tropik hastalıklar merkezi açılması gerekiyor. Tüberküloz çok yaygın olarak gözüküyor ancak hastalığı tedavi etmede mevcut altyapı yetersiz kalıyor. İlde yatak başına düşen hasta sayısı yüksek. Türkiye genelinde 10.000 kişiye 40 yatak düşerken, Ş.Urfa'da bu oran 9.8. Yapımı devam eden 500 yataklı Devlet Hastanesine ek olarak ilde halen faal 9 Devlet Hastanesi, 7 Ana Çocuk Sağlığı Merkezi, 4 Verem Savaş Dispanseri ile 12 si hizmet dışı 67 Sağlık Ocağı var. Yardımcı sağlık personeli sayısı yetersiz; 128 sağlık evinin sadece 14'ü faal, diğerleri ebe olmadığı için kapalı. İlçe devlet hastanelerinde ameliyat, hatta acil operasyonlar dahi yapılamıyor. Anestesist yok. 350-400 kanser hastasının teşhisi il dışında yapıldı. Bir Göğüs Hastalıkları Hastanesi açılması gerekli. Diğer bir sorun da çevre sağlığı, il merkezindeki şebeke suyu sıhhi değil. Koruyucu sağlık hizmetleri yeterli oranda verilemediği için tedavi edici ama daha pahalı olan yöntemler uygulanmak zorunda. Örneğin, aşılama yeterli olarak yapılamadığı için bazı çocuklar senede 4-5 kez çocuk hastanesinde yatılı olarak tedavi görüyor.

Katılımcı(Halfeti İlçesi): Halfeti'de devlet hastanesi yok. Mevcut sağlık merkezi sağlık ocağı gibi işliyor, yatak kapasitesi yok. Ekonomik yetersizlikler sağlık hizmetlerinin yeterli sunumuna engel oluyor. İlçeye ambulans 1-2 ay önce alındı. Faturalar ödenmediği için, 4 sağlık ocağının 2'sinin telefonu kapalı.

İl Sağlık Müdür Yardımcısı: İlde 381.000 kişi, yani il nüfusunun (1.280.000) 1/3'ü yeşil kart sahibi. Düşük gelirliilere sağlık hizmeti sunumu çok önemli; düşük gelirli kişiler koruyucu sağlık hizmetleri konusunda eğitilmeli. Yeşil kart uygulaması zaman zaman yetersiz kalıyor. Bu yüzden, en iyisi koruyucu sağlık programları geliştirip uygulamak. Bu programlar da kurumlar arası işbirliği ile uygulanmalı.

Filiz Doğanay: İl sağlık müdürlüğünün faaliyet programları, il gelişme planında eksik. Bize faaliyet raporlarınızı iletebilir misiniz?

Katılımcı(Willovs Vakfı): Vakfımız kadın sağlığıyla ilgilenen bir kuruluş. Genelde danışmanlık eğitimi veriyoruz. Özellikle kadın sağlığı ve doğum kontrol yöntemleriyle ilgili eğitim veriliyoruz. Urfa'daki sağlık personelinin eğitimi yetersiz, bu yetersizlik karşılıklı güven ilişkilerini de zorluyor. Willovs Vakfı iki yıllık bir vakıf, vakfın çalışma yürütürken en çok zorlandığı il ise Urfa; nüfus artışı fazla, aileler çok çocuk istiyor. Şu an pilot bölge olarak Eyübbiye Mahallesi'nde çalışmalar yürütüyoruz. Sonra bir başka bölgeye geçeceğiz, Urfa kent merkezinde başka bir bölgeye ya da mahalleye. Eyübbiye'de 20.000 kadın temel alındı, tek bir kadın en az 10 kez ziyaret ediliyor. Amaç, kadının istediği zaman çocuk sahibi olabilmesi, bunun için korunma yöntemleri anlatılıyor. Hamile kadınlara ayrıca önem veriyoruz.

Seçil Akay: Bunlar için finansmanı nasıl sağlıyorsunuz?

Melih Ersoy: Burada sorunlarını ileten kesimlerin, en öncelikli çözüm önerileri nelerdir? Bu konuda görüşlerinizi alabilir miyiz?

Katılımcı: En önemli nokta sağlık eğitimi ve danışmanlık hizmeti.

Katılımcı: Sağlık konusunda gerekli çalışmalar yapılmıyor. Önemli olan koruyucu sağlık hizmetleri. Mevcut personel yerinde kullanılmıyor. Örneğin, yerel TV'lerde eğitici sağlık programları yapılabilir. Aşı gibi sağlık hizmetleri ev ev dolaşarak verilebilir. İl Sağlık Müdürlüğü, İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile işbirliği yapıp öğretmenleri devreye sokabilir. Aynı şekilde muhtarlarla, ebelerle ve Diyanet İşleri ile işbirliği yapıp hocalar sağlık hizmetleri konusunda devreye sokulabilir.

Katılımcı(Willovs Vakfı): Aşı olayı sürekli yapılıyor. Eğitim eksikliği çok fazla, özellikle personelin eğitim eksikliği var.

İl Sağlık Müdür Yardımcısı: Aşı kampanyaları zaten yapılıyor. Ulusal aşı kampanyalarında başarı düzeyi yaklaşık %91. Birinci doz aşı ile üçüncü doz aşı arasında %30-35'lik bir kayıp var. 600 personelle toplam 220.000 çocuk aşılandı. Buna göre, bir sağlık personeli yaklaşık 400 çocuğu aşıyor; Muğla, Mersin gibi illerde ise bir sağlık personeline 80-90 çocuk düşüyor. Daha önce bahsedilen sektörler arası işbirliği ile bazı sorunlar çözülebilir.

Katılımcı(Willovs Vakfı): Danışmanlık eğitimi de önemli ama daha da önemlisi insanları sağlık hizmetlerinin devamına ikna etmek.

Katılımcı: Urfa'da akraba evlilikleri de oldukça yaygın. Özürlü çocukların doğumunu engellemek için neler yapılıyor? Ayrıca sağlık konusunda erkekleri eğitmek konusunda da oldukça yetersiz olduğumuzu düşünüyorum.

İl Sağlık Müdürü Yardımcısı: Akraba evlilikleri bir risk faktörü. Urfa'da her sene doğan çocukların bir kısmının kanı alınıyor ve akraba evliliklerinden kaynaklanan bir hastalıkları olup olmadığına bakılıyor. İlde yılda 42.000 çocuk doğuyor. Topuk kanı alınarak teşhis edilebilecek bir hastalık için ancak yılda 12 000 çocuktan örnek alabiliyoruz.

Katılımcı: Sokakta yaşayan/çalışan çocuklar da önemli bir sorun. Bu çocuklara yönelik hizmetler kalıcı olmalı.

Katılımcı: Sokak Çocuklarını Koruma Derneği 1998 yılında kuruldu. 2001 yılında da Derneğimize valilik tarafından bir eğitim merkezi verildi. Amacımız, çocukların sokakta kalış sürelerini azaltmak.

Katılımcı (Bedensel Engelliler Derneği): Derneğimiz özürllüler arasında dayanışmayı artırmak ve üyelerimiz arasında sosyal faaliyetleri geliştirmek için kuruldu. Halan 400 üyemiz var. Urfa il nüfusunun %10'u özürllülerden oluşuyor. Özürllüler için bilgilendirme, özürllüler hakkında bilgilendirmeler yapılabilir. Belediyelerin yanısıra valilik de engelliler için çalışmalar yapmalı. Örneğin, engellilere göre tasarlanmış bir otobüs ya da sağlık raporu konusunda engellilere kolaylık sağlanabilir. Özürllüler için parklar, eğlence alanları tasarlanabilir. Yaya kaldırımları düzenlenebilir, özürllülerin tuvalet ihtiyaçlarının uygun şekilde giderebilecekleri alanlar düzenlenebilir. Ayrıca özürllülerin çoğu işsiz, üyemiz olan 400 özürllüden ancak 120 tanesi çalışıyor.

Katılımcı (Sosyal Hizmetler İl Müdürü): Müdürlüğümüz sosyal yardım, korunmaya muhtaç çocuklar, yaşlılar ve engellilerle ilgili başvuruları ilgili kurumlara yönlendiriyor. Evlat edinme hizmetleri veriliyor. Evden kaçan çocuklara hizmet veriliyor. 8 adet kreş ve gündüz bakımevimiz var. 3 adet de özel Rehabilitasyon Merkezimiz var. Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı Valilik başkanlığında bir Vakıf. Faaliyette olan bir Kız Yetştirme Yurdu (Sabancı) var. 13-19 yaş grubunda korunmaya muhtaç kızlara hizmet veriyor. Toplum Merkezi'mizde muhtaç insanlara yardım ediliyor. Kapasitesi 35 kişi. Çocuk ve Gençlik Merkezi sokak çocuklarıyla ilgili çalışmalar yapıyor. Urfa'da 2000 sokakta çalışan çocuk var. Bu çocuklar Merkezimize yöndendirilerek grup çalışmalarına katılmaları sağlanıyor. Bu alanda toplum bilimcilere gereksinimimiz var. Hizmetin sürekliliği sağlanamıyor.

Katılımcı (Bedensel Engelliler Derneği): Türkiye'de 8 milyon kişi bedensel engelli. Bedensel engelliler için bir kaç ile hizmet verecek biçimde, her katı farklı engellilere ayrılmış bölge yatılı okulları kurulmalı. Sağlam insanlar

özürlüler için eğitilmeli. İl ölçeğinde belediyeler yanısıra Valilikler de hizmet vermeli. Urfa il merkezinde 1000 bedensel özürlü kendi özel yapım motosikletleriyle kent içinde ulaşımını sağlıyorlar. Ancak, bayan özürlüler için bu motosikletler kullanışlı değil. Bedensel özürlüler için özel otobüs gerekiyor. Sağlık Kurullarından özürlü raporu almak için 7 ayrı doktorda muayene olmak gerekiyor. Bedensel özürlüler için bu çok zor bir süreç. Heyette bir defada tüm doktorların bulunduğu bir ortamda bu rapor verilemez mi? Özürlüler için parklar ve eğlence yerleri yok. Tuvaletler yok. 2022 sayılı Kanun'a göre özürlülere 3 ayda 70 milyon TL. ödeniyor. Bu miktarın yetersizliği ortada. İşsizlik büyük sorun. RTÜK TV kapatmalarında özürlülere yönelik özel program yapılmalı.

Katılımcı(Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği): Derneğimiz temel olarak kadın eğitimiyle ilgileniyor. Okullarda sosyal uyumsuzluk gösteren çocuklarla annelerine rehberlik hizmeti vermeye çalışıyoruz. Bu çocuklar arasında, anneleri okuma yazma bilmeyenler için kurs açtık. Aile planlaması ile ilgili çalışmalar da yaptık. Eşinden korkarak aile planlamasından kaçınan kadınlar var, o yüzden erkeklere de aile planlaması hakkında bilgi verilmeli.

Katılımcı(ÇATOM): Genelde gecekondulu kadınlara yönelik çalışma yapıyoruz. Toplumun genel yapısından dolayı kadınların eğitim seviyesi çok düşük. Sosyal çalışmalarda bulunan kişilerin Arapça ya da Kürtçeyi iyi düzeyde bilmeleri gerekiyor. Kız çocuklarının okullaşma oranı %70, %30'u hiç okula gitmiyor. Kapalı bir toplum. Dillerini anlamakta zorlanıyoruz. Hiç bir haklarını bilmiyorlar.

Katılımcı: Kız çocuklarının okula gönderilmeme nedenlerinin araştırılması gerekiyor. Halfeti ve Siverek'te kadınların eğitim seviyesi diğer yerlere oranla yüksek.

Katılımcı: Kreşler açılmalı ve bu kreşlerde danışma hizmetleri de verilmeli. Gecekondulu bölgelerinde oyun alanları yok, kreş yok. Okullarda devamsızlık çok yüksek. Çocuklar Nisan ayı ortasından Ekim ayına kadar tarlalarda çalıştırılıyorlar. Ayrıca ÇATOM'ların sayısı da yetersiz. Yoksullar için doğrudan para yardımı yerine üretime yönelik iş yerleri açıp buralarda çalışmaları sağlanmalı.

Katılımcı: Kadın konusunda hane hane gezilerek, aile düzeyinde çalışmalar yapılmalı.

4. İL GELİŞME STRATEJİSİ

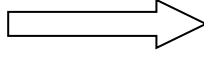
4.1. GİRİŞ

Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) sadece ekonomik alanda değil sosyal, eğitim, sağlık, turizm, altyapı gibi birçok alanda önemli sonuçları olacak bir projedir. Özellikler, projenin bütünüyle yaşama geçirilmesi ile birlikte bölgede her alanda, çok yönlü hareketlilikler beklenmektedir. Bu değişimlerden en fazla etkilenecek illerden birisi de Şanlıurfa'dır. GAP Bölgesi içindeki büyük tarım toprakları , kent için öngörülen “tarım kenti” misyonu ve bunlara bağlı olarak gerçekleşen nüfus hareketleri Şanlıurfa'yı bu proje içerisinde önemli bir konuma taşımaktadır.

Şanlıurfa İl Gelişme Planı, gelecekte yaşanacak bu hareketliliklerin yaratacağı olası sorunlara önceden çözüm üretme ve gerekli stratejileri geliştirme amacını taşımaktadır. Strateji belirleme belirlene çalışması çeşitli alt grupların yaptığı ön araştırmalar, toplantılar ve çalışmalardan oluşmuştur. Bu bağlamda, 24 ve 25 Ekim 2002 tarihlerinde Ankara'da GAP-BKİ'nin değişik salonlarında strateji belirlemeye yönelik olarak paralel oturumlar yapılmıştır. Bu toplantılara, Şanlıurfa İl'inde yapılan sorun belirleme çalışmalarına katılmış olan tüm kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve sivil toplum örgütleri temsilcileri davet edilmiştir. 24 Ekim 2002 günü yapılan ilk toplantıda sabah oturumu, tüm katılımcılara izlenecek yöntem konusunda GAP İdaresi tarafından genel bir sunuş yapılmıştır. Bu sunuşta, stratejik karar süreci kapsamında izlenecek yol anlatılmış; vizyon/misyon, stratejiler, hedefler ve politikalar konusunda örneklerle açıklamalar yapılmıştır. Bu çerçevede sunulan kavramsal çerçeve aşağıda özetlenmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

VİZYON

GÖRÜNÜM

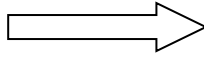
- Arzulanan bir geleceğin resmi,
- Zorlayıcı en büyük hedefimiz, olmalıdır
- Plan dönemi sonunda
 - Neleri görmek istediğimiz,
 - Nasıl bir görünüm olacağı,
 - Neleri başarmak istediğimiz, vizyonda içerilmelidir.

AMAC

- Niçin, neden bu görünümün istenildiğini bilgisidir.

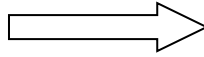
Amaç < VİZYON

STRATEJİ

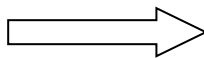
Vizyona/amaca ulaşabilmek için izlenecek yoldur
Hangi yolla?/ Hangi yöntemlerle vizyona/amaca ulaşılacağını belirtir.

HEDEF

- Olumsuz olarak tanımlanan sorunun/sorunların olumlulaştırılmasını sağlayacak ölçülebilir aşamalardır.
- Yatırımın niceliksel karşılığıdır. Hedefler iyi tanımlanmış olmalı, ölçülebilir olmalı, zorlayıcı ve ulaşılabilir olmalı, tutarlı olmalı, zaman sınırlaması olmalı ve kıyaslanabilir/ölçülebilir olmalıdır.

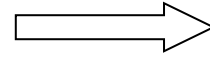
FAALİYET

Hedefe ulaştıran anlamlı çalışmalardır.

- Hedefin uzantısıdır.

POLİTİKA

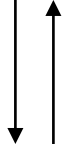
Hedefe ulaştırılacak yolları kapsar.

Politika < Strateji

STRATEJİK PLAN/

AŞAMALAR

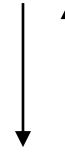
VİZYON / MİSYON

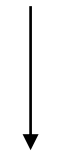
AMAÇ

STRATEJİ

**HEDEF
Faaliyetler**

POLİTİKALAR

Tüm katılımcıların yer aldığı bu toplantıdan sonra, katılımcılar üç büyük gruba ayrılarak Şanlıurfa İl Gelişme Planı'nın vizyonunu oluşturmak üzere çalışmaya başlamışlardır. Bu çalışma sonunda üç grubun belirlediği vizyonlar şu şekilde ifadelendirilmiştir.

1. Grup: Yerel dinamikleri göz önünde bulunduran, yaşam kalitesi yüksek, inanç turizminin vurgulandığı; tarıma dayalı teknoloji ve sanayinin geliştirildiği bir il.
2. Grup: Şanlıurfa İli'nde sosyo-ekonomik yaşamı, kendine yeterlilik, sürdürülebilirlik ve katılımcılık ilkeleri dikkate alınarak, farklı sektörler itibarıyla Türkiye ortalamasını yakalayacak bir düzeye çıkartmak.
3. Grup: Hedef yılında Şanlıurfa İli'nin sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde, insan yaşam kalitesinin belirli standartlara ulaştırılması.

Üç grubun belirlediği vizyonlar üzerinde birlikte yapılan tartışmalardan sonra Şanlıurfa İl Gelişme Planı'nın vizyonu aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

“Şanlıurfa İli'nde sürdürülebilirlik ve katılım ilkeleri çerçevesinde yaşam kalitesini, tarım ve turizm sektörlerinden başlayıp, diğer alanlara da yayarak, Türkiye ortalamasını yakalayacak bir düzeye yükseltmek”

İl Gelişme Planı için vizyon çalışması tamamlandıktan sonra , katılımcılar uzmanlık ve ilgi alanlarına göre 3 ana çalışma grubuna ayrılmışlardır. Bu çalışma grupları ve konu başlıkları şunlardır:

1. Sosyal Stratejileri Belirleme Grubu

Konu Başlıkları;
Eğitim
Sağlık
Sosyal Hizmetler
Kültürel Varlıklar

2. Ekonomik Stratejileri Belirleme Grubu

Konu Başlıkları;
İmalat
Tarım
Maden
Hizmetler (Ticaret, Turizm, Bankacılık)

3. Mekan, Altyapı ve Çevre Stratejilerini Belirleme Grubu

Konu Başlıkları;
Mekansal Organizasyon

Kırsal ve Kentsel Altyapı

Çalışma grupları üzerinde çalıştıkları konulara ilişkin olarak strateji-hedef-politikalar belirlemişlerdir. Bu çalışmalarda belirlenen strateji, hedef ve politikalar konular itibariyle aşağıda sunulmaktadır.

4.2. ŞANLIURFA İL GELİŞME STRATEJİLERİ, HEDEFLER ve POLİTİKALAR

4.2.1. Eğitim

Stratejiler

- Kadınlara ve okuma çağında olup okullaşamamış çocuklara yönelik programlar geliştirilecek ve mesleki eğitim kurumları yaygınlaştırılarak eğitim ve öğretimden yararlan(a)mayan kesimlerin kazanılması sağlanacaktır.
- Ailelerin bilinçlendirilmesi ve PİO ve YİBO'ların niteliklerinin iyileştirilerek sayılarının artırılması yoluyla sekiz yıllık eğitim uygulaması güçlendirilecektir.
- Eğitim-Öğretim kurumları standartlara uygun hale getirilerek sayıları artırılabilecektir.
- Öğretmenlerin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve öğretmen atamalarının ihtiyaç duyulan alanlara göre yapılması suretiyle eğitim-öğretim kadroları öğrenci sayısı ile uyumlu olarak arttırılacaktır.

Hedefler

- Kadınlarda okuma-yazma oranını 2000 yılı Türkiye ortalamasına getirmek
- Çocuklarda okullaşma oranını % 100'e yükseltmek
- Mesleki eğitime katılma oranında 2000 yılı Türkiye ortalamasını yakalamak
- Okul öncesi eğitim ve sekiz yıllık eğitimin önemi konusunda tüm aileleri bilinçlendirmek
- Her ilçede bir YİBO olmasını sağlamak için Halfeti, Ceylanpınar, Siverek ve Viranşehir'de birer YİBO açmak
- Harran'da yalnızca kız öğrenciler için bir YİBO açmak
- Tüm ilçelerde birer olmak üzere toplam 9 ilave PİO açmak
- 2122 adet ilave derslik yapmak
- Viranşehir, Halfeti, Bozova, Silvan, Akçakale ve Harran ilçe merkezlerinde birer adet olmak üzere toplam 6 okul öncesi eğitim kurumu açmak,
- Kırsal alanda lojman sayısını artırmak
- Rehber ve branş öğretmenleri sayısını artırmak

Politikalar

- Okuma-yazma kursları ve açık öğretim kursları açılacaktır.
- Çıraklık eğitimi yasasının uygulanmasında koordinasyon ve denetim sağlanacaktır.

- Paydaşlarla koordineli çalışarak ve basın-yayın araçlarından faydalanarak eğitimin önemi konusunda tüm aileler bilinçlendirilecektir.
- PİO ve YİBO'ların niteliği ve sayısını artırmada kullanılmak üzere üzere taşınmalı eğitim kaynaklarının PİO ve YİBO'lara aktarılması sağlanacaktır.
- Eğitim-öğretim kurumlarının nicelik ve nitelik yönünden iyileştirilmesinde paydaşların (özel sektör, STK) katkısı sağlanacaktır.

4.2.2. Sağlık

Stratejiler

- Sağlık personelinin nitelik ve nicelik yönünden geliştirilmesi ve sağlık kurumlarının teknik donanımının sağlanması yoluyla nüfusa yeter sayıda sağlık kuruluşu ve hizmeti ulaştırılacaktır.
- Hizmet ihtiyacına ve bu ihtiyaca göre, personel eğitimi de sağlanarak nüfusa yeterli genel ve branş hastaneleri açılacaktır.
- Üreme sağlığına ilişkin ve bulaşıcı hastalıkları gidermeye yönelik olarak toplum bilinçlendirilecek ve hizmetleri sağlanacaktır.
- Sağlık kurullarına topluluk temsilcilerinin katılımı ve yerel yönetimin sağlık hizmetleri sunumundaki rolünün artırılması yoluyla koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik olarak ilgili sektörler arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanacaktır.

Hedefler

- Urfa il merkezinde tropikal hastalıklar, doğumevi, acil yardım, travmatoloji ve onkoloji hastaneleri açmak,
- Her ilçede bir genel hastane olacak şekilde hastaneler açmak
- Tüm personel açığının giderilmesi
- Tüm sağlık personeline adaptasyon ve hizmet içi eğitim vermek
- Lojman açığını kapatmak,
- Sağlık personeline özel tazminat verilmesini sağlamak,
- Tüm mevcut sağlık ocağı ve evlerini çalışır hale getirmek,
- Doğacak ihtiyaca göre yeni sağlık ocağı/evi açmak,
- İzleme ve değerlendirme sistemi kurarak sevk sistemini işler hale getirmek
- 224 sayılı yasa çerçevesinde kurulması öngörülen sağlık kurullarını işlevsel hale getirmek
- Bütün belediyelerin kanalizasyon/su/atıkların sağlık açısından denetlenmesine yönelik olarak etkin ve diğer kurumlarla koordineli çalışmasını sağlamak,
- Tüm sağlık evleri ve ocaklarında üreme sağlığı, bulaşıcı hastalıklar ve çevre sağlığı alanlarında verilecek hizmet ve halk eğitimine öncelik vermek

4.2.3. Kültür

Stratejiler

- Kalkınma projesinden etkilenecek alanlardan başlanarak ve kurumlararası koordinasyonu sağlanarak taşınmaz kültür varlıklarının belgeleme, envanter ve tescil çalışmaları yapılacaktır.
- Halk kültürü araştırılarak belgelenecek ve halk kültürü değerleri desteklenerek yaşatılacaktır.
- Öncelikli alanlardan başlanarak ve kurumlar arası koordinasyon sağlanarak kültürel mirasın korunmasına yönelik kazı, kurtarma, restorasyon ve çevre düzenleme çalışmaları geliştirilecektir.
- Nitelik ve nicelik yönünden gerekli altyapıyı oluşturularak kültürel miras tanıtılacak, kültür ve turizm amaçlı olarak değerlendirilecektir.

Hedefler

- Kalkınma projelerinden etkilenecek olan Siverek-Hilvan ve Suruç-Baziki sulama alanlarındaki taşınmaz kültür varlıklarını öncelikle belgelemek
- El sanatları, gelenek, görenek, halk edebiyatı, müzik, halk hekimliği, halk dansları, kıyafetler ve yemek kültürü ile ilgili özellikleri belgelemek
- Harran, Şuayip şehri, Soğmatar, Bazda ve Han El-Ba'rür Kervansarayında kazı, restorasyon ve çevre düzenlemesi çalışmalarını tamamlamak,
- Halfeti tarihi kent dokusunda restorasyon ve çevre düzenlemesi yapmak
- İl merkezinde Millet Hanı'nı restore ederek müzeye dönüştürmek
- İl Merkezinde Yorgancı Sokak, Çulha Sokak ve Güllüoğlu Sokağın çevrelediği alandaki evleri restore etmek ve kültür merkezine dönüştürmek
- Kültürel mirasın tanıtımını sağlamak

Politikalar

- Maddi olmayan kültür değerleri belgelenecek ve il kimliğinin geliştirilmesinde kullanılacaktır.
- Yeni yerleşim alanları, sosyo-kültürel doku gözetilerek kentin kimliğini yansıtan ölçütlere özel yer verilerek tasarlanacaktır.
- Büyük projelerde doğal çevre ve kültürel miras gözetilerek ÇED çalışmaları yetkin kuruluşlarca yapılacaktır.
- Kültürel mirasa ilişkin eğitim ve tanıtım programları hazırlanarak konuya ilişkin yerel örgütlenme modelleri oluşturulacaktır.

4.2.4. Turizm

Stratejiler

- Tur güzergahları çeşitlendirilip geliştirilecek, ören yerleri ile sivil mimarlık örnekleri turizm amaçlı olarak değerlendirilecek, tesisler ve altyapılar yeterli düzeye getirilecektir.
- Turizme yönelik eğitim kurumlarının geliştirilmesi ve hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi yoluyla turizm personeli nitelik ve nicelik yönünden geliştirilecektir.

- Acenta ve rehberlerin eğitilmesi ve halkın turizm konusunda eğitilerek bilinçlendirilmesi yoluyla tanıtımda rol alacak paydaşlar geliştirilecek ve aralarında koordinasyon sağlanacaktır.
- İnanç turizmi ve diğer turizm çeşitleriyle ilgili hedef kitleye yönelik tanıtımlar yaparak ve özel sektörlerle STK'ların tanıtıma katkılarını sağlayarak turizm potansiyeli çeşitlendirilerek tanıtılacaktır.

Hedefler

- Şehiriçi turu; Şanlıurfa-Harran-Bazda- Han El Ba'rür Kervansarayı, Şuayip-Soğmatar, Göbeklitepe-Eyüp Nebi, Şanlıurfa- Çarmelik Kervansarayı, Birecik-Halfeti güzergahlarını düzenlemek
- Tur güzergahlarının ulaşım altyapılarını sağlamak ve çevre düzenlemelerini yapmak,
- Harran kubbeli evlerini restore ederek konaklama tesisi olarak değerlendirmek,
- İl merkezinde Turizm Özel Bölgesi oluşturmak,
- Halfeti'nin tarihi kent dokusu içindeki sivil mimarlık örneklerini koruma-kullanma dengesi içinde tatil beldesi olarak değerlendirmek
- Harran üniversitesi bünyesinde 4 yıllık Turizm Yüksek Okulu açmak,
- Turizme hizmet veren sektörlerde çalışan tüm personeli eğitmek,
- Yatak sayısını arttırmak,
- Turizm Bakanlığı sertifikalı rehber sayısını arttırmak,
- Acenta sayısını arttırmak,
- Turizm güzergahlarındaki halkı eğitmek.

Politikalar

- Tur güzergahlarında yer alan ören yerlerine ücretli giriş sağlanacaktır.
- Ören yerlerinin korunması için gerekli personel istihdam edilecektir.
- Güllüoğlu Sokak-Haleplibahçe arasındaki ada, Balıklı Göl'e kadar Turizm Tesisleri Adası olarak düzenlenecektir.
- Haleplibahçe "Dinler ve Kültürler Parkı" halinde düzenlenerek Balıklı Göl'le birleştirilecek ve bu alan "Kutsal Ada" olarak turizme açılacaktır.
- Gümrük Hanı ve çevresindeki tüm tarihi hanlar ve çarşılar "Tarihi Hanlar ve Çarşılar Adası" olarak düzenlenecektir.
- 58 Meydanı ve çevresindeki eserler "Hoşgörü Adası" olarak düzenlenecektir
- Turizm personelinin eğitimine yönelik olarak ilgili kurum ve kuruluşlar, yerel yönetimler ve STK'ların katılımıyla sürekli bir eğitim programı hazırlanacak ve uygulanacaktır.
- Kültür ve turizm varlıklarını tanıtan yazılı ve görsel malzeme yurtiçi/dışı ilgili yerlere gönderilecektir.
- Halk Eğitim Merkezleri, Milli Eğitim Müdürlükleri ve STK'ların etkin biçimde kullanılması yoluyla halkın turizm konusunda eğitilmesi sağlanacaktır.

4.2.5. Sosyal Hizmetler

Stratejiler

- Tüm ihtiyaç gruplarına çocuk, kadın, özürlüler, yoksular) dönük alternatif sosyal hizmetler sunumları sağlanacaktır.
- Paydaşlar arasında koordinasyon sağlanarak sosyal hizmet idaresi etkin hale getirilecektir.
- Koruyucu, önleyici sosyal hizmet müdahalelerini gerçekleştirilmesinde uzman kadrolar rol alacak ve öncelikli programlar düzenleyecektir.

Hedefler

- YİBO ve gelir düzeyi düşük bölge/mahalle okullarında Sosyal Hizmet uzmanlarını istihdam etmek
- 5 adet toplum merkezi açmak
- İl merkezinde Aile Dayanışma Merkezi açmak
- Şanlıurfa “Yoksulluk Durum Tespiti ve Hizmetsel Gelişim Envanterini oluşturmak.
- Madde Bağımlılığı Tedavi ve Rehabilitasyon birimi kurmak.
- Sokakta çalışan veya yaşayan Çocuklarla ilgili olarak “Güvenlik Kararı”nı almak.
- Zorunlu eğitim çağındaki çocukların, eğitime katılmaları doğrultusunda sosyal yardımla desteklemek.
- İlde ve İlçelerde “Koruyucu Aile Hizmetleri”ni etkin hale getirmek.
- Sosyal Güvenlikten yoksun özürlü çocuklara ilişkin sosyal hizmetleri genişletmek ve desteklemek.
- Sosyal Hizmet alanında yetersiz ve etkin görünmeyen STK’ları desteklemek.
- Kreş ve Gündüz Bakım evi sayısını arttırmak.
- İl genelinde 0-2 yaş çocuklarının hizmet genişliğinin artırılmasını sağlamak.
- Harran Üniversitesi bünyesinde bir Sosyal Hizmet’ler bölümü yada Yüksek Okulu açılmasını sağlamak.

Politikalar

- Okullarda Sosyal Hizmet uygulamalarına başlanacaktır.
- Aile Danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.
- İl merkezinde Muradiye/ Şihmaksut /Hacıbayram mahalleleri bölgesinde bir, Haleplibahçe/Dedeosman/Mance/Buhara bölgesinde bir Bağlarbaşı/Süleymaniye/Devteşti bölgesinde bir, Birecik, Viranşehir ilçelerinde 1’er olmak üzere 5 toplum merkezi açılacaktır.
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Başkanlığı, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Harran Üniversitesi, İl Sağlık Müdürlüğü, GAP İdaresi Bölge Müdürlüğü yetkililerinden oluşan Yoksulluk Hizmetlerini yönlendirme ve izlemeye yönelik bir “Sosyal Yardım izleme” komitesi kurulacaktır.
- Sosyal Hizmetlerin sunulduğu tüm alanlarda sosyo-ekonomik, Psiko-Sosyal ve toplumsal gelişimi destekleyici yaklaşımlar esas alınacaktır.

- İl de Sosyal Hizmetlerin yürütülmesini sağlayacak sayıda meslek elemanı istihdam edilecektir.

4.2.6. Tarım

Stratejiler

- Toprak kaynakları korunacak geliştirilecek ve sulama imkanları arttırılacaktır.
- Modern Tarım Teknolojileri kullanılarak bitkisel ve hayvansal üretimde verimlilik arttırılacak ve ürün yönetimi geliştirilecektir.
- Çiftçi Eğitim ve Yayım hizmetleri etkinleştirilecek Danışmanlık sistemlerinin üretici örgüt temelinde geliştirilmesi sağlanacaktır.
- Tarım ürünlerinin pazarlama hizmetleri geliştirilecek örgütlenme yapısı güçlendirilecek çeşitlendirilecektir.

Hedefler

- 400 bin ha arazinin sulamaya açılması
- 400 bin ha'lık alanda Tarla içi Geliştirme Hizmetlerinin tamamlanması
- 2 bin ha'lık alanda taşlı arazinin ıslahı
- İkinci ürün ve alternatif ürünlerin piyasa sistemlerinin kurulması
- Makine müteahhitliği ve makine ringi gibi ortak makine sistemlerinin kurulması
- Ceylanpınar TİGEM işletmesinin tohumculuk ve genetik stoklarının 2 kat arttırılması
- Sulama birlikleri ile özel üretici kurumlarında eğitim-yayım hizmet ünitelerinin, sistemlerinin kurulması,
- Danışmanlık sistemlerinin öncelikle sulama alanlarında, üretici örgütlerine yönelik olarak kurulması,
- Ürün-borsa ve hallerin ölçek merkezlerde kurulması,
- Organik tarıma yönelik akredite merkezlerinin oluşturulması,
- Özellikle su ürünlerine yönelik balıkçı barınağı ve soğuk zincirin ölçek merkezlerde kurulması
- Ürün bazında üretim örgütlerinin kurulması
- En az 5 adet Su ürünleri kooperatifi kurulması ve avlak sahalarının üreticiye/balıkçıya kiralanması

Politikalar

- İkinci ürün ve alternatif ürünler üretiminin yaygınlaşmasına yönelik olarak gerekli olacak alt-sektör yatırımlarının gerçekleşmesi için özel sektör özendirilecektir.
- Kırsal/tarımsal eğitim-yayım hizmetlerinin etkinliği için üretici örgütleri desteklenecektir.

4.2.7. Sanayi

Stratejiler

- OSB, KSS'lerin alt yapıları geliştirilecek özel Sanayi Bölgesi (CLUSTER) kurulacak alternatif yatırım alanları geliştirilecektir.
- Rekabet üstünlüğü olan üretimin arttırılması ve sınır ticaretinin sağlanması ile piyasa alt yapısı geliştirilecektir.
- Eğitim ve Danışmanlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ile nitelik işgücü geliştirilecek, danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.
- Mevcut kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesi ve kurumlar arası işbirliğinin sağlanması ile örgütlenme yapısı geliştirilecektir.

Hedefler

- Merkezde 1 adet OSB ve 1 adet KSS ile Viranşehir'de 1 adet KSS kurulması
- Sanayi öbekleri oluşturulmasına yönelik yer ayrılması
- Akredite Laboratuar ve merkezlerin kurulması
- Mezbaha ve işleme tesislerinin kurulması
- Akaçakale'de 1. Sınıf gümrük kapısının oluşturulması
- 1 adet Serbest Bölge kurulması
- İş gücü, hammadde ve Pazar avantajı bulunan alanların belirlenmesi ve özendirilmesi
- Varolan eğitim merkezleri için eğitim program ve kadrolarının ihtiyaca göre iyileştirilmesi
- İhtiyaç duyulacak sektörlere yönececi kadar vasıfsız işgücünün eğitilmesi
- Yatırım ve yönetim danışmanlığı merkezlerinin merkez ve ilçelerde kurulması
- Sanayi kuruluşları arasında işbirliği için program ve sistemlerin geliştirilmesi
- Eşgüdüm kurullarının oluşturulması

Politikalar

- Yerel yönetimlerce sanayi gelişme alanları için gerekli arazi tahsisleri yapılacaktır.
- Akredite Laboratuar ve merkezlerin kurulması için meslek odalarının destekleri sağlanacaktır.
- Yerel üretim faaliyetlerine rekabet avantajı sağlamak için “iş kurma” ve “iş geliştirme” yönünde hizmet verecek kuruluşlar desteklenecektir.
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi kapsamında vasıfsız işgücü eğitimine yönecek gönüllü kuruluşlar ile eğitim kurumları, yerel yönetimlerce desteklenecektir.

4.2.8. Hizmetler

Stratejiler

- Öncelikle Turizm olmak üzere, konaklama ve diğer hizmet kapasiteleri artırılacak ve sektör destekleme ve işletme sistemleri geliştirilecektir.
- Öncelikli olarak belirlenen Tarihi ve Kültürel değerler kurtararak, korunacak, Turizm, Eğitim ve Hizmet amaçlı kullanılacaktır.
- İşgücü niteliği artırılacak, Danışmanlık hizmetleri etkinleştirilecektir.
- Organizasyon ve örgütlenme faaliyetleri desteklenecek, tanıtma ve rehberlik hizmetleri acentalar ve alt sektörlerin işbirliği geliştirilecek.

Hedefler

- Fiziksel ve çevresel altyapı hizmetlerinin öncelikle belirlenmiş alanlarda tamamlanması
- Cazibe merkezlerinde konaklama tesislerinin kurulması
- Kaalifiye yönetici ve ara eleman yetiştirilmesi için periyodik kursların ihtiyaca göre gerçekleştirilmesi
- Turizm il müdürlüğünün kadro ve nitelik açısından etkin duruma getirilmesi
- Çok yönlü programlarla desteklenmiş rehberlik kurslarının gerçekleştirilmesi
- Tanıtım faaliyetlerine yönelik konseyin oluşturulması
- Ulusal ve uluslar arası tanıtım hizmetlerinin periyodik olarak gerçekleştirilmesi
- Hizmet sektörü işbirliği konseylerinin kurulması
- Sosyal aktivitelerin artırılması

Politikalar

- Hazırlanacak olan İl turizm master plan ve projeleri doğrultusunda, öncelikle kültür turizmine yönelik altyapı hizmetlerinin tamamlanması için kamu kaynağı tahsisleri arttırılacaktır.
- Rehberlik eğitimine yönelecek gönüllü kuruluşlar desteklenecektir.

4.2.9. Çevre

Stratejiler

- Çevre enformasyon ve veri tabanı sistemi oluşturulacaktır.
- Toprak Hava Su kaynaklarının kullanımına yönelik kirlenmeyi önleyici kurumsal faaliyet alanları tanımlanacak ve eşgüdüm sağlanacaktır.
- Çayır-mera, orman-fundalık ve tarım arazilerinin amaç dışı kullanımını engelleyecek uygulamalar güçlendirilecektir.
- Hassas ekosistemler ve türler belirlenerek, yöreye ait flora, fauna türlerini korumaya yönelik önlemler alınacaktır.
- Kentleşmeden kaynaklanan çevresel sorunlar denetlenecek yerleşim alanlarında evsel ve katı atıklar bölgeye uygun metodlarla bertaraf edilecektir.

- Atık suların (Evrensel-Sanayi) tarım arazilerine etkileri ve direk teması önlenecektir.
- Kimyasal gübre, kimyasal ilaç ve sulama suyunun bitkinin ihtiyacına uygun metod ve yöntemlerle kullanılması sağlanacaktır.

Hedefler

- Harran üniversitesi bünyesinde çevreyle ilgili bilimsel araştırmaları yürütebilecek teknik donanımına bir “Çevre Araştırmaları Merkezi”nin kurulması
- İl Çevre Müdürlüğü ve Harran Üniversitesi işbirliği ile, GAP –BKİ koordinasyonunda il çevre envanterinin çıkarılması
- Hava kirliliğini önlemeye yönelik olarak, yakıt kullanımından kaynaklanan emisyonların, HKKY’ (Hava Kirliliği Kontrol Yönetmeliği) de belirtilen standartların üzerine çıkmasının, İl Çevre Müdürlüğü, ilgili belediyeler ve İl Sağlık Müdürlüğü eşgüdümünde denetlenmesi
- Toprak kirliliğine yol açan evsel endüstriyel her türlü atıkların deşarjının İl Çevre Müd. ve ilgili belediyeler eşgüdümünde denetlenmesi
- Su kaynakları kirliliğini gidermeye yönelik olarak, DSİ Böl.Müd., İl Çevre Md., Tarım İl Müd. ve ilgili belediyeler eşgüdümünde denetim yapılması
- Tarım Reformu Bölge Müd.’nün koordinasyonunda, Tarım İl Müd., Orman Bölge Müd., Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü ve ilgili belediyelerin amaç dışı kullanımları engellemek amacıyla uygulamaları birlikte izlemesi
- Orman ve mera alanlarını artıracak çalışmaların gerçekleştirilmesi
- İl düzeyinde flora-fauna envanterinin çıkarılması
- Endemik türlerin ve Eko sistemlerin korunması ve varlıklarının devamına ilişkin tedbirlerin Çevre il Müdürlüğünün gözetiminde alınması,
- Hassas ekosistemlerin ve türlerin belirlenmesi amacıyla haritaların hazırlanması
- Yeni yerleşim alanlarında su havzalarının ve tarım topraklarının yapılaşmaya açılmaması
- İl merkezinde içmesuyu arıtma tesisinin kurulması
- Yerleşim alanlarında katı atık depolarının vahşi atık depolarından çıkarıp geri dönüşümlü düzenli katı atık sistemine geçilmesi
- Tıbbi atıkların uygun yöntemlerle bertaraf edilmesi
- Evsel ve endüstriyel atıksuların doğrudan deşarjı yerine, yerleşim alanlarında arıtma tesislerinin kurulması
- Atatürk Barajı Havzası’na atıksu dökülmesinin önlenmesi
- Arıtma tesislerinden elde edilen arıtılmış suyun tarımsal üretimde kullanılması
- İlaçlama, gübreleme ve sulamanın bitki ihtiyacına göre yapılması
- Harran ovasından başlayarak drenaj sisteminin kurulması
- Drenaj sularının tarımda dönüşümlü olarak kullanılmaması

Politikalar

- Katılımcı süreçler etkin kılınacaktır,
- İl çevre envanteri yapılacak, doğal muhasebe sistemine geçilecek, etkin bir izleme ve denetleme sistemi kurulacaktır,

- Eşgüdüm etkin kılınacaktır,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılmasını sağlayacak tedbirler alınacak, düşük emisyonu sahip yakıt tüketimine yönelik özendirici önlemler alınacaktır,
- Tarım Reformu Bölge Müdürlüğü'nün koordinasyonunda, Tarım İl Müdürlüğü, Orman Bölge Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü ve ilgili belediyeler birlikte çalışarak tarım topraklarının, orman, çayır ve mera alanlarının amaç dışı kullanımlarını engellemeye yönelik uygulamalar yapacaklardır,
- Flora-fauna envanteri çıkarılarak bilinen endemik türler korunmaya alınacak; sulanan alan ekosistemlerinin işlev ve değerleri korunacak; nehir koridorlarının doğal özellikleri ve işlevlerinin korunmasına yönelik arazi kullanım kararları ve kısıtları belirlenecek; koruma alanı ve biyolojik hassas alanların uygun statüde ilan edilmesi ve yönetilmesi sağlanacaktır,
- Ekonomik değeri olan endemik türler ve tıbbi bitkilerle ilgili piyasaların güçlenmesine yönelik tedbirler alınacaktır,
- Ekosistemlerin ve türlerin devamlılığı, Çevre İl Müdürlüğü gözetiminde, sağlanacaktır,
- Havza yönetim birimleri oluşturularak etkin kılınacaktır,
- Evsel, endüstriyel ve tarım atıksularının baraj ve su kaynaklarını kirletmesi önlenerek, uygun teknolojiye arıtma tesislerinin devreye sokulması sağlanarak; yerleşmelerin kanalizasyon şebekeleri ve arıtım tesisleri ile katı atık düzenli depolama tesisleri tamamlanarak katı ve sıvı atıkların alıcı ortama doğrudan verilmesinin önlenmesi sağlanacaktır,
- Yerleşmeler arası ortak çözümlerin geliştirilmesi sağlanacaktır,
- Denetim ve yönlendirme birimleri arasında etkin bir eşgüdüm sağlanacaktır,
- Tarımsal sulama teknolojisi ve tarım ilacı kullanımı ile çevre kirliliği etkileşimini yakın izlemeye alacak, tarla içi drenaj ve drenaj sistemlerini sulama projelerine eşgüdümlemiş bir biçimde gerçekleştirecek bir tarımsal üretim yönetim birimi kurularak etkin kılınacaktır,
- Doğal varlıkların korunması ve bilinçli kullanılmasına yönelik olarak, eğitim, bilinçlendirme ve yayım hizmetleri artırılacaktır,
- Sulama suyu fiyatlandırma politikası aşırı su kullanmayı önleyecek şekilde değiştirilecektir.

4.2.10. Kırsal-Kentsel Altyapı

Stratejiler

- Mevcut Köy yolları stabilize edilecek, il yollarının satıh cinsi ve standartlarının "ÇED"e uygun olarak geliştirilmesi sağlanacak; yeni açılacak il yolları güzergahları ÇED raporuna uygun olarak belirlenecektir.
- Kaçak elektrik kullanımı önlenerek ve altyapıdaki yetersizlikler giderilecektir.
- Karayolu dışında Havayolu ulaşım geliştirilecek, Güneydoğu Demiryolu hattı projesi yaşama geçirilecektir.

- Kentsel ve Kırsal alanlarda içme suyu alt yapısı sağıklaştırılacak ve geliştirilecektir.
- İlçe merkezlerinde içme suyu şebekesi oluşturulacaktır.
- Kentsel ve kırsal alanlarda kanalizasyon ve arıtma alt yapısı geliştirilecektir.

Hedefler

- Tesfiyeli ve ham köy yollarının stabilize yol haline getirilmesi
- Varolan il yollarının tamamının asfaltlanması
- Yeni il yollarının açılmasında, başta tarım toprakları olmak üzer, ÇED kapsamına giren tüm alanlarının korunması
- Kaçak elektrik kullanımının önlenmesine yönelik denetimlerin artırılması
- Uzun vadede elektrik şebekesinin yeraltına alınması
- Yapılmakta olan uluslararası hava limanının tamamlanması
- Havayolu ulaşımına yönelik talep analizinin yapılması, ihtiyaç olması durumunda gereken önlemlerin alınması
- “Güneydoğu Demiryolu Hattı Projesi”nin yeniden gündeme alınması için kamuoyu oluşturulması
- Atatürk Barajı’ndan temin edilen suyun, yapılacak arıtma tesisinden geçirilerek, kente içmesuyu olarak verilmesi
- Tüm ilçelerde içmesuyu şebekelerinin tamamlanması
- İçmesuyu olmayan tüm köylerin içmesuyuna kavuşturulması
- Kırsal yerleşmelerde atık suların bertarafı için doğal arıtma sistemlerinin yaygınlaştırılması
- Mevcut arıtma tesislerinin kullanılır hale getirilmesi
- Kanalizasyon şebekelerinin insan ve çevre sağlığını tehdit etmeyecek şekilde geliştirilmesi

Politikalar

- İl yönetim sistemi içinde altyapı eşgüdüm ve yönetim birimi oluşturulacaktır,
- Kaçak elektrik kullanımının önlemine yönelik denetimler artırılacaktır,
- Kamu yatırım ödeneğinde tahsis sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır,
- Kamuoyu oluşturulmasına yönelik olarak, iletişim araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır,
- Toplumsal bilincin desteklenmesine yönelik olarak eğitim ve yayım hizmetleri artırılacaktır,
- İl merkezi ile ilçe merkezlerinin uzun vadeli su ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalar tamamlanacaktır,
- Nehir havzaları temelinde su yönetimine öncelik verilerek özellikle içmesuyu amacıyla kullanılan rezervuarlar ile muhtemel içmesuyu kaynakları koruma altına alınacak; bu kaynakların her türlü kirlilikten korunması amacıyla yukarı havzalarda da uygulanacak arazi kullanım kararlarında koruma önlemleri dikkate alınacak; atıksuların uzaklaştırılması ve arıtmada su kaynaklarının korunmasına hassasiyet gösterilecektir,

- İçmesuyu iletim ve dağıtım hatlarında meydana gelen kayıpların asgari düzeye indirilebilmesi için su temin şebekelerinde bakım, onarım ve yenileme çalışmalarına önem verilecektir,
- Kentsel ve sınai faaliyetlerden kaynaklanan nokta bazlı kirlilikleri önlemek, kentsel gelişmenin doğal kaynaklar üzerinde yaratacağı baskıyı en aza indirmek amacıyla arıtma tesislerinin yapımı ve titizlikle işletilmesi sağlanacaktır,
- Atıl durumdaki arıtma tesisleri revizyonları gerçekleştirilip işletmeye alınacaktır,
- Katı atık yönetim sistemleri geliştirilecek ve katı atık bertaraf planlamasında yerleşmeler arasında ortak çözüm önerileri geliştirilecek ve desteklenecektir,
- Kırsal kesimde suyu yetersiz ve susuz yerleşim yerleri öncelikli olarak içmesuyuna kavuşturulacaktır,
- Kırsal kesim içmesuyunda şebekeli sistemlerin geliştirilmesi sağlanacaktır,
- Kırsal alanda kanalizasyon altyapısı için Bölge koşullarına uygun tip projeler geliştirilecektir,
- Tesislerin işletilmesi, sağlık ve sanitasyon konularında halkın bilinçlendirilmesine yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi sağlanacaktır,
- Projelerin eşzamanlı gerçekleştirilmesi için kurumlar arası eşgüdüm sağlanacaktır.

5. ŞANLIURFA İL GELİŞME PLAN RAPORU ve PLAN ÖNERİSİ

11 ilçe ve geniş kırsal alanlardan oluşan Şanlıurfa, 1.961.500 ha.'lık bir alanı kapsar. İl merkezi, Harran Ovası'nı Diyarbakır, Mardin ve Gaziantep'e bağlayan dörtlü karayolu kavşağı çevresinde yer almaktadır.

2000 sayımında kentsel nüfusu 842.129 ve kırsal nüfusu 601.293 olan ilin toplam nüfusu 1.433.442 olarak belirlenmiştir. Plan kademeleri arasında süreklilik sağlamak açısından, ilin 2010 projeksiyon nüfusu olarak Bölge Kalkınma Planı'nda öngörülen nüfus kabul edilmiştir. Buna göre ilin 2010 yılındaki toplam nüfusunun 2.025.079 olması planlanmakta (1.181.477 kentsel nüfus, 843.602 kırsal nüfus) ve bu nüfus İl Gelişme Planı için temel alınmaktadır. Çalışma grubu tarafından değişik yöntemlere göre hesaplanan Şanlıurfa İli 2010 yılı projeksiyon nüfusları ekte sunulmaktadır.

İl Gelişme Planı'nda I., II. ve III. sınıf tarım arazileri (sulanan /sulanacak alanlar), koruma bantları ve sit alanlarının korunması biçiminde yeni gelişme alanları önerilmektedir. İlin 2010 projeksiyon nüfusu için gereken yeni gelişme alanları toplamı 1193 ha.'dır.

Tablo12.1. 2010 projeksiyonuna göre yeni gelişme alanları için gereken alan

İlçe	2000 Yılı Kentsel Nüfus	2010 Yılı Kentsel Nüfus	Kentsel Nüfustaki Artış(kişi)	Yoğunluk (kişi/ha)	Gereken Alan(ha)
Merkez	385.588	540.976	155.388	300	518
Akçakale	32.114	45.053	12.939	250	52
Birecik	40.054	56.193	16.139	200	81
Bozova	19.848	27.845	7.997	200	40
Ceylanpınar	44.258	62.092	17.834	300	59
Halfeti	2.766	3.880	1.114	200	6
Harran	8.784	12.320	3.536	300	12
Hilvan	16.094	22.577	6.483	200	32
Siverek	126.820	177.926	51.106	300	170
Suruç	44.421	62.319	17.898	300	60
Viranşehir	121.382	170.296	48.914	300	163
Toplam	842.129	1.181.477	339.348		1193

MERKEZ İLÇE

Kentsel nüfusu 385.588 ve kırsal nüfusu 149.118 olan merkez ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 534.706'dır. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusunun ise 750.188 olması planlanmaktadır. Bu nüfusun 540.976'sı kentsel, 209.212'si kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 300 kişi/ha olması planlanmaktadır. Ek nüfus için ihtiyaç duyulan alan ise 518 ha'dır.

Şanlıurfa (Merkez) Çevre Düzeni Planı'nda gelişme alanları olarak Mardin yolu ile Diyarbakır yolu arasındaki bölge ile askeri alanın batısındaki Direkli

Vadisi önerilmektedir. Kentin doğu bölümünde, Mardin ve Akçakale yolu arasındaki bölüm sulama alanı olup, bu yönde gelişme önerilmemektedir. Batı bölümünün ise topografya kısıtları nedeniyle gelişme potansiyeli sınırlıdır. Çevre Düzeni Planı'nda önerilen gelişme aksları İl Gelişme Planı'nda da kabul edilmiştir.

Sanayi:

Plan döneminde ilçede 2. OSB (Organize Sanayi Bölgesi), 2.KSS (Küçük Sanayi Sitesi), 1 adet serbest bölge ve özel sanayi bölgesinin kurulması / tamamlanması planlanmaktadır. Şanlıurfa (Merkez) Çevre Düzeni Planı'nda 2. OSB'nin yer seçimi yapılmıştır. Yer seçimi yapılan 2.O.S.B.'nin Şanlıurfa-Gaziantep yolunun güneyinde, il merkezinin güney batısında, ilçe merkezine 15 km. uzaklıkta ve 1134 ha.'lık bir alan üzerine kurulması önerilmektedir

Sağlık:

Plan kapsamında ilçede tropikal hastalıklar, doğumevi, onkoloji, travmaloji ve acil yardım hastanelerinin açılması önerilmektedir.

Kültürel Varlıklar ve Turizm:

Plan döneminde kültürel mirasın korunmasına yönelik kazı, kurtarma, restorasyon ve çevre düzenleme çalışmaları kapsamında; Millet Hanı'nın restore edilerek müzeye dönüştürülmesi, Yorgancı, Çulha ve Güllüoğlu Sokaklarını çevreleyen alanın restorasyonu ve kültür merkezi haline dönüştürülmesi, Şuayip, Soğmatar ve Göbekli sit alanı/ören yerlerinin restorasyonu ve çevre düzenlemelerinin yapılması ve Bazda Mağaralarının düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca İl merkezinde Turizm Özel Bölgesi oluşturularak; Güllüoğlu Sokak- Halepli Bahçe arasındaki alanın Balıklı Göl'e kadar turizm tesisleri adası olarak düzenlenmesi, Halepli Bahçe'nin "Dinler ve Kültürler Parkı" olarak düzenlenerek Balıklı Göl ile birleştirilmesi ve bu adanın "Kutsal Ada" olarak turizme açılması, Gümrük Hanı ve çevresindeki tüm tarihi hanlar ve çarşıların "Tarihi Hanlar ve Çarşılar" adası olarak düzenlenmesi ve 58 Meydanı ve çevresindeki eserlerin "Hoşgörü Adası" olarak düzenlenmesi önerilmektedir. Bunlara ek olarak Şanlıurfa-Harran-Bazda-Han El Bar'ür Kervansarayı, Şuayip-Soğmatar ve Şanlıurfa-Çarmelik Kervansarayı tur güzergahlarının düzenlenmesi planlanmaktadır.

Sosyal Hizmetler:

Plan kapsamında Muradiye, Şihmaksut, Hacıbayram mahalleleri bölgesinde bir, Haleplibahçe, Dedeosman, Mance, Buhara bölgesinde bir, Bağlarbaşı, Süleymaniye, Devteşti bölgesinde bir olmak üzere 3 adet toplum merkezi ve 1 adet aile danışma merkezi kurulması önerilmektedir.

Mekansal Düzenleme:

Plan döneminde düşük gelir grupları için konut alanı sunumu, tarım alanlarının yer aldığı kentin doğu ve güneydoğu kesiminde yapılaşmanın kesinlikle önlenmesi, Şanlıurfa Belediyesi'nin imar planının yenilenmesi, Konuklu ve Uğurlu Belediyeleri'nin imar planlarının yapılması, kentin kuzeyindeki bozuk

orman alanının kent bütününe yönelik rekreasyon alanı olarak düzenlenmesi ve tünel çıkış ağzından Mardin Yolu güneyine kadar uzanan kanal çevresinde koruma bantlarının oluşturulması planlanmaktadır.

Şanlıurfa (Merkez) Çevre Düzeni Planı'nda geliştirilmesi gerekli temel yeşil alanlar olarak Halepli Bahçe, Tünel Ağzı'ndaki hazine parseli ve Harran Kanalı boyunca güneyde kanal ayırımına kadar devam eden D.S.İ. mülkiyetindeki alan belirlenmiştir. Şanlıurfa İl Gelişme Planı'nda bunlar esas alınarak, tuzlanmayı en aza indirmek için bu alanların okaliptüs vb. tür bitkilerle ağaçlandırılması önerilmektedir.

D.D.Y. yetkilileri, Şanlıurfa'dan geçmesi planlanan demiryolunun yapılıp yapılmayacağına ilişkin görüşün hükümet kararı olduğunu belirtmişlerdir. Projedeki istasyon alanının üzerine Mardin ana sulama kanalı inşa edilmiş durumdadır. İstasyonu Paşabağı üzerinden Akçakale'ye bağlayan güzergahın Paşabağı kesiminin yer yer uygulanamaz olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle projenin yeniden gözden geçirilmesi önerilmektedir.

Teknik Altyapı:

Plan kapsamında içme suyu arıtma tesisinin kullanılır hale getirilmesi, içme suyu şebekesinin tamamlanması, OSB'lerde arıtma tesislerinin işler duruma getirilmesi, Merkez, Siverek, Hilvan, Bozova, Harran ve Akçakale ilçelerinin katı atıklarının da toplanacağı bir atık merkezi kurulması, planda önerilen çevre yolunun öncelikli olarak yapımı, yapımı devam eden Gaziantep-Şanlıurfa otoyolunun ve uluslararası havaalanının bitirilmesi planlanmaktadır.

AKÇAKALE İLÇESİ:

Kentsel nüfusu 32.114 ve kırsal nüfusu 45.147 olan ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 77.261'dir. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusu 108.394 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 45.053'ü kentsel, 63.341'i ise kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 250 kişi/ha olması planlanmaktadır. Ek nüfus için ihtiyaç duyulan alan 52 ha'dır. İlçenin güneyi I.sınıf tarım toprağı ve mayınlı askeri bölge ile sınırlandırılması sebebi ile yerleşimin kentsel gelişme yönü doğu, batı ve kuzeye doğru yoğun yapılaşma olarak önerilmektedir.

Sanayi:

Plan döneminde ilçede 1. sınıf gümrük kapısının oluşturulması ve buna yönelik tesislerin düzenlenmesi planlanmaktadır.

Eğitim:

Plan kapsamında 1 adet okul öncesi eğitim kurumu ve 1 adet PİO (Pansiyonlu İlköğretim Okulu) açılması planlanmaktadır.

Teknik Altyapı:

Plan döneminde Şanlıurfa Merkez İlçe demiryolu bağlantı etüt projesinin yatırım planına alınması önerilmektedir.

Mekansal Düzenleme:

Plan kapsamında Akçakale Belediyesi'nin imar planının yenilenmesi ve Pekmezli Belediyesi'nin imar planının yapılması planlanmaktadır.

BİRECİK İLÇESİ:

Kentsel nüfusu 40.054 ve kırsal nüfusu 34.617 olan ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 74.671'dir. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusu 104.759 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 56.193'ü kentsel, 48.566'sı ise kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 200 kişi/ha. olması planlanmaktadır. Ek nüfus için ihtiyaç duyulan alan ise 81 ha.'dır. İlçenin yeni gelişme alanı yönünden sorunu bulunmamaktadır.

Sanayi:

Plan döneminde 1 adet OSB kurulması planlanmaktadır. Yer seçimi yapılan OSB'nin Birecik-Şanlıurfa yolunun güneyinde, ilçe merkezine 18 km. uzaklıkta ve 200 ha.'lık bir alan üzerine kurulması önerilmektedir.

Eğitim:

İlçede 1 adet PİO açılması planlanmaktadır.

Mekansal Düzenleme:

Plan kapsamında Birecik Barajı havzasının korunmasına yönelik tedbirlerin alınması ve Birecik Baraj Gölü'nün rekreasyon amaçlı düzenlenmesi planlanmaktadır.

Sosyal Hizmetler:

Plan döneminde 1 adet toplum merkezi açılması planlanmaktadır.

Teknik Altyapı:

Plan döneminde Birecik-Şanlıurfa yolunun rehabilitasyonu planlanmaktadır.

Kültürel Varlıklar ve Turizm:

Plan kapsamında Birecik-Halfeti tur güzergahının düzenlenmesi önerilmektedir.

BOZOVA İLÇESİ:

Kentsel nüfusu 19.848 ve kırsal nüfusu 45.994 olan ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 65.842'dir. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusu 92.373 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 27.845'i kentsel, 64.528'i kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 200 kişi/ha olması planlanmaktadır. Ek nüfus için ihtiyaç duyulan alan 40 ha.'dır. İlçe merkezi güney ve doğu yönünde I. ve II. sınıf tarım toprakları ve "su kaynağı mutlak koruma alanı" ile sınırlanmış ve gelişim yönü kuzeybatı olarak önerilmektedir.

Eğitim:

Plan döneminde ilçede 1 adet okul öncesi eğitim kurumu ve 1 adet PİO açılması planlanmaktadır.

Sağlık:

Plan kapsamında bir adet Devlet Hastanesi yapılması planlanmaktadır.

Mekansal Düzenleme:

Plan döneminde Atatürk Baraj Gölü'nde rekreasyona yönelik tesislerin kurulması ile Kanlıavşar ve Yaylak Belediyeleri'nin imar planlarının yapılması planlanmaktadır.

Teknik Altyapı:

Plan döneminde kanalizasyon şebekesinin yapılması planlanmaktadır.

CEYLANPINAR İLÇESİ:

Kentsel nüfusu 44.258 ve kırsal nüfusu 23.559 olan ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 67.817'dir. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusu 95.144 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 62.092'si kentsel, 33.052'si kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 300 kişi/ha olması planlanmaktadır. Ek nüfus için ihtiyaç duyulan alan 59 ha.'dır. İlçe merkezinin I.sınıf tarım toprağı içinde kalması nedeniyle yoğun yapılaşma önerilmektedir.

Tarım:

Plan kapsamında Ceylanpınar Tarım İşletmesi'nin etkin hale getirilmesi için laboratuvar ve enstitü açılması önerilmektedir.

Eğitim:

Plan döneminde ilçede 1 adet YİBO (Yatılı Bölge İlköğretim Okulu) ve 1 adet PİO açılması planlanmaktadır.

Teknik Altyapı:

Plan kapsamında ilçede yapımı başlatılmış olan içme suyu şebekesinin tamamlanması planlanmaktadır

Mekansal Düzenleme:

Plan döneminde Ceylanpınar Belediyesi'nin imar planının yenilenmesi önerilmektedir.

HALFETİ İLÇESİ:

Kentsel nüfusu 2.766 ve kırsal nüfusu 31.636 olan ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 34.402'dir. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusu 48.263 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 3.880'i kentsel, 44.383'ü kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 200 kişi/ha olması planlanmaktadır. Ek

nüfus için ihtiyaç duyulan alan 6 ha.'dır. İlçenin gelişme alanı yönünden sorunu bulunmamaktadır.

Sağlık:

Plan döneminde ilçede bir adet Devlet Hastanesi yapılması planlanmaktadır.

Eğitim:

Plan kapsamında ilçede 1 adet okul öncesi eğitim kurumu, 1 adet YİBO ve 1 adet PİO ve Turizm Meslek Yüksek Okulu açılması planlanmaktadır.

Mekansal Düzenleme:

Plan döneminde turizm amaçlı kentsel gelişim projesinin yapılması, Halfeti Belediyesi'nin imar planının yenilenmesi ve Argıl Belediyesi'nin imar planının yapılması planlanmaktadır.

Teknik Altyapı:

Plan döneminde Halfeti-Birecik-Şanlıurfa Merkez yol güzergahının etüd edilmesi planlanmaktadır.

HARRAN İLÇESİ:

Kentsel nüfusu 8.784 ve kırsal nüfusu 47.474 olan ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 56.258'dir. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusu 78.926 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 12.320'si kentsel, 66.606'sı kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 300 kişi/ha olması planlanmaktadır. Ek nüfus için ihtiyaç duyulan alan ise 12 ha.'dır. Sulama nedeniyle artabilecek kentsel nüfusun 44. km. uzaklıktaki merkez ilçeye yönlendirilmesi planlanmaktadır. Bu amaçla ilçe merkezindeki yoğunluk yüksek tutularak sınırlı yeni gelişme alanları önerilmektedir. Yeni gelişme alanlarını sınırlayan diğer etmenler ise I.sınıf tarım arazisi ve arkeolojik sit alanlarıdır.

Eğitim:

Plan döneminde ilçede 1 adet okul öncesi eğitim kurumu, 1 adet PİO ve kız öğrenciler için 1 adet YİBO açılması planlanmaktadır.

Sağlık:

Plan kapsamında tam donanımlı bir sağlık merkezi açılması önerilmektedir.

Sosyal Hizmetler:

Plan kapsamında ilçede 1 adet toplum merkezi açılması planlanmaktadır.

Mekansal Düzenleme:

Plan döneminde tarım arazileri üzerine yapılan kaçak yapıların ivedilikle tespit edilmesi, yıkılması ve bu alanlarda toplulaştırma yapılması ile Harran'ın bir çekim merkezi olmasının, karayolu ve demiryolu bağlantıları güçlendirilerek önlenmesi önerilmektedir.

Teknik Altyapı:

Plan kapsamında ilçede Harran Ovası'ndan başlayarak drenaj çalışmalarının yapılması, Akçakale-Merkez güzergahı üzerine yapılacak demiryolunun ilk durağının Harran olması ve bu hattın banliyö şekline dönüştürülerek ulaşımın kolaylaştırılması, ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi ile Harran'ın merkezle olan bağlantılarının artırılması ve bir çekim merkezi olmaktan uzaklaştırılması planlanmaktadır.

Kültürel Varlıklar ve Turizm:

Plan döneminde Harran kubbeli evlerinin restore edilerek konaklama tesisi olarak değerlendirilmesi ve Han El Bar'ür Kervansarayı'nda restorasyon ve çevre düzenlemesi çalışmalarının tamamlanması planlanmaktadır.

HİLVAN İLÇESİ:

Kentsel nüfusu 16.094 ve kırsal nüfusu 22.137 olan ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 38.411'dir. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusu 53.887 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 22.577'si kentsel, 31.310'u kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 200 kişi/ha olması planlanmaktadır. Ek nüfus için ihtiyaç duyulan alan ise 32 ha.'dır. İlçenin I.sınıf tarım toprakları ile sınırlanması sebebiyle yoğun yapılaşma önerilmektedir.

Eğitim:

Plan döneminde ilçede 1 adet PİO ve 1 adet okul öncesi eğitim kurumu açılması planlanmaktadır.

Teknik Altyapı:

Plan kapsamında ilçede içme suyu şebekesinin rehabilitasyonu ve kanalizasyon şebekeleri ile arıtma tesisinin tamamlanması planlanmaktadır.

Mekansal Düzenleme:

Plan döneminde kentsel gelişmenin koruma bantları dışındaki alanlara yönlendirilmesi ve Hilvan Belediyesi imar planının yenilenmesi önerilmektedir.

SİVEREK İLÇESİ:

Kentsel nüfusu 126.820 ve kırsal nüfusu 97.282 olan ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 224.102'dir. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusunun 314.413 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 177.926'sı kentsel, 136.487'si kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 300 kişi/ha olması planlanmaktadır. Ek nüfus için ihtiyaç duyulan alan ise 170 ha.'dır. İlçenin tarım toprakları ile çevrelenmesi nedeniyle yoğun yapılaşma önerilmektedir.

Sanayi:

Plan döneminde ilçede 1 adet OSB kurulması planlanmaktadır. Yer seçimi yapılan OSB'nin Yeni Diyarbakır-Siverek yolunun güneyinde, ilçe merkezine

15 km. uzaklıkta ve 275 ha.'lık bir alan üzerine kurulması önerilmektedir. Ayrıca mermer yataklarının daha etkin kullanılması için önlemler alınması ve volkanik taşların işlenmesine yönelik imalathanelerin teşvik edilmesi önerilmektedir.

Eğitim:

Plan kapsamında ilçede 1 adet YİBO açılması planlanmaktadır.

Kültürel Varlıklar ve Turizm:

Plan döneminde Karacadağ'ın kış sporlarına yönelik olarak düzenlenmesi, Kahta-Siverek arası feribot seferlerinin etkili hale getirilmesi ve bunun Nemrut Dağı-Şanlıurfa turistik güzergahının bir parçası haline getirilmesi önerilmektedir.

Teknik Altyapı:

Plan kapsamında ilçede içme suyu ve kanalizasyon şebekelerinin tamamlanması planlanmaktadır.

Mekansal Düzenleme:

Plan döneminde Gürakar ve Kapıkaya Belediyeleri'nin imar planlarının yapılması önerilmektedir.

SURUÇ İLÇESİ:

Kentsel nüfusu 44.421 ve kırsal nüfusu 37.826 olan ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 82.247'dir. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusu 115.386 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 62.319'u kentsel, 53.067'si kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 300 kişi/ha olması önerilmektedir. Ek nüfus için ihtiyaç duyulan alan ise 60 ha.'dır. I.sınıf tarım arazileri ile sınırlandırılmış ilçede yoğun yapılaşma önerilmemektedir.

Sanayi:

Plan döneminde ilçede yarış atı yetiştirilen haraların gelişmesinin teşvik edilmesi kent dışına çıkarılması önerilmektedir.

Eğitim:

İlçede 1 adet PİO açılması planlanmaktadır.

Teknik Altyapı:

Plan kapsamında ilçede içme suyu ve kanalizasyon şebekelerinin tamamlanması planlanmaktadır.

Kültürel Varlıklar ve Turizm:

Plan döneminde Suruç-Baziki sulama alanındaki taşınmaz kültür varlıklarının belgelenmesi planlanmaktadır.

Mekansal Düzenleme:

Plan döneminde Suruç Belediyesi imar planının yenilenmesi önerilmektedir.

VİRANŞEHİR İLÇESİ:

Kentsel nüfusu 121.382 ve kırsal nüfusu 66.323 olan ilçenin 2000 yılı toplam nüfusu 187.705'dir. İlçenin 2010 yılı projeksiyon nüfusunun 263.346 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfusun 170.296'sı kentsel, 93.050'si kırsal nüfusu oluşturmaktadır. İlçede yoğunluğun 300 kişi/ha olması önerilmektedir. Ek nüfus için ihtiyaç duyulan alan 163 ha.'dır. Batı ve güney yönündeki gelişme, tarım topraklarının varlığı nedeniyle sınırlı tutulmaktadır.

Sanayi:

Plan döneminde ilçede 1 adet OSB ve 1 adet KSS kurulması planlanmaktadır. Yer seçimi yapılan OSB'nin Şanlıurfa-Viranşehir yolunun kuzeyinde, ilçe merkezine 13 km. uzaklıkta ve 300 ha.'lık bir alan üzerine kurulması önerilmektedir.

Eğitim:

Plan kapsamında ilçede 1 adet okul öncesi eğitim kurumu ve 1 adet YİBO ve 1 adet PİO açılması planlanmaktadır.

Teknik Altyapı:

Plan döneminde kanalizasyon şebekesinin tamamlanması planlanmaktadır.

Mekansal Düzenleme:

Plan kapsamında hizmet sektörü ve depolama ağırlıklı kentsel gelişimin sağlanması, kentsel gelişimin güneydeki tarım alanlarından uzaklaştırılıp kuzeye yönlendirilmesi ve Eyübnebi Belediyesi'nin imar planının yapılması önerilmektedir.

Kültürel Varlıklar ve Turizm:

Plan döneminde Göbeklitepe-Eyüpnebi turistik güzergahının düzenlenmesi önerilmektedir.

Sosyal Hizmetler:

Plan kapsamında ilçede 1 adet toplum merkezi kurulması planlanmaktadır.

EK: Şanlıurfa İli 2010 Yılı Nüfus Projeksiyonları**Doğrusal Yöntem**

İlçeler/Yıllar		2000	2005	2010
Merkez	kent	385588	446837	509804
	kır	149118	170026	193143
	toplam	534706	616863	702947
Akçakale	kent	32114	39271	45204
	kır	45147	45869	46715
	toplam	77261	85141	91918
Birecik	kent	40054	44625	49281
	kır	34617	36574	38826
	toplam	74671	81199	88107
Bozova	kent	19848	27305	31731
	kır	44258	51037	54095
	toplam	67817	78342	85826
Ceylanpınar	kent	44258	52261	58881
	kır	23559	27852	31571
	toplam	67817	80113	90452
Halfeti	kent	2766	2700	2791
	kır	31636	31690	32520
	toplam	34402	34389	35312
Harran	kent	8784	11779	14949
	kır	47474	57990	68211
	toplam	56258	69768	83160
Hilvan	kent	16094	18971	21737
	kır	22317	22882	23337
	toplam	38411	41853	45074
Siverek	kent	126820	147160	171866
	kır	97282	104909	115184
	toplam	224102	252069	287050
Suruç	kent	44421	50247	56393
	kır	37826	34405	32065
	toplam	82247	84652	88458
Viranşehir	kent	121382	145086	170026
	kır	66323	76055	85774
	toplam	187705	221141	255800
İl toplamı		1443422	1645530	1854104

Üssel Yöntem

İlçeler/yıllar		2000	2005	2010
Merkez	kent	385588	481124	603017
	kır	149118	181770	224904
	toplam	534706	662894	827921
Akçakale	kent	32114	42997	55452
	kır	45147	45903	46798
	toplam	77261	88899	102250
Birecik	kent	40054	46129	53239
	kır	34617	36924	39723
	toplam	74671	83052	92961
Bozova	kent	19848	30561	40823
	kır	44258	51496	55270
	toplam	67817	82057	96093
Ceylanpınar	kent	44258	55213	66792
	kır	23559	29678	36497
	toplam	67817	84891	103289
Halfeti	kent	2766	2707	2809
	kır	31636	31737	32641
	toplam	34402	34444	35450
Harran	kent	8784	16774	32685
	kır	47474	63158	83505
	toplam	56258	79931	116191
Hilvan	kent	16094	20584	26146
	kır	22317	22902	23385
	toplam	38411	43486	49531
Siverek	kent	126820	166934	227573
	kır	97282	107920	123070
	toplam	224102	274854	350642
Suruç	kent	44421	52824	63274
	kır	37826	34665	32702
	toplam	82247	87489	95977
Viranşehir	kent	121382	166274	230111
	kır	66323	80457	97585
	toplam	187705	246732	327696
Toplam		1443422	1768729	2198002

Logaritmik Yöntem

İlçe/yıllar		2000	2005	2010
Merkez	kent	385588	481124	603017
	kır	149118	181770	224903
Akçakale	kent	32114	42997	55452
	kır	45147	45903	46798
Birecik	kent	40054	46129	53239
	kır	34617	36924	39723
Bozova	kent	19848	30561	40823
	kır	44258	51496	55270
Ceylanpınar	kent	44258	55213	66792
	kır	23559	29678	36497
Halfeti	kent	2766	2707	2809
	kır	31636	31737	32641
Harran	kent	8784	16774	32685
	kır	47474	63158	83505
Hilvan	kent	16094	20584	26146
	kır	22317	22902	23385
Siverek	kent	126820	166934	227572
	kır	97282	107920	123070
Suruç	kent	44421	52824	63274
	kır	37826	34665	32702
Viranşehir	kent	121382	166274	230111
	kır	66323	80457	97585
Toplam		1443422	1768728	2198001

En Küçük Kareler Yöntemi

İlçeler		2000	2005	2010
Merkez	Kent	385588	454851	512622
	Kır	149118	166036	186084
	toplam	534706	622892	700716
Akçakale	kent	32114	35295	40458
	kır	45147	47145	50193
	toplam	77261	82439	90650
Birecik	kent	40054	43615	47534
	kır	34617	38085	40505
	toplam	74671	81700	88039
Bozova	kent	19848	31087	37069
	kır	44258	51422	54353
	toplam	67817	82509	91422
Ceylanpınar	kent	44258	53585	60060
	kır	23559	27686	31053
	toplam	67817	81271	91113
Halfeti	kent	2766	2848	2770
	kır	31636	34183	35541
	toplam	34402	37031	38311
Harran	kent	8784	9891	12703
	kır	47474	50630	56220
	toplam	56258	60521	68923
Hilvan	kent	16094	21079	24054
	kır	22317	24403	25469
	toplam	38411	45481	49523
Siverek	kent	126820	148703	177687
	kır	97282	101978	109757
	toplam	224102	250681	287444
Suruç	kent	44421	54620	60725
	kır	37826	39534	40260
	toplam	82247	94154	100985
Viranşehir	kent	121382	128729	147327
	kır	66323	59241	60064
	toplam	187705	187971	207391
Genel toplam		1443422	1626651	1814518

Cohort Yöntemi

yaş grupları	2005			2010		
	erkek	kadın	toplam	erkek	kadın	toplam
0-4	60272	60272	120545	116601	116601	233203
5-9	55604	55604	111209	75762	75762	151525
10-14	74257	74257	148513	71366	71366	142732
15-19	114454	106523	220977	75215	75215	150429
20-24	100329	90668	190997	117716	109560	227276
25-29	61826	53618	115444	100899	91184	192083
30-34	46836	42606	89443	62566	54260	116826
35-39	35504	30351	65855	41991	38199	80190
40-44	24311	24448	48759	38619	33014	71633
45-49	21474	21427	42901	25576	25720	51295
50-54	18629	19333	37962	20687	20642	41329
55-59	15258	16924	32182	20814	21599	42413
60-64	10556	10643	21199	13180	14620	27800
65+	12830	13098	25928	12768	12874	25642
	652140	619774	1271914	793762	760616	1554378

6. İL GELİŞME PLANI'NIN YÖNETİMİ ve SONUÇ

İl Gelişme Planlarına ilişkin olarak DPT tarafından hazırlanan iş tanımında “İl Gelişme Planı’nın etkili biçimde uygulanabilmesi için gerekli olan yönetsel düzenleme önerilerinin geliştirilmesi” ve “Yerel yönetimlerin karar alma süreçlerine gönüllü kuruluşların aktif katılımının sağlanabilmesi için önerilerin yanı sıra, ildeki yerel yönetim birimleri arasında işbirliği ve eşgüdümü sağlayıcı önerilerin” sunulmasını da istenmektedir.

Be çerçevede, farklı bölgesel kalkınma projelerinde geliştirilen değişik seçenekleri inceleyen çalışma grubumuz, yasal dayanağı mevcut ve yaşama geçirilmesi en kolay sağlanabilecek olan seçeneğin, Şanlıurfa İli’nde varolan belediyeler ve İl Özel İdaresi arasında işbirliğini gerçekleştirecek olan ve İl’deki ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerini de kapsayacak biçimde “Şanlıurfa Yerel Yönetimler Birliği” adında yeni bir tüzel kişiliğin oluşturulması olduğu görüşüne varılmıştır. Bu önerinin Kalkınma Ajansı türü yasal dayanağı olmayan örgütlenme modelleri ile karşılaştırıldığında uygulama şansının daha yüksek olacağı kanısındayız.

Bilindiği gibi, ülkemizde yerel ölçekte ortak problemlerin çözümü, ihtiyaçların karşılanması, hizmetin daha etkin ve verimli yürütülmesi amacıyla il özel idarelerinin, belediyelerin ve köylerin işbirliği yaparak yerel yönetim birliklerini oluşturmaktadırlar.

Köyler, belediyeler, il özel idareleri gerek duydukları kamu hizmetlerini tüzel kişiliği haiz birlikler oluşturarak yürütebilirler. Birliklere ilişkin hükümler 1580 sayılı Belediye Kanunun 133-148. maddelerinde ve 3030 sayılı büyük şehirlerin yönetimine ilişkin Kanun’un 25. maddelerinde yer almıştır.

1982 Anayasası’nda (md.127/5-son- fıkra):“Mahalli idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile kendi aralarında Bakanlar Kurulunun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.” denilmektedir.

Nitekim, yerel yönetimler, 1930 yılından bu yana birlikler kurarak çalışma yetkisine sahiptirler. 1981 yılına kadar geçen sürede toplam 240 birlik kurulmuş, 1995 yılında ise kurulan birlik sayısı 666 olmuştur. 1995 yılı itibarıyla, ülkedeki birliklerin dörtte üçü son yirmi yıl içinde doğmuştur.*

1930-1964 yılları arasında kurulan birlik sayısı 34 ile sınırlı kalmıştır. Bu birlikler su, yol, elektrik, telefon hizmetlerini görmek için valilerin ve kaymakamların önderliğinde; çok sınırlı alanlarda faaliyet gösteren kuruluşlar olmuştur.

1990'lı yıllarda birlik tiplerinin çeşitlenmesi, İçişleri Bakanlığı'nca *biri genel, diğeri ise kentsel altyapı birlikleri için* iki örnek (tip) tüzük hazırlanması ile sonuçlanmıştır. Çevre ve Turizm Bakanlıklarının özendirilmesinin de katkısı ile, ATAK örneği çevre koruma ve altyapı tesisleri yapma ve işletme amaçlı birliklerin kurulması hızla yaygınlaşmıştır. Bu birlikler genellikle çok sayıda yerel yönetimin katılımıyla kurulan, diğerlerine göre büyük bütçeye sahip birliklerdir. Gerek bu birlikler için örnek tüzükten, gerek uygulamalardan bu tür birliklerin dış kaynaklı kredi kullanmaya ve şirket kurmaya eğilimli oldukları ve bazılarının da devlet güvencesi altında dış kaynak kullandıkları görülmektedir. DSİ'nin inşa ettirdiği su tesislerinin işletilmesi ve bakımının yaptırılması gündeme gelmiş ve proje sulama birliği sayısının hızla artmasına neden olmuştur.

Özetlersek, Şanlıurfa İl Gelişme Planı'nın etkili ve katılımcı bir süreçte uygulamak ve ilde yapılacak kamu yatırımlarının eşgüdümünün sağlanması amacıyla Şanlıurfa Yerel Yönetimler Birliği kurulması kararlaştırılmıştır. Birliğin merkezi Şanlıurfa Merkez İlçesi; Birliğin çalışma alanı ise, Şanlıurfa ili idari sınırları içinde kalan alanı kapsar ve çalışma süresi sınırsızdır.

Birliğin Kurucuları; Şanlıurfa Valiliği, GAP İdaresi Bölge Müdürlüğü, Şanlıurfa İli sınırları içerisinde yer alan belediyeler, DSİ Bölge Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü, İller Bankası İl Müdürlüğü, Tarım Reformu

* Konularına göre sınıflandırma yapılmış olan toplam 906 birliğin %93'ü kırsal ve tarımsal amaçlı iken, yalnızca %5'i kentsel hizmetler amaçlı ve %2'si genel amaçlıdır. Kentsel hizmet amaçlı birliklerde su hizmetleri ile ilişkisi kurulabilecek birlik sayısı 10 civarındadır.

Birliklerin %72'si köylerin kendi aralarında; yaklaşık %20'si köyler ile belediyeler arasında kurulmuş bulunmaktadır.

Yalnızca belediyeler arasında kurulmuş birlikler, toplam içinde %1 düzeyindedir. Bunların büyük bir kısmı bölgesel nitelikli, çok amaçlı kurulan birliklerdir.

1990'lı yıllarda, bölgesel ölçekte olmak yerine, bir il içindeki belediyelerin, daha çok metropolitan nitelikli birlikler kurmaya yöneldikleri görülmektedir. Bu birliklere 1990 yılında 29 belediyenin katılımıyla kurulan Kocaeli Belediyeler Birliği örnek verilebilir.

Bölge Müdürlüğü, TMMOB İl Koordinasyon Kurulu, Şehir Plancıları Odası Şanlıurfa Temsilciliği, Ziraat Mühendisleri Odası, Harran Üniversitesi, ŞURKAV, Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası, ŞUSİYAD, Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği, TEDAŞ ve Türk Telekom A.Ş.'dir.

Birlik Tüzüğü, çok sayıda kamu görevlisinin meclis üyesi olarak atanmasına ve sivil toplum örgütlerinin kurucu üye olarak atanmasına olanak tanımaktadır.

Aşağıdaki bölümde, önerilen birlik için hazırlanmış olan tüzük önerisi sunulmaktadır.

6.1. ŞANLIURFA YEREL YÖNETİMLER BİRLİĞİ TÜZÜĞÜ

Birliğin Adı

MADDE 1- Birliğin adı Şanlıurfa Yerel Yönetimler Birliği'dir.

Birliğin Merkezi

MADDE 2- Birliğin merkezi Şanlıurfa Merkez İlçesi'dir.

Birliğin Çalışma Alanı ve Süresi

MADDE 3- Birliğin çalışma alanı, Şanlıurfa ili idari sınırları içinde kalan alanı kapsar ve çalışma süresi sınırsızdır.

Birliğin Kurucuları

MADDE 4- Şanlıurfa Valiliği, GAP İdaresi Bölge Müdürlüğü, Şanlıurfa İli sınırları içerisinde yer alan belediyeler, DSİ Bölge Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü, İller Bankası İl Müdürlüğü, Tarım Reformu Bölge Müdürlüğü, TMMOB İl Koordinasyon Kurulu, Şehir Plancıları Odası Şanlıurfa Temsilciliği, Ziraat Mühendisleri Odası, Harran Üniversitesi, ŞURKAV, Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası, ŞUSİYAD, Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği, TEDAŞ ve Türk Telekom AŞ birliğin kurucularıdır.

Birliğin Amacı ve Üyelerce Birliğe Devredilen Yetkiler

MADDE 5- Birliğin amacı, Şanlıurfa İl Gelişme Planını etkili ve katılımcı bir süreçte uygulamaktır ve ilde yapılacak kamu yatırımlarının eşgüdümünün sağlanmasıdır.

Birliğin Görev ve Yetkileri

Şanlıurfa İl Gelişme Planında belirtilen mekansal planlama kararlarının ve yatırım kalemlerinin gerçekleştirilmesi ile bunların arasında eşgüdüm sağlanmasıdır.

Birliğin Organları

MADDE 6- Birliğin organları şunlardır:

- 1) Birlik Meclisi,
- 2) Birlik Encümeni,
- 3) Birlik Başkanı.

Birlik Meclisinin Kuruluşu Görev ve Yetkileri

Birlik Meclisinin Kuruluşu

MADDE 7- Birlik Meclisi, kurucu üyelerin kendi üyeleri arasından seçecekleri birer üyeden teşekkül eder, asıl üye sayısı kadar ayrıca yedek üye seçilir. Birlik Meclisinin seçilmiş üyelerinin görev süresi 2 yıldır.

Seçilmiş üyelerin herhangi bir nedenle ayrılması veya asıl üyenin zorunlu sebeplerle Birlik Meclisine katılmaması hallerinde bu durum Birlik Meclisi Başkanınca belgelendirilmesi üzerine seçilmiş yedek üye Birlik Meclisine katılır.

İl genel meclisi ve belediye meclisi üyeliğini kaybedenler, Birlik Meclisi üyeliğini de kaybetmiş sayılırlar. Kamu görevlileri için de aynı hükümler geçerlidir.

Birlik Meclisinin Tabii ve Gözlemci Üyeleri

MADDE 8- Şanlıurfa Valisi, ilgili Vali Yardımcısı, GAP Bölge Müdürü, il sınırları içerisinde yer alan belediyelerin başkanları Birlik Meclisi'nin tabii üyesidir. Tabii üyeler, seçilmiş üyeler gibi, Birlik Meclisi karar ve oylamalarına katılırlar.

MADDE 9- Birlik Meclisinin görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Encümen üyelerini seçmek,
- b) Çalışma plan ve programlarını karara bağlamak,
- c) Birliğin bütçe ve kesin hesabını görüşüp karara bağlamak, bütçenin program ve alt programları arasında aktarma yapmak, ek ve olağanüstü ödenek vermek,
- d) Birlik Başkanı tarafından hazırlanıp sunulan bir önceki yıla ait çalışma raporlarını incelemek ve kabul etmek. Çalışma raporu yeterli görülmez ise, meclis üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile Birlik Başkanı hakkında 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. Maddesine göre işlem yapılır. Birlik Başkanlığı, Vali tarafından yürütüldüğü takdirde bu hüküm uygulanmaz.
- e) Birlik personeline ait kadroların ihdası, değiştirilmesi ve kaldırılması hakkında İçişleri Bakanlığı'na teklifte bulunmak,
- f) Birliğe üye mahalli idarelerin birlik gelirine katılma payı oranına karar vermek,

- g) Birlik adına alınan ve süresi bir yılı aşan ikraz ve istikrazları karara bağlamak,
- h) Taşınmaz malların alım,satım veya trampasına karar vermek,
- i) Şarta bağlı yardımların amacına uygun bir şekilde kullanılmasını izlemek ve bu hususta gereken kararları almak,
- j) Birlik Başkanı'nın birlik hizmet ve faaliyetleri ile ilgili konulardaki önerilerini görüşüp karara bağlamak,
- k) Kiralama, kiraya verme veya intifa sözleşmelerine izin vermek,
- l) Kuruluş amacında belirtilen görevlerle ilgili olarak yabancı, milletlerarası ve kamu kurum ve kuruluşlarıyla yapılacak işbirliği konusunda karar almak,
- m) Birlikçe çıkarılacak yönetmelikleri incelemek ve kabul etmek,
- n) Ana tüzükte değişiklik yapılmasına karar vermek,
- o) Birliğin feshine karar vermek,
- p) Birbirini takip eden üç toplantıya mazereti olmaksızın katılmayan meclis üyelerinin istifa etmiş sayılmalarına karar vermek,
- r) Başkan tarafından mecliste görüşülmesi istenen diğer konular hakkında karar almak.
- s) Şanlıurfa İl Gelişme Planına ilişkin plan kararları ve uygulamaları ile ilgili değişiklik istemlerinin Birlik Başkanı ve yardımcıları tarafından değerlendirilmesini sağlamak.

Birlik Meclisi Toplantıları ve Karar Nisabı

MADDE 10- Birlik Meclisi her yıl Mayıs ve Eylül aylarında olağan olarak Birlik Merkezinde toplanır. Meclis, Başkanının veya meclis üyelerinin, üçte birinin yazılı isteği üzerine olağanüstü olarak toplantıya çağrılabilir. Gerekli nisap sağlanamazsa Başkan tarafından toplantı üç gün sonraya ertelenir. İkinci toplantı, üye sayısına bakılmaksızın görüşmelere açılır ve karar verilir. Ancak, olağanüstü toplantıda gündemdeki konular dışında başka iş görüşülemez.

Birlik Meclisi üye tam sayısının yarıdan bir fazlasıyla toplanır, kararlar toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile alınır.

Birlik Meclisi Kararlarının Kesinleşmesi

MADDE 11- Birlik Meclisi kararları, ilgili kurumların görüşü alınarak Şanlıurfa Valisinin onayı ile kesinleşir. Ayrıca Birlik Meclisinin alacağı kararlar 15 gün içinde bilgilendirme ve değerlendirme için ilgili mahalli idarelere gönderilir.

Birlik Encümeninin Kuruluş, Görev ve Yetkileri

Birlik Encümeninin Kuruluşu

MADDE 12- Birlik Encümeni, Birlik Başkanı ve yardımcıları ile Birlik Meclisinin kendi üyeleri arasından iki yıl süre için seçeceği dört üye olmak üzere yedi üyeden oluşur. Birlik Başkanı, encümenin tabii başkanıdır. Başkanın bulunmadığı hallerde bu görev, Başkanın görevlendireceği Başkan Yardımcısı tarafından yürütülür

Birlik Encümeninin Görev ve Yetkileri

MADDE 13- Birlik Encümeninin Görev ve Yetkileri Şunlardır:

- a) Birlik Başkanı tarafından hazırlanan bütçenin ilk incelemesini yapmak,
- b) Bütçe kesin hesabı hakkında görüş bildirmek,
- c) Bütçenin faaliyet-proje dahilindeki harcama kalemleri arasında aktarma yapmak,
- d) Birliğin yıllık çalışma ve yatırım programını hazırlamak ve meclisin görüşüne sunmak,
- e) Artırma ve eksiltme şartnameleri ile ihaleleri ve pazarlık kararlarını incelemek ve tasdik etmek,
- f) Kiralama ve kiraya verme ile ilgili işlemleri yapmak, Birlik Meclisinin yetkisi dışında kalan kiralama ve kiraya verme işlemlerini karara bağlamak,
- g) Muhasebe hesaplarını denetlemek ve birlik parasını bütçeye uygun olarak harcanıp harcanmadığını kontrol etmek,
- h) Bu tüzükte sayılan görevlerle çeşitli kanunlarla Birlik Meclisine görev olarak verilen konuları, meclisin toplantı halinde bulunmadığı zamanlarda meclisin ilk toplantısında onayına sunmak şartıyla görüşüp karara bağlamak.
- i) Aylık cetvelleri incelemek ve karara bağlamak üzere birlik dışarısından bir sayman belirlemek,

Birlik Encümeni Toplantı ve Karar Nisabı

MADDE 14- Birlik Encümeni, iki ayda bir kez üye tam sayısının yarıdan bir fazlasının iştirakiyle toplanır ve toplantıda bulunanların yarıdan bir fazlasının oylarıyla karar verir. Oyların eşitliği halinde, başkanın bulunduğu taraf çoğunluk sayılır.

Birlik	Başkanının	Görev	ve	Yetkileri
---------------	-------------------	--------------	-----------	------------------

Birlik Başkanı

MADDE 15- Şanlıurfa Yerel Yönetimler Birliği'ne Şanlıurfa Valisi başkanlık eder. Şanlıurfa Belediye Başkanı ve GAP Bölge Müdürü Şanlıurfa Yerel Yönetimler Birliği'nde Başkan Yardımcısı olarak görev alırlar.

Birlik Başkanının görev ve yetkileri şunlardır:

- a) İdare ve yargı mercilerinde birliği temsil etmek veya temsil ettirmek,
- b) Bütçe tasarısını, çalışma plan ve programını, kesin hesap cetvellerini, yıl sonu faaliyet raporunu sayman ile birlikte hazırlayıp ilgili makamlara sunmak ve bütçeyi uygulamak,
- c) Meclis ve encümen kararlarını uygulamak, sonuçlarını izlemek ve değerlendirmek,
- d) Birlik bütçesinin ita amirliğini yapmak veya gerektiğinde Birlik Genel Sekreterine ita amirliği yetkisini vermek,
- e) Birlik gelirinin tahsilini sağlamak, birliğin alacak hak ve menfaatlerini izlemek ve korumak,
- f) Birlik meclisini toplantıya çağırarak,
- g) Birliğin yıllık programını uygulamak,
- h) Birlik Encümeninin de görüşünü alarak birlikle ilgili konularda birlik meclisine teklifte bulunmak,
- i) Birlik adına şartsız bağışları kabul etmek,
- j) Birliğin taşınır ve taşınmaz varlığını yönetmek.
- k) Birlik genel sekreteri belirlemek veya dışarıdan atamak.

Birlik Görevlilerinin Atanması, Görev ve YetkileriBirlik Personelinin Atanması

MADDE 16- Birlik personeli 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile 23 Haziran 1987 tarihli ve 19496 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "İl Özel İdareleri ve Belediyelerin Kurdukları Birlikler ile Bunlara Bağlı Döner Sermayeli Müessese ve İşletmelerde İlk Defa Memuriyete Atanacaklara Ait Sınav Yönetmeliği"nde belirtilen esaslara göre Birlik Başkanınca atanır ve Birlik Encümeninin onayına sunulur.

Birlik Genel Sekreterinin Görevleri

MADDE 17- Birlik Genel Sekreteri, Birlik Encümeni tarafından dışarıdan atanır ve Birliğe ait hizmetlerin başkan adına onun direktifi ve sorumluluğu altında yürütülmesini sağlar.

Birlik Başkanı hangi işleri Birlik Genel Sekreterine devrettiğini bir yönerge ile bildirir. Birlik Genel Sekreteri birlik personelinin birinci sicil ve disiplin amiridir.

Mali Hükümler*Birliğin Gelirleri*

MADDE 18- Birliğin gelirleri şunlardır:

- a)Gerekli durumlarda Birlik üyelerinden, bütçelerinin bir önceki yıl bütçe kesin hesapları esas alınarak meclis tarafından belirlenecek katılım payı oranı,
- b)Genel, katma ve özel bütçelerden yapılacak yardımlar,
- c)Hizmet karşılığı alınacak ücretler,
- d)Her türlü yardım ve bağışlar,
- e)Gönüllü harcamalara katılma payları,
- f)Çeşitli gelirler.

Birliğin Giderleri

MADDE 19- Birliğin giderleri şunlardır:

- a) Kanunlar ve bu tüzükle Birliğe verilen görev ve hizmetleri karşılamak için yapılan harcamalar,
- b) Birlik idaresinin yönetim ve personel giderleri,
- c) Birlik Meclisi ve Birlik Ecümen üyeleri ile Başkan ve Başkan Vekilinin yolluk ve diğer giderleri,
- d) Özel kanun, Birlik Meclisi kararı, ilam ve sözleşmelere dayanan harcamalar ve borçlar,
- e) Çeşitli giderler.

Birlik Bütçesi

MADDE 20- Birlik bütçesi, her yıl Ocak ayı başından Aralık ayı sonuna kadar bir yıla ait gelir ve gider tahminlerini gösteren ve Birlik gelirlerinin toplanmasına, harcanmasına ve hizmetlerin yapılmasına izin veren meclis

kararına dayanan biri gider bütçesi, diğeri gelir bütçesi olmak üzere iki kısımdan oluşan bir program bütçe şeklinde düzenlenir.

Bütçe kararnamesinde; gelir ve gider toplamaları, Birlik Encümenine verilen yetkiler, Birlik üyelerinden toplanan katılma paylarının taksit süreleri ve tahsil tarihleri, Birliğin göreceği hizmetler karşılığı alınacak ücretlere ait tarifeler ile ilgili diğere hususlar maddeler halinde açıklanır. Kararnameye, kanun ve diğere mevzuat hükümlerine aykırı madde konulamaz.

Birlik Meclisi, Birlik bütçesini Eylül ayı olağan toplantısında görüşerek bütçe kararnamesini madde madde, gelir ve gider bütçesini ise bölüm bölüm inceler ve gerekiyorsa değiştirerek kabul eder.

Birlik Bütçesinin Kesinleşmesi

MADDE 21- Birliğin bütçesi Birlik Başkanı olan il valisi tarafından onaylanır.

İta Amiri

MADDE 23- Birlik Başkanı, Birlik bütçesinin ita amiridir. Birlik Başkanı, yazılı olarak ve kapsamını belirtmek şartıyla bu yetkisini Birlik Genel Sekreterine devredebilir.

Saymanın Görevleri

MADDE 25- Saymanların görevleri şunlardır:

- a) Birliğin bütçesini hazırlamak,
- b) Birliğin gelir ve gider bütçeleri ile ilgili defter kayıtlarını tutmak ve hesap işlerini yapmak,
- c) Birlik bütçesine konulan gelirleri tahsil etmek veya ettirmek,
- d) Birlik gider bütçesindeki ödeneklere ait giderlerin ödenmesini sağlamak,
- e) Mutemetlere verilen avans ve adlarına açılan kredilerle ilgili gider belgelerini incelemek ve mahsup etmek, mahsup dışı kalan avans kredi varsa araştırmak ve mahsubunu sağlamak,
- f) Bütçe kesin hesaplarını hazırlamak ve yetkili kurulların onayına sunmak,

Birlik Saymanları, Belediye Muhasebe Usulü Hakkındaki Tüzük ile belediye saymanlarına diğere mevzuatla verilen yükümlölüklerle sorumludur.

Birlik Alım, Satım, İhale ve Hesap İşleri

MADDE 26- Birlik, 2886 sayılı Devlet İhale Kanununun, 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ve Belediye Muhasebe Usulü Hakkındaki Tüzük ile bu Tüzüğün uygulanmasını gösteren yönetmeliklere tabidir.

Birliğin Tutacağı Defter ve Kayıtlar

MADDE 27- Birlikte, Meclis ve Encümen karar defteri ile gelen ve giden evrak kayıt defteri ve üye kayıt defteri tutulur.

Birlikte, Belediye Bütçe ve Muhasebe Usulü Tüzüğü ile bu Tüzüğe göre çıkarılan Yönetmeliğin öngördüğü bütçe ve muhasebe hesapları açılır ve yardımcı defterler tutulur.

Birlik, “Bütçe Giderleri ve Ödenek Defteri”, “Bütçe Gelirleri Yardımcı Hesapları Defteri”, “Avans ve Krediler Defteri”, “Banka Cari Defteri” ve “Adi Emanetler Defteri” tutmak zorundadır.

Birliğin gelirleri, bir alındı ile tahsil edilir ve paraları bankada muhafaza edilir.

Birliğin giderleri, Devlet Harcama Belgeleri Yönetmeliğinde belirtilen evrak ile yapılır.

Birliğin Üye ve Sorumluluğu

MADDE 28- Birlik adına yapılan her türlü sözleşme ve taahhütlerden Birlik tüzel kişiliği sorumludur.

Yönetmelik Yapılması

MADDE 29- Bu tüzüğün uygulanmasına ilişkin esaslar yönetmelikle düzenlenir.

Yönetmelikler, Birlik Meclisinin kabulü ve İl Valisinin onayıyla yürürlüğe girer.

Birliğe Katılma

MADDE 30- Birliğin kuruluşundan sonra birliğe katılmak isteyen mahalli idare birimleri, karar organlarıncı alınacak katılma kararlarının birlik meclisince kabulü ve valinin onayıyla üye olurlar.

Üyelikten Çıkarılma

MADDE 31- Üye mahalli idare birimlerinden herhangi birisi bu Tüzük ile tespit edilen ve tayin edilen yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde, birlik meclisinin onayı ile birlikte çıkarılırlar.

Bu takdirde ayrılan üyenin birlikteki hak ve alacakları ayrılma tarihinden itibaren 1 yıl süre ile bloke edilir ve Birlik Meclisi kararına göre işlem yapılır.

Birliğin Tasfiyesi

MADDE 32- Birlik Meclisi, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun alacağı karar ve valinin onayı ile feshedilebilir.

Birliğin tasfiyesini Birlik Encümeni yürütür. Tasfiye işlemleri en geç bir yıl içinde sonuçlanır. Birliğin mal varlığı, Birlik Meclisince alınacak kararlar doğrultusunda ve üye birimlerinin birlik mal varlıklarına katılma oranlarına göre, katılma oranları belli değil ise mahalli idare birimlerinin nüfusları oranında dağıtılır.

Birlik Meclisinin İlk Toplantısı

Geçici MADDE 1- Birlik Meclisi bu tüzüğün yürürlüğe girmesinden itibaren en çok bir ay içinde merkezinin bulunduğu ilin valisince belirlenen bir yerde ve günde toplantıya çağrılır.

Yürütme

MADDE 33- Bu Tüzük hükümleri Birlik Başkanı tarafından yürütülür.

6.2. SONSÖZ

GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Ana Bilim Dalı 2002 yılı Y.Lisans Stüdyosu öğretim üyeleri ve öğrencilerinin katkılarıyla hazırlanan Şanlıurfa İli İl Gelişme Planı'nın hazırlanmasında izlenen süreç ve elde edilen plan raporu ile 1/200.000 ölçekli plan bu çalışmada sunulmaktadır. Önsözde de belirttiğimiz gibi, beklentimiz bu çalışmanın ülkemizin diğer illerinde yapılacak İl Gelişme Planları için bir örnek oluşturmastır.

Çalışmada izlenen planlama aşamaları şöyle özetlenebilir:

A. Mevcut Durum Tespiti ve Analiz Çalışmaları

İlk evre herhangi bir planlama çalışmasında izlenen ön veri toplama ve bu verilere ilişkin analiz çalışmalarını kapsamıştır. Bu evrede öncelikle iş tanımı tekrar yapılmış ve bu çerçevede aşağıdaki temel sektörler düzeyinde tespit ve değerlendirme çalışmaları tamamlanmıştır:

1. Demografik Veriler
2. Doğal Veriler
3. Tarım
4. Sanayi
5. Turizm ve Kültür
6. Mali Yapı ve Bankacılık
7. Konut
8. Mekansal Yapı
9. Teknik ve Sosyal Altyapı

Bu sektörler düzeyinde toplanan verilerle yapılan analiz çalışmaları, farklı ayrıntı düzeyinde aşağıdaki kademelerde ele alınarak irdelenmiştir:

1. Ülke ve GAP Bölgesi Düzeyi
2. Şanlıurfa İl Düzeyi
3. Şanlıurfa Belediyesi ve Mücavir Alanını Kapsayan Alan Düzeyi.

Bu aşamada, öncelikle yukarıda belirtilen farklı kademeler için Ankara'da ulaşılabilecek veriler toplanarak derlenmiştir. Bu çerçevede DPT, DİE ve GAP BKİ aracılığıyla toplanan temel demografik, sosyal ve ekonomik veriler yanı

sıra bir dizi yatırımcı kamu kurum ve kuruluşların bölge ve il düzeyinde yatırım programına aldığı ya da almayı düşündükleri yatırımlara ilişkin veriler de inceleme kapsamına alınmıştır.

Bu evre kapsamında yapılacak veri toplama ve analiz çalışmalarının ikinci ayağı Şanlıurfa ilinde yapılmıştır. Bu çerçevede yukarıda belirtilen sektörler düzeyinde il temelinde veri toplanmış ve analiz edilmiştir. Bu aşamada ilde toplanan daha ayrıntılı verileri Ankara’da toplananlarla karşılaştırmış varsa uyumsuzluklar belirlenerek gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

B. Hedef ve İlkeler ile Siyasa ve Stratejiler Belirleme Evresi

Planlama sürecinin bu evresinde yukarıda belirlenen sektörler bağlamında il düzeyinde koruma ve gelişme hedef ve ilkeleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu evrede, daha önce toplanan mevcut duruma ilişkin veriler planlama sürecinin girdileri olarak alınmış ve İl Gelişme Planına temel olacak hedef ve ilkelerle, bunlara ulaşmak için izlenecek siyasa ve strateji önerileri katılımcı bir yöntemle geliştirilmiştir.

Bu evrede kamu kurum ve kuruluşları yanı sıra ilgili sektör temsilcileri ve STK’ların da katılımı ile kent ve il düzeyindeki sorun alanları belirlenmiş, çözüm önerileri geliştirilmiş ve önerilen farklı strateji ve modeller gelişme-koruma ekseninde uzlaştırılmaya çalışılmıştır.

Bu evrede oluşturulan çalışma grubunda Valilik ve İlgili kamu kurum ve kuruluşlarının bölge ya da il müdürleri/temsilcileri, GAP BKİ ve Şanlıurfa Belediyesi yanı sıra, Sanayi ve Ticaret Odası, Ziraat Odaları, Konut Sektörü temsilcileri (müteahhit birlikleri, serbest mimarlar v.b), Sivil Toplum Örgütleri, yerel basın ve üniversite temsilcileri yer almıştır.

Bu çalışmada strateji seti, vizyon, amaç, hedef ve politikalar hiyerarşisi belirlenmiş ve bu çerçevede öncü sektörler, katma değer ve istihdam açısından avantajlı sektörler, ilin karşılaştırmalı üstünlükleri ve kısıtları ile gelişme fırsatları incelenmiş ve diğer sektörlerle birlikte özellikle insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik stratejiler belirlenmiştir.

Bu nedenle, planlama sürecinin en zor, en tartışmalı ve en zaman alıcı evrelerinden birisini bu plan hedef ve ilkeleriyle bu hedef ve ilkelere ulaşmada izlenecek politikalar ve stratejiler evresi oluşturmuştur.

C. Üst Ölçekli İl Gelişme Planının Hazırlanması ve Uygulama

İl ve kent düzeyinde mevcut durum tespiti ve analiz çalışmaları tamamlandıktan ve sektörler düzeyinde sorun alanları ile çözüm önerilerini kapsayan temel politikalar ve stratejiler üzerinde uzlaşma sağlandıktan sonra, bu kararların mekansal ifadesi, bir plan raporu ile birlikte 1/200.000 ölçekte

hazırlanacak bir üst ölçek plana işlenmiştir. Kuşkusuz bu plan, il ölçeğinde strateji ve siyasaların işlendiği bir üst ölçekli plan olması nedeniyle plan raporlarının ağırlıklı olarak yer aldığı bir dökümanlar bütünü niteliğindedir. Bu dökümana ek olarak Üniversitemiz tarafından Coğrafi Bilgi Sisteminde hazırlanan bir veri tabanı ile, İl genelinde, köy birimlerinden başlayarak tüm yerleşmelere ilişkin olarak demografik veriler, sulama durumu, toprak kabiliyeti, teknik ve sosyal altyapı konularındaki verileri kapsayan bir veri tabanı oluşturulmuştur. Bu veri tabanının İl Planlama Birimi tarafından sürekli güncellenmesi ile ilin sorunlarına ilişkin sayısal verilerin anında Valilik ve ilgili makamlara sunulması mümkün olabilecektir.

Çalışma kapsamında hazırlanan İl Gelişme Planı Paporu kapsamında ilin gelişme potansiyeli ve temel altyapı kararları ilçeler itibarıyla verilmektedir. Bu kapsamda, yine ilçeler temelinde, arazi kullanım kapasiteleri ile temel yatırımlar ve nüfus yapısı ile koruma ve kullanma kararları özetlenmektedir.

Ancak, bu evrelerin tamamlanması ve plan ve raporların tamamlanması ile planlama sürecinin sona erdiğini düşünmek büyük bir hata olacaktır. Temel sorun, bu üst ölçek plan kapsamında üzerinde uzlaşma sağlanan temel siyasa ve stratejilerin yaşama geçirilmesine yönelik olarak nasıl bir işleyiş modeli geliştirileceğinin tartışılmasıdır. Ne yazık ki ülkemiz yürürlükte olan mevzuat kapsamında henüz, İl Gelişme Planı gibi bir plan türü plan kademeleri arasında yer almamaktadır. Bu nedenle de yaptırım gücü yoktur. Bu tür bir planın yaşama geçebilmesi için öncelikle plan kararları çerçevesinde görev üstlenen tüm kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve sorumluluklarını eşgüdüm içinde sürdürebilmelerini sağlayacak ve “uygulama-gözetme- uyarma” işlevlerini üstlenecek bir kuruluşa gereksinim vardır. Bu türden bir örgütlenmeyi sağlamak açısından GAP bölgesinde GAP BKİ’nin kendi yasasından aldığı güç kullanılabileceği gibi, bu çalışma kapsamında İl Gelişme Planının etkili biçimde uygulanması için önerilen türde bir yönetsel düzenleme de yapılabilir. İkinci durumda, planın hazırlanmasına katkı veren tüm kuruluşların uygulama ve denetleme evresinde de söz sahibi kılınmaları planın gerçekleşme şansını artıracak için tercih edilmelidir.

Bu tür bir geniş katılımcı yöntemle oluşturulan İl Gelişme Planı’nın her kesimin destekleyeceği, sahip çıkacağı ve denetleyeceği bir belge haline getirilmesi, ülkemizde ilk kez alt ölçek planlar için yol gösterici bir belge niteliğinde bir üst ölçek planın yaşama geçirilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Bağış, A.İ (1989) *SAP, The Cradle of Civilization Regenerated*, Interbank Yayınları, İstanbul.

Bağış, A.İ. (Der.) (1988) *GAP, Urfa, Harran Kalkınma Sempozyumu 22-25 Nisan 1987*. TZDK, Ankara.

Başbakanlık Tapu Ve Kadastro XXI. Bölge Müdürlüğü (2001) *2000 Yılı Envanter Çalışmaları*, Şanlıurfa.

Buca, İ. (1992) *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kadının Beceri ve Gelir Düzeylerinin Yükseltilmesi*, UNICEF Yayınları, Ankara.

Dağ, R., Göktürk, A. (1994) *GAP Yeniden Yapılanmalıdır*, Diyarbakır Sanayi ve Ticaret Odası Yayınları, Diyarbakır.

DİE (1997) *Adalet İstatistikleri 1995*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (2001) *2000 Bina Sayımı*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1994) *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Şanlıurfa*. Ankara.

DİE (1998) *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Şanlıurfa*. Ankara.

DİE (2002) *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Şanlıurfa*. Ankara.

DİE (1997) *GAP İl İstatistikleri (1950-1996)*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1997) *Milli Eğitim İstatistikleri (Örgün Eğitim 1994-1995)*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1998) *Adalet İstatistikleri 1996*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1998) *Adalet İstatistikleri 1997*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1999) *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: Şanlıurfa*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı Sonuçları: 1975,1908,1985,1990,2000*, DİE.

DİE (1999) *GAP İl İstatistikleri (1996-1998)*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1999) *Güvenlik Birimine Gelen/Getirilen Çocuk İstatistikleri 1998*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1999) *İntihar İstatistikleri 1997*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1999) *Milli Eğitim İstatistikleri (Örgün Eğitim 1995-1996)*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1999) *Milli Eğitim İstatistikleri (Yaygın Eğitim 1995-1996)*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1999) *Türkiye İstatistik Yıllığı 1998*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (2000) *İntihar İstatistikleri 1998*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (2000) *İstatistiklerle Türkiye 1999*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (2000) *Milli Eğitim İstatistikleri (Örgün Eğitim 1996-1997)*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (2000) *Milli Eğitim İstatistikleri (Örgün Eğitim 1997-1998)*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (2000) *Milli Eğitim İstatistikleri (Yaygın Eğitim 1996-1997)*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (2000) *Milli Eğitim İstatistikleri (Yaygın Eğitim 1997-1998)*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (2001) *GAP İl İstatistikleri 1996-1998*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1999) *Milli Eğitim İstatistikleri (1980-1998)*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (1981) *Köy Envanter Etüdü*, DİE Yayınları, Ankara.

DİE (2002) *Şanlıurfa İli İstatistikleri 2002*, DİE Yayınları, Ankara

Doğanay, F. (1995) *GAP Bölgesi'nde Sosyal ve Kültürel Yapı*, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

DPT (1990) *GAP Master Planı*. Nippon Koei Co.Ltd., Yüksel Proje Co., Ankara

DPT (1994) *Sosyal ve Kültürel Dönüşme Sürecinde Harran Ovası ve GAP Uygulaması*, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

DPT (1996) *İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, DPT Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.

DPT (1998) *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler*, DPT Yayınları, Ankara.

DPT (1999) *İller ve Bölgeler İtibariyle Çeşitli Göstergeler*, DPT Yayınları, Ankara.

DPT (2000) *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Yayınları, Ankara.

DPT (2000) *Türkiye' deki Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması*, DPT Yayınları, Ankara.

DPT (2000) *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, DPT Yayınları, Ankara.

DPT (2001) *Temel Ekonomik Göstergeler*, DPT Yayınları, Ankara.

DPT (2001) *Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere Sağlanan Diğer Destekler*, DPT Yayınları, Ankara.

DPT, Atalay B., Konaş Y.M. et al. (1993) *Türk Aile Yapısı Araştırması.*, Ankara.

DSİ (2000) *Gap Bölgesi'nde Toprak ve Su Kaynaklarının Kirliliğinin Boyutları, Nedenleri ve Çözüm Önerileri*

DSİ Genel Müdürlüğü (2001) *GAP 2000 Broşürü*, Ankara.

DSİ XV. Bölge Müdürlüğü (2001) *2002 Yılı Program-Bütçe Toplantısı Takdim Raporu*, Şanlıurfa.

DSİ XV. Bölge Müdürlüğü (2001) *Şanlıurfa Harran Ovası Drenaj ve Tuzluluk Sorunları İnceleme Raporları*, Şanlıurfa.

Emniyet Genel Müdürlüğü A.K.K.M. Dairesi Başkanlığı, *İstatistik Yıllıkları (1993-2001)*, Ankara.

Emniyet Genel Müdürlüğü A.P.K. Dairesi Başkanlığı (2001) *Suç ve Suçlu Profili*, Ankara.

Ersoy, M. (2002), 'Kentleşme ve İmarla İlgili Üç Yasa Taslağı'nın Düşündürdükleri', *Ulusal Fiziki Planlama Semineri*, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, ss. 127-136.

GAP Dergisi, Yıl. 2, 5 Kasım 1994, Sulama Özel Sayısı

GAP Dergisi, Yıl. 4, Sayı 7, Kış 1996, Sulama Özel Sayısı

GAP Yayınları Kültür Dizisi (1999) *Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rumkale'deki Taşınmaz Kültür Varlıkları*, Ankara.

GAP Yayınları Kültür Dizisi (2000) *GAP Bölgesi'nde Kültür Varlıklarının Korunması, Yaşatılması ve Tanıtılması Sempozyumu 01-05 Haziran 1998*, Ankara.

GAP-BKİ (1991) *Şanlıurfa Gecekondu Yerleşimlerinde İyileştirme, Yasallaştırma ve Altyapı Projesi*, Ankara.

GAP-BKİ (2002) *GAP Bölge Kalkınma Planı, Sosyal Yapı ve Sektörler Taslak Raporu*, Ankara.

GAP-BKİ (1994) *GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması*, Ankara.

GAP-BKİ (1994) *GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması*, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları, Ankara.

GAP-BKİ (1995) *GAP Eylem Planı*, Ankara.

GAP-BKİ *Harran Ovası Örnek Alan Çalışması*

GAP-BKİ (1997) *21.Yüzyılda Kadın ve GAP*, Ankara.

GAP-BKİ (1997) *Şanlıurfa Sosyo-ekonomik Planı*, Ankara.

GAP-BKİ, *Sosyal Planlama Grubu Raporu*, Ankara.

GAP-BKİ (1998) *Social Policy Objectivesü* Ankara.

GAP-BKİ (1999) *GAP Sosyal Eylem Planı*, Ankara.

GAP-BKİ (1999) *Sosyal Hizmet Sempozyumu 1999 Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet*, Diyarbakır.

GAP-BKİ (2001) *2000 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara.

GAP-BKİ (2001) *Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği Planı Taslak I.*, Ankara.

GAP-BKİ, UNDP (1995) *Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP Semineri Raporu*, Şanlıurfa.

Geray, A.V. (1990) *GAP Master Planı Üzerine Bir Eleştiri*, TMMOB Orman Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (1999) *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, Ankara.

Hazan, Y. (1993) *Şanlıurfa İl Merkezi Koruma Amaçlı İmar Planı Raporu*.

Karahan, A. (1988) *Tarihi ve Kültürel Boyutları İçerisinde Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, Ankara.

Karlıklı Ş. (Der.) (1998) 'Suyla Yeniden Doğan Kent Şanlıurfa', *Bizim İller II*, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd.Şt.

Karayolları IX. Şube Müdürlüğü, *İller Yatırım İzleme Raporu*

Karayolları Genel Müdürlüğü (1991) *KGM Envanteri*, Ankara

Karayolları Genel Müdürlüğü (2002) *KGM Envanteri*, Ankara

Kasnakoğlu H. (1990) *GAP Bölgesi'nin Sosyo-ekonomik Yapısı ve 80 Sonrası Gelişmeler*, Ankara.

Kırsal ve Kentsel Gelişme Vakfı (1999) *Şanlıurfa- Harran Ovaları Tarla İçi ve Köy Geliştirme Projesi, Cilt 3, Sosyolojik Değerlendirmeler*, Ankara.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2002) *2001 Yılı Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri*, Ankara.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2002) *KHGM Envanteri*, Ankara.

Kültür Bakanlığı Yayınları Tanıtma Eserleri Dizisi/73 (1997) *Şanlıurfa*, Ankara.

Kürkçüoğlu, S., Öcal, M. (1998) *ŞURKAV 1990-1998*, Ankara.

Kürkçüoğlu, C. A., 2000 (a). *Harran-Yolların Buluştuğu Kent*, Şanlıurfa Valiliği Kültür Yayınları, Ankara.

_____, 2000(b). *Şanlıurfa-Land of Faith*, Şanlıurfa Valiliği Kültür Yayınları, Ankara.

MEB (2001) *2001 Yılı Başında Milli Eğitim*. Ankara.

MEB İlköğretim Müdürlüğü (2002) *2001-2002 Eğitim-Öğretim Yılında Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ve Pansiyonlu İlköğretim Okulları*, Ankara.

MEB, (2001) *2001 Yılı Başında Milli Eğitim*, Ankara.

MEB, (2001) *2002 Yılı Başında Milli Eğitim*, Ankara.

Mihçı, E. (1998) '2020 Bursa İl Sanayi Planı', 1. *Metropolitan Alanlar Planlama Sorunları Sempozyumu*, YTÜ Yayınları, İstanbul

MPM (1990) *GAP Bölgesinde Verimlilik Çalışmaları*, MPM Yayınları, Ankara.

MPM (1998) *GAP Bölgesinde Rekabetçi Sektörler*, MPM Yayınları, Ankara.

MPM (1999) *GAP Bölgesinin Kalite Altyapısının Araştırılması*, MPM Yayınları, Ankara.

Özdağ Ü. (1995) *Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu'dan Batıya Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kimlik Sorunu*, Türk Metal Sendikası Yayınları, Ankara.

Özer A. (1988) *GAP İle Birlikte Bölgede Meydana Gelecek Sosyal Değişme ve Önlemler*, GAP Master Plan Çalışması, Şanlıurfa.

Özer, A. (1991) *GAP'a Makro Düzeyde Bakış*, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır.

Özer, A. (1998) *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge Yayınevi, Ankara.

Richardson, M. (1995) *Güneydoğu Anadolu'nun Sürdürülebilir Kalkınma Potansiyeli*, TES-AR Yayınları, Ankara.

Sencer, M. (1993) *GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması*. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.

Şanlıurfa 1. Organize Sanayi Bölgesi Bölge Yönetim Kurulu Başkanlığı (2002) *Brifing Bilgileri*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Defterdarlığı, Şanlıurfa Tarım ve Köy İşleri İl Müdürlüğü, Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü (2001) *Şanlıurfa İl gelişme Planı Dolayısıyla Hazırlanan Çalışmalar*, GAP İdaresi, Ankara.

Şanlıurfa İl Çevre Müdürlüğü (2001) *Urfa İl Çevre Durum Raporu*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa İl Emniyet Müdürlüğü (2001), *2001 Yılı Brifingi*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa İl Emniyet Müdürlüğü (2002), *2002 Yılı Brifingi*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa İl Gençlik ve Spor Müdürlüğü, (2001) *Faaliyet Raporu*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa İl Milli Eğitim Müdürlüğü, (2002) *Faaliyet Raporu*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa İl Kültür Müdürlüğü (1999) *Kültür Envanteri*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa İl Kültür Müdürlüğü Arşivi.

Şanlıurfa İl Milli Eğitim Müdürlüğü (2001) *2001 Yılı Raporu*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa İl Milli Eğitim Müdürlüğü, (2001) *Faaliyet Raporu*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa İl Sağlık Müdürlüğü, (2000) *Faaliyet Raporu*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa İl Sağlık Müdürlüğü, (2001) *Faaliyet Raporu*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa İl Yıllığı, 1997

Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü (2000) *Şanlıurfa İli'nin Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, (2001) *Faaliyet Raporu*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Valiliği (1995) *1985-1994 İl Envanteri*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Valiliği (1997) *Her Yönüyle Şanlıurfa '97 İl Yıllığı*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Valiliği (1999) *Cumhuriyet'in 75.Yılında Şanlıurfa*, Ankara.

Şanlıurfa Valiliği (2002) *Turizm Potansiyeli Anket Çalışması*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Valiliği İl Defterdarlığı (2001) *Brifing Dosyası*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Valiliği İl Koordinasyon Merkezi Verileri

Şanlıurfa Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü (1986) *1985 Şanlıurfa İlinin Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü (1991) *1990 Şanlıurfa İlinin Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü (1993) *1992 Şanlıurfa İlinin Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü (2001) *2000 Şanlıurfa İlinin Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor*, Şanlıurfa.

Şanlıurfa Valiliği Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü (2002) *2001 Şanlıurfa İlinin Ekonomik ve Ticari Durumu Hakkında Rapor*", Şanlıurfa.

Şanlıurfa Valiliği ve UNICEF Kalkınmada Öncelikli İller Program Grubu (1994) *Şanlıurfa İli Çocuklar ve Anneler İçin Bölgeye Yönelik Hizmetler Proje Geliştirme Raporu*. Ankara.

Şen, E. (1999) *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ailesinin GAP Hakkındaki Bilgi Beklenti ve Değerlendirmesi Üzerine Bir İnceleme*, Uzmanlık Tezi. Ankara.

T.C. Başbakanlık (1988) *Gelişen Türkiye GAP*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (2000) *Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (2001) *1.Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu 2000'li Yıllarda Aile Hizmetleri*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (1996) *Kadın İstihdamını Geliştirme Projesi*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (1998) *Cumhuriyetin 75.Yılında Türkiye'de Kadının Durumu*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (1999) *Töre Cinayetleri*, Panel Bildirileri, Ankara.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (2001) *Türkiye'de Kadın 2001*, Ankara.

T.C. Hükümeti-UNICEF İşbirliği Programı (1996) *Türkiye'de Anne ve Çocukların Durum Analizi*, Ankara.

T.C. Turizm Bakanlığı, *Turizm Bakanlığı İstatistikleri Bültenleri*

TCMB (2000) *GAP: Türkiye'nin Geleceğinde GAP'ın Yeri Semineri*, Ankara.

TMMOB Makina Mühendisleri Odası (1999) *1.GAP ve Sanayi Kongresi, 25-26 Eylül Bildiriler Kitabı*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayını, Diyarbakır.

TMMOB Makina Mühendisleri Odası (2000) *2.GAP ve Sanayi Kongresi, 29-30 Eylül Bildiriler Kitabı*, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayını, Diyarbakır.

TOBB (1993) *GAP'ın Tarımsal Boyutu, Çözüm gerektiren Öncelikli Sorunlar ve Öneriler*, TOBB Yayınları, Ankara.

TOBB (1997) *Şanlıurfa İlinin Ekonomik Yapısı ve Uygun Yatırım Alanları*, TOBB Yayınları, Ankara.

TOBB (2000) *Ekonomik Rapor 2000*, TOBBYayınları, Ankara.

TOBB (2000) *GAP Özel İhtisas Komisyonu Özet Raporu*, TOBB Yayınları, Ankara.

Tuncer, M., Aksulu, I. (1994) 'GAP'ta Uygulama Alanlarındaki Tarihsel kentsel Sitlerde Yapı Stoklarının Değerlendirilmesi', *GAP'ta Teknik Hizmetler Sempozyumu 10-12 Kasım 1993*, Ankara, s: 151-166,

Türkdoğan, O. (1989) *GAP ve GAP'ın Doğuracağı Sonuçlar*, Aydınlar Ocağı Yayını, Ankara.

Türkiye Barolar Birliği (1999) *Güneydoğu Raporu*, Ankara.

Türkiye Kalkınma Bankası (1999) *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ekonomik ve Sosyal Durum*, Ankara.

Türkyılmaz A., Avşar Z. (1998) *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeni İle Göç Eden Ailelerin Sorunları*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.

Yıldırım, E.,Y., (2000) *GAP Bölgesi İklim Faktörleri Veri Tabanı*

www.die.gov.tr (Ekonomik ve Sosyal Göstergeler)

www.dhmi.gov.tr

www.dpt.gov.tr/iller/1999/gosterge.html

www.kgm.gov.tr

www.sanlıurfavaliligi.gov.tr

www.turktelekom.gov.tr

www.yerelnet.org

